

Ramutė NARKŪNIENĖ

DAKTARO DISERTACIJA

LIETUVOS TURIZMO SEKTORIAUS
PLĖTROS TENDENCIJŲ MODELIAVIMAS
DIDINANT TURISTINIŲ REGIONŲ
KONKURENCINGUMĄ DARNIOS
PLĖTROS KONTEKSTE

SOCIALINIAI MOKSLAI,
VADYBA (S 003)
VILNIUS, 2022

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Ramutė Narkūnienė

LIETUVOS TURIZMO SEKTORIAUS
PLĖTROS TENDENCIJŲ MODELIAVIMAS
DIDINANT TURISTINIŲ REGIONŲ
KONKURENCINGUMĄ DARNIOS
PLĖTROS KONTEKSTE

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, vadyba (S 003)

Vilnius, 2022

Mokslo daktaro disertacija rengta 2015–2021 metais Mykolo Romerio universitete pagal Vytauto Didžiojo universitetui su Klaipėdos universitetu, Mykolo Romerio universitetu ir Vilniaus universitetu Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2019 m. vasario 22 d. įsakymu Nr. V-160 suteiktą doktorantūros teisę.

Mokslinis vadovas:

prof. dr. Vladimiras Gražulis (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, vadyba S 003).

TURINYS

LENTELIŲ SAŲVADAS	5
PAVEIKSLŲ SAŲVADAS	6
PRIEDŲ SAŲAŠAS	8
SANTRUMPŲ SAŲVADAS	9
SAŲOKŲ SAŲVADAS	10
ĮVADAS.....	12
I. TURIZMO SEKTORIAUS DARNIOS PLĖTROS TENDENCIJŲ MODELIAVIMO, DIDINANT TURISTINIŲ REGIONŲ KONKURENCINGUMĄ, TEORINĖS PRIELAIDOS.....	24
1.1. Turizmo sektoriaus plėtros valdymo problematikos teorinės prielaidos.....	24
1.1.1. Turizmo sektoriaus plėtra sisteminiu požiūriu	24
1.1.2. Veiksniai, įtakojantys turizmo sektoriaus plėtrą.....	31
1.1.3. Darni turizmo sektoriaus plėtra mokslinėse diskusijose	38
1.1.3.1. Darnios turizmo sektoriaus plėtros koncepcija ir principai	38
1.1.3.2. Darnios turizmo sektoriaus plėtros vertinimas ir problemos.....	42
1.1.3.3. Darniojo turizmo koncepcija	46
1.1.3.4. Darnios turizmo sektoriaus plėtros veiksniai	48
1.1.4. Turizmo sektoriaus valdymas.....	52
1.2. Turistinių regionų konkurencingumo teorinės prielaidos.....	60
1.2.1. Turistinio regiono koncepcija	60
1.2.2. Turistinio regiono konkurencingumo veiksniai	64
1.2.3. Turistinio regiono konkurencingumo modeliai ir jų taikymas	70
1.3. Turizmo sektoriaus plėtros tendencijų, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste, teorinis modelis.....	73
II. LIETUVOS TURIZMO SEKTORIAUS PLĖTROS TENDENCIJŲ MODELIAVIMO, DIDINANT TURISTINIŲ REGIONŲ KONKURENCINGUMĄ DARNIOS PLĖTROS KONTEKSTE, TYRIMO METODOLOGIJA	77
2.1. Tyrimo metodologinė prieiga ir pagrindimas	77
2.2. Tyrimo dizainas ir organizavimas.....	78
2.3. Kiekybinių tyrimų organizavimas.....	83
2.3.1. Turizmo sektoriaus plėtros galimybių Lietuvos savivaldybėse tyrimo organizavimas.....	83
2.3.2. Darnios turizmo sektoriaus plėtros Lietuvos turistiniuose regionuose tyrimo organizavimas.....	85
2.4. Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų kokybinio tyrimo metodika ir organizavimas.....	88
2.5. Dokumentų turinio analizė.....	98

III. LIETUVOS TURIZMO SEKTORIAUS PLĖTROS TENDENCIJŲ MODELIAVIMO, DIDINANT TURISTINIŲ REGIONŲ KONKURENCINGUMĄ DARNIOS PLĖTROS KONTEKSTE, TYRIMO REZULTATAI	100
3.1. Turizmo sektoriaus plėtros galimybių Lietuvos savivaldybėse tyrimo rezultatai	100
3.2. Darnios turizmo sektoriaus plėtros Lietuvos turistiniuose regionuose tyrimo rezultatai.....	108
3.3. Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų kokybinio tyrimo rezultatai	123
3.4. Turizmo sektoriaus dokumentų turinio analizės rezultatai.....	134
3.4.1. Teisinės turizmo sektoriaus aplinkos analizės rezultatai	134
3.4.2. Turizmo sektoriaus plėtros planavimo dokumentų turinio analizės rezultatai	137
3.4.3. Lietuvos turizmo sektoriaus konkurencingumo vertinimo rezultatai	140
3.4.4. Lietuvos turizmo sektoriaus statistinių duomenų analizė	142
3.5. Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste, modelis.....	145
IŠVADOS.....	150
REKOMENDACIJOS.....	153
LITERATŪRA	155
PRIEDAI.....	166
SANTRAUKA.....	205
SUMMARY	221

LENTELIŲ SAŲVADAS

1 lentelė. Turizmo sektoriaus plėtrą įtakojantys veiksniai.....	36
2 lentelė. Dešimt turistinio regiono darnaus planavimo žingsnių.....	60
3 lentelė. Turistinio regiono konkurencingumo veiksniai.....	69
4 lentelė. Darbe taikomi tyrimo metodai.....	83
5 lentelė. AHP metodo taikomas kriterijų palyginimo tarpusavyje vertinimas.....	91
6 lentelė. Atsitiktinio suderinamumo indekso reikšmės.....	93
7 lentelė. Kokybinio tyrimo ekspertai.....	96
8 lentelė. Lietuvos turizmo sektoriaus plėtrai įtaką darančių veiksnių svarbos vertinimas.....	101
9 lentelė. Kultūrinių, gamtinių, žmogiškųjų, finansinių išteklių vertinimas (vertinimo vidurkiai).....	102
10 lentelė. Kultūrinių, gamtinių, žmogiškųjų, finansinių išteklių vertinimas.....	103
11 lentelė. Turizmo rūšių plėtojimo Lietuvoje analizė.....	104
12 lentelė. Turizmo paslaugų plėtojimo pobūdis rajonuose.....	105
13 lentelė. Turizmo sektoriaus vadybai svarbūs veiksniai Lietuvos savivaldybėse.....	106
14 lentelė. Išorinių veiksnių poveikis turizmo sektoriaus plėtrai Lietuvos savivaldybėse.....	106
15 lentelė. Apskaičiuotos Fleiso kapos koeficiento reikšmės.....	108
16 lentelė. Apskaičiuotos Kochrano Q testo tikimybių reikšmės.....	120
17 lentelė. Turistinių regionų darnios turizmo sektoriaus plėtros problemos.....	120
18 lentelė. Apskaičiuotos Kochrano Q testo tikimybių reikšmės.....	121
19 lentelė. Svarbiausios veiklos darniai turizmo sektoriaus plėtrai turistiniuose regionuose.....	122
20 lentelė. SSGG analizės teiginių kategorijų reikšmingumo vertinimas, remiantis ekspertinio tyrimo rezultatais.....	123
21 lentelė. Užsieniečių kelionės, nakvynės ir išlaidos Lietuvoje.....	144
22 lentelė. Nakvynių skaičius apgyvendinimo įstaigose 2016 - 2020 metais.....	144

PAVEIKSLŲ SĄVADAS

1 pav. Disertacinio darbo struktūros loginė schema.....	19
2 pav. Turizmo sektoriaus sistemos modelis.....	26
3 pav. Turistinio regiono gyvavimo ciklų teorijos modelis.....	27
4 pav. Tvarumo, darnumo ir tausumo terminų vartojimo sritys.....	75
5 pav. Teorinis turizmo sektoriaus plėtros, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste modelis.....	75
6 pav. Lygiagretus mišrių metodų dizaino modelis.....	79
7 pav. Empirinio tyrimo struktūra.....	81
8 pav. Lietuvos turistinių regionų žemėlapis.....	86
9 pav. Kokybinio tyrimo algoritmas.....	89
10 pav. Silpnybių ir stiprybių teiginių kategorijos ir subkategorijos.....	90
11 pav. Galimybių ir grėsmių teiginių kategorijos ir subkategorijos.....	91
12 pav. Turizmo pasiekiamumo ir prieinamumo palyginimas turistiniuose regionuose.....	111
13 pav. Užsienio turistų apsilankymų palyginimas turistiniuose regionuose.....	111
14 pav. Turizmo paslaugų sertifikavimo palyginimas turistiniuose regionuose.....	112
15 pav. Tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų skaičiaus augimo palyginimas turistiniuose regionuose.....	113
16 pav. Ekologinio turizmo plėtojimo palyginimas turistiniuose regionuose.....	114
17 pav. Vandens turizmo maršrutų palyginimas turistiniuose regionuose.....	114
18 pav. Vandens turizmo viešosios ir privačiosios infrastruktūros plėtojimo palyginimas turistiniuose regionuose.....	115
19 pav. Dviračių turizmo infrastruktūros plėtojimo palyginimas turistiniuose regionuose.....	115
20 pav. Bendro nacionalinio maršruto plėtojimo palyginimas turistiniuose regionuose.....	116
21 pav. Kultūros kelių plėtojimo palyginimas turistiniuose regionuose.....	117
22 pav. Oficialiose TIC svetainėse atskiroje skiltyje pateikiamos turistams su specialiaisiais poreikiais reikalingos informacijos pateikimo palyginimas turistiniuose regionuose.....	118
23 pav. Visiems prieinamų turizmo maršrutų (įskaitant žmones su negalia) plėtojimo palyginimas turistiniuose regionuose.....	118
24 pav. Lietuvos turizmo sektoriaus darnios plėtros stiprybių analizė:.....	124
25 pav. Lietuvos turizmo sektoriaus stiprybių plėtojimo darnios plėtros kontekste teiginių svertinė hierarchija.....	125
26 pav. Lietuvos turizmo sektoriaus darnios plėtros silpnybių analizė:.....	126
27 pav. Turizmo sektoriaus silpnybių mažinančių Lietuvos turizmo sektoriaus konkurencingumą svertinė hierarchija.....	127
28 pav. Lietuvos turizmo sektoriaus darnios plėtros galimybių analizė:.....	129

29 pav. Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros galimybių veiksmų analizė.....	131
30 pav. Lietuvos turizmo sektoriaus darnios plėtros grėsmių analizė:.....	132
31 pav. Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros grėsmių veiksmų analizė.....	132
32 pav. Kelionių ir turizmo konkurencingumo palyginimas pagal veiksmų grupes Baltijos šalyse, 2019 m	141
33 pav. Kelionių ir turizmo konkurencingumo (vieta reitinge) pokytis Baltijos šalyse, 2011-2019 m.....	141
34 pav. Atvykusiųjų turistų išlaidos 2016-2020 metais, mln. EUR.....	142
35 pav. Atvykusiųjų į Lietuvą turistų apgyvendinimo rodikliai 2016 -2020 metais. (skč., mln.).....	143
36 pav. Turizmo sektoriaus veiklos rodiklių sąsaja su darnios turizmo sektoriaus plėtros ir turistinių regionų konkurencingumo veiksniais.....	145
37 pav. Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų modeliavimo, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste, modelis.....	146

PRIEDŲ SĄRAŠAS

1 priedas. Turizmo sampratos raida ir skirstymas pagal įvairius požymius.....	167
2 priedas. Darnumo principai.....	168
3 priedas. Darnaus turizmo vertinimo sistemų nauda.....	170
4 priedas. Integruotas turizmo sektoriaus valdymo modelis.....	171
5 priedas. Turistinės vietovės / regiono sąvokos.....	172
6 priedas. Konceptualus turistinio regiono konkurencingumo modelis.....	174
7 priedas. Integruotas turistinio regiono konkurencingumo modelis.....	175
8 priedas. Regiono konkurencingumo modelis, įvertinant klasterius.....	176
9 priedas. Tvarumo, darnumo ir tausumo terminų vartojimo sritys.....	177
10 priedas. Kiekybinio turizmo sektoriaus plėtros galimybių Lietuvoje savivaldybėse tyrimo anketa.....	178
11 priedas. Kiekybinio darnios turizmo sektoriaus plėtros turistiniuose regionuose vertinimo anketa.....	183
12 priedas. Kokybinio turizmo sektoriaus darnios plėtros tendencijų tyrimo anketa.....	185
13 priedas. Turizmo paslaugų teikėjų priežiūrą reglamentuojantys teisės aktai.....	191
14 priedas. ES teisiniai dokumentai, kuriais vadovaujama Lietuvoje.....	193
15 priedas. Pagrindiniai ES teisės aktai, reglamentuojantys vartotojų teisių apsaugą teikiant vežimo paslaugas įvairiomis transporto priemonėmis, kuriais vadovaujama Lietuvoje.....	194
16 priedas. Naujovės Lietuvos savivaldybėse.....	195
17 priedas. Darnios turizmo sektoriaus plėtros veiksnių vertinimo turistiniuose regionuose suvestinė.....	196
18 priedas. Tarptautinių turizmo sektoriaus plėtros planavimo kokybinės dokumentų analizės tyrimo rezultatai.....	197
19 priedas. Nacionalinių turizmo sektoriaus plėtros planavimo kokybinės dokumentų analizės tyrimo rezultatai.....	199
20 priedas. Turizmo sektoriaus valdymas Lietuvoje.....	201

SANTRUMPŲ SĄVADAS

BVP – bendrasis vidaus produktas

COVID-19 (anglišku žodžių *coronavirus disease 2019* santrumpa) – infekcinė liga, kurią sukelia koronavirusas

DT – darnus turizmas

EK – Europos Komisija

ES – Europos Sąjunga

ESF – Europos Sąjungos struktūriniai fondai

EBPO – Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (angl. OECD – *organization for Economic Co-operation and development*)

HORECA – maisto paslaugų pramonės sektorius, kurį sudaro įstaigos, gaminančios ir tiekiančios maistą ir gėrimus (šis terminas yra žodžių *Viešbutis / Restoranas / Maitinimas* santrumpa)

JTO – Jungtinių tautų organizacija

JT PTO (angl. *United Nations World Tourism Organization, UNWTO*) – Jungtinių Tautų Pasaulio turizmo organizacija

Intracen – Pasaulinės prekybos centras (angl. *International Trade centre*)

NVO – nevyriausybinės organizacijos

NTPP – Nacionalinė turizmo plėtros programa

NEST (angl. *Network evolution for sustainable tourism*) - darnaus turizmo tinklo raida

SVV – smulkios ir vidutinės įmonės

PEF (angl. *World Economic Forum, WEF*) – Pasaulio ekonomikos forumas

PKTT (angl. *World Travel and Tourism Council, WTTC*) – Pasaulio kelionių ir turizmo taryba

TIC – Turizmo informacijos centras

TVIC – Turizmo ir verslo informacijos centras

UNDP – Jungtinių Tautų organizacijos plėtros programa

UNEP – Jungtinių Tautų aplinkosaugos programa

SĄVOKŲ SĄVADAS

Atsparumas – sistemos gebėjimas reaguoti į sutrikimą ir atsigausti po jo. Atsparumas rodo turizmo sektoriaus gebėjimą lanksčiai reaguoti į kylančius išorinius pokyčius ir išlikti atspariam, gyvybingam (Faulkner, 1999; Holling, 1973).

Atsakingas turizmas – sąvokoje išreikštas atsakingesnis požiūris į turistinės vietovės / regiono aplinką ir bendruomenes planuojant ir valdant turizmo sektorių (Goodwin 2011; Harrison ir Husbands, 1996; Cooper ir Ozdil, 1992).

Atvykstamasis turizmas – ūkio šaka, kurioje pagrindine ūkinės veiklos sritimi yra turistų iš kitų vietovių atvykimas į regioną, kai vietinės turizmo sektoriaus įmonės teikia paslaugas (Athanasopoulos, Hyndman, Kourentzes, O'Hara - Wild; 2021; Theobald, 2005).

Darni turizmo sektoriaus plėtra siejama su ekosistemų išsaugojimu ir biologine įvairove, žmonių gerovės bei kultūrų tarpusavio bendravimo skatinimu, visuomenės dalyvavimu, priimant su turizmu susijusius sprendimus ir visų suinteresuotųjų šalių galimybe siekti socialinio ir kultūrinio turizmo rezultatų; darnumas gali būti daugumos turizmo veiklos rūšių ar aplinkos, neatsižvelgiant į jų mastą, politikos ar plėtros tikslas (Bramwell, 2015; Lane, 2009; Moscardo, 2008).

Darnusis turizmas – socialinės - ekonominės raidos procesas, apimantis racionalų išteklių planavimą, valdymą ir naudojimą, kai vykstanti turizmo sektoriaus plėtra nesukelia išteklių sunaikinimo ir nualinimo ir yra išsaugomas jų potencialas ateičiai bei užtikrinamos sąlygos vykti atsinaujinimo procesams ir jiems reguliuoti, o efektyvus gamtos išteklių naudojimas padeda plėtoti kokybiškesnę turizmo produktą ir užtikrinti darnaus turizmo plėtrą (Štreimikienė, Švagždienė, Jasinskas, ir Simanavičius, 2021; Jasinskas, 2015).

Ekologinis turizmas – tai lankymasis unikaliose gamtos teritorijose, mažai paliestose ūkinės veiklos, išsaugojusiose tradicinę vietos gyventojų gyvenimą, norint jose apsistoti, studijuoti ir stebėti augalus ir gyvūnus bei visų turistinės veiklos dalyvių ekologinės kultūros kėlimas ir vietos gyventojų gyvenimo lygio gerinimas, gamtosauginių normų ir technologijų laikymasis rengiant ekologinius turus ir programas, nedarant neigiamo poveikio aplinkai (Mckinney, 2016).

Išvykstamasis turizmas – vietinių gyventojų kelionės į kitas geografines vietas; vietinės turizmo įmonės šiuo atveju teikia kelionių organizavimo ir planavimo paslaugas (Ding; Jiang, 2016; Theobald, 2005).

Kelionių ir turizmo pramonė (industrija) - sektorius, kurį sudaro daugybė įmonių ir darbdavių visame pasaulyje, apimantis turistų apgyvendinimą, maitinimą, informacijos teikimą, transporto, valdymo, mokymo, kelionių kūrimo bei pardavimo ir pramogų organizavimo paslaugas (Sofronov B., 2018).

Konkurencinis pranašumas – konkurencinių pranašumų formavimosi pagrindu turistiniame regione gali būti tokie veiksniai, kaip vietos ištekliai, gebėjimai, kompetencijos ir pan. Konkurencinis pranašumas parodo, ar turistinis regionas turi pranašumų teikiant tam tikras paslaugas, palyginti su kitomis rinkoje teikiamomis paslaugomis ir priklauso nuo regiono pajėgumų diegti naujoves ir siekti pažangos, palyginti su kitais regionais (Bogale, Avalew, Mengesha, 2021; Porter, 1990).

Tausumas – terminas yra naudojamas siekiant pažymėti tiriamojo objekto charakteristikas, tokias, kaip orientacija į draugiškumą aplinkai, į aplinkos tausojimą, saikingą vartojimą, atsakingą vartojimą

(Stunžinas, 2015; Daunora, 2010).

Tvarumo termine yra išreikštas požiūris apie ilgalaikę sprendimo priėmimo poveikio ir/ ar taikytų atitinkamų priemonių efektyvumo perspektyvą (Stunžinas, 2015).

Turistinė vietovė / regionas – tai yra fizinė erdvė su administracinėmis ribomis arba be jų, turinti tik jai būdingus natūralius arba dirbtiniu būdu sukurtus ekonominius, socialinius - kultūrinius, gamtinius išteklius bei politinę sistemą, kurioje yra teikiamos įvairios paslaugos; vietovė / regionas pasižymi fizinėmis ir kultūrinėmis savybėmis bei suteikia turistui patirtį o lankytojas(-ai) šioje vietovėje / regione praleidžia nors vieną naktį (Beltramo, Peira, ir Bonadonna, 2021; Brown, 2011).

Turistinio regiono konkurencingumas – turistų lankomo turistinio regiono kompetencija padidinti regiono patrauklumą vietos gyventojams ir keliautojams, teikiant aukštos kokybės, naujoviškus, pridėtinę vertę teikiančius produktus, aktualius turistams, ir į turistus orientuotas turizmo paslaugas, kurios yra naudingos, siekiant užimti vidaus ir pasaulines rinkas ir išlaikyti savo pozicijas varžantis su konkurentais, taip pat prisidedant prie efektyvaus ir darnaus turizmo sektoriaus išteklių naudojimo (Michael, Resiger, Hayes, 2019; Dupeyras, MacCallum, Dwyer, 2013).

Turizmas – visos kelionių, atostogų, ekskursijų rūšys, kai žmogus palieka savo nuolatinę gyvenamąją vietą ilgiau nei vienai parai ir trumpiau nei dvylikai mėnesių, o kelionės tikslas nėra samdoma veikla, apmokama toje šalyje (Dilek, ir Dilek, 2018; Riley, Ladkin, Szivas, 2002).

Turizmo sektorius apima visas organizacijas, paslaugas, kurios skirtos turistų norams ir poreikiams patenkinti; tai pagamintų prekių ir sukurtų paslaugų, kuriomis naudojasi užsienio ar vietos turistai, visuma (Štreimikienė, Švagždienė, Jasinskas, ir Simanavičius, 2021; Holloway, Taylor, 2006).

Turizmo sistema – tai sistema, kurios visi elementai (materialieji ir žinios apie materialiujų elementų būseną) yra glaudžiai tarpusavyje susiję, kur kiekvienas komponentas sąveikauja vienas su kitu. Turizmo sistemą sudaro posistemės: informacija, turistai, transportas, turistinės vietovės patrauklumas, paslaugos (Anuar, Ahmad, Jusoh, Hussain, 2013; Gunn, Turgut, 2002; Leiper, 1989).

Turizmo ištekliai – patrauklūs gamtos, kultūros ir socialiniai objektai, skirti žmonių visaverčiam fiziniam ir dvasiniam poilsiui organizuoti, skatinantys turistus keliauti, patenkindami rekreacinius poreikius ir kurdami turizmo produktą (Knezevič, 2008; Maksinas-Michikas, ir Lazik, 2007).

Turizmo sektoriaus plėtra – turistų ir vietovės visuomenės gyvenimo kokybės lygio gerėjimo prielaida, ji atspindi pažangą, modernizaciją, technologijų ir technikos tobulėjimą bei šių procesų sąlygojančius pokyčius (Štreimikienė, Švagždienė, Jasinskas, ir Simanavičius, 2021).

Vidaus turizmas apima vietinį ir atvykstamąjį turizmą (Baležentis, Žuromskaitė, 2012; Theobald, 2005; Grecevičius, Armaitienė, Labanauskaitė, ir kiti, 2002).

Vietinis turizmas – vietinių turistų kelionės po savo regioną (Baležentis, Žuromskaitė, 2012; Theobald, 2005; Grecevičius, Armaitienė, Labanauskaitė, ir kiti, 2002).

ĮVADAS

Temos aktualumas. Turizmas – tarpdisciplininis mokslas, kurio pagrindą mokslininkai traktuoja skirtingai. Cooper, Hall, 2000; Elliott, 1997; Gartner, 1996 ir kiti teigia, kad turizmo sektorių analizuoja penkios mokslo šakos: ekonomika, sociologija, psichologija, antropologija ir geografija. Toks tarpdisciplininis turizmo sektoriaus tyrimo aspektas išryškina turizmo kompleksiskumą (turizmui kaip mokslui bei turizmui kaip ūkio sektoriui). Daugelis mokslininkų ir politikos formuotojų turizmo sektorių traktuoja kaip sudėtingą kompleksinį fenomeną, kuriam būtini moksliniai tyrimai ir konceptualios žinios (Cohen, 2002).

Nuo 1990 metų akademinuose sluoksniuose dominuojančia mokslinio diskurso tema tapo darni turizmo sektoriaus plėtra (Sharpley, 2009). Padidėjęs susidomėjimas darnia turizmo sektoriaus plėtra tarp akademinų disciplinų atstovų išaugo kartu su turizmo sektoriaus, kaip daugialypio ir sudėtingo psichologinio, socialinio, ekonominio, erdvinio ir kultūrinio reiškiniu, plėtojimu (Przeclawski, 2010). Kaip teigia Čiegis et al. (2005), darna, kaip universalus empirinis fenomenas, formuojasi palaipsniui ir ilgainiui nuo dviejų dimensijų darnos - ekonomikos ir aplinkos - perėjo į keturių dimensijų darną, kuri be dviejų minėtųjų dar apima socialinę bei politinę ar institucinę. Daroma prielaida, kad ateityje darnios plėtros koncepcija taps dar sudėtingesniu ir sunkiau valdomu reiškiniu, apimančiu vis daugiau aplinkos dimensijų, taip pat visose valdymo veiklose teks įvertinti vis daugiau veiksnių bei taikyti sisteminių požiūrį (Čiegis et al., 2005). Iki šiol trūksta sisteminio arba kompleksinio požiūrio į darnios plėtros reiškinių mokslinį pažinimą, nes vyrauja fragmentiškumas kalbant apie tam tikros aplinkos - socialinės, ekonominės, ekologinės ar technologinės - suvokimą nacionaliniame ir tarptautiniame lygmenyse (Melnikas, 2011). Darni plėtra yra siekiamybė, mobilus tikslas, besikeičiantis kartu su žiniomis, asmeninėmis ir visuomenės vertybėmis bei prioritetais, užtikrinantis ilgalaikį darnumo socialinį vystymą, orientuotą į visuomenės gerovę, gyvenimo kokybę, išsilavinimą bei racionalumą panaudojant aplinkos išteklius institucine sistema grįstoje demokratinėje visuomenėje (Čiegis, 2008), todėl visuomet šiai sričiai bus aktualus mokslininkų ir tyrėjų dėmesys. Mokslinėje literatūroje (Bramwell, Lane, 2009; Čiegis et al., 2005; Urbanskienė ir Ligeikienė, 1999; Jagminas, Paulauskienė, 2010; Labanauskaitė, 2011) diskutuojama, kad nepaisant darniojo turizmo svarbos, darnios turizmo sektoriaus plėtros principų įgyvendinimas praktikoje kol kas yra mažas, nes darni plėtra -ilgalaikis procesas, reikalaujantis papildomų finansinių išteklių. Mokslininkai tyrinėja darnios plėtros poveikį turizmo sektoriui, nes darni plėtra yra laikoma paradigma, apibūdinančia šio sektoriaus ateitį (Grilli, Tyllianakis, Luisetti, Ferrini, Turner, 2021; Pan, Gao, Kim, Shah, Pei, Chiang, 2018 ir kiti). Dėl šios priežasties vis labiau tyrinėjami šie ryšiai, pabrėžiant turizmo sektoriaus darnios plėtros didinimo svarbą, tuo pačiu įvardijant darnią plėtrą kaip pagrindinę konkurencingumo priemonę (Niñerola, Sánchez-Rebull, Hernández-Lara, 2019; Niñerola, Sánchez-Rebull, Hernández-Lara, 2019; Goffi, Cucculelli, Masiero, 2019; Buckley, 2012 ir kiti).

Turistinio regiono konkurencingumas yra neatsiejamas nuo turizmo sektoriaus augimo ir tiesiogiai įtakoja turizmo sektoriaus plėtrą. Turizmo sektoriaus plėtojimas, laikantis darnios plėtros principų ir efektyviai panaudojant rekreacinius išteklius, gali būti regionų ekonomikos ir verslo juose plėtros variklis, nes pritraukia investicijas, sukuria darbo vietas ir padidina pajamas bei skatina paklausos augimą (Štreimikienė ir kt., 2021; 2011). Darni turizmo sektoriaus plėtra skatina konkuruoti atskirus regionus tarpusavyje, siekiant pritraukti daugiau turistų, tuo pačiu didinant turistinių regionų konkurencinius pranašumus, o regionų konkurencingumas yra neatsiejamas nuo turizmo sektoriaus augimo bei darnios plėtros. Mokslininkai (Štreimikienė, Švagždienė, Jasinskas ir Simanavičius, 2020; Petkevičiūtė, Balčiūnaitė, 2018; Agyeiwaah ir kt., 2017; Bramwell et al., 2017; Kangwa, 2017; Pjerotic, 2017; Pjerotic ir kt., 2017; Waseema, 2017; Mihalič ir kt., 2016; Čiegis, Dilius, Girdzijauskas, ir kiti, 2015; Ruhanen et al., 2015 ir kt.) atkreipia dėmesį į darnios plėtros svarbą turistinio regiono konkurenciniams pranašumams formuoti, o tuo pačiu ir regiono konkurencingumui didinti. Darni turizmo sektoriaus plėtra taip pat yra konkurencingos turizmo sistemos kūrimo prielaida. Tačiau netinkamai planuojama ir vykdoma turizmo sektoriaus veikla gali daryti žalą gamtai ir kultūros paveldui, bloginti gyvenamosios aplinkos kokybę, skatinti tradicinės kultūros nykimą bei didinti socialinį neteisingumą. Pagaliau turizmas gali ne tik padaryti daug žalos visuomenei ir aplinkai, bet ir susinaikinti pats, sunaikindamas išteklius, kuriais jis remiasi. Todėl visiems dalyvaujantiems turizmo sektoriaus veikloje tenka didžiulė atsakomybė už savo veiksmus ir jų daromą poveikį (Čiegis, Dilius, Girdzijauskas, ir kt., 2015). Turizmo sektorius Lietuvoje yra palyginti jauna ūkio šaka: šio sektoriaus nacionalinė politika, šalyje prasidėjo tik 1992 metais, po nepriklausomybės atkūrimo, todėl ypatingai aktualu yra analizuoti turizmo sektorių visais aspektais, tiek moksliniu, tiek ekonominiu ir pan.

Darnios turizmo sektoriaus plėtros sąvoka apima tokias sąvokas, kaip *darnumas, tvarumas, tausumas, atsparumas ir kt.* Su darniuoju turizmu siejamos ir tokios sąvokos, kaip atsakingas turizmas, sąžiningas turizmas (angl. *fair tourism*) ir pan., todėl itin aktuali mokslinių tyrimų reikšmė turizmo sektoriuje, siekiant, kad sektorius išliktų gyvybingas net ir ištikusių krizių metu. Pavyzdžiui, COVID-19 pandemijos sukelta pasaulinė krizė atskleidė turizmo sektoriaus neatsparumą ilgalaikiam pandemijos poveikiui (Ntounis et al, 2021; Khalid et al, 2020; Chowdhury et al, 2019 ir kiti). Jamal ir Budke (2020) pastebi, kad, siekiant planuoti ir valdyti turizmo sektoriaus atsparumą, reikės didesnio suinteresuotųjų šalių bendradarbiavimo.

Vertinant turizmo sektorių kaip ūkio sektorių, Jungtinių Tautų Pasaulio turizmo organizacijos (toliau – JT PTO) ir Pasaulio kelionių ir turizmo tarybos (toliau – PKTT) duomenimis, turizmas yra vienas iš didžiausių ekonominių sektorių pasaulyje. JT PTO duomenimis, iki COVID-19 pandemijos buvo fiksuojamas tarptautinių kelionių augimas, kuris per 2018 metus sudarė 6 proc. ir pasiekė 1,4 mlrd. kelionių¹.

Sparčiam turizmo sektoriaus augimui didžiausią įtaką padarė globalizacijos procesas bei bendrosios visuomenės vystymosi tendencijos. Dar 2019 m. pabaigoje turizmo sektorius kelionių ir turizmo industrijos pasaulio ekonomikos žemėlapyje užėmė beveik 9 proc., tačiau dėl COVID-19 viruso kilusi pandemija ši

¹ Jungtinių tautų pasaulio turizmo organizacija. Prieiga per internetą: <https://www.unwto.org/>.

sektorių sustabdė akimirksniu. COVID-19 pandemijos sukelta pasaulinė krizė padarė milžinišką poveikį turizmo sektoriaus plėtrai. 2020 metais turizmo sektoriuje buvo prarasta 62 mln. darbo vietų, o visame pasaulyje šiame sektoriuje dirbo 272 mln. darbuotojų (palyginimui 2019 m. turizmo sektoriuje dirbo 334 mln. darbuotojų)².

Darnios turizmo sektoriaus plėtros bei darnios regionų plėtros aktualumas atsispindi ir strateginiuose skirtingų lygmenų dokumentuose: pasaulinio lygmens, Europos Sąjungos lygmens, nacionalinio lygmens bei sektoriaus lygmens. 2021 metų kovo 25 d. *priimtoje ES tvaraus turizmo strategijoje* atkreipiamas dėmesys į turizmo sektoriaus poveikį, skatinant subalansuotą regioninę struktūrą, teigiamą poveikį regioninei plėtrai ir biologinės įvairovės išsaugojimui, socialinės gerovės ir vietos bendruomenių ekonominio saugumui ir t.t.³ 2014 m. Europos Komisijos priimtame Komunikate, remiančiame Europos Sąjungos poziciją darnios plėtros tikslų klausimais tarp įvardytų prioritetinių sričių – skurdo, nelygybės, sveikatos, maisto saugos, švietimo, lyčių lygybės, vandens ir sanitarijos, tvarios energijos, tvaraus vartojimo ir gamybos, biologinės įvairovės, dirvožemio skurdimo, jūros ir vandenynų problematika. Atsižvelgiant į Lietuvos situaciją, vienu pagrindinių Lietuvos darnaus vystymosi strategijos prioritetų pasirinktas nuosaikus, darnus ūkio vystymasis ir regionų ūkio plėtra⁴. Dėmesys darnios plėtros principams bei darniai regionų plėtrai atsispindi *Nacionaliniame pažangos plane 2021-2030* (toliau - NPP). Viename iš NPP uždavinių numatoma geriau išnaudoti turizmo sektoriaus potencialą šalies pažangai - laikantis darnumo principų ir taikant inovatyvius sprendimus, skaitmeninimo galimybes, specializuojant paslaugas konkrečioms rinkoms, tikslinėms grupėms. Plane numatoma subalansuotai ir tvariai plėtoti aktualias turizmo sektoriaus kryptis, didinant turizmo sektoriaus srityje kuriamą pridėtinę vertę ir mažinant sezoniskumą, ypač daug dėmesio skirti vietos ir regionų savitumui, skatinti keliautojus daugiau laiko praleisti šalies regionuose. Turizmo sektoriaus plėtrai Lietuvoje keliamas tikslas – iki 2030 metų pasiekti 49 vietą Kelionių ir turizmo konkurencingumo indekse (2019 m. – 59 vieta)⁵. Ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo plane (RRF) taip pat numatomos lėšos, skirtos spręsti COVID-19 pandemijos socialinio poveikio problemas, kartu užtikrinant, kad jų ekonomikose būtų vykdomos žalioji ir skaitmeninė pertvarkos ir jos taptų tvaresnės ir atsparesnės. *Lietuvos Respublikos darniojo turizmo plėtros gairėse* (2017) (toliau – *Gairės*) vienas iš išskirtų darnios turizmo sektoriaus plėtros skatinimo prioritetų – regioninio turizmo sektoriaus plėtros, kaip vieno iš strateginių Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros, tikslų įtvirtinimas.

Temos iširtumas. Turizmo sektoriaus plėtros tendencijas analizavo daugelis užsienio šalių ir Lietuvos mokslininkų ir tyrėjų. Maia, Thib, Thia ir Lea (2020) nustatė, kad turizmo sektoriaus plėtrą labiausiai įtakoja turizmo infrastruktūra, turizmo ištekliai, turizmo žmoniškųjų išteklių kokybė, valdymo pajėgumai, turizmo paslaugų kokybė bei socialinis įsitraukimas. Vu, Nguyen, Nguyen ir Le (2020) nustatė šiuos veiksnius, turinčius įtakos turizmo sektoriaus plėtrai: socialinis dalyvavimas; valstybės valdymo pajėgumai;

² World Travel and Tourism Council. Travel and Tourism Economic Impact 2021.

³ ES tvaraus turizmo strategija. Prieiga per internetą: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0109_LT.html.

⁴ Nacionalinė darnaus vystymosi strategija.

⁵ Nacionalinis pažangos planas 2021-2030.

turizmo sektoriaus paslaugų kokybė; turizmo sektoriaus žmogiškųjų išteklių kokybė; infrastruktūros plėtra; materialinė turizmo sektoriaus infrastruktūra ir turizmo sektoriaus ištekliai. Analizuodama veiksnius, darančius įtaką darniai turizmo sektoriaus plėtrai, Vodenskaja (2020) nustatė, kad socialiniai veiksniai turėjo didžiausią teigiamą poveikį, po to seka aplinkos veiksniai ir galiausiai ekonominiai veiksniai. Promsaka Na Sakolnakorn ir kt., 2018; Maneesaeng ir Wall, 2017; Houdement ir kt., 2017 ir kiti atkreipė dėmesį į turistų priimamus sprendimus keliauti, kurie savo ruožtu įtakoja turizmo sektoriaus plėtrą. Lietuvos mokslininkai (Žuromskaitė, 2016; Korneičiuk ir Pipirienė, 2015; Indriūnas, 2015; Paulauskienė, 2014 ir kt.) taip pat analizavo veiksnius, įtakančius turizmo sektoriaus plėtrą. Žuromskaitė (2016) prie veiksnių, skatinančių turizmo sektoriaus plėtrą, priskyrė žmonių išsilavinimą, besikeičiantį gyvenimo būdą, industrializacijos ir urbanizacijos procesus, turizmo infrastruktūros plėtrą, turizmo politiką, fizinius aplinkos pokyčius ir pan. Korneičiuk ir Pipirienė (2015) nustatė, kad turizmo sektoriaus plėtrą labiausiai įtakoja konkurencija, informacinių technologijų bei oro transporto plėtra, taip pat socialinės ir politinės vystymosi sąlygos ir kiti veiksniai. Indriūnas (2015) išskyrė turizmo sektoriaus plėtrą skatinančius veiksnius – tai turistinės vietovės / regiono turizmo ištekliai (žmogiškieji, gamtiniai, kultūriniai, finansiniai), laisvalaikio praleidimo objektai, paslaugų infrastruktūra, keleivinio transporto infrastruktūra, vietovės inžinerinė infrastruktūra, kelionių organizavimas bei turistinė informacija ir reklama. Paulauskienė (2014) nustatė skatinančius turizmo sektoriaus plėtrą veiksnius savivaldybių bei nacionaliniu turizmo sektoriaus valdymo lygmenimis ir kt.

Paminėtini darnios turizmo sektoriaus plėtros tendencijas analizavę užsienio šalių mokslininkai. Harris (2000) išskyrė tris esminius darnios turizmo sektoriaus plėtros veiksnius - ekonominis subalansuotumas, socialinis subalansuotumas ir aplinkos subalansuotumas. Hassan (2000) ir Holden (2008) išskyrė sėkmingos darnios turizmo plėtros sąlygas. Mokslininkai Luekveerawattana, 2018; Murava ir Korobeinykova, 2016; Morgan ir kt., 2015 ir kiti nustatė, kad turizmo sektoriuje ypač svarbu užtikrinti socialiai atsakingą turizmą ar darnųjį turizmą, kad būtų galima rūšiuoti atliekas, išsaugoti gamtos išteklius ir kt. Bramwell, 2015; Lane, 2009; Moscardo, 2008 darnią turizmo sektoriaus plėtrą siejo su ekosistemų išsaugojimu ir biologine įvairove, žmonių gerovės bei kultūrų tarpusavio bendravimo skatinimu, visuomenės dalyvavimu, priimant su turizmu susijusius sprendimus ir visų suinteresuotųjų šalių galimybe siekti socialinio ir kultūrinio turizmo rezultatų. Disertacijoje laikomasi požiūrio, kad tyrimo objektas yra turizmo sektorius, kurio vystymasis turi būti darnus.

Užsienio šalių ir Lietuvos mokslininkai (Agyeiwaah ir kt., 2017; Pjerotic ir kt., 2017; Kangwa, 2017; Waseema, 2017; Mihalič ir kt., 2016; Štreimikienė ir Bilanas, 2015; Fayos-Solà ir kt., 2014; Waligo, 2013; Jasinskas ir Simanavičienė, 2009; Smagurauskienė, 2009 ir kiti) savo tyrimuose bandė atsakyti į klausimą, kaip užtikrinti sėkmingesnę ir darnesnę turizmo sektoriaus plėtrą. Tudorache ir kt., 2017; Zamfir ir Cordos, 2015 ir kiti nustatė, kad, atliekant turistinio regiono turizmo sektoriaus darnios plėtros lygį matavimus, nėra „visuotinai ir vieningai priimtose metodikos“. Mokslininkai tyrinėjo ir nustatė darnią turizmo plėtrą įtakančius veiksnius - turizmo objektų pritaikymas neįgaliųjų reikmėms (Reyes-García, Criado-García, Camúñez-Ruíz, ir Pérez, 2021; Gkoumas, 2019; Stulpinaitė, 2016 ir kiti);

turizmo paslaugų sertifikavimas kaip viena iš pagrindinių ir plačiai taikomų priemonių, užtikrinanti darnios plėtros principų integraciją turizmo sektoriuje bei sektoriaus konkurencingumą; kultūros kelių plėtojimas tampa turizmo sektoriaus plėtros turistinėje vietovėje / regione skatinimo įrankiu bei prisideda prie darniojo turizmo plėtros skatinimo prioritetų įgyvendinimo (mokslininkai Dayoub, B., Yang, P., Dayoub, A., Omran, S., ir Li, H., 2019); ekologinio turizmo plėtra (Hall ir kiti, 2013; Goosling et al., 2012; Jenkins at al., 2011 ir kiti) atvykstamojo turizmo plėtra (mokslininkai Labanauskaitė, 2011; Theobald, 2005; Žabaliūnas ir Skarbalius, 2004 ir kiti). Lenzenet al. (2018) atlikti tyrimai atskleidė, kad turizmo sektoriaus plėtra prisideda prie anglies dvideginio emisijos pasaulyje 8 proc. Hall ir kiti; 2013; Jenkins at al.; 2011; Hoffmann, 2011; Goosling et al., 2012 nustatė, kad reikia ne tik vystyti ekologinio turizmo augimą, bet ir perorientuoti turizmo sektoriaus vartojimą (mažesnis atstumas, pakartotinas naudojimas, perdirbimas, didesnė orientacija į vietinį turizmą bei didesnis trumpos tiekimo grandinės naudojimas). Mokslininkai Štreimikienė, Švagždienė, Jasinskas ir Simanavičius (2020) nustatė darnios turizmo plėtros sąsajas su ekonominėmis, aplinkosauginėmis ir socialinėmis darnumo dimensijomis. Čiegis, Dilius, Girdzijauskas, ir kiti (2015) tyrė darnios turizmo sektoriaus plėtros aspektus.

Turizmo sektoriaus planavimo, valdymo klausimus, vyriausybių indėlį į turizmo sektoriaus valdymą nagrinėjo užsienio šalių ir Lietuvos mokslininkai Paulauskienė, 2013; Bruyn, 2011; Holloway, 2006; Jeffries, 2001; Hall, 2000; Getz, 1987 ir kiti. Mokslininkai Cohen, 2002; Cooper, Hall, 2000 ir kt. analizavo turizmo sektorių tarpdisciplininiu tyrimo aspektu, išryškino jo kompleksiskumą (turizmui kaip mokslui bei turizmui kaip ūkio sektoriui). Tyrėjai Cooper, Hall (2008), nustatė, kad turizmo valdymas apima turizmo politikos formavimą, įgyvendinimą ir stebėseną, o pagrindinės vyriausybių funkcijos yra susijusios su įvairių suinteresuotųjų šalių veiksmų derinimu įvairiais lygiais, įtraukiant viešąjį ir privatų sektorius, nevyriausybines organizacijas ir visuomenę. Hall, Scott, Gössling (2013) analizavo turizmo valdymo, plėtros ir politikos formavimo klausimus. Mokslininkai Deladem, Xiao, ir Siueia, 2020; Campos, ir Hall, 2011; Franco, ir Estevão, 2010 pabrėžia viešojo ir privataus sektorių bendradarbiavimo bei išplėtos turizmo sektoriaus planavimo ir valdymo sistemos svarbą darniai plėtojant turizmo sektorių regionuose. Taip pat akcentuojama atliekamų tyrimų turizmo sektoriaus plėtros srityje bei turizmosektoriaus projektų rengimo ir įgyvendinimo svarba (Casado-Aranda, Sanchez-Fernandez, Bastidas- Manzano, 2021; Paulauskienė, 2013 ir kt.).

Turistinio regiono konkurencingumo srityje mokslinius tyrimus atliko užsienio šalių ir Lietuvos mokslininkai ir tyrėjai. Turistinio regiono koncepciją apibrėžė užsienio šalių ir Lietuvos mokslininkai Stange, Brown, 2011; Vaitekūnas, Povilanskas, 2011; Cooper, Hall, 2008; Carter, Fabricius, 2007; Lomine, 2007; Hartman, 2006; Tamošiūnas, 2004 ir kiti. Turistinio regiono konkurencingumo koncepciją apibrėžė mokslininkai Oliveira ir Batista, 2021; Farinha, Bienvenido-Huertas, Pinheiro, Silva, Lança, Cronje ir Plessis, 2020; Michael, Resiger, Hayes, 2019; Maquieira, Ramos, 2016; Porter, 2003, 1990 ir kiti. Turistinio regiono konkurencingumo veiksnius tyrė ir išskyrė šie užsienio šalių ir Lietuvos mokslininkai ir tyrėjai: Esses, Csete, ir Németh, 2021; ElMassah, Mohieldin, 2020; Randall, Berlina, Teräs, Rinne, 2020; Sharma ir kt., 2021; Kuščer, Eichelberger, Peters, 2021; Alvarez-Risco, Arcentales, Rosen, 2020; Filimonau ir De Coteau, 2020;

Higgins-Desbiolles, 2020; Ochoa, Prayag, 2018 ir kt. Mokslininkai Ritchie ir Crouch (1999, 2000) sukūrė pirmąjį konceptualųjį turizmo konkurencingum modelį. Dwyer ir Kim (2003) pristatė integruotą turistinio regiono konkurencingumo modelį. Ferreira ir Estevão (2010) pasiūlė turistinio regiono konkurencingumo modelį, naudojant turizmo klasterius.

Mokslinėje literatūroje tyrėjai atkreipia dėmesį į įvairią turizmo sektoriaus plėtros problematiką, siekia atsakyti į klausimus, kokie yra Lietuvos turizmo sektoriaus plėtrai įtaką darantys veiksniai, kaip įvertinamas Lietuvos turizmo sektoriaus potencialas, kaip vyksta turizmo sektoriaus planavimas ir plėtra; kokia yra turistinio regiono kokybės vadyba; kokios yra turizmo sektoriaus valdymo tobulinimo perspektyvos Lietuvoje, kokie yra turistinio regiono konkurencingumo veiksniai; nagrinėjama konkurencingumo koncepcija; išskiriami pagrindiniai konkurencingumą lemiantys veiksniai, analizuojama jų daroma įtaka bendram konkurencingumui, tyrinėjami darnios turizmo sektoriaus plėtros aspektai. Vis dėlto reikėtų pažymėti, kad atliekami tik pavieniai tyrimai. Darni turizmo sektoriaus plėtra yra dinamiškas procesas, kuris nuolat patiria naujų iššūkių. Atsižvelgiant į tai, disertacijoje nagrinėjama turizmo sektoriaus plėtros tendencijų modeliavimo tematika, ypatingą dėmesį skiriant Lietuvos turistinių regionų konkurencingumo didinimui darnios plėtros kontekste.

Mokslinė problema formuluojama klausimu - kokios yra teorinės turizmo sektoriaus darnios plėtros prielaidos (konkurenciniai pranašumai) ir kaip gali būti modeliuojamos turizmo sektoriaus plėtros tendencijos siekiant didinti turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste.

Mokslinio tyrimo objektas – Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijos didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste.

Mokslinio tyrimo tikslas – išanalizavus turizmo sektoriaus plėtros valdymo problematikos bei turistinių regionų konkurencingumo teorines prielaidas ir atlikus empirinį tyrimą, nustatyti Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste, tendencijas ir pasiūlyti koncepcinį modelį, siekiant didinti turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste.

Siekiant iškelto tikslo, sprendžiami tokie **disertacinio darbo uždaviniai**:

1. Atskleisti turizmo sektoriaus plėtros valdymo problematiką darnumo kontekste.
2. Išanalizuoti turistinių regionų konkurencingumą teoriniu aspektu, išskiriant turistinio regiono konkurencingumo veiksnius.
3. Parengti teorinėmis prielaidomis grindžiamą turizmo sektoriaus plėtros tendencijų, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste, modelį.
4. Vadovaujantis parengtu teoriniu modeliu, empiriškai išnagrinėti Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste prielaidas ir nustatyti tos plėtros tendencijas.
5. Apibendrinti Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste empirinio tyrimo rezultatus, pasiūlant modelį, kuris galėtų būti taikomas įgyvendinant darnią turizmo sektoriaus plėtrą.

Ginamieji teiginiai:

1. Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijos, siekiant didinti turistinių regionų konkurencingumą darnumo kontekste, modeliuojamos per turizmo sektoriaus transformacijas įgalinančią vadybą, vidaus turizmo augimą, didėjančią visuomenės mobilumą bei turizmo sektoriaus atsparumo stiprinimą.
2. Lietuvos turistinių regionų darnią plėtrą labiausiai skatina teisinio reguliavimo ir planavimo sistema ir žmogiškieji ištekliai, o labiausiai stabdo aplinkosauginiai veiksniai.

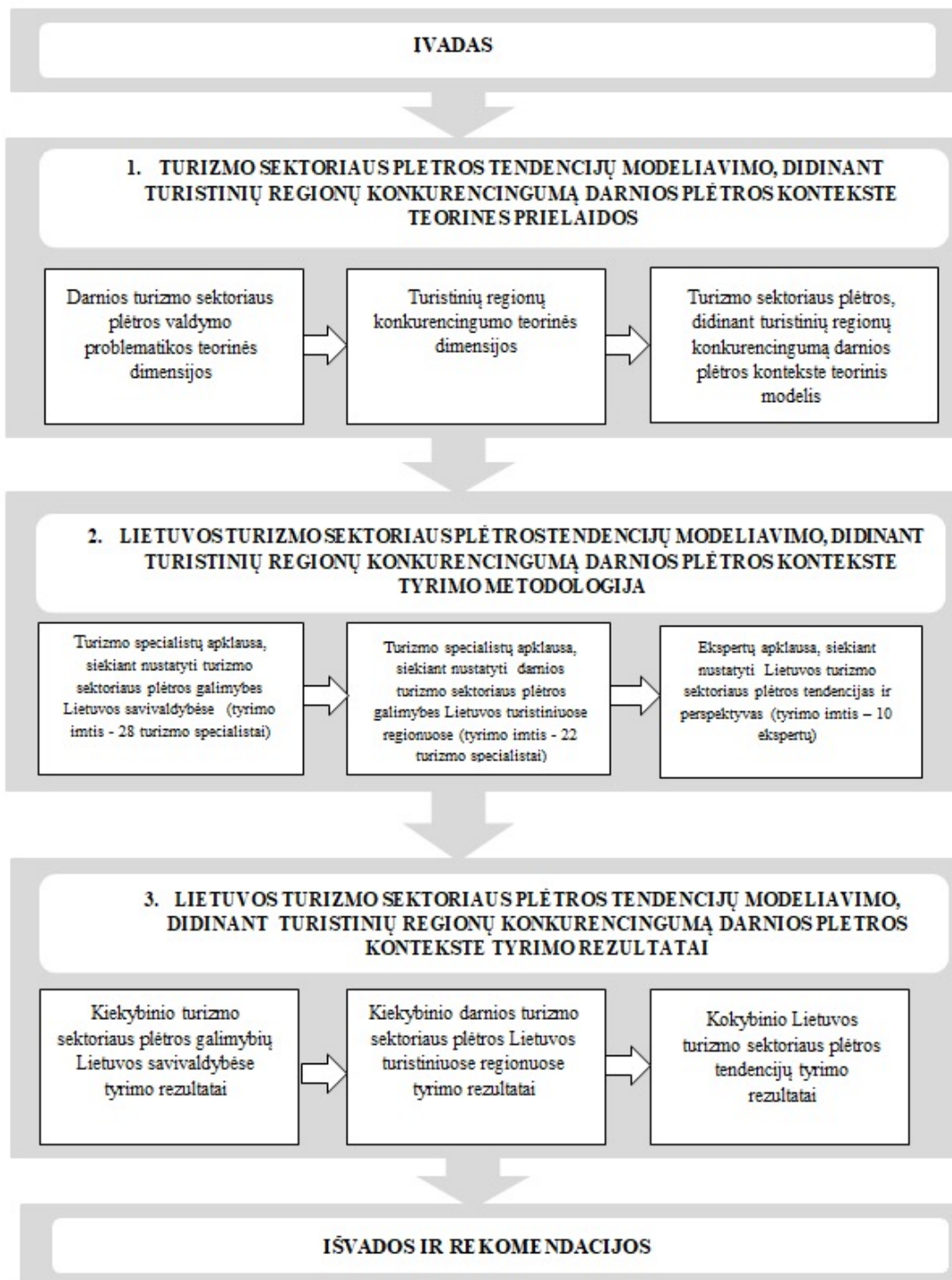
Kiekybinių tyrimų hipotezės:

1. Lietuvos turizmo sektoriaus plėtrai savivaldybių lygmeniu didžiausią poveikį turi tokie veiksniai, kaip turistinės vietovės vadyba, žmogiškieji ištekliai ir turizmo paslaugų kokybė.
2. Darnią turizmo sektoriaus plėtrą Lietuvos turistiniuose regionuose labiausiai stabdo turizmo paslaugų sertifikavimas bei nepakankamas tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų skaičiaus augimas.

Loginė darbo struktūra. Disertacijos darbo tikslas ir uždavinių seka atsispindi disertacijos loginėje struktūroje, kurią sudaro trys skyriai. *Disertacijos pirmajame skyriuje* sprendžiamas pirmasis, antrasis ir trečiasis disertacijos uždaviniai: teoriniu aspektu analizuojama turizmo sektoriaus plėtros valdymo problematika darnumo kontekste bei turistinių regionų konkurencingumas, išskiriant turistinio regiono konkurencingumo veiksnius, parengiamas teorinėmis prielaidomis grindžiamas turizmo sektoriaus plėtros tendencijų, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste, modelis.

Disertacijos antrajame skyriuje, remiantis moksline literatūra ir išvalgomis, suformuotu teoriniu modeliu, konstruojama ir pristatoma empirinio tyrimo metodologija, pagrindžiama tyrimo logika ir pasirinktas dizainas, sprendžiamas ketvirtasis disertacijos uždavinys: atliekama turizmo plėtrai įtaką darančių veiksnių Lietuvos savivaldybėse tyrimo analizė; darnios turizmo sektoriaus plėtros Lietuvos turistiniuose regionuose tyrimo analizė; Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų tyrimo analizė; atliekama dokumentų turinio kokybinė analizė, įvertinant teisinę turizmo sektoriaus plėtros aplinką; analizuojami skirtingų lygmenų turizmo sektoriaus planavimo dokumentai; atliekama Lietuvos turizmo sektoriaus lyginamoji konkurencingumo analizė, įvertinamos Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijos. *Disertacijos trečiajame skyriuje* apibendrinami empiriniai Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste tyrimo rezultatai ir pateikiami pasiūlymai dėl Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų modeliavimo, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste.

Disertacijos baigiamojoje dalyje pateikiamos išvados ir rekomendacijos. Disertacinio darbo struktūros loginė schema pateikiama 1 paveiksle.

1 pav. Disertacinio darbo struktūros loginė schema (sudaryta autorės)

Tyrimo metodologinį pagrindą sudaro šios koncepcijos:

Pragmatizmo filosofinė kryptis (Ackoff 1962; Morgan, 2014; Powell, 2019 ir kiti) disertaciniame darbe svarbi išryškinant veiksmingai veikiančio turizmo sistemos poveikį prioritetinių turizmo regionų, o tuo pačiu – ir šalies konkurencingumui.

Holizmo filosofinės idėjos (Smutsas, 1926; Kanišauskas, 2008; Gylys, 2013 ir kiti) yra svarbios pagrindžiant, jog turizmo sistema yra nedaloma visuma, netolygi jos elementų sumai, taip pat akcentuojant sistemos sudėtinių dalių sąryšį bei sinergijos efektą.

Pozityvizmo idėjomis (Comte (1798–1857); Mill (1806–1873); Mach (1838–1916); Avenarius (1843–1896) ir kiti) grindžiamas turizmo sistemos funkcinės struktūros verifikavimas, atliekant empirinius tyrimus.

Sistemų teorija (Parsons, 1965; Luhmann, 1990; Dunajevs, 2009 ir kiti) remiamasi, analizuojant turizmą kaip kompleksinį reiškinį. Ši teorija pagrindžia turizmo sistemą sudarančius elementus ir detalizuoja jų tarpusavio ryšius.

Suinteresuotųjų šalių teorija (Matulevičienė, 2018; Wolf, 2014; Florea ir Florea, 2013; Cooney, 2012, 2011; Lepineux, 2005; Swarbrooke, 2005; Roberts ir Mahonay, 2004; Lynch-Cerullo, Freeman 1984; Frederick ir kt., 1992 ir kiti) remiamasi, pagrindžiant suinteresuotų šalių dalyvavimą skirtingose turizmo sektoriaus veiklose.

Disertacinio darbo ribotumai:

1. Mokslinio tyrimo objektu pasirinktas vidaus turizmas, apimantis vietinį ir atvykstantąjį turizmą, atsiribojant nuo išvykstantojo turizmo.
2. Mokslinio tyrimo objektu pasirinktas turistinio regiono konkurencingumas, identifikuojant turistinio regiono konkurencingumui poveikį darančių veiksnius.
3. Mokslinio tyrimo objektu pasirinkti turizmo sektoriaus plėtros veiksniai. Šie veiksniai turi tiek teigiamą, tiek neigiamą poveikį turizmo sektoriaus plėtrai. Disertacijoje išskirti neigiamą poveikį turintys turizmo sektoriaus plėtros veiksniai tyrime neanalizuojami.

Tyrimo metodai. Disertacinis tyrimas atliekamas naudojant šiuos metodus:

Mokslinės literatūros lyginamoji analizė ir apibendrinimas. Mokslinės literatūros analizė taikyta, analizuojant turizmo sektoriaus plėtros valdymo problematiką bei turistinių regionų konkurencingumą teoriniu aspektu.

Sprendžiant disertacijos uždavinius, atliekamas *empirinis tyrimas, taikant kiekybinį (anketinė apklausa)* tyrimo metodą. Siekiant įvertinti turizmo sektoriaus plėtros galimybes Lietuvoje savivaldybių lygmeniu (atsiribojant nuo neigiamą įtaką darančių turizmo sektoriaus plėtros veiksnių analizės) bei darnios turizmo sektoriaus plėtros galimybes Lietuvos turistiniuose regionuose, naudojamas anketinės apklausos metodas.

Kokybinis tyrimas – Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų kokybinė analizė, *naudojant kombinuotą AHP* (angl. *analytical hierarchy process*), *GRA* (angl. *Gray relational analysis*) ir *daugiakriterinį vertinimo metodą* (MAUT, angl. *multiattribute utility theory*).

Turinio analizė taikyta analizuojant empirinio tyrimo metu gautus duomenis. Remiantis kokybine turinio analize, siekiama įvertinti ekspertų nuomones ir patirtis, kurios susijusios su turizmo sektoriaus plėtra, bei atlikti palyginamąją analizę su dokumentuose deklaruojamais teiginiais.

Dokumentų turinio (content) analizė naudojama analizuojant įvairius dokumentus (teisės aktus, strateginius planavimo dokumentus, statistinius duomenis, tarptautines kelionių ir turizmo konkurencingumo ataskaitas). Siekiant nustatyti turizmo sektoriaus plėtros aspektus įvairiais lygmenimis analizuojami skirtingų lygmenų turizmo sektoriaus planavimo dokumentai (pasaulio, Europos Sąjungos, nacionaliniame ir sektoriaus lygmenų).

Darbo mokslinį naujumą ir teorinį reikšmingumą nusako šie rezultatai:

Tyrimas papildo ir prisideda prie mokslinių tyrimų, nagrinėjančių turistinių regionų konkurencingumą nacionaliniu lygmeniu bei suteikia galimybę tolimesniems tyrimams. Išanalizuota ir susisteminta mokslinė literatūra apie turizmo sektoriaus plėtros tendencijų, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste teorines prielaidas. Nustatyti turistinių regionų konkurencingumo veiksniai ir turizmo sektoriaus plėtrą skatinantys bei darnios turizmo sektoriaus plėtros veiksniai. Sukurtas modelis, kuris galėtų būti taikomas įgyvendinant darnią turizmo sektoriaus plėtrą. Atlikta teisinės turizmo sektoriaus plėtros situacijos analizė ir nustatytos Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijos. Pateikti pasiūlymai dėl Lietuvos turistinių regionų konkurencingumo didinimo darnios plėtros kontekste laikotarpiu iki 2025 m.

Praktinis disertacijos reikšmingumas: mokslinis tyrimas reikšmingas praktiniu požiūriu, nes nėra atliktų išsamių tyrimų turizmo sektoriaus plėtros tendencijų, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros aspektu, nustatymui. Apibendrinus mokslinę literatūrą ir empirinio tyrimo rezultatus, pateiktos Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros, didinant turistinių regionų konkurencingumą darniai plėtojant turizmo sektorių tendencijos. Lietuvos turistinių regionų konkurencingumo didinimas, darniai plėtojant turizmo sektorių, yra aktualus tyrimų objektas tiek teoriniu, tiek ir praktiniu požiūriais, jo platesniam pažinimui ir skiriama ši disertacija.

Tyrimo metu buvo užtikrinti tokie etiniai tyrimo principai, kaip sąžiningumas, tikslus paaiškinimas, savanoriškas dalyvių sutikimas, kompetencija, supratimas, mokslininko atsakomybė, privatumas, tyrimo anonimiškumas bei konfidencialumas.

Disertacijos rezultatų aprobavimas ir sklaida. Mokslinės publikacijos disertacijos tema:

1. Narkūnienė, R. (2020). Sustainable tourism development in the regions of Lithuania. Kolektyvinė monografija „Business management insights and transformation process: social, economic and cultural aspects“, Klaipėdos universitetas, Liepojos universitetas, Lietuva, Latvija. ISBN 978-609-454-476-7 (print), ISBN 978-609-454-476-4 (online). p. 83-91.
2. Narkūnienė, R. (2019). Tourism competitiveness in Eastern Aukštaitija region, Lithuania. Kolektyvinė monografija „Strategies for sustainable socio-economic development and mechanisms their implementation in the global dimension“, VUZF Publishing House St. Grigori Bogoslov, Sofija, Bulgarija. ISBN 978-954-8590-64-8. p 132-141.
3. Narkūnienė, R., Gražulis, V., Arbidane, I. (2017). Tourism development perspectives (comparative analysis 2 regions of Lithuania and Latvia). Mokslinių straipsnių leidinys „Human Resources Management and Ergonomics“, (2/2017), ISSN 1338-4988 (online), ISSN 1337-0871 (printing), p. 38-50.
4. Narkūnienė, R., Gražulis, V., Arbidane, I. (2017). Tourism development conditions in the municipalities of Lithuania and Latvia regions. Central Bohemia University, Čekija, mokslinis leidinys. Nuoroda į straipsnį: DOI: <https://doi.org/10.12955/cbup.v5.945>
5. Gražulis, V., Narkūnienė, R. (2017). Tourism development conditions in the municipalities of Eastern Aukštaitija region. Šiaulių universiteto mokslinis žurnalas Socialiniai tyrimai. ISSN 1392-3110 (print), ISSN 2351-6712 (online). p. 17-26.

6. Gražulis, V., Narkūnienė, R., Arbidane, I. (2016). Management peculiarities of rural tourism development in Lithuania and Latvia regions. Proceedings of Scientific papers of 13th international scientific conference „Human potential development“. 7-9 June, 2016. p. 70-81.
7. Gražulis, V., Narkūnienė, R. (2016). Kaimo turizmo plėtros perspektyvos Rytų Aukštaitijos regione. kaip įveikti trukdžius? *Ekonomika ir vadyba; aktualijos ir perspektyvos*. 2016 (1) 38. ISSN 1648-9098, p. 28-38.
8. Gražulis, V., Narkūnienė, R. (2015). The assumptions of successful development of rural tourism in Lithuania (case study of Eastern Aukštaitija region). Tarptautinės mokslinės konferencijos “Rural development 2015” medžiaga. ISSN 1822-3230 / eISSN 2345-0916, eISBN 978-609-449-092-7. Nuoroda į straipsnį: <http://doi.org/10.15544/RD.2015.124>

Mokslinėse konferencijose disertacijos tema skaityti pranešimai:

1. Narkūnienė, R. The aspects of Lithuanian inbound tourism development Pranešimas pristatytas nuotoliniu būdu. Tarptautinė mokslinė-praktinė konferencija „Innovative strategies and models of economic transformation in the context of European integration challenges“, Ukraina, Bulgarija, Lenkija, 2020-05-15.
2. Narkūnienė, R. Sustainable tourism development in Lithuanian regions. Tarptautinė mokslinė konferencija „Social innovation: inclusiveness and civic mindedness (SOCIN‘2019)“, Mykolo Romerio universitetas, 2019-10-14/15, Vilnius.
3. Narkūnienė, R. Sustainability aspect of tourism development by in the East Aukštaitija region, in Lithuania. Tarptautinė mokslinė konferencija "SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION", Rezeknės technologijų akademija, 2019-05-24, Latvija.
4. Narkūnienė, R. Sustainable Tourism Development in the Eastern Aukštaitija Region, in Lithuania. Pranešimas pristatytas nuotoliniu būdu VII tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos „Innovative aspects of the development service and tourism“ metu, Stavropolio agrarinis universitetas, 2019-04-11, Rusija.
5. Narkūnienė, R. (pranešėja), Gražulis, V. Tourism development conditions in the municipalities of Eastern Aukštaitija region. 11-oji tarptautinė mokslinė-praktinė konferencija „Environment. Technology. Resources.“ Rezeknės Technologijų akademija, 2017 m. birželio 15-17 d., Latvija.
6. Gražulis, V., Narkūnienė, R. (pranešėja). Turizmo plėtra Rytų Aukštaitijos regione savivaldybių lygmeniu. 5-oji tarptautinė mokslinė-praktinė konferencija „Geras valdymas vietos savivaldoje: bendradarbiaujančio valdymo plėtros galimybės ir iššūkiai“, 2016 m. spalio 14-15 d. Šiaulių universitetas, Šiauliai.
7. Gražulis, V., Narkūnienė, R. (pranešėja). The assumptions of successful development of rural tourism in Lithuania (case study of Eastern Aukštaitija region). Tarptautinė konferencija „Rural development 2015“, Stulginskio universitetas, 2015 m. lapkričio 19-20d., Kaunas.

Disertacijos struktūra ir apimtis. Disertaciją sudaro įvadas, 3 skyriai, išvados, rekomendacijos, naudotos literatūros sąrašas. Disertacinio darbo apimtis – 173 puslapiai. Darbe yra 37 paveikslai ir 22

lentelės. Bibliografinį aprašą sudaro 339 pozicijų literatūros sąrašas: 306 mokslinės literatūros šaltiniai ir 33 dokumentai. Disertacijos pabaigoje pateikta 20 priedų (lentelės, klausimyno pavyzdžiai ir kiti dokumentai), papildančių tyrimo duomenis, bei išsami santrauka lietuvių ir anglų kalbomis.

I. TURIZMO SEKTORIAUS DARNIOS PLĖTROS TENDENCIJŲ MODELIAVIMO, DIDINANT TURISTINIŲ REGIONŲ KONKURENCINGUMĄ, TEORINĖS PRIELAIDOS

1.1. Turizmo sektoriaus plėtros valdymo problematikos teorinės prielaidos

1.1.1. Turizmo sektoriaus plėtra sisteminiu požiūriu

Žodį „turizmas“ vieni mokslininkai kildina iš prancūzų kalbos žodžio *tour* (liet. *kelionė*), kiti – iš lotynų kalbos žodžio *tornare* (liet. *keliavimas* iš vienos vietos į kitą sugrįžtant). Priesaga „-izmas“, apibūdina teoriją, procesą ar būseną. Turizmo samprata, priklausomai nuo sektoriuje vykstančių permainų, nuolat kinta ir plečiasi: sampratos apibrėžimus galima suskirstyti į ekonominius, charakterizuojančius turizmą kaip verslą ir pramonę, techninius, suteikiančius informacijos statistikai ir teisinei bazei, bei holistinius, traktuojančius turizmą kaip visumą (žr. 1 priedas).

Nepaisant didėjančios turizmo sektoriaus svarbos, sunku aiškiai apibrėžti turizmo sampratą dėl jo daugiadisciplininės prigimties pobūdžio. 1 priede pateikti turizmo sampratos apibrėžimai formuluojami remiantis sistemų teorijos principais. Šiuos apibrėžimus galima skirstyti pagal ekonominius, techninius ir holistinius požymius, tačiau reikia pastebėti, kad, vertinant iš istorinės perspektyvos, turizmo samprata buvo papildoma naujais aspektais. Jeigu 1954 metais JTO priimtame nutarime teigiama, kad „turizmas – aktyvus poilsis už savo nuolatinės gyvenamosios vietos ribų, padedantis gerinti sveikatą, fiziškai lavinti žmogų“, tai 2021 metais JT PTO turizmą jau vertina kaip „socialinį, kultūrinį ir ekonominį reiškinį, susijusį su žmonių judėjimu į šalis ar vietas už įprastos aplinkos ribų asmeniniais ar verslo / profesiniais tikslais“ (JT PTO, 2021; Grecevičius, Armaitienė, Junevičienė, Labanauskaitė, Lukšaitienė, Slušnys ir Vaidelys, 2002; Riley, Ladkin, Szivas, 2002 ir kiti). Turizmas prilyginamas procesui (turizmas – tai procesas, veikla ir jų rezultatai, kurie išsivysto iš santykių tarp turistų ir turizmo paslaugų tiekėjų (Goeldner, Ritchie, 2006)); atsirado samprata „turizmo pramonė“, susidedanti iš atskirų paslaugų (turizmas apima visas kelionių, atostogų, ekskursijų rūšis, kai žmogus palieka savo nuolatinę gyvenamąją vietą (Riley, Ladkin, Szivas, 2002) ir pan. Nors turizmo sąvokų apibrėžimų yra daug ir skirtingų, tačiau jose galima išskirti ir bendrų bruožų – tai žmonių judėjimas įvairiomis kryptimis iš savo nuolatinės gyvenamosios vietos; kelionės tikslas ir apsisojimo (įtraukiant veiklas) tikslas; kelionės trukmė terminuota, nes vėliau grįžtama į nuolatinę gyvenamąją vietą; kelionės tikslas nesusijęs su nuolatinio apsigyvenimu ar įsidarbinimu (Grecevičius ir kiti, 2002; Wanhill, 1996; Hagos deklaracija, 1989; Mathieson, 1982 ir kiti). Apibendrinant įvairių autorių pateikiamus turizmo sampratos apibrėžimus, galima išskirti šiuos pagrindinius kriterijus: 1) tai veikla, susijusi su kelione ir laikinu buvimu kitoje turistinėje vietovėje; 2) buvimo kitoje vietovėje trukmė – ne ilgiau kaip vieneri metai; 3) kelionės tikslas susijęs su poilsiu, verslu ir kitais poreikiais. Grecevičius ir kiti (2002) patikslina, kad turistais taip pat galima įvardinti žmones, kurie dalyvauja konferencijose, keliauja verslo ar mokslo reikalais. Turizmas negali egzistuoti be šių komponentų: turisto, transporto ir lankomos vietovės.

JT pasaulio turizmo organizacija (1993) vienoje iš turizmo klasifikacijų išskyrė tris turizmo formas: vietinis (angl. *Domestic tourism*), atvykstamasis (angl. *Inbound, incoming tourism*) ir išvykstamasis (angl. *Outbound, outgoing tourism*) turizmas. Derinant šiuos tipus, apibrėžiamos tokios turizmo kategorijos: vidaus (apima vietinį ir atvykstamąjį turizmą), nacionalinis (apima vietinį ir išvykstamąjį turizmą) ir tarptautinis (apima atvykstamąjį ir išvykstamąjį turizmą) turizmas. Disertaciniame darbe analizuojamas vidaus turizmas, apimantis vietinį ir atvykstamąjį turizmą ir atsiribojama nuo išvykstamojo turizmo analizės.

Turizmas gali būti klasifikuojamas pagal įvairius aspektus. Vienas iš dažniausiai taikomų mokslinės klasifikacijos kriterijų – turistų tikslai ir motyvai. Remiantis šiais kriterijais, skiriamos pagrindinės turizmo rūšys: verslo turizmas, nuotykių turizmas, profesinis turizmas, laisvalaikio ir pramogų turizmas, pažintinis kultūrinis turizmas, sportinis turizmas, kaimo turizmas, gydomasis turizmas, religinis turizmas, etnis turizmas (Baležentis ir Žuromskaitė, 2012; Grecevičius ir kt., 2002, p. 82).

Turizmas yra daugialypis, sudėtingas reiškinys, darantis įtaką įvairiausioms žmogaus veiklos sritims (Žuromskaitė, Gražulis, Jagminas ir kiti, 2016, p. 97). Turizmo teoretikai (Cooper, Fletcher, Gilbert, Wanhill, 1994; Cooper, Hall, 2008; Goeldner, Brent, 2009; Holoway, 1994; Holoway, Taylor, 2006 ir kiti) padeda suprasti turizmo sektoriaus mastą, sudėtingą struktūrą ir jos elementų sąveiką. Tiriamųjų darbų autoriai (Cooper, Hall, 2008; Goeldner, Brent, 2009; Pearce, 1994; Smith, 1993 ir kiti) pabrėžia, kad į turizmo sektorių reikia žiūrėti kaip į sistemą, kurią sudaro tarpusavyje susijusių veiklų visuma. Sistema – tai „reiškinių sąsaja, išskirianti juos iš aplinkos kaip vientisą, santykinai savarankišką vienetą“⁶, tai planingas ir taisyklingas išdėstymas, sutvarkymas. Sistemos struktūrą sudaro elementai, kurie, sąveikaudami tarpusavyje, sukuria tai sistemai būdingą turinį. Turizmo sektoriaus sistema, kaip ir kiekviena sistema, turi savitą struktūrą, kurios sudedamosios dalys lemia paties turizmo raidą.

Tai, kad turizmo sektorių būtina nagrinėti remiantis sisteminiu požiūriu, suvokta palyginti neseniai. Pirmieji praėjusio šimtmečio devintąjį dešimtmetį pasiūlyti modeliai buvo dviejų lygių: 1) apimantys visą turizmą; 2) apimantys atskirų turizmo posistemių funkcionavimą (Žuromskaitė ir kt., 2016, p. 106). Visą turizmą apimančios sistemos modeliai buvo ypač patrauklūs dirbantiems turizmo plėtros ir planavimo srityje. Getz, dirbęs turizmo planavimo srityje, atskleidė didelį sisteminio požiūrio į turizmo sektoriaus plėtrą ir planavimą potencialą ir suskaičiavo 34 tuo metu žinomus turizmo modelius, kurių dauguma neapima viso turizmo ir modeliuoja atskirų jo posistemių funkcionavimą (Getz, 1987):

- keturi visą turizmą apimančios sistemos modeliai (apima visumą, būtina turizmo sistemai veikti: tai – informacija, turistai, transportas, vietovės patrauklumas, paslaugos);
- keturi turizmo įtakos ekonomikos modeliai (modeliuose atsispindi turizmo įtaka ekonomikai);
- septyni modeliai, skirti turizmo socialinei-kultūrinei sferai daromam poveikiui (modeliuose atsispindi turizmo įtaka socialinei-kultūrinei sferai);
- penki turizmo motyvacinės elgsenos modeliai (modeliuose atsispindi turizmo vartotojų motyvacinė elgsena);

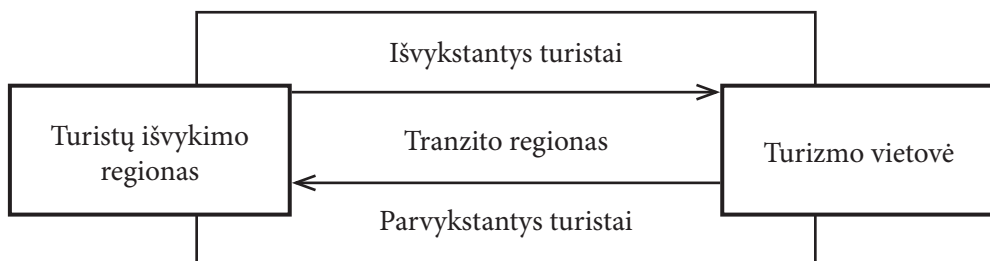
⁶ Tarptautinių žodžių žodynas, 2004, p. 971

- penki turizmo teritorijų plėtros modeliai (modeliuose atsispindi turistinių vietovių / regionų gyvavimo ciklas, plėtra bei jos etapai);
- du ekologinio turizmo modeliai (modeliuose atsispindi rekreacinių teritorijų koncepcija, vystant ekologinį, draugišką aplinkai turizmą);
- septyni kitų sričių modeliai (turisto ir turizmo modelis pagal Jafari; turizmo, kaip šeiminių ir svečių susitikimo, koncepcija ir kt.).

Modelio pasirinkimas priklauso nuo tyrimo problematikos bei mokslininkų atstovaujamos šakos, o toks modelių įvairumas rodo plėtros, kaip reiškinio, sudėtingumą, įvairialypę jos prigimtį. Kaip pastebi Fisher (2005) bei kiti mokslininkai, atskiruose paslaugų raidos etapuose paslaugų plėtra gali vykti ne pagal vieną, bet pagal kelis plėtros modelius.

Disertacijoje plačiau aptarti Leiper ir Butler turizmo sektoriaus sistemos modeliai. Leiper pasiūlė iki šiol darantį didžiausią įtaką turizmo sektoriaus sistemos modelį (žr. 2 pav.). Tai – pagrindinis ir plačiausiai naudojamas turizmo sektoriaus sistemos modelis, padedantis paprastesniu būdu suvokti turizmo sistemą bei apimantis svarbiausius turizmo sistemos elementus.

APLINKOS: fizinė, technologinė, socialinė, kultūrinė, ekonominė, politinė, teisinė.

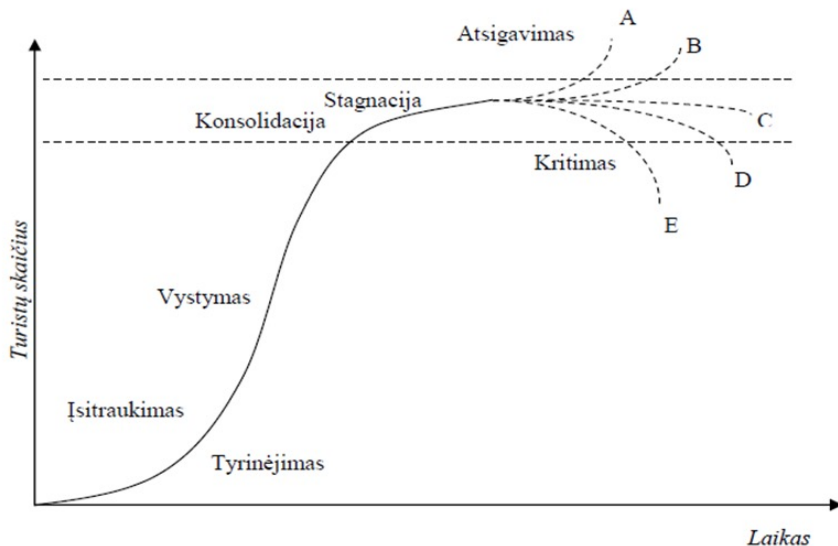
2 pav. Turizmo sektoriaus sistemos modelis (sudaryta autorės pagal Leiper, 1990)

Pasak Leiper (1990), sistemą galima apibrėžti kaip elementų visumą, kurioje jie sujungti tam tikru sistema formuojančiu ryšiu (Leiper, 1990). Šiuo atveju turizmo sektorius ir yra tas ypatingas ryšys, kuris jungia skirtingas istemos dalis. Sistemos elementai yra turistai, turistų išvykimo regionas, turistų atvykimo regionas (tikslas), turistų keliai į pasirinktą turizmo regioną bei kelionių ir turizmo infrastruktūra (apgyvendinimas, transportavimas, prekes ir paslaugas turistams siūlančios įmonės ir organizacijos). Šis klasifikavimas (turizmo sektoriaus sistemos elementai) atskleidžia, kad turizmo sektoriaus sistemoje ypač reikšminga yra tiekimo posistemė, jungianti du kitus sistemos elementus: generuojantį regioną ir pasirinktą turizmo vietovę (angl. *destination*). Leiper (1990) modelyje turizmo sektoriaus sistema – elementų (vartotojai – turistai, geografiniai elementai, turizmo ištekliai ir kt.) sąveikos (tarpusavio ir su įvairialypę aplinka) procesas (žr. 2 pav.).

Leiper (1990) modelio teigiami bruožai yra šie: 1) jis parodo atitinkamą turizmo verslo subjektų geografinį išsidėstymą (pavyzdžiui, kelionių agentūros daugiausia yra turistų išvykimo regionuose, o turistų traukos objektai ir turistus aptarnaujančios įmonės – turistų atvykimo regionuose). Įmonės, užsiimančios turistų vežimu, gali būti įsikūrusios tiek tranzito regione, tiek ir išvykimo ar atvykimo regionuose. Modelis atspindi vieną iš svarbiausių turizmo sektoriaus savybių – sistemos elementų (pvz., pasiūlos ir paklausos,

turizmo sektoriaus produktų vartotojų ir tiekėjų) tarpusavio priklausomybę ir sąveiką.

Butler (1980) turizmo sektoriaus plėtrą siūlo charakterizuoti pagal etapus. Butler (1980) turizmo sektoriaus plėtros modelis nusako turistinio regiono evoliuciją pagal kelionės gyvavimo ciklą. Remiantis šia teorija, pokyčiai turizmo sektoriaus rinkoje vyksta tik dėl dviejų kintančių elementų: turizmo sektoriaus rinkos bei turistų motyvacijos, todėl jo teorija yra nusakoma kaip ciklinis modelis (žr. 3 pav.).

3 pav. Turistinio regiono gyvavimo ciklo teorijos modelis (pagal Butler, Miossec, 2003; šaltinis: *Strategic investment decisions: theory, practice and process. Londonas, Niujorkas, 2003, p. 47*)

Butler turizmo sektoriaus plėtros teorijos modelio diagramoje (žr. 3 pav.) pažymėti turistinio regiono gyvavimo ciklo etapai:

- *Išitraukimas*, pasižymintis maža naujo produkto paklausa ir atitinkamai mažu turistų skaičiumi.
- *Tyrinėjimas* – pirminėje turistinio regiono vystymosi stadijoje būdingi maži turistų srautai bei maža pasiūla.
- *Vystymas*, pasižymintis didėjančia paklausa ir darnios institucijų formuojamos politikos poreikiu. Šioje fazėje jau stebimi turizmo poveikiai, sukeltys pokyčius vietovėje.
- *Konsolidacija* – išaugus turistų srautams, stengiamasi ilginti turistinį sezoną.
- *Stagnacija* - tai etapas, kada turi būti suformuoti esminiai turizmo politikos prioritetai.

Turistinio regiono gyvavimo ciklo teorinis modelis yra taikytinas ir laikytinas tinkama teorine prielaida vertinant ne tiek paties regiono turistinį patrauklumą, kiek jo patrauklumą tam tikrai turistinei grupei. Atsirandant naujai turistų grupei, galima daryti prielaidą, kad regionas vėl išgyventų visas numatytas stadijas, todėl kiekvieno regiono turizmo politikos formavimo pagrindu turėtų būti pastovaus turistų grupių atsinaujinimo užtikrinimas, tai yra regiono žinomumo didinimas naujose rinkose. Po stagnacijos etapo galimi du scenarijai: vienu atveju vietovė tampa nebeįdomi, nebelankoma ir nebepajėgi konkuruoti su naujais turizmo sektoriaus traukos centrais (kritimo etapas, C, D, E) arba gali toliau vystytis, jeigu atnaujinamas vietovės patrauklumas (atsigavimo etapas, A, B) (Butler, Hall, 2007). Siekiant, kad stagnacija nepasikartotų, reikia planuoti turizmo sektoriaus veiklą, būtinas darnios plėtros požiūris: balansas ir sinergija tarp turizmo sektoriaus skatinimo ir efektyvaus socialinio, ekonominio, kultūrinio

poveikio suinteresuotoms pusėms (valdžiai, vietiniams gyventojams, turizmo verslui, turistams) (Paulauskienė, 2013). Svarbu strategiškai planuoti turistinės vietovės / regiono veiklą. Mintzbergo (1994) teigimu, strategija nurodo kryptį, koordinuoja pastangas, apibūdina organizaciją ir užtikrina logiką⁷.

Minėti modeliai buvo formuojami remiantis sistemų teorijos principais, išskiriant sistemos struktūrinius elementus bei nurodant šių elementų tarpusavio sąveiką. Įvairiuose turizmo sektoriaus modeliuose galima išskirti sistemos aplinką, sistemos išteklius, sistemos sudedamąsias dalis. Turizmo sektoriaus sistemos vystymo daugiaproblemiškumas leidžia išvelgti šio sektoriaus sistemos plėtros proceso planavimo, koordinavimo ir integracijos būtinybę. Analizuojant teorinių modelių taikymą praktikoje, susiduriama surealaus darnios turizmo sektoriaus plėtros modelio šiuolaikinėmis sąlygomis nebuvimu (Malinauskaitė, 2017).

Turizmo sektoriaus sistema yra sudėtinga, nes turizmas – plati socialinės ekonominės veiklos sritis, apimanti ne tik veiklą, susijusią su turistų kelionės tikslų įgyvendinimu, bet ir visą paslaugų verslą. Turizmą kaip reiškinį nagrinėja šie tradiciniai akademiniai mokslai: ekonomika, sociologija, psichologija, geografija, antropologija bei istorija. Toks tarpdisciplininis turizmo tyrimo aspektas patvirtina turizmo kompleksiskumą ir aiškių ribų nebuvimą (Rondomanskaitė, 2004). Oliveira, Amaro, Melro, 2021 pasiūlė turizmo sektoriaus sistemą vertinti kaip sudėtingą socialinę ir ekonominę sistemą, susidedančią iš trijų posistemų (administravimo, valdymo ir paslaugų teikimo; paskirstymo ir skatinimo; paklausos / vartojimo) ir kelių komponentų, kurių sąveika grindžiama informacija ir komunikacija, atvira, itin jautri aplinkos pokyčiams, kurie tarnauja kaip dinamiškos pusiausvyros kontekstas, nuolat prisitaikant prie sistemos. Sistema, kaip teigė žymiausias sisteminio vadybinio požiūrio klasikas Ackoff (1999), yra daugiau nei koncepcija, tai – intelektualaus gyvenimo būdas, nuostata, realybės prigimties supratimas ir išaiškinimas (Ackoff, 1999). Klasikinės sistemų teorijos požiūriu, turizmui, kaip sistemai, būdinga daugiapakopė hierarchinė struktūra, integruojanti socialines ir gamybines infrastruktūras, finansines ir komercines organizacijas, kurios pačios savaime taip pat yra sistemos (Cleland, 1972). Mokslininkai (Anuar, Ahmad, Jusoh, Hussain, 2013; Gunn, Turgut, 2002; Leiper, 1989) turizmo sistemą apibūdina kaip sistemą, kurios visi elementai (materialieji ir žinios apie materialiujų elementų būseną) yra glaudžiai tarpusavyje susiję. Turizmo sistemą sudaro posistemės: informacija, turistai, transportas, turistinės vietovės patrauklumas, paslaugos (Anuar, Ahmad, Jusoh, Hussain, 2013; Gunn, Turgut, 2002; Leiper, 1990).

Smith (2015, 1989) atkreipė dėmesį į turizmo sektoriaus discipliniškumą ir pasiūlė turizmo visumą tyrimo (analizės) tikslams struktūruoti į penkias turizmo sektoriaus raiškos sritis: 1) turizmas kaip tam tikra žmogiškoji patirtis; 2) turizmas kaip socialinė elgsena; 3) turizmas kaip geografinis reiškinys; 4) turizmas kaip ekonominis išteklius; 5) turizmas kaip pramonės sektorius. Chandra ir Menezes (2001) turizmo struktūrizavimą dar papildė tokiais sritimis kaip: 1) turizmas kaip verslas; 2) turizmas kaip procesas; 3) turizmas kaip rekreacinė veikla. Disertacijoje tiriamas turizmo sektorius, kurio vystymąsi turi būti darnus.

Turizmo sektorius, kaip sistema, akumuliuoja daugelį savarankiškų ūkio sektorių, kurie savo ruožtu taip

⁷ Vladimiras Gražulis. *Organizacijų strateginės pasirinktys. Ar mokame veikti?* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008), p. 54.

pat yra sistemos. Turizmo sektorių sudaro dalyviai – įvairių paslaugų tiekėjai, tarpininkai, kurių vertikali ir horizontali integracija gali sukurti pridėtinę vertę ir pasiekti sinergijos efektą. Turizmo sektorius apibrėžiamas pagal tarptautinio NACE klasifikatoriaus⁸ veiklas. Jį sudaro trys subsektoriai: apgyvendinimo įmonės, sveikatingumo įmonės bei keliones organizuojančios įmonės, teikiančios turizmo paslaugas⁹. Pagal LR Turizmo įstatymo 3 straipsnį turizmo paslaugų rūšims priskiriamos kelionių organizavimo paslaugos (organizuota turistinė kelionė; turizmo paslaugų rinkinys) turistų informavimo paslaugos, apgyvendinimo paslaugos bei kitos turizmo paslaugos. Turizmo paslaugomis taip pat laikomos tokios paslaugos, kaip keleivių vežimo paslaugos (visų rūšių transportu); automobilių, motociklų ar kitų motorinių transporto priemonių nuomos paslaugos; apgyvendinimo paslaugos, kurios nėra neatsiejama keleivių vežimo dalis; bet kokios kitos paslaugos, kurios nėra neatsiejamos nuo turizmo paslaugų¹⁰. Bendradarbiaudami ir dirbdami kartu, turizmo sektoriaus dalyviai gali pritraukti didesnę turistų skaičių ir gauti papildomų pajamų. Šis bendradarbiavimas gali būti susijęs tiek su turizmo vietovių / regionų arturizmo produktų vystymu, tiek su turizmo sektoriaus plėtros projektų įgyvendinimu. Iki pandemijos COVID-19 augo individualiai keliaujančių turistų skaičius¹¹, todėl, siekiant į turizmo vietovę / regioną pritraukti didesnę turistų srautą, daugiau dėmesio turėtų būti skiriama viešojo ir privataus sektoriaus bendradarbiavimui¹².

Turizmo sektoriaus galimybių pasiūla turistams ir vietiniams gyventojams yra grindžiama natūralios fizinės aplinkos, sukurtos bendrosios ir turizmo infrastruktūros, turizmo paslaugas teikiančių įmonių, vietinio gyvenimo būdo (pvz., tradicijų, religijos, kasdienio gyvenimo, kultūrinės aplinkos) ir svetingumo aspektais (Goeldner, Page, 2006; Smith, 1993). Konkrečiame regione įprastų ūkio šakų pagrindu ir valstybės turizmo politikos sprendimais suformuota turizmo paslaugų visuma yra vadinama turizmo sektoriumi (Stulpinaitė, 2016).

Turizmo sektorius plačiąja prasme gali būti apibrėžtas kaip industrijų ir komercinių veiklų, kurios gamina prekes ir teikia paslaugas, visiškai ar daugiausiai skirtas naudoti užsienio lankytojams ar vietos turistams, suma (Cooper, Hall, 2008; Holloway, Taylor, 2006). Lomine, Edmunds (2007) turizmo sektorių apibūdina kaip komercinę turizmo aprūpinimo veiklą, kurioje dalyvauja kelionių organizatorių, kelionių pardavimo agentų, pramogų, apgyvendinimo, maitinimo, pervežimo ir kitų papildomų paslaugų teikėjai, taip pat turizmo srityje veikiančios viešojo ir nevyriausybinių sektoriaus organizacijos (Lomine, Edmunds, 2006). Pasak Holloway, Taylor, 2006; Leiper, 1979 pagal Coper, Fletcher, Gilbert, Wanhill, 1994 turizmo sektorius apima visas firmas, organizacijas, paslaugas, kurios skirtos turistų norams ir poreikiams patenkinti; tai pagamintų prekių ir sukurtų paslaugų, kuriomis naudojasi užsienio ar vietos turistai, visuma (Holloway, Taylor, 2006; Leiper, 1979 pagal Coper, Fletcher, Gilbert, Wanhill, 1994). Turizmo sektorius yra „industrinė ir komercinė veikla, teikianči prekes ir paslaugas užsienio lankytojams ar šalies

⁸ Ekonominės veiklos rūšių klasifikatorius. Prieiga per internetą: https://www.registrucentras.lt/jar/fa/klasif/v_rusys.php?kla_nr=1.

⁹ Turizmo sektoriaus studija. 2008. Prieiga per internetą: <https://www.kpmc.lt/kpmc/wp-content/uploads/2013/05/Turizmo-sektorius.pdf>.

¹⁰ LR Turizmo įstatymo 3 straipsnis. Suvestinė redakcija nuo 2020-04-24. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.52605/zjfAjQspqS>.

¹¹ International Tourism Highlights Prieiga per internetą: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152>.

¹² Rasuolė Andriulienė ir kiti, Darnaus turizmo vystymo gairės, (Vilnius, 2010).

vidaus turistasm (JT PTO, 1971; Smith, 1993). Pateiktos turizmo sektoriaus sampratos apibrėžtys paaiškina, kad prielaidas priimti keliautojus, aptarnauti turistus ir paskatinti vietinių gyventojų keliones sukuria valstybiniame, privačiame ir nevyriausybiniam sektoriuje veikiančios bendrovės, organizacijos, įmonės bei individualiai dirbantys specialistai, o jų veiklos rezultatai (paslaugos, prekės ir produktai) yra skirti turistų poreikiams patenkinti. Išskirtinė turizmo sektoriaus ypatybė yra sistematiškumas: visų turistams parankių paslaugų teikėjai privalėtų veikti drauge, teikiamos paslaugos turi sąveikauti tarpusavyje ir papildyti vienos kitas, taip sukuriant kokybiškas prielaidas suteikti turizmo požiūriu reikšmingas patirtis lankytojams (Stulpinaitė, 2016).

Turizmo sektorius nėra izoliuotas ir nuo artimesnėje ar tolimesnėje aplinkoje susiformavusių kitų paslaugos sistemų. Lietuvoje, apibrėžiant turizmo sektorių, vadovaujamosi „Ekonominės veiklos rūšių klasifikatoriumi“ ir „Produktų, gaminių ir prekių klasifikatoriumi“. Minėtuose klasifikatoriuose išskirtos turizmo sektoriui būdingos sritys susistemintos „*Turizmo sąskaitų sudarymo metodikoje, 2014*“ (Stulpinaitė, 2016).

Visi supančios geografinės aplinkos ir žmogaus elgsenos elementai, kurie gali būti įtraukti, organizuojant kelionę, formuojant turizmo sektorių ar užsiimant turizmo veiklomis, vadinami turizmo sektoriaus potencialu (Кашмарек, Сатсяк, Влодарчик, 2008). Strategiškai plėtojamas ir politiškai palaikomas turizmo sektorius teikia naudą valstybės ekonomikai: skatina miestų ir regionų plėtrą, smulkaus ir vidutinio verslo plėtrą, investicijas; padeda išlaikyti gyventojų užimtumą, sukurti daug naujų darbo vietų; didina prekių ir paslaugų gamybą visose ekonomikos srityse; skatina mokesčius valstybei, pritraukia užsienio valiutą; turi geras galimybes augti, konkuruoja visame pasaulyje ir pan.

Turizmo sektoriaus plėtra priklauso nuo daugelio veiksnių, todėl itin svarbu ištirti, kokie veiksniai įtakoja šio sektoriaus plėtrą. Plačiau turizmo sektoriaus plėtrą įtakoiantys veiksniai aptarti 1.1.2 poskyryje. Plėtra – tai procesas, kurį kažkas turi vykdyti arba jis vyksta savaime. Plėtra gali būti savaiminis procesas (kai nėra politikos, nėra priemonių, veiksmų ir papildomų išteklių) arba skatinamas / kontroliuojamas procesas (taikant struktūrines priemones (investicinės priemonės, modernizavimas, infrastruktūros plėtra, viešieji finansai)) (Aleksandravičius, Atkočiūnienė, Brazienė, 2004). Jungtinių Tautų organizacijos plėtros programa (UNDP, 1990) turizmo sektoriaus plėtrą apibūdino kaip procesą, įgalinantį žmones turėti platesnį pasirinkimą: turizmo sektoriaus plėtra traktuojamas kaip procesas arba kaip tam tikra dabartinė reliatyvi būseną. Turizmo sektoriaus plėtra suvokiama kaip fiziniai pokyčiai, sąlygojami didėjančio turistų susidomėjimo vietoje bei šio susidomėjimo rezultatyvumo raiškos – didėjančio atvykstančiųjų srautų. Turizmo sektoriaus plėtra pasireiškia tuo, kad yra plečiama vietos infrastruktūra ir paslaugų pasiūla, siekiant pritraukti daugiau turistų ir tenkinant jų poreikius. Turizmo sektoriaus plėtra gali būti traktuojama kaip turistų ir vietovės visuomenės gyvenimo kokybės lygio gerėjimo prielaida, ji atspindi pažangą, modernizaciją, technologijų ir technikos tobulėjimą bei šių procesų keliamus pokyčius, turistų ir vietos regiono visuomenės gyvenimo kokybės kilimą (Hopenienė ir Kamičaitytė, 2004; Ligeikienė, 2003). Ši plėtra reikalauja strateginio politinio ir ekonominio planavimo ir sprendimų priėmimo tiek viešajame, tiek privačiame sektoriuje (Lomine, 2007). Tiksliai apibūdinti turizmo sektoriaus plėtrą yra gana sudėtinga.

Dažniausiai yra nagrinėjamas pats plėtros procesas, todėl turizmo sektoriaus plėtros samprata tapatinama su turistinės vietovės / regiono plėtros procesu. Disertacinio darbo autorės nuomone, turizmo sektoriaus plėtros samprata siejama su tam tikros vietovės / regiono plėtros, pritaikant ją turistų poreikiams, nuolat kintančiu procesu.

Labai svarbus yra turizmo sektoriaus holistiškumas, jį sudarančių dalių sisteminė priklausomybė. Turizmo sektorius yra ypač atviro pobūdžio, dinamiška ir nuolat kintanti sistema, jam būdingas naujų idėjų atsiradimas (pvz., darniojo turizmo koncepcija, socialinis turizmas, sąžiningas turizmas ir kt.). Turizmo sektoriaus holistiškumą taip pat atspindi turizmo aspektų įvairovė ir kompleksiskumas (pvz., turizmo rūšių įvairovė, specializuoti turai įvairių poreikių keliautojams ir pan.).

Dėl daugiadisciplininio turizmo prigimties pobūdžio turizmo sektorių būtina nagrinėti remiantis sisteminiu požiūriu. Turizmo sektoriaus plėtra suvokiama kaip fiziniai pokyčiai, sąlygojami didėjančio turistų susidomėjimo vietove bei šio susidomėjimo rezultatyvumo raiškos – didėjančio atvykstančiųjų srautų. Strategiškai plėtojamas turizmo sektorius skatina regionų plėtrą, smulkaus ir vidutinio verslo plėtrą ir pan.

1.1.2. Veiksniai, įtakoiantys turizmo sektoriaus plėtrą

Siekiant nustatyti turizmo sektoriaus plėtrą įtakančius veiksniai, pirmiausia būtina įvertinti tos vietovės / regiono turizmo sektoriaus galimybes ir išteklius. Mokslininkų Maia, Thib, Thia ir Lea, 2020; Vu, Nguyen, Nguyen ir Le, 2020; Vu, Tran, Nguyen ir Nguyen, 2020; Vodenskaja, 2020; Maneesaeng ir Wall, 2017; Indriūnas, 2015; Paulauskienė, 2014; Stravinskienė, 2013; Baležentis ir Paulauskienė, 2012; Andrulienė ir kiti, 2011; Mendes, Do Valle ir Guerreiro, 2011; Vaitekūnas ir Povilanskas, 2011; Viorica ir Sorin, 2010; Jenkins, 2007; Bagdzevičienė, Navackaitė, Miliukaitė, 2002 ir kt. teigimu, turizmo sektoriaus plėtra pirmiausia priklauso nuo turistinės vietovės / regiono pirminių išteklių: *gamtinių išteklių* (klimato, kraštovaizdžio, ekosistemų); *kultūrinių išteklių* (urbanistinio paveldo, meno, archeologijos vertybių, tradicijų, mokslo vertybių, liaudies amatų ir subkultūrinių formacijų); *socialinių išteklių* (potencialių turizmo plėtotojų su socialinėmis – demografinėmis charakteristikomis, gebėjimų, finansinio kapitalo, žinių; sveikatos – aplinkos – turto apsaugos sistemos, vietos bendruomenės interesų ir kt.). Be pirminių išteklių, turizmo sektoriaus plėtrą veikia ir antriniai – dirbtiniai (žmogaus veiklos sukurti) ištekliai: struktūriniai (turizmo sektoriaus reikmėms pritaikyti ištekliai, infrastruktūra) bei funkciniai (ekonominės – politinės sąlygos, nuosekli turizmo politika, objektų pritaikymas neįgaliųjų reikmėms, ekologija bei gamtos apsauga) (Stulpinaitė, 2016; Indriūnas, 2015; Baležentis ir Žuromskaitė, 2012; Vaitekūnas ir Povilanskas, 2011 ir kt.). Ypač svarbūs yra žmogiškieji ištekliai. Maia, Thib, Thia ir Lea (2020) nustatė, kad turizmo sektoriaus žmogiškųjų išteklių kokybė yra labai svarbus sektoriaus plėtros veiksnys: kuo labiau išsivysčiusi visuomenė, tuo didesnė kiekvienos profesijos specializacija, tuo reikalingi gilesni kiekvienos srities darbo įgūdžiai. *Žmogiškieji ištekliai* (darbo jėga arba potencialas) turizmo sektoriaus plėtojimo galimybių požiūriu visų pirma svarbūs turimomis turizmo profesijomis ir gebėjimais, mobilumu, - tai darbo ištekliai, reikalingi verslo plėtojimui. Tačiau vietos bendruomenių gyvenimo būdas, buitį ir tradicijas gali tapti turistinio pažinimo objektu, skatinti domėjimąsi turistine vietove / regionu ir šalimi (Indriūnas, 2015).

Vaitekūnas ir Povilanskas (2011) akcentavo, kad turizmo sektoriaus plėtrą labiausiai skatina laisvo laiko ir pinigų turėjimas, smalsumas ir pažinimo džiaugsmas, globalizacija ir pasaulio kultūrų suartėjimas, rekreacinių išteklių patrauklumas, didėjančios tarptautinio transporto galimybės, reklama. Klimato kaita bent kol kas didesnės įtakos turizmo plėtrai neturi. Tačiau gilesnė analizė rodo, nors ir lėtai, bet besikeičiančią tendenciją – šiltėjančios ir labiau saulėtos XXI a. pradžios vasaros ekonomiškai išsivysčiusiose šalyse mažina šiltųjų kraštų klimato trauką ir šiauriečių postūmį ten keliauti. Be to, urbanizuotų kraštų žmonės vis labiau traukia mažiau civilizuoti regionai ir arealai – kalnai, šiaurinės upės ir ežerai, girios (Vaitekūnas ir Povilanskas, 2011).

Mokslininkai Maia, Thib, Thia ir Lea, 2020; Vu, Nguyen, Nguyen ir Le, 2020; Promsaka Na Sakolnakorn ir kt., 2018; Houdement ir kt., 2017; Žuromskaitė, 2016; Indriūnas, 2015; Korneičiuk ir Pipirienė, 2015; Paulauskienė, 2014; Žičkutė, 2014; Stravinskienė, 2013; Vaitekūnas ir Povilanskas, 2011; Mazilu, 2010; Bagdzevičienė, Navackaitė, Miliukaitė, 2002 ir kt. teigia, kad *turizmo sektoriaus infrastruktūra* yra šio sektoriaus plėtotės pagrindas bei vienas iš turistinio regiono konkurencingumui įtakos turinčių veiksnių. Turizmo sektoriaus infrastruktūra sudaro tarpusavyje bendradarbiaujančių paslaugų tinklą, kuris skirtas patenkinti atvykstančiųjų turistų poreikius. Infrastruktūrą sudaro ekonominė infrastruktūra (keliai, oro uostai ir kt.) bei socialinė infrastruktūra (socialinės ir sveikatos apsaugos institucijos ir kt.). Turistinės vietovės / regiono infrastruktūra ir teikiamos paslaugos yra tiesiogiai susijusios su turizmo sektoriaus plėtra (pvz., viešieji objektai, ypač transporto sistema, yra svarbūs turizmo sektoriaus plėtros veiksniai) (Promsaka Na Sakolnakorn ir kt., 2018). Apgyvendinimo paslaugos (viešbučiai, kurortai, apartamentai ir pan.), maitinimo paslaugos (restoranai, barai, kavinės ir pan.), turistinės vietovės / regiono transporto infrastruktūra (autobusai, tramvajai, troleibusai, taksi paslaugos, automobilių ir dviračių nuoma), prekybos centrai ir keliones organizuojančios įmonės yra svarbūs veiksniai, priimant sprendimą keliauti ir renkantis turistinę vietovę / regioną (Mazilu, 2010). Pagrindiniai kriterijai, nuo kurių priklauso infrastruktūros lygis turistiniuose regionuose, yra transporto ir kelių sutvarkymas, apgyvendinimo paslaugų lygis, maitinimo paslaugų kokybė ir pan. Infrastruktūrai įtaką gali daryti kultūros objektų pasiruošimas teikti turistines paslaugas, objektų pritaikymas neįgaliųjų turistų poreikiams, ženklinimas, informacijos prieinamumas, darbuotojų kompetencijos teikti paslaugas (Indriūnas, 2015; Baležentis ir Žuromskaitė, 2012).

Andrulienė, Armaitienė, Povilanskas, Janulienė, ir Dulskis (2011) be jau minėtų veiksnių prie turizmo sektoriaus paslaugų plėtrą teigiamai veikiančių veiksnių priskiria turistinės industrijos sudėtinės dalis (apgyvendinimas, maitinimas, vežimas, pramogos, informavimas, valdymas, kelionių organizavimo, mokymo paslaugos); turistų srautas; vietovės statusas (pvz. kurorto, UNESCO pasaulio paveldo ir pan.); turistinės vietovės / regiono įvaizdis; turizmo suinteresuotųjų veikėjų veikla; vietovės padėtis turizmo tinkle. Mokslininkai Maia, Thib, Thia ir Lea, 2020; Vu, Tran, Nguyen ir Nguyen 2020; Promsaka Na Sakolnakorn ir kt., 2018; Houdement ir kt., 2017; Indriūnas, 2015; Romikaitytė ir Kisieliauskas, 2012; Mazilu, 2010 ir kiti akcentuoja *turizmo paslaugų įvairovės* svarbą plėtojant turizmo sektorių. Kaip jau buvo minėta 1.1.1. poskyryje, pagal LR Turizmo įstatymo 3 straipsnį turizmo paslaugų rūšims priskiriamos kelionių organizavimo, turistų informavimo, apgyvendinimo paslaugos, keleivių vežimo paslaugos visų rūšių

transportu, automobilių, motociklų ar kitų motorinių transporto priemonių nuomos paslaugos; apgyvendinimo paslaugos, kurios nėra neatsiejama keleivių vežimo dalis bei bet kokios kitos paslaugos, kurios nėra neatsiejamos nuo turizmo paslaugų¹³. Prie turizmo paslaugų priskiriamos ir įvairios pramogos.

Mokslininkų Maia, Thib, Thia ir Lea (2020) nuomone, valstybės valdymas yra laikomas veiksniu, turinčiu įtakos darnaus turizmo sektoriaus plėtrai: tam tikra vykdoma politika gali skatinti ar slopinti turizmo sektoriaus plėtrą bei įtakoti darnią turizmo plėtrą. Plėtojant turizmo sektorių ir formuojant turizmo sektoriaus politiką, svarbus yra šalies vyriausybės vaidmuo, kuris gali pasireikšti įvairiais būdais: 1) turizmo planavimas ir veikimo palengvinimas, įskaitant aprūpinimą finansiniais ir kitais ištekliais; 2) turizmo sektoriaus komponentų priežiūra ir kontrolė; 3) tiesioginė turizmo sektoriaus komponentų nuosavybė ir valdymas; 4) parama turizmui finansinių krizių metu (Holloway, 2006). Turizmo sektoriaus politika vykdoma nacionaliniame, regioniniame ir vietiniame lygmenyse, nes tik tokiu būdu galima pasiekti strateginių šalies plėtros tikslų. Mokslininkai Maia, Thib, Thia ir Lea, 2020; Vu, Nguyen, Nguyen ir Le, 2020; Andriulienė ir kiti, 2011; Paulauskienė, 2014; Žuromskaitė, 2016; Pliustienė, 2012 ir kt. teigia, kad turizmo sektoriaus plėtrą savivaldybių lygmenyje įtakoja *turistinio regiono vadyba*. Savivaldybių kompetenciją, plėtojant turizmo sektorių vietiniu (savivaldybių) lygmeniu, reglamentuoja Lietuvos Respublikos Turizmo įstatymas. Pasak Pliustienės (2012) turizmo sektoriaus plėtra labai priklauso nuo viešojo sektoriaus institucijų vykdomų funkcijų ir priimamų sprendimų.

Mokslininkų Maia, Thib, Thia ir Lea, 2020; Vu, Nguyen, Nguyen ir Le, 2020; Vu, Tran, Nguyen ir Nguyen, 2020; Houdement ir kt., 2017; Stravinskienė, 2013; Baležentis ir Paulauskienė, 2012; Romikaitytė ir Kisieliauskas, 2012; Mazilu, 2010 nuomone turizmo paslaugų kokybė yra vienas iš svarbiausių veiksnių, padedančių darniai plėtoti turizmą bei pagrindinis veiksnys, formuojant šalies įvaizdį ir prekės ženklą ne tik turizmo paslaugų teikėjams, bet ir visam šalies turizmo sektoriui. Houdement ir kt., 2017; Paulauskienė, 2014; Žičkutė, 2014; Romikaitytė ir Kisieliauskas, 2012; Baležentis ir Paulauskienė, 2012; Andriulienė ir kiti, 2011 nustatė, kad tinkamas *turistinės vietovės / regiono įvaizdis* teigiamai įtakoja turizmo sektoriaus plėtrą. Turistinio regiono įvaizdžiui susiformuoti įtakos turi turistinio regiono patrauklumas, kuris yra dažnai susijęs su lankytojų nuomone apie suvokiamą regiono gebėjimą patenkinti jų poreikius. Mayo ir Jarvis (1981) turistinio regiono patrauklumą apibrėžia kaip „santykinę individualią naudą ir suvokiamą regiono gebėjimą suteikti šią individualią naudą“ (Mayo ir Jarvis, 1981). Šį sugebėjimą sustiprina turistinio regiono lankytinos vietos, turizmo infrastruktūra ar teikiamos paslaugos ir šias paslaugas teikiantys žmonės (*žmogiškieji ištekliai*). Buvo atlikta visa eilė tyrimų ir nustatyti veiksniai, kuriuos turistai laiko svarbiais, vertinant turistinio regiono patrauklumą. Mokslininkai ir tyrėjai Kim, 1998; Meinung, 1995; Gartner, 1989; Middleton, 1989 ir kt. išskyrė tokius turistinio regiono patrauklumo veiksnius, kaip galimybės, kainų lygio patrauklumas ir transporto tinklų išplėtojimas, gamtiniai ir kultūriniai ištekliai, lankytinos istorinės ir kultūrinės vietos, naktinis gyvenimas, gamtinės aplinkos veiksniai ir t.t. Turistinio regiono įvaizdžio tyrimai išryškina regiono veiksnių svarbą, kuriant

¹³LR Turizmo įstatymo 3 straipsnis. Suvestinė redakcija nuo 2020-04-24. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.52605/zfAjQspqS>.

regiono įvaizdį: skirtingi turizmo regionai kuria skirtingą įvaizdį, tokiu būdu pritraukdami skirtingus žmones (Gartner, 1989, Haahti, 1986). Genest ir Legg (2003) teigė, kad patraukliausias turistinis regionas yra tas, kuriame yra teikiamos kokybiškos turizmo paslaugos, išlaikant gerą kokybės ir kainos santykį ir tokiu būdu įgyjama nepamirštama kelionių patirtis.

Romikaitytė ir Kisieliauskas (2012) analizavo keturias darniai turizmo plėtrai įtaką darančių veiksnių grupes – ekonominius, socialinius, aplinkos ir kultūrinius veiksnius. Tyrėjai atkreipė dėmesį į tokius veiksnius, kurie nepriklauso nuo žmogaus valios ir kurie yra svarbūs turizmo sektoriaus konkurencingumo didinimui – tai infliacijos šuolių valdymas, demografinės politikos pokyčių vykdymas bei investavimas į teigiamą šalies įvaizdį užsienyje.

Mokslininkų Dwivedia, Ismagilova, Hughes, Carlson, Filieri, Jacobson, Jain, Karjaluoto, Kefi, Krishen, Kumar, Rahman, Raman, Rauschnabel, Rowley, Salo, Tran, Wang (2021) teigimu, internetas, socialinė media (Facebook, Instagram ir kt.; video filmai turizmo tema Youtube; mobilios aplikacijos; internetinės svetainės) ir kitos skaitmeninių ryšių technologijos tapo kasdieninio gyvenimo dalimi milijardams žmonių visame pasaulyje. Korneičiuk ir Pipirienė, 2015; Žičkutė, 2014; Andriulienė ir kiti, 2011, vertinant virtualios aplinkos poveikį turizmo sektoriaus plėtrai, nustatė, kad virtuali aplinka teigiamai įtakoja turizmo sektoriaus plėtrą. Werenowska ir Rzepka (2020) akcentavo didelį virtualios aplinkos poveikį, priimant sprendimus keliauti, ypač jauniems žmonėms.

Maneesaeng ir Wall, 2017; Indriūnas, 2015; Mendes, Do Valle ir Guerreiro, 2011; Viorica ir Sorin, 2010 kaip turizmo plėtrą skatinantį veiksni išskyrė *renginių organizavimą*. Kaip ir kiti laisvalaikio produktai bei paslaugos, *renginių organizavimas* įgauna vis didesnę svarbą. Renginiai tampa ne tik priemone pritraukti daugiau turistų. Daug šalių remia, reklamuoja renginius kaip priemonę, turinčią teigiamos įtakos ilgalaikiam ekonomikos augimui, miestų urbanizacijos plėtrai, verslo, tiesioginių užsienio investicijų pritraukimui, turistinių vietovių / regionų konkurencingumui didinti. Renginiai tarnauja ne tik tuo, jog pritraukia papildomų pajamų jų organizavimo metu, bet ir stimuliuoja naujų verslų, darbo vietų steigimą.

Turizmo sektoriaus plėtrą įtakančius veiksnius analizavę mokslininkai be jau minėtų veiksnių išskyrė: Bagdzevičienė, Navackaitė, Miliukaitė (2002) - socialinis prieinamumas, demografiniai faktoriai, geografinis prieinamumas, teisiniai aktai, technologija, tarptautiniai įvykiai, ekologinis prieinamumas; Žuromskaitė (2016) - žmonių išsilavinimas, besikeičiantis gyvenimo būdas, industrializacijos ir urbanizacijos procesai, turizmo politikai, fiziniai aplinkos pokyčiai (pvz., klimato atšilimas, užterštumas, kultūriniai pokyčiai); Stravinskienė (2013) - palyginti nedidelės turizmo paslaugų kainos, suformuota šalies turizmo teisinė bazė bei stiprėjanti rinkos ekonomika atveria plačias galimybes darnaus vietinio ir atvykstamojo turizmo plėtrai; Korneičiuk ir Pipirienė (2015) - konkurencija, informacinių technologijų bei oro transporto plėtra, taip pat socialinės ir politinės vystymosi sąlygos ir kiti veiksniai. Tyrėjos taip pat identifikavo šiuolaikinio turizmo tendencijas, kurias įtakoja socialiniai, demografiniai, ekonominiai ir politiniai išorinės aplinkos veiksniai bei išskyrė tokias turizmo sektoriaus plėtos problemas, kaip turistų saugumo užtikrinimas, turizmo sektoriaus plėtos daromas poveikis aplinkai, sezoniškumas ir kt.

Paulauskienė (2014) išskyrė skatinančius turizmo sektoriaus plėtrą veiksnius savivaldybių lygmeniu: ES paramos skyrimas, turizmo infrastruktūros plėtra, prioritetinių savivaldybių išskyrimas nacionaliniame lygmenyje, turizmo rinkodaros įgyvendinimas savivaldybių lygmenyje bei skatinančius veiksnius nacionaliniu turizmo valdymo lygmeniu: šalies įvaizdžio ir žinomumo didinimas, turizmo infrastruktūros plėtra, vizijos formulavimas, kvalifikacijos kėlimas. Lee, 2013; Hunter, 1997 teigia, kad vietos bendruomenės įsitraukimas į turizmo sektoriaus veiklą ir dalyvavimas šioje veikloje yra esminiai veiksniai, darniai plėtojant turizmo sektorių bei vienas iš būtinausių vietos bendruomenės poreikių tenkinimų, siekiant pagerinti gyvenimo kokybę. Socialinis bendruomenės įsitraukimas į turizmo sektoriaus veiklą daro sektorių darnesniu, padeda generuoti pajamas bendruomenei, tačiau tuo pačiu ir padidina atsakomybę už turizmo sektoriaus plėtrą. Jei bendruomenės supratimas apie darnią turizmo sektoriaus plėtrą yra didelis, darnios turizmo plėtros strategijos kūrimas ir įgyvendinimas bus sėkmingas.

Mokslininkai Vu, Nguyen, Nguyen ir Le (2020) nustatė septynis veiksnius, turinčius įtakos sėkmingai turizmo sektoriaus plėtrai. Veiksniai yra suranguoti pagal mažėjančios įtakos turizmo sektoriaus plėtrai lygį – 1) socialinis dalyvavimas; 2) valstybės valdymo pajėgumai; 3) turizmo sektoriaus paslaugų kokybė; 4) turizmo sektoriaus žmogiškųjų išteklių kokybė; 5) infrastruktūros plėtra; 6) materialinė turizmo sektoriaus infrastruktūra ir 7) turizmo sektoriaus ištekliai. Vu, Tran, Nguyen ir Nguyen (2020) atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad socialiniai faktoriai, turizmo sektoriaus aplinka, techninės galimybės ir turizmo produktai - tai veiksniai, darantys didelę įtaką darniai turizmo plėtrai. Analizuodama veiksnius, darančius įtaką darniai turizmo sektoriaus plėtrai, Vodenskaja (2020) nustatė, kad socialiniai veiksniai turėjo didžiausią teigiamą poveikį, po to seka aplinkos veiksniai ir galiausiai ekonominiai veiksniai.

Promsaka Na Sakolnakorn ir kt., 2018; Maneesaeng ir Wall, 2017; Houdement ir kt., 2017; Mendes, Do Valle ir Guerreiro, 2011; Viorica ir Sorin, 2010; Mazilu, 2010 atkreipė dėmesį į turistų priimamus sprendimus keliauti. Įgyvendinti sprendimai savo ruožtu įtakoja turizmo sektoriaus plėtrą. Turistų priimami sprendimai keliauti priklauso nuo daugelio veiksnių, tokių kaip lankytinos vietos, pramogos, kultūriniai ir gamtiniai turistinės vietovės / regiono ištekliai (Viorica ir Sorin, 2010; Maneesaeng ir Wall, 2017; Mendes, Do Valle ir Guerreiro, 2011). Ekonominiai veiksniai, turistinės vietovės / regiono įvaizdis, transporto infrastruktūra, apgyvendinimo paslaugos, kainos ir kokybės santykis, turizmo paslaugų kokybės, laisvalaikio turizmo galimybės, vietos ir ankstesnė kelionių patirtis taip pat turi įtakos turistų priimamiems sprendimams keliauti (Houdement ir kt., 2017). 1 lentelėje apibendrintai pateikiami turizmo sektoriaus plėtrą įtakojantys veiksniai.

1 lentelė. Turizmo sektoriaus plėtrą įtakojantys veiksniai

Autoriai	Turizmo sektoriaus plėtrą įtakojantys veiksniai
Maia, Thib, Thia ir Lea, 2020; Vu, Nguyen, Nguyen ir Le, 2020; Vu, Tran, Nguyen ir Nguyen, 2020; Vodenskaja, 2020; Maneesaeng ir Wall, 2017; Žuromskaitė, 2016; Indriūnas, 2015; Paulauskienė, 2014; Stravinskienė, 2013; Baležentis ir Paulauskienė, 2012; Mendes, Do Valle ir Guerreiro, 2011; Vaitekūnas ir Povilanskas, 2011; Andrulienė ir kiti, 2011; Viorica ir Sorin, 2010; Jenkins, 2007; Bagdzevičienė, Navackaitė, Miliukaitė, 2002.	Turizmo ištekliai (žmogiškieji, gamtiniai, kultūriniai, finansiniai)
Maia, Thib, Thia ir Lea, 2020; Vu, Nguyen, Nguyen ir Le, 2020; Promsaka Na Sakolnakorn ir kt., 2018; Houdement ir kt., 2017; Žuromskaitė, 2016; Indriūnas, 2015; Korneičiuk ir Pipirienė, 2015; Paulauskienė, 2014; Žičkutė, 2014; Stravinskienė, 2013; Vaitekūnas ir Povilanskas, 2011; Mazilu, 2010; Bagdzevičienė, Navackaitė, Miliukaitė, 2002.	Turizmo infrastruktūra
Maia, Thib, Thia ir Lea, 2020; Vu, Nguyen, Nguyen ir Le, 2020; Vu, Tran, Nguyen ir Nguyen, 2020; Houdement ir kt., 2017; Stravinskienė, 2013; Baležentis ir Paulauskienė, 2012; Romikaitytė ir Kisieliauskas, 2012; Mazilu, 2010.	Turizmo paslaugų kokybė
Maia, Thib, Thia ir Lea, 2020; Vu, Tran, Nguyen ir Nguyen 2020; Promsaka Na Sakolnakorn ir kt., 2018; Houdement ir kt., 2017; Indriūnas, 2015; Romikaitytė ir Kisieliauskas, 2012; Mazilu, 2010.	Turizmo paslaugų įvairovė
Maia, Thib, Thia ir Lea, 2020; Vu, Nguyen, Nguyen ir Le, 2020; Andrulienė ir kiti, 2011; Paulauskienė, 2014; Žuromskaitė, 2016; Pliustienė, 2012.	Turistinio regiono vadyba
Dwivedia, Ismagilova, Hughes, Carlson, Filieri, Jacobson, Jain, Karjaluoto, Kefi, Krishen, Kumar, Rahman, Raman, Rauschnabel, Rowley, Salo, Tran, Wang (2021); Werenowska ir Rzepka (2020); Korneičiuk ir Pipirienė, 2015; Žičkutė, 2014; Andrulienė ir kiti, 2011.	Virtuali aplinka
Houdement ir kt., 2017; Paulauskienė, 2014; Žičkutė, 2014; Romikaitytė ir Kisieliauskas, 2012; Baležentis ir Paulauskienė, 2012; Andrulienė ir kiti, 2011; Kim, 1998; Meinung, 1995; Gartner, 1989; Middleton, 1989; Haahti, 1986 Mayo ir Jarvis, 1981; Gearing, William, Swart ir Var, 1974.	Turistinės vietovės įvaizdis
Maneesaeng ir Wall, 2017; Indriūnas, 2015; Mendes, Do Valle ir Guerreiro, 2011; Viorica ir Sorin, 2010.	Renginių organizavimas

(Šaltinis: sudaryta autorės)

Turizmo sektorius be skatinančių plėtrą veiksnių patiria ir neigiamų reiškinių bei įvykių įtaką. Šie įvykiai būna susiję ne tik su civilizacijos negatyviais dalykais (nestabili politinė ar ekonominė situacija, terorizmas, užkrečiamųjų ligų epidemijos), bet ir su pačios gamtos neprognozuojamais reiškiniais (cunamiai, taifūnai, potvyniai, uraganai, žemės drebėjimai, ugnikalnių išsiveržimai). Turizmo sektorius labai jautriai „reaguoja“ į neramumus, vykstančius pasaulyje. Sektoriaus plėtrą neigiamai veikia terorizmas, kurio grėsmė „uždaro“ tam tikras šalis turistams. Kai kuriose šalyse saugumas, terorizmas ir kita suvokiama rizika daro didelę įtaką sprendimams keliauti (Shaikh et al., 2020). Kaip vieną iš neigiamų veiksnių būtų galima paminėti pandemijos COVID-19 įtaką turizmo plėtrai visame pasaulyje: pasaulinės kelionių ir turizmo tarybos (PKTT) duomenimis, darbą turizmo sektoriuje dėl kilusios pandemijos 2020 jau prarado 62 milijonų žmonių. Skaičiuojama, kad 30 mln. darbo vietų bus prarasta Azijoje, 7 mln. –

Europoje, 5 mln. – Šiaurės ir Pietų Amerikoje, likusios – kituose žemynuose¹⁴. Turizmo sektorius patiria milžiniškus nuostolius, ir prognozuojama, kad sektoriaus pajamos gali susitraukti net iki 25%. Įvairių nelaimių krečiamos šalys, net jei jos yra patrauklios, negali tikėtis didelio turistų antplūdžio.

Mokslininkai Žilinskas ir Skrodenienė, 2008; Paulauskienė, 2014; Baležentis ir Žuromskaitė, 2012; Vaitekūnas ir Povilanskas, 2011 ir kt. išskyrė neigiamai turizmo sektoriaus plėtrą įtakojančius veiksnius. Anot Žilinsko ir Skrodenienės (2008), prie tokių veiksnių Lietuvoje priskirtini sezoniškumas, maža laisvalaikio veiklos įvairovė, nepakankamai išvystytos apgyvendinimo paslaugos, nepakankama turizmo sektoriaus darbuotojų kvalifikacija. Paulauskienė (2014) išskyrė neigiamai turizmo sektoriaus plėtrą veikiančius veiksnius įvairiuose lygmenyse: savivaldybių lygmeniu tai - viešųjų pirkimų problemos, finansinės paramos trūkumas, biurokratinės procedūros, prioritetinių savivaldybių išskyrimas nacionaliniame lygmenyje; nacionaliniame turizmo sektoriaus valdymo lygmenyje tai - ilgalaikio planavimo trūkumas, finansavimo rinkodarai trūkumas, politiniai veiksniai, šalies įvaizdžio koordinavimo ir partnerystės trūkumas. Baležentis ir Žuromskaitė (2012) išskyrė tokius neigiamai turizmo sektoriaus plėtrą veikiančius veiksnius kaip terorizmas bei ekonominės krizės. Vaitekūnas ir Povilanskas (2011) išskyrė neigiamai turizmo sektoriaus plėtrą veikiančius veiksnius – tai negatyvūs civilizacijos dalykai (nestabili politinė ar ekonominė situacija, terorizmas, užkrečiamosios ligos, epidemijos), gamtos neprognozuojami reiškiniai (cunamiai, taifūnai, potvyniai, uraganai, žemės drebėjimai, ugnikalnių išsiveržimai). Disertacijoje atsirobojama nuo gilesnės turizmo sektoriaus plėtrą įtakojančių veiksnių analizės.

Turizmo sektoriaus ekonominis efektyvumas valstybiniu mastu nustatomas vertinant tam tikros lankomosios vietovės (šalies, regiono) gautas pajamas ir įplaukas, užimtumą turizmo ir jam egzistuoti būtinuose sektoriuose, mokėjimų balansą, investavimo ir plėtros apimtį (Holloway, Taylor, 2006). Turizmo sektoriaus sėkmė priklauso nuo daugelio veiksnių politinėje, socialinėje, ekonominėje, teisinėje, švietimo ir mokslo aplinkoje. Pasak Stulpinaitės (2016) turizmo sektoriaus sėkmę lemia teisinis reglamentavimas (turizmo sektoriaus organizavimą reglamentuojančių aktų sistema; valstybės dokumentai verslo organizavimo, mokesčių, specifinių turizmo paslaugų, vidaus politikos, kultūros ir kt. klausimais; nacionalinio biudžeto formavimo principai, nulemiantys ekonominį savaivaldybių savarankiškumą ir kt.); *turizmo specialistų rengimas* (valstybės užsakymu sukurti turizmo profesijų (kvalifikacijų) aprašai ir mokymo standartai, suformuotas švietimo įstaigų tinklas užtikrina galimybes parengti aukštos kvalifikacijos turizmo sektoriaus specialistus, tuo pačiu garantuojant aukštą paslaugų kokybę turistams); *turizmo rinkos tyrimai* (rinkos tyrimai leidžia numatyti atvykstančiųjų ir vietinių turistų poreikius, pageidavimus, lūkesčius, pažinti jų elgseną. Tyrimai atskleidžia konkurencinės aplinkos ypatumus bei turizmo sektoriaus vystymosi tendencijas.) ir kiti veiksniai.

Apibendrinant mokslinės literatūros šaltinius, veiksniais, skatinančiais turizmo sektoriaus plėtrą, laikytini turizmo ištekliai (gamtiniai, kultūriniai, žmogiškieji bei finansiniai), turizmo infrastruktūra, turizmo paslaugų kokybė bei įvairovė, turistinės vietovės / regiono vadyba, virtuali aplinka, turistinės vietovės įvaizdis, renginių organizavimas ir kiti veiksniai. Turizmo sektoriaus sėkmę taip pat lemia teisinis

¹⁴ Pasaulinės kelionių ir turizmo tarybos (WTTC) duomenys, 2020. Prieiga per internetą: <https://wtcc.org/>.

reglamentavimas, turizmo specialistų rengimas, turizmo rinkos tyrimai ir kiti veiksniai. Prie neigiamai turizmo sektoriaus plėtrą įtakojančių veiksnių galima priskirti sezoniškumą, terorizmą, epidemiologinę situaciją, ekonomines krizes, neigiamus civilizacijos dalykus, neprognozuojamus gamtos reiškinius ir kitus veiksnius.

1.1.3. Darni turizmo sektoriaus plėtra mokslinėse diskusijose

1.1.3.1. Darnios turizmo sektoriaus plėtros koncepcija ir principai

Prieš apibrėžiant darnios plėtros sąvoką, tikslinga apžvelgti Lietuvos kalbininkų rekomenduojamą minėtų terminų vartojimą. Nemažai diskusijų kelia termino *sustainable* vertimas į lietuvių kalbą. Anglų – lietuvių kalbų žodynai siūlo tokius vertimo variantus: „išlaikantis ekologinę pusiausvyrą“, „vykstantis pastoviai“, „vykstantis nuosekliai“, „išlaikomas“, „palaikomas“, „nuosekliai perteikiamas“, „tvarus“, „darnus“, „tausojantis“, „tausus“, „subalansuota plėtra“, „darnus vystymasis“, „tolydi plėtra“, „darnus vystymasis“, „darni plėtra“ ir pan. Pastebėtina, kad tarp mokslininkų vartojamų sąvokų vyrauja terminai tolydi, darni, subalansuota „plėtra“ ir „vystymasis“ (Žičkienė, Guogis, Gudelis, 2019; Dagiliūtė ir Bartkutė, 2014; Čiegis, 2008; Žilinskas ir Maksimenko, 2008; Bivainis ir Tamošiūnas, 2007; Hopenienė ir Kamičaitytė, 2004 ir kt.). Rūšinis pažymynys darnus geriau tinka, kai siekiama pabrėžti, kad vystymasis yra suderintas, o tvarus – kai kalbama apie patvarų, nenutrūkstamą procesą. Plėtros tvarumas yra svarbi visuomenės socialinės, ekonominės, kultūrinės ir ekologinės raidos sąlyga, paremta aiškia juridine plėtros baze ir priimamų sprendinių racionalumu (Daunora, 2010). Neaiškumų kyla ir dėl termino plėtra (angl. *development*) vartojimo. Vartojamas tiesioginis šio žodžio vertimas vystymasis, tačiau kartu su šiuo terminu mokslo darbuose ir oficialiuose dokumentuose vartojamas ir plėtros terminas, kuris reiškia kiekybinį augimą (Žičkienė, Guogis, Gudelis, 2019). Atsižvelgiant į kontekstą, terminas *sustainable development* gali būti verčiamas ir į „darni plėtra“, „tvari plėtra“. Disertaciniame darbe naudojamas terminas *darni plėtra*, tačiau, atsižvelgiant į kontekstą, gali būti naudojamas ir terminas *darnus vystymasis*.

Darnios turizmo sektoriaus plėtros sąvoka apima tokias sąvokas, kaip *darnumas*, *tvarumas*, *tausumas*, *atsparumas*, *atsakingas turizmas*. Visai neseniai moksliniuose šaltiniuose turizmo sektoriaus plėtros tematika naudojamas terminas „*atsparumas*“ buvo sukurtas aštuntajame dešimtmetyje ekologiniuose moksluose, siekiant apibūdinti sistemos gebėjimą reaguoti į sutrikimą ir atsigauti po jo (Holling, 1973). Faulkner (1999) teigia, kad turizmo sektoriui būdingas pažeidžiamumas išorės grėsmėms, tokioms kaip gamtiniai pavojai arba socialinės, politinės ir ekonominės krizės (įskaitant karą, pandemiją ir ekonomines krizes). Atsparumas rodo turizmo sektoriaus gebėjimą lanksčiai reaguoti į kylančius išorinius pokyčius ir išlikti atspariam, gyvybingam. Atsparumo numatymas yra svarbus neapibrėžtose situacijose, kai esama rizika ir galimi būsimi pavojai nėra žinomi. Tačiau nustatyti ir spręsti tokius sudėtingus nežinomus dalykus yra didelis iššūkis tiek akademikams, tiek turizmo sektoriaus specialistams (Espinera, Orchiston, ir Highamc, 2017). Mokslininkai siūlo įvairius veiksnius, galinčius turėti įtakos turistinių vietovių / regionų atsparumui: Orchiston, Prayag ir Brown (2016) siūlo du plačius sėkmingo atsparumo rodiklius: planavimą ir kultūrą bei bendradarbiavimą ir naujoves; Orchiston, 2013; Ritchie, Bentley, Koruth ir Wang, 2011 siūlo pasirėmimą ir krizių valdymo planavimą. Tvarumo terminas yra naudotinas kalbant apie ilgalaikę sprendimo priėmimo

poveikio ir/ar taikytų atitinkamų priemonių efektyvumo perspektyvą (Stužinskas, 2015). Tausumo terminas yra naudojamas siekiant pažymėti tiriamojo objekto charakteristikas, tokias, kaip orientacija į draugiškumą aplinkai, į aplinkos tausojimą, saikingą vartojimą, atsakingą vartojimą (Stužinskas, 2015; Daunora, 2010).

Atsakingo turizmo sąvoka pirmą kartą atsirado devintojo dešimtmečio pabaigoje ir dešimtojo dešimtmečio pradžioje, kaip aplinkosauginiu bei socialiniu aspektais tinkamesnė alternatyva masinio turizmo plėtrai (Harrison ir Husbands, 1996; Cooper ir Ozdil 1992). Joje buvo išreikštas atsakingesnis požiūris į turistinės vietovės / regiono aplinką ir bendruomenes planuojant ir valdant turizmo sektorių. Pastaraisiais metais šis požiūris sulaukė didelio palaikymo kai kuriuose turizmo pramonės sektoriuose, nes tai požiūris į turizmo sektorių, kuriame pabrėžiamas reikalavimas visoms suinteresuotosioms šalims, įskaitant turizmo sektoriaus įmones ir pačius turistus, prisiimti atsakomybę už savo vaidmenį ir veiksmus turizmo sektoriaus srityje (Goodwin 2011). *Keiptauno atsakingo turizmo deklaracijoje* (2010 m. ICRT) apibrėžiami atsakingo turizmo principai, tokie, kaip neigiamo ekonominio, aplinkos ir socialinio poveikio sumažinimas; didesnės ekonominė naudos vietos gyventojams sukūrimas ir priimančiųjų bendruomenių gerovės, darbo sąlygų gerinimas; vietos gyventojų įtraukimas į sprendimus, kurie turi įtakos jų gyvenimui ir gyvenimo galimybėms; prisidėjimas prie gamtos ir kultūros paveldo išsaugojimo, pasaulio įvairovės išsaugojimo; daugiau malonių išpūdžių turistams suteikimas per prasmingesnius ryšius su vietiniais žmonėmis ir geresnį vietos kultūros, socialinių ir aplinkosaugos klausimų supratimą; turizmo sektoriaus prieinamumo žmonėms su fizine negalia didinimas; jautrumo kultūrai pasireiškimas, pagarbos tarp turistų ir šeimininkų kėlimas ir vietos pasididžiavimo bei pasitikėjimo kėlimas.

Siekiant turistinio regiono konkurencingumo bei planuojant turizmo veiklas regionuose, taikytina darnios turizmo plėtros koncepcija – esminis ateities plėtros principas, siekias dar 1980 metus ir plačiai pripažįstamas pastaruosiu metu. Darnios plėtros koncepcijos pagrindai buvo suformuluoti 1980 metais trijų tarptautinių institucijų – Tarptautinės gamtos apsaugos sąjungos (IUCN), Jungtinių Tautų aplinkos programos (UNEP) ir Laukinės gamtos fondo (WWF) vardu paskelbtame dokumente „*Pasaulio apsaugos strategija*“, kuriame deklaruojama, kad racionalus gamtos išteklių naudojimas yra neatskirama ne tik visuomenės vystymosi, bet ir aplinkos apsaugos dalis. Pasaulinės aplinkos ir vystymosi komisijos ataskaitoje „*Our common future*“ (1987) buvo suformuluota darnios plėtros sąvoka: „darni plėtra – tai tokia plėtra, kuri tenkina dabartinius visuomenės poreikius, nemažinant ateinančių kartų galimybių tenkinti savuosius“. 1992 metais Rio de Žaneire įvykusioje Jungtinių Tautų aplinkos ir plėtros konferencijos priimtoje „*Darbotvarkėje 21*“ (angl. *Agenda 21*) darni plėtra numatyta kaip pagrindinė ir ilgalaikė visuomenės vystymosi strategija, o 1995 metais Lansarotėje vykusioje darniojo turizmo konferencijos metu buvo patvirtinta Darnaus turizmo chartija, kurios pirmasis principas nurodo, kad turizmo plėtra turi būti grindžiama tvarumo kriterijais: turi būti laikomasi ilgalaikės ekologijos, ekonominio perspektyvumo požiūrio, taip pat etinio ir socialinio teisingumo vietos bendruomenių atžvilgiu. 2001 metais JT PTO išdėstytose bendrose gairėse apibrėžta darni turizmo sektoriaus plėtra – „darnioji turizmo plėtra tenkina dabartinius turistų ir priimančiųjų regionų poreikius, kartu saugant ir gerinant galimybes tenkinti poreikius ateityje. Darni turizmo sektoriaus plėtra yra numatytas kaip visų išteklių valdymo pagrindas, kad

ekonominiai, socialiniai ir estetiški poreikiai būtų įgyvendinami, išlaikant kultūrinį vientisumą, tęsiant esminius ekonominius procesus, puoselėjant biologinę įvairovę ir gyvybės palaikymui sistemas“. 2003 m. darnaus vystymosi terminas įteisintas Lietuvos Vyriausybės patvirtintoje *Nacionalinėje darniojo vystymosi strategijoje*. Darniai turizmo plėtrai daug dėmesio skyrė ir tebeskiria Europos Sąjunga¹⁵.

Nuo 1990 metų darni turizmo sektoriaus plėtra tapo dominuojančia mokslinio diskurso tema akademinuose sluoksniuose (Sharpley, 2009). Akademinė bendruomenė pritarė darniai turizmo sektoriaus plėtrai kaip plačiai koncepcijai, apimančiai aplinkos apsaugos problemas kartu su socialiniais, kultūriniais, ekonominiais ir politiniais klausimais (Bramwell ir kt., 2017). Nors asmeninis akademikų ir tyrėjų susidomėjimas neabejotinai skatino mokslines diskusijas apie darnią turizmo sektoriaus plėtrą, Bramwell ir Lane (2015) teigė, kad turizmo pramonė, viešojo sektoriaus agentūros ir nacionalinės tyrimų tarybos ir net privataus sektoriaus įmonės turėjo įtakos mokslininkų susidomėjimui darnia turizmo sektoriaus plėtra, finansuodamos mokslinius tyrimus ar konsultacinį darbą. Akademinuose sluoksniuose darnios turizmo sektoriaus plėtros samprata ir su ja susiję tyrimai bei retorika ir toliau išlieka nuolatinio diskusijų, diskurso ir kritikos šaltiniu (Bramwell ir kt., 2017; Ruhanen ir kt., 2015). Tiek tyrėjai, tiek politikos formuotojai nuolatos domisi darnios turizmo sektoriaus plėtros veiksmingumu bei darnios turizmo sektoriaus plėtros praktiniu pritaikymu. Susidomėjimas darnia turizmo sektoriaus plėtra per pastaruosius 30 metų vis auga. JT PTO taip pat vis labiau įsitraukia į darnaus turizmo sektoriaus skatinimą ir daro tai per įvairias darnaus turizmo sektoriaus skatinimo iniciatyvas¹⁶. Visuomenėje taip pat pastebimos susidomėjimo darnia plėtra tendencijos (Bramwell ir kt., 2017). Šio platesnio visuomenės susidomėjimo įrodymai yra Paryžiaus susitarimo (priimto 2016 m.) ratifikavimas ir JT darnaus vystymosi tikslų plėtra (DVT, patvirtinti 2015 m.). JT 17 DVT-ais siekiama subalansuoti aplinkosauginius, socialinius ir ekonominius plėtros aspektus ir stengiamasi panaikinti, o ne tik sumažinti pasaulinį skurdą (JT PTO, 2015 m.). Paryžiaus susitarimas yra pirmasis visuotinis, teisiškai įpareigojantis pasaulinis klimato susitarimas, kuriame taip pat yra prisitaikymo, švelninimo ir vystymosi mechanizmo elementų. 2014 metais Europos Komisija priėmė komunikatą, remiantį Europos Sąjungos poziciją darnios plėtros tikslų klausimais. Tarp šiame pranešime įvardytų prioritetinių sričių – skurdo, nelygybės, sveikatos, maisto saugos, švietimo, lyčių lygybės, vandens ir sanitarijos, tvarios energijos, tvaraus vartojimo ir gamybos, biologinės įvairovės, dirvožemio skurdimo, jūros ir vandenynų problematika. Paminėtinas Europos Komisijos komunikatas dėl Europos žaliojo kurso. Komunikate išdėstytos politikos iniciatyvos, kurių tikslas – padėti ES pasiekti savo 2050 m. poveikio klimatui neutralumo tikslą (plačiau 3.4.2 poskyryje). 2021 m. kovo 25 dieną Europos parlamentas priėmė ES tvaraus turizmo strategiją, kurioje suformuoti darnaus, tvaraus ir atsakingo turizmo sektoriaus plėtros principai. Strategijoje akcentuojama, kad turizmas yra kompleksinė ekonominė veikla, daranti plataus masto poveikį aplinkai ir klimatui bei visai ekonomikai, ypač regionų ekonomikos augimui, užimtumui ir socialiniam bei darniam vystymuisi.

¹⁵ ES darnaus turizmo plėtros politika įgyvendinama Europos Komisijos komunikatais „Pagrindinės darnaus Europos turizmo gairės“ (2003), „Atnaujinta ES turizmo politika: tvirtesnės partnerystės Europos turizmo sektoriuje link“ (2006) ir „Darnaus ir konkurencingo Europos turizmo darbotvarkė“ (2007).

¹⁶ „Būk atsakingas keliautojas“ (<http://bearesponsibletraveller.org/>), „Milijardas turistų“ (<http://1billiontourists.unwto.org/>) ir 2017 metai buvo paskelbti tarptautiniais darniojo turizmo vystymosi metais (www.tourism4development2017.org/).

Pasak Čiegio (2008) darni plėtra yra siekiamybė, mobilus tikslas, besikeičiantis kartu su žiniomis, asmeninėmis ir visuomenės vertybėmis bei prioritetais, užtikrinantis ilgalaikį darnumo socialinį vystymą, orientuotą į visuomenės gerovę, gyvenimo kokybę, išsilavinimą bei racionalumą panaudojant aplinkos išteklius institucine sistema grįstoje demokratinėje visuomenėje. Visų keturių dimensijų - aplinkosauginės, ekonominės, socialinės ir institucinės lygiavertiškumas ir subalansuotas veikimas atitiktų holistiniams principams ir būtų pagrindu darnumo vystymo strateginių tikslų realizavimui (Petkevičiūtė, Balčiūnaitė, 2018).

Darnios plėtros kontekste turizmo sektorius užima ypatingą vietą, nes turizmo sektoriaus sukurto BVP didėjimas daro santykinai mažesnę nei kitų ūkio šakų neigiamą poveikį aplinkai, dėl jo sukuriama darbo vietų lėtėja emigracija ir atsiliekančių šalies regionų depopuliacija; kultūrinis turizmas skatina paveldo vertės suvokimą ir saugojimą, o kaimo turizmas – tradicijų tęstinumą ir regionų vystymosi skirtumų mažėjimą (Nacionalinė darnaus..., 2009). Kita vertus, turizmo sektorius, kaip ir bet kuri kita ūkio šaka, naudoja išteklius, dalis iš jų yra neatsinaujinantieji. Netinkamai planuojama ir vykdoma turizmo sektoriaus veikla gali daryti žalą gamtai ir kultūros paveldui, bloginti gyvenamosios aplinkos kokybę, skatinti tradicinės kultūros nykimą bei didinti socialinį neteisingumą. Pagaliau turizmas gali ne tik padaryti daug žalos visuomenei ir aplinkai, bet ir susinaikinti pats, sunaikindamas išteklius, kuriais jis remiasi. Todėl visiems dalyvaujantiems turizmo sektoriaus veikloje tenka didžiulė atsakomybė už savo veiksmus ir jų daromą poveikį (Čiegis, Dilius, Girdzijauskas, ir kt., 2015). Darni turizmo sektoriaus plėtra siejama su ekosistemų išsaugojimu ir biologine įvairove, žmonių gerovės bei kultūrų tarpusavio bendravimo skatinimu, visuomenės dalyvavimu, priimant su turizmu susijusius sprendimus ir visų suinteresuotųjų šalių galimybe siekti socialinio ir kultūrinio turizmo rezultatų; darnumas gali būti daugumos turizmo veiklos rūšių ar aplinkos, neatsižvelgiant į jų mastą, politikos ar plėtros tikslas (Bramwell, 2015; Lane, 2009; Moscardo, 2008; JT AAP ir JT PTO, 2005). Mokslininkai Štreimikienė, Švagždienė, Jasinskas ir Simanavičius (2020) akcentuoja, kad darni plėtra yra pagrindinė vystymosi koncepcija, o turizmo sektorius daro didžiulį ekonominį, aplinkosauginį ir socialinį poveikį šiuolaikiniame pasaulyje, todėl šio sektoriaus plėtra yra susijusi su visomis paminėtomis darnumo dimensijomis. Darnios turizmo sektoriaus plėtros valdymas yra susijęs su turizmo išteklių kontrole, kuri ateities kartoms turi užtikrinti apsirūpinimą tokiais pat ir ne mažesnės kokybės ištekliais. Todėl visos suinteresuotosios šalys turi rūpintis, kad ištekliai nebūtų eikvojami, turistai nebūtų apgaulinėjami, o vietos gyventojai – išnaudojami¹⁷. Darnumas reikalauja aplinkosauginių, socialinių ir ekonominių poreikių suderinimo. Harris (2000) išskyrė tris esminius darnios turizmo sektoriaus plėtros veiksnius - ekonominis subalansuotumas, socialinis subalansuotumas ir aplinkos subalansuotumas. Šie trys veiksniai daugeliu atvejų priklauso vienas nuo kito ir gali būti tiek vienas kitą stiprinančios, tiek ir konkuruojančios veiklos sritys.

Grunding (2008) išskyrė keturis darnios turizmo plėtros principus, įvertindamas vietinės plėtros svarbą: 1) *Ekologinis darnumas* (vystymasis turi sujungti pagrindines ekologines sistemas, unikalius

¹⁷ Rasuolė Andriulienė ir kiti, Darnaus turizmo vystymo gairės, (Vilnius, 2010).

kraštovaizdžiu ir natūralius gamtos išteklius); 2) *Ekonominis darnumas* (vystymasis turi būti veiksmingas ir naudingas ekonomiškai, visi ištekliai turi būti kontroliuojami siekiant išsaugoti juos ateities kartoms). 3) *Vietinis vystymasis* (vystymasis turi būti naudingas vietos bendruomenėms ir užtikrinti ekonominę naudą vietos regionuose; 4) *Kultūrinis vystymasis* (vystymasis turi skatinti žmonių gyvenimą derinti su vietine kultūra ir kultūros vertybėmis).

Hassan (2000) ir Holden (2008) teigimu, siekiant sėkmingos darnios turizmo sektoriaus plėtros, reikalingos šios sąlygos: 1) Turizmo sektoriaus plėtrai didelę reikšmę turintys gamtiniai ištekliai turi būti išlaikomi ir įtraukti į ilgalaikius plėtros planus; 2) Turizmo sektorius turi būti suvokiamas kaip teigiama veikla, suteikianti daug privalumų vietinei visuomenei, pačiai vietovei ir turistams; 3) Ryšiai tarp turizmo sektoriaus ir aplinkos turi būti tokie, kad būtų galima išlaikyti supančios aplinkos ir ekosistemų ilgalaikį gyvybingumą. Turizmo sektoriaus plėtra negali turėti neigiamo poveikio gamtiniais ištekliams; 4) Turizmo sektoriaus veikla ir plėtra turi atsižvelgti į tos vietovės gamtą, mastą ir savybes. Šiuolaikinis pasaulis yra labai dinamiškas ir pokyčiai jame yra neišvengiami, tačiau sugebėjimas adaptuotis neturi peržengti jau išvardytų principų; 5) Turizmo sektoriaus verslo atstovai, vietinė valdžia ir aplinkosauga turi gerbti šiuos principus ir dirbti kartu norint juos įgyvendinti praktikoje.

Apibendrinant, darnios turizmo sektoriaus plėtros sąvoka apima tokias sąvokas, kaip tvarumas, tausumas, atsparumas, atsakingas turizmas. Atsparumas rodo turizmo sektoriaus gebėjimą lanksčiai reaguoti į kylančius išorinius pokyčius ir išlikti atspariam, gyvybingam. Atsakingo turizmo sąvokoje buvo išreikštas atsakingesnis požiūris į turistinės vietovės / regiono aplinką ir bendruomenes planuojant ir valdant turizmo sektorių. Tvarumo terminas yra naudotinas kalbant apie ilgalaikę sprendimo priėmimo poveikio ir/ar taikytų atitinkamų priemonių efektyvumo perspektyvą. Tausumo terminas yra naudojamas siekiant pažymėti tiriamojo objekto charakteristikas, tokias, kaip orientacija į draugiškumą aplinkai, į aplinkos tausojimą, saikingą vartojimą, atsakingą vartojimą.

Darni turizmo sektoriaus plėtra siejama su ekosistemų išsaugojimu ir biologine įvairove, žmonių gerovės bei kultūrų tarpusavio bendravimo skatinimu, visuomenės dalyvavimu, priimant su turizmu susijusius sprendimus ir visų suinteresuotųjų šalių galimybe siekti socialinio ir kultūrinio turizmo rezultatų; darnumas gali būti daugumos turizmo veiklos rūšių ar aplinkos, neatsižvelgiant į jų mastą, politikos ar plėtros tikslas. Mokslininkai išskyrė išskyrė tris esminius darnios turizmo sektoriaus plėtros veiksnius - ekonominis subalansuotumas, socialinis subalansuotumas ir aplinkos subalansuotumas. Šie trys veiksniai daugeliu atvejų priklauso vienas nuo kito ir gali būti tiek vienas kitą stiprinančios, tiek ir konkuruojančios veiklos sritys.

1.1.3.2. Darnios turizmo sektoriaus plėtros vertinimas ir problemos

Kyla klausimas, kaip įvertinti darnios plėtros procesą, kokius naudoti rodiklius, kurie galėtų būti taikomi šalies, regiono ar ūkio šakos lygmenyje. Šie rodikliai, kuriuos kiekvienu atveju, nuolat analizuojant šalies ar tam tikro regiono besikeičiančią situaciją, reikia vertinti, yra labai svarbūs, leidžiantys išsiaiškinti svarbiausius aspektus, pamatyti šalies ar regiono problemas (Čiegis, Dilius, Girdzijauskas, ir kt., 2015).

Visas priemones, užtikrinančias darnią turizmo sektoriaus plėtrą, JT PTO (2005) pagal tikslus skirsto į: 1) *vertinimo priemones* (naudojamas nustatyti turizmo sektoriaus daromą poveikio lygį bei suteikia galimybę vertinti esamus ir potencialius pokyčius); 2) *vadovavimo ir stebėsenos priemones* (remiantis įstatymine baze, valdžios institucijoms suteikiama galimybė griežtai kontroliuoti turizmo sektoriaus plėtos procesus); 3) *ekonomines priemones* (finansiniais ir rinkos metodais reguliuojamas dalyvių elgesys ir turizmo sektoriaus plėtos daromas poveikis); 4) *savanoriškas priemones* (naudojamos skatinti suinteresuotus dalyvius, kurie savanoriškai remia darnią turizmo sektoriaus plėtrą); 5) *paramos priemones* (skirtas valdžios institucijoms tiesiogiai ir netiesiogiai daryti įtaką bei remti su darnia turizmo sektoriaus plėtra susijusias veiklas). Regioninio ar vietinio lygmens priemonės yra glaudžiai susijusios su nacionalinio lygmens turizmo sektoriaus plėtos priemonėmis, todėl jas išskirti yra pakankamai sudėtinga (Marozienė, 2010). Disertaciniame darbe plačiau aptariamos vertinimo priemonės.

Analizuojant vertinimo priemones, ypatingai svarbi darnumo rodiklių ir stebėsenos reikšmė. Darnumo rodiklių nustatymas ir naudojimas yra pagrindinis planavimo ir valdymo procesų elementas. Darnumo rodikliai yra naudojami kaip bendravimo ir planavimo priemonė, padedanti pasirinkti iš alternatyvių politikų ir priimti politinius sprendimus siekiant darnos (Hardi, Barg, 1997). Norint pasiekti šį tikslą, būtina nusistatyti tam tikrą skaičių paprastai ir lengvai suprantamų rodiklių (Sangenberg, 2002). Bendruoju požiūriu, rodiklis yra kiekybinė arba kokybinė (konceptinė) kategorija, išvesta iš pastebėtų faktų sekos, kuri gali parodyti santykinę situaciją tam tikroje teritorijoje (pvz., šalyje). Vertinamas reguliariais laiko intervalais, rodiklis gali išryškinti skirtingų vienetų ir skirtingų laikotarpių pokyčių tendenciją. Rodikliai yra kiekybinė informacija, kuri padeda paaiškinti, kaip tam tikri dalykai (reiškiniai) kinta laikui bėgant (Čiegis, Ramanauskienė, Šimanskienė, 2010).

Dokumente „*Darnaus vystymosi darbotvarkė iki 2030 metų*“ numatyta 17 darnaus vystymosi tikslų, juos konkretizuojantys 169 uždaviniai ir pažangai matuoti skirti 232 rodikliai (plačiau 3.4.2 poskyryje). Darniai plėtrai matuoti įprasta parinkti ir suderinti tam tikrą kiekvienos iš trijų (ar daugiau) dimensijų – ekonominės, ekologinės, socialinės ir t.t. – rodiklių skaičių. Pasaulyje priskaičiuojama daugiau kaip 500 darnios plėtos rodiklių modelių, kuriuos savo poreikiams išplėtojo vyriausybės ir tarpvyriausybės organizacijos: iš jų apie 70 yra visuotiniai, daugiau kaip 100 – nacionaliniai, daugiau kaip 70 – regioniniai ir apie 300 – vietiniai (Parris ir Kates, 2003). Darnumo rodikliai yra daugiamačiai, daugiadalykiai indeksai su atidžiai išskirtomis potėmis, siekiant įvertinti ir išmatuoti teritorijos statusą darnaus vystymosi pažangos požiūriu (Ghosh et al, 2006). Juknys (2008) nurodė šias svarbiausias darnus vystymosi rodiklių savybes: naudingumą; paprastumą; universalumą; reprezentatyvumą; -jautrumą; pastovumą; kiekybinę rodiklių išraišką; duomenų laiko sekų pakankamą ilgumą. Paprastai rodikliams priskiriamos trys pagrindinės funkcijos: supaprastinimo, kiekybės ir komunikacijos (Čiegis, Ramanauskienė, Šimanskienė, 2010).

Regionų plėtos kontekste darnaus vystymosi rodikliai naudojami dviem pagrindiniais tikslais: 1) regiono vystymuisi stebėti; 2) regioninių programų atrankai ir stebėsenai (Čiegis ir kiti, 2010). Rodiklių naudojimo tikslai yra: 1) darnaus vystymosi supratimas; 2) sprendimų parama; 3) suinteresuotų šalių

įtraukimas; 4) nukreipimas; 5) konfliktų sprendimas ir siekis susitarti. Per paskutinius 20 metų prie rodiklių reikšmingumo turizmo sektoriuje daugiausia prisidėjo JT PTO. Rodikliai yra svarbūs, nes leidžia nuolat nuosekliai stebėti pokyčius, padeda nustatant ir tikslinant turizmo plėtros tikslus. Šie rodikliai gali būti naudingi skatinant atskaitomybę, didinant sąmoningumą bei remiant tam tikras veiklas. Rodikliai gali būti naudojami siekiant nustatyti esamą turizmo sektoriaus būklę (pavyzdžiui, užimtumo ar turistų pasitenkinimo lygį); sistemos silpnąsias vietas (pavyzdžiui, vandens trūkumą ar nusikalstamumo lygį); turizmo sektoriaus daromą poveikį (pavyzdžiui, bendruomenės gaunamų pajamų kitimą ar miškingų plotų naikinimo mastus); valdymo pastangas (pavyzdžiui, užterštoms pakrantėms valyti skiriamą finansavimą); valdymo poveikį (pavyzdžiui, pakitusį taršos lygį ar sugrįžtančių į tą pačią vietovę turistų skaičių). Rodikliai gali parodyti, kada reikėtų keisti vykdomą politiką arba imtis naujų veiklų, norint sudaryti tvirtą pagrindą ilgalaikiam turizmo sektoriaus planavimui ir priežiūrai. Rodikliai turi būti susiję su turistinės vietovės / regiono prioritetinėmis plėtros problemomis. Nuolatinis rodiklių stebėjimas leidžia nustatyti, ar informacija nepakito, kaip pasikeitė rezultatai ar kokie rodikliai yra papildomai reikalingi. JT PTO yra nustačiusi daugiau kaip 100 įvairių rodiklių turistinių vietovių / regionų vertinimui. Ne visus juos būtina naudoti iš karto, reikia pasirinkti tik tuos, kurie padės nustatyti turistinėje vietovėje / regione egzistuojančias problemas. Rodiklių interpretavimas leidžia įvertinti bei pateikti galimus sprendimus. Veiksmingai darnios plėtros rodiklių sistemai sukurti ypač daug dėmesio skiria ne tik darnios plėtros teoretikai, bet ir įvairios valstybinės bei tarptautinės institucijos, atsakingos už praktinį darnios plėtros idėjų įgyvendinimą. Labai greitai buvo suvokta, kad norint suformuluoti pagrįstus darnios plėtros uždavinius, numatyti veiksmingas jų įgyvendinimo priemones bei laiku jas įgyvendinti, būtina turėti aiškius vystymosi darnumo kriterijus (rodiklius) (Čiegis, Dilius, Girdzijauskas, ir kt., 2015).

Pasak Agyeiwaah (Madhavan ir Rastogi, 2013), nors buvo sukurta neįtikėtinai daug rodiklių, pagal kuriuos būtų galima nustatyti darnios plėtros pažangą turizmo sektoriuje, tačiau paaiškėjo, kad iš esmės šie veiksmai neveikia. Mokslininkai Agyeiwaah ir kt., 2017; Kangwa, 2017; Pjerotic, 2017; Pjerotic ir kt., 2017; Waseema, 2017; Mihalič ir kt., 2016; Štreimikienė ir Bilanas, 2015; Waligo, 2013; Coenen ir Fayos-Solà ir kt., 2014; Truffer, 2012; Jasinskas ir Simanavičienė, 2009; Smagurauskienė, 2009; Macdonald ir Jolliffe, 2003 ir kiti savo tyrimuose bando atsakyti į klausimą, ar skirtingos teorijos, skaičiavimai ir kiti darnios plėtros mechanizmai užtikrins sėkmingesnę ir darnesnę turizmo sektoriaus plėtrą arba padės atrasti paprastesnių būdų, kaip pasiekti darnumą turizmo sektoriuje.

Pirmasis žingsnis siekiant darnumo turizmo sektoriaus versle yra problemų identifikavimas. Viena iš skaudžiausių turizmo sektoriaus problemų yra netradicinės turizmo rūšys, atliekų rūšiavimas ir sezoniškumas (Murava ir Korobeinykova, 2016). Nustačius problemas, būtina parengti pagrindinių priemonių planą ir strategiją. Pradėjęs įgyvendinti veiksmus ir gavęs teigiamų veiklos rezultatų, kitas darnios turizmo sektoriaus plėtros stiprinimo etapas yra papildomi veiksmai, kurie užtikrintų pasiekto rezultato stabilumą.

Darniai plėtojant turizmo sektorių, susiduriama ir su kitomis problemomis. *Sezoniškumas* yra viena iš didžiausių turizmo sektoriaus problemų, lemiančių netolygų turistų srautų pasiskirstymą įvairiais metų

laikais, ypač spalio – balandžio mėnesiais, pasižymintis neigiamu poveikiu turizmo paslaugų teikėjams, neleidžiantis optimaliai naudoti turimos infrastruktūros ir žmogiškųjų išteklių (Corluka, 2019; *Lietuvos turizmo plėtros 2014 – 2020 m. programa*).

Darni turizmo sektoriaus plėtra vis dar yra pakankamai nauja veiklos sritis, kai kurios valdžios institucijos ir privatus verslas turi per mažai patirties, kaip tinkamai ją plėtoti, todėl dažnai susiduriama su *išmanymo apie darnaus turizmo sektoriaus esmę bei principus stoka*, ypač vietiniame (savivaldybių) lygmenyje, informacijos stoka (Marozienė, 2010). Kitos darnios turizmo sektoriaus plėtros problemos yra susijusios su finansiniais ištekliais (*nepakankamos investicijos į darnią turizmo sektoriaus plėtrą*) (Vodenskaja, 2020; Houdement ir kt., 2017), nekvalifikuotais turizmo sektoriaus darbuotojais (Maia, Thib, Thia ir Lea, 2020), neišplėtotą infrastruktūra (Maia, Thib, Thia ir Lea, 2020; Vu, Nguyen, Nguyen ir Le, 2020; Promsaka Na Sakolnakorn ir kt., 2018; Houdement ir kt., 2017; Žuromskaitė, 2016; Indriūnas, 2015; Korneičiuk ir Pipirienė, 2015; Paulauskienė, 2014 ir kt.) ir pan. *Per didelį natūralių gamtinių turizmo išteklių naudojimą* taip pat gali tapti turizmo sektoriaus plėtros problema (Čiegis, Dilius, Girdzijauskas, ir kiti, 2015).

Mokslininkai siūlo veiklas minėtoms problemoms spręsti: tai *turizmo sektoriaus paslaugų sertifikavimas* (Gkoumas, 2019; Fernandez ir Rivero, 2009; Font ir Harris, 2004; Schianetz ir Kavanagh, 2008); *investicijų į darnią turizmo plėtrą skatinimas* (Vodenskaja, 2020; Houdement ir kt., 2017) ir pan. *Efektyvi turizmo sektoriaus plėtra, planavimas ir kontrolė* yra garantas, kad darnios plėtros priemonėmis bus padidinta turizmo sektoriaus teikiama nauda ir sumažintas neigiamas poveikis (Žuromskaitė ir kiti, 2016; Korneičiuk ir Pipirienė, 2015; Paulauskienė, 2013; Bruyn, 2011; Žilinskas, Ligeikienė, Cooper, Hall, 2008; Petravičienė, 2007; Ligeikienė, 2003; Jeffries, 2001; Hall, 2000; Elliott, 1997; Gartner, 1996; Getz, 1987). Netinkamai plėtojamam turizmo sektoriui gali daryti žalą (pvz., intensyvi turizmo sektoriaus plėtra ir nereguliuojamas turistų skaičius pajūrio zonose, saugomose teritorijose ar kurortuose), o tinkamai – gali būti ekonominės ir socialinės gerovės pagrindas. Turizmo sektoriaus planavimas ir turizmo produktų vystymas gali lemti turistinę vietovę / regiono ekonominį augimą, net daryti teigiamą įtaką visai šalies ekonomikai. Sėkmingai turizmo sektoriaus plėtrai svarbus ir *atsakingas pačių turistų požiūris į gamtos išteklių naudojimą* (Eichelberger, Heigl, Peters, ir Pikkemaat, 2021) *Didėjančios vietos gyventojų pajamos užtikrina turizmo sektoriaus plėtrą ir gali skatinti vietinio turizmo sektoriaus plėtrą* (Vodenskaja, 2020; Houdement ir kt., 2017). Svarbus ir *darniojo turizmo plėtros įteisinimas šalies strateginiuose dokumentuose* (Punytė, Simonaitytė, 2018).

Analizuojant mokslinės literatūros šaltinius, galima apibrėžti šiuos pagrindinius darnios turizmo plėtros aspektus: naujų darbo vietų, įskaitant įsidarbinimo galimybes turistiniuose regionuose, sukūrimas, natūralios aplinkos išsaugojimas, klimato kaitos švelninimas, taršos ir atliekų mažinimas, ekologiško ir tvaraus vartojimo praktikos skatinimas (Štreimikienė, Švagždienė, Jasinskas, Simanavičius, 2020; UNEP, 2004, 2005; JT PTO, 2013, 2014, 2017). Šie padariniai pasireiškia kitais socialiniais veiksniais, tokiais kaip gyventojų užimtumas ir nedarbas, psichologinis klimatas, socialinių paslaugų prieinamumas turistinėse vietovėse /regionuose ir kt. Šiuo metu turizmo sektoriuje ypač svarbu užtikrinti socialiai atsakingą ar

darnųjį turizmą, kad būtų galima rūšiuoti atliekas, išsaugoti gamtos išteklius ir kitus etiško turizmo klausimus (Luekveerawattana, 2018; Murava ir Korobeinykova, 2016; Morgan ir kt., 2015; Andereck ir Nyaupane, 2011; Andereck, Valentine, Knopf, ir Vogt, 2005, 2007).

Siekiant įvertinti darnios plėtros procesą, naudojami rodikliai. Darnumo rodiklių nustatymas ir naudojimas yra pagrindinis valdymo procesų elementas. Darnumo rodikliai yra naudojami kaip bendravimo ir planavimo priemonė, padedanti pasirinkti iš alternatyvių politikų ir priimti politinius sprendimus siekiant darnos.

Darniai plėtojant turizmo sektorių, susiduriama su įvairiomis problemomis, kaip sezoniškumas, išmanymo apie darnaus turizmo sektoriaus esmę bei principus stoka, ypač vietiniame (savivaldybių) lygmenyje, informacijos stoka, nepakankamos investicijos į darnią turizmo sektoriaus plėtrą, nepakankama turizmo sektoriaus darbuotojų kvalifikacija, neišplėtotą infrastruktūrą ir pan. Mokslininkai siūlo veiklas minėtoms problemoms spręsti: tai turizmo sektoriaus paslaugų sertifikavimą, investicijų į darnią turizmo plėtrą skatinimas ir pan. Turizmo sektoriaus plėtra - planavimas ir kontrolė yra garantas, kad darnios plėtros priemonėmis bus padidinta turizmo sektoriaus teikiama nauda ir sumažintas neigiamas poveikis. Sėkmingai turizmo sektoriaus plėtrai svarbus ir atsakingas pačių turistų požiūris į gamtos išteklių naudojimą. Svarbus ir darniojo turizmo plėtros įteisinimas šalies strateginiuose dokumentuose.

1.1.3.3. Darniojo turizmo koncepcija

Darniojo turizmo sąvokos samprata darnumo vertinimo kontekste yra labai svarbi šalies darnios plėtros vertinimo proceso dalis. Ilgą laiką buvo manoma, kad turizmo, kaip paslaugų teikimo, sektoriaus veikla neturėtų būti vertinama darnios plėtros atžvilgiu, tačiau ilgainiui paaiškėjo, kad ši ūkio šaka yra svarbi ne tik bendrojo šalies ūkio vystymosi, bet ir darnios plėtros požiūriu. Plėtojant darnųjį turizmą, pradžioje buvo orientuojamasi į neigiamą turizmo sektoriaus poveikį aplinkai ir didelis dėmesys buvo skiriamas ekologinio pobūdžio ir alternatyvioms turizmo formoms, teigiant, kad reikia pasiekti pusiausvyrą tarp ekonominių, socialinių ir aplinkosaugos tikslų. Tačiau dažnai pastebima, kad „yra svarbu orientuoti visuomenės elgesį plačios ir integruotos darnios plėtros link“ (Bramwell et al., 2017, p. 1; Bramwell ir Lane, 2005). Mokslininkai (Štreimikienė ir kt., 2015; Hassan, 2000), plėtojant turizmo sektorių, akcentuoja darnumo, aplinkos ir jos išsaugojimą svarbą ateities kartoms, kadangi tradicinis turizmas gali turėti labai neigiamą poveikį aplinkai. Pagal Hassan (2000), darnumo koncepcija siūlo skatinti ne tokias agresyvias turizmo vystymo formas, darančias mažesnę spaudimą aplinkai ir teikiančias daugiau naudos vietos bendruomenėms nei kitoms turizmo sektoriaus suinteresuotosioms šalims (Hassan, 2000). Pasak kai kurių autorių (Štreimikienė ir kt., 2015; Holden 2008), du aspektai charakterizuoja darnųjį turizmą: 1) darnusis turizmas nedaro neigiamo poveikio aplinkai ir kultūros paveldui bei privalo užtikrinti, kad didžioji dalis ekonominės naudos liktų vietos bendruomenei; 2) efektyvus gamtos išteklių naudojimas padeda plėtoti kokybiškesnį turizmo produktą ir užtikrinti darniojo turizmo plėtrą. Darnusis turizmas yra siejamas su „žaliosios“ ekonomikos (angl. *green economy*) ar „žaliojo“ turizmo (angl. *green tourism*) plėtra. Pasak Kosolapov (2015) plačiai vartojami sinonimai „tvarus“ arba „tausus“, „žaliojo“ turizmas reiškia

tokias turizmo rūšis, kai naudojamos technologijos, minimaliai paveikiančios aplinką (cit. pagal Baležentis, Paulauskienė, 2012). Nepaisant to, darnusis turizmas ne visada gali būti tapatinamas su ekologišku todėl, kad ekologiškos technologijos gali būti panaudotos ir viešbučių versle dideliuose miestuose, ir netgi oro transporte (Baležentis, Paulauskienė, 2012). Darnusis turizmas yra platesnė sąvoka nei žaliasis turizmas. Kaip teigia Čiegis, Grundey, Štreimikienė (2005a; 2005b), darna, kaip universalus empirinis reiškinys, plėtojosi palaipsniui ir ilgainiui nuo dviejų dimensijų darnos ekonomikos ir aplinkos, perėjo į keturių dimensijų darną, kuri, be minėtųjų, dar apima socialinę bei politinę ar institucinę.

Yra ir kitų sąvokų, siejamų su darniuoju turizmu: kaimo turizmas, atsakingasis turizmas, ekologinis turizmas, sąžiningas turizmas (angl. *fair tourism*) ir kt. (Štreimikienė ir kt., 2015; He, Wang, 2014; Mihalic, 2013; Baležentis, Paulauskienė, 2012; Neth, 2008 ir kt.). Hall (2004) teigimu, darnusis turizmas yra dažnai palyginamas su gamtiniu ar ekoturizmu, bet darniojo turizmo plėtra reiškia daugiau negu gamtinės aplinkos saugojimą; tai reiškia deramą tautų, bendruomenių, kultūrų, papročių, gyvenamosios, socialinių ir ekonominių sistemų pusiausvyrą, kuomet užtikrinama materialinė bendruomenės gerovė, nesukeliant kultūrinių ar socialinių praradimų. Woodside (2009) teigia, kad darniojo turizmo samprata apima tris požiūrius: turizmo dinamiką, darnumą ir bendrą priklausomybę. Turizmo dinamika veikia regiono ekonomiką, regiono gyventojų fizinę sveikatą ir regiono aplinką (aplinkosaugą). Darnumas – tai gamtos išteklių panaudojimas nekenkiant ir nenaikinant ekologinės pusiausvyros. Tarp turizmo ir ekonomikos arba gamtos išteklių atsiranda bendra priklausomybė. Woodside (2009) teigimu, darnusis turizmas yra atsakingas gamtos išteklių naudojimui rekreacijai (tai gali būti ekologiškas buriavimas, nardymas, žvejyba). Darnusis turizmas gali būti vystomas ir per alternatyvias turizmo formas: Kinderis (2010) atkreipia dėmesį į socialinio turizmo plėtros svarbą (socialinis turizmas plačiau aptariamas 1.1.3 poskyryje).

2005 m. JT PTO ir JT aplinkos apsaugos programa nustatė dvylikos darniojo turizmo tikslų darbotvarkę, kuri apima ekonominį gyvybingumą, vietos klestėjimą, darbo kokybę, socialinę lygybę, lankytojų pasitenkinimą, vietos kontrolę, bendruomenės gerovę, kultūros turtingumą, fizinį integralumą, biologinę įvairovę, išteklių tausojimą ir aplinkos tyrumą. Sudarant darniojo turizmo tikslų darbotvarkę, buvo vadovautasi darnumo principais (žr. 2 priedas), kurie apima aplinkosauginius, ekonominius bei socialinius ir kultūrinius turizmo plėtros aspektus. Tarp šių trijų aspektų turi būti išlaikoma tinkama pusiausvyrą, siekiant užtikrinti ilgalaikį jos tvarumą. Darnumo principai apima: 1) krypties nustatymą (vadovavimasis holistiniu požiūriu; daugelio interesų grupių dalyvavimas; ilgalaikis planavimas; dėmesys pasauliniam ir vietos poveikiui; darnaus vartojimo skatinimas; darnumo ir kokybės sulyginimas); 2) požiūrio formavimą (išlaidos atspindi poveikį; „teršėjas moka“ principas; rizikos mažinimas– prevencinis principas; požiūris, apimantis visą gyvavimo ciklą; funkcinių alternatyvų apsvaistymas; apribojimų laikymasis); 3) tęstinumo užtikrinimą (prisitaikymas prie kintančių sąlygų; nuolatinė stebėseną vertinant rodiklius) (žr. 2 priedas). Tam, kad būtų pasiekta pažanga darniai plėtojant turizmo sektorių, susirūpinimas darna taip pat turėtų atsispindėti pačių turistų elgsenoje ir kelionių pasirinkime. Poveikį gali turėti tiek pačių turistų elgsena, tiek jų keliones organizuojančių įmonių, kurios taiko gerą praktiką, pasirinkimas. (Čiegis, Zeleniūtė, 2008).

Turizmo sektoriaus veiklos reguliavimo srityje vis svarbesnį vaidmenį atlieka darniojo turizmo vertinimo sistemos, kurios nukreiptos į šiuos tris pagrindinius dalykus: 1) bendrovių, procedūrų vietų aplinkosauginė veikla; 2) produktų kokybę; 3) kolektyvinę socialinę atsakomybę už veiklą. Vertinimo sistemos paprastai skirtos apgyvendinimo, maitinimo, sporto ir laisvalaikio pramogų, kelionių organizavimo paslaugų teikėjams, (turistų) vežimo bendrovėms, turistų asociacijoms ir t.t. Vertinimo sistemos turėtų būti naudingos visuomenei, aplinkai, vyriausybėms, įmonėms ir klientams (žr. 3 priedas). Apibendrinant 3 priede pateikiamą informaciją, vertinimo sistemų teikiama nauda visuomenei, aplinkai, vyriausybėms, įmonėms ir klientams yra visapusiška (aplinkosauginė, socialinė ir ekonominė).

Pasaulinė praktika rodo, jog, norint užtikrinti darniojo turizmo plėtojimą, darniojo turizmo principai turi būti aiškiai apibrėžti bei nuosekliai ir logiškai integruoti, formuojant šalių teisinę ir reguliacinę sistemą, įskaitant su turizmo vystymu susijusius įstatymus.

Nors darnios turizmo sektoriaus plėtros klausimai daugiausia siejami su ekologiško ir socialinio turizmo skatinimu, būtina išspręsti svarbius konkurencingumo klausimus, nes konkurencingumas yra laikomas vienu iš pagrindinių darnumo ekonominių aspektų, taip pat aktualių turizmo sektoriui. Pagrindinė problema, nustatyta remiantis sisteminė darnios turizmo sektoriaus plėtros tyrimų apžvalga, yra ieškoti galimybių, kartu pasiekiant visas tris darnumo dimensijas (ekonominę, socialinę ir aplinkosauginę), tai yra plėtoti konkurencingą turizmo verslą, holistiniu būdu sprendžiant aplinkos ir socialines turizmo sektoriaus plėtros problemas.

Apibendrinant, darnusis turizmas – tai socialinės - ekonominės raidos procesas, apimantis racionalų išteklių valdymą ir naudojimą, kai vykstanti turizmo sektoriaus plėtra nesukelia išteklių sunaikinimo ir nualinimo ir yra išsaugomas jų potencialas ateičiai bei užtikrinamos sąlygos vyksti atsinaujinimo procesams ir jiems reguliuoti, o efektyvus gamtos išteklių naudojimas padeda plėtoti kokybiškesnį turizmo produktą ir užtikrinti darnaus turizmo plėtrą.

1.1.3.4. Darnios turizmo sektoriaus plėtros veiksniai

Didinant turizmo sektoriaus konkurencingumą, svarbu siekti, kad turistų lankomi objektai ir turistams teikiamos paslaugos būtų pritaikyti ir siūlomi visiems turistams, atsižvelgiant į jų fizines išgales, negalią ar amžių, tai yra specialiųjų poreikių turintiems asmenims, šeimoms su mažais vaikais, senyviems žmonėms ir pan., t. y. skatinti visiems prieinamo *turizmo plėtrą arba didinti turizmo pasiekiamumą (pritaikymą žmonėms su negalia) ir prieinamumą*. 1980 m. Manilos deklaracijoje Jungtinių Tautų Pasaulio turizmo organizacija pirmą kartą susiejo turizmą ir jo pasiekiamumą. Europos Komisijos duomenimis, daugiau nei ketvirtadalį žemyno gyventojų sudaro negalią turintys žmonės, senjorai ir kitos visuomenės grupės, kurioms reikalinga speciali turizmo infrastruktūra. Europos parlamento 2021 m. kovo 25 dieną priimtos ES tvaraus turizmo strategijos 72 punktu atkreipiamas dėmesys į kelionių ir turizmo paslaugų prieinamumą užtikrinimo svarbą visiems, įskaitant vaikus, vyresnio amžiaus asmenis ir neįgaliuosius, nepaisant jų ekonominės padėties ar galimo pažeidžiamumo ir t.t.¹⁸ Europoje iš viso yra apie 50 milijonų

¹⁸ ES tvaraus turizmo strategija. Prieiga per internetą: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0109_LT.html.

žmonių (10 proc. gyventojų), turinčių tam tikrą negalią, taip yra paskaičiuota, kad viename iš keturių Europos namų ūkių yra vienas asmuo, turintis tam tikro tipo negalią (Reyes-García, Criado-García, Camúñez-Ruíz, ir Pérez, 2021). Pasaulio banko duomenimis visame pasaulyje maždaug 1 milijardas žmonių (15 proc. pasaulio gyventojų) patiria tam tikrą negalią, o besivystančiose šalyse neįgalumą turinčių žmonių skaičius yra dar didesnis. Nuo 110 iki 190 milijonų žmonių, arba penktadalis viso pasaulio gyventojų turi didelę negalią¹⁹. Kita turizmo sektoriaus pasiekiamumo skatinimo priežastis yra gyventojų senėjimo tendencija visame pasaulyje. Ši problema itin aktuali išsivysčiusiose šalyse. Darnusis turizmas akcentuoja lygias galimybes visiems turistams, nepaisant jų negalios, amžiaus ar kitų specifinių poreikių. Mokslininkai Reyes-García, Criado-García, Camúñez-Ruíz, ir Pérez, 2021; Stulpinaitė, 2016; Indriūnas, 2015; Baležentis ir Žuromskaitė, 2012 ir kt. teigia, kad turizmo sektoriaus objektų pritaikymas neįgaliųjų reikmėms įtakoja darnią turizmo plėtrą. Rekomenduojamos visiems prieinamo turizmo sektoriaus skatinimo veiklos: informavimo priemonių apie žmonėms su specialiaisiais poreikiais prieinamas turizmo paslaugas plėtra; bendros nacionalinės visiems prieinamų turizmo paslaugų ženklavimo sistemos sukūrimas; turizmo paslaugas teikiančių įstaigų skatinimas naudoti visiems prieinamo turizmo ženklavimą savo interneto portaluose ir kitose viešinioje priemonėse žmonėms su specialiaisiais poreikiais; oficialios šalies turizmo interneto svetainės, oficialių TIC interneto svetainių ir naujai kuriamos mobiliosios programos pritaikymo žmonėms su negalia užtikrinimas²⁰; oficialioje šalies turizmo svetainėje ir oficialiose TIC svetainėse atskiroje skiltyje pateikti turistams su specialiaisiais poreikiais reikalingą informaciją ir kt. Todėl tikslinga turizmo objektuose įrengti specialią infrastruktūrą, numatyti atitinkamą aptarnavimą (specialiai mokytas personalas, gestų kalbos vertėjai, aprašymai Brailio raštu), organizuoti veiklą ir ekspozicijas, pritaikytas specialiųjų poreikių turintiems asmenims²¹. Tai atliepia tokios veiklos kaip *oficialiose TIC svetainėse atskiroje skiltyje turistams su specialiaisiais poreikiais reikalingos informacijos pateikimas bei visiems prieinamų turistinių maršrutų (įskaitant žmones su negalia) kūrimas*.

Kita labai svarbi veikla darniai turizmo sektoriaus plėtrai yra *turizmo sektoriaus paslaugų sertifikavimas*. Sertifikavimas yra viena iš pagrindinių ir plačiai taikomų priemonių, užtikrinanti darnios plėtros principų integraciją turizmo sektoriuje bei sektoriaus konkurencingumą, skirta pagerinti turistinio regiono turizmo sektoriaus paslaugų kokybę, turistinių regionų konkurencingumą ir sumažinti turizmo sektoriaus plėtros poveikį aplinkai (Gkoumas, 2019; Font ir Harris, 2004). Siekdami įvertinti ir stebėti turizmo sektoriaus darnią plėtrą, mokslininkai sukūrė įvairių tipų metodus, tokius kaip *Darnaus turizmo indeksas (STI)*, Pasaulinės darniojo turizmo tarybos kriterijai, *Sisteminių rodiklių sistema (SIS)*, *Svarbumo ir efektyvumo analizė (IPA)* arba *SERVQUAL sistema* (Council Global Sustainable Tourism, 2013; Fernandez ir Rivero, 2009; Schianetz ir Kavanagh, 2008). Dauguma mokslininkų pasiūlė naudoti tam tikrus ekonominius, aplinkos ir socialinius-kultūrinius rodiklius. Vis dėlto turistinio regiono turizmo sektoriaus darnios plėtros lygio matavimas pasirodė esąs viena iš pagrindinių kliūčių siekiant darnumo kriterijų, nes nėra „visuotinai ir

¹⁹ Pasaulio bankas. Prieiga per internetą: <https://www.bancomundial.org/es/topic/disability>.

²⁰ Viešojo sektoriaus institucijų interneto svetainių ir mobiliųjų programų prieinamumas nustatomas Europos parlamento ir tarybos direktyvoje (ES) 2016/2102.

²¹ Lietuvos turizmo plėtros 2014-2020 m. programa, 11 punktas.

vieningai priimtos metodikos“ (Fernandez ir Rivero, 2009; Tudorache ir kt., 2017; Zamfir ir Cordos, 2015).

JT PTO įgaliotos organizacijos parengtoje globalioje studijoje apie savanoriškai taikomus ekologinius ženklus turizmo versle, deklaruojančius darnios plėtros principų taikymą turizmo sektoriuje, pateikta medžiaga parodė, kad Europoje esama daugiau nei 100 ekologinių ženklų, suteikiamų turizmo verslo paslaugoms, atitinkančių ir darnios plėtros, ir vartotojų keliamus reikalavimus. Europa turi labiausiai „žalią“ turizmo sertifikavimo programą, lyginant su kitais pasaulio regionais. Turizmo paslaugų ekologinis ženklavimas – tai judėjimas link darnios plėtros principų taikymo turizmo versle. Daugiau nei 40 ekologinio ženklavimo sistemų skirta turistų apgyvendinimo paslaugų ekologiniam ženklavimui: ekologiniai ženklai suteikiami viešbučių teikiamoms paslaugoms, kartais drauge su restoranais ar be jų, kempingams, jaunimo viešbučiams, kaimo turizmo sodyboms, svečių namams, laikinoms turistų buveinėms be maitinimo ir pan. Vis daugiau vartotojų renkasi sertifikuotas paslaugas ir sutinka už jas mokėti didesnę kainą. Pasaulyje veikia žinomos ir vartotojų pasitikėjimą užtikrinančios tarptautinės sertifikavimo programos (pvz., „Šiaurės gulgūbės“ ekologinis ženklas naudojamas Skandinavijos šalyse, Latvijos Respublikos ekologinis ženklas „Žaliosios Atostogos“ kaimo turizmo objektams ženklinti ir kt.).

Prie darnios turizmo sektoriaus plėtros skatinimo prioritetų regioninio turizmo sektoriaus skatinimo veikloms plėtoti taip pat priskiriama *ekologinio turizmo plėtra*. Ekologinis turizmas suprantamas kaip kompleksinis, įvairiapusis reiškinys, darantis itin mažą poveikį natūraliai gamtai ir gamtos ištekliams, įtraukiantis vietines bendruomenes, puoselėjantis vietines kultūras ir tradicijas, teikiantis finansinę naudą vietiniams gyventojams ir atliekantis edukacinę bei sveikatinimo funkciją (Drumm et al., 2002). Ekologinis turizmas gali būti apibrėžiamas kaip turizmo rūšis, kada pagrindinis kelionės tikslas – stebėti gamtos ir vietos kultūrinės apraiškas, nedarant neigiamo poveikio aplinkai ir suteikiant vietos gyventojams galimybę vykdyti socialinę ir ekonominę veiklą²². Tokia turizmo rūšis apima kaimo turizmo paslaugas, lėtąjį, edukacinį ir aktyvųjį turizmą (dviračių, vandens, pėsčiųjų, kitokį) ir keliavimą gamtos aplinkoje, kada yra naudojamos savo fizinės ir dvasinės jėgos arba siekiama jas atgauti. Išskiriami svarbiausi ekologinio turizmo principai, kurių turi būti laikomasi planuojant ir užsiimant žaliojo turizmo veikla: 1) išsaugoti gamtinių rekreacinių teritorijų biologinę įvairovę; 2) gerinti regionų, kuriuose plėtojamas ekologinis turizmas, ekonominį stabilumą; 3) kelti visų ekologinio turizmo veiklos dalyvių ekologinę kultūrą; 4) išsaugoti rekreacinių teritorijų etnografinį statusą (Astromskienė ir kt., 2007). Hall ir kiti, 2013; Goosling et al., 2012; Jenkins et al., 2011; Hoffmann, 2011 nustatė, kad reikia ne tik vystyti ekologinio turizmo augimą, bet ir perorientuoti turizmo sektoriaus vartojimą (mažesnis atstumas, pakartotinas naudojimas, perdurbimas, didesnė orientacija į vietinį turizmą bei didesnis trumpos tiekimo grandinės naudojimas). Ekologinis turizmas labiausiai susijęs su aplinkosauginių turizmo problemų sprendimu (Lu et al, 2009). 2018 metais atlikti tyrimai atskleidė, kad turizmo sektoriaus plėtra prisideda prie anglies dvideginio emisijos pasaulyje 8% (Lenzenet et al., 2018). Taigi darni turizmo sektoriaus plėtra yra labai svarbi šiuolaikiniame

²²Lietuvos turizmo plėtros 2014–2020 m. programa.

pasulyje. Todėl keletas darnios turizmo sektoriaus plėtros gairių sukurta, pateikiant pagrindinius turizmo sektoriaus aplinkos rodiklius, įskaitant klimato kaitos švelninimą, taršos mažinimą, atsinaujinančių išteklių naudojimą, atliekų šalinimą ir kt. (UNEP, 2004; JT PTO, 2013, 2014, 2017). Esminė ekologinio turizmo produktų paklausos sąlyga yra patrauklus viešosios turizmo sektoriaus infrastruktūros (turizmo maršrutų, trasų, takų) ir aptarnavimo paslaugų kompleksas²³ - *aktyvaus turizmo paslaugų infrastruktūros plėtojimas, vandens turizmo maršrutų bei vandens turizmo viešosios ir privačiosios infrastruktūros plėtojimas; dviračių turizmo infrastruktūros plėtojimas, kuriant regioninius maršrutus; bendro nacionalinio maršruto, jungiančio skirtingus šalies regionus ir sudarančio galimybesturistams planuoti ilgesnės trukmės keliones, plėtojimas ir pan.*

Mokslininkai Dayoub, B., Yang, P., Dayoub, A., Omran, S., ir Li, H. (2019) teigia, kad kultūros kelių plėtojimas tampa turizmo sektoriaus plėtros turistiniame regione skatinimo įrankiu bei prisideda prie darniojo turizmo plėtros skatinimo prioritetų įgyvendinimo. Pasaulinės turizmo sektoriaus plėtros tendencijos rodo, kad teminiai turizmo maršrutai ir kultūros keliai, jungiantys kelis regionus ar valstybes, paprastai yra patrauklesni ir populiariesni.

Dar vienas darnios turizmo sektoriaus plėtros skatinimo prioritetas yra atvykstamojo turizmo skatinimas. Mokslininkų Theobald, 2005; Grecevičius, Armaitienė, Labanauskaitė, 2002; Copper, Fletcher, Gilbert ir Wanhill, 1993 teigimu, atvykstamasis turizmas – turistų iš kitų vietovių atvykimas į regioną. Vietinės turizmo sektoriaus įmonės teikia savo paslaugas (apgyvendinimo, maitinimo, kelionių po lankytinas vietas, valiutos keitimo ir kt.). Atvykusiųjų turistų išlaidos daro teigiamą poveikį šalies vidaus ekonomikai, nes didina prekybos apimtį ir pajamas, kuria naujas darbo vietas, padeda surinkti daugiau mokesčių ir skatina su turizmu susijusią ekonominę veiklą. Atvykstamojo turizmo plėtra didele dalimi prisideda prie kokybinės regionų plėtros skatinimo ir padeda objektyviau pagrįsti priimamus turizmo plėtros sprendimus. Pasak Labanauskaitės (2011) atvykstamasis turizmas ne tik pritraukia investicijas, sukuria pajamas bei darbo vietas, gerina prekybos balansą, skatina kokybinę regionų plėtrą, tačiau gali ir neigiamai veikti ekonomiką. Teigiamas atvykstamojo turizmo poveikis šalies ekonomikai yra akivaizdus, o neigiamas gali pasireikšti, bet gali ir nepasireikšti, todėl kiekviena tarptautiniuose turizmo mainuose dalyvaujanti šalis siekia skatinti atvykstamąjį turizmą, siekdama stiprinti jo sąlygotą teigiamą poveikį ekonomikai (Labanauskaitė, 2008). Pasak Žabaliūno ir Skarbaliaus (2004), geraisuplanuota, dinamiška ir profesionaliai vykdoma nacionalinio ir atvykstamojo turizmo politika galiausiai sukuria šaliai naudingus ekonominius rezultatus. Siekiant mažinti neigiamą turizmo poveikį aplinkai, vis dažniau pereinama prie darnios turizmo sektoriaus plėtros koncepcijos įgyvendinimo. Atvykstamojo turizmo plėtrą galima įvertinti rodikliu - *užsienio turistų apsilankymu (siektinas rodiklis iki 30 proc. nuo bendro turistų srauto).*

Mokslinės literatūros šaltinių (Espinera, Orchiston, ir Higham, 2017; Orchiston, Prayag ir Brown, 2016; Stūžinskas, 2015; Orchiston, 2013; Ritchie, Bentley, Koruth ir Wang, 2011; Daunora, 2010 ir kt.) analizės metu, išskirtus darnios turizmo sektoriaus plėtros veiksnius, atitinkamai galima priskirti prie

²³ Lietuvos turizmo plėtros 2014–2020 m. programa.

darnios turizmo sektoriaus plėtros rodiklių. Atsparumas rodo turizmo sektoriaus gebėjimą lanksčiai reaguoti į kylančius išorinius pokyčius ir išlikti atspariam, gyvybingam, todėl jam gali būti priskirti turizmo paslaugų sertifikavimas bei tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų tiekėjų augimas, kas iš tiesų padeda sektoriui išlikti atsparesniam (Espinera, Orchistonb, ir Highamc, 2017). Tvarumo terminas yra naudojamas kalbant apie ilgalaikę sprendimo priėmimo poveikio ir/ar taikytų atitinkamų priemonių efektyvumo perspektyvą (Stužinskas, 2015), todėl šiam rodikliui gali būti priskirti tokie turizmo sektoriaus darnios plėtros veiksniai, kaip turizmo paslaugų pasiekiamumas, užsienio turistų apsilankymas, vieningo nacionalinio maršruto plėtojimas, informacija turistams su specialiais poreikiais bei visiems prieinamų turizmo maršrutų kūrimas. Tausumo terminas yra naudojamas siekiant pažymėti tiriamojo objekto charakteristikas, tokias, kaip orientacija į draugiškumą aplinkai, į aplinkos tausojimą, saikingą vartojimą, atsakingą vartojimą (Stužinskas, 2015; Daunora, 2010), todėl šiam rodikliui gali būti priskirti tokie veiksniai, kaip ekologinio turizmo plėtojimas, kultūros kelių plėtojimas; vandens turizmo maršrutai, vandens turizmo infrastruktūra, dviračių turizmo infrastruktūra.

Atlikus mokslinės literatūros analizę, disertacinio darbo autorė išskyrė darnios turizmo sektoriaus plėtros turistiniuose regionuose veiksnius - turizmo pasiekiamumas (pritaikymas žmonėms su negalia) ir prieinamumas; užsienio turistų apsilankymas (siektinas rodiklis iki 30 proc. nuo bendro turistų srauto); turizmo paslaugų sertifikavimas („Žalioji raktas“, „Mėlynoji vėliava“ ir pan.); tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų augimas; ekologinio turizmo plėtojimas; vandens maršrutai; vandens turizmo viešosios ir privačiosios infrastruktūros plėtojimas; dviračių turizmo infrastruktūros plėtojimas, kuriant regioninius maršrutus; bendro nacionalinio maršruto, jungiančio skirtingus šalies regionus ir sudarančio galimybes turistams planuoti ilgesnės trukmės keliones, plėtojimas; kultūros kelių plėtojimas; oficialiose TIC svetainėse atskiroje skiltyje turistams su specialiais poreikiais reikalingos informacijos pateikimas; visiems prieinamų (įskaitant žmones su negalia) turistinių maršrutų kūrimas.

1.1.4. Turizmo sektoriaus valdymas

Termino „turizmo sektoriaus valdymas“ (*angl. tourism sector governance*) samprata pastaruoju metu yra mokslinio diskurso centras. Turizmas pirmiausia suprantamas kaip verslas, kurio plėtra gali ir teigiamai, ir neigiamai paveikti šalies ar turistinės vietovės / regiono ekonomiką, gamtinę bei socialinę aplinką, bendruomenės kultūrą. Didžiausią įtaką turizmo sektoriaus plėtrai daro viešasis valdymas, atliekamas įgyvendinant viešąjį interesą, skatinant turizmo sektoriaus infrastruktūros plėtrą, formuojant išteklių naudojimo politiką. Turizmo sektoriaus valdymas yra susijęs su sisteminėmis turizmo prigimtimis, todėl labai svarbu suvokti turizmo sektoriaus sistemą, apimančią ir viešąjį valdymą. Nagrinėjant turizmo sektoriaus valdymo procesą, sisteminis požiūris suteikia galimybę pasiekti reikšmingų rezultatų. Todėl ypač svarbiu sistemos požymiu laikytinas sistemos valdymas, kaip prielaida sistemos vienetų veiklos koordinavimo bei sprendimų priėmimo suderinamumui užtikrinti (Žilinskas, Ligeikienė, Petravičienė, 2007). Valdymas yra labai svarbus ir pasireiškia kuriant koncepcijas, strategijas, programas, kuriose numatomos turizmo sektoriaus infrastruktūros plėtros gairės, turizmo sektoriaus išteklių panaudojimas,

turizmo verslo skatinimas ir rinkodaros priemonių įgyvendinimas (Žuromskaitė ir kiti, 2016, p. 109).

Turizmo sektoriaus valdymo, plėtros ir politikos formavimo klausimai mokslinėje literatūroje išsamiau pradėti nagrinėti praėjusio šimtmečio antroje pusėje (Getz, 1987; Gartner, 1996; Elliott, 1997, Hall, 2000; Jeffries, 2001; Ligeikienė, 2003; Žilinskas, 2007; Paulauskienė, 2013, Korneičiuk ir Pipirienė, 2015; Žuromskaitė ir kt., 2016). Turizmo sektoriaus valdymas (angl. tourism sector governance) mokslinėje literatūroje (Bruyn, 2011; Cooper, Hall, 2008; Elliott, 1997; Gartner, 1996 ir kt.) įvardijamas kaip valstybinis turizmo sektoriaus reguliavimas arba turizmo sektoriaus valdymas įgyvendinant turizmo sektoriaus politiką nacionaliniu ir vietos (savivaldybių) lygmeniu. Vyriausybės funkcijos turizmo sektoriuje, valstybės politikos įtaka turizmo sektoriaus plėtrai – šiuos klausimus nagrinėjo Hall, 1994; Bramwell, Bernard, 2000 ir kiti. Valdymas – tai informacinis procesas, kurio metu vyksta sprendimų priėmimas, parengimas ir jų įgyvendinimas platesniu nei organizacijos kontekstu (Žuromskaitė ir kiti, 2016, p. 112). Terminas „turizmo sektoriaus valdymas“ (angl. tourism sector governance) dažniausiai vartojamas, kai nagrinėjami turizmo, kaip viešojo sektoriaus, valdymo klausimai, todėl juo gali būti įvardijamas turizmo sektoriaus valstybinis reguliavimas. Terminas „valdymas“ gali būti suprantamas kaip visuma tam tikrų formalių ir neformalių taisyklių bei procedūrų, reikalingų siekiant nustatytų tikslų, apimanti įvairių institucijų – nuo nacionalinio iki savivaldos lygmens – dalyvavimą (Bruyn, 2011).

4 priede pavaizduotas integruotas turizmo sektoriaus valdymo modelis, paremtas holistiniu požiūriu, apimančiu turizmo sektoriaus valdyme dalyvaujančių suinteresuotųjų šalių partnerystę, sprendimų priėmimą, koordinavimo ir stebėsenos sistemų sukūrimą nacionaliniu, regiono bei vietos (savivaldybių) lygmenimis. Todėl vienas svarbiausių uždavinių, tenkančių nacionalinės turizmo sektoriaus politikos formuotojams, kurie turi užtikrinti turizmo sektoriaus politikos formavimą, įgyvendinimą ir monitoringą nuo nacionalinio iki savivaldybių lygmens – veiksmų suderinamumas ir gerų koordinacinių ryšių užtikrinimas, įtraukiant viešąjį ir privatų sektorius, nevyriausybinės organizacijas (NVO) ir visuomenę (Cooper, Hall, 2008; Bruyn, 2011).

Turizmo sektoriaus konkurencingumo studijos (Bruyn, 2011) duomenys parodė, kad vienas iš pagrindinių veiksnių, lemiančių turistinės vietovės / regiono plėtrą, yra turizmo sektoriaus valdymas. 2009 m. Europos Komisijos užsakymu atliktoje *Europos turizmo konkurencingumo studijoje* suformuluoti iššūkiai ir tendencijos, kurie veikia ir veiks turizmo sektorių XXI amžiuje: globalizacija, konkurencingumas, gyventojų senėjimas, žinių ekonomika, darnioji plėtra, informacijos prieinamumas²⁴. Valstybinis turizmo sektoriaus reguliavimas paprastai yra svarbesnis besivystančiose šalyse arba šalyse, kuriose turizmo sektorius yra ekstensyvios plėtros stadijoje, kai valstybės parama yra dažniausiai skiriama turizmo sektoriaus verslo pradžiai paskatinti (Hall, 2000). Tačiau viena iš didžiausių valdymo problemų visose šalyse – sudėtinis turizmo sektoriaus pobūdis, dėl kurio gana sudėtinga suderinti skirtingų institucijų veiklą valstybiniu lygiu (Ligeikienė, 2003).

Turizmo sektoriui būdingas kompleksiskumas, nes turizmo sektorius tiesiogiai ir netiesiogiai yra

²⁴ Study on the Competitiveness of EU tourism industry. 2009. Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/growth/contentstudy-competitiveness-eu-tourism-industry-0_en

susijęs su įvairiomis verslo sritimis (svetingumo, ryšių, draudimo ir kt.), kurios būtinos ne tik turistų, bet ir vietos gyventojų poreikiams tenkinti. Tam, kad būtų pasiekti turizmo sektoriaus tikslai, valstybei būtina formuoti ir vykdyti politiką, kuri tinkamai orientuotų organizacijų valdymą ir turizmo sektoriaus plėtrą. Taigi, turizmo sektoriaus valdymas yra sudėtingas procesas, kuriam būtinas visų dalyvaujančių institucijų veiksmų derinimas, funkcijų pasidalijimas.

Suinteresuotųjų šalių partnerystė. Turizmo sektoriaus valdymas apima šio sektoriaus politikos formavimą, įgyvendinimą ir stebėseną, bet pagrindinės vyriausybės funkcijos yra susijusios su suinteresuotųjų šalių veiksmų derinimu įvairiais lygiais, įtraukiant viešąjį ir privatų sektorių, nevyriausybines organizacijas ir visuomenę (Swarbrooke, 2005; Cooper, Hall, 2008). Freeman teigimu, „suinteresuotoji šalis yra bet kuri grupė ar asmuo, kuris gali turėti įtakos organizacijos / turistinio regiono tikslo pasiekimui arba yra paveiktas jo“ (Freeman 1984; Frederick ir kt., 1992). Darni turizmo sektoriaus plėtra įtraukia tokias *suinteresuotąsias* šalis, kaip skirtingų lygmenų (Europos Sąjungos lygmens, nacionalinio lygmens, regioninio lygmens ir vietos (savivaldybės) lygmens) valdžios institucijas; turizmo sektoriaus pramonę (svetingumo sektorių, keliones organizuojančias įmones, transporto įmones ir kitas, su turizmo sektoriumi susijusias infrastruktūros įmones); vietos bendruomenę (vietos gyventojus ir vietos verslininkus); nevyriausybines organizacijas; darbuotojus; turistus; ekspertus (konsultantus, akademikus); „spaudimo“ grupę (aplinkosaugininkus ir kt.) ir kt. (Swarbrooke, 2005, p. 17).

JT PTO kartu su Tarptautine turizmo organizacijų sąjunga²⁵ įvardijo penkias pagrindines valdžios funkcijas turizmo srityje: 1) planavimas; 2) koordinavimas; 3) įstatymų leidyba ir teisinis reguliavimas; 4) antrepreneriškumas; 5) verslo skatinimas. Gali būti nurodomos dar dvi papildomos funkcijos – socialinis turizmas ir interesų atstovavimas (Hall, 2000). Turizmo sektoriaus planavimą išanalizavęs Getz (1987) šią veiklą padalijo į keturias tradicines sritis: 1) skatinimo; 2) ekonominę; 3) teritorijų naudojimo; 4) bendruomenių. Planavimas, kaip valdymo funkcija, sudaro pagrindą kitoms funkcijoms ir laikomas prioritetine vadybinės veiklos funkcija (Hall, 2000; Page, 1995; Harssel, 1994; Inskeep, 1991; Pearce, 1989; Gunn, 1988; Getz, 1987; Mill ir Morrison, 1985; ir kiti), todėl disertaciniame darbe ši funkcija aptariama plačiau.

Planavimas yra viena iš svarbiausių penkių pagrindinių valdžios funkcijų turizmo sektoriuje²⁶. Turizmo sektoriaus planavimas ilgą laiką buvo geografijos srities mokslininkų tyrimo objektas (Murphy, 1985), ir tik prieš dešimtmetį turizmo sektoriaus planavimas pradėtas analizuoti verslo ir viešosios vadybos, valdymo teorijų kontekste (Hall, 2007; Dredge, Jenkins, 2007). Turizmo sektoriaus mokslinės literatūros apžvalga rodo, kad nedaug autorių domėjosi turizmo sektoriaus planavimu. Akehurst (1998) tai paaikškina tuo, kad planus paprastai rengia konsultavimo įmonės, kurios retai skelbia ar atskleidžia savo „paslaptis“. Nemažai autorių vis dėlto gilinasi į turizmo planavimo aspektus (pvz., Inskeep, 1991; Gunn, 1994; Wilkinson, 1997; Timothy, 1998; 1999; Tosun ir Jenkins, 1998 ir kt.). Ankstyvieji tyrimai apie turizmo sektoriaus planavimą (Ogilvie, 1933; Alexander, 1953) pirmiausia apsiribojo ekonominiu poveikio vertinimu turistiniams regionams, nes

²⁵ JT PTO ir Tarptautinė turizmo organizacijų sąjunga, 1974. Prieiga per internetą: <http://worldcat.org/identities/lccn-n77011177/>.

²⁶ JT PTO ir Tarptautinė turizmo organizacijų sąjunga, 1974. Prieiga per internetą: <http://worldcat.org/identities/lccn-n770111>.

ekonominis poveikis gali būti lengviau pamatuojamas, lyginant su poveikio aplinkai ar socialinio požiūrio matavimais (Siena, 1982; Allen ir kt., 1988; Stynes ir Stewart, 1993; Archer ir Cooper, 1998; Kontogeorgopoulos, 1998). Siekiant kuo didesnės ekonominės naudos, daugelis vyriausybių leido privačiam sektoriui priimti svarbius sprendimus dėl neribojamos ir neplanuojamos turizmo sektoriaus plėtros (Hawkins, 1992). Tačiau pagrindinis privataus sektoriaus dėmesys buvo orientuotas į trumpalaikę ekonominę naudą, ieškant galimybių, kaip pritraukti daugiau užsienio turistų. Dėl šios priežasties per mažai dėmesio buvo skiriama socialiniam - kultūriniam poveikiui vietinėms bendruomenėms ir aplinkosaugos problemoms turizmo vietovėse / regionuose, kas galėtų atnešti naudą tik ilgalaikėje perspektyvoje (Seth, 1985; Jenkins, 1994). Neribojama turizmo sektoriaus plėtra neigiamai veikia turistinių regionų įvaizdį, jeigu siekiama masinio turizmo plėtros. Kaip tokios plėtros rezultatas, iškyla rimtų socialinių ir ekonominių bei aplinkos problemų (pvz., kyla kainos, daroma žala gamtai, niokojama aplinka ir pan.). Nors turizmo sektoriaus plėtra remiasi aplinkos ir socialinės - kultūrinės aplinkos išteklių išsaugojimu, pritraukiant turistus, planavimas yra būtina turistinės vietovės / regiono sėkmingos veiklos sąlyga. Anot Murphy (1985), planavimas yra susijęs su pokyčių numatymu ir reguliavimu, skatinant darnią plėtrą, siekiant padidinti socialinę, ekonominę ir aplinkosauginę plėtros proceso naudas. Tai atliekant, planavimas tampa „seka operacijos, skirtos pasiekti vieną tikslą arba pasiekti pusiausvyrą tarp kelių tikslų“ (Murphy, 1985, p.156).

Praktikoje turizmo sektoriaus plėtra realizuojama per planų ir pasirinktų rodiklių sistemą. Gunn (2002) vienas iš pirmųjų turizmo sektoriaus planavimą apibūdino kaip turistinės vietovės / regiono plėtros priemonę ir vertino kaip būtiną sąlygą siekiant atitikti turistinės vietovės / regiono poreikius. Pasak Gunn (2002), planavimo tikslas siejamas su pajamų ir užimtumo didinimu, išteklių išsaugojimu ir keliautojų pasitenkinimo sąlygų sudarymu. Pastebėta, kad nepakankamai arba mažai išvystytose turistinėse vietovėse / regionuose planai gali tapti rimta paspartimi tolesnei turizmo sektoriaus plėtrai, kai tuo tarpu išsivysčiusiose šalyse (regionuose) jie neretai naudojami kaip priemonė, siekiant „atgaivinti turizmo sektorių ir išlaikyti savo gyvybingumą ateityje“ (PTO, 1994). Pasak Spanoudis (1982), turizmo sektoriaus planavimas visada turi vykti pagal bendrą turistinės vietovės / regiono išteklių vystymo planą (Spanoudis, 1982, p. 314).

Kiekvienas plėtros procesas prasideda nuo vietos / centrinės valdžios dalyvavimo, konsultuojantis su privačiu ir viešuoju sektoriumi. Norint sėkmingai parengti plėtros planą, būtina turėti aiškų plėtros tikslų, kuriuos reikia pasiekti nacionaliniu, regioniniu ar vietos lygmenimis, supratimą (Amoako, Obuobisa-Darko, Marfo, 2021). Pasak Sharpley ir Sharpley (1997), norimų tikslų pasiekimas plėtojant turizmo sektorių turistinėse vietovėse / regionuose gali apimti daugybę tikslų, tokių kaip darbo vietų kūrimas, ekonomikos diversifikacija, parama viešajam sektoriui, tradicinių pastatų išsaugojimas ar pertvarkymas, žinoma, turizmo sektoriaus paslaugų teikimo galimybė turistams. Šių tikslų pobūdis priklauso nuo nacionalinių, regioninių ir vietos prioritetų, pagrįstų šalies politinių, sociokultūrinių, aplinkosaugos ir ekonomines vertybėmis, taip pat jos raidos etapais. Plėtros tikslai gali būti politiniai (pvz., nacionalinio prestižo didinimas ir tarptautinio poveikio įgijimas); sociokultūriniai (pvz., pažangą skatinančios veiklos: socialinių ir kultūrinių vertybių bei turistinės vietovės / regiono išteklius stiprinančios tradicijos ir gyvenimo būdas); aplinkos (pvz., taršos kontrolė); ekonominiai (pvz., didėjantis užimtumas ir realios pajamos). Plėtros

uždaviniai gali atspindėti politinius, sociokultūrinius, aplinkosaugos ir ekonominius tikslus, nors jie turėtų įtraukti ir vietos bendruomenės poreikius. Deja, tikslai dažnai prieštarauja vieni kitiems ir negali būti visi realiai pasiekti (JT PTO, 1994). Pavyzdžiui, jeigu du pagrindiniai vyriausybės tikslai yra pasiekti, kad turizmo sektoriaus veikla pasiskirstytų erdvėje ir tuo pačiu padidėtų turistų išlaidos, šie tikslai prieštarauja vienas kitam, nes didesni turistų srautai bus pritraukti į sostinę ar didžiuosius šalies miestus, kur yra daugiau alternatyvų išlaidoms (pvz., pramogos ir apsipirkimas). Todėl Haywood (1988) siūlymu, tikslų pasirinkimas turėtų apsiriboti tais siekiais, kuriuos turizmo pramonė gali įgyvendinti.

Turizmo sektoriaus plėtros planavimo raidą galima išskirti į penkis etapus (Tosun ir Jenkins, 1998, p. 103):

1. *Neplanuotas turizmo plėtros etapas*: šiame etape turizmo planavimas yra „neįprasta, nepopuliari ir nepageidaujama idėja“, todėl turizmo sektorius plėtojamas kaip neplanuota veikla.
2. *Iš dalies į tiekimą orientuoto turizmo sektoriaus planavimo etapas*: šis etapas pasižymi pagrindinės infrastruktūros, tokios kaip viešbučiai, restoranai, transportavimas ir pan., sukūrimu.
3. *Visiškai į tiekimą orientuoto turizmo sektoriaus planavimo etapas*: šiame etape planavimas yra nukreiptas į turizmo sektorių objektų, tenkinančių padidėjusią paklausą, kūrimą, nors ignoruojama dauguma kylančių problemų.
4. *Rinkos ar į paklausą orientuoto turizmo sektoriaus plėtros planavimo etapas*: šiame etape, planuojant turizmo sektoriaus plėtrą, daugiausia dėmesio skiriama augančiam turistų skaičiui ir turistų poreikių patenkinimui.
5. *Šiuolaikinio planavimo požiūrio etapas*: padidėjus turistų atvykimų skaičiui ir esant „nerūpestingam ir trumparegiškam turizmo sektoriaus plėtros planavimo požiūriui“, didėja aplinkos, socialinės, kultūrinės ir ekonominės problemos, kurios pritraukia kūrėjų ir planuotojų dėmesį.

Todėl įvairūs tyrinėtojai taikė sisteminių požiūrį į turizmo sektoriaus planavimą (pvz., Mill ir Morrison, 1985; Gunn, 1988; Pearce, 1989; Inskeep, 1991; Harsell, 1994; Page, 1995 ir kt.). Kadangi planavimas yra „daugiapusis fenomenas“ (Tosun ir Jenkins, 1998), sisteminis požiūris patvirtina, kad sėkmingas turizmo sektoriaus planavimas yra būtinas, siekiant įtraukti socialinius - kultūrinius, ekonominius, politinius, technologinius ir geografinius kintamuosius.

Apibendrinant galima teigti, kad turizmo sektoriaus sistemos komponentai yra tarpusavyje susiję, todėl reikėtų analizuoti visos šalies ar regiono turizmo sektoriaus plėtrą. „Komponentai pasižymi dideliu nepriklausomumu. Visos sistemos elgsena paprastai yra kažkas daugiau nei jos dalių suma“ (Wilson, 1981, p. 3). Getz (1986) teigė, kad turizmo sektoriaus planavimas apima įvairių projektų plėtrą, orientuotą į įvairių problemų sprendimo planavimą, kurį svarbu susieti su sistemiais tyrimais ir plėtros modeliavimu. Plano ar strategijos rengimas dar neužtikrina sėkmingo rezultato, nes svarbiausias uždavinys yra tinkamas jų įgyvendinimas ir tikslų pasiekimas (Hall, 2000).

Turizmo sektoriaus planavimą, kaip vieną iš turizmo sektoriaus valdymo ir politikos įgyvendinimo funkcijų ir priemonių, sudaro:

- 1) *Strateginis planavimas*, kai proceso metu nustatomos atitinkamo laikotarpio turizmo sektoriaus plėtros strateginės kryptys ir turizmo sektoriaus politikos įgyvendinimo nuostatos;

2) *Teritorijų planavimas* (bendrasis, specialusis), kai proceso metu rengiami teritorijų planavimo dokumentai;

3) *Trumpalaikis* (artimojo periodo) planavimas – turizmo sektoriaus plėtros galimybių studijos, kurios rengiamos turizmo sektoriaus plėtojimo galimybės ir prioritetams artimiausiu laikotarpiu įvertinti, projektavimo dokumentų ir investicijų, turizmo sektoriaus viešosios infrastruktūros ir paslaugų (produktų) poreikiams nustatyti.

Turizmo sektoriaus strateginis planavimas yra nuolatinis, dinamiškas ir nuoseklus procesas, kurio metu, priimant strateginius sprendimus, siekiama turizmo sektoriaus, kaip visumos, darnos, taip pat visų sektoriaus padalinių ir skirtingų interesų grupių dermės, prisitaikant prie išorinės aplinkos ir kuo efektyviau naudojant turizmo sektoriaus ir kitus išteklius. Strateginio planavimo metu nustatomos atitinkamo laikotarpio turizmo sektoriaus plėtros strateginės kryptys ir turizmo sektoriaus politikos įgyvendinimo nuostatos. Nustatant strateginės plėtros kryptis, turi būti atsižvelgiama į išorės aplinkos elementus (mokslo ir technikos plėtra, socialinė - ekonominė šalies raida, žiniasklaida ir kitos komunikacijos priemonės, įstatymai, valstybės ir savivaldybių institucijos, šalies vidaus politinė padėtis, šalies tarptautinė padėtis), kas leidžia didinti konkurencines galimybes. Strateginis Lietuvos turizmo sektoriaus planavimas yra būtinas Lietuvos turizmo sektoriaus plėtrai bei turizmo sektoriui plėtoti (Išoraitė, 2009).

Koordinavimas. Koordinavimas būtinas tarp skirtingų institucijų, įvairiuose valdymo lygmenyse, siekiant išvengti funkcijų dubliavimo ir nesuderinamų veiksmų bei pasiekti užsibrėžtų tikslų. Turizmo sektorius apima daug ir įvairių organizacijų, todėl svarbiausias vyriausybės vaidmuo – sutelkti įvairias organizacijas ir įmones dirbti kartu, įgyvendinant bendrą turizmo sektoriaus politiką (Hall, 2007). Kadangi turizmo sektorius siejasi ir su kitų ūkio šakų strategijomis bei jose numatytais veiksmais bei priemonėmis – aplinkos apsauga, žemės ūkiu, transporto, regionų, SVV vystymu, kultūros objektų pritaikymu turizmui – dalis turizmo sektoriaus funkcijų tiesiogiai ar netiesiogiai patenka į kitų ministerijų ir institucijų kompetenciją. Dėl to iškyla subalansuotos visų organizacijų struktūros, gerų koordinavimo ryšių ir sinergijos būtinybė (Jeffries, 2001).

Įstatymų leidyba ir teisinis reguliavimas. Valstybė turi daug galimybių tiesiogiai ir netiesiogiai reguliuoti turizmo sektoriaus veiklą. Tiesioginis reguliavimas dažniausiai vyksta išleidžiant Turizmo įstatymą ar kitus su turizmo sektoriumi susijusius teisės aktus. Dėl turizmo sektoriaus sudėtinio pobūdžio daugelis su turizmu susijusių klausimų sprendžiami priimant įvairias kitas strategijas ir teisės aktus, pavyzdžiui, *Saugomų teritorijų įstatymą, Nacionalinę darnaus vystymosi strategiją* ir kitus dokumentus; tokiu būdu atliekamas netiesioginis turizmo sektoriaus reguliavimas (Žuromskaitė ir kiti, 2016, p. 120). Plačiau Lietuvos teisinės turizmo sektoriaus aplinkos situacija aptarta disertacinio darbo 3 skyriaus 3.1 poskyryje.

Antreprenerystė. Antreprenerystė Europos Sąjungos, Lietuvos Respublikos Vyriausybės dokumentuose įvardijama kaip vienas iš pagrindinių šalies inovatyvumo, konkurencingumo, naujų įmonių steigimo bei ekonominio augimo užtikrinimo veiksnių. Antreprenerystės fenomenai nemažai dėmesio skyrė ir Lietuvos mokslininkai (Židonis, 2008; Balkienė, Jagminas, 2010, 2016). Antreprenerinės funkcijos

labai susijusios su viešojo ir privataus sektoriaus partnerystė įgyvendinant bendrus turizmo sektoriaus projektus. Lietuvoje antreprenerystė daugiausia įgyvendinama savivaldybėms kartu su privačiomis įmonėmis rengiant bendrus projektus, finansuojamus Europos Sąjungos struktūrinės paramos lėšomis (pvz., Druskininkų vandens parkas, Snow arena, Šiaulių arena ir kt.). Taip pat valstybė gali subsidijuoti dalį įgyvendinamų privačių projektų vertės.

Verslo skatinimas. Valdžia verslą gali skatinti trimis būdais: 1) finansinėmis paskatomis; 2) tyrimų finansavimu; 3) rinkodaros priemonėmis (Mill, Morrison, 1985). Valdžia, siekdama paskatinti tam tikros srities turizmo sektoriaus plėtrą, dažnai finansuoja būtinų tyrimų atlikimą ar institutų bei tyrimo centrų steigimą (pvz., Ekonomikos ir inovacijų ministerijos tinklapyje galima rasti nacionalinės svarbos turizmo projektų sąrašą²⁷, taip pat ES remia turizmo palaugų plėtrą²⁸).

Socialinis turizmas – turizmo rūšis, sudaranti galimybes keliauti įvairioms socialinėms grupėms (nepasiturintiems, neįgaliems, studentams, daugiavaikėms mamoms, pensininkams ir kt.) išskiriama kaip turizmo sektoriaus valdymo funkcija, nesusijusi su valdžios galimybėmis skatinti ir remti socialinio turinio plėtrą (Armaitienė et al., 2009). Hunziger (1985) socialinį turizmą apibūdina kaip socialiai remtinų visuomenės grupių dalyvavimą turizme. Murphy (1985) teigė, kad socialinis turizmas šiandieninėje visuomenėje tampa ypač svarbiu, nes turizmas suteikia ne tik fizinį ir dvasinį poilsį, taip pat gali būti ir puikia sveikatos sutrikimų prevencijos priemone (Hall, 2000). Kadangi socialinis turizmas yra susijęs su valstybės galimybėmis remti socialiai atskirtas visuomenės grupes, Hall (2000) socialinį turizmą išskiria kaip atskirą turizmo valdymo funkciją. Kinderio (2010) teigimu, Lietuvoje socialinis turizmas nėra itin stipriai plėtojamas ir susiduria su daugybe tam nepalankių priežasčių: populiarinimo stoka, įstatyminės bazės nepalankumu, materialinėmis ar net psichologinėmis socialinio turizmo vartotojų priežastimis²⁹. Socialinio turizmo svarba pabrėžiama ir ES turizmo planavimo dokumentuose, kuriuose akcentuojama, kad atostogos turi būti prieinamos visiems piliečiams. Tačiau abejotina, ar socialinis turizmas gali būti laikomas turizmo sektoriaus valdymo funkcija, nes visi valdžios veiksmai dėl socialinio turizmo plėtos yra susiję su skatinimu (palankios mokestinės aplinkos kūrimu, ilgalaikiu planavimu ir pan.). Be to, vienos turizmo rūšies išskyrimas yra diskutuotinas, nes kitos turizmo rūšys (pvz., sveikatos turizmas) taip pat turi daugialypį poveikį ir yra skatinamos įvairiuose turizmo valdymo lygmenyse (Paulauskienė, 2013).

Interesų atstovavimas. Vyriausybės uždavinys – ginti viešąjį interesą, o ne tenkinti specifinius kai kurių sektorių poreikius. Visuomenės ar jos grupių interesai tradiciškai yra vyriausybės prioritetas, tad itin svarbu juos tinkamai suderinti, nacionalinį ar viešąjį interesą iškeliant virš privataus sektoriaus interesų (Gartner, 1996). Dažniausiai už tam tikrų privačių interesų gynimą būna atsakingos atitinkamos vyriausybės įstaigos (pvz., Valstybinei vartotojų teisių apsaugos tarnybai priskiriama turizmo paslaugų teikėjų veiklos priežiūra, tokiu būdu atstovaujant turistų interesams, Ekonomikos ir inovacijų ministerijos Turizmo politikos skyrius

²⁷ Ekonomikos ir inovacijų ministerija. Prieiga per internetą: <https://eimin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/es-parama/2007-2013-m/turizmo-priemones/turizmo-priemone-nacionalines-svarbos-turizmo-projektai>

²⁸ ES parama turizmui. Prieiga per internetą: <http://www.esparamos.lt/es-parama-turizmui/turizmo-paslaugu-produktu-ivairoves-pletra-ir-turizmo-paslaugu-kokybes-gerinimas/>

²⁹ Remigijus Kinderis, „Socialinio turizmo, kaip alternatyvios turizmo formos, adaptacija Europoje“, Profesinės studijos: teorija ir praktika, (2010), p. 99-106

atsakingas už turizmo politikos formavimą šalyje, o VŠĮ „Keliauk Lietuvoje“ veiklos tikslai yra didinti Lietuvos, kaip turistinės vietovės, žinomumą ir iš turizmo sektoriaus gaunamą ekonominę ir socialinę naudą). Tam tikrų interesų grupių atstovavimas yra susijęs su strategijų ir kitų teisės aktų rengimu bei įgyvendinimu. Rengiant turizmo sektoriaus planavimo dokumentus, yra įtraukiami susijusių ministerijų, savivaldybių, nevyriausybinų organizacijų (pvz., Lietuvos kaimo turizmo, Lietuvos viešbučių ir restoranų asociacijų atstovai ir pan.).

Turizmo sektoriaus valdymas apima mechanizmų, vyriausybių naudojamų bendrauti su kitomis turizmo interesų grupėmis, visumą. Paminėtini keli aspektai, sujungiantys kompromiso ir sinergijos paiešką tarp gamtinės aplinkos išsaugojimo, turistų srautų skatinimo ir vietinės bendruomenės poreikių: vietinės valdžios iniciatyvos, viešoji ir privačioji partnerystė, planavimas ir turistų srautų valdymas.

Vienas iš esminių darnios turizmo plėtros formavimo principų – ilgalaikis turizmo sektoriaus planavimas. Kaip teigė Pearce (1989), neplanuota, nekontroliuojama turizmo sektoriaus plėtra gali sunaikinti turistinius išteklius, kurių pagrindu turizmas plėtojamas. Turizmo sektoriaus planavimas – suprantamas kaip integruota veikla, apimanti ekonominius, socialinius, aplinkos komponentus ir paremta tyrimais, lyginamąja analize, siekiant optimizuoti visuomenės gerovės ir aplinkos kokybės potencialo panaudojimą (Jagminas, Paulauskienė, 2010; Getz, 1987).

Darni turizmo sektoriaus plėtra savivaldybių valdymo lygmeniu įvardinama kaip vienas svarbiausių naujojo viešojo valdymo uždavinių. Miestai ir gyvenamosios vietovės yra svarbiausi administraciniai vienetai planuojant ir skatinant turizmo sektoriaus veiklą, nes būtent juose kuriamos darbo vietos, vietiniai gyventojai susiduria su turistais, tiesiogiai jaučiamas ekonominis, ekologinis ir kultūrinis poveikis (teigiamas ir neigiamas) (Godfrey, 1998; Ashworth, 1992; Fennell, Eagles, 1990). Savivaldybių lygmeniu turizmo sektoriaus plėtros klausimai įvertinami strateginiuose plėtros planuose, tačiau šiame valdymo lygmenyje turizmo sektoriaus veiklą inicijavimas nėra privalomas. Bryson (2004) pabrėžia turizmo sektoriaus plėtros strategijos svarbą. Strateginio plano reikalingumas savivaldybėms grindžiamas keliais veiksniais, kurie labiau tinka subalansuotos plėtros strategijai negu konkurencinei: padėti organizacijai organizuoti ir įvykdyti pokyčius, pagerinti sprendimų priėmimą, padidinti visos organizacijos efektyvumą. Gražulio (2008) nuomone, tinkamai parinkta strategija padeda užimti norimą vietą konkurencinėje rinkoje, o jos vadovams – puoselėti vertybių, normų, vaidmenų ir grupių visumą, siekiant strateginių tikslų. Anot Sudnicko (2011), sėkminga konkurencija neįmanoma be nuolatinio reagavimo į vykstančius pokyčius ir efektyvaus turimo išteklių naudojimo, o tai sunkiai įsivaizduojama be strateginio organizacijos valdymo. Strateginio planavimo sėkmė itin priklauso nuo to, kaip strateginio planavimo modeliai, principai, procedūros yra siejami su realiomis organizacijos veiklos sąlygomis³⁰.

Mokslininkai Deladem, Xiao, ir Siueia, 2020; Campos, ir Hall, 2011; Franco, ir Estevão, 2010 pabrėžia viešojo ir *privataus sektorių bendradarbiavimo bei išplėtos turizmo sektoriaus planavimo ir valdymo sistemos* svarbą darniai plėtojant turizmo sektorių regionuose. *Taip pat akcentuojama atliekamų tyrimų*

³⁰ Tadas Sudnickas, „Strateginio valdymo problemos Lietuvos savivaldybėse“, *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, (2 (22), 2011). p. 108-113.

turizmo sektoriaus plėtros srityje bei turizmo sektoriaus projektų rengimo ir įgyvendinimo svarba (Casado-Aranda, Sanchez-Fernandez, Bastidas-Manzano, 2021; Paulauskienė, 2013, Mason, 2003).

Turistinio regiono darnaus planavimo žingsniai numatyti, vadovaujantis užsienio šalių ir turistinių regionų turizmo sektoriaus planavimo patirtimi (Marozienė, 2010). Dešimt turistinio regiono darnaus planavimo žingsnių apjungia turistų poreikius, aplinkos apsaugos principus, bendruomenės ir verslo interesus (žr. 2 lentelė) ir nurodo planavimo gaires, apimančias bendradarbiavimo skatinimą, kai naudos gauna ne tik turistai, bet ir vietos bendruomenė, rūpinamasi gamtos išteklių ir kultūros paveldo apsauga.

2 lentelė. Dešimt turistinio regiono darnaus planavimo žingsnių

Žingsniai	Numatytos priemonės
Pirmasis žingsnis	Atliekama situacijos analizė, nustatoma gamtinių ir kultūrinių turizmo išteklių būklė. Nustatoma regiono talpa (maksimalus turistų skaičius).
Antrasis žingsnis	Nustatomi už regiono darnią turizmo sektoriaus plėtrą atsakingi asmenys, numatomos galimos problemos. Į planavimo procesą įtraukiami suinteresuotųjų šalių atstovai.
Trečiasis žingsnis	Apibendrinama informacija apie turizmo sektoriaus rinkas.
Ketvirtasis žingsnis	Nustatomas turistinio regiono išskirtinumas ir konkurencinis pranašumas.
Penktasis žingsnis	Analizuojamos problemos, darančios ar galinčios daryti poveikį turistinio regiono plėtrai.
Šeštasis žingsnis	Toliau analizuojamos problemos ir nustatomi jų sprendimo prioritetai.
Septintasis žingsnis	Nustatomi strateginiai tikslai suderinami su analizuojamo turistinio regiono strateginiais plėtros tikslais.
Aštuntasis žingsnis	Aptariamos galimos rinkodaros priemonės, įvertinamos turizmo sektoriaus produkto tobulinimo galimybės. Pasirenkami stebėsenos metodai ir plano įgyvendinimo vertinimo kriterijai.
Devintasis žingsnis	Remiantis stebėseną ir vertinimu, parengiamas veiksmų planas. Į stebėsenos procesus įtraukiami suinteresuotųjų šalių atstovai.
Dešimtas žingsnis	Nustatomos tolesnės veiksmų kryptys ir apibendrinama informacija apie pagrindinius turistinio regiono turizmo sektoriaus išteklius bei problemas.

(šaltinis: Marozienė. Darnaus turizmo planavimo modelis, 2010)

Pateikti dešimt turistinio regiono darnaus planavimo žingsnių leidžia valstybinių institucijų darbuotojams, bendruomenėms ir verslo įmonėms efektyviau planuoti ir koordinuoti turizmo sektoriaus plėtros procesus. Remiantis šiais žingsniais, darni turizmo sektoriaus plėtros strategija turėtų būti pirmiausia įtraukta į savivaldybių strateginius planus.

Turizmo sektoriaus valdymas mokslinėje literatūroje įvardijamas kaip valstybinis turizmo sektoriaus reguliavimas arba valdymas įgyvendinant turizmo sektoriaus politiką nacionaliniu ir vietos (savivaldybių) lygmenimis. Turizmo sektoriaus valdymas apima sektoriaus politikos formavimą, įgyvendinimą ir stebėseną, bet pagrindinės vyriausybės funkcijos yra susijusios su įvairių suinteresuotųjų šalių veiksmų derinimu įvairiais lygiais, įtraukiant viešąjį ir privatų sektorių, nevyriausybinės organizacijas ir visuomenę. Dėl to turizmo sektoriaus valdymui yra būdingi įvairių lygių horizontalieji ir vertikalieji koordinavimo ryšiai.

1.2. Turistinių regionų konkurencingumo teorinės prielaidos

1.2.1. Turistinio regiono koncepcija

Turistinio regiono apibūdinimui dažnai naudojamos dvi sąvokos: vykimo vieta (angl. destination) ir turistinė vietovė (angl. tourism or tourist destination), kurios yra tapatinamos su regiono sąvoka.

Vykimo vieta – tai atvykimo teritorija, kurioje turistai numato apsistoti, dažnai suprantama kaip kelionės galutinis tikslas – žemynas, šalis, regionas, miestas ar kita vieta³¹. Antrosios sąvokos (turistinė vietovė angl. *tourism or tourist destination*) patikslinimui paaiškinimų nėra labai daug, tačiau skirtingi autoriai bandė paaiškinti sąvokos reikšmę įvairiais aspektais. Turistinė vietovė / regionas – turinti(-is) turistinių išteklių, turizmui tinkamą infrastruktūrą ir teikiamas turizmo paslaugas teritorija, kurioje lankytojai praleidžia bent vieną naktį³².

Mokslininkai, dirbantys turizmo sektoriaus srityje, neturi vieningos nuomonės, koks yra mažiausias objektas ar teritorinis vienetas, esantis ar galintis tapti turistine vietove / regionu³³. Glover, Dalton, 2005; Cooper, 1998 teigia, kad teritoriniu požiūriu vienas objektas (pvz., nacionalinis parkas) gali būti turistine vietove. Beunders (2000) nurodo, kad nacionalinis parkas tėra orientyras ar lankymo vieta, bet ne turistinė vietovė. Mažiausios teritorijos išskyrimas priklauso nuo tyrimo mastelio: tarptautinio, nacionalinio, regioninio ir vietinio. Vertinant regioninio lygio turistinės vietovės potencialą, gali būti minimos vienos vietovės, tarptautinio lygio – kitos vietovės. Lietuvoje mažiausiu teritoriniu dariniu, galinčiu turėti nacionalinį ir regioninį turistinį potencialą, vertinami savivaldybės dydžio administraciniai vienetai (pirmame etape) ir seniūnijos (trečiame etape)³⁴.

Regionas – teritorija, pasižyminti geografiniu, socialiniu ir ekonominiu vientisumu ar valdymo principais, kurie išskiria ją iš kitų teritorijų³⁵. Geografiniu požiūriu regionas – tai kraštas, sritis, teritorija, pasižymintys tam tikrais bruožais, kurie ir išskiria juos iš gretimų teritorijų. Lengviausia išskirti regionus pagal vieną požymį, pvz., reljefą, ūkinį išsivystymą, kultūrinės ypatybes. Sunkiau išskirti regionus pagal daugelį požymių, nes jų reikšimosi ribos dažnai nesutampa³⁶. Turistinis regionas gali būti apibrėžiamas kaip geografinės erdvės dalis, kurioje fiksuojamas turistinis aktyvumas. Turistinis regionas – vietovė, teikianti turizmo paslaugas ir produktus tam tikroje geografinėje teritorijoje, pasižyminčioje kultūrinių ir gamtinių išteklių gausa, išplėta infrastruktūra bei komunikacijos tinklu. LR Regioninės plėtros pakeitimo įstatymas³⁷ regioną apibūdina kaip valstybės teritorijos vientisą dalį, kurioje vykdoma valstybės (nacionalinė) regioninė politika. Regionas yra pagrindinis valstybės (nacionalinės) regioninės politikos teritorinis vienetas.

Praktikoje regiono terminas yra vartojamas siekiant apibrėžti žemės ar vandens teritoriją, kuri yra tiesiog didesnės teritorijos dalis (pvz., Viduržemio jūros regionas). Bruneckienė ir Kilijonienė (2011) regioną įvardija kaip didesnės ekonominės-socialinės erdvės sudedamąją dalį, kuri nuo kitų ją supančių teritorijų skiriasi materialiniais ir informaciniais ryšiais susijusiomis ekonominėmis, socialinėmis, demografinėmis, kultūrinėmis - istorinėmis, gamtinėmis, politinėmis ar infrastruktūros sistemomis.

³¹ Aiškinamasis turizmo terminų žodynas, 2009, p. 107.

³² Lietuvos turizmo plėtros 2014-2020 m. programa.

³³ Rasuolė Andriulienė ir kiti, Lietuvos turizmo potencialo įvertinimo, nustatant didžiausias traukos vietas ir jų panaudojimo prioritetus, studija, (Vilnius: VŠĮ Turizmo plėtros institutas, 2011).

³⁴ Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų sistemos tobulinimo koncepcija. LR Vyriausybės 2003 m. birželio 17 d. nutarimas Nr. 785.

³⁵ Lietuvos regioninės politikos Baltoji knyga darniai ir tvariai plėtrai 2017-2030.

³⁶ Donatas Burneika. Regioninė politika Europoje, (Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013).

³⁷ Lietuvos Respublikos regioninės plėtros įstatymo nr. VIII-1889 15 straipsnio pakeitimo įstatymas. 2017 m. birželio 30 d. Nr. XIII-583. Vilnius

Tolimesniame regionų konkurencingumo problematikos nagrinėjime „regionas“ suprantamas kaip valstybės integrali dalis, mažesnė už pačią valstybę. Tam tikras skaičius (n) regionų sudaro šalį (pvz., Jungtines Amerikos Valstijas sudaro 50 valstijų³⁸). Toks požiūris į regioną leidžia žiūrėti kaip į kompleksinę, atvirą ir gyvą socialinę ekonominę sistemą didesnėje erdvėje. Turistiniu regionu gali būti žemyno dalis (pvz., Europa) ar visas žemynas (pvz., Afrikosžemynas), šalis ar šalies dalis (pvz., valstija), didelis geografinis vienetas, įeinantis į kelių valstybių sudėtį (pvz., Alpės) ir pan³⁹. Šimanskienė (2013) teigia, jog regionai gali apimti administracinės ar politinės jurisdikcijos sritis, kurių ribos gali varijuoti nuo tokių santykinai didelių plotų, kaip pati valstybė, iki tokių santykinai mažų plotų, kaip vietos valdžia.

Regiono samprata labai populiari įvairiuose moksliniuose tyrimuose, strateginiuose dokumentuose, tačiau sąvokos turinys nėra vienareikšmis ir neginčijamas. Regionas (lot. regio (kilm. regionis) – kraštas, sritis) žodžio reikšme yra savitas teritorinis vienetas (gamtinis, ekonominis, politinis); geografinis kurios nors krašto, srities, rajono landšaftų komplekse. Moksliniuose šaltiniuose pateikiamų turistinių vietovių/ regionų apibrėžimus galima suskirstyti į kelias grupes: aprašomuosius paslaugų, turistų, operacinio valdymo / vadybos, teritoriniu, bendruomeniniu - etnografiniu, socialiniu - kultūriniu, politiniu bei sisteminiu aspektais. Regiono samprata pateikiama ir strateginiuose šalies ir ES dokumentuose (pvz., Lietuvos regioninės politikos Baltoji knyga, 2017; Europos regioninės plėtros deklaracija, 2005; Lietuvos Regioninės plėtros įstatymas, 2000 ir kt.) (žr. 5 priedas).

Apibendrinant 5 priede pateiktą informaciją, galima teigti, kad turistinės vietovės / regiono sąvoka dažnai formuluojama pagal skirtingus aspektus: turistinės vietovės / regiono sąvokoms, priskiriamoms vietovės / regiono grupei aprašomuoju paslaugų aspektu, svarbu yra paslaugos, išteklių bei turizmo infrastruktūra turistinėje vietovėje / regione; vietovės grupei turistų aspektu – svarbūs turistų poreikiai ir jų patenkinimas; vietovės grupei operacinio valdymo / vadybos bei teritoriniu aspektais svarbu yra tai, kad turistinė vietovė / regionas suvokiamas kaip turintis administracines bei teritorines ribas, bendruomeniniu-etnografiniu aspektu – svarbu bendruomeniškumas, regiono ribos etnografiniu požiūriu, socialiniu- kultūriniu aspektu – svarbi teritorinė apibrėžtis, sisteminiu aspektu – svarbus sisteminis požiūris. Klasikiniame regiono apibrėžime pateikiama, jog regionas gali būti išskiriamas kaip teritorija, valstybės ar pasaulio dalis, turinti apibrėžtas charakteristikas, bet ne visada aiškiai apibrėžtas sienas, pasižyminti tam tikromis specifinėmis, gamtinėmis, demografinėmis, socialinėmis ir ekonominėmis sąlygomis, kurios jį charakterizuoja ir skiria iš kitų regionų.

Šie regionai formuojasi savaime, priklausomai nuo gamtinių ir ekonominių sąlygų (Oxford, Cambridge, Thesaurus, Collins English dictionary žodynai; Bagdzevičienė ir Dapkus, 2005). Geografiniame regiono apibrėžime regionas įvardijamas kaip apibrėžta tam tikros teritorijos dalis. Regiono teritorija gali būti išskirta ir laikoma atskiru vienetu dėl geografinių, funkcinių, socialinių ar kultūrinių priežasčių. Politiniame apibrėžime regionas gali būti skirstomas į administracinius vienetus valdymo tikslais, t. y. administracinius miesto ar valstybės rajonus (apygardas). Rečiau regionas yra

³⁸ Visuotinė Lietuvos enciklopedija.

³⁹ Jungtinių tautų Pasaulio turizmo organizacija (JT PTO).

apibrėžiamas kaip tam tikra veiklos ar interesų sritis. Tarptautiniuose žodynuose (Oxford, Cambridge, Thesaurus, Collins English dictionary žodynai) sutinkama apibrėžimų, kuriuose regionas apibrėžiamas kaip tęstinė, tam tikromis savybėmis pasižyminti ar specialiai išskirta pagal tam tikrus nustatytus kriterijus erdvės vieta ar padėtis (pvz., Prancūzijos žemės ūkio regionai, atokūs regionai ir pan.). Tačiau, apibrėžiant turistinės vietovės / regiono sąvoką, prieinama prie nuomonės, kad tai yra geografiškai apibrėžta vientisa teritorija, turinti tik jai būdingus natūralius arba dirbtiniu būdu sukurtus ekonominius, socialinius-kultūrinius, gamtinius išteklius bei politinę sistemą, kurioje yra teikiamos įvairios paslaugos; vietovė / regionas pasižymi fizinėmis ir kultūrinėmis savybėmis bei suteikia turistui patirtį.

Kaip teigia Burbulytė (2005), pasaulyje nėra „natūralių“ regionų. Regiono samprata ir regionavimo kriterijai varijuoja atsižvelgiant į tyrimų kontekstą. Dėl geografinės regiono etimologijos visiems regioniniams tyrimams būdinga teritorinė-erdvinė įvairovė (t.y. mastas). Atsižvelgiant į mastą ir erdvinius kriterijus, regionus galima suskirstyti į mikro-, mezo- ir makro- (Dicken, 2003; Kavaliauskas, 2001; Степанов, zteritorinius vienetus ar jų grupes valstybėje⁴⁰. Prie mikroregionų galima priskirti ir kelių valstybių ribas peržengiantį pasienio regionų bendradarbiavimą, žinomą euroregionų vardu (pvz., Euroregionas „Baltija“)⁴¹. Mezolygmuo tradiciškai apimtų kelių valstybių teritorinį junginį (pvz., Baltijos jūros regionas). Tačiau naujų teritorinių procesų kontekste prie mezolygmens galima priskirti dar vieną nacionalinių valstybių ribas peržengiantį teritorinį darinį, kai skirtingų valstybių teritoriniai vienetai kooperuojasi, priešindami nelygiam ekonominės globalizacijos poveikiui (Blij, 2002; Scott, 2001; Terlouw, 2001). Makrolygmuo apimtų itin didelius, kartais net žemynų teritorinius darinius (pvz., Šiaurės Amerika, Pietryčių Azija).

Pastebėta, kad nėra vieno, mokliškai pagrįsto turistinio regiono apibrėžimo. Atsižvelgiant į bendrus regioną charakterizuojančius elementus, turistiniu regionu laikoma geografiškai apibrėžta vientisa teritorija, turinti tik jai būdingus natūralius arba dirbtiniu būdu sukurtus ekonominius, socialinius-kultūrinius, gamtinius išteklius bei politinę sistemą, kurioje yra teikiamos įvairios paslaugos, vietovė / regionas pasižymi fizinėmis ir kultūrinėmis savybėmis bei suteikia turistui patirtį, o lankytojas(-ai) šioje vietovėje / regione praleidžia nors vieną naktį. Turistinė vietovė / regionas gali būti įvairaus dydžio, priklausomai nuo tyrimo mastelio: tarptautinio, nacionalinio, regioninio ar vietinio. Mažiausios teritorijos išskyrimas priklauso nuo atliekamo tyrimo mastelio: tarptautinio, nacionalinio, regioninio ir vietinio. Panašus procesas būdingas turistinių regionų apibrėžimui, kada, priklausomai nuo regiono suvokimo ir kelionės tikslų, išskiriamos skirtingo dydžio turistinės vietovės. Bieger (2002) nuomone, šį procesą ypač veikia keliavimo atstumas: kuo jis didesnis, tuo nustatomas didesnis turistinis regionas.

Mokslininkai Paasi, 2002; Agnew ir Terlouw, 2001; Entrikin, 1996; Taylor, 1991 savo darbuose cituoja ir papildo Chorley ir Haggett (1971) teiginius, kad regionus galima vertinti kaip modelius, kurie leidžia abstrahuoti realybę ir panaudoti juos kaip izomorfines sistemas, t.y. kad regioną, kaip modelį, ir jį

⁴⁰ Gabrielė Burbulytė, Regiono sampratos įvairovė regioniniuose tyrimuose. Tiltai, (2005), 4.

⁴¹ Euroregionas „Baltija“. Prieiga per internetą: <https://klaipedaregion.lt/turinys/euroregionas-baltija/>

sudarančias komponentes galima pritaikyti kiekvienos teritorijos tyrimo atveju. Regionai yra lyg mokslinės priemonės, padedančios apibendrinti erdvę, taigi yra pagrįsti dirbtiniais kriterijais, kurie nustatomi atsižvelgiant į tyrimų kontekstą.

Kundrotienės (Pociūtė, 2002) teigimu, šiuo metu Lietuvoje nėra darinio, kuris apimtų natūraliai susiformavusius etnografinius regionus, nes apskritis (regionas) – tai dirbtinis darinys. Prioritetiniais turizmo regionais laikytini Pajūrio, Nemuno Žemupio, Žemaitijos aukštumų, Rytų Aukštaitijos, Pietų Dzūkijos, Vilniaus geografiniai regionai⁴². Disertaciniame darbe analizuojamas minėtų prioritetinių turizmo regionų⁴³ konkurencingumas darnios plėtros aspektu.

ES regionams nustatyti taikoma metodika, paremta statistiniais kriterijais (NUTS). NUTS klasifikatorius padalija valstybių narių ekonominę teritoriją į teritorinius vienetus. Kiekvienam teritoriniam vienetui jis suteikia konkretų kodą ir pavadinimą. NUTS klasifikatorius yra hierarchinis. Jis kiekvieną valstybę narę skirsto į NUTS 1 lygio teritorinius vienetus⁴⁴, šie toliau skirstomi į NUTS 2 lygio teritorinius vienetus, o pastarieji – į NUTS 3 lygio teritorinius vienetus. Lietuvoje pagal NUTS klasifikatorių NUTS 1 ir 2 lygį atitinka valstybė, o NUTS 3 lygį – apskritis⁴⁵. Įgyvendinant ilgalaikį regioninės politikos tikslą Lietuvoje, iškelti uždaviniai: sukurti veiksmingos regioninės politikos sistemą; užtikrinti, kad darnus ir tvarus ekonomikos augimas būtų geografiškai subalansuotas; sudaryti kokybiškas gyvenimo sąlygas visoje Lietuvoje; pagerinti regionų įvaizdį. Vadovaujantis Lietuvos strateginiais dokumentais, yra sudaromi regionų plėtros planai.

Pastebėtina, kad nėra vieno, mokliškai pagrįsto turistinio regiono apibrėžimo. Atsižvelgiant į bendrus regioną charakterizuojančius elementus, turistiniu regionu laikoma fizinė erdvė su administracinėmis ribomis arba be jų, turinti tik jai būdingus natūralius arba dirbtiniu būdu sukurtus ekonominius, socialinius - kultūrinius, gamtinius išteklius bei politinę sistemą, kurioje yra teikiamos įvairios paslaugos, regionas pasižymi fizinėmis ir kultūrinėmis savybėmis bei suteikia turistui patirtį, o lankytojas(-ai) šiame regione praleidžia nors vieną naktį. Turistinis regionas gali būti įvairaus dydžio, priklausomai nuo tyrimo mastelio: tarptautinio, nacionalinio, regioninio ar vietinio.

1.2.2. Turistinio regiono konkurencingumo veiksniai

Turizmo sektorius ir turistinio regiono plėtra yra susiję vienas su kitu nacionaliniame ir net pasauliniame kontekstuose⁴⁶. Turizmo sektorius tiesiogiai turi įtakos nacionalinei, regioninei ir vietos ekonomikai, o turizmo sektoriaus plėtra daro potencialiai naudingą ekonominį poveikį, kuris savo ruožtu teigiamai veikia turistinio regiono ekonominį vystymą⁴⁷.

Turizmo sektoriaus plėtros tikslai bendroje šalies ūkio struktūroje siejasi su kitų ūkio šakų strategijomis, jose numatytais veiksmais bei priemonėmis, tokiais sektoriais kaip: aplinkos, apsaugos,

⁴² Lietuvos turizmo plėtros 2014-2020 metų programa.

⁴³ Prioritetiniai turizmo plėtros regionai – daugiausia turistinių išteklių turinčios Lietuvos teritorijos, palankiausios plėtoti prioritetinius turizmo produktus (Lietuvos turizmo plėtros 2014-2020 m. programa).

⁴⁴ NUTS: teritorinių statistinių vienetų klasifikatorius. <https://osp-map.stat.gov.lt/portal/apps/MapSeries/index.html?appid=5a-20586f025e4272873a5f04acc0a862>

⁴⁵ Visa Lietuva ES vykdomos regioninės politikos kontekste yra traktuojama kaip NUTS II ir NUTS I lygio regionas, o tarpiniai teritoriniai dariniai tarp savivaldybių ir nacionalinio lygmens (apskritys) - kaip NUTS III lygio vienetai

⁴⁶ Jungtinių tautų pasaulio turizmo organizacija JT PTO (1980).

⁴⁷ Richard Sharpley, David J. Telfer, Tourism development. Concepts and issues, (Cambrian printers Ltd., 2002).

⁴⁸ Raminta Ligeikienė, Turizmo plėtra ir valdymas. Daktaro disertacija, 2003.

transporto, žemės ūkio, smulkaus ir vidutinio verslo plėtra⁴⁸ (pvz., BVP augimas pasaulyje 2018 metais iš turizmo sektoriaus veiklos sudarė +3,6 proc., tarptautinės kelionės sudarė 1,4 mlrd. vienetų (augimas 5 proc.), turizmo eksportas sudarė 1,7 trilijonų USD (augimas 4 proc.)⁴⁹ – visa ši plėtra susijusi su įvairių minėtų sektorių plėtra). Viename iš nacionalinių strateginių dokumentų – Lietuvos turizmo plėtros 2014–2020 metų programoje teigiama, kad turizmo sektorius, kaip ūkio šaka, tinkamai naudodamas šalies turizmo išteklius ir siūlydamas paklausius, kokybiškus ir konkurencingus turizmo produktus užsienio ir vidaus turizmo sektoriaus rinkoms, padėtų didinti gyventojų pajamas, kurti naujas verslo nišas, pritraukti privačių investicijų, didinti šalies bendrąjį vidaus produktą, taip pat spręsti regionų ekonominės ir socialinės raidos klausimus, o drauge – saugoti kraštovaizdžio (gamtos ir kultūros) vertybes, racionaliai naudoti gamtos ir kultūros išteklius⁵⁰. Pasak Lever ir Turok (1999), regionai konkuruoja tam, kad padidintų savo patrauklumą potencialioms tikslinėms rinkoms (mobiliesioms investicijoms, turizmo sektoriaus plėtrai, dideliems renginiams, specializuotiems žmogiškiesiems ištekliams), šiuolaikinei infrastruktūrai, aukštosios technologijoms, inovacinėms veikloms ir sistemoms ir pan.

Mokslininkai Michael, Resiger, Hayes, 2019; Dupeyras, MacCallum, Dwyer, 2013; Forsyth, Rao, 2000; D'Hartserre, 2000; Hassan, 2000; ir kiti turistinio regiono konkurencingumą apibrėžia kaip turistų lankomo turistinio regiono kompetenciją padidinti regiono patrauklumą vietos gyventojams ir keliautojams, teikiant aukštos kokybės, naujoviškus, pridėtinę vertę teikiančius produktus, aktualius turistams, ir į turistus orientuotas turizmo paslaugas, kurios yra naudingos, siekiant užimti vidaus ir pasaulines rinkas ir išlaikyti savo pozicijas varžantis su konkurentais, taip pat prisideda prie efektyvaus ir darnaus turizmo išteklių naudojimo. Bruneckienė, Kilijonienė, 2011; Ferreira, Estevão, 2010; Porter, 2003, 1990 ir kiti turistinio regiono konkurencingumą apibrėžia kaip gebėjimą pasinaudoti konkurencingumo veiksniais konkurencinei pozicijai kurti ir išlaikyti tarp kitų regionų. Turistinių regionų konkurencingumą lemia paklausos sąlygos, susiję ir palaikantys veiksniai, veiksnų sąlygos, turistinio regiono strategija, struktūra ir konkurencija, turistinio regiono valdymas, traukos objektai ir ištekliai, vyriausybė (Porter, 2003, 1990). Turistinio regiono konkurencingumo koncepcija, klasikiniu požiūriu, yra orientuota į gebėjimą pritraukti lankytojus, užtikrinti pajamas bei turistų nepamiršamos patirties įgijimą, o turistinis regionas išlaikytų pusiausvyrą tarp gyventojų gerovės ir gamtos kapitalo išsaugojimo ateities kartoms (Farinha, Bienvenido-Huertas, Pinheiro, Silva, Lança, Oliveira ir Batista, 2021; Cronje ir Plessis, 2020; Maquieira, Ramos, 2016 ir kt.). Kadangi nėra sukurto vieno visuotinai pripažinto turistinio regiono konkurencingumo modelio, turistinio regiono konkurencingumo augimas pirmiausiai turėtų remtis pagrindinių konkurencingumą lemiančių veiksnų identifikavimu, o vėliau šių veiksnų tinkamu panaudojimu. Didelė šių veiksnų įvairovė nevienodai įtakoja skirtingą turistinę vietovę / regioną.

Skiriamos keturios turistinio regiono konkurencingumo rūšys – 1) *socialinis konkurencingumas* (tai turistinio regiono veikėjų gebėjimai kartu efektyviai veikti, identifikuoti savo regiono problemas, išteklius ir galimybes, skatinti bendradarbiavimą tarp skirtingų institucijų lygmenų); 2) *ekonominis konkurencingumas* (turistinio regiono veikėjų gebėjimai sukurti ir išlaikyti pridėtinę vertę vietovėje,

⁴⁹ International Tourism Highlights, 2019. <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152>

tamprinant ryšius tarp sektorių, pajungiant jų kombinuotus išteklius vietinių produktų ir paslaugų savitumui pasiekti); 3) *ekologinis konkurencingumas* (turistinio regiono veikėjų gebėjimai savo vietovės aplinką paversti išskirtine, kartu užtikrinant gamtinių išteklių ir paveldo išsaugojimą, atstatymą, pritaikymą šiuolaikiniams poreikiams); 4) teritorinis konkurencingumas (turistinio regiono veikėjų gebėjimai surasti savosios vietovės vietą bendroje teritorinėje sąrangoje, parodyti jos reikšmę ir gyvybingumą platesniame kontekste (regiono, šalies, ES, pasaulio) (Čaplikas, Atkočiūnienė ir kt., 2002). Pasak Aleksandravičiaus, Atkočiūnienės, Brazienės ir kt. (2004), į konkurencingumą reikia žvelgti platesne prasme: turistinis regionas tampa konkurencingu, jei gali išgyventi rinkos sąlygomis, garantuodama aplinkosauginį, socialinį, kultūrinį tvarumą, pagrįstą bendradarbiavimu ir stipriais ryšiais su kitomis vietovėmis. Turistinio regiono konkurencingumas remiasi regiono ištekliais. Teritorinis konkurencingumas suprantamas, kad, siekiant darnos, reikia nepamiršti vietos išteklių; įtraukti skirtingus veikėjus ir institucijas; svarbi verslo sektoriaus plėtra, remiantis inovacijomis bei bendradarbiavimas su kitomis vietovėmis, apimant regioninį, nacionalinį, Europos ir pasaulinį politikos lygmenį (Aleksandravičius, Atkočiūnienė, Brazienė ir kt., 2004).

Kiekvieno turistinio regiono plėtros pagrindą sudaro ilgalaikiai konkurenciniai pranašumai. Tai pranašumai, kurių reali nauda pasireiškia tuomet, kai jų lengvai ir per trumpą laiką negali imituoti konkurentai. Kad pranašumai taptų ilgalaikiais, jie turi per ilgą laiką įsitvirtinti turistinio regiono ištekliuose, tradicijose, patyrimo ir kt. (Aleksandravičius, ir kiti., 2004). Galima naudoti tam tikrus kriterijus, kurie leidžia patikrinti, ar turistinis regionas yra įgijęs ilgalaikį konkurencinį pranašumą: 1) pranašumas turi būti pakankami reikšmingas, kad ryškiai išskirtų regioną tarp kitų regionų; 2) pranašumas turi išsilaikyti keičiantis aplinkai ir prieš konkurentų atakas; 3) pranašumą turi pripažinti vartotojai, ir jis turi būti susietas su realia nauda vartotojams. Ilgalaikių konkurencinių pranašumų šaltiniai priklauso nuo konkretaus turistinio regiono išteklių ir veiklos specifikos. Socialiniai, ekonominiai, aplinkosauginiai, kultūriniai pranašumai, turistinio regiono veikėjų, institucijų, dirbančių vietiniu lygmeniu gebėjimai paverčia regioną konkurencingu (Aleksandravičius, ir kt., 2004). Konkurencinis pranašumas parodo, ar turistinis regionas turi pranašumų teikiant tam tikras paslaugas, palyginti su kitomis rinkoje teikiamomis paslaugomis ir priklauso nuo regiono pajėgumų diegti naujoves ir siekti pažangos, palyginti su kitais regionais (Bogale, Avalew, Mengesha, 2021; Porter, 1990 ir kt.).

Mokslininkai (Ochoa, Lara ir de la Parra, 2017; Čibinskienė, 2013; Atkočiūnienė, 2009; Barbosa et al, 2010; Ferreira ir Estevão, 2010; Piliutyte, 2007; Dwyer ir Kim, 2003; Ritchie ir Crouch, 2003; Sharpley ir Telfer, 2002; Hassan, 2000; Hopenienė ir Kamičaitytė, 2004) pabrėžia *ekonominių turistinio regiono konkurencingumo veiksnių svarbą*. Atkočiūnienė (2009) apibendrinusi Porter (1998, 1999), Begg (1999), Gardine r, Martin ir Tyler (2004) ir kitų autorių atliktus tyrimus, nustatė, kad regiono konkurencingumo veiksniai yra produktyvumas ir užimtumas, o būtina charakteristika yra vietos gyventojų gyvenimo kokybė. Mokslininkai Dmitrijeva ir Šeniavskij, 2009; Enright ir Newton, 2005; Dwyer ir Kim, 2003; Go ir Govers, 2000 *pabrėžia kainų politikos svarbą*.

Mokslininkai (Bruneckienė, Kiljonienė 2011; Barbosa et al, 2010; Dmitrijeva ir Šeniavskij, 2009; Piliutyte, 2007; Dwyer ir Kim, 2003; Wöber, 2002; Porter, 1990 ir kt.) atkreipia dėmesį į turistinio

regiono vadybą. Bruneckienė, Kiljonienė 2011 teigia, kad, siekiant suformuoti efektyvias regionų konkuravimo strategijas, reikalingi ne tik išsamūs strateginio planavimo metodologiniai tyrimai, bet ir efektyvios regionų ekonominės - socialinės analizės bei strateginio planavimo priemonės, pagrįstos kompleksiskumo, patikimumo, palyginamumo ir paprastumo principais. Barbosa et al, 2010; Sharpley ir Telfer, 2002; Go ir Govers, 2000 išskiria *vyriausybės paramos turizmo sektoriui svarbą*; Dmitrijeva ir Šeniavskij, 2009; Mikos von Rohrscheidt, 2008; Enright ir Newton, 2005 – politinio stabilumo turistiname regione svarbą. Mokslininkai (Sharma ir kt., 2021; Kuščer, Eichelberger, Peters, 2021; Filimonau ir De Coteau, 2020; Higgins-Desbiolles, 2020; Lew, 2014; Prayag, 2018; Espiner ir kt., 2017; Farrell ir Twining-Ward, 2004; Mikos von Rohrscheidt, 2008 ir kt.) atkreipia dėmesį į *saugumo ir pasirengimo nepaprastoms situacijoms bei krizėms svarbą*. Daugelyje turizmo sektoriaus tyrimų krizių valdymas buvo tiriamas kaip priemonė sustiprinti turizmo sektoriaus atsparumą (Filimonau ir De Coteau, 2020; Lew, 2014; Prayag, 2018), nes atsparumas laikomas vienu iš pagrindinių darnios turizmo sektoriaus plėtros dalių (Espiner ir kt., 2017). Tačiau manoma, kad dabartinė COVID-19 pandemija turės gilesnių pasekmių nei ankstesnės krizės (Higgins-Desbiolles, 2020; Kuščer, Eichelberger, Peters, 2021). McCool (2015) darnią turizmo sektoriaus plėtrą laiko atsparumo formavimo ir palaikymo strategija. Planuojant turizmo sektoriaus veiklas, turėtų būti atkreiptas dėmesys į neišvengiamą reagavimą į pokyčius (Farrell ir Twining-Ward, 2004), pabrėžiant ir skatinant atsparumu grįstą požiūrį į turizmo sektoriaus plėtrą ir planavimą (Espiner ir kt., 2017). Sharma ir kt. (2021) teigia, kad atsparumo plėtra gali paversti turizmo sektorių darnesniu, kai pagrindinis dėmesys skiriamas gerovei, bendruomenės įsitraukimui ir klimato kaitai.

Teritorinis požiūris į turistinio regiono plėtrą akcentuoja būtinybę strateginio planavimo procese atsižvelgti į regiono privalumus, *fizinį, žmogiškąjį ir socialinį kapitalą bei gamtinius ir kultūrinius išteklius* (Ochoa, Lara ir de la Parra, 2017; Čibinskienė, 2013; Dmitrijeva ir Šeniavskij, 2009; Ferreira ir Estevão, 2010; Navickas ir Malakauskaitė, 2009; Mikos von Rohrscheidt, 2008; Enright ir Newton, 2005; Dwyer ir Kim, 2003; Ritchie ir Crouch, 2003; Sharpley ir Telfer, 2002; Wöber, 2002; Porter, 1990 ir kiti). Išskirtinius vietos išteklius paverčiant pranašumu, t.y. panaudojant *vietos identitetą*, siekiama užtikrinti regionų konkurencingumą ir gyvybingumą (Ribašauskienė, Šalengaitė, 2011). Kadangi daugelis regionų gali pasiūlyti tas pačias prekes – teritoriją, infrastruktūrą, išsilavinusią darbo jėgą ar beveik identišką valdymo sistemą – pagrindinį vaidmenį regionų konkurencijos kontekste atlieka lokalus, arba vietos, identitetas, kuris yra naudojamas kaip išėitinė pozicija kurti regiono prekinį ženklą bei išskirti jį iš kitų vietovių. Kad turistinis regionas galėtų konkuruoti kitų regionų atžvilgiu, jo ištekliai turi būti vertingi, specifiniai ir unikalūs (Ribašauskienė, Šalengaitė, 2011; Šutinienė, 2009; Časas, 1999). *Kultūrinis turistinio regiono identitetas*, kaip su tam tikra geografine vieta susijęs kultūrinis savitumas ir šio savitumo suvokimas (Šutinienė, 2009), įgyja ypatingą reikšmę – jis tampa atpažinimo elementu, atskleidžiančiu ir pabrėžiančiu vietos išskirtinumus bei privalumus, teigiamai veikiančiu konkurencingumą bei patrauklumą, gyventojų gyvenimo kokybę (Čibinskienė, 2013; Jafari, Higham, 2007; Burns ir Novelli, 2006; Enright ir Newton, 2005; Go ir Govers, 2000).

Kitas veiksnys, skatinantis regionų konkurencingumo augimą, ypatingai COVID-19 pandemijos metu,

yra *turistinio regiono skaitmenizacija* (ElMassah, Mohieldin, 2020; Randall, Berlina, Teräs, Rinne, 2020; Alvarez-Risco, Arcentales, Rosen, 2020, Dmitrijeva ir Šeniavskij, 2009; Wöber, 2002 ir kiti). 2018m. pagrindiniame „Digital Challengers“ tyrime kompanija „McKinsey & Company“ apskaičiavo, kad bendromis skaitmenizacijos pastangomis Vidurio ir Rytų Europos regiono BVP gali išaugti iki 200 mlrd. EUR. Pagreitintas skaitmenizacijos procesas suteiktų galimybę Vidurio ir Rytų Europai greičiau išbristi iš COVID-19 krizės. Europos parlamento 2021 m. kovo 25 dieną priimtos ES tvaraus turizmo strategijos 68 punktu atkreipiamas dėmesys į bendrą skaitmeninių inovacijų raštingumo programų platformos sukūrimo bei reguliarių mokymų esamiems turizmo sektoriaus darbuotojams ir jų perkvalifikavimo svarbą, didžiausią dėmesį skiriant skaitmeniniams įgūdžiams ir novatoriškoms technologijoms ir t.t.⁵¹. Šalies 2021–2030 m. *Nacionaliniame pažangos plane* taip pat atkreipiamas dėmesys į darnią turizmo sektoriaus plėtrą, taikant inovatyvius sprendimus, skaitmenizacijos galimybes, specializuojant paslaugas konkrečioms rinkoms ir t. t. Vertinant skaitmenizacijos svarbą regioninės plėtros aspektu, turėtų būti atsižvelgiama į socialinius, ekonominius ir aplinkosaugos aspektus. Turistinio regiono skaitmenizacija gali veiksmingai padėti įgyvendinti darnios plėtros tikslus. Skaitmeninė transformacija taip pat turi galimybę paremti nacionalinių ir vietos valdžios institucijų pastangas plėtoti socialinę ir ekonominę aplinką atspariu ir darniu būdu (ElMassah, Mohieldin, 2020; Randall, Berlina, Teräs, Rinne, 2020; Alvarez-Risco, Arcentales, Rosen, 2020 ir kiti).

Barbosa et al, 2010; Dmitrijeva ir Šeniavskij, 2009; Navickas ir Malakauskaitė, 2009; Mikos von Rohrscheidt, 2008; Wöber, 2002; Porter, 1990 atkreipia dėmesį į tokius turistinio regiono konkurencingumo veiksnius, kaip *turizmo infrastruktūrą*; Ferreira ir Estevão, 2010; Dwyer ir Kim, 2003; Ritchie ir Crouch, 2003; Sharpley ir Telfer, 2002; Go ir Govers, 2000 – į *turistų rinkos įvairovę*; Mikos von Rohrscheidt, 2008; Wöber, 2002; Go ir Govers, 2000 – į *regiono pasiekiamumą*. Mokslininkai (Štreimikienė, Švagždienė, Jasinskas ir Simanavičius, 2020; Petkevičiūtė, Balčiūnaitė, 2018; Agyeiwaah ir kt, 2017; Bramwell et al., 2017; Kangwa, 2017; Pjerotic, 2017; Pjerotic ir kt., 2017; Waseema, 2017; Mihalič ir kt., 2016; Čiegis, Dilius, Girdzijauskas, ir kiti, 2015; Ruhanen et al., 2015; Fayos-Solà ir kt., 2014 ir kiti) atkreipia dėmesį į darnios plėtros svarbą turistinio regiono konkurenciniams pranašumams formuoti.

Mokslininkai (Ribašauskienė, Šalengaitė, 2011; Šutinienė, 2009; Časas, 1999) akcentuoja turistinių regionų konkurencingumo veiksnių unikalumą - unikalūs veiksniai turi būti suprantami kaip ryšiai, bendradarbiavimas, pagrįstas abipusiu pasitikėjimu. Taip pat prie unikalių veiksnių galima priskirti regiono kūrybinį, kultūrinį, istorinį kapitalą. Unikalūs veiksniai kuria regiono konkurencinį pranašumą bei patrauklumą kitų regionų atžvilgiu. Mokslininkai (Čibinskienė, 2013; Sinkienė, 2008; Masure, 2003; Martinkus, Žilinskas, 2001 ir kt.) turistinio regiono konkurencingumą veikiančius veiksnius dar skiria į vidinius ir išorinius aplinkos veiksnius. 3 lentelėje apibendrintai pateikiami užsienio ir Lietuvos autorių išskirti turistinio regiono konkurencingumo veiksniai.

⁵¹ES tvaraus turizmo strategija. Prieiga per internetą: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0109_LT.html.

3 lentelė. Turistinio regiono konkurencingumo veiksniai

Autoriai	Turistinio regiono konkurencingumo veiksniai
Ochoa, Lara ir de la Parra, 2017; Čibinskienė, 2013; Atkočiūnienė, 2009; Barbosa et al, 2010; Ferreira ir Estevão, 2010; Piliutyte, 2007; Dwyer ir Kim, 2003; Ritchie ir Crouch, 2003; Sharpley ir Telfer, 2002; Hassan, 2000; Hopenienė ir Kamičaitytė, 2004.	Ekonominiai veiksniai
Esses, Csete, ir Németh, 2021; ElMassah, Mohieldin, 2020; Randall, Berlina, Teräs, Rinne, 2020; Alvarez-Risco, Arcentales, Rosen, 2020; Dmitrijeva ir Šeniavskij, 2009; Wöber, 2002.	Regiono skaitmenizacija
Čibinskienė, 2013; Dmitrijeva ir Šeniavskij, 2009; Ferreira ir Estevão, 2010; Dwyer ir Kim, 2003; Ritchie ir Crouch, 2003; Sharpley ir Telfer, 2002; Wöber, 2002; Porter, 1990.	Kultūriniai ir gamtiniai turizmo ištekliai
Bruneckienė, Kiljonienė 2011; Barbosa et al, 2010; Dmitrijeva ir Šeniavskij, 2009; Piliutyte, 2007; Dwyer ir Kim, 2003; Wöber, 2002; Porter, 1990.	Turistinio regiono vadyba
Dmitrijeva ir Šeniavskij, 2009; Mikos von Rohrscheidt, 2008; Enright ir Newton, 2005.	Politinis stabilumas
Amoako, Obuobisa-Darko, Marfo, 2021; Barbosa et al, 2010; Sharpley ir Telfer, 2002; Go ir Govers, 2000.	Vyriausybės parama turizmo sektoriui
Sharma ir kt., 2021; Kuščer, Eichelberger, Peters, 2021; Filimonau ir De Coteau, 2020; Higgins-Desbiolles, 2020; Lew, 2014; Prayag, 2018; Espiner ir kt., 2017; Farrell ir Twining-Ward, 2004; Mikos von Rohrscheidt, 2008.	Saugumas ir pasirengimas nepaprastosioms situacijoms bei krizėms
Ochoa, Lara ir de la Parra, 2017; Dmitrijeva ir Šeniavskij, 2009; Navickas ir Malakauskaitė, 2009; Enright ir Newton, 2005; Wöber, 2002.	Žmoniškųjų išteklių kompetencija
Barbosa et al, 2010; Dmitrijeva ir Šeniavskij, 2009; Navickas ir Malakauskaitė, 2009; Mikos von Rohrscheidt, 2008; Wöber, 2002; Porter, 1990.	Turizmo sektoriaus infrastruktūra
Ferreira ir Estevão, 2010; Dwyer ir Kim, 2003; Ritchie ir Crouch, 2003; Sharpley ir Telfer, 2002; Go ir Govers, 2000.	Turistų rinkos įvairovė
Čibinskienė, 2013; Jafari, Higham, 2007; Burns ir Novelli, 2006; Enright ir Newton, 2005; Go ir Govers, 2000.	Kultūrinis regiono identitetas
Dmitrijeva ir Šeniavskij, 2009; Enright ir Newton, 2005; Dwyer ir Kim, 2003; Go ir Govers, 2000.	Kainų politika
Čibinskienė, 2013; Mikos von Rohrscheidt, 2008; Enright ir Newton, 2005; Ritchie ir Crouch, 2003.	Socialiniai veiksniai
Štreimikienė, Švagždienė, Jasinskas ir Simanavičius, 2020; Petkevičiūtė, Balčiūnaitė, 2018; Agyeiwaah ir kt, 2017; Bramwell et al., 2017; Kangwa, 2017; Pjerotic, 2017; Pjerotic ir kt., 2017; Waseema, 2017; Mihalič ir kt., 2016; Čiegis, Dilius, Girdzijauskas, ir kiti, 2015; Ruhanen et al., 2015; Fayos-Solà ir kt., 2014; Waligo, 2013; Coenen ir Truffer, 2012; Barbosa et al, 2010; Jasinskas ir Simanavičienė, 2009; Sharpley, 2009; Smaguruskienė, 2009; Lane, 2009; Grunding, 2008; Holden, 2008; Moscardo, 2008; Macdonald ir Jolliffe, 2003; Hassan, 2000; Harris, 2000.	Darni plėtra
Mikos von Rohrscheidt, 2008; Wöber, 2002; Go ir Govers, 2000.	Regiono pasiekiamumas

(Šaltinis: sudaryta autorės)

Pastebėtina, kad nėra išskirtos vienodos turistinio regiono konkurencingumą įtakojančių veiksnių klasifikacijos. Turistinio regiono konkurencingumą analizavę mokslininkai patvirtina jo svarbą ir pabrėžia, jog jis susijęs su to regiono gyventojų gerove. Turistinio regiono konkurencingumą galima apibrėžti kaip turistų lankomo turistinio regiono kompetenciją padidinti turistinio regiono patrauklumą vietos gyventojams ir keliautojams, teikiant aukštos kokybės, naujoviškus, pridėtinę vertę teikiančius produktus turistams, ir į turistus orientuotas turizmo paslaugas, kurios yra naudingos, siekiant užimti vidaus ir pasaulines rinkas ir išlaikyti savo pozicijas varžantis su konkurentais, taip pat prisideda prie efektyvaus ir darnaus turizmo išteklių naudojimo. Būtina identifikuoti konkurencingumą lemiančius veiksniai, nes konkurencinio pranašumo / veiksnių identifikavimas bei jų sugretinimas su kitų autorių išskiriamais konkurencingumo veiksniais sukuria prielaidas regionų konkurencingumo didinimo modelio komponentams sukurti. Nors skirtingi autoriai akcentuoja skirtingus regiono konkurencingumą lemiančius konkurencinius pranašumus, tačiau visi pritaria, kad konkurencingumą veikia ne vienas, o visa jų gausybė. Be to, konkurenciniai pranašumai / veiksniai yra glaudžiai tarpusavyje susiję. Apibendrinus užsienio bei Lietuvos mokslininkų įžvalgas, disertaciniame darbe išskiriami tokie turistinio regiono konkurencingumo veiksniai, kaip ekonominiai veiksniai, regiono skaitmenizacija, kultūriniai ir gamtiniai turizmo ištekliai, turistinio regiono vadyba, politinis stabilumas, vyriausybės parama turizmo sektoriui, saugumas ir pasirengimas nepaprastosioms situacijoms bei krizėms, žmogiškųjų išteklių kompetencija, turizmo infrastruktūra, turistų rinkos įvairovė, kultūrinis regiono identitetas, kainų politika, socialiniai veiksniai, darni plėtra, regiono pasiekiamumas ir kt.

1.2.3. Turistinio regiono konkurencingumo modeliai ir jų taikymas

Konkurencingumo teorijas ir modelius nagrinėjo Porter, 1990; Crouch ir Ritchie, 1999, 2000; Hassan, 2000 ir kiti mokslininkai. Šiame poskyryje plačiau aptariami populiariausi mokslininkų Ritchie ir Crouch (1999, 2000); Dwyer ir Kim, (2003); Ferreira ir Estevão (2010) sukurti turistinio regiono konkurencingumo modeliai.

Išsamiausią darbą, tiriant bendrą turizmo konkurencingumą, atliko mokslininkai Ritchie ir Crouch (1999, 2000). Jie išanalizavo turistinio regiono konkurencingumo tyrimų modelio taikymą, apimant nacionalines pramonės įmones ir nacionalinę ekonomiką, taip pat konkurencingumą, susijusį su paslaugomis. Ritchie ir Crouch (1999, 2000) teigė, kad, vertinant absoliučiais skaičiais, labiausiai konkurencingas yra tas regionas, kuris atneša didžiausią sėkmę, tai yra, suteikia gerovę ir tvarų pagrindą savo gyventojams. Kad „turizmo sektorius būtų konkurencingas, turistinio regiono plėtra turi būti darni ne tik ekonomiškai ir ne tik ekologiniu požiūriu, bet taip pat socialiai, kultūriškai ir politiškai“⁵². Labai svarbus ne tik ekonominis, bet ir ociokultūrinis turizmo poveikis. Jis pasireiškia kuriama infrastruktūra, didėjančia paslaugų ir pramogų pasiūla, gyvėjančiu kultūriniu gyvenimu regionuose, augančiomis vietos gyventojų saviraiškos galimybėmis, stiprėjančiu tapatumu ir kultūrinio savitumo raiška⁵³. Ritchie ir Crouch (1999, 2000) sutelkė dėmesį į ilgą ekonominę gerovę kaip kriterijų, pagal kurį turistiniai regionai gali būti laikomi konkurencingais: labiausiai konkurencingas turistinis regionas yra tas, kuris efektyviausiai sukuria

ilgalaikę gerovę savo gyventojams. Ritchie ir Crouch (1999, 2000) pateikė integruotą teorinę turizmo sektoriaus konkurencingumo struktūrą. Jie teigė, kad turizmo regioną tikrai konkurencingu padaro jo gebėjimas pasiekti didesnių turistų išlaidų, didinti pritraukiamų lankytojų skaičių, teikiant jiems įsimintinas patirtis, ir tai daryti pelningai, tuo pačiu didinant vietos gyventojų gerovę ir išsaugant natūralius regiono išteklius ateities kartoms. Ritchie ir Crouch (1999) pateikė pirmąjį konceptualųjį turizmo konkurencingumo modelį (žr. 6 priedas) ir padarė išvadą, kad turizmo sektoriaus konkurencingumas priklauso nuo daugelio kintamųjų, tokių kaip paklausos ir veiksmų sąlygos, pramonės konkurencingumas, įmonių strategija ir struktūra. Turistinio regiono konkurencingumas remiasi regiono ištekliais (lyginamuoju pranašumu), taip pat gebėjimu panaudoti išteklius (konkurenciniu pranašumu). Modelyje taip pat įvertintos pasaulinės makroaplinkos jėgos (pvz. pasaulio ekonomika, terorizmas, kultūros ir demografinės tendencijos ir t.t.) ir mikroaplinkos sąlygų poveikis (pvz., tiekėjai, tarpininkai, klientai, konkurentai, vidinė aplinka ir kt.). Modelis identifikuoja 36 turistinio regiono konkurencingumo veiksnius, kurie suskirstyti į penkias pagrindines grupes. Ritchie ir Crouch (1999) išskyrė dešimt svarbiausių konkurencingumo veiksnių: tai fizinė aplinka ir klimatas; rinkos ryšiai; kultūra ir istorija; turizmo superstruktūra; sauga ir saugumas; kaina / vertė; prieinamumas; supratimas / įvaizdis; vietovė; infrastruktūra. Turizmo sektoriaus konkurencingumo tyrimai parodė reikšmingą ryšį tarp bendrosios turistinio regiono aplinkos, jo verslo aplinkos ir turizmo sektoriaus konkurencingumo lygio (Das, Dirienzo, 2012).

Dwyer ir Kim (2003) integruotame turistinio regiono konkurencingumo modelyje (žr. 7 priedas) pateikiama keletas veiksnių, kurie, kaip manoma, daro įtaką turizmo sektoriaus konkurencingumui: turimi ištekliai (gamtos ištekliai, kultūros vertybės ir paveldo objektai); sukurti ištekliai (turizmo infrastruktūra, įvairios veiklos galimybės); pagalbinių veiksnių (infrastruktūra, paslaugų kokybė, turistinio regiono pasiekiamumas) ir turistinio regiono vadybos veiksniai. Modelis sujungia pagrindinius elementus apie įmonės ir šalies konkurencingumą ir pagrindinius turizmo sektoriaus konkurencingumo elementus. Jame pateikiami 8 pagrindiniai elementai: pagrindiniai ištekliai (natūralūs ir dirbtiniai); palaikantys veiksniai ir ištekliai (bendra infrastruktūra, paslaugų kokybė, prieinamumas); turistinio regiono valdymo veiksniai (veikla ir funkcijos); paklausos sąlygos (suvokimas, suvokimas ir pageidavimai); situacinės sąlygos (ekonominiai, socialiniai, kultūriniai, demografiniai, aplinkos, politiniai ir kt. veiksniai) ir rinkos veiklos rodikliai. Šis modelis iš esmės pagrįstas Ritchie ir Crouch modeliu, tačiau yra keletas reikšmingų skirtumų, vienas iš kurių yra tai, kad integruotame modelyje „paklausos sąlygos“ aiškiai pripažįstamos kaip svarbus, net lemiamas turistinio regiono konkurencingumo veiksnys. Turistinio regiono konkurencingumo modelis parodo išteklių ir turistinio regiono vadybos sąsajas su turizmo paklausa ir situacinių sąlygų įtaką turistinio regiono konkurencingumui ir socialinei-ekonominei gerovei: pagrindiniai ištekliai (natūralūs ir sukurti);

⁵² Brent Ritchie, Geoffrey Crouch, *The Competitive Destination. A Sustainable Tourism Perspective*. (Wallingford: CABI Publishing, 2003), 304 psl.

⁵³ Lietuvos turizmo plėtros 2014-2020m. programa.

palaikantys veiksniai ir ištekliai (bendra infrastruktūra, paslaugų kokybė, prieinamumas); turistinio regiono valdymo veiksniai (veikla ir funkcijos); paklausos sąlygos (suvokimas, suvokimas ir pageidavimai); situacinės sąlygos (ekonominiai, socialiniai, kultūriniai, demografiniai, aplinkos, politiniai ir kt. veiksniai) sąveikaudami vieni su kitais daro įtaką turistinio regiono konkurencingumui, o tuo pačiu veikia ir socialinę - ekonominę gerovę. Turistiniai regionai tarptautinėje turizmo sektoriaus rinkoje pirmiausia konkuruoja skatindami ekonominę savo gyventojų gerovę. Dwyer ir Kim (2003) teigia, kad, nors galutinis turistinio regiono konkurencingumo pasiekimo rezultatas gali būti sustiprintas dėl ekonominės gyventojų gerovės, reikia paminėti, kad ryšys tarp turizmo sektoriaus rinkos dalies ir ekonominio indėlio ne visada yra akivaizdus.

8 priede pateiktas turistinio regiono konkurencingumo modelis pagal Ferreira ir Estevão (2010), naudojant klasterius. Regioniniai klasteriai per paskutinius dešimtmečius kelia vis didesnę mokslininkų ir politikų susidomėjimą, ir klasterių kūrimas yra vis labiau pripažįstamas vertingu įrankiu, skatinančiu ekonominę plėtrą (Jucevičius, 2012). Nacionalinis poveikis yra taip pat reikšmingas sprendžiant regioninio lygmens klausimus. (Sharpley, 2002; Jackson et al., 2005). Tačiau, jei turizmo sektoriaus svarba yra reikšminga nacionaliniu lygmeniu, regioniniu lygmeniu šis sektorius yra pateiktas kaip svarbiausia regioninės plėtros ir ekonominio augimo priemonė, tikintis, kad tai yra vienas iš įrankių įveikti regionų ekonominę stagnaciją (Opperman, 1993). Atsižvelgiant į tai, kad klasteriai padidina regioninės pramonės konkurencingumą (Porter, 2002; Rocha 2004) ir turint omenyje, kad turizmo sektorius – galinga priemonė regioninei plėtrai (Engelstoft et al 2006), klasterių vaidmuo yra aktualus ir labai svarbus. Bergamn ir Feser (1999) apibūdina klasterius kaip įmonių, verslo organizacijų susivienijimą, narystė klasteryje yra svarbi, siekiant regiono ir kiekvienos įmonės konkurencingumo. Klasteriu gali būti laikoma grupė įmonių, esančių tame pačiame geografiniame regione, veikiančių toje pačioje rinkoje bei besinaudojančių tais pačiais regiono ištekliais, ir susijungimu užsitikrinanti konkurencinį pranašumą, lyginant su kitomis to regiono įmonėmis (Kind, Meier zu Kocker, 2013). Turizmo sektoriaus klasteriai apima tiekėjus, paslaugas, vyriausybes, institucijas ir konkurentus (Capone, 2004). Beni (2003) apibrėžia turizmo sektoriaus klasterį kaip turizmo sektoriaus paslaugų rinkinį, sutelkiamą ribotoje geografinėje teritorijoje su atitinkama infrastruktūra ir paslaugų kokybe, sukuriant lyginamuosius ir konkurencinius pranašumus. Klasteris susijęs su turizmo sektoriaus produktu / paslauga ir turistiniu regionu. Į klasterį turėtų būti įtrauktos apgyvendinimo bei maitinimo paslaugas teikiančios įmonės (statiniai elementai), keleivių pervežimo ir automobilių nuomos paslaugas teikiančios įmonės bei keliones organizuojančios įmonės (mobilumo elementai) (Costa, 2005). Turizmo sektoriaus klasterizacija ne tik Lietuvoje, bet ir tarptautiniu mastu yra nauja verslo modelio forma, skatinanti viešosios ir verslo infrastruktūros vystymąsi, investicijas į inovacijas, regioninės ekonomikos augimą ir pan. Europos Sąjungos šalyse veikiančių turizmo sektoriaus klasterių plėtros rezultatai yra fragmentiški ir žinios apie jų plėtros pasekmes ribotos.

Kai kurie mokslininkai (Šiaulytė ir Jasinskas, 2011; Bruneckienė, 2008; Sinkienė, 2008; Rondonaskaitė, 2004; Masure, 2003; Martinkus, Žilinskas, 2001; Hassan, 2000 ir kt.) konkurencingumą lemiančius veiksniai labiau linkę grupuoti į vidinius ir išorinius aplinkos veiksniai. Išoriniai bei vidiniai

turistinio regiono konkurencingumą lemiantys veiksniai, priklausomai nuo jų poveikio, gali turizmo sektoriaus plėtrą turistiniuose regionuose tiek skatinti, tiek riboti. Naujausiuose pasauliniuose turizmo sektoriaus tyrimuose šalies konkurencingumo nustatymui daugiausiai naudojamas šalies konkurencingumo indeksas. Indekso nustatymo metodologija sukurta, aktyviai bendradarbiaujant daugeliui tarptautinių asociacijų ir kompanijų.

Pastebėtina, kad nėra sukurto vieno visuotinai pripažįstamo turistinio regiono konkurencingumo modelio, todėl turistinio regiono konkurencingumui vertinti identifikuojami konkurencingumą įtakojantys veiksniai. Analizuojant turistinio regiono konkurencingumo modelius, pastebėtina, kad labiausiai konkurencingas yra tas turistinis regionas, kurio vystymasis yra darnus visais atžvilgiais: ekonominiu, ekologiniu, socialiniu, kultūriniu ir politiniu. Turistinio regiono konkurencingumas remiasi regiono ištekliais (lyginamuoju pranašumu), taip pat gebėjimu panaudoti išteklius (konkurenciniu pranašumu). Turistiniame regione labai svarbus ne tik ekonominis, bet ir sociokultūrinis turizmo sektoriaus poveikis, kuris pasireiškia kuriamą infrastruktūra, didėjančia paslaugų ir pramogų pasiūla, gyvėjančiu kultūriniu gyvenimu regionuose, augančiomis vietos gyventojų saviraiškos galimybėmis, stiprėjančiu tapatumu ir kultūrinio savitumo raiška.

1.3. Turizmo sektoriaus plėtros tendencijų, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste, teorinis modelis

Disertaciniame darbe buvo keliamas uždavinys - parengti teorinėmis prielaidomis grindžiamą turizmo sektoriaus plėtros tendencijų, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste, modelį. Remiantis teorine analize, teorinėmis įžvalgomis ir apibendrinimais, pristatomas suformuotas teorinis turizmo sektoriaus plėtros, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste modelis. Sudarant modelį, remiamasi modeliavimo metodu, kuriuo modelis pateikiamas kaip vaizdas, nurodantis esmines sistemos dalis ir ryšius tarp jų, kurie bus reikšmingi nagrinėjamai problemai spręsti ir leis atkartoti kai kurias realios sistemos savybes (Pilkauskas, 2011; Guogis, 2002). Dažnai modeliai laikomi teorijų papildymu (Kastickaitė, 2014). Modeliai papildo teorijas, aiškindami detales, susijusias su konkrečiomis situacijomis (Kanišauskas, 2013). Modelis atspindi pagrindines reiškinių savybes, padeda atskleisti esminius reiškinių aspektus. Konceptinis modelis – tai abstrakti konstrukcija, kuria mėginama atkartoti kai kurios realios sistemos savybes (Pilkauskas, 2011; Guogis, 2002).

Teoriniame modelyje, analizuojant turizmo sektoriaus sistemą kaip kompleksinį reiškinį, remiamasi *sistemų teorija*, t. y. į turizmo sektorių dėl jo daugialypiškumo žvelgiama laikantis *sisteminio požiūrio*. Sistemų teorija pagrindžia turizmo sektoriaus sistemą sudarančius elementus ir detalizuoja jų tarpusavio ryšius. Teoriniame modelyje galima išskirti sistemos aplinką, sistemos išteklius, sistemos sudedamąsias dalis. Turizmo sektoriaus sistemos vystymo daugiaproblemiškumas leidžia išvelgti šio sektoriaus sistemos plėtros proceso planavimo, koordinavimo ir integracijos būtinybę. Teoriniame modelyje, *pagrindžiant suinteresuotųjų šalių dalyvavimą skirtingose turizmo sektoriaus veiklose, remiamasi*

suinteresuotų šalių teorija. Darni turizmo sektoriaus plėtra įtraukia tokias suinteresuotąsias šalis, kaip valdžios institucijas; turizmo sektoriaus pramonę (svetingumo sektorių, keliones organizuojančias įmones, transporto įmones ir kitas, su turizmo sektoriumi susijusias infrastruktūros įmones); vietos bendruomenę (vietos gyventojus ir vietos verslininkus turistus; ekspertus (konsultantus, akademikus); „spaudimo“ grupę (aplinkosaugininkus ir kt.) ir pan. (Swarbrooke, 2005; Cooper, Hall, 2008; Frederick ir kt., 1992; Freeman 1984 ir kt.).

Trumpas termino sustainability paaiškinimas ir naudojimas. Angliškas terminas sustainable development į lietuvių kalbą verčiamas įvairiai: tvari plėtra, darni plėtra, tausojanti plėtra, analizuojant plėtos požymius ir veiksnius naudojami tvarumo, darnumo bei tausumo terminai. Pastebima, kad termino vartojimas pagal jo prasmę nėra griežtai apibrėžtas, todėl atsiranda tikimybė jį vartoti netinkamai. „Sustainability“ termino vartojimo Europos Sąjungos institucijų dokumentų bazėje „Eurlex tyrimuose“ buvo nustatyta, kad šis terminas tyrimo atlikimo momentu buvo panaudotas daugiau nei viename šimte dokumentų, ištyrus 450 naudojimo atvejų (Stunžinas, 2015)⁵⁴. Tyrimo autorius Stunžinas (2015), remdamasis tyrimo rezultatais, apibendrina šių sąvokų naudojamumo sritis ir tarpusavio sąryšius:

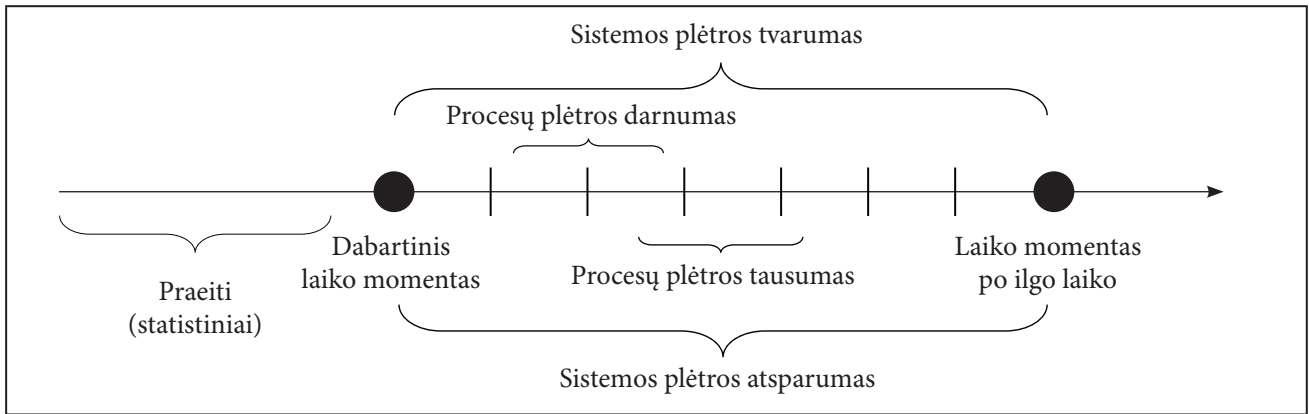
- tvarumo terminas yra naudotinas kalbant apie ilgalaikę sprendimo priėmimo poveikio ir/ar taikytų atitinkamų priemonių efektyvumo perspektyvą;
- darnumo terminas yra naudotinas siekiant akcentuoti tiriamo proceso darnai pažymėti, kitų, poveikį patiriančių subjektų atžvilgiu, taip pat susijęs su pusiausvyros modeliavimu, sistemos elementų tarpu savio dermės nustatymu ir pan.; ir pažymėtina, kad jau ankstesniuose tyrimuose Daunora (2010)⁵⁵, darnumo sąvoką susiejo su anglišku terminu „harmonization“;
- tausumo terminas yra naudojamas siekiant pažymėti tiriamojo objekto charakteristikas, tokias, kaip orientacija į draugiškumą aplinkai, į aplinkos tausojimą, saikingą vartojimą, atsakingą vartojimą (Stunžinas, 2015; Daunora, 2010).

Interpretuojant tvarumo, darnumo ir tausumo terminų naudojimą, taip pat remiantis minėto tyrimo rezultatais ir apibendrinimais (Stunžinas, 2015), sąvokų tvarumas ir darnumas bei tausumas interpretacijomis kitų sričių tyrimuose (Espinera, Orchistonb, ir Highamc, 2017; Orchiston, Prayag ir Brown, 2016; Dagiliūtė ir Bartkutė, 2014; Daunora, 2010; Čiegis, 2008; Bivainis ir Tamošiūnas, 2007 ir kt; Faulkner, 1999; Holling, 1973) gali būti išskirtos šių terminų naudojimo sritys (žr. 9 priedas) ir aprėptis (žr. 4 pav.).

Pažymėtina, kad tiriamo objekto plėtos darnumo kontekste naujai susiformavęs atsparumo (angl. resilience) terminas, kuris yra naudojamas siekiant išryškinti sistemos ar proceso išliekamumo kriterijus veikiant neapibrėžtiems anksčiau nenumatytiems išorinės aplinkos veiksniams neapibrėžtomis sąlygomis, kurių įtakoje sistemos tvarumas susiejamas su sistemos išlikimu.

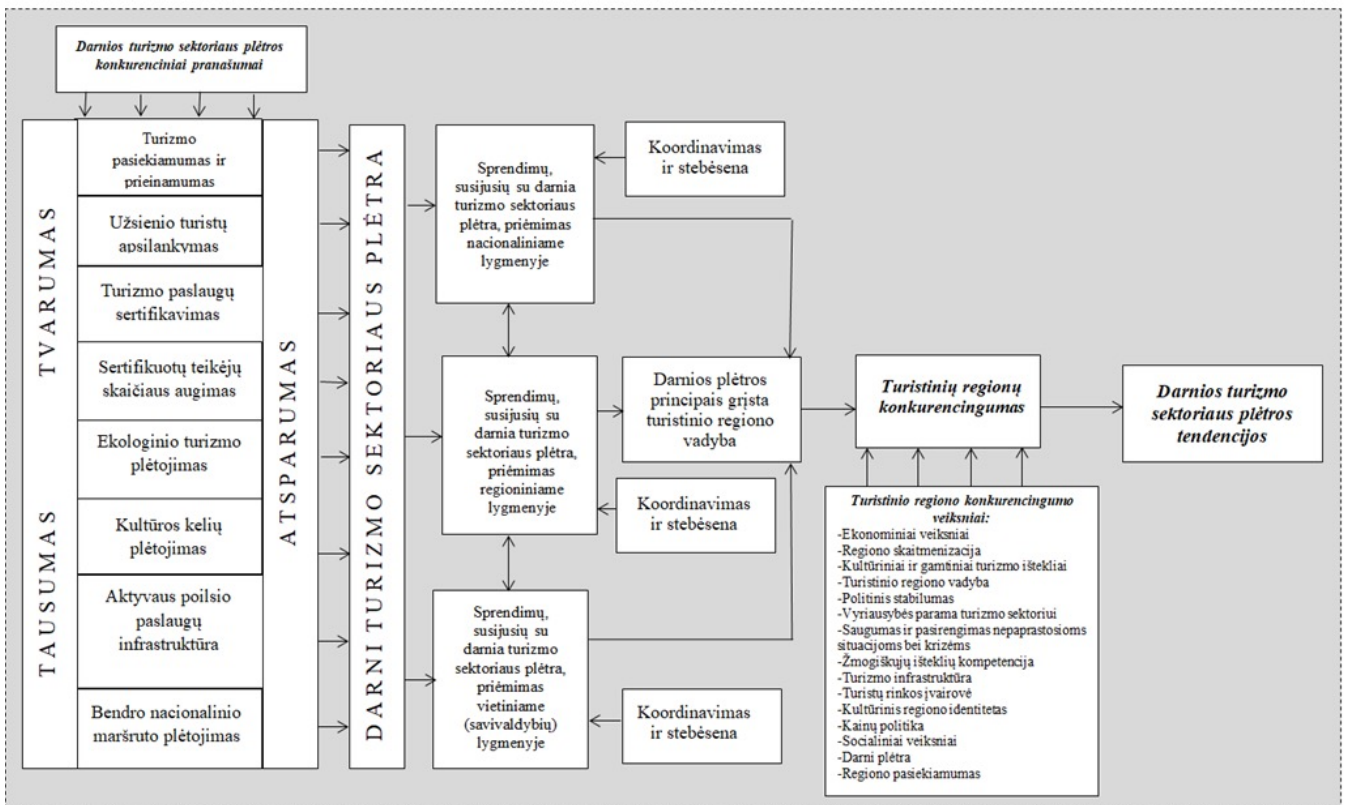
⁵⁴ Robertas Stunžinas, Tvarumas, darnumas, tausumas ir kiti angl. sustainability atitikmenys Europos Sąjungos institucijų dokumentuose. Terminologija, (2015), 22, 110–126.

⁵⁵ Zigmas Jonas Daunora. Tvarumo ir darnos veiksniai planuojant urbanistinę plėtrą. Urbanistika ir architektūra, (2010), 34 (4), 208-215.

4 pav. Tvarumo, darnumo ir tausumo terminų vartojimo sritys
Šaltinis: sudaryta autorės pagal Stunžinas, 2015; Espinera, Orchistonb, ir Highamc, 2017; Orchiston, Prayag ir Brown, 2016; Orchiston, 2013

Vadinasi, siekiant įvertinti tiriamojo objekto tvarumą ir atsparumą ilguoju periodu, reikalinga vertinti trumpųjų periodų metu įgyvendintų priemonių darnumą bei tausumą, kurių įgyvendinimo nuoseklumas trumpaisiais laiko periodais formuoja (daro įtaką) sistemos ar proceso tvarumo bei atsparumo pokyčiams. Remiantis teorinėmis išvalgomis, teorinis turizmo sektoriaus plėtros didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios turizmo plėtros kontekste modelis yra atvaizduotas 5 paveiksle.

5 pav. Teorinis turizmo sektoriaus plėtros, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste modelis (sudaryta autorės)

Teoriniu modelio aiškinimu pagrindžiamas empirinis tyrimas ir nustatomos turizmo sektoriaus plėtros tendencijos. Teoriniame modelyje, vadovaujantis mokslinės literatūros analize (remiantis Reyes-García, Criado-García, Camúñez-Ruíz, ir Pérez, 2021; Gkoumas, 2019; Tudorache ir kt., 2017; Stulpinaitė, 2016; Indriūnas, 2015; Baležentis ir Žuromskaitė, 2012 ir kiti; Fernandez ir Rivero, 2009; Zamfir ir Cordos, 2015; Schianetz ir Kavanagh, 2008; Font ir Harris, 2004 ir kt.), yra išskirti esminiais darniai turizmo sektoriaus plėtrai įtaką turintys veiksniai, tokie kaip: turizmo pasiekiamumas (pritaikymas žmonėms su negalia) ir prieinamumas; užsienio turistų apsilankymas; turizmo paslaugų sertifikavimas; sertifikuotų tiekėjų skaičiaus augimas; ekologinio turizmo plėtojimas; aktyvaus poilsio paslaugų infrastruktūros kūrimas; bendro nacionalinio maršruto plėtojimas; kultūros kelių plėtojimas ir kt., kuriuos galima laikyti darnios turizmo sektoriaus plėtros konkurenciniais pranašumais. Darni turizmo sektoriaus plėtra gali būti įgyvendinama per šių konkurencinių pranašumų pokyčius, priimant sprendimus įvairiuose turizmo sektoriaus valdymo lygmenyse. Teorinis turizmo sektoriaus plėtros modelis taip pat remiasi 4 priede pavaizduotu integruotu turizmo valdymo modeliu, paremtu holistiniu požiūriu, apimančiu turizmo valdyme dalyvaujančių suinteresuotųjų šalių partnerystę, sprendimų priėmimą, koordinavimo ir stebėsenos sistemų sukūrimą nacionaliniu, regiono bei vietos (savivaldybių) lygmenimis. Vienas iš pagrindinių veiksnių, lemiančių turistinio regiono plėtrą, yra turizmo sektoriaus valdymas (Bruyn, 2011). Turizmo sektoriaus valdymui yra būdingi įvairių lygių horizontalieji ir vertikalieji koordinavimo ryšiai, kurie yra matomi teoriniame modelyje. Teoriniame modelyje grafiškai pavaizduota labai svarbią reikšmę turinti turizmo sektoriaus koordinavimas ir stebėseną.

Darnios plėtros principais grindžiama turistinio regiono vadyba besąlygiškai veikia turistinio regiono konkurencingumą. Vadovaujantis mokslinės literatūros analize (Amoako, Obuobisa-Darko, Marfo, 2021; Esses, Csete, ir Németh, 2021; Kuščer, Eichelberger, Peters, 2021; Sharma ir kt., 2021; Alvarez-Risco, Arcentales, Rosen, 2020; ElMassah, Mohieldin, 2020; Randall, Berlina, Teräs, Rinne, 2020; Filimonau ir De Coteau, 2020; Higgins-Desbiolles, 2020; Štreimikienė, Švagždienė, Jasinskas ir Simanavičius, 2020; Petkevičiūtė, Balčiūnaitė, 2018; Prayag, 2018; Ochoa, Lara ir de la Parra, 2017; Agyeiwaah ir kt., 2017; Bramwell et al., 2017; Kangwa, 2017; Pjerotic, 2017; Pjerotic ir kt., 2017; Waseema, 2017 ir kt.) išskirti tokie turistinio regiono konkurencingumo veiksniai, kaip ekonominiai veiksniai, regiono skaitmenizacija, kultūriniai ir gamtiniai turizmo ištekliai, turistinio regiono vadyba, politinis stabilumas, vyriausybės parama turizmo sektoriui, saugumas ir pasirengimas nepaprastosioms situacijoms bei krizėms, žmogiškųjų išteklių kompetencija, turizmo infrastruktūra, turistų rinkos įvairovė, kultūrinis regiono identitetas, kainų politika, socialiniai veiksniai, darni plėtra, regiono pasiekiamumas ir kt., kurie atvaizduoti teoriniame modelyje.

Remiantis atliktos mokslinės literatūros analize ir identifikavus veiksnius, didinančius Lietuvos turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste, suformuotas turizmo sektoriaus plėtros tendencijų, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste, teorinis modelis, kurio pagrindu disertacijoje formuojamas empirinis turizmo sektoriaus plėtros tendencijų, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste tyrimas.

II. LIETUVOS TURIZMO SEKTORIAUS PLĖTROS TENDENCIJŲ MODELIAVIMO, DIDINANT TURISTINIŲ REGIONŲ KONKURENCINGUMĄ DARNIOS PLĖTROS KONTEKSTE, TYRIMO METODOLOGIJA

Tyrimas grindžiamas teorinėje disertacinio darbo dalyje pateiktu turizmo sektoriaus plėtros valdymo problematikos bei turistinių regionų konkurencingumo teorinių prielaidų diskursu ir mokslinės literatūros pagrindu suformuotu teoriniu modeliu. Tyrimo metu siekiama įvertinti Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijas, t. y. ištyrus turizmo sektoriaus plėtros galimybes Lietuvos prioritetinių turizmo regionų savivaldybėse, darnios turizmo sektoriaus plėtros galimybes prioritetiniuose Lietuvos turizmo regionuose bei atlikus Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų modeliavimo kokybinę analizę ir skirtingų lygmenų kokybinio dokumentų turinio analizę (angl. content analysis), numatyti Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijas.

2.1. Tyrimo metodologinė prieiga ir pagrindimas

Konstruojant tyrimą, remtasi pozityvizmo paradigma. Pozityvizmas (lot. positivus — teigiamas) — XIX a. filosofijos kryptis, išplėtota Konto (1798-1857), ir akcentuojanti, kad vienintelis teisingo, tikrojo žinojimo šaltinis yra konkretūs (empiriniai) mokslai. Pozityvizmo paradigmoje atsižvelgiama į realybę, kaip susidedančią iš atskirų įvykių, kurie gali būti atpažįstami žmogaus pojūčiais. Vienintelis priimtinas šios realybės žinojimas yra kildinamas iš patyrimo. Mokslo uždavinys — faktų aprašymas, o ne jų aiškinimas, nes mokslas atsako į klausimą „kaip“, o ne „kodėl“ (Kuzmickas, 1974, p. 85). Pozityvizmo paradigmoje teigiama, kad visa, kas nėra patvirtinama patyrimu, neturi ir prasmės (Blaikie, 2007). Pozityvizmo idėjomis disertaciniame darbe grindžiamas turizmo sistemos funkcinės struktūros verifikavimas, atliekant empirinius tyrimus.

Tyrimas grindžiamas pragmatizmo, holizmo ir pozityvizmo, sistemų teorijos ir suinteresuotojų šalių teorijų filosofinėmis kryptimis. **Pragmatizmo** filosofijos, išvystytos Peirce (1839-1914), James (1842-1910) ir Dewey (1859-1952), nuostata teigia, kad pažinti daiktą, reiškia, žinoti praktines pasekmes, kurias tas daiktas ar žmogaus veiksmai gali sukelti, ir suvokti jo poreikį. Pragmatizmo filosofai (Ackoff 1962; Burrell, Morgan, 1979; Ormerod, 2006; Morgan, 2007; Shaw, Connelly, Zecevic, 2010; Feilzer, 2010; Hall, 2013; Morgan, 2014; Powell, 2019; Kaushik, Walsh, 2019 ir kt.) akcentavo, kad tiesa yra tai, ką patvirtina praktinės išvados, o pagrįsti tyrimai yra skirti praktinėms problemoms spręsti realiame pasaulyje (Feilzer, 2010; Morgan, 2014). Creswell ir Clark (2011) nurodo, kad pragmatizmo epistemologija grindžiama praktiškumu. Pragmatizmas išryškina visuomeninės patirties poreikį, sprendžiant reikšmingas problemas. Remiantis pragmatizmo filosofija, tyrėjas yra laisvas pasirinkti metodus, čia telkiamasi į rezultatus, susietus su tyrimo problema; taikomi įvairūs metodai, stengiantis atsakyti į tyrimo klausimus; vadovaujamosi įvairiomis nuostatomis ir metodais duomenims rinkti bei analizuoti (Shaw, Connelly, Zecevic, 2010; Creswell ir kt., 2011, Creswell, Clark, 2017). Tyrėjas yra laisvas rinkti tuos tyrimo būdus ir metodus, kurie geriausiai padeda atsakyti į tyrimo klausimą (-us) (Creswell ir kiti, 2003; Pansiri, 2005). Tasshakkori ir Teddlie (1998) akcentuoja, kad tyrėjo vertybės, atliekant tyrimą ir interpretuojant tyrimo rezultatus, pagal pragmatizmo paradigmą vaidina svarbų vaidmenį. Disertaciniame darbe pragmatizmo

filosofinė kryptis svarbi išryškinant veiksmingai veikiančio turizmo sektoriaus sistemos poveikį turistinių regionų, o tuo pačiu – ir šalies konkurencingumui. Pasirinkta pragmatizmo kryptis leidžia šiame disertaciniame darbe leidžia veikti tokiais būdais ir metodais, kurie geriausiai priartina prie užsibrėžtų tikslų įgyvendinimo, taikant integracinę požiūrį tyrimo problemai suprasti, pagal kurį kiekybiniai ir kokybiniai tyrimo metodai suvokiami ne kaip priešingybės, o kaip vienaskitą papildantys (Creswell, 2009).

Holizmas (gr. *holos* – visas) – idealistinės filosofijos kryptis, reikalaujanti suvokti reiškinį kaip vientisą visumą. Holizmo sąvoką įvedė Smutsas 1926 m. Holizmo koncepcija remiasi idėja, kad sistemą, kaip visumą, išreiškia jos sudėtinių dalių elgesys. Norint suprasti sistemos dalis, būtina suprasti jų sąryšius, nes viskas egzistuoja tik esant sąveikai bei sąryšio ir prasmės kontekste. Holistinis požiūris, kuris atsispindi disertaciniame darbe, reikalauja suvokti turizmo sektoriaus sistemą kaip vientisą visumą, netolygią jos elementų sumai. Turizmo sektoriaus sistema egzistuoja tam tikroje supančioje aplinkoje, kuri priklauso nuo šalies ekonomikos lygio, politinio konteksto, socialinių ekonominių sąlygų, kultūros tradicijų bei vyraujančio vertybinio požiūrio.

Sistemų teorija – teorija, pagrįsta Bertalanffy (1968), kuris sistemą apibūdina kaip dviejų ar daugiau tarpusavyje susietų komponentų visumą. Sistema pasižymi trimis ypatybėmis: 1) kiekvienas elementas veikia visumą; 2) kiekvienas elementas yra veikiamas visumos; 3) visos galimos elementų grupės pasižymi pirmomis dviem ypatybėmis (Ackoff, 1976). Pagrindinės sistemos savybės yra vienalytiškumas, vidinė priklausomybė, priežastiniai tarpusavio ryšiai, savireguliacija ir kontrolė, orientacija į rezultatus ir lankstumas, siekiant rezultatų. Bendroji sistemų teorija siekia sujungti įvairias egzistavusias struktūralizmo teorijas ir pritaikyti mąstymo būdą šiuolaikinio ir ateities pasaulio poreikiams, pažinti ir spręsti išskylančias problemas kompleksiskai, naudojant tarpdisciplinines priemones. (Vaicekauskienė, 2009, p. 183). Disertaciniame darbe sistemų teorija remiamasi, analizuojant turizmo sektoriaus sistemą kaip kompleksinį reiškinį. Ši teorija pagrindžia turizmo sektoriaus sistemą sudarančius elementus ir detalizuoja jų tarpusavio ryšius.

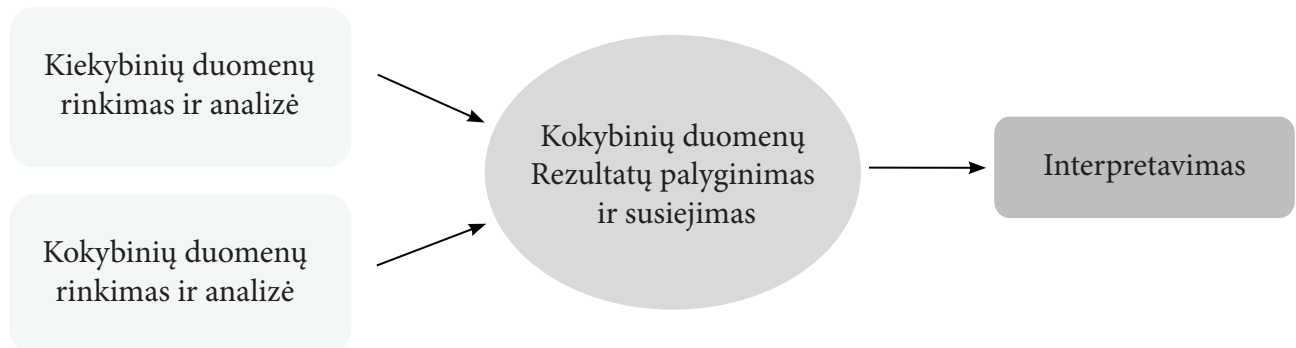
Suinteresuotųjų šalių teorija - suinteresuotosios šalys yra apibūdinamos kaip asmenys ar jų grupė, kurie gali paveikti organizacijos / regiono veiklą arba yra jos veikiami, įskaitant suinteresuotąsias šalis, tokias kaip visuomenė ir bendruomenė (Cooney, 2012, 2011; Lepineux, 2005; Swarbrooke, 2005; Lynch-Cerullo, Freeman 1984; Frederick ir kt., 1992). Suinteresuotųjų šalių interesai organizacijoje/ regione atsiranda dėl naudos, kurią jos siekia gauti, o pačios organizacijos / regionai bendrauja su suinteresuotosiomis šalimis, siekdamos pateisinti pagrindinius lūkesčius ir pristatydamos savo veiklos rezultatus. Disertaciniame darbe suinteresuotųjų šalių teorija (Wolf, 2014; Florea ir Florea, 2013; Matulevičienė, 2018; Roberts ir Mahonay, 2004 ir kt.) remiamasi, pagrindžiant suinteresuotųjų šalių dalyvavimą skirtingose turizmo sektoriaus veiklose.

2.2. Tyrimo dizainas ir organizavimas

Remiantis pragmatizmo paradigma, tyrime pasirinkta mišraus tyrimo strategija (Tashakkori ir Teddlie, 2009; Hesse-Biber, 2010; Creswell, Clark, 2011; Morgan, 2014), kai kiekybiniai ir kokybiniai

duomenys renkami ir analizuojami, siekiant atsakyti į tyrimo klausimus. Kiekybiniai ir kokybiniai tyrimai nėra nepriklausomi vieni nuo kitų (Onwuegbuzie ir Leech, 2005). Mišrūs metodai padeda tyrėjui išplėsti savo supratimą apie tyrimo problemą ir paaiškinti konkrečius tyrimo rezultatus (Hesse-Biber, 2010). Anot Morgan (2014), kiekybinių ir kokybinių metodų derinimas leidžia plačiau interpretuoti bet kurį tyrimą. Pasak Azorin ir Cameron (2010), pagrindinis mišrių metodų privalumas yra tas, kad kokybinių ir kiekybinių metodų derinys kompensuoja abiejų metodų silpnybes: kokybiniai metodai papildo kiekybinius metodus gilesne prasme, o kiekybiniai metodai gali pastiprinti kokybinius metodus statistiškai reprezentatyviais rezultatais (žr. 6 pav.).

Taikyti mišrių tyrimų nuostatą prireikia tuomet, kai vienos tyrimo savybės labiau siejasi su kiekybiniais metodais, o kitos – su kokybiniais metodais. Todėl, siekiant aiškiau suprasti tyrimo problemą, taikomi kiekybiniai ir kokybiniai metodai (Stake, 1994). Tyrimo metu derinamos kiekybinės ir kokybinės paradigmos, kartu siekiant, kad tyrimas būtų kuo labiau pagrįstas (angl. validity) ir kuo mažiau šališkas (tendencingas, paveiktas) (angl. bias), ir turi remtis teorine sandara, kuri leidžia daryti prielaidą, kad egzistuoja pažini realybė. Mišraus tyrimo strategijos pasirinkimui įtakos turėjo disertacinio darbo tyrimo objekto specifika. Disertacinio darbo tyrimo objektas yra Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijos, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste, todėl mišrios tyrimo strategijos naudojimas padeda pasiekti tyrimo tikslus ir suteikia daugiau galimybių išsamiau nagrinėti tyrimo objektą.

6 pav. Lygiagretus mišrių metodų dizaino modelis (šaltinis: Creswell, 2011)

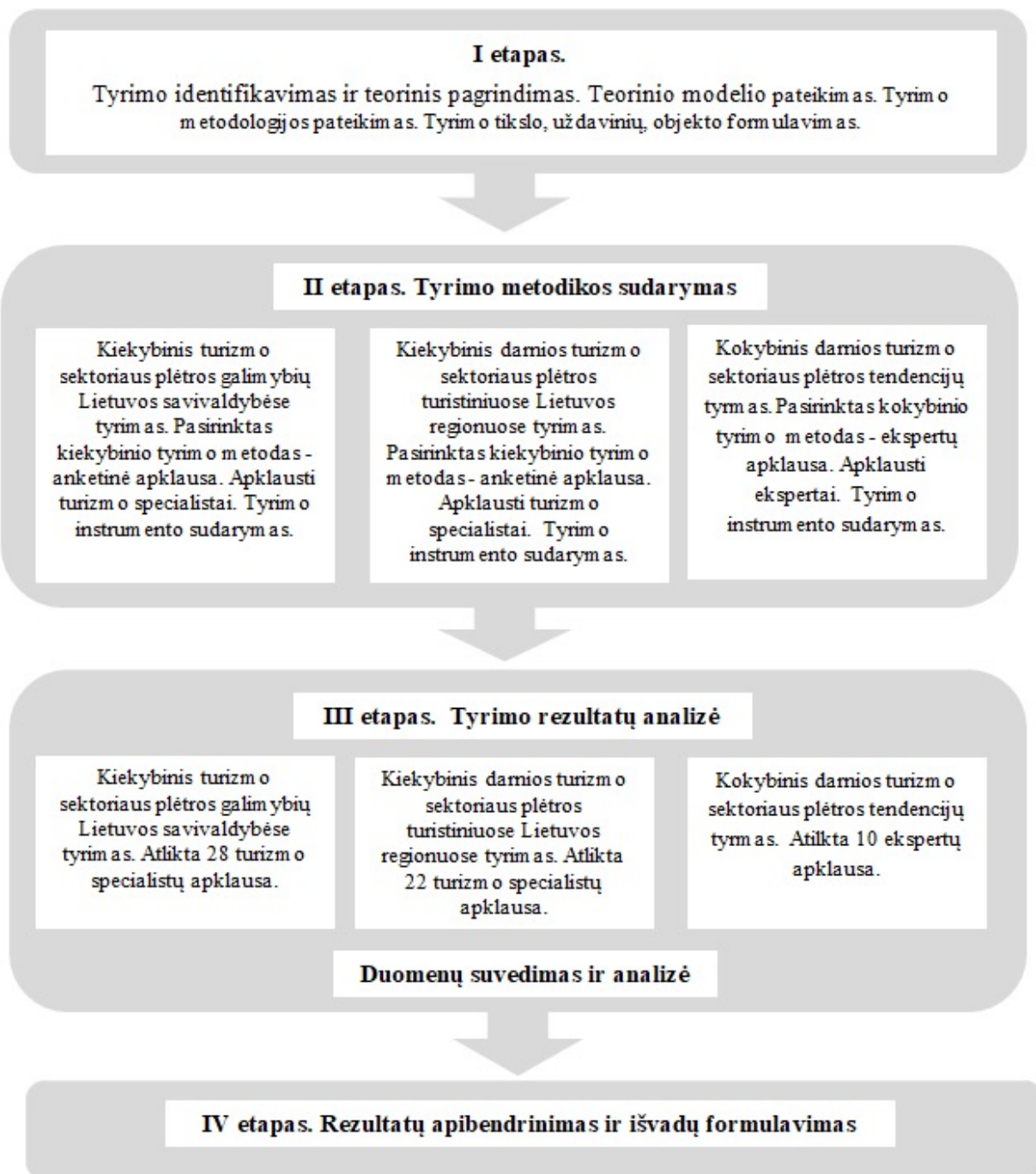
Disertaciniame darbe kiekybinis tyrimo metodas leidžia tyrimo metu ištirti turizmo sektoriaus plėtros galimybes Lietuvos savivaldybėse bei darnios turizmo sektoriaus plėtros galimybes Lietuvos turistiniuose regionuose. Kokybinis metodas leidžia, atlikus Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų kokybinį tyrimą, numatyti turizmo sektoriaus plėtros Lietuvoje tendencijas. Šių tyrimų duomenys yra analizuojami paskutiniame tyrimo etape (Creswell ir Clark, 2011; Fetters ir kt., 2013).

Mišrių metodų strategija disertaciniame darbe leidžia įvertinti Lietuvo turizmo sektoriaus plėtros tendencijas ir galimybes, taigi šios strategijos pasirinkimas leidžia rinkti skirtingo požiūrio, bet vienas kitą papildančius duomenis, kurie padeda atsakyti į iškeltą probleminį klausimą - kokios yra teorinės turizmo sektoriaus darnios plėtros prielaidos (konkurenciniai pranašumai) ir kaip gali būti modeliuojamos turizmo sektoriaus plėtros tendencijos siekiant didinti turistinių regionų konkurencingumą darnios

plėtos kontekste.

Renkantis mišrių metodų tyrimo strategiją, būtina atsakyti į kai kuriuos klausimus (Creswell, 2003). Prieš pradėdant tyrimą, nustatoma tyrimo metodų pirmumo seka. Taip pat sprendžiama, kuriam tyrimui (kokybiniam ar kiekybiniam) bus teikiamas prioritetas. Kita vertus, prioritetas gali būti ir neteikiamas – abu tyrimai gali būti traktuojami kaip lygiaverčiai. Prioriteto teikimas pasireiškia tuo, kad tyrime dominuoja vieno tipo metodai, o kito tipo metodai taikomi tik epizodiškai, kaip papildantys metodai. Prioritetą nusako ir indukcinė arba dedukcinė teorijų taikymo bei tyrimo vykdymo logika (Creswell, 2003). Disertaciniame darbe kaip žvalgybinis tyrimas atliekamas kiekybinis turizmo sektoriaus plėtos galimybių Lietuvos savivaldybėse tyrimas. Antrojo kiekybinio tyrimo - darnios turizmo sektoriaus plėtos galimybių Lietuvos turistiniuose regionuose - metu siekiama įvertinti darnios turizmo sektoriaus plėtos galimybes Lietuvos turistiniuose regionuose. Panaudojant tyrimo metu gautus rezultatus, atliekamas kokybinis Lietuvos turizmo sektoriaus plėtos tendencijų tyrimas. Kokybinio tyrimo metu nustatytos Lietuvos turizmo sektoriaus plėtos tendencijos. Siekiant išsiaiškinti politinių ir teisinių dokumentų poveikį turizmo sektoriaus darniai plėtrai, atliekama dokumentų turinio (content) analizė. Disertacinio tyrimo metu prioritetas neteikiamas nei kiekybiniam, nei kokybiniam tyrimui, tyrimai vykdomi nuosekliai, tačiau, analizuojant kokybinio tyrimo rezultatus, aiškėja turizmo sektoriaus plėtos tendencijos. Kitas svarbus klausimas — „Kuriame tyrimo etape kiekybiniai ir kokybiniai tyrimai bus integruojami?“. Kiekybinės ir kokybinės tyrimo prieigos gali būti integruojamos jau nuo duomenų rinkimo, duomenų analizės metu ar tik duomenų interpretacijos metu (Creswell, 2003). Šiame disertaciniame darbe kokybinio ir kiekybinio tyrimų duomenys buvo analizuojami atskirai ir pristatomi pateikiant rezultatus (žr. 7 pav.).

Kiekybiniai tyrimai disertaciniame darbe konstruojami pozityvizmo (lot. positivus — teigiamas) požiūriu, kad vienintelis teisingo, tikrojo žinojimo šaltinis yra konkretūs (empiriniai) mokslai ir neigianti pažintinę filosofinio tyrimo vertę. Kokybinis Lietuvos turizmo sektoriaus plėtos tendencijų tyrimas disertaciniame darbe konstruojamas pragmatizmo požiūriu. Pragmatizmas nesiremia realizmo metafiziniais postulatais ir atsiriboja nuo abstrakcijų, o remdamasis faktais ir veiksmais, formuoja praktines žinias, susijusias su asmenine patirtimi. Dewey (2013) pirmiausia akcentuoja patirtį, kuri nuolatos atnaujinama tik veikiant, sprendžiant realias gyvenimo problemas socialinėje aplinkoje. Pragmatizmas teigia, kad visos pasaulio žinios pagrįstos patirtimi (Morgan, 2014), o kiekvieno asmens individualios sukauptos žinios yra unikalios ir oficialiai pasidalijamos.

7 pav. Empirinio tyrimo struktūra (sudaryta autorės)

Empirinio tyrimo tikslas - įvertinus turizmo sektoriaus plėtros galimybes Lietuvoje savivaldybių lygmeniu ir darnios turizmo sektoriaus plėtros galimybes turistiniuose regionuose bei atlikus Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų tyrimą ir skirtingų lygmenų dokumentų turinio (content) analizę, numatyti Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijas.

Empirinio tyrimo uždaviniai:

1. Siekiant įvertinti turizmo sektoriaus plėtros galimybes Lietuvoje savivaldybių lygmeniu, atlikti kiekybinį turizmo sektoriaus plėtros galimybių Lietuvos savivaldybėse tyrimą.
2. Siekiant įvertinti darnios turizmo sektoriaus plėtros galimybes Lietuvos turistiniuose regionuose, atlikti kiekybinį darnios turizmo plėtros galimybių Lietuvos turistiniuose regionuose tyrimą.
3. Siekiant nustatyti Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijas, atlikti kokybinį Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų tyrimą.

4. Siekiant išsiaiškinti, ar politiniai ir teisiniai dokumentai padeda nukreipti turizmo sektorių darnumo link, atlikti dokumentų turinio (content) analizę.

Nustaćius metodologines empirinės analizės prielaidas ir numaćius metodines tyrimo procedūras, pasirinkti tokie tyrimo metodai, kaip kiekybinis empirinis tyrimo metodas – anketinės apklausos metodas bei kokybinis empirinis tyrimas – kokybinė turizmo sektoriaus plėtros tendencijų analizė bei dokumentų turinio analizė.

Empirinis disertacinio darbo tyrimas vykdomas šiais etapais (7 pav.):

I etapas. Tyrimo parengiamasis etapas. Šiame etape patikslinamas tyrimo teorinis pagrindimas ir identifikavimas, pateikiamas teorinis modelis ir pagrindžiama tyrimo metodologija, tyrimo tikslas, uždaviniai, formuluojamas objektas.

II etapas. Tyrimo metodikos sudarymas ir pagrindimas. Šiame etape atliekami kiekybiniai ir kokybiniai tyrimai, dokumentų turinio (content) analizė.

- Kiekybinis turizmo sektoriaus plėtros galimybių Lietuvos savivaldybėse tyrimas. Pasirinktas kiekybinio tyrimo metodas – anketinė apklausa. Respondentais tapo Lietuvos savivaldybių turizmo informacijos centrų (TIC) bei turizmo ir verslo informacijos centrų (TVIC) atstovai.
- Kiekybinis darnios turizmo plėtros turistiniuose Lietuvos regionuose tyrimas. Pasirinktas kiekybinio tyrimo metodas – anketinė apklausa. Respondentais tapo šešių Lietuvos turistinių regionų rajonų turizmo informacijos centrų (TIC) ir turizmo ir verslo informacijos centrų (TVIC) atstovai.
- Kokybinė turizmo sektoriaus plėtros tendencijų analizė. Ekspertai buvo pasirinkti, remiantis teorinėje disertacinio darbo dalyje analizuota suinterestuotųjų šalių teorija (Swarbrooke, 2005; Cooper, Hall, 2008; Frederick ir kt., 1992; Freeman 1984 ir kt.). Darni turizmo sektoriaus plėtra įtraukia tokias suinteresuotąsias šalis, kaip valdžios institucijas; turizmo sektoriaus pramonę (svetingumo sektorių, keliones organizuojančias įmones, transporto įmones ir kitas, su turizmo sektoriumi susijusias infrastruktūros įmones); vietos bendruomenę (vietos gyventojus ir vietos verslininkus); nevyriausybinės organizacijas; darbuotojus; turistus; ekspertus (konsultantus, akademikus); „spaudimo“ grupę (aplinkosaugininkus ir kt.) ir kt. (Swarbrooke, 2005, p. 17) - Dokumentų turinio (content) analizė atliekama analizuojant įvairius dokumentus (teisės aktus, strateginius planavimo dokumentus, statistinius duomenis ir kitus dokumentus). Dokumentų turinio (content) analizei atlikti atrinkti pagrindiniai pasaulinio lygmens, ES lygmens, nacionalinio lygmens, sektorinio lygmens dokumentai, teisės aktai turizmo sektoriaus srityje, turizmo sektoriaus planavimo dokumentai: įstatymai, plėtros programos, turizmo rinkodaros programos Lietuvos turizmo sektoriaus statistiniai duomenys bei tarptautiniai kelionių ir turizmo konkurencingumo dokumentai.

III etapas. Tyrimo rezultatų analizė. Abiejų kiekybinių tyrimų dalyvių anketų rezultatų apdorojimas ir analizė vykdyta SPSS programiniu paketu.

IV etapas. Rezultatų apibendrinimas ir išvadų formulavimas. Atlikus gautų duomenų analizę, apibendrinti rezultatai ir suformuluotos išvados. Kiekybinio ir kokybinio metodų taikymas tyrime padėjo nustatyti pagrindines Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijas, apibrėžti ir suformuluoti išvadas.

Tyrimui atlikti pasirinkta mišraus tyrimo strategija, kurios duomenų rinkimo ir analizės pateikiami 4 lentelėje.

4 lentelė. Darbe taikomi tyrimo metodai.

Eil. Nr.	Tyrimas	Duomenų rinkimo metodas	Duomenų analizės metodai
1.	Žvalgomasis kiekybinis tyrimas	Anketinė apklausa el. paštu	Turinio analizė
2.	Kiekybinis tyrimas	Anketinė apklausa el. paštu	Turinio analizė Statistiniai metodai: aprašomoji statistika (Cronbacho alfa koeficientas)
3.	Kokybinis ekspertų tyrimas	Anketinė apklausa el. paštu	Turinio analizė SSGG analizė Daugiakriterinio sprendimo priėmimo metodų AHP ir GRA taikymas Koreliacinė analizė (Kendall konkordancijos koeficientas)

Šaltinis: sudaryta autorės.

Tyrimo ribotumai. Du disertacinio darbo ribotumai susiję su teorine disertacinio darbo dalimi: 1) Mokslinio tyrimo objektu pasirinktas vidaus turizmas, apimantis vietinį ir atvykstatamąjį turizmą, atsiribojant nuo išvykstamojo turizmo; 2) Mokslinio tyrimo objektu pasirinktas turistinio regiono konkurencingumas, identifikuojant turistinio regiono konkurencingumui poveikį darančių veiksnius; 3) Mokslinio tyrimo objektu pasirinkti turizmo sektoriaus plėtros veiksniai. Šie veiksniai turi tiek teigiamą, tiek neigiamą poveikį (pvz., terorizmas, epidemijos ir pan.) turizmo sektoriaus plėtrai. Disertacijoje išskirti neigiamą poveikį turintys turizmo sektoriaus plėtros veiksniai tyrime neanalizuojami, nes tai nėra šio disertacinio darbo objektas.

2.3. Kiekybinių tyrimų organizavimas

2.3.1. Turizmo sektoriaus plėtros galimybių Lietuvos savivaldybėse tyrimo organizavimas

Tyrimo tikslas – įvertinti turizmo sektoriaus plėtros galimybes Lietuvoje savivaldybių lygmeniu.

Tyrimo uždaviniai:

1. Įvertinti turizmo sektoriaus plėtrai įtaką darančių veiksnių svarbą Lietuvos savivaldybėse.
2. Apibrėžti turizmo sektoriaus vadybai svarbius veiksnius Lietuvos savivaldybėse.

Tyrimo metodika. Tyrimui atlikti pasirinktas kiekybinis metodas – anketinė apklausa. Klausimyną užpildė vietinio lygmens turizmo sektoriaus specialistai - rajonų turizmo informacijos centrų (TIC) ir turizmo ir verslo informacijos centrų (TVIC) darbuotojai. Šie asmenys yra įtraukti į turizmo sektoriaus valdymo procesą vietiniame lygmenyje ir dalyvauja vykdomos turizmo sektoriaus politikos formavime, sprendimų priėmimo ir jų įgyvendinime. Apklausiant turizmo specialistus, užtikrinamas tyrimo patikimumas.

Tyrimo imtis. Apklausa buvo vykdoma 2017 metų liepos - rugsėjo mėnesiais, sudarytos anketinės apklausos nuorodą nusiunčiant Lietuvos savivaldybėse veikiančių turizmo informacijos centrų (TIC) ir turizmo ir verslo informacijos centrų (TVIC) atstovams – turizmo specialistams. Nuoroda su apklausa buvo nusiųsta 48 Lietuvos savivaldybių TIC ir TVIC atstovams, tačiau atsakymai gauti iš 28 TIC ir TVIC atstovų. Imties dydis tyrimui buvo apskaičiuotas pagal Schwarze formulę (Rudzkiene, 2005):

$$n = \frac{N \times 1,64^2 \times p \times q}{\varepsilon^2 \times (N - 1) + 1,64^2 \times p \times q}$$

čia:

- N - generalinė visuma, kurią sudaro 48 Lietuvos savivaldybių TIC ir TVIC;
- p/q - tiriamojo pažymio pasirodymo/nepasirodymo tikimybė (buvo imama blogiausio varianto tikimybė, t.y. 50 proc. tuomet $p=q=0,5$);
- ε – pageidautinas tikslumas, šiuo atveju $\varepsilon = 0,1$ (10 proc.); reikšmė 1,64 atitinka standartizuoto normaliojo skirstinio 90 proc. pasiklivimo lygmenį.

Iš viso apklausti 28 turizmo specialistai, Lietuvos turizmo informacijos centrų (TIC) bei turizmo ir verslo informacijos centrų (TVIC) atstovai (pagal Schwarze formulę pakankamas dydis tyrimo imties reprezentatyvumui užtikrinti yra 28 respondentai)⁵⁶.

Tyrimo instrumentas. Klausimyną sudaro 8 struktūrizuoti klausimai (10 priedas). Šie klausimai yra susiję su pagrindinėmis vietiniame lygmenyje (savivaldybėse) išylančiomis turizmo sektoriaus plėtros, planavimo, prioritetų identifikavimo klausimais. Suformuluoti klausimai parengti, atsižvelgiant į teorinėje disertacinio darbo dalyje atliktos mokslinės literatūros analizės duomenis. Anketos įvadinėje dalyje buvo pristatytas tyrimo tikslas, nurodyta, kokiam tikslui bus naudojami duomenys bei užtikrintas anonimiškumas.

Pirmuoju anketos klausimu buvo siekiama išsiaiškinti turizmo sektoriaus plėtrą įtakančių veiksnių svarbą Lietuvos savivaldybėse, prašant turizmo specialistų įvertinti turizmo sektoriaus plėtros veiksnius, kuriuos disertacinio darbo autorė, atlikusi mokslinės literatūros analizę, išskyrė teorinėje disertacinio darbo dalyje (remiantis Dwivedia, Ismagilova, Hughes, Carlson, Filieri, Jacobson, Jain, Karjaluoto, Kefi, Krishen, Kumar, Rahman, Raman, Rauschnabel, Rowley, Salo, Tran, Wang (2021); Maia, Thib, Thia ir Lea, 2020; Vu, Nguyen, Nguyen ir Le, 2020; Vu, Tran, Nguyen ir Nguyen, 2020; Vodenskaja, 2020; Promsaka Na Sakolnakorn ir kt., 2018; Houdement ir kt., 2017; Maneesaeng ir Wall, 2017; Žuromskaitė, 2016). Buvo naudojama Likerto skalė, kitaip dar vadinama sumine, kurią sudaro 5 taškų skalė su reikšmėmis nuo „neturiu nuomonės“ iki „labai svarbu“. Ši skalė yra viena iš dažniausiai naudojamų priverstinio pasirinkimo skalių (Bilevičienė, Jonušauskas, 2013).

Antruoju anketos klausimu buvo siekiama išsiaiškinti turizmo specialistų nuomonę, kurios turizmo rūšys plėtojamos Lietuvos savivaldybėse, prašant respondentų įvertinti turizmo rūšių plėtojamumą pagal tam tikrus kriterijus (plėtojamos pagal strateginius dokumentus - šių turizmo rūšių plėtros prioritetai numatyti strateginiuose dokumentuose; plėtojamos pagal einamąjį poreikį – turizmo rūšys plėtojamos šiuo metu; neplėtojamos) (remiantis Baležentis ir Žuromskaitė, 2012; Grecevičius ir kt., 2002). Trečiuoju anketos klausimu buvo siekiama išsiaiškinti, kurios turizmo paslaugos plėtojamos Lietuvos savivaldybėse, prašant turizmo specialistų įvertinti paslaugų vartojimą pagal tam tikrus

⁵⁶ Buvusio Valstybinio turizmo departamento duomenimis (2017-10-30) Turizmo informacijos centrai (TIC) arba Turizmo ir verslo informacijos centrai (TVIC) Lietuvoje veikia 48-ose Lietuvos savivaldybėse.

kriterijus (plėtojamos pagal strateginius dokumentus - šių paslaugų plėtros prioritetai numatyti strateginiuose dokumentuose; plėtojamos pagal einamąjį poreikį - paslaugos plėtojamos šiuo metu; neplėtojamos). Ketvirtuoju anketos klausimu turizmo specialistų buvo prašoma įvertinti Lietuvos savivaldybes sudarančių rajonų stiprybes ir silpnybes turizmo sektoriaus srityje, atitinkamai pažymint tinkamą atsakymą.

Penktuoju anketos klausimu turizmo specialistų buvo prašoma įvardinti turizmo sektoriaus vadybai svarbius veiksnius Lietuvos savivaldybėse. Klausimas buvo formuluojamas, atsižvelgiant į teorinėje disertacinio darbo dalyje analizuojamus turizmo sektoriaus vadybai svarbius veiksnius vietos (savivaldybių) lygmenyje (remiantis Casado-Aranda, Sanchez-Fernandez, Bastidas-Manzano, 2021; Deladem, Xiao, ir Siueia, 2020; Stulpinaitė, 2016; Paulauskienė, 2013; Bruyn, 2011; Campos, ir Hall, 2011; Franco, ir Estevão, 2010; Holloway, Taylor, 2006). Respondentų nuomonei įvertinti buvo naudojama Likerto skalė su reikšmėmis nuo „visiškai sutinku“ iki „visiškai nesutinku“.

Šeštuoju anketos klausimu turizmo specialistų buvo prašoma nurodyti, kurie išoriniai veiksniai labiausiai padeda, o kurie labiausiai trukdo turizmo sektoriaus plėtrai Lietuvos savivaldybėse, iškiriant po du svarbiausius veiksnius, suranguojant juos pagal svarbumą. Klausimas buvo formuluojamas, atsižvelgiant į teorinėje disertacinio darbo dalyje analizuojamus veiksnius (remiantis Sinkienė, 2008; Masure, 2003; Martinkus, Žilinskas, 2001). Buvo naudojama ranginė skalė. Septintuoju anketos klausimu turizmo specialistų buvo prašoma nurodyti tris pagrindines naujoves (priemones) turizmo sektoriaus srityje, įgyvendintas Lietuvos savivaldybės sudarančiuose rajonuose. Aštuntuoju anketos klausimu respondentų buvo prašoma nurodyti TIC-o arba TVIC-o atstovaujama misestą arba rajoną. Kiekybinio tyrimo dalyvių anketų rezultatų apdorojimas ir analizė vykdyta SPSS programiniu paketu.

Tyrimo etika. Platinant anketas, laikytasi etikos principų (privatumo, konfidencialumo, laisvanoriško apsisprendimo ir pan.) Kiekvienas turizmo specialistas galėjo laisvai rinktis, ar dalyvauti tyrime. Duomenys naudojami apibendrinti, išsaugant respondentų anonimiškumą.

2.3.2. Darnios turizmo sektoriaus plėtros Lietuvos turistiniuose regionuose tyrimo organizavimas

Tyrimo tikslas – įvertinti darnios turizmo plėtros galimybes Lietuvos turistiniuose regionuose.

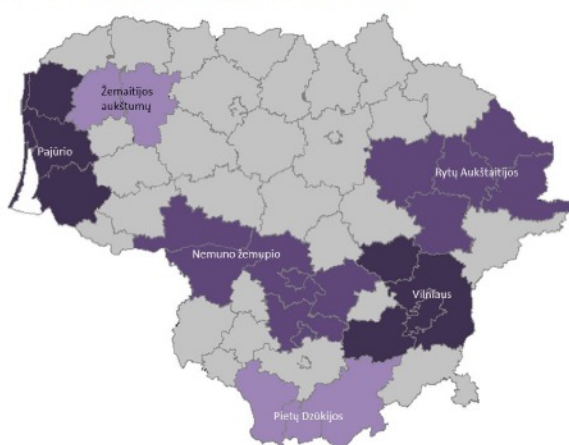
Tyrimo uždaviniai:

1. Atlikti darnios turizmo plėtros veiksnių ir jų tendencijų vertinimo turistiniuose regionuose analizę.
2. Išsiaiškinti, su kokiomis darnios turizmo sektoriaus plėtros problemomis yra dažniausiai susiduriama turistiniuose regionuose ir kurios veiklos yra svarbiausios, darniai plėtojant turizmo sektorių regionuose.

Tyrimo metodika. Tyrimui atlikti pasirinktas kiekybinis metodas – anketinė apklausa. Klausimyną užpildė vietinio lygmens turizmo sektoriaus specialistai - rajonų turizmo informacijos centrų (TIC) ir turizmo ir verslo informacijos centrų (TVIC) darbuotojai. Šie asmenys yra įtraukti į turizmo sektoriaus valdymo procesą vietiniame lygmenyje ir dalyvauja vykdomos turizmo sektoriaus politikos formavime, sprendimų priėmimo ir jų įgyvendinime. Apklausiant turizmo specialistus, užtikrinamas tyrimo patikimumas. *Lietuvos turizmo plėtros 2014–2020 m. programoje* išskirti šie savivaldybių teritorijose

esantys patraukliausi turistinius objektus apimantys prioritetiniai turizmo plėtros regionai (turistiniai) (žr. 8 pav.), kuriems priskirtos 27 savivaldybės iš 60 (arba 45 proc.):

- *Nemuno žemupio regionas*, apimantis Kauno miesto bei Birštono, Jurbarko, Kauno, Kaišiadorių, Šakių ir Prienų rajonų savivaldybes;
- *Pajūrio regionas*, apimantis Klaipėdos ir Palangos miestų bei Klaipėdos, Kretingos, Neringos ir Šilutės rajonų savivaldybes;
- *Pietų Dzūkijos regionas*, apimantis Druskininkų miesto bei Lazdijų ir Varėnos rajonų savivaldybes;
- *Rytų Aukštaitijos regionas*, apimantis Anykščių, Ignalinos, Molėtų, Utenos ir Zarasų rajonų savivaldybes;
- *Vilniaus regionas*, apimantis Vilniaus miesto bei Vilniaus, Širvintų ir Trakų rajonų savivaldybes;
- *Žemaitijos aukštumų regionas*, apimantis Telšių ir Plungės rajonų savivaldybes.

8 pav. Lietuvos turistinių regionų žemėlapis (šaltinis: *Turizmo sektoriaus analizė bei strateginės plėtros kryptys, 2019*)

Apskaičiuota Cronbacho alfa koeficiento reikšmė – 0,908, kuri yra didesnė už siūlomą (Aiken, 2002) – 0,7, todėl vidinis anketos suderintumas yra patenkinamas ir galima tolesnė anketos duomenų analizė.

Tyrimo imtis. Apklausa buvo vykdoma 2019 m. sausio - balandžio mėnesiais, nusiuntus anketinės apklausos (11 priedas) nuorodą jau minėtų šešių turistinius regionus sudarančių rajonų turizmo informacijos centrų (TIC) bei turizmo ir verslo informacijos centrų (TVIC) turizmo specialistams, kuriems buvo pasiūlyta atsakyti į 7 anketos klausimus⁵⁷. Imties dydis tyrimui buvo apskaičiuotas pagal Schwarze formulę (Rudzkienė, 2005):

$$n = \frac{N \times 1,64^2 \times p \times q}{\varepsilon^2 \times (N - 1) + 1,64^2 \times p \times q}$$

čia:

- N - generalinė visuma, kurią sudaro 27 prioritetinius turizmo regionus sudarančių rajonų turizmo informacijos centrai (TIC) ir turizmo ir verslo informacijos centrai (TVIC).
- p/q - tiriamojo pažymio pasirodymo/nepasirodymo tikimybė (buvo imama blogiausio varianto tikimybė, t.y. 50 proc. tuomet p=q=0,5);
- ε – pageidautinas tikslumas, šiuo atveju ε = 0,1 (10 proc.); reikšmė 1,64 atitinka standartizuoto

⁵⁷ Šešis turistinius regionus sudaro 22 rajonai ir 5 miestai (Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Druskininkai, Palanga).

normaliojo skirstinio 90 proc. pasiklivimo lygmenį.

Apklausoje dalyvavo 22 turizmo specialistai (pagal Schwarze formulę pakankamas dydis tyrimo imties reprezentatyvumui užtikrinti yra 19 respondentų). Kiekybinio tyrimo dalyvių anketų rezultatų apdorojimas ir analizė vykdyta SPSS programiniu paketu.

Tyrimo instrumentas. Anketos įvadinėje dalyje buvo pristatytas tyrimo tikslas, nurodyta, kokiam tikslui bus naudojami duomenys bei užtikrintas anonimiškumas. Suformuluoti klausimai parengti, atsižvelgiant į teorinėje disertacijos dalyje atliktos mokslinės literatūros analizės duomenis. Sudarant anketą, buvo naudojamos klausimų grupės: specialiųjų klausimų grupė (klausimai, skirti išsiaiškinti turizmo specialistų darnios turizmo sektoriaus plėtros bei jų tendencijų turistiniuose regionuose veiksnių vertinimą; respondentų nuomonę apie darnios plėtros problemas ir svarbiausias veikas darniai turizmo sektoriaus plėtrai turistiniuose regionuose – 1 - 3 klausimai) ir demografinių klausimų grupė (respondentų demografinės ir socialinės charakteristikos – 5 - 6 klausimai). Taip pat buvo prašoma atsakyti į klausimą, ką TIC-as ar TVIC-as yra numatęs, plėtojant darnųjį turizmą regione.

Pirmuoju anketos klausimu buvo siekiama išsiaiškinti turizmo sektoriaus plėtros darnumo aspektu dabartinės situacijos ir jos tendencijų ateityje vertinimą turistiniuose regionuose. Tam tikslui disertacinio darbo autorė, atlikusi mokslinės literatūros analizę, teorinėje disertacinio darbo dalyje išskyrė dvylika pagrindinių darnios turizmo sektoriaus plėtros turistiniuose regionuose veiksnių (remiantis Reyes-García, Criado-García, Camúñez-Ruíz, ir Pérez, 2021; Dayoub, B., Yang, P., Dayoub, A., Omran, S., ir Li, H., 2019; Gkoumas, 2019; Lenzenet et al., 2018; Tudorache ir kt., 2017; Indriūnas, 2015; Stulpinaitė, 2016; Zamfir ir Cordos, 2015; Baležentis ir Žuromskaitė, 2012). Buvo naudojama ranginė skalė (visi atsakymai pateikiami griežtai didėjančia ar mažėjančia tvarka), prašant turizmo specialistų įvertinti veiksnius 10-ties balų sistemoje: skalėje nuo 1 – labai blogai iki 10 – puikiai. Atsakymai su vertinimu nuo 1 iki 6 rodo žemą darnios turizmo sektoriaus plėtros veiksnių lygį, atsakymai nuo 6,1 iki 8,9 balo - vidutinį lygį ir atsakymai 9-10 ribose rodo aukštą darnios turizmo sektoriaus plėtros veiksnių lygį. Darnios turizmo sektoriaus plėtros turistiniuose regionuose veiksniai: turizmo pasiekiamumas (pritaikymas žmonėms su negalia) ir prieinamumas; užsienio turistų apsilankymas (siektinas rodiklis iki 30 proc. nuo bendro turistų srauto); turizmo paslaugų sertifikavimas („Žaliasis raktas“, „Mėlynoji vėliava“ ir pan.); tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų augimas; ekologinio turizmo plėtojimas; vandens turizmo maršrutų plėtojimas rajone; vandens turizmo viešosios ir privačiosios infrastruktūros plėtojimas; dviračių turizmo infrastruktūros plėtojimas, kuriant regioninius maršrutus; bendro nacionalinio maršruto, jungiančio skirtingus Lietuvos regionus ir sudarančio galimybes turistams planuoti ilgesnės trukmės keliones, plėtojimas; kultūros kelių plėtojimas; oficialiose TIC svetainėse atskiroje skiltyje pateikiamos turistams su specialiaisiais poreikiais reikalingos informacijos pateikimas; visiems prieinamų turistinių maršrutų (įskaitant žmones su negalia) kūrimas (kuria TIC savo vietovėje).

Antruoju anketos klausimu buvo siekiama išsiaiškinti, su kokiomis darnios turizmo sektoriaus plėtros problemomis dažniausiai susiduriama turistiniuose regionuose. Klausimas buvo formuluojamas, atsižvelgiant į teorinėje disertacijos dalyje analizuojamas darnios turizmo sektoriaus plėtros problemas

(remiantis Maia, Thib, Thia ir Lea, 2020; Vodenskaja, 2020; Vu, Nguyen, Nguyen ir Le, 2020; Maia, Thib, Thia ir Lea, 2020; Promsaka Na Sakolnakorn ir kt., 2018; Houdement ir kt., 2017; Žuromskaitė, 2016; Indriūnas, 2015; Čiegis, Dilius, Girdzijauskas, ir kiti, 2015).

Trečiuoju anketos klausimu buvo siekiama išsiaiškinti, kokios veiklos yra svarbiausios darniai turizmo sektoriaus plėtrai turistiniuose regionuose, siūlant įvardinti tris pačias svarbiausias veiklas. Klausimas buvo formuluojamas, atsižvelgiant į teorinėje disertacijos dalyje analizuojamas veiklas darniai turizmo sektoriaus plėtrai skatinti (remiantis Eichelberger, Heigl, Peters, ir Pikkemaat, 2021; Vodenskaja, 2020; Gkoumas, 2019; Punytė, Simonaitytė, 2018; Houdement ir kt., 2017; Žuromskaitė ir kiti, 2016; Korneičiuk ir Pipirienė, 2015). Buvo naudojama rangavimo skalė, suranguojant gaunamus atsakymus.

Penktasis ir šeštasis anketos klausimai buvo skirti respondentų demografinėms ir socialinėms charakteristikos išsiaiškinti. Septintuoju anketu klausimu buvo siekiama išsiaiškinti, kokiam turistiniam regionui atstovauja TIC-as ar TVIC-as. Kiekybinio tyrimo dalyvių anketų rezultatų apdorojimas ir analizė vykdyta SPSS programiniu paketu.

Tyrimo etika. Platinant anketas, laikytasi etikos principų (privatumo, konfidencialumo, laisvanoriško apsisprendimo ir pan.). Kiekvienas turizmo specialistas galėjo laisvai rinktis, ar dalyvauti tyrime. Duomenys naudojami apibendrinti, išsaugant respondentų anonimiškumą.

2.4. Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų kokybinio tyrimo metodika ir organizavimas

Tyrimo tikslas – nustatyti Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijas.

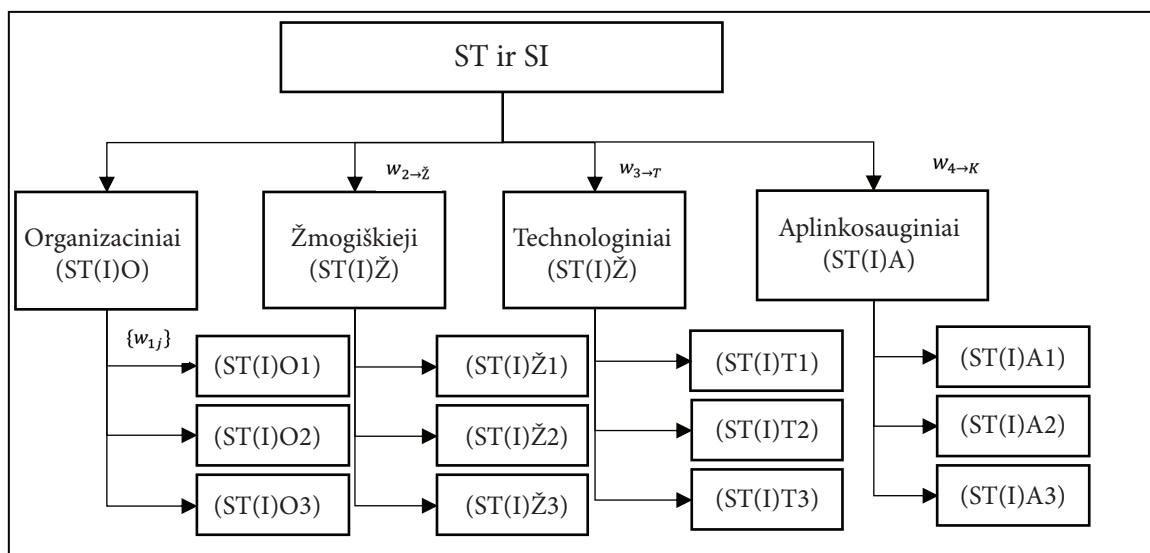
Tyrimo metodika. Tyrimui atlikti pasirinktas kokybinis tyrimo metodas. Išeties tašku pasirinkta SSGG analizės suvestinė ir joje suformuluoti teiginiai (12 priedas), atspindintys turizmo sektoriaus plėtros, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste stipriąsias ir tobulintinas puses, grėsmes ir galimybes, kurios sudarytos iš atitinkamai neigiamų ir teigiamų politinės – teisinės, ekonominės, socialinės, technologinės ir ekologinės aplinkų veiksnių rinkinių. Siekiant empiriškai pritaikyti šiuos teorinio turizmo sektoriaus plėtros modelio pagrindu (žr. 5 pav.) išskirtų stipriųjų ir tobulintinių pusių palankiomis ir nepalankiomis aplinkos sąlygomis modeliavimo rezultatus ir jų suformuluotais tyrimo rezultatais pagrįstas rekomendacijas, šie teiginiai buvo įtraukti į ekspertų apklausos anketą, kaip tai apibrėžta daugiakriterinio sprendimo priėmimo metodų AHP ir GRA taikymo metodikoje (žr. 9 pav.). Mokslininkai (Fahim, Tan, Naz, Ain, ir Bazai, 2021; Li, Chen, ir Fang, 2021) teigia, kad SSGG analizės metodas gali būti naudojamas kaip mokslinio tyrimo metodas.

Analitinės hierarchijos (AHP) metodą pirmą kartą pasiūlė Saaty (1990)⁵⁸. Ši metodika yra gana plačiai taikoma šiuolaikiniuose tyrimuose įvairiose srityse, tiek technologiniuose, tiek inžineriniuose, tiek socialiniuose, tiek humanitariniuose ir pedagogikos moksluose. Metodikos populiarumą lėmė tai, kad sudaromos galimybės ne tik įvertinti ekspertų nuomonę, tačiau porinio palyginimo pagrindu atsižvelgti tiek į tiriamo reiškinių aplinkos neapibrėžtumus, tiek ir į elgsenos neapibrėžtumą, o taip pat suranguoti

⁵⁸ Thomas L. Saaty, How to make a decision: The analytic hierarchy process. European journal of operational research, (1990), 48 (1), 9–26.

Analitinės hierarchijos metodas yra uždara logistinė konstrukcija, kuri yra realizuojama nesudėtingomis analitinėmis taisyklėmis ir yra skirta sudėtingų problemų analizei atlikti bei optimaliam sprendimui priimti, o esminis hierarchijos klausimas susijęs su tuo, kokią įtaką žemiausio hierarchijos lygio faktoriai daro tiriamajam objektui (Vinogradova, 2013). AHP yra sprendimų priėmimo palaikymo įrankis, kuris gali būti naudojamas kompleksiniams daugiakriteriniams uždaviniams spręsti. Šis metodas naudoja daugelio lygių hierarchinę kriterijų struktūrą. Reikalingi duomenys gaunami naudojant porinį palyginimą, kuris ir yra naudojamas kriterijų svoriams. Jei palyginimų įvertiniai nėra suderinti, logiškai, tai metodas pateikia priemones suderinamumo laipsnio padidinimui. Taikant AHP metodą, svarbiausios kategorijos lyginamos viena su kita, šių kategorijų kriterijai lyginami vieni su kitais (pagal kategorijas), alternatyvos lyginamos viena su kita (pagal kriterijus). Dėl porinio palyginimo principo metodas yra patogus, nes lengviau lyginti rodikliu po du, o ne juos visus iš karto. Lyginimas yra nesudėtingas ir kokybiškas: nurodoma, kiek vienas rodiklis yra svarbesnis už kitą (Valionienė, 2020)⁶¹.

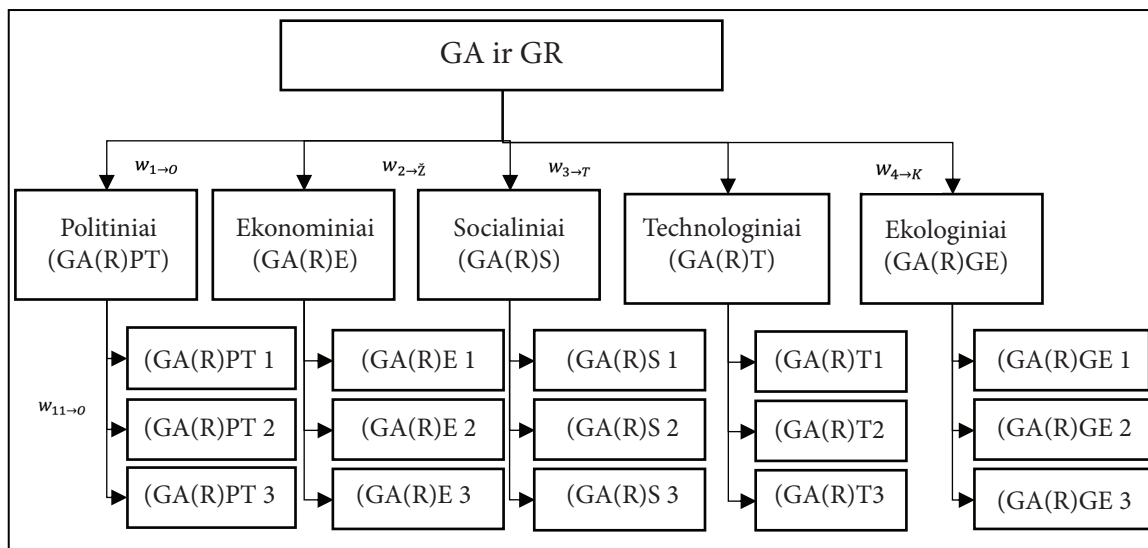
Remiantis AHP metodika, speciali tyrimo anketa turi būti sudaryta ir kriterijai turi būti suskirstyti bent į vieno lygio kategorijų subkategorinius rinkinius, kaip tai atvaizduota 10 ir 11 paveiksluose. Siekiant suformuluoti rekomendacijas ir patvirtinti ginamuosius teiginius, teorinio analitinio tyrimo metu identifikuoti teiginiai, atspindintys turizmo sektoriaus plėtros didinant konkurencingumą darnaus turizmo vystymosi kontekste stiprybes, silpnybes, grėsmes bei galimybes, buvo išdėstyti kategorijomis ir subkategorijomis. Kaip atvaizduota 10 paveiksle, stiprybės ir silpnybės buvo kategorizuotos į tokias subkategorijas kaip organizaciniai, žmogiškieji, technologiniai bei aplinkosauginiai aspektai.

10 pav. Silpnybių ir stiprybių teiginių kategorijos ir subkategorijos (sudaryta autorės)

Kaip parodyta 11 paveiksle, grėsmės ir galimybės buvo kategorizuotos į tokias subkategorijas, kaip tai yra numatyta išorinės aplinkos vertinimo metodikoje PESTAT, kaip politiniai - teisiniai, ekonominiai, socialiniai, technologiniai, ekologiniai aspektai.

⁶¹ Elena Valionienė. Jūrų transporto sektoriaus patrauklumo vertinimas teorinio jūrų uosto modelio pagrindu. Daktaro disertacija. MRU, (2020).

11 pav. Galimybių ir grėsmių teiginių kategorijos ir subkategorijos (sudaryta autorės)

Tokiu būdu išdėsčius SSGG analizės metu gautus teiginius, kurie atspindi turizmo sektoriaus plėtos veiksnių įtaką turistinių regionų konkurencingumui darnios turizmo sektoriaus plėtos kontekste, gaunamos keturios grupės teiginių rinkinių, kuriuose teiginiai yra suskirstyti į subkategorijas: stiprybių ir silpnybių teiginių rinkiniai yra suskirstyti į keturias kategorijas – organizaciniai, technologiniai, žmogiškieji ir aplinkosauginiai veiksniai, o grėsmių ir galimybių teiginių grupės suskirstytos į kategorijas pagal PESTEL analizės metodiką: politiniai - teisiniai, ekonominiai, socialiniai, technologiniai ir ekologiniai veiksniai. Remiantis AHP metodika, kiekvieno eksperto apklausos metu turi būti palyginamas kategorijų svoris, o visų kategorijų svorių suma turi siekti 1, o kiekvienos kategorijos teiginiai dar lyginami tarpusavyje ir jų svorių suma teiginių grupės viduje taip pat neturi viršyti 1. Tokiu būdu ekspertų apklausos anketoje poromis išdėstomi visi teiginiai ir ekspertai juos lygina tarpusavyje pagal jų reikšmingumą turizmo regiono konkurencingumo didinimui darnios turizmo sektoriaus plėtos kontekste, vertindami alternatyvas tokioje skalėje, kaip parodyta 5 lentelėje. Pažymėtina tai, kad, jeigu X1 yra reikšmingesnė už X2 ir skirtumą ekspertas vertina 9, tai, suvedant duomenis į analitinę matricą X2, laikomas nereikšmingu, lyginant su X1 ir jo reikšmingumas siekia 1/9.

5 lentelė. AHP metodo taikomas kriterijų palyginimo tarpusavyje vertinimas

Alternatyva	9	7	5	3	1	3	5	7	9	Alternatyva
X1	X1 reikšmingesnė, o įvertis nurodo, kaip ženkliai reikšmingesnė nei X2				Abi alternatyvos vienodos	X2 reikšmingesnė, o įvertis nurodo, kaip ženkliai reikšmingesnė nei X1				X2

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Khademi et al., 2014; ; Pakkar, 2016, 2017; Podvezko ir Podvezko, 2014; Vinogradova, 2013.

Pažymėtina yra tai, kad atliekamo tyrimo kontekste ekspertų yra daugiau nei vienas, todėl, suvedant duomenis į skaičiavimų matricą, taikoma vidutinės reikšmės (geometrinio vidurkio) apskaičiavimo metodika, į porinio palyginimo matricą įvedant vidutinę visų ekspertų įverčio reikšmę. Tokiu būdu įvertis poriniopalyginimo matricoje apskaičiuojamas pagal tokią analitinę išraišką.

$$X_{kk-1} = \frac{\sum_{n=1}^N X_{kk-1n}}{N}$$

Formulėje:

X_{kk-1} – konkretaus kriterijaus vertė, kuri rašoma į porinio palyginimo matricos langelį;

k – kriterijų skaičius, $k=1,2,\dots,K \in \mathbb{N}$;

n – ekspertų skaičius, $n=1,2,\dots,N \in \mathbb{N}$.

Remiantis AHP siūloma metodika bei Khademi et al., 2014; Pakkar, 2016, 2017; Podvezko ir Podvezko, 2014; Vinogradova (2013) tyrimais, svertinis koeficientas kiekvienam teiginiui yra skaičiuojamas taikant tokį algoritmą: vertinimas ir skaičiavimai, atliekami kvadratinės matricos forma $K=||K_{ij}||$ ($i, j = 1,2,\dots,k$), čia k – lyginamų kriterijų skaičius. Ekspertų vertinimo rodiklių palyginimo matricos matematinė išraiška atrodo taip:

$$X = \begin{pmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & p_{k1x} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2x} \\ \vdots & \ddots & & \vdots \\ x_{n1} & x_{n2} & \dots & x_{kk} \end{pmatrix}$$

Kur

$$x_{kk} = 1$$

$$x_{ik} = K_{ik}, \quad i=1,\dots, k-1$$

$$x_{ki} = \frac{1}{p_{ik}}, \quad i=1,\dots, k-1$$

Po sudaromos sprendimų matricos yra apskaičiuojamos sprendimų matricos stulpelių sumos (3) ir tarpinė matrica (4):

$$X_{ji} = \sum_{i=1}^k x_{ji}$$

$$Z_{ji} = \frac{k_{ji}}{\sum_{i=1}^k k_{ji}}$$

Vėliau apskaičiuojamas matricos prioritetų vektorius, t. y. kriterijų (subkriterijų) svoriai (5):

$$v_{ji} = \frac{\sum_{j=1}^k Z_{ji}}{n}$$

Lyginimo suderinamumo sąlyga išreiškiama matematiškai. Idealiu atveju daugindami matricą K iš svorių stulpelio $v = (v_1, v_2, \dots, v_k)^T$ ir naudodami lygybę (6), gausime $Pv = kv$, t. y. sprendžiamas žinomas matematikos uždavinys apie matricos P tikrinius vektorius v su tikrine reikšme $\lambda = k$

$$K_z = \varphi_z.$$

Idealiu atveju, kai matrica yra suderinta ir stulpelių elementai yra proporcingi, $\lambda_{\max} \geq k$ ir matricos suderinamumą apibūdina skirtumas $\varphi_{\max} - k$ bei matricos K eilė. Suderinamumo indeksas (CI) apibrėžiamas taip:

$$CI = \frac{(\varphi_{\max} - k)}{(k - 1)}$$

Formulėje:

φ_{\max} – kriterijų koeficientų vidurkis;

k – kriterijų skaičius, parodantis porinio palyginimo matricos eilę.

Vėliau apskaičiuojamas matricos suderinamumo santykis, rodantis matricos suderinamumo laipsnį, pagal formulę:

$$CR = \frac{CI}{RI}$$

Formulėje:

CR (Consistency ratio)- ekspertų nuomonės suderinamumo rodiklis

CI (Consistency index)- matricos suderinamumo laipsnis;

RI (random consistency index)- atsitiktinio indekso vidurkis, paaimamas iš reikšmių lentelės.

6 lentelė. Atsitiktinio suderinamumo indekso reikšmės

k=	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
RI	0,00	0,00	0,52	0,89	1,11	1,25	1,35	1,40	1,45	1,49	1,52	1,54	1,56	1,58	1,59

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Vinogradova, 2013

Matrica laikoma suderinta, jei santykio CR reikšmė ≤ 0.1 . Suderinamumo santykis CR duoda galimybę nustatyti kiekvieno atskiro eksperto įvertinimo neprieštarumą.

Šio metodo taikymo rezultatas – SSGG teiginiai kiekvienoje iš kategorijų ir bendroje hierarchinėje struktūroje gali būti išdėstyt pagal jų reikšmingumą, formuojant turizmo sektoriaus plėtros gaires, siekiant padidinti turistinių regionų konkurencingumą nuo reikšmingiausio iki mažiausiai reikšmingo, remiantis atlikto ekspertinio tyrimo įverčiais.

Tačiau, siekiant suformuluoti rekomendacijas konkrečiau tyrimo kontekste ir pasiūlymus, apimančius ir pokyčių rekomendacijas, papildomai reikalinga įvertinti kiekvieno iš teiginių aktualumą ir raiškos lygį Lietuvos turizmo sektoriuje, todėl kiekvienas iš teiginių ekspertų anketoje yra įtrauktas 2 anketos dalyje su prašymu ekspertui kiekvieną teiginį įvertinti 5 - kiabalėje skalėje, kurioje 1 reiškia faktiškai neapčiuopiamą raišką, o 5 – labai stiprią. Šiuo tikslu, siekiant kiekvienoje kategorijoje suranguoti teiginius nuo didžiausią raišką turinčio iki mažiausią raišką turinčio ir atliepti ekspertų nuomonės perdengimus bei pilkąją zoną, kurioje lieka tam tikra dalis informacijos, buvo pasirinktas pilkosios reliacinės analizės metodas (GRA grey relational analysis). Šitas metodas remiasi pilkųjų sistemų teorijos taikymo įvairiose sistemose principais. GRA metodikos taikymas išsamiai pirmą kartą buvo išanalizuotas Kinijos mokslininko Julong (1989)⁶² moksliniuose tyrimuose. Pažymėtina yra tai, kad GRA metodika dažnai yra taikoma tokiose sistemose, kuriose yra kokybinių duomenų, dominuoja elgsenos komponentė ir veikia aplinkos neapibrėžtumų principai. Tokios išvardintos komponentės yra ir ekspertų apklausose, kur dominuoja

⁶² Deng Julong, Introduction to grey system theory. The journal of grey system, (1989), 1, 1 – 24.

aukšto neapibrėžtumo lygį turintys žmogiškosios elgsenos ir subjektyvumo rizikos veiksniai, todėl siekiant padengti tas pilkšias neapibrėžtumų zonas buvo pasirinktas šis daugiakriterinio sprendimų priėmimo metodas.

GRA metodika turizmo sektoriaus tyrimuose nebuvo taikyta labai plačiai, tačiau ji yra pakankamai dažna socialiniuose tyrimuose, ypač susijusiuose su keleto objektų palyginimu tyrimo problemos kontekste pagal poveikį turinčių veiksnių poveikį. Dažnai GRA metodas taikomas plėtojant pilkųjų sistemų principais pagrįsto prognozavimo metodiką. Pilkosios reliacinės analizės metodų taikymą ir jų tinkamumo socialinių ir socio – ekonominių reiškinių tyrimuose pagrindė Ma (2010)⁶³, o Maghrabie ir kt.⁶⁴. (2019) GRA metodą taikė kompleksinių problemų sprendinių paieškai neapibrėžtoje aplinkoje.

Taigi, visų išskirtų teiginių subkategorijose išsidėstymas turi tam tikrą tvarką.

Ir bet kuris Y_i^j yra visų tyrime dalyvavusių ekspertų vertinimas, interpretuojamas sekančiai y – reikšmė i - tojo eksperto, j - tajam teiginiui. Išdėsčius teiginių reikšmes tokiu būdu, papildomai išrenkamos minimalios ir maksimalios ekspertų reikšmės, kurios naudojamos normalizuotoms reikšmėms apskaičiuoti:

$$Y_{ie_{max}}^{\square} - i - \text{tojo požymio maksimalus įvertis};$$

$$Y_{ie_{min}}^{\square} - i - \text{tojo požymio minimalus eksperto įvertis}.$$

Normalizuota kiekvieno požymio reikšmė kiekvienam tiriamajam objektui, taikant strategiją, kad didesnė reikšmė reiškia aukštesnį rangą, yra apskaičiuojama pagal tokią išraišką (10):

$$y_i^j = \frac{Y_i^j - Y_{ie_{max}}^{\square}}{Y_{ie_{max}}^{\square} - Y_{ie_{min}}^{\square}}$$

Kadangi taikoma strategija „kuo didesnė reikšmė, tuo aukštesnis rangas“, išrenkama didžiausia normalizuota požymio reikšmė $y_{i_{max}}^{\square}$, kuri yra naudojama skaičiuojant tyrimo objekto konkretaus požymio normalizuotos ir maksimalios reikšmės skirtumą taikant (11) analitinę išraišką :

$$\Delta_i^j = y_{i_{max}}^{\square} - y_i^j$$

Išrenkamos skirtumų maksimalios ir minimalios reikšmės kiekvienam požymiui, atitinkamai $\Delta_{i_{max}}^{\square}$ ir $\Delta_{i_{min}}^{\square}$

Baigiamajame etape yra apskaičiuojamas kiekvieno teiginio pilkasis santykinis koeficientas (Grey relational coefficient, g)

$$g_i^j = \frac{\Delta_{i_{min}}^{\square} + \varepsilon \Delta_{i_{max}}^{\square}}{\Delta_i^j + \varepsilon \Delta_{i_{max}}^{\square}}$$

⁶³ Yan Ma, Study on the second relational grade and its properties. *Kybernetes*, (2010), 39 (8). 1330 – 1335.

⁶⁴ Hesham F. Maghrabie, Yvan Beauregard, Andrea Schifauerova, Grey – based multi – criteria decision analysis approach: addressing uncertainty at complex decision problems. *Technological forecasting & social change*, (2019), 146, 366 – 379

Formulėje

$$\varepsilon = 0,5;$$

Tyrimo objektų tarpusavio palyginimui pagal suminį požymių indeksą gali būti paskaičiuojamas pilkasis santykinis įvertis (Grey relational grade, gr), apibendrinantis visų ekspertų nuomonę konkrečiau teiginio atžvilgiu:

$$gr^j = \frac{\sum_{i=1}^I \Delta_i^j}{I}$$

Formulėje, I - reikšmių skaičius, atitinkantis tyrime dalyvaujančių ekspertų skaičių. Remiantis šio rodiklio reikšme, galima palyginti kategorijose ir subkategorijose išdėstytus teiginius pagal gautą santykinį indeksą interpretuojant tai, jog didesnė indekso reikšmė reiškia aukštesnį rangą. Taigi, GRA metodo taikymo rezultatas - ranginėje skalėje išrikiuoti teiginiai pagal jų raiškos lygį Lietuvos turizmo sektoriaus charakterizavime, remiantis ekspertų įverčiais, vertinant konkretų teiginį turizmo sektoriaus plėtros, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste pagal jo raiškos Lietuvos turizmo sektoriuje lygį. Tokiu būdu galima charakterizuoti Lietuvos turizmo sektorių, išskiriant jo stipriąsias, tobulintinas puses, egzistuojančių galimybių bei grėsmių sąlygomis.

Siekiant sudaryti galutinį rekomendacijų rinkinį, koku būdu plėtoti Lietuvos turizmo sektorių, siekiant padidinti turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste, pritaikomas kombinuotas AHP - GRA metodas, siekiant visas rekomendacijas pateikti hierarchine tvarka: pradedant nuo labiausiai probleminę situaciją sprendžiančių rekomendacijų ir užbaigiant konkrečių sričių sustiprinimo rekomendacijomis. Kombinuotą AHP - GRA metodiką bei jos taikymo galimybes išsamiau analizavo Pakkar (2016, 2017). Šio kombinuoto metodo taikymo principai yra gana paprasti, siekiant išdėstyti teiginius ir su teiginyje minimais veiksniais susijusias rekomendacijas nuo reikšmingiausios ir mažiau reikšmingos, kiekvieno teiginio bendrasis svoris teiginių rinkinyje SSGG imtyje yra tiesiog padauginamas iš jo raiškos koeficiento Lietuvos turizmo sektoriuje. Tokiu būdu formuluojant rekomendacijas, yra atsižvelgiama ne tik į veiksnio daromą poveikį, tačiau ir į jo kiekybinę išraišką esamoje situacijoje.

AHP - GRA kombinuoto metodo panaudojimo suponuojamos metodikos kontekste suformuota ekspertų apklausos anketa yra pateikiama 12 priede. Remiantis tyrimo modeliu, pavaizduotu 5 paveiksle, kitas svarbus tyrimo etapas – tai ekspertų imties sudarymas (žr. 7 lentelė).

Ekspertų imtis buvo sudaryta pagal Swarbrooke suinteresuotųjų šalių teoriją, pagal kurią suinteresuotąsias šalis turizmo sektoriuje sudaro valdžios atstovai; turizmo sektoriaus pramonės (svetingumo sektoriaus, keliones organizuojančias įmonės, transporto įmonės ir kitos, su turizmo sektoriumi susijusios infrastruktūros įmonės) atstovai; vietos bendruomenė (vietos gyventojai ir vietos verslininkai); nevyriausybinės organizacijos; turistai; ekspertai (konsultantai, akademikai); „spaudimo“ grupė (aplinkosaugininkai ir kt.) ir kiti (Swarbrooke, 2005; Cooper, Hall, 2008; Freeman 1984; Frederick ir kt., 1992). Ekspertams taip pat buvo keliami reikalavimai būti savo srities profesionalais, turėti ne mažesnę kaip 5 metų darbo stažą, (turistams – turėti kelionių patirtį, ekspertams (konsultantams, akademikams) – mokslinį laipsnį ir būti publikavusiems ne mažiau kaip 3 straipsnius) ir pan.

7 lentelė. Kokybinio tyrimo ekspertai

Nr.	Eksperto kodas	Ekspertų veiklos sritis	Sritis pagal suinteresuotųjų šalių teoriją
1.	E_1	Ekonomikos ir inovacijų ministerijos Turizmo politikos skyriaus specialistas	Valdžios atstovas
2.	E_2	Lietuvos viešbučių ir restoranų asociacijos atstovas	Nevyriausybinių organizacijų
3.	E_3	Aplinkos apsaugos agentūros atstovas	„Spaudimo“ grupė
4.	E_4	Aplinkos apsaugos asociacijos atstovas	„Spaudimo“ grupė
5.	E_5	Aplinkos apsaugos srities mokslininkas	Ekspertai (konsultantai, akademikai)
6.	E_6	Turizmo srities mokslininkas	Ekspertai (konsultantai, akademikai)
7.	E_7	Regioninio TIC vadybininkas	Turizmo sektoriaus pramonės atstovas
8.	E_8	VšĮ „Keliauk Lietuvoje“ atstovas	Valdžios atstovas
9.	E_9	Vietinės bendruomenės atstovas	Vietos bendruomenė
10.	E_10	Turistas	Turistai

Šaltinis: sudaryta autorės

Tyrimas buvo vykdytas 2021 metų liepos – rugpjūčio mėnesiais. Apklausa buvo vykdoma elektroniniu paštu, prieš tai pabendravus su būsimu ekspertu telefonu, ir žodžiu paaiškinus anketos pildymo principus. Parengta ir išsiųsta 12 anketų, gauta 10 atsakytų anketų.

Anketa (12 priedas) buvo sudaryta iš dviejų klausimų, iš kurių pirmajame buvo rašoma palyginti teiginius pagal jų svarbą ir reikšmę, formuojant rekomendacijas darniai turizmo sektoriaus plėtrai, o antrajame klausime buvo prašoma įvertinti teiginiuose įvardintų požymių raiškos Lietuvos turizmo sektoriuje lygį ir aktualumą. Tyrime taikomas kombinuotas AHP (angl. analytical hierarchy process), GRA (angl. Gray relational analysis) ir daugiakriterinis vertinimo metodas (MAUT, angl. multiattribute utility theory).

Kaip tai išskirta kokybinio tyrimo modelyje, siekiant pereiti prie metodų ir algoritmų taikymo, reikalinga nustatyti ekspertų nuomonės suderinamumą ir ekspertų kompetencijos rodiklį. Ekspertinis vertinimas remiasi prielaida, kad sprendimas gali būti gautas tik įvertinus ekspertų nuomonių suderintumą. Apžvelgus ekspertinio vertinimo rezultatus, reikšminga įvertinti antrajame tyrimo etape dalyvavusių ekspertų nuomonių suderintumą, apskaičiuojant Kendall konkordancijos koeficientą W . Jei ekspertų vertinimai prieštaringi, $W \rightarrow 0$; jei ekspertų vertinimai panašūs, $W \rightarrow 1$ (Baležentis ir Žalimaitė, 2011)⁶⁵. Tam, kad galima būtų įvertinti, ar ekspertų nuomonė vieninga vienu ar kitu klausimu, reikalinga suskaičiuoti konkordancijos koeficientą. Pirmiausia yra apskaičiuojamas rangų sumų vidurkis:

$$a = 0,5 \cdot n \cdot (m + 1)$$

⁶⁵ Alyudas Baležentis ir Martyna Žalimaitė. Ekspertinių vertinimų taikymas inovacijų plėtros veiksnių analizėje: Lietuvos inovatyvių įmonių vertinimas. Management theory and studies for rural business and infrastructure development, (2011), 3(27), 23–31.

Formulėje:

n – ekspertų skaičius;

m – alternatyvų skaičius.

Toliau yra apskaičiuojama nuokrypių nuo rangų sumos vidurkio kvadratų suma:

$$S^2 = \sum_{j=1}^m \left(\sum_{i=1}^n x_{ij} - a \right)^2, \forall i, j$$

Formulėje:

a – apskaičiuota formulėje () rangų suma;

x_{ij} i – tojo eksperto j – tosios alternatyvos vertinimas (rangas), kai $i=1, 2, \dots, n$ ir $j=1, 2, \dots, m$, kur

m – alternatyvų skaičius, o n – ekspertų skaičius.

Pats konkordancijos koeficientas, atspindintis ekspertų nuomonių suderinamumą, yra apskaičiuojamas sekančiai:

$$W = \frac{12 \cdot S^2}{n^2 \cdot (m^3 - m)}$$

n – ekspertų skaičius;

m – alternatyvų skaičius.

Tada yra suformuluojamos ir tikrinamos dvi hipotezės: H_0 : ekspertų vertinimai priešaringi ($W=0$, (3)); H_A : ekspertų vertinimai yra panašūs ($W>0$, (3)).

Hipotezės yra atmetamos ir patvirtinamos tuo atveju, kai palyginama faktinė ir lentelinė Chi kriterijaus statistika, todėl sekančiame etape yra apskaičiuojama faktinė patikimumo statistika ir patikrinama su kritine reikšme

$$\chi_f^2 = W \cdot n \cdot (m - 1)$$

Formulėje:

$$\chi_{\alpha}^2: \text{CHIINV}(0,01; m - 1)$$

W – konkordancijos koeficientas;

n – ekspertų skaičius;

m – alternatyvų skaičius.

Tuo atveju, jei $\chi_f^2 > \chi_{\alpha}^2$ nulinė hipotezė H_0 yra atmetama, o alternatyvioji hipotezė H_A yra patvirtinama. Tokiu atveju yra daroma išvada, kad ekspertų nuomonės yra suderinamos ir suderintumas yra statistiškai reikšmingas.

Tačiau apskaičiuotas konkordancijos koeficientas nenustato, ar ekspertų, kurių vertinimai gali būti laikomi išskirtimis, turi pakankamą kompetenciją. Būtent todėl kiekvienam ekspertui yra apskaičiuojamas kompetencijos koeficientas τ taikant tokį apskaičiavimo algoritmą (Baležentis ir Žalimaitė, 2011):

$$\tau_i = \frac{1}{\lambda} \cdot \sum_{j=1}^m x_j \cdot x_{ij}, \forall i = 1, \dots, n$$

$$x_j = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_{ij}$$

$$\lambda = \sum_{j=1}^m \sum_{i=1}^n x_j \cdot x_{ij}$$

Formulėje:

n – ekspertų skaičius, o $j=1, \dots, m$ alternatyvų parametrų aibėje skaičius.

Apskaičiavus kiekvieno klausimo kiekvieno eksperto kompetencijos rodiklį, suskaičiuojamas kompetencijų rodiklių vidurkis ir vidutinė kvadratinė paklaida. Teigiama, kad nekompetetingi arba atsitiktiniai ekspertai tyrime nedalyvavo, o jų nuomonė reikšmingai nesiskyrė nuo daugumos nuomonės, tik tuo atveju, jeigu apskaičiuotas eksperto kompetencijos koeficientas patenka į patikimumo intervalą, t. y. išpildoma sekanti sąlyga:

$$\bar{\tau} - \sigma \leq \tau_i \leq \bar{\tau} + \sigma, \text{ kai } p < 0,05$$

Teigiama, kad nekompetetingi arba atsitiktiniai ekspertai tyrime nedalyvavo, o jų nuomonė reikšmingai nesiskyrė nuo daugumos nuomonės, tik tuo atveju, jeigu apskaičiuotas eksperto kompetencijos koeficientas patenka į patikimumo intervalą.

Tyrimo etika. Platinant anketas, laikytasi etikos principų (privatumo, konfidencialumo, laisvanoriško apsisprendimo ir pan.) Kiekvienas respondentas galėjo laisvai rinktis, ar dalyvauti tyrime. Duomenys naudojami apibendrinti, išsaugant respondentų anonimiškumą.

2.5. Dokumentų turinio analizė

Siekiant išaiškinti turizmo sektoriaus darnios plėtros galimybes bei prioritetus, atlikta dokumentų turinio (content) analizė. Dokumentų turinio analizė yra formalizuotas dokumentų tyrimo būdas, numatanti jų turinio vertinimą, remiantis požymių, kurie svarbūs tyrėjui ir kuriuos galima apibendrinti, skaičiavimu bei išryškinantis teksto charakteristikas (Kardelis, 2016). Ši analizė turi privalumų, nes yra sisteminga, pagrįdžiama ir visada gali būti patikrinama, nes duomenys yra paaimami iš tekstų. Atsižvelgiant į tyrimo specifiką, dokumentų turinio analizės metodas (content) laikytinas svarbiu duomenų rinkimo metodu. Gallas ir kt.; Hodderis (1996) siūlo tokius duomenų, gautų iš dokumentų ir įrašų interpretacijos kriterijus: vidinis suderinamumas (kuris reiškia, kad atskiros teorinės argumentacijos dalys viena kitai neprieštarauja ir kad išvados išplaukia iš prielaidų); išorinis suderinamumas (kad interpretacija atitinka teorijos priimtas disciplinas tiek jos viduje, tiek ir už jos ribų); duomenų ir teorijos atitikimas; teorinių prielaidų pasitvirtinimas; tiesos vertinimas.

Buvo analizuoti šie skirtingų lygmenų dokumentai:

- *Pasaulinio lygmens dokumentai* - Jungtinių Tautų rezoliucija „Keiskime mūsų pasaulį: Darnaus

- vystymosi darbotvarkė iki 2030 metų“, 2015 m.; OECD „Tourism trends and policies 2020“.
- Europos Sąjungos lygmens dokumentai - ES tvaraus turizmo strategija, 2021 m.; Lisabonos sutartis, 2007 m.; Europos Komisijos komunikatai „Europos žaliasis kursas“, 2019 m., „Turistų lankomiausias žemynas – Europa. Nauja turizmo politika“, 2010 m., „ES ekonomikos augimo ir darbo vietų kūrimo plėtojant pakrančių ir jūrų turizmą strategija“, 2014 m., „Bendros vizų politikos įgyvendinimas ir plėtojimas ekonomikos augimui ES paskatinti“, 2012 m. ir „Darnaus ir konkurencingo Europos turizmo darbotvarkė“, 2007 m.
 - Nacionalinio lygmens dokumentai - Nacionalinis pažangos 2021-2030 planas; Valstybės pažangos strategija „Lietuva 2030“; Nacionalinė darnaus vystymosi strategija, 2011 m.; Lietuvos Respublikos teritorijos bendrasis planas, Lietuvos regioninės politikos Baltoji knyga, 2017.
 - Sektorinio lygmens dokumentai - Lietuvos turizmo plėtros 2014-2020 m. programa; Lietuvos turizmo rinkodaros 2014–2020 m. strategija; LR darniojo turizmo plėtros gairės, 2017; Lietuvos kurortų plėtros koncepcija, 2002.

Dokumentų turinio analize (content) siekiama nustatyti, ar politiniai dokumentai padeda turizmo sektoriui išlikti darniam bei nustatyti sąsajas tarp skirtingų lygmenų dokumentų (pvz., tarp nacionalinių ir tarptautinių dokumentų).

Taip pat prie dokumentų analizės priskiriama Lietuvos turizmo sektoriaus statistinių duomenų analizė bei Lietuvos turizmo sektoriaus konkurencingumo analizė, kuri atliekama, analizuojant tokius dokumentus, kaip *Kelionių ir turizmo sektoriaus konkurencingumo ataskaitas*⁶⁶. Turizmo sektoriaus konkurencingumo didinimas yra viena pagrindinių turizmo politikos kryptių visuose valdymo lygmenyse. Naujausiuose pasauliniuose turizmo sektoriaus tyrimuose daugiausiai naudojamas šalies konkurencingumo indeksas. Indekso nustatymo metodologija sukurta, aktyviai bendradarbiaujant daugeliui tarptautinių asociacijų ir kompanijų – Jungtinių Tautų Pasaulio turizmo organizacijai (JT PTO), Pasaulio turizmo tarybai (WTTC), Tarptautinei oro vežėjų asociacijai (IATA), Pasaulio gamtos paveldo saugojimo organizacijai (IUCN) ir kitoms organizacijoms.

⁶⁶ Travel & Tourism Competitiveness Report 2019. Prieiga per internetą: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf

III. LIETUVOS TURIZMO SEKTORIAUS PLĖTROS TENDENCIJŲ MODELIAVIMO, DIDINANT TURISTINIŲ REGIONŲ KONKURENCINGUMĄ DARNIOS PLĖTROS KONTEKSTE, TYRIMO REZULTATAI

Disertaciniame darbe tyrimo rezultatai pristatomi tokia tvarka:

- Kiekybinio tyrimo – **turizmo sektoriaus plėtros galimybių Lietuvos savivaldybėse analizės rezultatai** (3.1 poskyris). Poskyryje pateikiami tyrimo rezultatai, analizuojami respondentų atsakymai į anketos klausimus.
- Kiekybinio tyrimo – **darnios turizmo sektoriaus plėtros Lietuvos turistiniuose regionuose analizės rezultatai** (3.2 poskyris). Poskyryje pateikiami tyrimo rezultatai, analizuojami respondentų atsakymai į anketos klausimus.
- Kokybinio tyrimo – **Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų analizės rezultatai** (3.3 poskyris). Poskyryje pateikiami tyrimo rezultatai, analizuojami ekspertų atsakymai į anketos klausimus.
- **Dokumentų turinio kokybinės analizės (content) rezultatai** (3.4 poskyris). Poskyryje pateikiami dokumentų turinio (content) analizės rezultatai.
- **Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste, modelis** (3.5 poskyris). Atsižvelgiant į gautus tyrimo rezultatus, pristatomas Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste, modelis.

3.1. Turizmo sektoriaus plėtros galimybių Lietuvos savivaldybėse tyrimo rezultatai

Lietuvos turizmo sektoriaus plėtrai įtaką darančių veiksnių svarbos vertinimas. Teorinėje disertacinio darbo dalyje, išanalizavus mokslinę literatūrą, buvo išskirti veiksniai, skatinantys turizmo sektoriaus plėtrą: turizmo ištekliai (gamtiniai, kultūriniai, žmogiškieji bei finansiniai), turizmo infrastruktūra, turizmo paslaugų kokybė bei įvairovė, turistinės vietovės / regiono vadyba, virtuali aplinka, turistinės vietovės įvaizdis, renginių organizavimas. Išskirti veiksniai buvo pateikti turizmo specialistų vertinimui. Atliekant apklausą, turizmo specialistai aukščiausiais balais įvertino turizmo paslaugų kokybę (vertinimo vidurkis – 4,86), antroje vietoje – turistinės vietovės įvaizdis / žinomumas (vertinimo vidurkis – 4,82), trečioje – turistinės vietovės vadyba ir ištekliai (vertinimo vidurkis – 4,71), ketvirtoje – turizmo paslaugų įvairovė (vertinimo vidurkis – 4,69), penktoje – virtuali aplinka (vertinimo vidurkis – 4,55), šeštoje – renginiai (vertinimo vidurkis – 4,50), septintoje – turizmo infrastruktūra (vertinimo vidurkis – 4,47) (žr. 8 lentelė).

8 lentelė. Lietuvos turizmo sektoriaus plėtrai įtaką darančių veiksnių svarbos vertinimas

Veiksniai	Vertinimo vidurkis
Turizmo paslaugų kokybė	4,86
Turistinės vietovės įvaizdis / žinomumas	4,82
Turistinės vietovės vadyba	4,71
Ištekliai:	4,71
žmogiškieji	4,89
finansiniai	4,86
gamtiniai	4,55
kultūriniai	4,52
Turizmo paslaugų įvairovė	4,69
Virtuali aplinka	4,55
Renginiai	4,50
Turizmo infrastruktūra	4,47

Šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo rezultatus.

Atskirai reikėtų paminėti *kultūrinių, gamtinių, žmogiškųjų, finansinių išteklių* vertinimą. Vertinant išteklius, aukščiausiai buvo įvertinti žmogiškieji (vertinimo vidurkis – 4,89) ir finansiniai (vertinimo vidurkis – 4,86) ištekliai, žemesnio vertinimo susilaukė gamtiniai (vertinimo vidurkis – 4,55) ir kultūriniai (vertinimo vidurkis – 4,52) ištekliai (žr. 9 lentelę). Vertindami gamtinius išteklius, turizmo specialistai pažymėjo jūros (vertinimo vidurkis – 4,71), ežerų (vertinimo vidurkis – 4,61), miško (vertinimo vidurkis – 4,43), upės (vertinimo vidurkis – 4,46) buvimo svarbą. (žr. 10 lentelę). Vertindami kultūrinius išteklius, pagal svarbumą respondentai pažymėjo nacionalinės virtuvės (vertinimo vidurkis – 4,86), pilių (vertinimo vidurkis – 4,64), dvarų (vertinimo vidurkis – 4,64), muziejų (vertinimo vidurkis – 4,61) buvimą, liaudies tradicijų (vertinimo vidurkis – 4,57), urbanistinio paveldo (vertinimo vidurkis – 4,39), archeologinių vertybių (vertinimo vidurkis – 4,36), liaudies amatų (vertinimo vidurkis – 4,54), meno vertybių (vertinimo vidurkis – 4,07) svarbą.

9 lentelė. Kultūrinių, gamtinių, žmogiškųjų, finansinių išteklių vertinimas (vertinimo vidurkiai)

Kultūrinių, gamtinių, žmogiškųjų, finansinių išteklių vertinimas	Vertinimo vidurkis
Kultūriniai ištekliai	4,52
-Urbanistinis paveldas	4,39
-Meno vertybės	4,07
-Archeologijos vertybės	4,36
-Liaudies tradicijos	4,57
-Liaudies amatai	4,54
-Nacionalinė virtuvė	4,86
-Muziejai	4,61
-Dvarai	4,64
-Pilyys	4,64
Gamtiniai ištekliai	4,55
-Upės	4,46
-Ežerai	4,61
-Jūra	4,71
-Miškai	4,43
<i>Žmogiškieji ištekliai (kvalifikuoti turizmo specialistai)</i>	4,89
<i>Finansiniai ištekliai (lėšos turizmo sektoriaus plėtrai)</i>	4,86

Šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo rezultatus.

Šalies turizmo sektoriaus ištekliai – tai vienas iš svarbiausių konkurencinių pranašumų, siekiant pritraukti turistinius srautus ir padidinti ekonominę sektoriaus naudą. 89 proc. respondentų pažymi, kad finansiniai ištekliai (lėšos turizmo sektoriaus plėtrai) labai svarbūs turizmo sektoriaus plėtrai Lietuvoje (vertinimas 5 balai) ir 14 proc. respondentų finansinius išteklius vertina gerai (4 balai). Panašūs tyrimo rezultatai ir dėl žmogiškųjų išteklių (kvalifikuotų turizmo specialistų), 86 proc. respondentų pritaria, kad šie ištekliai yra labai svarbūs turizmo sektoriaus plėtrai Lietuvoje (5 balai) ir 11 proc. respondentų žmogiškuosius išteklius vertina gerai (4 balai). Žmogiškieji ištekliai turizmo sektoriuje yra labai svarbūs, nes šio sektoriaus darbuotojai kuria šalies turizmo ir jos svetingumo įvaizdį, o svetingumas yra sudėtinė turizmo sektoriaus konkurencingumo dalis. Daugėja inovacijų, sparčiai modernizuojami procesai, atsiranda naujų turizmo sektoriaus plėtros iššūkių, taigi reikia aukštos kvalifikacijos specialistų. Siekiant stiprinti šį potencialą, svarbu nuolat ugdyti turizmo sektoriaus darbuotojų profesinę kompetenciją – nuolat tobulinti jų kvalifikaciją, užsienio kalbų žinias, gerinti įvaizdį, ugdyti tarpkultūrinę kompetenciją. 66 proc. respondentų pažymi, kad gamtiniai ištekliai labai svarbūs turizmo sektoriaus plėtrai Lietuvoje (5 balai), 27 proc. respondentų gamtinius išteklius įvertino gerai (4 balai), 4 proc. – įvertino patenkinamai (3 balai) ir 4 proc. – įvertino blogai (2 balai). 60 proc. respondentų pritaria, kad kultūriniai ištekliai labai svarbūs turizmo sektoriaus plėtrai Lietuvoje (5 balai), 29 proc. kultūrinius išteklius vertina gerai (4 balai), 8 proc. – vertina patenkinamai (3 balai) ir tik 3 proc. – vertina blogai (2 balai) (žr. 10 lentelė). Lietuvos gamtinių ir kultūrinių turizmo išteklių gausa ir įvairovė leidžia kurti ir vystyti aktyvaus poilsio, kultūrinio ir pažintinio turizmo, etninio, kaimo turizmo ir ekoturizmo produktus, orientuojantis į atitinkamus rinkos segmentus. Analizuojant turizmo specialistų vertinimų vidutines reikšmes (žr. 10 lentelė), galima prieiti išvados, kad didžiausią svarbą Lietuvos turizmo sektoriaus plėtrai turi žmogiškieji

ištekliai (kvalifikuoti turizmo specialistai) (vidutinė reikšmė – 4,89), antroje vietoje – finansiniai ištekliai (lėšos turizmo sektoriaus plėtrai) (vidutinė reikšmė – 4,86), trečioje vietoje – gamtiniai ištekliai (vidutinė reikšmė – 4,55), ketvirtoje – kultūriniai ištekliai (vidutinė reikšmė – 4,52).

10 lentelė. *Kultūrinių, gamtinių, žmogiškųjų, finansinių išteklių vertinimas, proc.*

	5 (labai gerai)	4 (gerai)	3 (patenkinamai)	2 (blogai)	1 (labai blogai)	0 (neutraliai)	Vidutinė reikšmė
Žmogiškieji ištekliai	89	11	0	0	0	0	4,89
Finansiniai ištekliai	86	14	0	0	0	0	4,86
Gamtiniai ištekliai	66	27	3	4	0	0	4,55
Kultūriniai ištekliai	60	29	8	3	0	0	4,52

Šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo rezultatus.

Turizmo rūšių plėtojimo Lietuvoje analizė. Kaip rodo atlikto tyrimo rezultatai, Lietuvoje plėtojamos šios turizmo rūšys: pagal einamąjį poreikį (plėtojamos einamuoju metu) plėtojamas nišinio, verslo, konferencijų, sportinio, nuotykinio turizmo rūšys, pagal strateginius dokumentus (šių paslaugų plėtros prioritetai numatyti strateginiuose dokumentuose) – gydomojo sanatorinio turizmo, ekoturizmo, poilsio, laisvalaikio, pažintinio kultūrinio, kaimo turizmo rūšys (žr. 11 lentelė). 23 respondentai (82 proc. visų respondentų) teigia, kad pažintinis kultūrinis turizmas yra plėtojamas pagal strateginius dokumentus (vidutinė reikšmė – 2,82). 20 apklaustųjų (71 proc. visų apklaustųjų) pažymi, kad poilsio, laisvalaikio turizmas yra plėtojamas pagal strateginius dokumentus (vidutinė reikšmė – 2,71). 16 respondentų (57 proc. visų respondentų) teigia, kad kaimo turizmas yra plėtojamas pagal strateginius dokumentus (vidutinė reikšmė – 2,46). Tuo tarpu 17 respondentų (60 proc. visų respondentų) pažymi, kad verslo turizmas, sportinis turizmas, konferencijų turizmas, ekoturizmas ir nuotykinis turizmas yra plėtojami pagal einamąjį poreikį (2,18; 2,25; 2,18; 2,11; 2,11 – vidutinės reikšmės atitinkamai) ir 19 respondentų (68 proc.) – nišinis turizmas (vidutinė reikšmė – 2,04). Taip pat galima išskirti 14 respondentų (50 proc. visų respondentų), kurie teigia, kad gydomasis, sanatorinis turizmas yra neplėtojamas (vidutinė reikšmė – 1,64) (žr. 11 lentelė). Analizuojant respondentų vertinimų vidutines reikšmes (žr. 11 lentelė), galima priėti išvados, kad didžiausią svarbą, turizmo specialistų nuomone, Lietuvoje turi šios plėtojamos turizmo rūšys: pažintinis kultūrinis turizmas (vidutinė reikšmė – 2,82), poilsio, laisvalaikio turizmas (vidutinė reikšmė – 2,71), kaimo turizmas (vidutinė reikšmė – 2,46). Toliau pagal svarbą seka verslo ir konferencijų turizmas (vidutinės reikšmės – po 2,18), sportinis (vidutinė reikšmė – 2,25), ekoturizmas ir nuotykinis turizmas (vidutinės reikšmės – po 2,11) ir kt.

11 lentelė. Turizmo rūšių plėtojimo Lietuvoje analizė

Turizmo rūšys	Plėtojamos pagal strateginius dokumentus	Plėtojamos pagal einamąjį poreikį	Neplėtojamos	Vertinimo vidurkis
Verslo turizmas	8	17	3	2,18
Pažintinis kultūrinis turizmas	23	5	0	2,82
Poilsio, laisvalaikio turizmas	20	8	0	2,71
Sportinis turizmas	9	17	2	2,25
Kaimo turizmas	16	9	3	2,46
Konferencijų turizmas	8	17	3	2,18
Ekoturizmas	7	17	3	2,11
Gydomasis sanatorinis turizmas	4	10	14	1,64
Nišinis turizmas	5	19	4	2,04
Nuotykinis turizmas	7	17	4	2,11

Šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo rezultatus.

2014 – 2020 metų nacionalinėje pažangos programoje išskirtos šios Lietuvoje plėtojamos prioritetinės turizmo rūšys, kaip kultūrinis turizmas, ekologinis turizmas, sveikatos turizmas, dalykinis turizmas, aktyvaus poilsio turizmas ir kaimo turizmas⁶⁷. Lietuvos turizmo plėtros 2014 - 2020m. programoje išskirtos keturios prioritetinės turizmo rūšys: kultūrinis turizmas, ekologinis turizmas, sveikatos turizmas ir verslo turizmas⁶⁸. Programoje pažymima, kad sveikatos turizmas – viena sparčiausiai augančių turizmo rūšių Lietuvoje. Sveikatos turizmo produktų konkurencingumui užtikrinti reikia aukšto lygio paslaugų infrastruktūros ir kokybės standartų, aukštos kvalifikacijos specialistų. Kaimo turizmas – viena iš turizmo rūšių, kai kuriuose regionuose aktyviai prisidedančių prie ekologinio turizmo produktų kūrimo. Kaimo turizmo sodybos siūlomas specializuotų kaimo turizmo paslaugų teikimas – svarbiausias uždavinys, siekiant didinti kaimo turizmo paslaugų konkurencingumą. Galima teigti, kad realiai plėtojamos turizmo rūšys Lietuvoje atitinka strateginiuose dokumentuose numatytas plėtoti turizmo rūšis. Lietuvos gamtiniai ir kultūriniai ištekliai sudaro prielaidas visų paminėtų rūšių turizmui plėtoti, o sveikatingumo turizmo plėtojimas susijęs su kurortų ir kurortinių vietovių veikla.

Turizmo sektoriaus paslaugų plėtojimo pobūdžio rajonuose analizė. Lietuvoje plėtojamos įvairios turizmo sektoriaus paslaugos: kelionių organizavimo, turistų informavimo, apgyvendinimo, sveikatinimo, sveikatingumo, vežimo, maitinimo, pramogų, konferencijų organizavimo, vandens turizmo ir kitos paslaugos (žr. 12 lentelė). Paslaugos plėtojamos pagal einamąjį poreikį (plėtojamos einamuoju metu) - vandens, maitinimo, pramogų, konferencijų organizavimo, vežimo ir kt. paslaugos arba pagal strateginius dokumentus (šių paslaugų plėtros prioritetai numatyti strateginiuose dokumentuose) - turistų informavimo, apgyvendinimo, kelionių organizavimo paslaugos. 22 respondentai (79 proc. visų respondentų) teigia, kad turistų informavimo paslaugos yra plėtojamos pagal strateginius dokumentus (vidutinė reikšmė – 2,75). 11 apklaustųjų (39 proc. visų apklaustųjų) pažymi, kad apgyvendinimo paslaugos yra plėtojamos pagal strateginius dokumentus (vidutinė reikšmė – 2,36) (žr. 23 pav.). 23 respondentai (82 proc. visų

⁶⁷ 2014 – 2020 metų nacionalinė pažangos programa.

respondentų) pažymi, kad vandens turizmo paslaugos yra plėtojamos pagal einamąjį poreikį (vidutinė reikšmė – 2,18). 22 apklaustųjų (79 proc. visų apklaustųjų) pažymi, kad pramogų paslaugos yra plėtojamos pagal einamąjį poreikį (vidutinė reikšmė – 2,14). 20 respondentų (71 proc. visų respondentų) teigia, kad maitinimo paslaugos ir konferencijų organizavimo paslaugos yra plėtojamos pagal einamąjį poreikį (2,21; 2,07 – vidutinės reikšmės atitinkamai). 19 respondentų (68 proc. visų respondentų) pažymi, kad vežimo paslaugos yra plėtojamos pagal einamąjį poreikį (vidutinė reikšmė – 2,18). Taip pat galima išskirti, kad yra neplėtojamos sveikatinimo paslaugos ir sveikatingumo paslaugos – 10 respondentų (38 proc. visų respondentų) (1,79; 1,89 – vidutinės reikšmės atitinkamai). Analizuojant respondentų vertinimų vidutines reikšmes (žr. 12 lentelę), galima prieiti prie išvados, kad didžiausią svarbą Lietuvoje turi šios turizmo sektoriaus paslaugos: turistų informavimo paslaugos (vidutinė reikšmė – 2,75), apgyvendinimo (vidutinė reikšmė – 2,36), maitinimo (vidutinė reikšmė – 2,21) ir kitos paslaugos. Toliau pagal svarbą seka vežimo arba transportavimo ir vandens turizmo paslaugos (vidutinės reikšmės – po 2,18), kelionių organizavimo ir pramogų paslaugos (vidutinės reikšmės – po 2,14), konferencijų organizavimo paslaugos (vidutinė reikšmė – 2,07), sveikatingumo (vidutinė reikšmė – 1,82) ir sveikatinimo (vidutinė reikšmė – 1,79) paslaugos.

12 lentelė. *Turizmo paslaugų plėtojimo pobūdis rajonuose, vnt.*

Turizmo sektoriaus paslaugos	Plėtojamos pagal strateginius dokumentus	Plėtojamos pagal einamąjį poreikį	Neplėtojamos	Vertinimo vidurkis
Kelionių organizavimo paslaugos	7	18	3	2,14
Turistų informavimo paslaugos	22	5	1	2,75
Apgyvendinimo paslaugos	11	16	1	2,36
Sveikatinimo paslaugos	4	14	10	1,79
Sveikatingumo paslaugos	5	13	10	1,82
Vežimo paslaugos	7	19	2	2,18
Maitinimo paslaugos	7	20	1	2,21
Pramogų paslaugos	5	22	1	2,14
Konferencijų organizavimo paslaugos	5	20	3	2,07
Vandens turizmo paslaugos	5	23	0	2,18

Šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo rezultatus.

Turizmo sektoriaus vadybai svarbių veiksmų Lietuvos savivaldybėse analizė. Teorinėje disertacinio darbo dalyje buvo išskirti turizmo sektoriaus vadybai svarbūs veiksniai, tokie, kaip išplėta turizmo sektoriaus valdymo sistema, turizmo plėtros strategijos turėjimas, tinkama žmogiškųjų išteklių kompetencija, viešojo ir privataus sektoriaus bendradarbiavimas, veiklos organizavimas ir planavimas, atliekami tyrimai turizmo plėtros srityje, teisinė turizmo bazė, turizmo projektų rengimas ir įgyvendinimas ir kt. Turizmo specialistai buvo paprašyti įvertinti šių veiksmų svarbą Lietuvos savivaldybėse. Gautų atsakymų pasiskirstymas pateikiamas 13 lentelėje.

13 lentelė. *Turizmo sektoriaus vadybai svarbūs veiksniai Lietuvos savivaldybėse, vnt.*

Teiginys	Visiškai sutinku	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku	Vidutinė reikšmė
Veiklos organizavimas ir planavimas	10	18	0	0	0	4,36
Išplėta turizmo sektoriaus valdymo sistema	10	18	0	0	0	4,35
Tinkama žmogiškųjų išteklių kompetencija	9	18	1	0	0	4,29
Turizmo projektų rengimas ir įgyvendinimas	9	17	2	0	0	4,25
Viešojo ir privataus sektoriaus bendradarbiavimas	8	17	3	0	0	4,19
Turizmo sektoriaus plėtros strategijos turėjimas	7	17	4	0	0	4,12
Teisinė turizmo sektoriaus bazė	5	13	10	0	0	3,82
Atliekami tyrimai turizmo sektoriaus plėtros srityje	4	14	10	0	0	3,79

Šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo rezultatus.

Analizuojant respondentų vertinimų vidutinės reikšmės (žr. 13 lentelę), galima priėti prie išvados, kad didžiausią svarbą turizmo sektoriaus vadybai Lietuvos savivaldybėse turi tokie veiksniai, kaip veiklos organizavimas ir planavimas (vidutinė reikšmė – 4,36), antroje vietoje - išplėta turizmo sektoriaus valdymo sistema (vidutinė reikšmė – 4,35), trečioje vietoje - tinkama žmogiškųjų išteklių kompetencija (vidutinė reikšmė – 4,29), toliau seka turizmo projektų rengimas ir įgyvendinimas (vidutinė reikšmė – 4,25), viešojo ir privataus sektoriaus bendradarbiavimas (vidutinė reikšmė – 4,19), turizmo sektoriaus plėtros strategijos turėjimas (vidutinė reikšmė – 4,12), atliekami tyrimai turizmo sektoriaus plėtros srityje (vidutinė reikšmė – 3,79) bei teisinė turizmo sektoriaus bazė (vidutinė reikšmė – 3,82).

Turizmo specialistai buvo paprašyti įvertinti išorinių veiksmų poveikį turizmo sektoriaus plėtrai, išskiriant po du svarbiausius veiksmus (žr. 14 lentelę).

14 lentelė. *Išorinių veiksmų poveikis turizmo sektoriaus plėtrai Lietuvos savivaldybėse, vnt.*

Išoriniai veiksniai	Padeda	Trukdo	Neatsakė
Ekonominiai (investicijų ir lėšų stygius)	8	18	2
Teisiniai (įstatymų netobulumas; griežti apribojimai pagal įstatymus)	3	16	9
Gamtiniai (gamtinių išteklių stoka, sezoniškumas)	10	12	6
Socialiniai (profesinių žinia stoka; užsienio kalbų nemokėjimas)	7	12	9
Politiniai (menka valstybės parama turizmo sektoriaus plėtrai)	1	19	8
Technologiniai (infrastruktūros nebuvimas ir pan.)	11	11	6
Kiti veiksniai	0	0	0

Šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo rezultatus.

Turizmo specialistai pažymėjo, kad labiausiai turizmo sektoriaus plėtrai Lietuvos savivaldybėse trukdo politiniai (menka valstybės parama turizmo sektoriaus plėtrai), ekonominiai (investicijų ir lėšų stygius) ir teisiniai veiksniai (įstatymų netobulumas; griežti apribojimai pagal įstatymus), o labiausiai padeda technologiniai (infrastruktūra ir pan.) ir gamtiniai (gamtiniai išteklių ir pan.) veiksniai. Turizmo specialistai taip pat įvardijo turizmo sektoriaus Lietuvos savivaldybėse stipriąsias ir silpnąsias puses. Turizmo sektoriaus plėtos stipriosiomis pusėmis Lietuvos savivaldybėse turizmo specialistai įvardijo turizmo informacijos bei apgyvendinimo paslaugas, socialinę mediją (Facebook, Instagram ir kt.) bei internetos svetaines, švenčių organizavimą, paveldo lankymą. Iš kultūrinių išteklių pažymėtini urbanistinis paveldas, meno, archeologijos vertybės, liaudies tradicijos bei amatai, muziejai. Taip pat – turizmo infrastruktūra (asfaltuoti keliai), vežimas autokelių transportu, turistinės vietovės įvaizdis, turistinės vietovės vadyba, turizmo paslaugų kokybė bei žmogiškieji išteklių. Silpnosiomis pusėmis turizmo specialistai įvardijo turizmo paslaugų įvairovės nebuvimą bei turizmo infrastruktūros trūkumus: neišplėtotą dviračių takų tinklą, automobilių stovėjimo aikštelių, dviračių bei pėsčiųjų trasų stoką, prastą rajono kelių kokybę, nepakankamą vandens takų infrastruktūrą, sveikatinimo ir sveikatingumo paslaugų bei finansinių išteklių trūkumą, įvardijo mobiliųjų aplikacijų nebuvimą.

Turizmo specialistai nurodė tris pagrindines turizmo inovacijas (priemones), įgyvendintas Lietuvos savivaldybės sudarančiuose rajonuose (žr. 16 priedas). Minėtuose rajonuose buvo diegiama nemažai inovatyvių priemonių, kurias būtų galima sugrupuoti į tokias grupes: elektroninių veiklų organizavimas; inovatyvių ekskursijų organizavimas; rinkodarinės veiklos vykdymas; turizmo trasų ženklavimas; vandens turizmo paslaugų organizavimas ir populiarinimas; transporto paslaugų populiarinimas; projektinės veiklos vykdymas; renginių organizavimas; viešųjų erdvių tvarkymo darbai ir kt. Išsamesnė informacija pateikiama 16 priede.

Apibendrinus atlikto tyrimo rezultatus, galima teigti, kad turizmo sektoriaus plėtrai Lietuvos savivaldybėse didžiausią įtaką daro tokie veiksniai, kaip turizmo paslaugų kokybė, turistinės vietovės įvaizdis / žinomumas bei turistinės vietovės vadyba ir išteklių. Toliau pagal turizmo specialistų vertinimą seka turizmo paslaugų įvairovė, virtuali aplinka, renginių organizavimas ir turizmo infrastruktūra. Vertinant išteklius, didžiausią svarbą turi žmogiškieji išteklių, antroje vietoje – finansiniai išteklių, trečioje vietoje – gamtiniai išteklių, ketvirtoje - kultūriniai išteklių.

Atsižvelgiant į atlikto turizmo sektoriaus plėtos galimybių Lietuvos savivaldybėse tyrimo rezultatus, galima teigti, kad turizmo sektoriaus plėtrai Lietuvos savivaldybėse galimybės yra. Ši teiginį pagrindžia įvairių turizmo rūšių bei turizmo paslaugų plėtojimas Lietuvos savivaldybėse. Remiantis atlikto tyrimo rezultatais, plėtojant turizmo sektorių Lietuvos savivaldybėse, reikėtų rūpintis turizmo specialistų kvalifikacijos kėlimu; veiklos organizavimu ir planavimu; turizmo projektų rengimu ir įgyvendinimu; skatinti viešojo ir privataus sektoriaus bendradarbiavimą. Turizmo plėtos strategijos turėjimas, tyrimai turizmo srityje bei teisinės turizmo bazės turėjimas taip pat prisideda prie sėkmingos turizmo vadybos Lietuvos savivaldybėse. Taip pat reikėtų siekti didesnės valstybės paramos turizmo sektoriaus plėtrai Lietuvos savivaldybėse.

3.2. Darnios turizmo sektoriaus plėtros Lietuvos turistiniuose regionuose tyrimo rezultatai

Apskaičiuota Cronbacho alfa koeficiento reikšmė – 0,908, kuri yra didesnė už siūlomą (Aiken, 2002) – 0,7, todėl vidinis anketos suderintumas yra patenkinamas ir galima tolesnė anketos duomenų analizė.

Vertintojų sutariamumas / *Ekspertų patikimumas* / *Vertinimo patikimumas*

Prieš atliekant palyginimo analizę tarp Lietuvos turistinių regionų respondentų darnios turizmo plėtros rezultatų įvertinimų, svarbu išanalizuoti kiekvieno regiono respondentų sutariamumą. Darnios turizmo sektoriaus plėtros veiksniai vertinami pagal 10 balų skalę, kurioje 1 – labai blogai, 10 – puikiai. Kadangi vertinamas daugiau negu dviejų vertintojų sutariamumas, skaičiuojamas Fleiso kapos koeficientas (žr. 15 lentelė). Šio koreliacijos koeficiento interpretacija atliekama remiantis (Sim ir Wright, 2005): 0,21-0,40 – neblogas sutarimas, 0,41-0,60 – sutarimas vidutinis, 0,61-0,80 – pakankamas, 0,81-1,00 – beveik idealus. Taigi šioje kiekybinio tyrimo dalyje nustatomas kiekvieno regiono vertintojų sutarimas dėl kiekvieno darnios turizmo plėtros rezultato. Visi koreliacijos koeficientai yra reikšmingi su pasirinktu $\alpha=0,01$.

15 lentelė. Apskaičiuotos Fleiso kapos koeficiento reikšmės

Regionas \ Rezultatas	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
Rytų Aukštaitijos	0,841	0,747	0,308	0,222	0,747	0,438	0,485	0,444	0,758	0,524	0,222	0,867
Vilniaus	0,789	0,500	1,000	1,000	0,500	0,833	0,833	0,833	0,500	0,833	0,833	0,410
Pajūrio	0,747	0,593	0,733	0,923	0,667	0,524	0,867	0,556	0,556	0,667	0,485	0,593
Nemuno žemupio	0,857	0,556	0,308	0,308	0,333	0,857	0,556	0,333	0,556	0,556	0,460	0,487
Pietų Dzūkijos	0,500	0,500	0,889	1,000	0,500	0,833	0,833	0,833	0,500	0,500	0,500	0,500
Žemaitijos aukštumų	0,300	0,400	0,400	0,300	0,400	0,300	0,500	0,500	0,500	0,500	0,500	0,500

Šaltinis: sudarytas autorės.

15 lentelėje matome, kad

- 1) Rytų Aukštaitijos regiono (Anykščių, Ignalinos, Molėtų, Utenos ir Zarasų rajonai) turizmo specialistai pateikė pakankamai panašius kiekvieno darnios turizmo sektoriaus plėtros veiksnio vertinimus, t.y. respondentai beveik sutaria dėl *turizmo pasiekiamumo ir prieinamumo* (buvo kartu analizuojama dabartinės situacijos ir tendencijų vertinimai) ($r = 0,841$) ir *visiems prieinamų turistinių maršrutų kūrimo* ($r = 0,867$); taip pat turizmo specialistai pakankamai sutaria dėl *užsienio turistų apsilankymo* ($r = 0,747$), *ekologinio turizmo plėtojimo* ($r = 0,747$), *bendro nacionalinio maršruto, jungiančio skirtingus Lietuvos regionus ir sudarančio galimybes turistams planuoti ilgesnės trukmės keliones, plėtojimo* ($r = 0,758$); vidutinis su tarimas yra dėl *vandens maršrutų* ($r = 0,438$), *vandens turizmo viešosios ir privačiosios infrastruktūros plėtojimo* ($r = 0,485$), *dviračių turizmo infrastruktūros plėtojimo, kuriant regioninius maršrutus*, ($r = 0,444$), *kultūros kelių plėtojimo* ($r = 0,524$); ir reikėtų pažymėti, kad dėl *turizmo paslaugų sertifikavimo* ($r = 0,308$), *tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų augimo* ($r = 0,222$) bei oficialiose TIC svetainėse atskiroje skiltyje turistams su specialiaisiais poreikiais reikalingos informacijos pateikimo ($r = 0,222$) yra neblogas turizmo specialistų sutarimas.
- 2) Vilniaus regiono (Vilniaus miestas bei Vilniaus, Trakų ir Širvintų rajonai) turizmo specialistai pateikė labiau suderintus vertinimus negu Rytų Aukštaitijos regiono turizmo specialistai, t. y. vertintojų

nuomonės beveik idealiai sutampa dėl turizmo paslaugų sertifikavimo ($r = 1,00$), tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų augimo ($r = 1,00$), vandens maršrutų ($r = 0,833$), vandens turizmo viešosios ir privačiosios infrastruktūros plėtojimo ($r = 0,833$), dviračių turizmo infrastruktūros plėtojimo, kuriant regioninius maršrutus, ($r = 0,833$), kultūros kelių plėtojimo ($r = 0,833$), oficialiose TIC svetainėse atskiroje skiltyje turistams su specialiaisiais poreikiais reikalingos informacijos pateikimo ($r = 0,833$); turizmo specialistai pakankamai sutaria dėl turizmo pasiekiamumo ir prieinamumo ($r = 0,789$); tačiau dėl užsienio turistų apsilankymo ($r = 0,500$), ekologinio turizmo plėtojimo ($r = 0,500$), bendro nacionalinio maršruto, jungiančio skirtingus Lietuvos regionus ir sudarančio galimybes turistams planuoti ilgesnės trukmės keliones, plėtojimo ($r = 0,500$) ir visiems prieinamų turistinių maršrutų kūrimo ($r = 0,410$) sutaria vidutiniškai.

- 3) Pajūrio regiono (Klaipėdos ir Palangos miestai bei Klaipėdos, Kretingos, Neringos ir Šilutės rajonai) turizmo specialistai idealiai sutaria dėl tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų augimo ($r = 0,923$) ir vandens turizmo viešosios ir privačiosios infrastruktūros plėtojimo ($r = 0,867$); turi pakankamą sutarimą dėl turizmo pasiekiamumo ir prieinamumo ($r = 0,747$), turizmo paslaugų sertifikavimo ($r = 0,733$), ekologinio turizmo plėtojimo ($r = 0,667$), kultūros kelių plėtojimo ($r = 0,667$); vidutinį sutarimą dėl užsienio turistų apsilankymo ($r = 0,593$), vandens maršrutų ($r = 0,524$), dviračių turizmo infrastruktūros plėtojimo, kuriant regioninius maršrutus, ($r = 0,556$), bendro nacionalinio maršruto, jungiančio skirtingus Lietuvos regionus ir sudarančio galimybes turistams planuoti ilgesnės trukmės keliones, plėtojimo ($r = 0,556$), oficialiose TIC svetainėse atskiroje skiltyje turistams su specialiaisiais poreikiais reikalingos informacijos pateikimo ($r = 0,485$), visiems prieinamų turistinių maršrutų kūrimo ($r = 0,593$).
- 4) Nemuno žemupio regiono (Kauno ir Birštono miestai bei Kauno, Kaišiadorių, Jurbarko, Šakių ir Prienų rajonai) turizmo specialistai idealiai sutaria dėl turizmo pasiekiamumo ir prieinamumo ($r = 0,857$) ir vandens maršrutų ($r = 0,857$); bei turi vidutinį sutarimą dėl užsienio turistų apsilankymo ($r = 0,556$), vandens turizmo viešosios ir privačiosios infrastruktūros plėtojimo ($r = 0,556$), bendro nacionalinio maršruto, jungiančio skirtingus Lietuvos regionus ir sudarančio galimybes turistams planuoti ilgesnės trukmės keliones, plėtojimo ($r = 0,556$), kultūros kelių plėtojimo ($r = 0,556$); oficialiose TIC svetainėse atskiroje skiltyje turistams su specialiaisiais poreikiais reikalingos informacijos pateikimo ($r = 0,460$) ir visiems prieinamų turistinių maršrutų kūrimo ($r = 0,487$); Yra keli rezultatai, dėl kurių turizmo specialistai turi neblogą sutarimą: turizmo paslaugų sertifikavimo ($r = 0,308$), tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų augimo ($r = 0,308$), ekologinio turizmo plėtojimo ($r = 0,333$), dviračių turizmo infrastruktūros plėtojimo, kuriant regioninius maršrutus ($r = 0,333$).
- 5) Pietų Dzūkijos (Druskininkų miestas bei Lazdijų ir Varėnos rajonai) turizmo specialistai vidutiniškai sutaria dėl darnios turizmo sektoriaus plėtros rezultatų, t.y. idealiai sutaria dėl turizmo paslaugų sertifikavimo ($r = 0,889$), tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų augimo ($r = 1,000$), vandens maršrutų ($r = 0,833$), vandens turizmo viešosios ir privačiosios infrastruktūros

plėtojimo ($r = 0,833$), dviračių turizmo infrastruktūros plėtojimo, kuriant regioninius maršrutus ($r = 0,833$). Vidutiniškai sutaria dėl visų kitų rezultatų: turizmo pasiekiamumo ir prieinamumo ($r = 0,500$), užsienio turistų apsilankymo ($r = 0,500$), ekologinio turizmo plėtojimo ($r = 0,500$), bendro nacionalinio maršruto, jungiančio skirtingus Lietuvos regionus ir sudarančio galimybes turistams planuoti ilgesnės trukmės keliones, plėtojimo ($r = 0,500$), kultūros kelių plėtojimo ($r = 0,500$), oficialiose TIC svetainėse atskiroje skiltyje turistams su specialiaisiais poreikiais reikalingos informacijos pateikimo ($r = 0,500$), visiems prieinamų turistinių maršrutų kūrimo ($r = 0,500$).

- 6) Žemaitijos aukštumų (Telšių ir Plungės rajonai) turizmo specialistai pakankamai prastai sutaria dėl darnios turizmo sektoriaus plėtros veiksnių, t. y. turi vidutinį sutarimą dėl vandens turizmo viešosios ir privačiosios infrastruktūros plėtojimo ($r = 0,500$), dviračių turizmo infrastruktūros plėtojimo, kuriant regioninius maršrutus ($r = 0,500$), bendro nacionalinio maršruto, jungiančio skirtingus Lietuvos regionus ir sudarančio galimybes turistams planuoti ilgesnės trukmės keliones, plėtojimo ($r = 0,500$), kultūros kelių plėtojimo ($r = 0,500$), oficialiose TIC svetainėse atskiroje skiltyje pateikiamos turistams su specialiaisiais poreikiais reikalingos informacijos pateikimo ($r = 0,500$), visiems prieinamų turistinių maršrutų kūrimo ($r = 0,500$); bei neblogą sutarimą dėl turizmo pasiekiamumo ir prieinamumo ($r = 0,300$), užsienio turistų apsilankymo ($r = 0,400$), turizmo paslaugų sertifikavimo ($r = 0,400$), tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų augimo ($r = 0,300$), ekologinio turizmo plėtojimo ($r = 0,400$) ir vandens maršrutų ($r = 0,300$).

Apibendrinant galima teigti, kad kiekvieno regiono vertintojai (turizmo specialistai) turi tam tikro lygio sutariamumą dėl darnios turizmo sektoriaus plėtros veiksnių regione, t.y. pakankamai panašiai vertina pateiktus teiginius. Todėl, atlikus turistinių regionų turizmo specialistų vertinimų apibendrinimą, galima toliau analizuoti skirtumus tarp šių regionų darnios turizmo sektoriaus plėtros veiksnių vertinimų.

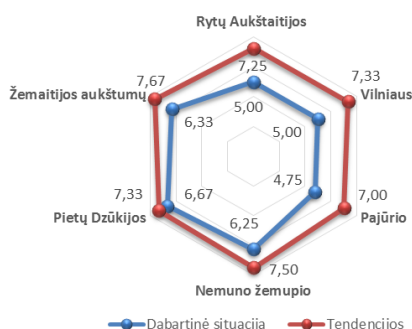
Turistinių regionų darnios turizmo plėtros dabartinės situacijos bei jos tendencijų vertinimo palyginimas

Kadangi kiekvieno regiono turizmo specialistai pateikė pakankamai suderintus vertinimus dėl darnios turizmo plėtros dabartinės situacijos vertinimo, toliau gali būti nagrinėjami kiekvieno regiono turizmo specialistų vertinimų vidurkiai. Vidutinės reikšmės apskaičiuotos, remiantis visų Lietuvos turistinių regionų atskirais darnios turizmo sektoriaus plėtros veiksniais, atskleidžiančiais dabartinės situacijos bei jos tendencijų įvertinimą.

Analizuojant visų šešių turistinių regionų turizmo pasiekiamumą ir prieinamumą, iš 9 paveikslo matyti, kad geriausiai dabartinę situaciją įvertino Pietų Dzūkijos (vertinimo vidurkis – 6,67), Žemaitijos aukštumų (vertinimo vidurkis – 6,63) ir Nemuno žemupio regionų turizmo specialistai (vertinimo vidurkis – 6,25). Kitų trijų regionų – Rytų Aukštaitijos (vertinimo vidurkis – 5,00), Vilniaus (vertinimo vidurkis – 5,00) ir Pajūrio (vertinimo vidurkis – 4,75) regionų – turizmo pasiekiamumas ir prieinamumas įvertintas prasčiau. Bendras turizmo pasiekiamumo ir prieinamumo vertinimo vidurkis regionuose yra

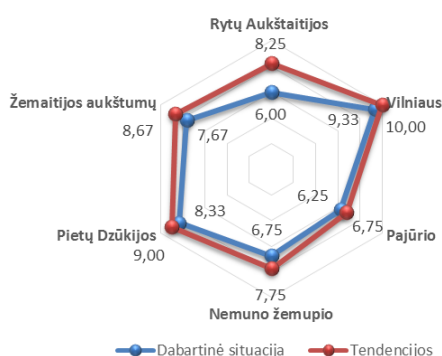
žemas – 5,72 balai.

Atvirkiškiai yra su turizmo pasiekiamumo ir prieinamumo dabartinės situacijos tendencijų įvertinimu, kurio visų šešių regionų vertinimo vidurkis yra panašus ir svyruoja nuo 7,00 iki 7,67 (žr. 12 pav.).

12 pav. Turizmo pasiekiamumo ir prieinamumo palyginimas turistiniuose regionuose (šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis)

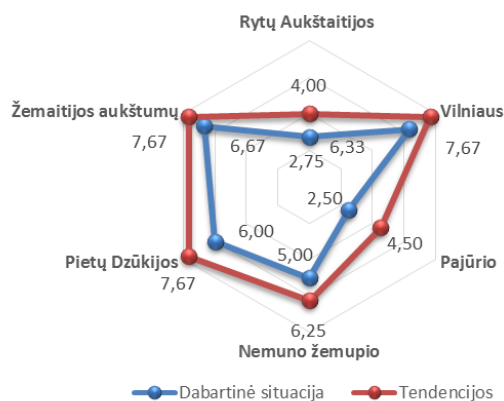
Užsienio turistų apsilankymo (siektinas rodiklis – iki 30 proc. nuo bendro turistų srauto) dabartinės situacijos įvertinimas yra aukščiausias Vilniaus regiono (vertinimo – vidurkis 9,33), Pietų Dzūkijos (vertinimo vidurkis – 8,33) bei Žemaitijos aukštumų (vertinimo vidurkis – 7,67) regionų, tuo tarpu žemesnis vertinimas yra Nemuno žemupio regiono (vertinimo vidurkis – 6,75), Pajūrio regiono (vertinimo vidurkis – 6,25) bei žemiausias – Rytų Aukštaitijos regiono (vertinimo vidurkis – 6,00). Aukščiausias šio darnios turizmo sektoriaus plėtros rezultato tendencijų įvertinimas yra Vilniaus (vertinimo vidurkis – 10,00), Pietų Dzūkijos (vertinimo vidurkis – 9,00) ir Žemaitijos aukštumų (vertinimo vidurkis – 8,67), Rytų Aukštaitijos (vertinimo vidurkis – 8,25) (žr. 25 paveikslą) ir nežymiai žemesni vertinimai – Nemuno žemupio regiono (vertinimo vidurkis – 7,75) ir Pajūrio regiono (vertinimo vidurkis – 6,75) (žr. 13 pav.). Bendras užsienio turistų apsilankymo (siektinas rodiklis – iki 30 proc. nuo bendro turistų srauto) vertinimo vidurkis regionuose vertinamas vidutiniškai – 7,39 balais, tendencijas turizmo specialistai įvertino 8,4 balais.

13 pav. Užsienio turistų apsilankymų palyginimas turistiniuose regionuose (šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis)

Turizmo paslaugų sertifikavimo („Žalasis raktas“, „Mėlynoji vėliava“ ir pan.) dabartinės situacijos įvertinimas yra aukščiausias Žemaitijos aukštumų regiono (vertinimo vidurkis – 6,67), Vilniaus (vertinimo vidurkis – 6,33) bei Pietų Dzūkijos regionų (vertinimo vidurkis – 6,00), nedaug mažesnis – Nemuno žemupio regiono (vertinimo vidurkis – 5,00), tuo tarpu žemiausias yra Pajūrio (vertinimo vidurkis – 2,50) ir Rytų Aukštaitijos (vertinimo vidurkis – 2,75) regionų. Aukščiausias šio darnios turizmo

plėtros rezultato tendencijų įvertinimas yra Vilniaus regiono (vertinimo vidurkis – 7,67), Pietų Dzūkijos (vertinimo vidurkis – 7,67) ir Žemaitijos aukštumų (vertinimo vidurkis – 7,67) regionų (žr. 14 pav.). Bendras turizmo paslaugų sertifikavimo procesas vertinamas labai prastai - vertinimo vidurkis – 4,89 balai, tendencijos vertinamos kiek optimistiškiau, vertinimo vidurkis - 6,18 balo.

14 pav. Turizmo paslaugų sertifikavimo palyginimas turistiniuose regionuose (šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis)

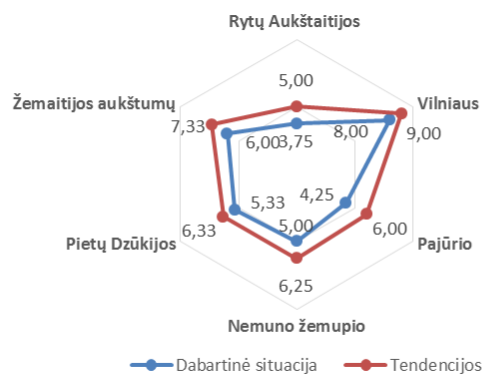
Aukščiausias tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų augimo („Žalioji raktas“, „Mėlynoji vėliava“ ir pan.) dabartinės situacijos įvertinimas yra Vilniaus regiono (vertinimo vidurkis – 8,00), kitų regionų yra žemesnis: Žemaitijos aukštumų (vertinimo – vidurkis 6,00), Pietų Dzūkijos (vertinimo vidurkis – 5,33), Nemuno žemupio regiono (vertinimo vidurkis – 5,00) ir Pajūrio (vertinimo vidurkis – 4,25), tuo tarpu žemiausias yra Rytų Aukštaitijos (vertinimo vidurkis – 3,75). Šio darnios turizmo plėtros rezultato tendencijų įvertinimas yra panašiai išsidėstęs – aukščiausias yra Vilniaus regiono (vertinimo vidurkis – 9,00), kitų regionų yra žemesnis: Žemaitijos aukštumų (vertinimo vidurkis – 7,33), Pietų Dzūkijos (vertinimo vidurkis – 6,33), Nemuno žemupio regiono (vertinimo vidurkis – 6,25) ir Pajūrio (vertinimo vidurkis – 6,00), tuo tarpu žemiausias yra Rytų Aukštaitijos (vertinimo vidurkis – 5,00) (žr. 15 pav.). Bendras tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų augimas vertinamas gana prastai - vertinimo vidurkis – 5,39 balai, tendencijos vertinamos kiek optimistiškiau, vertinimo vidurkis - 6,65 balai.

Šiuo metu plačiai atpažįstami tarptautiniai sertifikatai „Žalioji raktas“ bei „Mėlynoji vėliava“ Lietuvoje nėra paplitę ir nėra šiuos sertifikatus aktyviai platinančios institucijos. Abi šios programos priklauso Aplinkosauginio švietimo fondui. „Mėlynoji vėliava“ siekia darnaus paplūdimių ir prieplaukų vystymo, įgyvendindama griežtus vandens kokybės, aplinkosauginio švietimo ir vadybos, saugumo ir kitų paslaugų kriterijus. Sertifikatu „Mėlynoji vėliava“ 2020 metais Lietuvoje buvo paženklinėti penki paplūdimiai⁶⁹. „Žaliojo rakto“ sertifikatas yra skirtas viešbučiams, svečių namams, konferencijų ir poilsio centrų, kempingams, vasarnamiams, restoranams, kaimo turizmo sodyboms. Jis skatina didinti poilsio įstaigų ir poilsiautojų sąmoningumą, darnių metodų naudojimą veiklos procesuose ir technologijoje, vystyti ekologiškai teisingą ir atsakingą verslą tokiu būdu mažinant išteklių ir energijos vartojimą⁷⁰. 2020 m. jau daugiau nei 3200 programos dalyvių iš 65 šalių sertifikuoti „Žaliojo raktu“.

⁶⁹ Mėlynosios vėliavos paplūdimiai Lietuvoje 2020 m. Prieiga per internetą: <http://www.melynojiveliava.lt/melynosios-veliavos-apdovanojimai-lietuvoje/>.

⁷⁰ „Žalioji raktas“ – tarptautinis aplinkosauginis apdovanojimas apgyvendinimo sektoriaus įmonėms. Prieiga per internetą: <http://zaliasisraktas.lt/>.

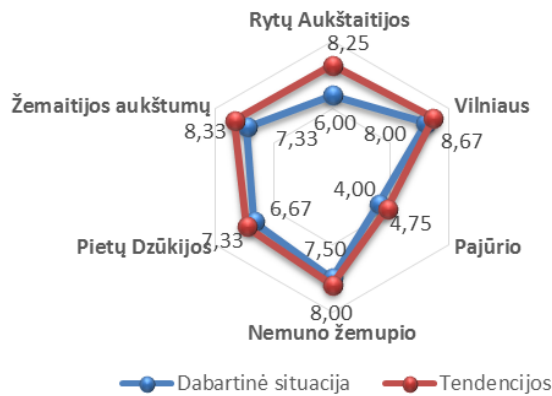
Lietuvoje 2020 m. ekologiniu ženklu „Žalioji raktas“ sertifikuoti 5 viešbučiai. Tačiau Lietuvoje nėra sertifikatus aktyviai platinančios institucijos bei nenaudojamas Pasaulinės darniojo turizmo tarybos (angl. Global Sustainable Tourism Council) sertifikavimas viešbučiams, kelionių organizatoriams ir turizmo vietovėms. Sertifikavimas ypač svarbus sveikatos turizmo sektoriuje, tačiau šiuo metu Lietuvoje naudojami gamtiniai sveikatos veiksniai (molis, vanduo, dumbblas ir kt.) nėra sertifikuoti. Sertifikavimas ne tik skatina atsakingą gamtos išteklių naudojimą ir neigiamo poveikio aplinkai mažinimą, bet ir prisideda prie sėkmingo šalių įvaizdžio formavimo. Todėl, siekiant didinti Lietuvos, kaip turizmo krypties, žinomumą, patikimumą, o tuo pačiu ir konkurencingumą, būtina aktyviau skatinti darniojo turizmo paslaugų sertifikavimą. Siekiant didinti turizmo sektoriaus konkurencingumą, svarbu gerinti šių paslaugų kokybę ir siekti tarptautinius standartus atitinkančių įvertinimų.

15 pav. Tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų skaičiaus augimo palyginimas turistiniuose regionuose (šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis)

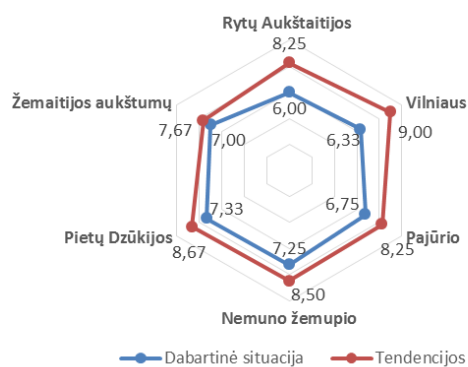
Kelių regionų ekologinio turizmo plėtojimo dabartinės situacijos įvertinimas yra aukščiausias: Vilniaus regiono (vertinimo vidurkis – 8,00), Nemuno žemupio regiono (vertinimo vidurkis – 7,50), Žemaitijos aukštumų regiono (vertinimo vidurkis – 7,33), Pietų Dzūkijos regiono vertinimo vidurkis – 6,67), Rytų Aukštaitijos regiono (vertinimo vidurkis – 6,00) bei pats žemiausias įvertinimas vėlgi yra Pajūrio regiono (vertinimo vidurkis – 4,00). Aukščiausias ekologinio turizmo plėtojimo tendencijų įvertinimas yra Vilniaus regiono (vertinimo vidurkis – 8,67), Žemaitijos aukštumų regiono (vertinimo vidurkis – 8,33), Rytų Aukštaitijos regiono (vertinimo vidurkis – 8,25), Nemuno žemupio regiono (vertinimo vidurkis – 8,00), Pietų Dzūkijos regiono (vertinimo vidurkis – 7,33) bei pats žemiausias – Pajūrio regiono (vertinimo vidurkis – 4,75) (žr. 16 pav.). Bendras ekologinio turizmo plėtojimo vertinamas vidutiniškai - vertinimo vidurkis – 6,58 balai, tendencijos vertinamos kiek optimistiškiau, vertinimo vidurkis - 7,56 balai.

Ekologinio turizmo plėtros Lietuvoje pagrindas yra gana natūralus kraštovaizdis, gamtos vertybių gausa, savitas pajūrio regionas bei pradėta formuoti pažintinio turizmo infrastruktūros sistema nacionaliniuose ir regioniniuose parkuose.

16 pav. Ekologinio turizmo plėtojimo palyginimas turistiniuose regionuose (šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis)

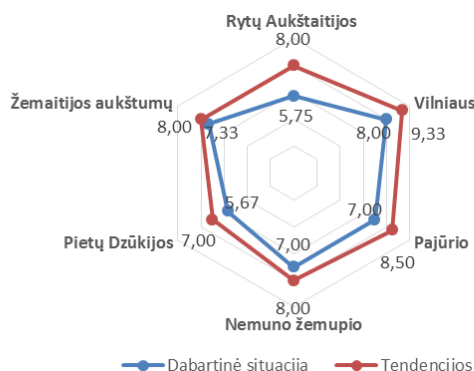
Aukščiausias vandens turizmo maršrutų (ar pakankamai yra vandens turizmo maršrutų) dabartinės situacijos įvertinimas yra Pietų Dzūkijos regiono turizmo specialistų (vertinimo vidurkis – 7,33), Nemuno žemupio regiono (vertinimo vidurkis – 7,25), Žemaitijos aukštumų regiono (vertinimo vidurkis – 7,00), nežymiai mažesnis įvertinimas – Pajūrio regiono (vertinimo vidurkis – 6,75), Vilniaus regiono (vertinimo vidurkis – 6,33) ir mažiausias įvertinimas – Rytų Aukštaitijos regiono (vertinimo vidurkis – 6,00). Lietuvos turistinių regionų vandens turizmo maršrutų įvertinimų vidurkiai svyruoja nuo 7,67 iki 9,00, tačiau galima išskirti aukščiausią tendencijų įvertinimą Vilniaus regione (vertinimo vidurkis – 9,00) ir mažiausią – Žemaitijos aukštumų regione (vertinimo vidurkis – 7,67) (žr. 17 pav.). Bendras vandens turizmo maršrutų rajonuose vertinimas yra vidutiniškas - vertinimo vidurkis – 6,78 balai, tendencijos vertinamos gana gerai, vertinimo vidurkis - 8,39 balais.

17 pav. Vandens turizmo maršrutų palyginimas turistiniuose regionuose (šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis)

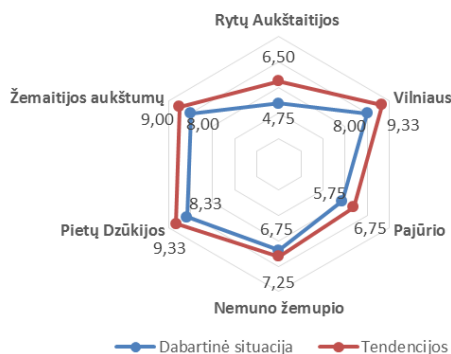
Aukščiausias vandens turizmo viešosios ir privačiosios infrastruktūros plėtojimo dabartinės situacijos įvertinimas yra Vilniaus regiono turizmo specialistų (vertinimo vidurkis – 8,00), truputį mažesnis – Žemaitijos aukštumų (vertinimo vidurkis – 7,33), toliau seka Pajūrio ir Nemuno žemupio regionų (vertinimo vidurkis – 7,00), žemiausias vertinimas – Rytų Aukštaitijos regiono (vertinimo vidurkis – 5,75) ir Pietų Dzūkijos (vertinimo vidurkis – 5,67). Aukščiausias šio darnios turizmo sektoriaus plėtros dabartinės situacijos tendencijų įvertinimas yra taip pat Vilniaus regiono turizmo specialistų (vertinimo vidurkis –

9,33), mažesnis – Pajūrio regiono (vertinimo vidurkis 8,50), dar mažesnis kelių regionų – Rytų Aukštaitijos, Nemuno žemupio ir Žemaitijos aukštumų (vertinimo vidurkiai – 8,00), ir žemiausias vertinimas – Pietų Dzūkijos regiono (vertinimo vidurkis – 7,00) (žr. 18 pav.). Bendras vandens turizmo viešosios ir privačiosios infrastruktūros plėtojimas vertinamas vidutiniškai - vertinimo vidurkis – 6,79 balai, tendencijos vertinamos gana gerais balais, vertinimo vidurkis - 8,14 balų.

18 pav. Vandens turizmo viešosios ir privačiosios infrastruktūros plėtojimo palyginimas turistiniuose regionuose (šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis)

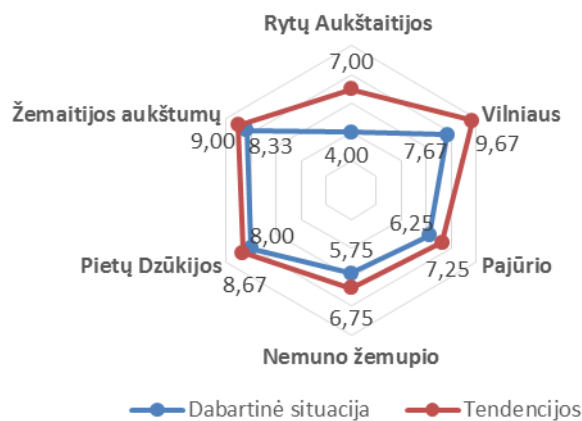
Pietų Dzūkijos regiono dviračių turizmo infrastruktūros plėtojimo, kuriant regioninius maršrutus, dabartinės situacijos vertinimas yra aukščiausias (vertinimo vidurkis – 8,33), truputį mažesnis įvertinimas – Vilniaus ir Žemaitijos aukštumų regionų (vertinimo vidurkiai atitinkamai - 8,00), Nemuno žemupio regiono (vertinimo vidurkis – 6,75), žemiausias vertinimas – Rytų Aukštaitijos regiono (vertinimo vidurkis – 4,75) ir Pajūrio regiono (vertinimo vidurkis – 5,75). Aukščiausias šio darnios turizmo plėtros dabartinės situacijos tendencijų įvertinimas yra Vilniaus bei Pietų Dzūkijos regionų turizmo specialistų (vertinimo vidurkiai – 9,33), nežymiai mažesnis – Žemaitijos aukštumų regiono (vertinimo vidurkis – 9,00), prastesni įvertinimai – Nemuno žemupio regiono (vertinimo vidurkis – 7,25), Pajūrio regiono (vertinimo vidurkis – 6,75), ir mažiausias įvertinimas – Rytų Aukštaitijos regiono (vertinimo vidurkis – 6,50) (žr. 19 pav.). Bendras dviračių turizmo infrastruktūros plėtojimas vertinamas vidutiniškai - vertinimo vidurkis – 7,24 balai, tendencijos vertinamos gana gerais balais, vertinimo vidurkis - 7,72 balai.

19 pav. Dviračių turizmo infrastruktūros plėtojimo palyginimas turistiniuose regionuose (šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis)

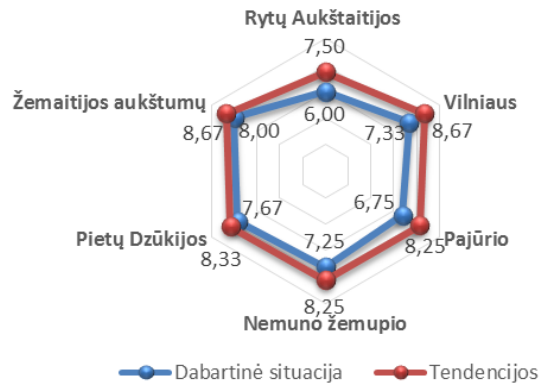
Žemaitijos aukštumų bendro nacionalinio maršruto, jungiančio skirtingus Lietuvos regionus ir sudarančio galimybes turistams planuoti ilgesnės trukmės keliones, plėtojimo dabartinės situacijos

įvertinimas yra aukščiausias (vertinimo vidurkis 8,33), nežymiai mažesnis – Pietų Dzūkijos (vertinimo vidurkis – 8,00) ir Vilniaus (vertinimo vidurkis – 7,67) regionų, prastesni įvertinimai – Pajūrio (vertinimo vidurkis – 6,25) bei Nemuno žemupio regionų (vertinimo vidurkis – 5,75) bei žemiausias vertinimas yra Rytų Aukštaitijos regiono (vertinimo vidurkis – 4,00). Praktiškai maksimalus bendro nacionalinio maršruto, jungiančio skirtingus Lietuvos regionus ir sudarančio galimybes turistams planuoti ilgesnės trukmės keliones, plėtojimo tendencijų įvertinimas yra Vilniaus regiono turizmo specialistų (vertinimo vidurkis – 9,67), nežymiai mažesnis vertinimas yra Žemaitijos aukštumų (vertinimo vidurkis – 9,00) bei Pietų Dzūkijos (vertinimo vidurkis – 8,67) regionų, prastesni įvertinimai – Pajūrio regiono (vertinimo vidurkis – 7,25) ir Rytų Aukštaitijos regiono (vertinimo vidurkis – 7,00), žemiausias vertinimas – Nemuno žemupio regiono (vertinimo vidurkis – 6,75) (žr. 20 pav.). Bendro nacionalinio maršruto plėtojimo palyginimas regionuose vertinamas vidutiniškai balais - vertinimo vidurkis – 6,67 balai, tendencijos vertinamos gana gerais balais, vertinimo vidurkis - 8,06 balai.

20 pav. Bendro nacionalinio maršruto plėtojimo palyginimas turistiniuose regionuose (šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis)

Aukščiausias kultūros kelių plėtojimo dabartinės situacijos įvertinimas yra Žemaitijos aukštumų regiono (vertinimo vidurkis – 8,00), nežymiai mažesnis – Pietų Dzūkijos (vertinimo vidurkis – 7,67), Vilniaus (vertinimo vidurkis – 7,33), Nemuno žemupio (vertinimo vidurkis – 7,25) bei Pajūrio (vertinimo vidurkis – 7,33) regionų, žemiausias vertinimas – Rytų Aukštaitijos regiono (vertinimo vidurkis – 6,75). Regionų turizmo specialistų kultūros kelių plėtojimo tendencijų įvertinimai svyruoja nuo 7,50 iki 8,67, iš jų aukščiausias įvertinimas – Vilniaus ir Žemaitijos aukštumų regionų (vertinimo vidurkiausiai – 8,67), žemiausias įvertinimas taip pat yra Rytų Aukštaitijos regiono (vertinimo vidurkis – 7,50) (žr. 21 pav.). Bendras kultūros kelių plėtojimas regionuose vertinamas vidutiniškais balais - vertinimo vidurkis – 7,17 balų, tendencijos vertinamos gana gerais balais, vertinimo vidurkis - 8,28 balai.

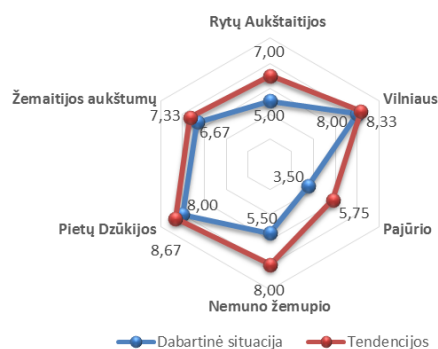

21 pav. Kultūros kelių plėtojimo palyginimas turistiniuose regionuose (šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis)

Pasaulinės turizmo sektoriaus plėtros tendencijos rodo, kad teminiai turizmo maršrutai ir kultūros keliai, jungiantys kelis regionus ar valstybes, paprastai patrauklesni ir populiareni. Lietuvos turizmo plėtros 2014 – 2020 m. programos 32 punkte teigiama, kad dėl savo istorinių, gamtinių, geografinių ir kultūrinių ypatumų, Lietuvos Respublika turi palankias sąlygas kurti nacionalinius kultūros kelius (Žydu kultūros paveldo kelias, Istorinių mineralinių miestų ir kurortinio paveldo kelias) ir įsijungti į Europos kultūros kelių instituto sertifikuotus tarptautinius kultūros kelius. Siekdama pasinaudoti galimybėmis, kurias suteikia dalyvavimas tarptautinėse kultūros kelių programose, ir atsižvelgdama į pagrindinius Europos Tarybos kultūros kelių sertifikavimo kriterijus, Lietuvos Respublika turi palankias sąlygas plėtoti su Gintaro keliu susijusią temą ir siekti, kad Gintaro kelias būtų sertifikuotas Europos kultūros kelių instituto. Lietuvoje nacionaliniu lygmeniu tikslinga plėtoti teminius turizmo maršrutus, tokius kaip Lietuvos pilių ir dvarų, baroko kultūros, Lietuvos menininkų, kulinarinio paveldo, UNESCO, piligrimystės (Šv. Jono Pauliaus II, Šv. Jokūbo ir kitus) ir kitus turizmo maršrutus⁷¹. Patraukliai pristatyti teminiai turizmo maršrutai skatintų atvykstantįjį ir vietinį turizmą.

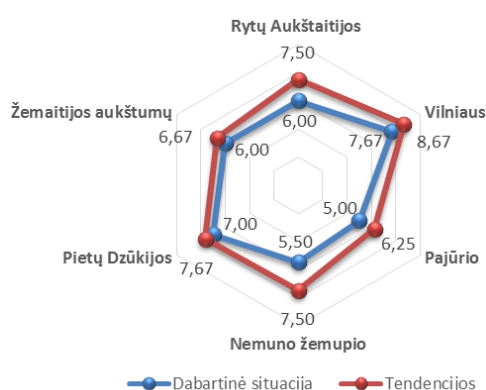
Aukščiausias oficialiose TIC svetainėse atskiroje skiltyje turistams su specialiaisiais poreikiais reikalingos informacijos pateikimo dabartinės situacijos įvertinimas yra Vilniaus ir Pietų Dzūkijos regionų turizmo specialistų (vertinimo vidurkis – 8,00), kitų regionų žymiai skiriasi: Žemaitijos aukštumų (vertinimo vidurkis – 6,67), Nemuno žemupio (vertinimo vidurkis – 5,50) bei Rytų Aukštaitijos (vertinimo vidurkis – 5,00) regionų ir žemiausias įvertinimas – Pajūrio regiono (vertinimo vidurkis – 3,50). Vertinant šio darnios turizmo sektoriaus plėtros tendencijas, aukščiausias įvertinimas – Pietų Dzūkijos regiono turizmo specialistų (vertinimo vidurkis – 8,67), Vilniaus regiono (vertinimo vidurkis – 8,33), Nemuno žemupio regiono (vertinimo vidurkis – 8,00), Žemaitijos aukštumų regiono (vertinimo vidurkis 7,33), Rytų Aukštaitijos regiono (vertinimo vidurkis – 7,00) ir mažiausias įvertinimas, kuris išsiskiria iš kitų, yra Pajūrio regiono (vertinimo vidurkis – 5,75) (žr. 22 pav.). Bendras oficialiose TIC svetainėse atskiroje skiltyje pateikiamos turistams su specialiaisiais poreikiais reikalingos informacijos pateikimas vertinamas gana žemais balais - vertinimo vidurkis – 6,11 balų, tendencijos vertinamos vidutiniškai, vertinimo

⁷¹ Lietuvos turizmo plėtros 2014 – 2020 m. programa.

22 pav. Oficialiose TIC svetainėse atskiroje skiltyje pateikiamos turistams su specialiaisiais poreikiais reikalingos informacijos pateikimo palyginimas turistiniuose regionuose (šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis)

Aukščiausias visiems prieinamų turistinių maršrutų (įskaitant žmones su negalia) kūrimo dabartinės situacijos įvertinimas yra Vilniaus regiono (vertinimo vidurkis – 7,67), nežymiai mažesnis – Pietų Dzūkijos regiono (vertinimo vidurkis – 7,00) bei prastesni įvertinimai – Rytų Aukštaitijos, Žemaitijos aukštumų regionų (vertinimo vidurkiai – 6,00) ir Nemuno žemupio regionų (vertinimo vidurkis – 5,50), žemiausias – Pajūrio regiono (vertinimo vidurkis – 5,00). Vertinant šio darnios turizmo plėtros dabartinės situacijos tendencijas, aukščiausias įvertinimas taip pat yra Vilniaus regiono turizmo specialistų (vertinimo vidurkis – 8,67), vienetu mažesnis – Pietų Dzūkijos regiono (vertinimo vidurkis – 7,67), nežymiai mažesnis – Rytų Aukštaitijos regiono (vertinimo vidurkis – 7,50) bei prastesnis įvertinimas yra Žemaitijos aukštumų regiono (vertinimo vidurkis – 6,67), mažiausias – Pajūrio regiono (vertinimo vidurkis – 6,25) (žr. 23 pav.). Bendras visiems prieinamų turizmo maršrutų (įskaitant žmones su negalia) kūrimo dabartinės situacijos įvertinimas - bendras vertinimo vidurkis – 6,2 balai, tendencijos vertinamos vidutiniškai - 7,38 balais.

23 pav. Visiems prieinamų turizmo maršrutų (įskaitant žmones su negalia) plėtojimo palyginimas turistiniuose regionuose (šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis)

Darnios turizmo sektoriaus plėtros veiksnių turistiniuose regionuose vertinimo suvestinė pateikiama 17 priede. 17 priedo suvestinėje pateikiamas turizmo sektoriaus plėtros darnumo aspektu dabartinės situacijos vertinimas, kur rusva spalva pažymėti žemesniais balais (iki 5,9 balų) vertinami darnios turizmo sektoriaus plėtros veiksniai turistiniuose regionuose. Galima pastebėti, kad turizmo sektoriaus plėtros darnumo aspektu dabartinės situacijos vidutinišku vertinimu (nuo 6 iki 8,9 balų) išsiskiria Vilniaus

regionas, o periferiniuose regionuose dauguma veiksnių vertinami žemesniais balais (iki 5,9 balų). 17 priedo suvestinėje taip pat pateikiamas turizmo sektoriaus plėtros darnumo aspektu dabartinės situacijos tendencijų ateityje vertinimas, kur rusva spalva pažymėti žemesniais balais vertinamos (iki 5,9 balų) darnios turizmo sektoriaus plėtros dabartinės situacijos tendencijos, o pilka spalva pažymėtos aukštais balais vertinami (9 – 10 balai) darnios turizmo sektoriaus plėtros dabartinės situacijos tendencijos turistiniuose regionuose. Galima pastebėti, kad aukštais balais (9 – 10 balai) vertinama darnios turizmo sektoriaus plėtros dabartinė situacija: tik užsienio turistų apsilankymas ir dviračių turizmo infrastruktūra – Vilniaus regione ir keletas dabartinės situacijos tendencijų: bendro maršruto plėtojimas ir dviračių turizmo infrastruktūra - Žemaitijos aukštumų regione; užsienio turistų apsilankymas ir dviračių turizmo infrastruktūra – Pietų Dzūkijos regione; užsienio turistų apsilankymas, tarptautinius sertifikatus turinčių paslaugų teikėjų skaičiaus augimas, vandens turizmo maršrutai, dviračių turizmo infrastruktūra, bendro nacionalinio maršruto plėtojimas – Vilniaus regione. Visi kiti darnios turizmo sektoriaus plėtros veiksniai vertinami vidutiniškai (nuo 6 iki 8,9 balų). Apibendrinant, galima teigti, kad stebima regioninė atskirtis tarp Vilniaus regiono ir periferinių regionų.

Apibendrinant atliktą tyrimą, aukščiausiais balais (9-10 balų) buvo įvertinta turizmo sektoriaus plėtros darnumo aspektu dabartinė situacija:

- užsienio turistų apsilankymas ir dviračių turizmo infrastruktūra (Vilniaus regionas);
- Žemiausiais balais (iki 5,9 balų) buvo įvertinta turizmo sektoriaus plėtros darnumo aspektu dabartinė situacija:*
- turizmo pasiekiamumas ir prieinamumas (Vilniaus, Pajūrio ir Rytų Aukštaitijos regionai);
- turizmo paslaugų sertifikavimas (Nemuno žemupio, Pajūrio ir Rytų Aukštaitijos regionai);
- tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų augimas (Nemuno žemupio, Pajūrio, Pietų Dzūkijos ir Rytų Aukštaitijos regionai);
- ekologinio turizmo plėtojimas (Pajūrio regionas);
- vandens turizmo infrastruktūros plėtojimas (Pietų Dzūkijos ir Rytų Aukštaitijos regionai);
- dviračių turizmo infrastruktūros plėtojimas (Pajūrio ir Rytų Aukštaitijos regionai);
- bendro nacionalinio maršruto plėtojimas (Nemuno žemupio ir Rytų Aukštaitijos regionai);
- TIC svetainėse pateikiama informacija turistams su specialiais poreikiais (Pajūrio, Nemuno žemupio ir Rytų Aukštaitijos regionai);
- visiems prieinamų turizmo maršrutų kūrimas (Pajūrio ir Nemuno žemupio regionai).

Kiti darnios turizmo sektoriaus plėtros veiksniai turistiniuose regionuose buvo įvertinti vidutiniais balais (6 - 8,9 balai).

Darnios turizmo sektoriaus plėtros problemos

Neparametriniu Kochrano Q testu buvo tikrinamas kiekvieno turistinio regiono specialistų nuomonių apie darnios turizmo sektoriaus plėtros problemas suderinamumas. Šis kriterijus taikomas, kai du ar daugiau ekspertų į klausimą pateikia binarinius atsakymus (pvz., 0 arba 1) (Sheskin, 2011). Taigi

iškeliamos ir patikrinamos hipotezės apie skirtumus:

H_0 : ekspertų atsakymai apie darnios turizmo sektoriaus plėtros problemas skiriasi nereikšmingai;

H_A : ekspertų atsakymai apie darnios turizmo sektoriaus plėtros problemas skiriasi reikšmingai.

H_0 atmetama (t.y. kažkurių ekspertų atsakymai statistiškai reikšmingai skiriasi), jei apskaičiuota tikimybės reikšmė p yra mažesnė už pasirinktą reikšmingumo lygmenį $\alpha = 0,05$, t.y. $p < 0,05$.

16 lentelė. Apskaičiuotos Kochrano Q testo tikimybių reikšmės

Regionas	p reikšmė	Palyginimas	Išvada
Rytų Aukštaitijos	0,463	$p > 0,05$	H_0 neatmetama
Vilniaus	0,607	$p > 0,05$	H_0 neatmetama
Pajūrio	1,000	$p > 0,05$	H_0 neatmetama
Nemuno žemupio	0,392	$p > 0,05$	H_0 neatmetama
Pietų Dzūkijos	0,607	$p > 0,05$	H_0 neatmetama
Žemaitijos aukštumų	0,712	$p > 0,05$	H_0 neatmetama

Iš 16 lentelės matome, kad visų regionų Kochrano Q testo tikimybių reikšmės yra didesnės už pasirinktą reikšmingumo lygmenį, todėl nulinė hipotezė neatmetama, ir galima teigti, kad kiekvieno regiono turizmo specialistų nuomonės (atsakymai) dėl darnios turizmo sektoriaus plėtros problemų skiriasi nereikšmingai. Tai reiškia, kad kiekvieno regiono turizmo specialistų nuomonės dėl darnios turizmo sektoriaus plėtros problemų yra suderintos arba panašios.

Turistinių regionų darnios turizmo sektoriaus plėtros problemų palyginimas. Atsižvelgiant į tai, kad kiekvieno regiono turizmo specialistai laikosi panašių nuomonių, atliekama kiekvieno regiono turizmo specialistų išskiriamų darnios turizmo sektoriaus plėtros problemų analizė. 17 lentelėje pateikiamas analizuojamų turistinių regionų darnios turizmo sektoriaus plėtros problemos, su kuriomis dažniausiai yra susiduriama.

17 lentelė. Turistinių regionų darnios turizmo sektoriaus plėtros problemos

Darnios turizmo plėtros problema	Regionai, susiduriantys su šia problema
Išmanymo apie darniojo turizmo esmę bei principus stoka vietos politikoje	Nemuno žemupio regionas (4 TS iš 4) ⁷² ; Pajūrio regionas (2 TS iš 4); Pietų Dzūkijos regionas (3 TS iš 3); Rytų Aukštaitijos regionas (2 TS iš 4); Vilniaus regionas (2 TS iš 4); Žemaitijos aukštumų regionas (3 TS iš 3).
Ekonominė problema: nepakankamos investicijos į darniojo turizmo plėtrą	Nemuno žemupio regionas (4 TS iš 4); Pajūrio regionas (2 TS iš 4); Pietų Dzūkijos regionas (3 TS iš 3); Rytų Aukštaitijos regionas (2 TS iš 4); Vilniaus regionas (2 TS iš 4).
Neišplėtotą infrastruktūrą	Nemuno žemupio regionas (3 TS iš 4); Rytų Aukštaitijos regionas (2 TS iš 4); Vilniaus regionas (3 TS iš 4); Žemaitijos aukštumų regionas (3 TS iš 3).
Sezoniškumas	Pajūrio regionas (3 TS iš 4); Rytų Aukštaitijos regionas (3 TS iš 4);

Šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo rezultatus

⁷² TS - turizmo specialistai.

Visų šešių turistinių regionų turizmo specialistai kaip vieną iš problemų įvardijo *išmanymo apie darniojo turizmo esmę bei principus stoka vietos politikoje*. Ši problema aktuali visiems be išimties regionams. Penkių turistinių regionų (visiems, išskyrus Žemaitijos aukštumų regioną) turizmo specialistams aktuali *ekonominė problema: nepakankamos investicijos į darniojo turizmo plėtrą. Turizmo infrastruktūros problema aktuali keturiems regionams* (Nemuno žemupio, Rytų Aukštaitijos, Vilniaus ir Žemaitijos aukštumų regionams).

Sezoniškumo problema aktuali Pajūrio, Rytų Aukštaitijos ir Žemaitijos aukštumų regionams. Reikėtų pažymėti, kad praktiškai nė vieno regiono turizmo sektoriaus specialistai neįžvelgia tokių problemų, kaip informacijos stoka, nekvalifikuoti turizmo darbuotojai; per didelis natūralių gamtinių turizmo išteklių naudojimas. Taigi galima išskirti šias pagrindines Lietuvos turistinių turizmo regionų problemas: išmanymo apie darniojo turizmo esmę bei principus stoka vietos politikoje (16 TS iš 22), ekonominė problema: nepakankamos investicijos į darnųjį turizmą (13 TS iš 22), neišplėtotą infrastruktūrą (11 TS iš 22).

Svarbiausios veiklos darniai turizmo sektoriaus plėtrai. Nagrinėjant svarbiausias veiklas darniai turizmo sektoriaus plėtrai, taip pat iš pradžių tikrinamas kiekvieno regiono turizmo specialistų nuomonių suderinamumas.

18 lentelė. *Apskaičiuotos Kochrano Q testo tikimybių reikšmės*

Regionas	p reikšmė	Palyginimas	Išvada
Rytų Aukštaitijos	0,463	$p > 0,05$	H_0 neatmetama
Vilniaus	0,264	$p > 0,05$	H_0 neatmetama
Pajūrio	1,000	$p > 0,05$	H_0 neatmetama
Nemuno žemupio	1,000	$p > 0,05$	H_0 neatmetama
Pietų Dzūkijos	1,000	$p > 0,05$	H_0 neatmetama
Žemaitijos aukštumų	0,097	$p > 0,05$	H_0 neatmetama

Šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo rezultatus

Iš 18 lentelės matome, kad visų regionų Kochrano Q testo tikimybių reikšmės yra didesnės už pasirinktą reikšmingumo lygmenį, todėl nulinė hipotezė neatmetama, ir galima teigti, kad svarbiausių veiklų darniai turizmo sektoriaus plėtrai kiekvieno regiono turizmo specialistų vertinimai skiriasi nereikšmingai. Tai reiškia, kad kiekvieno regiono turizmo specialistų įvertinimai dėl svarbiausių veiklų darniai turizmo sektoriaus plėtrai yra panašūs.

Turistinių regionų svarbiausių veiklų darniai turizmo plėtrai palyginimas

Atsižvelgiant į tai, kad kiekvieno regiono turizmo specialistai laikosi panašių nuomonių, atliekama kiekvieno regiono turizmo specialistų išskiriamų svarbiausių veiklų darniai turizmo sektoriaus plėtrai analizė. 19 lentelėje pateikiamas analizuojamų turistinių regionų svarbiausių veiklų darniai turizmo sektoriaus plėtrai skaičius.

19 lentelė. Svarbiausios veiklos darniai turizmo sektoriaus plėtrai turistiniuose regionuose

Darnios turizmo plėtros problema	Regionai
Investicijos į darnią turizmo sektoriaus plėtrą	Pajūrio regionas (4 TS iš 4) ⁷³ ; Pietų Dzūkijos regionas (3 TS iš 3); Rytų Aukštaitijos regionas (3 TS iš 4); Vilniaus regionas (3 TS iš 4); Žemaitijos aukštumų regionas (2 specialistai iš 3).
Turizmo sektoriaus plėtra, planavimas ir kontrolė	Nemuno žemupio regionas (2 TS iš 4); Pajūrio regionas (2 TS iš 4); Pietų Dzūkijos regionas (2 TS iš 3); Rytų Aukštaitijos regionas (2 TS iš 4); Žemaitijos aukštumų regionas (2 TS iš 3).
Atsakingas turistų požiūris į gamtos išteklių naudojimą	Nemuno žemupio regionas (4 TS iš 4); Pajūrio regionas (4 TS iš 4); Pietų Dzūkijos regionas (2 TS iš 3); Rytų Aukštaitijos regionas (2 TS iš 4.)
Darniojo turizmo plėtros įteisinimas šalies strateginiuose dokumentuose	Nemuno žemupio regionas (2 TS iš 4); Pajūrio regionas (2 TS iš 4); Rytų Aukštaitijos regionas (2 TS iš 4).
Turizmo sektoriaus paslaugų sertifikavimas	Nemuno žemupio regionas (2 TS iš 4); Vilniaus regionas (2 TS iš 4).

Šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo rezultatus

Apibendrinant turizmo specialistų atsakymus, reikėtų pažymėti, kad turizmo specialistai svarbiausiomis veiklomis laiko *investicijas į darnią turizmo sektoriaus plėtrą* (Pajūrio, Pietų Dzūkijos, Rytų Aukštaitijos, Vilniaus ir Žemaitijos aukštumų regionai) ir *turizmo sektoriaus plėtrą, planavimą ir kontrolę* (Nemuno žemupio, Pajūrio, Pietų Dzūkijos, Rytų Aukštaitijos ir Žemaitijos aukštumų regionai), nes šias veiklas įvardijo net penkių regionų turizmo specialistai. Antroje vietoje keturių turistinių regionų (Nemuno žemupio, Pajūrio, Pietų Dzūkijos ir Rytų Aukštaitijos regionai) turizmo specialistai įvardijo *atsakingą turistų požiūrį į gamtos išteklių naudojimą*. Trijų turistinių regionų (Nemuno žemupio, Pajūrio ir Rytų Aukštaitijos regionai) turizmo specialistai įvardijo darniojo turizmo plėtros įteisinimą šalies strateginiuose dokumentuose. *Turizmo paslaugų sertifikavimo* veikla yra aktuali tik Vilniaus bei Nemuno žemupio regionų turizmo specialistams. Reikėtų pažymėti, kad nė vieno regiono turizmo specialistai nelaiko *didėjančių vietos gyventojų pajamų* svarbiausiomis veiklomis darniai turizmo sektoriaus plėtrai. Taigi galima išskirti šias svarbiausias veiklas darniai turizmo sektoriaus plėtrai visuose Lietuvos turistiniuose regionuose: *investicijos į darnią turizmo sektoriaus plėtrą* (16 TS iš 22); *atsakingas turistų požiūris į gamtos išteklių naudojimą* (14 TS iš 22); *turizmo sektoriaus vadyba* (11 TS iš 22).

Atlikus turizmo sektoriaus plėtros darnumo aspektu dabartinės situacijos ir jos tendencijų ateityje vertinimo turistiniuose regionuose analizę, gauti rezultatai rodo, kad turizmo specialistai visuose turistiniuose regionuose žemiausiais balais (iki 5,9 balų) įvertino nepakankamą tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų skaičiaus augimą, turizmo paslaugų sertifikavimą ir turizmo pasiekiamumą (pritaikymą žmonėms su negalia) ir prieinamumą. Analizuojant gautus rezultatus, galima pastebėti, kad, vertinant darnios turizmo sektoriaus plėtros darnumo aspektu dabartinę situaciją, vidutiniškais balais (nuo 6 iki 8,9 balų) išsiskiria Vilniaus regionas, kituose regionuose dauguma veiksmų vertinami žemais balais (iki 5,9 balų). Analizuojant turizmo sektoriaus plėtros

⁷³ TS – turizmo specialistai

darnumo aspektu situacijos ateityje vertinimą, galima pastebėti, kad aukštais balais (9 – 10 balai) vertinami tik darnios turizmo sektoriaus plėtros veiksniai Vilniaus regione. Visi kiti darnios turizmo sektoriaus plėtros veiksniai vertinami vidutiniškai (nuo 6 iki 8,9 balų). Apibendrinant, galima teigti, kad pastebima regioninė atskirtis tarp Vilniaus regiono ir periferinių regionų.

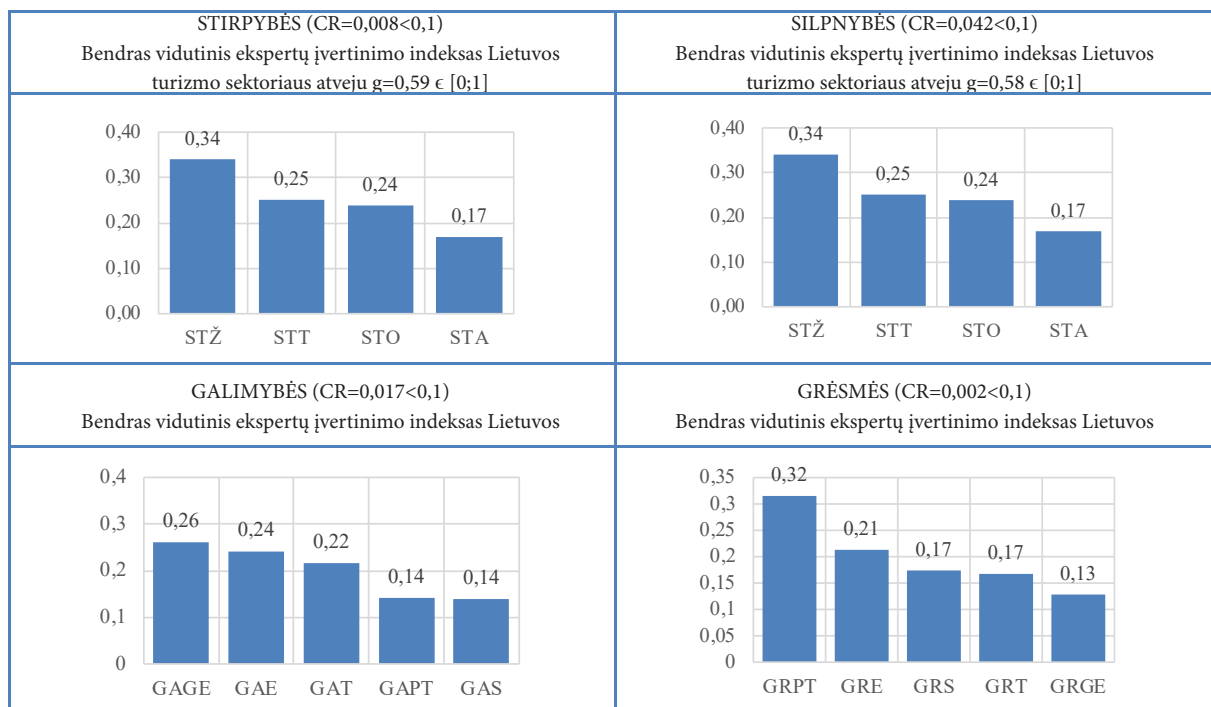
Analizuojant darnios turizmo sektoriaus plėtros problemas Lietuvos turistiniuose regionuose, išryškėja svarbiausios: išmanymo apie darnaus turizmo esmę bei principus stoka vietos politikoje, neišplėtotą infrastruktūrą, ekonominė problema: nepakankamos investicijos į darnųjį turizmą. Galima išskirti šias svarbiausias veiklas darniai turizmo sektoriaus plėtrai visuose Lietuvos turistiniuose regionuose: investicijos į darnaus turizmo plėtrą; atsakingas turistų požiūris į gamtos išteklių naudojimą; turizmo plėtra, planavimas ir kontrolė.

Įvertinus darnios turizmo sektoriaus plėtros galimybes Lietuvos turistiniuose regionuose, galima teigti, kad turistiniai regionai turi galimybes darniai turizmo sektoriaus plėtrai. Darniai plėtojant turizmo sektorių turistiniuose regionuose, reikėtų atkreipti dėmesį į tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų skaičiaus didinimą, turizmo paslaugų sertifikavimą ir turizmo pasiekiamumą (pritaikymą žmonėms su negalia) ir prieinamumą. Taip pat reikėtų ieškoti galimybių spręsti opiausias darnios turizmo sektoriaus plėtros problemas - išmanymo apie darniojo turizmo esmę bei principus stoką vietos politikoje, ekonomines problemas: nepakankamas investicijas į darnią turizmo sektoriaus plėtrą, neišplėtotą infrastruktūrą bei sezoniškumo mažinimą.

3.3. Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų kokybinio tyrimo rezultatai

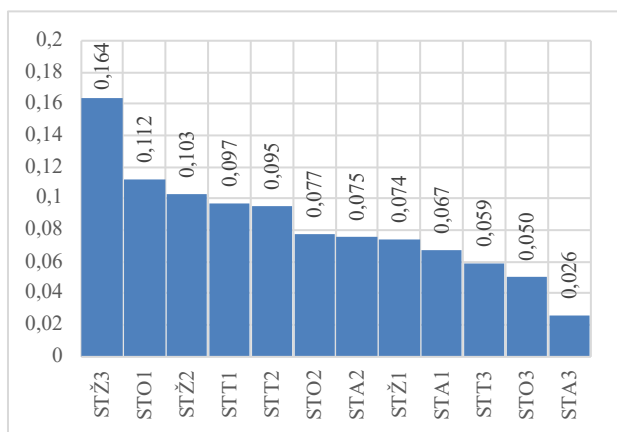
Apskaičiavus SSGG komponentų svorinius koeficientus buvo nustatyta, kad, siekiant užsibrėžtų turizmo sektoriaus darnios plėtros tikslų, stiprybės, tobulintinos sritys, plėtros galimybių bei grėsmių veiksniai pagal veiksmų kategorinį reikšmingumą išsidėsto taip, kaip pavaizduota 20 lentelėje.

20 lentelė. SSGG analizės teiginių kategorijų reikšmingumo vertinimas, remiantis ekspertinio tyrimo rezultatais

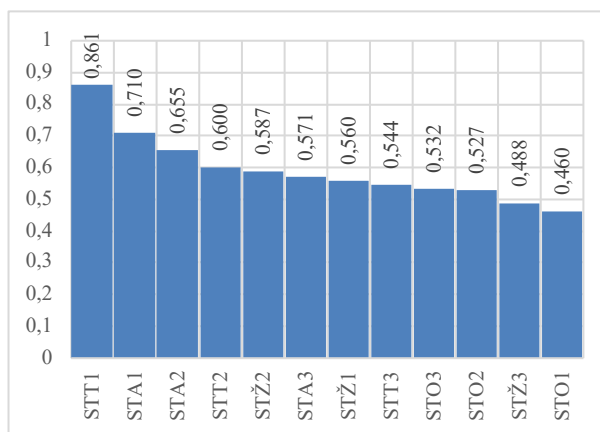

Ekspertų nuomonė labiausiai sutapo dėl stiprybių kategorijos. Remiantis ekspertų nuomone, turizmo sektoriaus darnios plėtros įgyvendinimas reikšmingai priklauso nuo žmogiškųjų veiksnių įtakos ($w=0,34$). Tai leidžia daryti prielaidą, jog, stiprinant žmogiškųjų veiksnių formuojamas turizmo sektoriaus plėtros tendencijas, galima sustiprinti ir turizmo sektoriaus plėtros darnumą. Reikšmingomis grėsmėmis įvardijamos politinės ir teisinės aplinkos veiksniais formuojamos sąlygos darniam turizmo sektoriaus plėtojimui šalyje ($w=0,32$). Analizuojant tyrimo rezultatus (žr. 20 lentelė), galima pastebėti, kad vienas reikšmingiausių veiksnių, priskiriamų turizmo sektoriaus darnios plėtros silpnybėms, yra turizmo pramonės aplinkosauginiai veiksniai, o tai reiškia, kad, siekiant darniai plėtoti turizmo sektorių, daug dėmesio reikia skirti aplinkosauginių priemonių turizmo sektoriuje įgyvendinimui. Remiantis tyrimo rezultatais, galima daryti prielaidą, kad aplinkosauginiai veiksniai yra vieni iš veiksnių, labiausiai stabdančių darnią turizmo sektoriaus plėtrą. Prie palankias darnios turizmo sektoriaus plėtros sąlygas formuojančių veiksnių galima priskirti geografinius turizmo sektoriaus veiksnius ($w=0,26$).

Siekiant formuluoti Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros rekomendacijas darnios turizmo plėtros kontekste, reikia nustatyti prioritines plėtros kryptis, kurios buvo suformuluotos tyrimo metu, remiantis ekspertų nuomone. Analizuojant ekspertų nuomonę dėl išskirtų turizmo sektoriaus darnios plėtros stiprybių (žr. 24 pav.), pastebėta, kad vienu reikšmingiausių stiprybes formuojančių veiksnių įvardinamas profesionalių ir kompetentingų darbuotojų pakankamumas (STŽ3: $w=0,164 \in [0,026;0,164]$). Ekspertai šį veiksnių išskiria kaip vieną iš svarbiausių konkurencingumą formuojančių veiksnių (26 pav. a), tačiau vertindami jo raišką Lietuvos turizmo sektoriuje (24 pav. b), šiam kriterijui skiria vieną mažesnių įvertinimų (STŽ3: $g=0,488 \in [0,460;0,861]$). Tai leidžia daryti apibendrintą išvadą, kad profesionalių ir kompetentingų turizmo sektoriaus specialistų pakankamumo užtikrinimas yra vienas iš darnios plėtros strateginių uždavinių. Remiantis tyrimo rezultatais, antru veiksniu pagal reikšmingumą formuojant stiprybes, buvo įvardintas organizacinis veiksnys - turizmo sektoriaus teisinio reguliavimo ir planavimo sistema (STO1: $w=0,112 \in [0,026;0,164]$, 24 pav. a), tačiau jo raiška Lietuvos turizmo sektoriuje vertinama žemiausiu balu (STO1: $g=0,460 \in [0,460;0,861]$).

a)

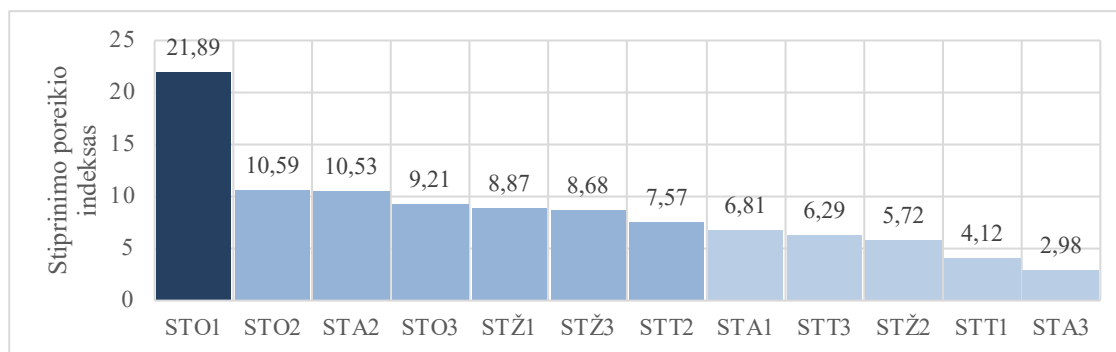

b)

24 pav. Lietuvos turizmo sektoriaus darnios plėtros stiprybių analizė:

a) svorio koeficientų pasiskirstymas; b) ekspertų įverčių pasiskirstymas pagal požymių raišką Lietuvos turizmo sektoriuje darnios plėtros kontekste

25 paveiksle pavaizduoti stiprybių plėtojimo ir stiprinimo Lietuvos turizmo sektoriuje indeksai, išdėstyti stiprybių teiginius surangavus pagal jų reikšmingumo svorį bei raiškos Lietuvos turizmo sektoriuje ekspertinius įverčius. Galima pastebėti, kad reikšmingai svarbu ir toliau stiprinti Lietuvos turizmo sektoriaus teisinio reguliavimo ir planavimo sistemą (STO1) bei gerinti turistinės informacijos teikimą turizmo informacijos centruose (STO2), plėtojant ir efektyvinant skaitmeninės rinkodaros strategiją bei priemones (STO3) (pvz., tinkama rinkodara, funkcionalumo didinimas, paslaugų paketų formavimas galėtų būti tokiomis priemonėmis). Ekspertų nuomone, taip pat svarbu yra išlaikyti nepaliestą unikalią Lietuvos gamtą, kaimo kraštovaizdį bei natūralius rekreacinius išteklius, svarbius ekoturizmo plėtros kontekste (STA2).

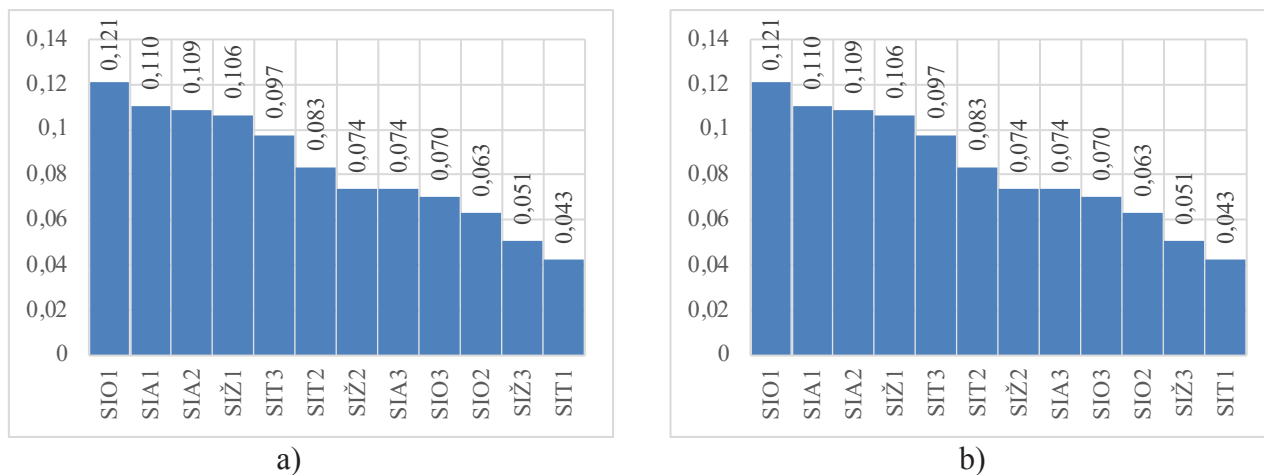
25 pav. Lietuvos turizmo sektoriaus stiprybių plėtojimo darnios plėtros kontekste teiginių svertinė hierarchija

Taip pat ekspertai išskiria žmogiškųjų išteklių stiprinimo reikšmę Lietuvos turizmo sektoriaus plėtrai (STŽ1, STŽ3). Tai reiškia, kad Lietuvos turizmo sektoriui, darnios plėtros kontekste siekiant išlikti konkurencingam, reikia stiprinti kvalifikuotos darbo jėgos užtikrinimą, akcentuojant aukštojo išsilavinimo specialistų svarbą (STŽ1) bei jų profesinį parengimą (STŽ3). Pažymėtina yra ir tai, kad ekspertai pakankamai konkurencingu laiko profesinio rengimo sektorių, ruošiantį kvalifikuotus specialistus turizmo pramonei, todėl gali būti formuluojama tokia prielaida, kad, siekiant darnios turizmo sektoriaus plėtros Lietuvoje, reikalingas ir pakankamas aukštąjį išsilavinimą turinčių specialistų skaičius.

Neginčytomis stiprybėmis turizmo sektoriui Lietuvoje plėtoti (STA3) ekspertai laiko palankią geografinę padėtį bei technologinę pažangą, lemiančią bevielio interneto prieinamumą (STT1), taip pat išvystytą ir sukurtą šiuolaikinę infrastruktūrą medicininiam turizmui plėtoti (STT3).

Analizuojant turizmo sektoriaus plėtojimo perspektyvas darnaus turizmo plėtros kontekste ir interpretuojant ekspertinio tyrimo rezultatus, vertinant silpnybes (28 pav.), galima pastebėti, kad didžiausią svertinį reikšmingumą ekspertai skiria tokiam kriterijui kaip kompleksinių darnaus vystymosi principų įgyvendinimas bei Europos žaliojo kurso laikymasis (SIO1). Minėto veiksnio silpnas išvystymas turizmo rinkoje (26 pav. a) lemia šio sektoriaus konkurencingumo mažėjimą darnaus vystymosi kontekste (SIO1: $w=0,121 \in [0,043;0,121]$), nors Lietuvos turizmo sektoriuje jam, kaip silpnybei (26 pav. b), ekspertai skiria tik 10 reitingo vietą iš 12 (SIO: $g=0,499 \in [0,456;0,806]$). Tai leidžia teigti, kad ši silpnybė Lietuvos turizmo sektoriuje nėra dominuojanti ir ją galima būtų minimizuoti arba eliminuoti atitinkamai stiprinant Lietuvoje veikiančią turizmo sektoriaus teisinio reguliavimo ir planavimo sistemą. Antrą vietą pagal reikšmingumą (žr. 26 pav. a) ekspertai skyrė turizmo sektoriaus žinomumo ir patrauklumo kriterijui. Jų

manymu, žinomumas ir patrauklumas yra svarbus veiksnys, todėl nepakankamas dėmesys šiam kriterijui lemia konkurencingumo mažėjimą ir turi būti nuolat stebimas (SIA1: $w=0,110 \in [0,043;0,121]$). Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros kontekste, remiantis ekspertais, būtent šis kriterijus yra 1-oje vietoje pagal raišką (SIA1: $g=0,806 \in [0,456;0,806]$) Darytina apibendrinta išvada, kad pagrindinis dėmesys skatinant darnų Lietuvos turizmo sektoriaus vystymąsi turi būti skiriamas Lietuvos, kaip patrauklios turizmui šalies žinomumo ir patrauklumo formavimui, o tai ir siejasi su stiprybių analizės metu suformuluota rekomendacija stiprinti efektyvios rinkodaros strategiją.

26 pav. Lietuvos turizmo sektoriaus darnios plėtros silpnųjų analizė:

a) svorio koeficientų pasiskirstymas; b) ekspertų įverčių pasiskirstymas pagal požymių raišką Lietuvos turizmo sektoriuje darnios plėtros kontekste

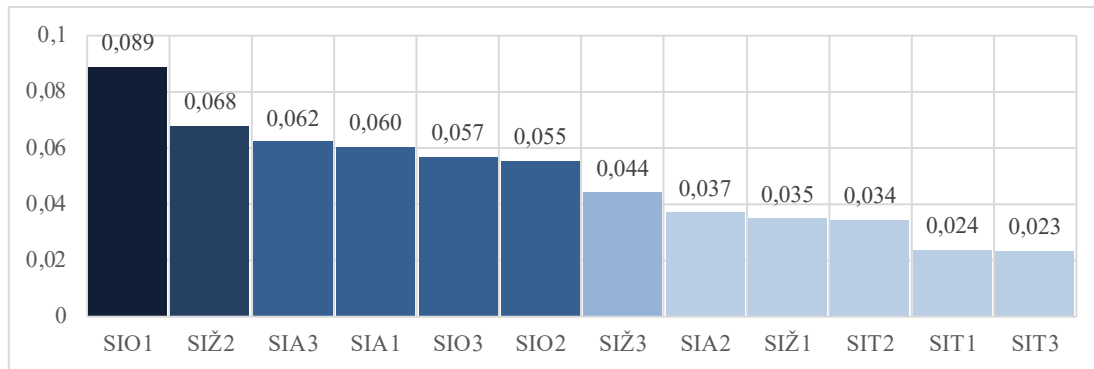
Regioninės atskirties problemai, plėtojant turizmo sektorių, ekspertai skyrė trečią vietą tiek pagal svertinį reikšmingumą (SIA2: $w=0,109 \in [0,043;0,121]$, 26 pav. a), tiek ir pagal šio kriterijaus raišką Lietuvos turizmo sektoriuje (SIA2: $g=0,627 \in [0,456;0,806]$, 26 pav. b). Dėl šios priežasties Lietuvos, kaip atsakingos ir draugiškos aplinkai turizmo šalies pozicionavimas, išnaudojant gamtinius ir kultūrinius išteklius, tautinio ir kitokio paveldo objektus regionuose, siekiant pritraukti turistus į regionus ir tokiu būdu sumažinti regioninę atskirtį, yra dar viena priemonė, kuri gali sudaryti sąlygas Lietuvos turizmo sektoriaus konkurencingumui didinti, plėtoti ekoturizmo idėją, diegti darnaus vystymosi principais pagrįstus turizmo sektoriaus plėtros sprendinius.

Vienu mažiau svarbių kriterijų tiek pagal reikšmingumą, tiek ir pagal raišką, ekspertai išskiria personalo užsienio kalbų įvaldymo kompetencijas (SIŽ3: $w=0,109 \in [0,051;0,121]$; $g=0,456 \in [0,456;0,806]$). Jų teigimu, kalbų nemokėjimas yra silpnybė (žr. 26 pav. b). Taigi manytina, kad nepaisant to, jog būsimeji turizmo sektoriaus specialistai studijų metu privalomai studijuoja vieną užsienio kalbą, to nepakanka įgyti gebėjimų efektyviai ta kalba komunikuoti. Remiantis tokiais tyrimo rezultatais, gali būti atkreiptas dėmesys, kad, stiprinant kvalifikuotų turizmo pramonei reikalingų specialistų rengimą ir užtikrinant jų pakankamumą, papildomai reikia užtikrinti, kad tiek aukštojo mokslo studijų, tiek ir profesinio rengimo mokymo programose būtų užtektinai numatyta laiko skirti užsienio kalbų (SIŽ3), kurios yra reikalingos Lietuvos turizmo sektoriuje, studijavimui.

Taip pat kaip vieną iš mažiau aktualių silpnųjų (26 pav.) Lietuvoje ekspertai išskyrė darbuotojų

kaitos kriterijų (SIŽ2: $g=0,472 \in [0,456;0,806]$). Nors šiam kriterijui, kaip silpnybei, didinant turizmo sektoriaus konkurencingumą, jie skyrė vidutiniškai aukštą reikšmingumo lygį, išreitingavus jis atsiduria 7-toje pozicijoje iš 12 (SIŽ3: $w=0,074 \in [0,051;0,121]$).

Išdėsčius visas turizmo sektoriaus plėtros, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste identifikuotas silpnybes pagal jų raiškos lygį Lietuvos turizmo sektoriuje ir jų svertinius įverčius, nustatytus ekspertinio tyrimo metu (27 pav.), pastebima, kad, siekiant didinti Lietuvos turizmo sektoriaus konkurencingumą, reikia stiprinti Europos žaliojo kurso įgyvendinimo priemones (SIO1), integruojant žiedinės ekonomikos ir ekoturizmo principus, derinant juos su Lietuvoje veikiančios turizmo sektoriaus teisinio reguliavimo ir planavimo sistemos stiprinimo ir tobulinimo priemonėmis (žr. 27 pav.).

27 pav. Turizmo sektoriaus silpnybių mažinančių Lietuvos turizmo sektoriaus konkurencingumą svertinė hierarchija

Kaip rodo suvestinė silpnybių hierarchija, nors darbuotojų kaitos rodiklis ir kvalifikuotų darbuotojų turizmo sektoriuje (SIŽ2) pritraukimas nėra esminė Lietuvos turizmo sektoriui galiojanti silpnybė, tačiau konkurencingumo didinimo požiūriu reikia spręsti kvalifikuotų darbuotojų pakankamumo klausimus. Priemonėmis šiai silpnybei spręsti galėtų būti nematerialaus skatinimo būdai: pvz., priemoka už asmens tvaresnį gyvenimo būdą galėtų išspręsti dvi problemas: propaguoti tvaraus turizmo paslaugų verslo modelį, skatinti darbuotojus gyventi tvariau. Įgalinti nuotolinio darbo lanksčiu grafiku galimybes, kai tai nėra susiję su tiesioginiu klientų aptarnavimu, ir taip prisidėti prie atsakingo turizmo idėjos formavimo (SIO3).

Atsakingo turizmo skatinimo veiksnys ekspertų vertintinas kaip pakankamai didelį svorį turinti silpnybė Lietuvos turizmo sektoriaus atžvilgiu (SIO3: $wg=0,062 \in [0,023;0,089]$). Atsižvelgiant į tai, atsakingo turizmo koncepcija turi būti įtraukiama tiek į studijų programas, rengiančias aukštos kvalifikacijos darbuotojus sektoriui, tiek į sektoriaus darbuotojų nematerialaus skatinimo programas, tiek ir į įvaizdžio formavimo priemones pozicionuojant Lietuvą kaip šalį, patrauklią atsakingam turizmui, nes ir pastarasis veiksnys Lietuvos turizmo sektoriuje, ekspertų nuomone, yra pakankamai ryški silpnybė formuojant konkurencinius pranašumus (SIO3: $wg=0,060 \in [0,023;0,089]$, 27 pav.).

Apibendrinant ekspertinio tyrimo rezultatus ir modeliuojant turizmo sektoriaus plėtrą, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste, pagal prioritetą nuo svarbiausios iki mažiausiai svarbios rekomendacijas galima išdėstyti šia tvarka:

1) Siekiant didinti Lietuvos turizmo sektoriaus konkurencingumą, reikia stiprinti Europos žaliajo kurso įgyvendinimo priemones, integruojant žiedinės ekonomikos ir ekoturizmo principus (SIO1), derinant juos su Lietuvoje veikiančios turizmo sektoriaus teisinio reguliavimo ir planavimo sistemos stiprinimo ir tobulinimo priemonėmis bei tobulinant jas (STO1), įtraukiant atsakingo ir darnaus vartojimo paslaugas ir produktus (SIO2), papildant ekspertų stiprybe įvardintą turizmo informacijos centrų tinklo išplėtojamą (STO2) ir geografinę padėtį (STA3). Tai galima būtų pasiekti gausiau sertifikuojant ne tik viešbučius, maitinimo paslaugų tiekėjus, tradicinius paveldą turinčius patiekalus, tačiau ir paplūdimius, aktyvaus poilsio vietas (STA2), kultūrinės paslaugas (STA1), įtraukiant specifinius, visuotinai globalioje turizmo pramonėje pripažintus ekologinį turizmą prezentuojančius sertifikavimo ženklus. Šiai rekomendacijai įgyvendinti galima išskirti tokią priemonę: valstybės mastu skatinti įvairių turizmo sektoriaus paslaugų sertifikavimo procesą, tokiu būdu užtikrinant aukštesnę teikiamų paslaugų kokybę.

2) Siekiant mažinti turizmo sektoriaus darbuotojų kaitą ir didinti darbo vietas turizmo pramonėje patrauklumą (SIŽ2), stiprinti turizmo sektoriaus darbuotojų rengimo pozicijas (STŽ1, STŽ2, STŽ3), įtraukiant ir stiprinant bendrųjų kompetencijų paslaugų sektoriuje ugdymą (STŽ3), užsienio kalbų mokėjimą bei didinant gebėjimus bendrauti keliomis užsienio kalbomis (SIŽ3), taip pat formuoti nematerialaus darbuotojų skatinimo sistemą, darant įtaką atsakingam vartojimui bei pozicionuojant Lietuvos turizmo sektorių kaip atsakingo turizmo segmentą globalioje turizmo pramonėje (SIA3), užtikrinant darbuotojams darbo sąlygas ir darbo krūvį atitinkantį konkurencingą atlyginimą bei sudarant konkurencingas karjeros galimybes konkrečiose įmonėse, korporacijose, atstovybėse (SIŽ1). Tokioms rekomendacijoms įgyvendinti galima būtų siūlyti šią problemą spręsti valstybės lygmeniu teisinio reguliavimo būdu.

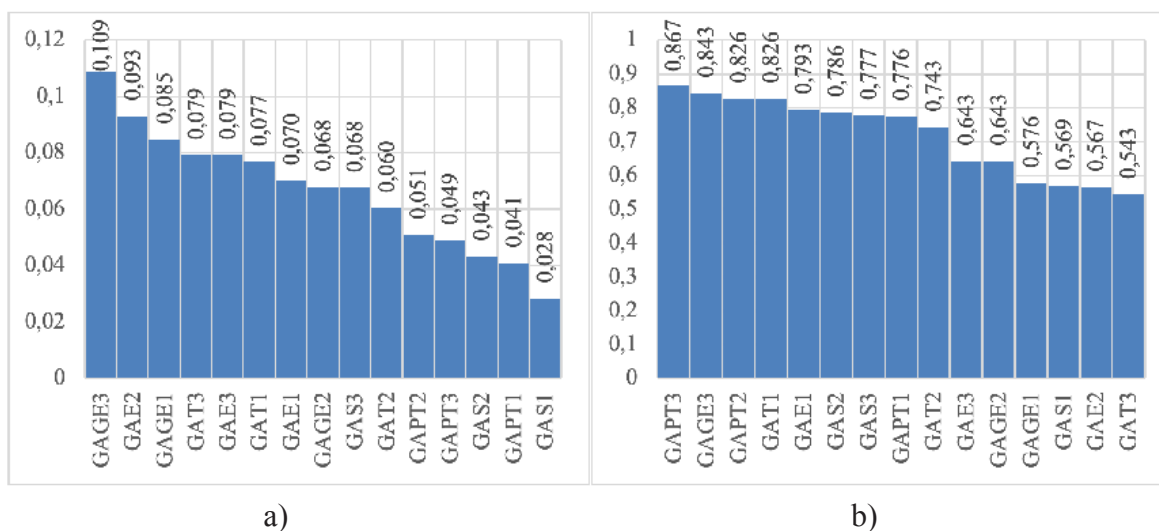
3) Mažinti turizmo sektoriaus regioninę atskirtį (SIA2), didinant kaimo turizmo populiarumą atvykstamojo turizmo segmente, populiarinant ne tik didžiųjų miestų ir sostinės turizmą pasaulinėje turizmo rinkoje (SIA1), tačiau didinant ir mažųjų Lietuvos miestelių žinomumą, išnaudojant Lietuvos istorinių ir kultūrinių išteklių (SIA1), gamtos išteklių unikalumą (SIA2), specializuotų medicininio turizmo paslaugų ir sukurtos infrastruktūros šiuolaikiškumą (STT3), aktyvaus poilsio infrastruktūros parengtumą (STT2), optimizuojant ir efektyvinant rinkodaros strategiją, įtraukiant daugiau skaitmeninių inovacijų Lietuvos turizmo žinomumui didinti, sukuriant patrauklumą didinančius multimedija paketus pasinaudojant Lietuvos turizmo sektoriaus sukaupta patirtimi (STO3).

4) Stiprinti ir plėtoti aktyvaus poilsio veikloms reikalingą infrastruktūrą ir jos įvairovę (SIT2), pritraukiant ir privataus kapitalo investicijas į infrastruktūrą (SIO3), įgyvendinant koncesiniais susitarimais, kaip efektyvia bendradarbiavimą stiprinančia priemone, pagrįstus projektus, pritaikant ją specialius poreikius turintiems paslaugų gavėjams (SIT1), integruojant skaitmenines inovacijas (SIT3), kurios turistams leistų susieti savo įrenginius, naudojamas programėles su specializuotomis infrastruktūros eksploatavimo, rezervavimo ir pan. sistemomis.

Reaguojant į silpnybes ir įgyvendinant rekomendacijas, kartu bus sustiprintas stiprybėms priskirtų kriterijų veiksmingumas didinant Lietuvos turizmo sektoriaus konkurencingumą darnios turizmo plėtros

kontekste. Ekspertinio tyrimo metu buvo nustatytas apytikris balansas tarp stiprybių ir silpnybių raiškos Lietuvos sektoriuje raiškos rodiklio, apskaičiuoto remiantis ekspertų nuomone, todėl rekomendacijose pasiūlytomis priemonėmis siekiama didinti stiprybių raišką mažinant silpnybių raiškos intensyvumą.

Analizuojant ekspertų nuomonę apie susidariusias galimybes plėtoti turizmo sektorių darnios plėtros kontekste, pastebima, kad itin palankias sąlygas darniai turizmo sektoriaus plėtrai sudaro besiformuojančios pasaulinės tendencijos, susijusios su ekologinio turizmo plėtra, paslaugų paklausos augimu pasaulinėje turizmo pramonėje, kas gali būti susiję ir su pasaulinėmis klimato kaitos problemomis bei sprendinių, mažinančių neigiamą žmonijos įtaką gamtinėms ekosistemoms, paieška globaliu mastu. Remiantis ekspertų nuomone (žr. 28 pav.), tai yra reikšmingiausias veiksnys (GAGE3: $w=0,109 \in [0,028;0,109]$, 28 pav. a), sudarantis galimybes plėtrai, ir jo raiška Lietuvos turizmo sektoriuje yra vertinama taip pat pakankamai aukštu ekspertinio įverčio rodikliu (GAGE3: $g=0,843 \in [0,543;0,867]$, 28 pav. b), todėl galima teigti, kad Lietuvoje ir globaliu mastu yra susiformavusios palankios sąlygos plėtoti ekologinio turizmo idėjai ir šių paslaugų paklausa išlaiko augimo tendencijas.

28 pav. Lietuvos turizmo sektoriaus darnios plėtros galimybių analizė:

a) svorio koeficientų pasiskirstymas; b) ekspertų įverčių pasiskirstymas pagal požymių raišką Lietuvos turizmo sektoriuje darnios plėtros kontekste

Analizuojant tyrimo rezultatus, išskirtina keletas veiksnių, kuriems ekspertai suteikė aukštesnį reikšmingumą, tačiau žemais įverčiais įvertino jų raišką Lietuvos turizmo sektoriaus kontekste (28 pav.). Vienas tokių veiksnių - tai didėjantys užsienio turistų srautai bei pajamos iš atvykstamojo turizmo (GAE2). Šis kriterijus turi antrą pagal reikšmingumą įvertį (GAE2: $w=0,093 \in [0,028;0,109]$, 30 pav. a), tačiau jo raiška Lietuvoje ekspertų įvertinta vienu iš mažiausių įverčių (GAE: $g=0,567 \in [0,543;0,867]$, 28 pav. b), ką galėjo lemti ir 2020-2021 m. pasaulinė pandemija, sumažinusi turizmo sektoriaus galimybes plėtrai iki minimumo. Siekiant sudaryti palankias sąlygas turizmo sektoriaus plėtrai, taip pat būtų rekomenduojama skatinti atvykstamąjį turizmą, o tam galima nacionaliniu lygmeniu įgyvendinti Lietuvos, kaip patrauklios turizmui šalies, reklaminę kampaniją, akcentuojant stiprybėms priskiriamus unikalius gamtos, kultūros ir istorijos paveldo objektus bei pozicijuoti Lietuvą kaip atsakingo ir aplinkai draugiško turizmo plėtotoją.

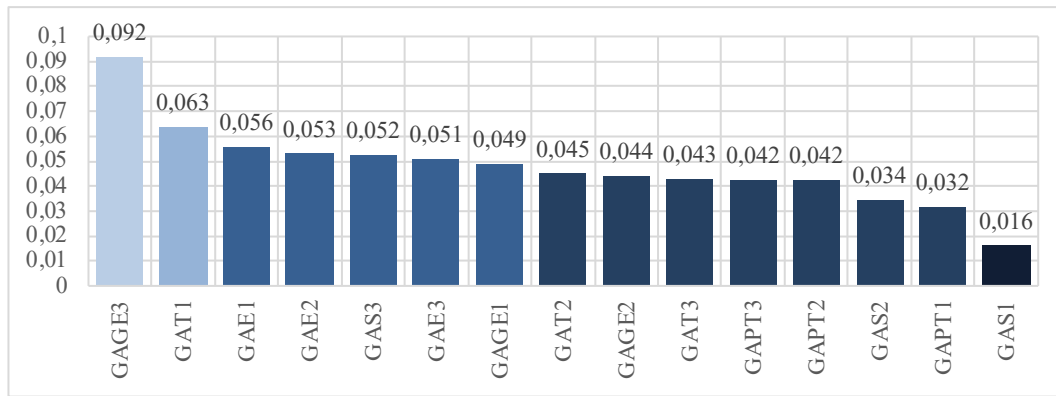
Trečiu pagal reikšmingumą veiksniumi ekspertai išskyrė aplinkosauginių programų plėtotės veiksnį, kuris besąlygiškai skatina ekologinio ir draugiško aplinkai turizmo plėtrą (GAGE1: $w=0,085 \in [0,028;0,109]$, 28 pav. a), tačiau Lietuvos atveju ekspertai šį veiksnį, kaip galimybę, vertina žemesniu balu (GAGE1: $g=0,643 \in [0,543;0,867]$, 28 pav. b). Tai leidžia daryti prielaidą, jog siekiant sukurti palankias sąlygas Lietuvos ekologinio turizmo plėtrai reikia stiprinti aplinkosaugos programų plėtotę, skatinant atsakingą ir aplinkai draugišką turizmo paslaugų paklausos augimą. Dar vienas veiksnys, kuris yra labai reikšmingas, tačiau, ekspertų nuomone, Lietuvos sąlygomis turi mažiausią raišką – tai naujų tiesioginių skrydžių pritraukimas (maršrutų rėmimo fondas) (GAT3: $w=0,079 \in [0,028;0,109]$, 30 pav. a); $g=0,543 \in [0,543;0,867]$, 28 pav. b). Tai leidžia apibendrintai rekomenduoti didinti Lietuvos žinomumą ir patrauklumą (plėsti lankytinų vietų skaičių, skatinti sutvarkyti, renovuoti tautinio paveldo objektus kaimiškosiose vietovėse, skatinti efektyvesnį unikalių turizmo objektų reklamavimą ir pan.), galintį padėti pritraukti tiesioginių skrydžių.

Pažymėtina gali būti ir tai, kad, ekspertų nuomone, Lietuvoje turizmo sektoriui yra palanki politinė teisinė aplinka. Šios grupės veiksniai, jų raiška Lietuvoje ekspertų įvertinti vienais aukštesnių balų: ekspertų nuomone, turizmo plėtrai palankias sąlygas formuoja Lietuvos narystė Šengeno zonoje (GAPT3: $g=0,867 \in [0,543;0,867]$, 30 pav. b), taip pat Lietuvos narystė ES ir NATO (GAPT2: $g=0,826 \in [0,543;0,867]$, 5Y pav. b), kas sukuria didesnę saugumo pojūtį lankantis šalyje ir sudaro palankias sąlygas atvykstantajam turizmui plėtoti. Tačiau pagal reikšmingumą šiuos požymius ekspertai sureitingavo atitinkamai į 12-tą (GAPT3: $w=0,049 \in [0,028;0,109]$, 30 pav. a) ir 11-tą poziciją (GAPT2: $w=0,051 \in [0,028;0,109]$, 30 pav. a) iš 15.

Įvertinus svertinius galimybių turizmo sektoriaus plėtrai Lietuvoje įverčius (žr. 29 pav.), galima pastebėti, kad didžiąja dalimi šias galimybes formuoja globalios ekologinio turizmo tendencijos (GAGE3).

Atsakingam ir ekologiškam turizmui Lietuvoje plėtoti ekspertai išskiria galimybes, kurias sudaro iniciatyvus modernios infrastruktūros vystymas, išnaudojant geografinį pranašumą – galimybę pasiekti šalį skirtingomis transporto rūšimis (GAT1). Kiek mažesniais svertiniais įverčiais, formuojant turizmo sektoriaus plėtrai palankias sąlygas, įvertintos ekonominės galimybės, tačiau jų reikšmė pakankamai stipri – tai suformuota

Lietuvos turizmo sektoriaus politika, orientuota į atvykstamojo turizmo plėtotę (GAE2) bei ES struktūrinių fondų bei kitų tarptautinių programų parama (GAE1). Pandeminiu ir popandeminiu periodu rekomenduojama ypač didelį dėmesį skirti atvykstamojo turizmo palaikymui, nes tyrimo metu, remiantis ekspertų nuomone, buvo nustatyta, kad tai yra sudėtiniai kompleksinės turizmo sektoriaus palaikymo sistemos veiksniai, tiesiogiai susiję ir su šalies populiarumu, žinomumu, ir su atsakingo turizmo ir unikalių turizmo sektoriaus objektų išsaugojimo fenomenu.

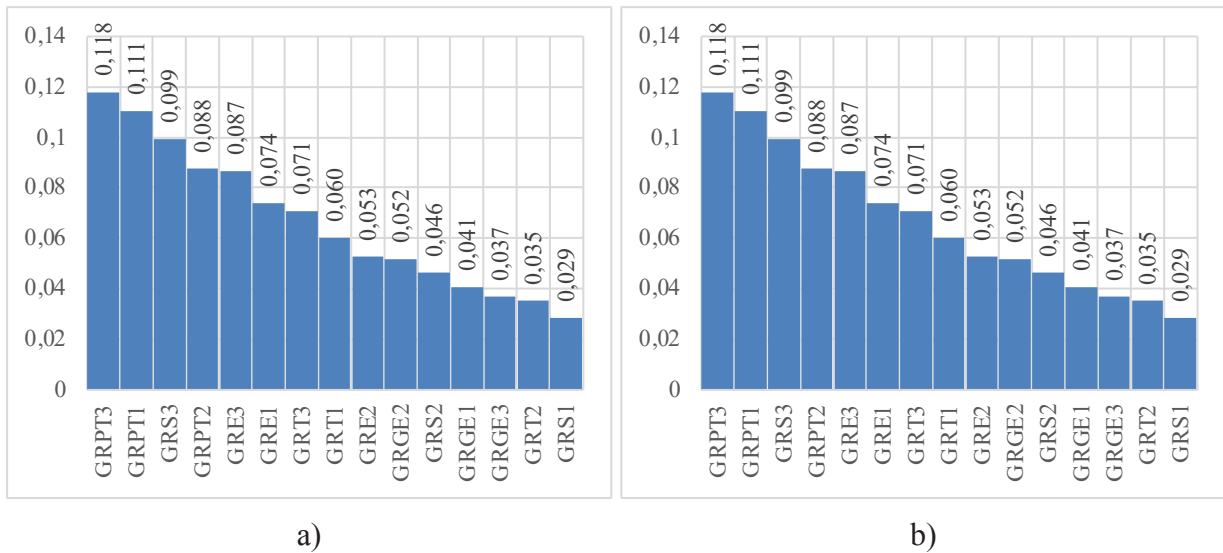

29 pav. Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros galimybių veiksnių analizė

Pažymėtina ir ekspertų nuomonė dėl tokių veiksnių, kaip didėjančio šalies gyventojų mobilumo ir vietinio turizmo plėtros (GAS3) ir gyventojų verslumo skatinimo turizmo sektoriuje (GAE1), teigiamas poveikis galimybės formuoti. Vis dėlto, ekspertų nuomone, šiems veiksniams politiniu lygmeniu ir teisinio reguliavimo lygmeniu reikia skirti daugiau dėmesio. Tyrimo rezultatų pagrindu suformuluotų rekomendacijų kontekste šių veiksnių, kaip ekoturizmo plėtros galimybių, stiprinimui atitinkamas priemonės galima numatyti Lietuvoje veikiančioje turizmo sektoriaus teisinio reguliavimo ir planavimo sistemoje, į ją įtraukiant ir aplinkosaugos plėtotės priemones. Taip pat, ekspertų nuomone, kuriant palankias turizmo sektoriaus plėtros sąlygas Lietuvoje, reikėtų stiprinti šalies tarptautinius ryšius, bendradarbiavimą mokslo, kultūros ir ekonomikos srityse (GAPT1).

Analizuojant ekspertinio tyrimo rezultatus grėsmių turizmo sektoriaus plėtrai kategorijoje, galima pastebėti dominuojančias politines teises grėsmes kaip vienas reikšmingiausių, galinčių stabdyti turizmo pramonės evoliucionavimą šalyje ar net visame regione (žr. 30 pav.). Ekspertų nuomone, reikšmingas veiksnys, galintis neigiamai paveikti turizmo sektoriaus plėtrą darnios turizmo plėtros kontekste yra politinės situacijos nestabilumas Baltarusijoje, kuri generuoja Pabaltijo šalyje didžiausius atvykstamojo turizmo rodiklius (GRPT3: $w=0,118 \in [0,029;0,118]$, 32 pav. a), bei blogėjanti geopolitinė situacija šiame regione dėl kaimyninėse šalyse vykstančių politinių neramumų (GRPT1: $w=0,111 \in [0,029;0,118]$, 32 pav. a), todėl ir šių veiksnių raiška Lietuvoje stebima pakankamai intensyvi (GRPT3: $g=0,840 \in [0,436;0,846]$; GRPT1: $g=0,746 \in [0,436;0,846]$; 30 pav. b). Grėsmėms ekspertai priskiria ir santykių su Rusija blogėjimą, ir šis veiksnys taip pat yra ir pakankamai reikšmingas (GRPT2), ir turi stiprią raišką Lietuvoje (GRPT2), todėl gali daryti neigiamą įtaką Lietuvos turizmo sektoriaus plėtrai. Ekspertai šias grėsmes vertina kaip itin didelį neigiamą poveikį turinčius veiksnius, galinčius stabdyti darnios turizmo sektoriaus plėtros tendencijas Lietuvoje.

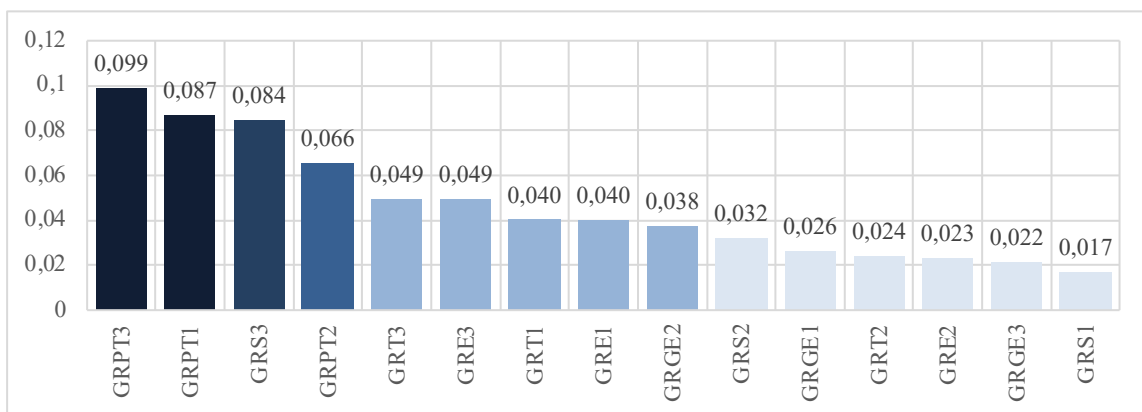
Taip pat didelė ir reikšminga grėsmė ekspertai įvardijo neigiamą pandemijos poveikį turizmo pramonei ne tik Lietuvoje, tačiau ir globalioje turizmo sektoriaus paslaugų rinkoje. Lietuvoje pandemijos poveikį turizmo sektoriui jie vertina kaip vieną iš didžiausių neigiamą poveikį turinčių veiksnių, smarkiai pristabdžiusių turizmo sektoriaus plėtros galimybes pastarųjų pusantrų pandeminių metų laikotarpiu (GRS3: $w=0,099 \in [0,029;0,118]$, 30 pav. a; $g=0,846 \in [0,436;0,846]$; 30 pav. b).

30 pav. Lietuvos turizmo sektoriaus darnios plėtros grėsmių analizė:

a) svorio koeficientų pasiskirstymas; b) ekspertų įvertių pasiskirstymas pagal požymių raišką Lietuvos turizmo sektoriuje darnios plėtros kontekste

Mažiau reikšmingomis grėsmėmis ekspertai išskiria tokius veiksnius kaip klimato kaitos reiškiniai (GRGE1), ekologinės aplinkos pablogėjimas globaliu mastu (GRGE3). Toks požiūris gali būti aiškinamas tuo, kad šių reiškinų evoliucija sukuria ne tik grėsmes, tačiau spartina ekologinio turizmo ir darnaus turizmo plėtojimą vadovaujantis atsakingo vartojimo koncepcija. Pažymėtina, kad šių minėtų neigiamą poveikį turinčių išorinių veiksnių raiška Lietuvoje, ekspertų nuomone, taip pat nėra stipri, kad formuotų ryškų neigiamą poveikį turizmo pramonės plėtrai darnaus vystymosi kontekste. Šie neigiami veiksniai labiau priskirtini turizmo pramonės evoliucionavimą skatinančių veiksnių grupei arba, remiantis modernių vadybos teorijų nuostatomis, – išoriniams aplinkos trikdžiams.

31 pav. Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros grėsmių veiksnių analizė

Kaip galima pastebėti, politinė situacija neigiamai veikia Lietuvos turizmo sektoriaus plėtrą (GRPT3, GRPT1, GRPT2 visi veiksniai turi aukščiausią neigiamo poveikio indeksą), (31 pav.), todėl reikia įgyvendinti prieš tai suformuluotas rekomendacijas tiek sukuriant turizmo sektoriaus palaikymo sistemą, tiek ir integruojant aplinkosaugos priemonių plėtojimą, tiek ir didinant šių priemonių ir viso sektoriaus žinomumą, skatinant priraukti turizmo paslaugų pirkėjus ne iš kaimyninių rytinių valstybių, tačiau išnaudoti narystės ES, NATO ir Šengeno erdvėje privalumus, didinti ES turistų skaičius, pozicionuoti

Lietuvos turizmo sektorių kaip atsakino naudojimo, draugišką aplinkai sektorių, formuojant alternatyvius atvykstamojo turizmo srautus į Lietuvą.

Esant pasaulinės pandemijos sąlygoms, reaguojant į pandemijos poveikio keliamas grėsmes turizmo sektoriaus plėtojimui (GRS3) svarbu atsižvelgti į tam tikros šalies gyventojų izoliacijos atvejus, plėtoti specifinius pakaitinius, pandemijos sąlygomis galimus teikti paslaugų paketus, kad, susidarius kritinėms sąlygoms, turizmo sektoriaus paslaugas galima būtų transformuoti ir nesudėtingai pritaikyti, tokiu būdu išvengiant didelių nuostolių tiek tiesioginių pajamų, tiek ir sukuriamos pridėtinės vertės nacionaliniam biudžetui požiūriu.

Ekspertų nuomone, siekiant intensyvesnės darnios turizmo sektoriaus plėtotės Lietuvoje, reikia atkreipti dėmesį į lėtai kuriamą infrastruktūrą (GRT3), kuri sumažintų sezoniškumo (GRGE2) neigiamą poveikį turizmo sektoriaus vystymui darnios turizmo plėtros kontekste, kas iš dalies susiję ir su gyventojų verslumo įgūdžių ir pasirengimo turizmo sektoriaus verslui plėtoti problema (GRE3). Pažymėtina grėsmė, kylanti iš Lietuvoje didėjančios regioninės atskirties (GRT1), bei per menkas turizmo sektoriaus finansavimas (GRE1).

Apibendrinant grėsmes, kurios gali stabdyti Lietuvos turizmo sektoriaus plėtrą darnios plėtros kontekste, bei siekiant išnaudoti tokias galimybes, kaip pasaulinės ekologinio turizmo paslaugų poreikio augimo tendencijos, palanki Lietuvos geografinė padėtis ir jos pasiekiamumas visomis transporto sistemomis, išskirtini šie esminiai rekomendaciniai turizmo sektoriaus plėtrai palankesnių sąlygų formavimo aspektai:

1) plėtoti alternatyvius atvykstamojo turizmo srautus, efektyvinant rinkodaros priemones, aplinkosaugos priemones intensyviai integruojant į Lietuvoje veikiančią turizmo sektoriaus teisinio reguliavimo ir planavimo sistemą, didinant aplinkai draugiško ir tvaraus turizmo verslo plėtojimo perspektyvą;

2) Lietuvoje veikiančią turizmo sektoriaus teisinio reguliavimo ir planavimo sistemos pagrindu papildyti turizmo paslaugų paketus specializuotais paketais, kurie įsigalioję / būtų taikomi įvairių globalių geopolitinių ar pandeminių apribojimų sąlygomis ir kompensuotų suspenduotus atvykstamojo turizmo srautus vietinio turizmo sąskaita;

3) pozicionuojant Lietuvą, kaip atsakingo turizmo ir draugiško aplinkai turizmo šalį, išnaudoti Lietuvos gamtos, istorinio, kultūrinio, tautinio ir kitokio paveldo objektus, ypač regionuose, siekiant sumažinti regioninę atskirtį, kuri tampa nacionalinės turizmo sistemos plėtros grėsme;

4) mažinti Lietuvoje gamtos sąlygų nulemtą sezoniškumą, stiprinant medicininių paslaugų, kaimiškųjų vietovių turizmo, atitinkamos infrastruktūros plėtojimą ir esamos infrastruktūros panaudojimą aktyvaus poilsio priemonėms įgyvendinti, propaguojant ne tik atsakingą, bet ir sveikos gyvensenos principus skatinantį turizmą įvairiais metų laikais; 5) didinti šalies gyventojų verslumo įgūdžius, įtraukiant reikalingas temas į profesinio rengimo mokymo programas ir / ar į aukštųjų mokyklų siūlomas turizmo ir poilsio krypties studijų programas; nacionaliniu lygmeniu šių priemonių įgyvendinimą galima užtikrinti profesinio pasirengimo vykdyti turizmo ir poilsio veiklą reikalavimu ir t. t.

Apibendrinant turizmo sektoriaus plėtros tendencijų kokybinį tyrimą, remiantis ekspertų nuomone, pastebėtina, kad turizmo sektoriaus darnios plėtros įgyvendinimas reikšmingai priklauso nuo žmogiškųjų veiksnių įtakos. Lietuvos turizmo sektoriui, siekiant išlikti konkurencingam, svarbu stiprinti kvalifikuotos darbo jėgos užtikrinimą, akcentuojant aukštojo išsilavinimo specialistų svarbą bei jų profesinį parengimą. Reikšmingomis grėsmėmis įvardijamos politinės ir teisinės aplinkos veiksniais formuojamos sąlygos darniam turizmo sektoriaus plėtojimui šalyje. Analizuojant tyrimo rezultatus, galima pastebėti, kad vienas reikšmingiausių veiksnių, priskiriamų turizmo sektoriaus darnios plėtros silpnybėms, yra sektoriaus aplinkosauginiai veiksniai. Nustatant Lietuvos turizmo sektoriaus prioritetines plėtros kryptis, kaip vieną reikšmingiausių stiprybes formuojančių veiksnių ekspertai išskyrė profesionalių ir kompetentingų darbuotojų pakankamumą. Remiantis tyrimo rezultatais, antroje vietoje pagal reikšmingumą yra organizacinis veiksnys - turizmo sektoriaus teisinio reguliavimo ir planavimo sistema. Remiantis ekspertų nuomone, reikšmingai svarbu ir toliau stiprinti Lietuvos turizmo sektoriaus teisinio reguliavimo ir planavimo sistemą bei stiprinti turistinės informacijos teikimą turizmo informacijos centruose, taip pat išlaikyti nepalietą unikalią Lietuvos gamtą, kaimo kraštovaizdį bei natūralius rekreacinius išteklius, svarbius ekoturizmo plėtros kontekste.

3.4. Turizmo sektoriaus dokumentų turinio analizės rezultatai

3.4.1. Teisinės turizmo sektoriaus aplinkos analizės rezultatai

Viena iš darnios turizmo sektoriaus plėtros sąlygų – tinkamas ir efektyvus teisinis šio sektoriaus reguliavimas, subalansuojantis turizmo santykiuose dalyvaujančių subjektų teises, pareigas ir interesus bei užtikrinantis aukštą šiuose santykiuose dalyvaujančių vartotojų teisių apsaugos lygį. Turizmo sektoriaus reikšmė valstybių rinkai ir dinamiškas jo pobūdis skatina nacionalinius ir ES teisės aktų leidėjus nuolat peržiūrėti, atnaujinti teisinį turizmo sektoriaus reguliavimą, atsižvelgiant ir pritaikant prie kintančių socialinių poreikių (Kavalnė, Rusinas, 2017). Turizmo sektoriaus santykiai reguliuojami nacionaliniu, tarptautiniu ir supra-tarptautiniu lygmenimis.

Lietuvos turizmo sektorių reglamentuoja šie pagrindiniai įstatymai bei teisės aktai: Lietuvos Respublikos turizmo įstatymas ir su juo susiję įstatymų įgyvendinamieji teisės aktai, Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymas bei kiti su turizmo sektoriumi susiję įstatymai. Šios teisės aktų grupės yra glaudžiai tarpusavyje susijusios. LR turizmo įstatyme apibrėžiamas turizmo verslas, reglamentuojamas kelionių organizavimo, turizmo informacijos bei apgyvendinimo paslaugų teikimas, ginamos vartotojo teisės ir sudaromos prielaidos formuoti normatyvinę bazę. Lietuvos Respublikos turizmo įstatymas (Žin., 1998, Nr. 32-852; Nr. 123-5507; 2018-06-30 įstatymas XIII-1447, 2019-03-14 įstatymas Nr. XIII-1990, 2020-04-21 įstatymas XIII-2862, 2020-06-25 įstatymas XIII-3103) nustato turizmo verslo organizavimo principus, reikalavimus turizmo paslaugų teikimui ir turistų (vartotojų) teisių apsaugai bei valstybės, savivaldybių institucijų kompetenciją turizmo reguliavimo ir turizmo išteklių naudojimo ir planavimo srityje. LR turizmo įstatymas apibrėžia turizmo sektoriaus išteklių naudojimo, apsaugos ir planavimo principus. Šis įstatymas nuo jo įsigaliojimo iki 2020 m. gruodžio mėnesio buvo keistas 14 kartų (2001-2005, 2011, 2014, 2015, 2018,

2019, 2020 metais), atsižvelgiant į naujus visuomenės, verslo subjektų poreikius, besikeičiančią situaciją turizmo versle Lietuvoje ir pasaulyje ir dėl to kylančias problemas. Didžiausias pokytis reguliuojant turizmo santykius įvyko 2001 m., įsigaliojus naujam Civiliniam kodeksui (toliau – CK). 2001 m. CK rengėjai įvertino, kad turizmo paslaugų teikimas yra ypatinga atlygintinų paslaugų rūšis, todėl šiems teisiniams santykiams sureguliuoti reikia specialių nuostatų. 2001 m. įsigaliojus naujam CK ir įvertinus poreikį perkelti į nacionalinės teisės sistemą aktualias Europos Sąjungos teisės normas, buvo priimta nauja Turizmo įstatymo redakcija, įsigaliojusi 2003 m. balandžio 1 d. Teigiamai galima vertinti tai, kad LR Turizmo įstatymas yra nuolatos tobulinamas bei atnaujinamas, tačiau, kita vertus, pernelyg dažni įstatymo keitimai (pvz., 2015 metais daryti net 3 keitimai: 2015-01-01; 2015-05-28 ir 2015-11-01) gali įnešti nemažai sumaišties ir neapibrėžtumo.

Įstatymų įgyvendinamųjų teisės aktų, susijusių su Turizmo įstatymu, yra gana daug (per 85 teisės aktus) ir jų rengimas bei keitimas yra tapęs nuolatiniu procesu, todėl šiuos teisės aktus patogiausia atitinkamai grupuoti pagal konkrečias veiklos sritis (teisės aktai, reglamentuojantys kelionių organizavimą, apgyvendinimo paslaugas, turistų informavimą, sveikatinimo paslaugas, gidų profesinę kvalifikaciją ir veiklą ir kiti teisės aktai). Šių įstatymų įgyvendinamųjų teisės aktų sąrašas pateikiamas 13 priede. Galima teigti, kad Turizmo įstatymo ir jo įgyvendinamųjų teisės aktų rengimas yra nuolatinis procesas, atliekamas siekiant pakankamai užtikrinti vartotojų teises.

Į viešosios teisės sritį patenkanti turizmo sektoriaus dalis taip pat reglamentuojama Teritorijų planavimo įstatyme, *Turizmo rekreacijos schemų ir planų (projektų) rengimo taisyklėse* bei su *Turizmo įstatymu* susijusiuose įgyvendinamuosiuose teisės aktuose (tokių yra gana daug, virš 80 norminių aktų), reglamentuojančiuose kelionių organizavimą, apgyvendinimo, sveikatinimo paslaugas, turistų informavimą, gidų profesinę kvalifikaciją ir veiklą ir kt.

Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymas (Žin., 1995, Nr. 107-2391; 2004, Nr. 21-617; 2005, Nr. 152-5532, 2018, Nr.107-2391) reglamentuoja Lietuvos Respublikos teritorijų planavimą, planavimo organizatorių ir planų rengėjų, fizinių, juridinių asmenų, valstybės ir savivaldybių institucijų teises ir pareigas šiame procese. Aplinkos ministerijos atstovų teigimu, dabar Lietuvoje galiojanti sistema nesiskiria nuo taikomų daugelyje Europos šalių, o dėl šio įstatymo Lietuva investuotojams patraukliausių pasaulio šalių sąrašė Doing Business 2020 iš 17-os 2014 metais vietos pakilo į 11-ą vietą⁷⁴. Teritorijų planavimo tiksluose atsispindi esminiai darnaus vystymosi principai ir integralaus planavimo vizija. *Turizmo ir rekreacijos schemų ir planų (projektų) rengimo taisyklės* reglamentuoja teritorijų specialiojo planavimo, t.y. turizmo ir rekreacijos schemų ir planų (projektų) rengimo, derinimo ir tvirtinimo tvarką, turizmo ir rekreacijos teritorijų planavimo proceso dalyvių tarpusavio santykius šio proceso metu.

Svarbus turizmo sektoriaus santykių bruožas yra tas, kad jie nėra išimtinai nacionalinio pobūdžio ir dažniausiai susiklosto daugiau nei vienos valstybės teritorijoje. Todėl norint kompleksiskai suvokti

⁷⁴ Doing Business 2020, 2020, p. 16. Prieiga per internetą: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/32436/9781464814402.pdf>.

turizmo teisinio reguliavimo visumą ir tarpusavio ryšius, nepakanka gerai išmanyti tik nacionalinį teisinį reguliavimą. Turizmo teisės šaltinių sistema – tai trijų lygmenų, – nacionalinio, tarptautinio ir ES (supranacionalinio), sistema.

Tarptautiniu lygmeniu svarbiausi teisės aktai turizmo sektoriuje yra Varšuvos konvencija dėl pervežimų oru, priimta 1929 m. spalio 12 d.; Gvadaluacharos konvencija (Konvencija, papildanti Varšuvos konvenciją dėl tam tikrų taisyklių, susijusių su tarptautiniais vežimais oru, atliekamais asmens, nesančio susitariančiu vežėju, unifikavimo), priimta 1961 m. rugsėjo 19 d., Čikagos tarptautinės civilinės aviacijos konvencija, priimta 1944 m. gruodžio 7 d., bei susijusios Tokijo, Hagos ir Monrealio konvencijomis (Monrealio konvencija dėl tam tikrų tarptautinio vežimo oru taisyklių suvienodinimo, priimta 1999 m. gegužės 28 d.); 1962 m. gruodžio 12–17 d. Europos Tarybos Konvencija dėl viešbučių valdytojų materialinės atsakomybės už svečių turtą; Manilos deklaracija dėl Pasaulio turizmo, priimta 1980 m. spalio 10 d.; Buenos Airėse vykusios devintosios Pasaulio Turizmo Organizacijos Generalinės asamblėjos rezoliucija, susijusia su kelionių palengvinimu ir turistų sauga bei saugumu, priimta 1991 m. spalio 4 d. ir kt (Kavalnė, Rusinas, 2017).

ES lygmeniu turizmo sektorius ir, atitinkamai, turizmo teisinių santykių reguliavimas nepatenka į išimtinę ES kompetenciją. Turizmo teisės srityje pagrindinės galios ir atsakomybė dėl tinkamo turizmo santykių teisinio reguliavimo sutelktos nacionalinių valstybių rankose⁷⁵, o ES nesiekia ir negali siekti suderinti valstybių narių įstatymus ir kitus teisės aktus, t. y. visiškai pakeisti nacionalinės teisės aktus ES teisės aktais. Vartotojų apsauga patenka į ES pasidalijamosios kompetencijos sritį, todėl dėl vartotojų teisių apsaugos turizmo srityje tiek ES, tiek nacionalinės valstybės gali priimti teisiškai privalomus aktus, tačiau nacionalinė teisėkūra yra galima tik tiek ir tokia apimtimi, kiek ES nepasinaudojo arba nusprendė nepasinaudoti savo kompetencija. ES teisiniai dokumentai ir pagrindiniai ES teisės aktai, reglamentuojantys vartotojų teisių apsaugą, teikiant vežimo paslaugas įvairiomis transporto priemonėmis ir kuriais vadovaujama Lietuvoje, pateikiami 14 ir 15 prieduose.

Lietuvos turizmo sektoriaus raidai labai svarbi *Lisabonos sutartis*, įsigaliojusi 2009 m. gruodžio 1 d., kuri sudarė galimybę ES remti, koordinuoti ir papildyti šalių narių veiksmus turizmo srityje (plačiau – 3.4.2 poskyryje). Turizmo sektoriaus reguliavimui nacionaliniu lygmeniu reikšmingą įtaką turi ES lygmens politika: 2011 m. direktyva dėl vartotojų teisių (2011/83/ES) bei 2015 m. direktyva dėl kelionės paslaugų paketų ir susijusių kelionės paslaugų rinkinių (ES) 2015/2302, kurios lėmė atitinkamus nacionalinių teisės aktų pakeitimus.

Apibendrinant teisinės Lietuvos turizmo sektoriaus aplinkos analizės rezultatus, svarbu pažymėti, kad jos esminiai procesai reglamentuoti remiantis Europos Sąjungos ir pasaulinių turizmo organizacijų teisinio reglamentavimo praktika, atsižvelgiant į Lietuvos ekonominio, socialinio ir kultūrinio gyvenimo ypatumus, todėl galima teigti, kad šalyje yra visos teisinės prielaidos sėkmingam turizmo sektoriaus

⁷⁵ Salvija Kavalnė ir Edmundas Rusinas, „Turizmo santykių teisinis reguliavimas nacionaliniu, tarptautiniu ir supranacionaliniu lygmenimis“, Jurisprudencija, (Vilnius, MRU, 2017).

plėtojimui, o pačiuose dokumentuose atsispindi esminiai darnaus vystymosi principai.

3.4.2. Turizmo sektoriaus plėtros planavimo dokumentų turinio analizės rezultatai

Turizmo sektoriaus plėtra *planuojama* rengiant ir įgyvendinant *planavimo* dokumentus. Planavimo dokumentus galima būtų išskirti į atskirus lygmenis: tarptautinius (pasaulinio lygmens bei ES lygmens) ir nacionalinius (nacionalinio lygmens ir sektorinio lygmens).

Vertinant tarptautinius dokumentus pagal jų poveikį Lietuvos turizmo sektoriui, galima išskirti dvi kategorijas:

- veikiančius tiesiogiai, t. y. formuojančius regiono turizmo sektoriaus politiką nustatančius tarptautinius šalies / regiono įsipareigojimus (ES turizmo strategija, direktyvos, Lisabonos sutartis, kt.);
- veikiančius netiesiogiai, t. y. autoritetinių organizacijų (pavyzdžiui, ECT, EBPO, Europos Komisija ir kt.) ataskaitos, apžvalgos, analizės, prognozės ir kt. bei moksliniai tyrimai, į kuriuos atsižvelgiama formuojant ir įgyvendinant šalies turizmo politiką.

18 priede pateikiami tarptautinių turizmo sektoriaus plėtros planavimo kokybinės dokumentų analizės tyrimo rezultatai (žr. 18 priedas).

Iš pasaulinio lygmens dokumentų paminėtina Jungtinių Tautų rezoliucija „*Keiskime mūsų pasaulį: Darnaus vystymosi darbotvarkė iki 2030 metų*“. Atsižvelgiant į Jungtinių Tautų Darnaus vystymosi darbotvarkę iki 2030 m. Lietuvai aktualios šios sritys⁷⁶ : 1) Skurdo, socialinės atskirties ir pajamų nelygybės mažinimas, užimtumo skatinimas DVT1; 2) Visuomenės sveikatos stiprinimas, sveikatos priežiūros kokybės ir paslaugų prieinamumo didinimas DVT3; 3) Inovatyvios ekonomikos ir išmaniosios energetikos plėtra DVT12 ir DVT); 4) Kokybiškas išsilavinimas DVT4; 5) Vystomasis bendradarbiavimas DVT17. Tarptautiniame DVT progreso vertinime SDG Index 2017 Lietuva užėmė 36-ą vietą iš 157 šalių (73,6 balai iš 100) – tai buvo 25-a vieta iš 28 ES šalių. Geriausiai Lietuva buvo įvertinta DVT1 (sumažinti skurdą), prasčiausiai - DVT13 (sumažinti klimato kaitos poveikį) ir DVT16 (taika ir teisingumas, stiprios institucijos).

Iš ES lygmens paminėtini šie dokumentai: *ES tvaraus turizmo strategija* bei *Europos Komisijos komunikatas dėl Europos žaliojo kurso*. Europos parlamento 2021 m. kovo 25 dieną priimtoje ES tvaraus turizmo strategijoje (toliau – Strategija), suformuoti darnaus, tvaraus ir atsakingo turizmo sektoriaus plėtros principai. Strategijoje akcentuojama, kad turizmas yra kompleksinė ekonominė veikla, daranti plataus masto poveikį aplinkai ir klimatui bei visai ekonomikai, ypač regionų ekonomikos augimui, užimtumui ir socialiniam bei darniam vystymuisi. Strategijos 55 punkte pabrėžiama, kad turizmo pramonę būtina remti įgyvendinant žiedinės ekonomikos principus, o 28 punktu pažymimas raginimas, bendradarbiaujant su regionais, pradėti taikyti Europos turizmo rodiklių sistemą, turinčią nuolatinę valdymo struktūrą, ir įdiegti ją turizmo paskirties vietose kartu su statiškais rodikliais ir tikralaikiais duomenimis, kad jas būtų galima

⁷⁶ Pagal LR vyriausybės pasitarimo protokolą 2017 m. spalio 31 d. Nr. 47, taip pat žr. Nacionalinės darnaus vystymosi komisijos posėdžio protokolą 2016 m. rugsėjo 7 d. Nr. LV-318.

valdyti ir vertinti. Strategija pabrėžia, kad Europos turizmo rodiklių sistemos rezultatų suvestinės tikslas – stebėti turizmo ekonominį, socialinį poveikį ir poveikį aplinkai⁷⁷. Paminėtinas *Europos Komisijos komunikatas dėl Europos žaliojo kurso*. Komunikate išdėstytos politikos iniciatyvos, kurios ES 2050 m. leistų pasiekti savo poveikio klimatui neutralumo tikslą. Pasiektas tikslas padėtų įveikti klimato kaitos ir aplinkos būklės blogėjimo iššūkius, prisidėtų prie to, kad ES taptų modernia, efektyviai išteklius naudojančia ir konkurencinga ekonomika, padėtų užtikrinti, kad grynasis šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekis būtų lygus nuliui (iki 2050 m.); ekonomikos augimas būtų atsietas nuo išteklių naudojimo ir nebūtų nuošalyje paliktas nė vienas žmogus ir nė viena vietovė⁷⁸. Be to, Europos žaliasis kursas turėtų padėti įveikti COVID-19 pandemiją. 2021 metų liepos 14 d. Europos Komisija priėmė Europos Žaliojo kurso įgyvendinimo gaires - pasiūlymų rinkinį, kuriuo siekiama, kad ES klimato, energetikos, transporto ir mokesčių politika iki 2030 m. būtų tinkama sumažinti grynąjį išmetamą šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekį bent 55 procentais (palyginti su 1990 m. lygiu)⁷⁹.

Paminėtini šie nacionaliniai bei sektoriai planavimo dokumentai: *Valstybės pažangos strategija „Lietuva 2030“*; *Nacionalinė darnaus vystymosi strategija, Lietuvos Respublikos teritorijos bendrasis planas, Nacionalinis pažangos 2014–2030 m. planas, Lietuvos turizmo plėtros 2014–2020 m. programa, Lietuvos turizmo rinkodaros 2014–2020 m. strategija, Lietuvos kurortų plėtros koncepcija, LR darniojo turizmo plėtros gairės ir Lietuvos regioninės politikos Baltoji knyga, 2017 (žr. 26 lentelė)*. *Disertacijoje kiek plačiau aptarti Lietuvos turizmo plėtros 2014–2020 metų programa, Nacionalinis pažangos planas 2021–2030 m., LR darniojo turizmo plėtros gairės, Lietuvos regioninės politikos Baltoji knyga, 2017 ir kt.*

Nacionaliniai ir sektoriai turizmo sektoriaus strateginio planavimo dokumentai rengiami, atžvelgiant į tarptautiniuose dokumentuose iškeltus tikslus ir uždavinius turizmo sektoriaus plėtrai. Pavyzdžiui, Lietuvos turizmo plėtros 2014–2020 m. programa rengta, atsižvelgiant į Europos Komisijos 2010 m. birželio 30 d. komunikatą Nr. KOM (2010) 352 „Turistų lankomiausias žemynas – Europa. Nauja turizmo politika“ ir kitus nacionalinius strateginius dokumentus, studijas ir tyrimus (žr. 26 lentelė). *Turizmo rinkodaros 2016–2020 m. strategija* parengta, vadovaujantis Lietuvos, Europos ir pasaulio turizmo sektoriaus plėtros tendencijomis, siekiant įgyvendinti Lietuvos turizmo plėtros 2014–2020 metų programą. Strateginis programos tikslas – didinti Lietuvos turizmo sektoriaus konkurencingumą, kuri įgyvendinus, padidėtų Lietuvos gyventojų pajamos, būtų sukurtos naujos verslo nišos ir pritrauktos naujos investicijos, didėtų šalies bendrasis vidaus produktas, būtų sprendžiami regionų ekonominės ir socialinės raidos klausimai (žr. 19 priedas). 19 priede pateikiami nacionalinių turizmo sektoriaus plėtros planavimo kokybinės dokumentų analizės tyrimo rezultatai.

Turizmo sektoriaus planavimo veikla Lietuvoje pradėta XX a. pabaigoje, Lietuvos Respublikos vyriausybei 1994 metais patvirtinus pirmąją *Nacionalinę turizmo plėtros programą* ir jos įgyvendinimo priemones. Šis dokumentas tapo pagrindinėmis turizmo sektoriaus strateginio planavimo gairėmis. Iki 2020

⁷⁷ ES tvaraus turizmo strategija.

⁷⁸ Europos žaliasis kursas. Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_lt.

⁷⁹ Ibid.

metų gruodžio mėnesio yra priimtose ir įgyvendintos penkios NTPP. 2020 metais baigė galioti penktoji NTTP – *Lietuvos turizmo plėtros 2014–2020 metų programa* (toliau – Programa) (Žin., 2002, Nr. 121-5481). Programa buvo nukreipta į Lietuvos turizmo konkurencingumo ir žinomumo didinimą apimant tarptautinę (atvykstamojo turizmo) ir vietinę rinkas. Programos tikslas – *didinti Lietuvos turizmo sektoriaus konkurencingumą*, kuris vertinamas pagal turizmo sektoriaus konkurencingumo reitingą bei pajamas iš atvykstamojo turizmo. Programos siekis – didinti Lietuvos turizmo sektoriaus konkurencingumą: 44 vieta konkurencingumo reitinge ir 1,36 mlrd. Eur pajamų iš atvykstamojo turizmo iki 2020 m. – nebuvo pasiektas. PEF Kelionių ir turizmo konkurencingumo ataskaitos duomenimis (2019), Lietuva užima 59 vietą iš 140 valstybių⁸⁰; pajamos iš vietinio ir atvykstamojo turizmo 2017 metais siekė 2165 mln. Eur⁸¹.

2020 m. rugsėjo 9 d. LR Vyriausybė patvirtino *Nacionalinį pažangos planą 2021–2030 m.* (toliau – Planas), kuriuo siekiama nustatyti pagrindinius valstybėje siekiamus pokyčius, užtikrinančius pažangą socialinėje, ekonominėje, aplinkos bei saugumo srityse, ir sutelkti finansavimo šaltinius šiems pokyčiams įgyvendinti. Plane numatomi ilgalaikiai strateginiai tikslai, pažangos uždaviniai ir kiekybiniai pažangai matuoti skirti rodikliai su siektinomis reikšmėmis 2030 metams. Strateginiai tikslai įgyvendinami laikantis trijų horizontaliųjų principų: inovatyvumo (kūrybingumo), darnaus vystymosi ir lygių galimybių visiems, kuriais siekiama nuosekliai formuoti visuomenės pažangai svarbias vertybes ir skatinti norimus požiūrio bei elgsenos pokyčius.

Lietuvos Respublikos darniojo turizmo plėtros gairės (2017) – dokumentas, susijęs su darnia turizmo sektoriaus plėtra, kuriame numatyti siektini darniojo turizmo plėtros tikslai, siektini rezultatai, skatinimo prioritetai ir priemonės. *Lietuvos regioninės politikos Baltoji knyga, 2017 – regioninės politikos priežiūros dokumentas* – parengta siekiant suderinti nacionalinės valdžios ir vietos savivaldos institucijų bei socialinių ir ekonominių partnerių teritorinės sanglaudos vizijas ir veiksmus joms pasiekti ir sukurtų prielaidas veiksmingai politikai: sustiprinti atsakingą ir į ekonominę plėtrą orientuotą savivaldą, įgalinti ir kryptingai plėtoti Lietuvos regionus bei užtikrinti darnią ir nuoseklia vietos, regionų ir valstybės plėtrą. Baltąja knyga siekiama padėti savivaldybėms ir regionams geriau planuoti ir vykdyti savo funkcijas, didinti jų finansinį savarankiškumą, didinti paskatas mažinti nelygybę plėtojant ugdymo galimybes, pritraukti investicijas, efektyviai valdyti paslaugas ir infrastruktūrą ir suteikti visus tam būtinus įrankius.

Apibendrinant dokumentų analizės tyrimo rezultatus, akcentuotina, kad pasaulinio lygmens dokumentuose (Jungtinių Tautų rezoliucija „Keiskime mūsų pasaulį: Darnaus vystymosi darbotvarkė iki 2030 metų“) bei ES lygmens dokumentuose (ES tvaraus turizmo strategija ir kituose dokumentuose) suformuoti darnaus, tvaraus ir atsakingo turizmo sektoriaus plėtros principai. Europos Komisijos komunikate dėl Europos žaliojo kurso išdėstytos politikos iniciatyvos, kurių tikslas – padėti ES 2050 m. pasiekti savo poveikio klimatui neutralumo tikslą. 2021 metų liepos 14 d. Europos Komisijos priimtose Europos Žaliojo kurso įgyvendinimo gairėse pateikiamas pasiūlymų rinkinys, kuriuo siekiama, kad ES klimato, energetikos, transporto ir mokesčių politika iki 2030 m. būtų tinkama sumažinti grynąjį išmetamą

⁸⁰ Travel & Tourism Competitiveness Report 2019. Prieiga per internetą: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf. p. 15

⁸¹ Turizmo sektoriaus analizė bei strateginės plėtros kryptys. Galimybių studija. 2019, p. 28.

šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekį bent 55 procentais (palyginti su 1990 m. lygiu). Nacionaliniai ir sektoriai turizmo sektoriaus strateginio planavimo dokumentai rengiami, atžvelgiant į tarptautiniuose dokumentuose iškeltus tikslus ir uždavinius turizmo sektoriaus plėtrai (žr. 19 priedas). Juose taip pat atsispindi siektini darnios turizmo sektoriaus plėtros, didinant regionų konkurencingumą, rezultatai, todėl galima teigti, kad visų lygmenų (pasaulinio, ES lygmens, nacionalinio ir sektoriaus lygmenų) politiniai dokumentai padeda nukreipti turizmo sektorių darnumo link.

3.4.3. Lietuvos turizmo sektoriaus konkurencingumo vertinimo rezultatai

Turizmo sektoriaus konkurencingumo didinimas yra viena pagrindinių turizmo sektoriaus politikos kryptų visuose valdymo lygmenyse. Turistiniai regionai konkuruoja tarpusavyje, siekdami pritraukti kuo didesnę skaičių turistų, o jų konkurencingumas, darniai plėtojant turizmo sektorių, daro įtaką ir nacionaliniam konkurencingumui. Disertaciniame darbe analizuojamas Lietuvos turizmo sektoriaus konkurencingumas 2011 - 2019 metų laikotarpiu Baltijos šalių kontekste.

Pasaulio ekonomikos forumas (PEF) kas dveji metai atlieka pasaulio šalių kelionių ir turizmo konkurencingumo vertinimą. Vertinamos svarbiausios sritys, darančios įtaką šalies turizmo sektoriaus konkurencingumui. Pagrindinės kelionių ir turizmo konkurencingumo vertinimo sudedamosios dalys (subindeksai) yra keturios: įgalinanti aplinka, kelionių ir turizmo politika ir įgalinančios sąlygos, infrastruktūra ir gamtiniai bei kultūriniai ištekliai⁸². Šios dalys savo ruožtu skirstomos į 14 konkurencingumo rodiklių: 1) Verslo aplinka; 2) Saugumas ir apsauga; 3) Sveikata ir higiena; 4) Žmogiškieji ištekliai ir darbo rinka; 5) Informacinis ir komunikacinis raštingumas (IK raštingumas); 6) Turizmo ir kelionių prioritetai; 7) Tarptautinis atvirumas; 8) Kainos konkurencingumas; 9) Aplinkos darna; 10) Oro transporto infrastruktūra; 11) Sausumos ir vandens transporto infrastruktūra; 12) Turizmo paslaugų infrastruktūra; 13) Gamtiniai ištekliai; 14) Kultūriniai ištekliai ir verslo kelionės.

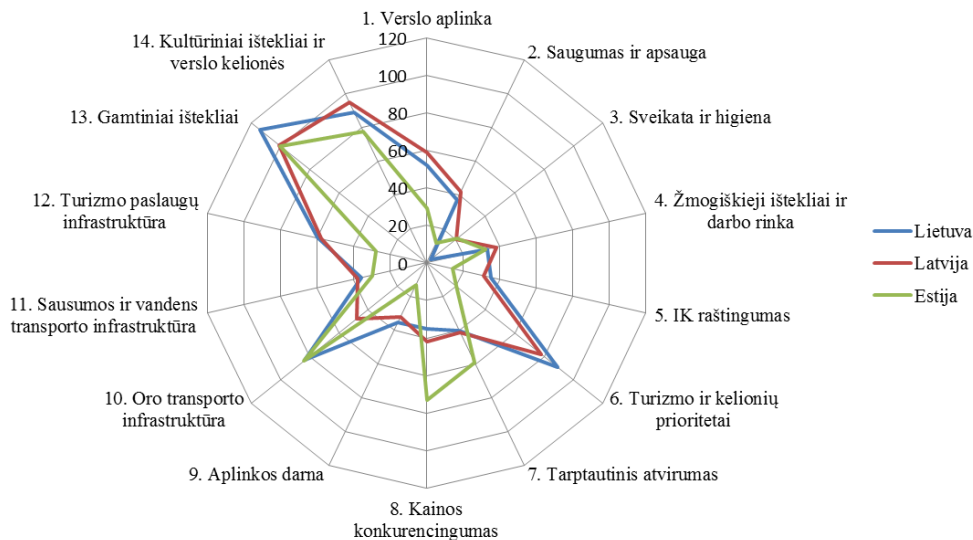
Pagal parengtą metodiką 2019 metais buvo įvertintas 136 pasaulio valstybių turistinis patrauklumas. PEF *Kelionių ir turizmo konkurencingumo ataskaitos duomenimis* (2019), Lietuva užima 59 vietą iš 140 valstybių⁸³ : lyginant su 2017 metais, Lietuva nukrito per 3 pozicijas (2017 metais buvo 56 vietoje; 2015 metais – 59 vietoje) ir atsilieka nuo kaimyninių Baltijos šalių: šešiomis pozicijomis nuo Latvijos (53 pozicija) ir 13 pozicijų nuo Estijos (46 pozicija)⁸⁴ . *Lyginant Kelionių ir turizmo konkurencingumo ataskaitų 2017 ir 2019 duomenis*, galima pastebėti, kad skiriasi net trylikos iš 14-os konkurencingumo rodiklių vertinimas, tačiau labiausiai pakito tokių rodiklių vertinimas, kaip *Oro transporto infrastruktūra* (iš 78-os į 83-ą poziciją) ir *Sausumos ir vandens transporto infrastruktūra* (iš 32-os į 36-ą poziciją)⁸⁵ .

⁸² Travel & Tourism Competitiveness Report 2019. Prieiga per internetą: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf.

⁸³ Travel & Tourism Competitiveness Report 2019. Prieiga per internetą: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf. Ibid, p. 15.

⁸⁴ Travel & Tourism Competitiveness Report 2019. Prieiga per internetą: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf. ir

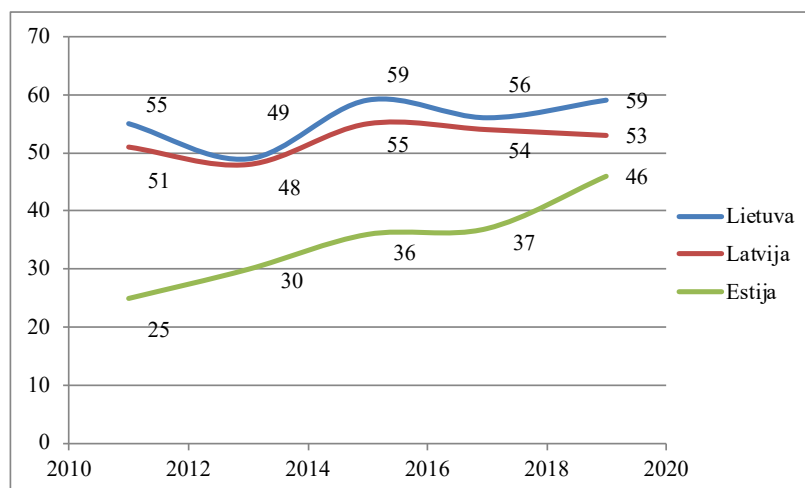
⁸⁵ Travel & Tourism Competitiveness Report 2017. Prieiga per internetą: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2017.pdf.

32 pav. Kelionių ir turizmo konkurencingumo palyginimas pagal veiksnų grupes Baltijos šalyse, 2019 m. (sudarė autorė pagal Travel @ Tourism competitiveness Report 2019).

Analizuojant kiekvieną iš 14-os kelionių ir turizmo konkurencingumo veiksnų grupių (žr. 32 pav.), galima pastebėti, kad didžiausi Lietuvos konkurenciniai pranašumai susiję su sveikata ir higiena (3 vieta iš 140), antroje vietoje – žmogiškieji ištekliai ir darbo rinka (33 vieta iš 140). Viena pagrindinių Lietuvos silpnybių išlieka gamtiniai ištekliai (114 vieta iš 140), antroje vietoje – turizmo ir kelionių prioritetai (89 vieta iš 140) bei kultūriniai ištekliai ir verslo kelionės (89 vieta iš 140), trečioje vietoje – oro transporto infrastruktūra (83 vieta iš 140). Tuo tarpu Estijos bei Latvijos konkurenciniai pranašumai yra susiję su aplinkos darna (atitinkamai Estijoje 13 vieta iš 140, Latvijoje 32 vieta iš 140), Estijoje pranašumai – su saugumu ir apsauga (12 vieta iš 140); silpnybės susijusios su gamtiniais ištekliais (atitinkamai Latvijoje – 101 vieta iš 140, Estijoje - 100 vieta iš 140).

Lyginant kelionių ir turizmo konkurencingumo veiksnų grupes Baltijos šalyse, galima išskirti šias Baltijos šalių silpnybes: Baltijos šalių (Estijos, Latvijos, Lietuvos) silpnybės susijusios su gamtiniais ištekliais: Estijos (100 vieta iš 140); Latvijos (101 vieta iš 140), Lietuvos (114 vieta iš 140) bei kultūriniais ištekliais: Estijos (78 vieta iš 140); Latvijos (95 vieta iš 140); Lietuvos (89 vieta iš 140).

33 pav. Kelionių ir turizmo konkurencingumo (vieta reitinge) pokytis Baltijos šalyse, 2011-2019 m. (sudarė autorė pagal Travel @ Tourism competitiveness Report 2011/2013/2015/2017/2019)

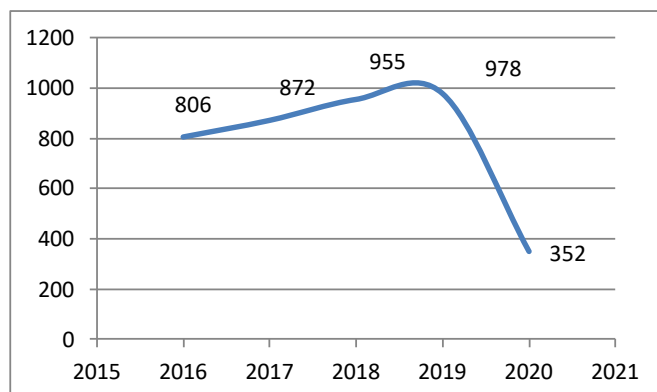
Trijų Baltijos šalių kelionių ir konkurencingumo indekso (toliau tekste – KKI) pokytis (žr. 33 paveikslą) nuo 2011 iki 2019 metų, yra toks:

- Estijos KKI nuo 2011 iki 2019 metų nukrito nuo 25 iki 46 vietos.
- Analizuojant Latvijos KKI pokytį nuo 2011 iki 2017 metų, galima pastebėti, kad 2011 metais Latvija buvo 51 vietoje, 2013 metais pakilo per tris vietas ir buvo 48 vietoje, 2015 metais nukrito per septynias vietas iki 55 vietos, 2017 metais pakilo iki 54 vietos ir 2019 metais pakilo per vieną poziciją iki 53 vietos. (žr. 35 pav.).
- Analizuojant Lietuvos KKI pokytį nuo 2011 iki 2017 metų, galima matyti, kad 2011 metais Lietuva buvo 55 vietoje, 2013 metais pakilo per šešias vietas ir buvo 49 vietoje, 2015 metais nukrito per dešimt vietų iki 59 vietos, 2017 metais pakilo trimis balais ir buvo 56 vietoje, 2019 metais vėl nukrito iki 59 vietos.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos kelionių ir konkurencingumo indeksas per 2011 - 2019 metų laikotarpį kito nuo 55 vietos iki 59 vietos. Lyginant kiekvieną iš kelionių ir turizmo konkurencingumo veiksmų grupių, galima pastebėti, kad didžiausi Lietuvos konkurenciniai pranašumai susiję su sveikata ir higiena (3 vieta iš 140), antroje vietoje – žmogiškieji ištekliai ir darbo rinka (33 vieta iš 140). Pagrindinėmis Lietuvos silpnybėmis išlieka gamtiniai ištekliai (114 vieta iš 140), turizmo ir kelionių prioritetai (89 vieta iš 140) kultūriniai ištekliai ir verslo kelionės (89 vieta iš 140) bei oro transporto infrastruktūra (83 vieta iš 140). Baltijos šalių (Estijos, Latvijos, Lietuvos) silpnybės susijusios su gamtiniais ištekliais: Estijos (100 vieta iš 140); Latvijos (101 vieta iš 140), Lietuvos (114 vieta iš 140) bei kultūriniais ištekliais – Estijos (78 vieta iš 140); Latvijos (95 vieta iš 140); Lietuvos (89 vieta iš 140).

3.4.4. Lietuvos turizmo sektoriaus statistinių duomenų analizė

Iki COVID-19 pandemijos turizmas buvo tapęs viena iš populiariausių laisvalaikio veiklų. Lietuvoje iki COVID-19 pandemijos buvo fiksuojamas turizmo sektoriaus augimas: 2018 metais visos pajamos iš turizmo sektoriaus Lietuvoje sudarė 4,9 proc. BVP (2172 mln. eurų)⁸⁶. Analizuojant atvykusių turistų išlaidas Lietuvoje nuo 2016 iki 2020 metų, galima pastebėti, kad išlaidos augo iki 2019 metų: buvo fiksuojamas stabilus atvykusiųjų turistų išlaidų augimas (nuo 806 mln. EUR 2016 metais iki 978 mln. EUR 2019 metais)⁸⁷. 2020 m. atvykusių turistų išlaidos siekė 352 mln. EUR, t. y. fiksuojamas išlaidų sumažėjimas 2,29 kartus, susijęs su COVID – 19 pandemija (nuo 978 mln. EUR 2019 metais iki 352 mln. EUR 2020 metais). (žr. 34 pav.).

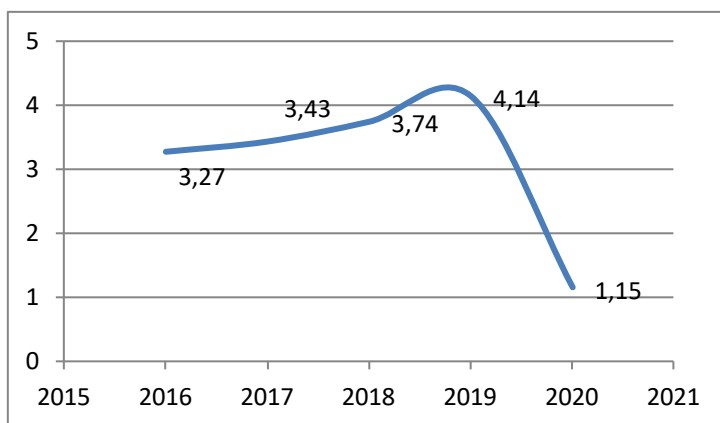

34 pav. Atvykusiųjų turistų išlaidos, 2016 - 2020 metais, mln. EUR (šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas), (sudaryta autorės)

⁸⁶Lietuvos viešbučių ir restoranų asociacijos metinis susirinkimas 2019-04-17.

⁸⁷Lietuvos statistikos departamento informacija.

Analizuojant atvykusiųjų į Lietuvą turistų srautus, šis skaičius nuo 2016 iki 2019 metų nuolat augo (nuo 3,27 mln. 2016 metais iki 4,14 mln. 2019 metais) (žr. 35 pav.) ir minėtu laikotarpiu padidėjo 1,27 kartus, tačiau 2020 metais fiksuojamas staigus atvykusiųjų turistų srautų sumažėjimas 3,5 karto (nuo 4,14 mln. 2019 metais iki 1,15 mln. 2020 metais). Atvykusiųjų į Lietuvą turistų srautų sumažėjimas 2020 metais taip pat siejamas su dėl COVID – 19 pandemijos įvestais apribojimais. Spartus turistų srauto augimas iki 2019 metų buvo susijęs su tuo metu veikusio Valstybinio turizmo departamento⁸⁸ (VTD) vykdoma rinkodaros veikla. Nuosekli VTD vykdoma rinkodara buvo orientuota į prioritetines atvykstamojo turizmo rinkas: tikslines (Italija, Didžioji Britanija, Prancūzija, Švedija, Vokietija), tolimąsias (Izraelis, Japonija, JAV, Kinija), taip pat į perspektyvines, kur kasmet įgyvendinama apie 300 rinkodaros priemonių, siekiant skatinti atvykstamojo turizmo srautus ir didinti Lietuvos, kaip patrauklios šalies turizmui, žinomumą. Pagrindinės Lietuvos atvykstamojo turizmo tikslinės rinkos buvo ir išlieka Europos šalys, iš kurių per paskutiniuosius 10 metų į Lietuvą atvyksta daugiau nei 94 proc. visų turistų. Svarbiausios tikslinės Lietuvos atvykstamojo turizmo rinkos išlieka kaimyninės šalys: Lenkija, Baltarusija, Rusija, Latvija, taip pat Skandinavijos šalys, Vokietija ir Jungtinė Karalystė (iš jų kasmet į Lietuvą atvyksta daugiau nei 70 proc. visų turistų)⁸⁹. Įvertinant turizmo srautų augimo pasaulyje tendencijas, prie perspektyvinių Lietuvos atvykstamojo turizmo rinkų priskiriamos JAV, Japonija, Kinija, taip pat Indija ir Brazilija. Įvertinus susiformavusias Lietuvos atvykstamojo turizmo tradicijas ir atskirų turizmo produktų potencialą, prie perspektyvinių rinkų dar

35 pav. Atvykusiųjų į Lietuvą turistų apgyvendinimo rodikliai 2016 - 2020 metais, (skč., mln.)
(šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, (sudaryta autorės)

Lyginant užsieniečių kelionių, nakvynių ir išlaidų rodiklius Lietuvoje 2016 – 2020 metais (žr. 21 lentelė), 2020 m. atvykusių turistų kelionių skaičius sumažėjo 59,2 proc.; jų nakvynių skaičius sumažėjo 63,40 proc.; išlaidos sumažėjo 56,33 proc.; vienadienių lankytojų išlaidos sumažėjo 46,64 proc.; atvykusių vienadienių lankytojų skaičius sumažėjo 45,21 proc., tačiau vienos kelionės išlaidos augo 6,86 proc. bei vienadienių lankytojų vidutinės vienos kelionės išlaidos augo 20,23 procentais.

⁸⁸Valstybinio turizmo departamento veikla buvo sustabdyta 2018-12-31.

⁸⁹Lietuvos turizmo plėtros 2014-2020 m. programa.

⁹⁰*Ibid.*

21 lentelė. Užsieniečių kelionės, nakvynės ir išlaidos Lietuvoje 2016 - 2020 metais, (sudaryta autorės)

	2016	2017	2018	2019	2020	Pokytis	
Atvykusių turistų kelionių skaičius, tūkst.	2295,9	2523,	2824,8	2874,9	936,7	-1359,2	-59,2 proc.
Atvykusių turistų nakvynių skaičius, tūkst.	9961,7	10818,5	11 635,2	11720,1	3645,8	-6315,9	-63,40 proc.
Atvykusių turistų išlaidos, mln. EUR	806	872	955	978	352	-454	-56,33 proc.
Atvykusių turistų vienos kelionės išlaidos, EUR	351,2	345,4	338,2	325,0	375,3	24,1	6,86 proc.
Atvykusių vienadienių lankytojų skaičius, tūkst.	964,0	879,2	971,0	954,7	528,2	-435,8	-45,21 proc.
Atvykusių vienadienių lankytojų išlaidos, mln. EUR	288,6	297,1	315,8	325,0	154	-134,6	-46,64 proc.
Atvykusių vienadienių lankytojų vidutinės vienos kelionės išlaidos, EUR	95,4	96,9	96,0	99,0	114,3	19,3	20,23 proc.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

Informacija apie nakvynių skaičių šalies apgyvendinimo įstaigose 2016 – 2020 metais pateikta 22 lentelėje. Galima pastebėti, kad bendras nakvynių skaičius 2020 metais, lyginant su 2016 metais, sumažėjo 1,42 karto (nuo 6,99 mln. iki 4,93 mln.); užsieniečių nakvynės dėl pandemijos COVID – 19 apribojimų 2020 metais, lyginant su 2016 metais, sumažėjo 2,92 kartus (nuo 3,27 mln. iki 1,12 mln.), o Lietuvos gyventojų nakvynių skaičius 2020 metais, lyginant su 2016 metais, šiek tiek padidėjo - 1,02 karto (nuo 3,72 mln. iki 3,81 mln.) (žr. 22 lentelė). Iki 2019 metų buvo fiksuojamas nakvynių skaičiaus apgyvendinimo įstaigose augimas, o nuo 2019 metų fiksuojamas nakvynių skaičiaus sumažėjimas. Galima teigti, kad sumažėjus atvykstančių užsieniečių skaičiui, šiek tiek išaugo vietinių gyventojų kelionės po Lietuvą.

22 lentelė. Nakvynių skaičius apgyvendinimo įstaigose 2016 - 2020 metais, vnt., mln. (sudaryta autorės)

	2016	2017	2018	2019	2020	Pokytis	
Nakvynių skaičius apgyvendinimo įstaigose, vnt., mln. (visos nakvynės)	6,99	7,36	8,09	8,95	4,93	-1,42	-71 proc.
Lietuvos gyventojų nakvynės, vnt., mln.	3,72	3,93	4,35	4,80	3,81	0,09	2,4 proc.
Užsieniečių nakvynės, vnt., mln.	3,27	3,43	3,74	4,14	1,12	-2,15	-34 proc.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

VšĮ „Keliauk Lietuvoje“ duomenimis COVID-19 pandemijos metu 2020 m. Lietuva prarado 1,4 mln. užsienio turistų, o bendras turistų srautas smuko 46 proc. – šie skaičiai prilygsta 2012 metų turizmo sektoriaus plėtros rezultatams⁹¹.

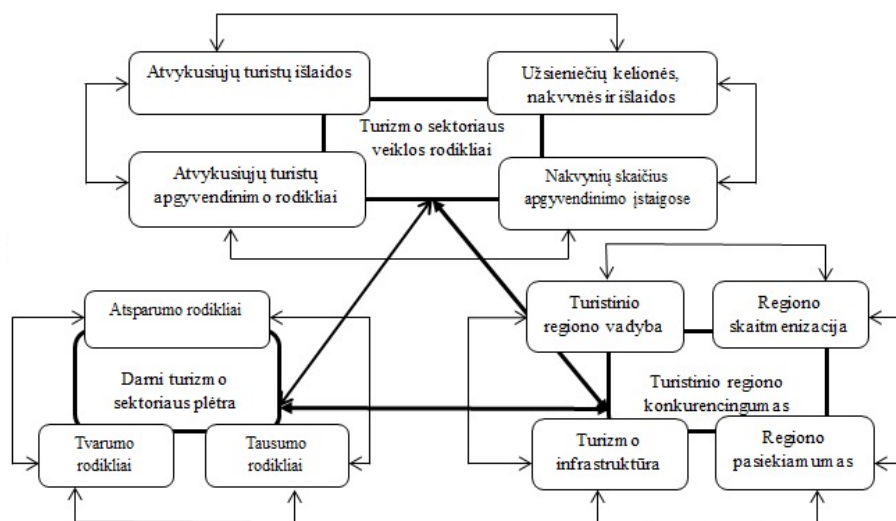
Apibendrinus pateiktą informaciją, prieinama prie išvados, kad 2020 metais, lyginant su 2016 metais, dėl pandemijos COVID – 19 poveikio fiksuojamas atvykusių turistų išlaidų bei atvykusiųjų į Lietuvą turistų srautų kritimas; ženklus užsieniečių kelionių, nakvynių ir išlaidų Lietuvoje bei bendras nakvynių skaičius sumažėjimas; užsieniečių nakvynės dėl pandemijos COVID – 19 apribojimų sumažėjimas. Fiksuojamas vietinio turizmo augimas. 2020 m. Lietuva prarado 1,4 mln. užsienio turistų, o bendras turistų srautas smuko 46 proc. – šie skaičiai prilygsta 2012 metų turizmo sektoriaus plėtros rezultatams. Pagrindinių

⁹¹ VšĮ „Keliauk Lietuvoje“ informacija.

Lietuvos turizmo sektoriaus plėtos rodiklių mažėjimas rodo turizmo sektoriaus neatsparumą įvairioms krizėms (analizuojamu atveju COVID – 19 pandemijai) ir neapibrėžtoms situacijoms.

3.5. Lietuvos turizmo sektoriaus plėtos tendencijų, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtos kontekste, modelis

Taikant hipotetinio modeliavimo metodą bei remiantis mokslinės literatūros šaltinių analize (Grilli, Tyllianakis, Luisetti, Ferrini, Turner, 2021; Niñerola, Sánchez-Rebull, Hernández-Lara, 2019; Goffi, Cucculelli, Masiero, 2019; Pan, Gao, Kim, Shah, Pei, Chiang, 2018; Buckley, 2012; ir kiti), buvo nustatyta, kad egzistuoja ryšys tarp turizmo sektoriaus veiklos, darnios plėtos bei turistinio regiono konkurencingumo, o tas sąsajas galima atvaizduoti taip, kaip parodyta 36 paveiksle. Teigiama, kad turizmo sektoriaus veiklos rodikliai gali atspindėti tiek dabartinę turizmo sektoriaus ekonominę, socialinę situaciją, tiek ir gali būti numatytos tam tikros tendencijos. Remiantis moksliniais tyrimais (Grilli, Tyllianakis, Luisetti, Ferrini, Turner, 2021; Niñerola, Sánchez-Rebull, Hernández-Lara, 2019; Goffi, Cucculelli, Masiero, 2019; Pan, Gao, Kim, Shah, Pei, Chiang, 2018; Buckley, 2012 ir kt.), galima matyti, kad darni turizmo sektoriaus plėtra daro įtaką ir nacionaliniam konkurencingumui, kur turistinio regiono konkurencingumas yra viena iš dedamųjų dalių. Tokie rodikliai, kaip verslo aplinka, saugumas, sveikata, žmogiškieji ištekliai, turizmo ir kelionių prioritetai, tarptautinis atvirumas, kainos konkurencingumas, aplinkos darna, transporto infrastruktūra, gamtiniai, kultūriniai ištekliai, yra ne tik kiekvienos šalies kelionių ir turizmo konkurencingumo rodikliai (žr. 3.4.3. poskyrį), bet ir suponuoja tiesioginę sąsają su turizmo sektoriaus darnumo veiksniais ir išmatuojamais rodikliais tokiais, kaip atsparumo rodikliai (turizmo paslaugų sertifikavimas, tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų tiekėjų augimas); tvarumo rodikliai (turizmo paslaugų pasiekiamumas ir prieinamumas, užsienio turistų apsilankymas, bendro nacionalinio maršruto plėtojimas, informacija turistams su specialiais poreikiais, visiems prieinamų turizmo maršrutų kūrimas); tausumo rodikliai (ekologinio turizmo plėtojimas, kultūros kelių plėtojimas, vandens turizmo maršrutai ir infrastruktūra, dviračių turizmo infrastruktūra) ir kt.

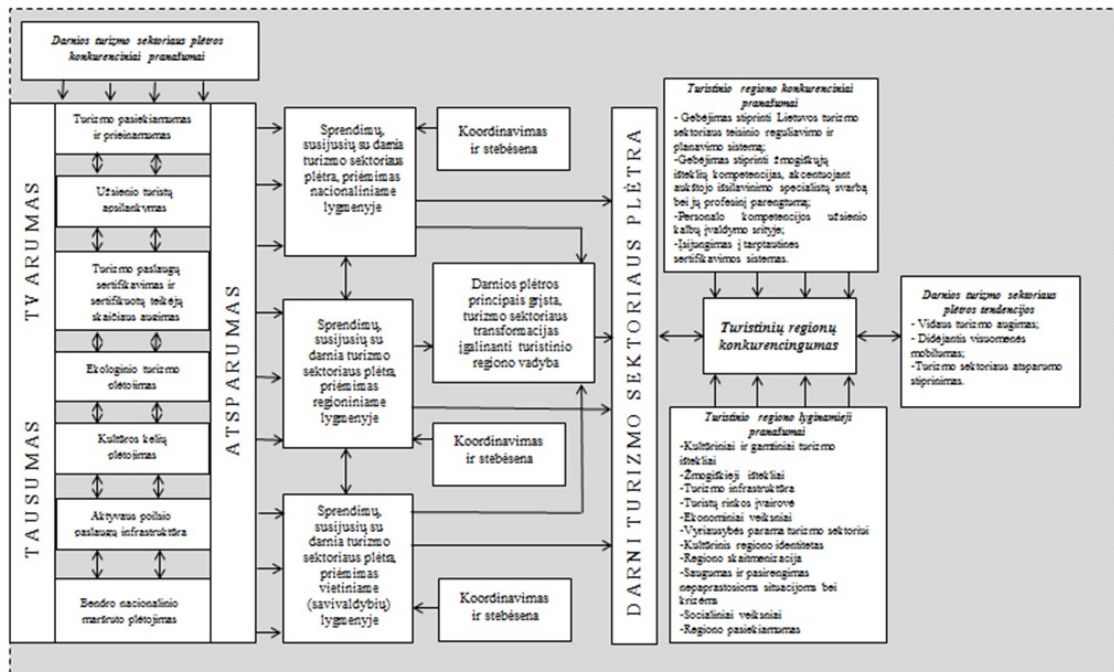

36 pav. Turizmo sektoriaus veiklos rodiklių sąsaja su darnios turizmo sektoriaus plėtos ir turistinio regiono konkurencingumo veiksniais (sudaryta autorės)

Apibendrinta tyrimo metu vertinamų kintamųjų sąsajos schema atvaizduojama 36 paveiksle. Remiantis 36 paveiksle atvaizduotais kiekybinio tyrimo kintamaisiais, turizmo sektoriaus veiklos rodikliai (žr. 3.4.4 poskyrį) ir nacionalinio konkurencingumo rodikliai (žr. 3.4.3. poskyrį) buvo analizuojami taikant statistinių duomenų analizės metodus penkerių metų laikotarpiu, o darnios turizmo sektoriaus plėtros rodikliai buvo įvertinti anketavimo būdu, taikant Likerto skalės klausimus bei apskaičiuojant vidutinius įverčius kiekvienam iš rodiklių. Siekiant priimti sprendimus, atsakant į probleminius klausimus, papildomai atliktas kokybinis Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų tyrimas.

Teorinėje disertacinio darbo dalyje, išanalizavus turizmo sektoriaus plėtros valdymo problematikos bei turistinių regionų konkurencingumo teorines prielaidas, buvo keliamas uždavinys, vadovaujantis parengtu teoriniu modeliu, empiriškai išnagrinėti Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste prielaidas ir nustatyti tos plėtros tendencijas. Atlikus mokslinės literatūros analizę, buvo pateiktas turizmo sektoriaus plėtros tendencijų, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste, modelis, kuris galėtų būti taikomas įgyvendinant darnią turizmo sektoriaus plėtrą (žr. 37 pav.).

Tokiu būdu interpretavus turizmo sektoriaus darnios plėtros principus, turizmo sektoriaus plėtros, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste, tyrimo modelį galima atvaizduoti taip, kaip pavaizduota 37 paveiksle.

37 pav. Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste, modelis (sudaryta autorės)

Turizmo sektoriaus plėtros modelis remiasi 4 priede pavaizduotu integruotu turizmo valdymo modeliu, paremtu holistiniu požiūriu, apimančiu turizmo valdyje dalyvaujančių suinteresuotųjų šalių partnerystę, sprendimų priėmimą, koordinavimo ir stebėsenos sistemų sukūrimą nacionaliniu, regiono bei vietos (savivaldybių) lygmenimis. Modelyje grafiškai pavaizduota labai svarbią reikšmę turintis turizmo sektoriaus koordinavimas ir stebėseną įvairiais lygmenimis. Vienas iš pagrindinių veiksmų, lemiančių turistinio regiono plėtrą, yra turizmo sektoriaus valdymas (Bruyn, 2011), tačiau dėl sudėtinio turizmo

sektorius pobūdžio yra gana sudėtinga suderinti skirtingų institucijų veiklą valstybiniu lygiu (Ligeikienė, 2003). Dėl šios priežasties ypač svarbus veiksnių suderinamumas ir gerų koordinacinių ryšių užtikrinimas, įtraukiant viešąjį ir privatų sektorius, nevyriausybinės organizacijas (NVO) ir visuomenę – vienas svarbiausių uždavinių, tenkančių nacionalinės turizmo politikos formuotojams, kurie turi užtikrinti turizmo politikos formavimą, įgyvendinimą ir monitoringą nuo nacionalinio iki savivaldybių lygmens (Cooper, Hall, 2008; Bruyn, 2011). Dėl to turizmo sektoriaus valdymui yra būdingi įvairių lygių horizontalieji ir vertikalieji koordinavimo ryšiai, kurie yra matomi modelyje. Turizmo sektoriaus valdymo analizė leidžia pagrįsti skirtingų valdymo lygmenų tarpusavio integraciją ir jos svarbą užtikrinant turistinio regiono konkurencingumą darnios turizmo sektoriaus plėtros kontekste. Turizmo sektorius plėtojamas per sprendimus, priimamus įvairiuose lygmenyse (nacionaliniame, regioniniame ir vietiniame (savivaldybių)), laikantis darnios plėtros principais grįstos, turizmo sektoriaus transformacijas įgalinančios, turistinio regiono vadybos, atliekant koordinavimą ir stebėseną.

Kaip numatyta LR Turizmo įstatyme, turizmo sektoriaus politika Lietuvoje vykdoma nacionaliniu, regioniniu ir vietiniu (savivaldybių) lygmenimis, nes tokiu būdu galima pasiekti strateginių šalies plėtros tikslų. Turizmo sektoriaus plėtros politikos kryptis nustato Lietuvos Respublikos Seimas, tvirtindamas Lietuvos turizmo plėtros ilgalaikę strategiją. Seimas priima LR Turizmo įstatymą – pagrindinį įstatymą, reglamentuojantį turizmo sektoriaus veiklą Lietuvoje. Turizmo sektoriaus valdymo funkcijas Lietuvos Respublikoje atlieka Lietuvos Respublikos Seimas, Vyriausybė, Ekonomikos ir inovacijų ministerija, Vyriausybės įgaliota institucija⁹², savivaldybių institucijos. 20 priede pateikiamos LR Ekonomikos ir inovacijų ministerijos, LR Vyriausybės įgaliotos institucijos⁹³, VšĮ „Keliauk Lietuvoje“ bei savivaldybių kompetencijos turizmo politikos formavimo ir valdymo srityje.

Atlikus empirinį tyrimą, buvo susieti tokie darnios turizmo sektoriaus plėtros konkurenciniai pranašumai, kaip turizmo paslaugų sertifikavimas ir sertifikuotų teikėjų skaičiaus augimas, nes paaiškėjo šių konkurencinių pranašumų sąsajos. Taip pat nustatyta, kad visi turizmo sektoriaus konkurenciniai pranašumai susiję vienas su kitu, ir tai grafiškai atvaizduota modelyje (žr. 37 pav.). Empirinio tyrimo metu buvo nustatyta, kad egzistuoja abipusiai ryšiai tarp darnios turizmo sektoriaus plėtros tendencijų ir turistinių regionų konkurencingumo bei darnios turizmo sektoriaus plėtros, ir tai taip pat grafiškai pavaizduota modelyje.

Turistinio regiono konkurencingumas remiasi regiono ištekliais (lyginamuoju pranašumu), taip pat gebėjimu panaudoti išteklius (konkurenciniu pranašumu). Modelyje išskirti turistinio regiono *lyginamieji pranašumai* (gebėjimas stiprinti žmoniškųjų išteklių kompetencijas, akcentuojant aukštojo išsilavinimo specialistų svarbą bei jų profesinį parengimą, personalo kompetencijos užsienio kalbų įvaldymo srityje bei gebėjimas stiprinti Lietuvos turizmo sektoriaus teisinio reguliavimo ir planavimo sistemą) ir *konkurenciniai pranašumai* (kultūriniai ir gamtiniai turizmo ištekliai, žmogiškieji ištekliai, turizmo infrastruktūra, turistų rinkos įvairovė, ekonominiai veiksniai, vyriausybės parama turizmo

⁹² Lietuvos vartotojų teisių apsaugos tarnyba.

⁹³ LR Turizmo įstatymo Nr. VIII-667 pakeitimo įstatymas

sektoriui, kultūrinis regiono identitetas, regiono skaitmenizacija, saugumas ir pasirengimas nepaprastosioms situacijoms bei krizėms, socialiniai veiksniai bei regiono pasiekiamumas).

Modelyje pavaizduotos empirinio tyrimo metu nustatytos Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijos: vidaus turizmo augimas, didėjantis visuomenės mobilumas ir turizmo sektoriaus atsparumo stiprinimas.

Atliktos analizės pagrindu galima teigti, kad disertacijoje suformuoti teiginiai yra patvirtinti.

Ginamasis teiginys Nr. 1. Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijos, siekiant didinti turistinių regionų konkurencingumą darnumo kontekste, modeliuojamos per turizmo sektoriaus transformacijas įgalinančią vadybą, vidaus turizmo augimą, didėjantį visuomenės mobilumą bei turizmo sektoriaus atsparumo stiprinimą.

Pirmąjį ginamąjį disertacinio darbo teiginį pagrindžia darnios turizmo sektoriaus plėtros Lietuvos turistiniuose regionuose kiekybinis tyrimas, turizmo sektoriaus statistinių duomenų analizė bei Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų kokybinis tyrimas. Kiekybinis tyrimas atskleidė turizmo sektoriaus transformacijas įgalinančios vadybos svarbą darniai turizmo sektoriaus plėtrai turistiniuose regionuose. Turizmo sektoriaus statistinių duomenų analizė atskleidė vidaus turizmo augimo tendencijas. Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų kokybinis tyrimas atskleidė tokias Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijas, kaip didėjantį visuomenės mobilumą bei turizmo sektoriaus atsparumo stiprinimo būtinybę.

Ginamasis teiginys Nr. 2. Lietuvos turistinių regionų darnią plėtrą labiausiai skatina teisinio reguliavimo ir planavimo sistema ir žmogiškieji ištekliai, o labiausiai stabdo aplinkosauginiai veiksniai. Antrąjį ginamąjį disertacinio darbo teiginį pagrindžia atliktų turizmo sektoriaus plėtros galimybių Lietuvos savivaldybėse bei darnios turizmo sektoriaus plėtros Lietuvos turistiniuose regionuose kiekybinių tyrimų rezultatai, Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų kokybinio tyrimo bei dokumentų turinio analizės rezultatai. Turizmo sektoriaus plėtros galimybių Lietuvos savivaldybėse kiekybinio tyrimo metu turizmo specialistai aukščiausiais balais įvertino žmogiškuosius išteklius turizmo sektoriuje. Šalies turizmo sektoriaus ištekliai – tai vienas iš svarbiausių konkurencinių pranašumų, siekiant pritraukti turistinius srautus ir padidinti ekonominę sektoriaus naudą. Siekiant stiprinti šį potencialą, svarbu nuolat ugdyti turizmo sektoriaus darbuotojų profesinę kompetenciją – nuolat tobulinti jų kvalifikaciją, užsienio kalbų žinias, gerinti įvaizdį, ugdyti tarpkultūrinę kompetenciją. Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų kokybinis tyrimas taip pat atskleidė, kad turizmo sektoriaus darnios plėtros įgyvendinimas reikšmingai priklauso nuo žmogiškųjų veiksnių įtakos. Lietuvos turizmo sektoriui, siekiant išlikti konkurencingam, svarbu stiprinti kvalifikuotos darbo jėgos užtikrinimą sektoriuje, akcentuojant aukštojo išsilavinimo specialistų svarbą, bei jų profesinį parengtumą. Teisinės aplinkos svarba buvo atskleista tiek pirmojo, tiek antrojo kiekybinių tyrimų metu, taip pat dokumentų turinio analizės metu. Remiantis kokybinio tyrimo rezultatais, kaip reikšmingas veiksnys buvo išskirtas turizmo sektoriaus teisinio reguliavimo ir planavimo sistema. Remiantis ekspertų nuomone, reikšmingai svarbu ir toliau stiprinti Lietuvos turizmo sektoriaus teisinio reguliavimo ir planavimo sistemą. Teiginį, kad

Lietuvos turistinių regionų darnią plėtrą labiausiai stabdo aplinkosauginiai veiksniai pagrindžia antrasis kiekybinis ir kokybinis tyrimai. Antrojo kiekybinio tyrimo rezultatai rodo, kad darnią turizmo sektoriaus plėtrą Lietuvos turistiniuose regionuose labiausiai stabdo aplinkosauginiai veiksniai, t. y. turizmo paslaugų sertifikavimas bei nepakankamas tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų skaičiaus augimas. Antrąjį ginamąjį teiginį patvirtina ir kokybinio tyrimo rezultatai.

Atliktos analizės pagrindu galima teigti, kad disertacijoje suformuotos kiekybinių tyrimų hipotezės pasitvirtino arba pasitvirtino iš dalies.

Kiekybinių tyrimų hipotezės:

Hipotezė Nr. 1. Lietuvos turizmo sektoriaus plėtrai savivaldybių lygmeniu didžiausią poveikį turi tokie veiksniai, kaip turistinės vietovės vadyba, žmogiškieji ištekliai ir turizmo paslaugų kokybė. Pirmoji hipotezė pasitvirtino: apibendrinti kiekybinio turizmo sektoriaus plėtros Lietuvos savivaldybėse tyrimo rezultatai rodo, jog turizmo specialistai aukščiausiais balais įvertino turizmo paslaugų kokybę, toliau pagal svarbą seka turistinės vietovės įvaizdis / žinomumas bei turistinės vietovės vadyba ir ištekliai, turizmo paslaugų įvairovė, virtuali aplinka, renginiai, turizmo infrastruktūra.

Hipotezė Nr. 2. Darnią turizmo sektoriaus plėtrą Lietuvos turistiniuose regionuose labiausiai stabdo turizmo paslaugų sertifikavimas bei nepakankamas tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų skaičiaus augimas.

Antroji hipotezė pasitvirtino iš dalies: apibendrinus atlikto kiekybinio darnios turizmo sektoriaus plėtros turistiniuose regionuose tyrimo rezultatus matyti, kad turizmo specialistai žemiausiais balais įvertino tokius darnios turizmo sektoriaus plėtros veiksnius, kaip turizmo paslaugų sertifikavimą (vertinimo vidurkis – 4,89 balai; turizmo pasiekiamumą ir prieinamumą (vertinimo vidurkis – 5,72 balai); tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų augimą (vertinimo vidurkis – 5,39 balai). Žemas minėtų darnaus turizmo veiklų vertinimas rodo, kad šios veiklos turistiniuose regionuose plėtojamos nepakankamai.

IŠVADOS

1. Vienas iš pagrindinių veiksnių, lemiančių turistinio regiono plėtrą, yra turizmo sektoriaus valdymas. Turizmo sektoriaus valdymas darnumo kontekste įgyvendinamas vykdant turizmo sektoriaus politiką nacionaliniu, regioniniu ir vietos (savivaldybių) lygmenimis. Turizmo sektoriaus valdymas yra sudėtingas procesas, kuriam būtinas visų dalyvaujančių institucijų veiksmų derinimas, funkcijų pasidalijimas. Turizmo sektoriui būdingas kompleksiškas, nes turizmo sektorius tiesiogiai ir netiesiogiai yra susijęs su įvairiomis verslo sritimis. Vienas svarbiausių uždavinių, tenkančių nacionalinės turizmo sektoriaus politikos formuotojams, kurie turi užtikrinti turizmo sektoriaus politikos formavimą, įgyvendinimą ir monitoringą nuo nacionalinio iki savivaldybių lygmens – veiksmų suderinamumas ir gerų koordinacinių ryšių užtikrinimas, įtraukiant viešąjį ir privatų sektorius, nevyriausybinės organizacijas (NVO) ir visuomenę.
2. Nėra sukurto vieno visuotinai pripažįstamo turistinio regiono konkurencingumo modelio, todėl turistinio regiono konkurencingumui vertinti identifikuojami konkurencingumą įtakojantys veiksniai. Analizuojant turistinio regiono konkurencingumo modelius, pastebėtina, kad labiausiai konkurencingas yra tas turistinis regionas, kurio vystymasis yra darnus visais atžvilgiais: ekonominiu, ekologiniu, socialiniu, kultūriniu ir politiniu. Turistinio regiono konkurencingumas remiasi regiono ištekliais (lyginamuoju pranašumu), taip pat gebėjimu panaudoti išteklius (konkurenciniu pranašumu).
3. Išanalizavus turizmo sektoriaus plėtros valdymo problematiką darnumo kontekste bei turistinių regionų konkurencingumą teoriniu aspektu, sudarytas teorinėmis prielaidomis grindžiamas turizmo sektoriaus plėtros tendencijų, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste, modelis:
 - 3.1. Teorinio modelio sistemą sudaro esminiai darniai turizmo sektoriaus plėtrai įtaką turintys veiksniai, tokie kaip: turizmo pasiekiamumas ir prieinamumas; užsienio turistų apsilankymas; turizmo paslaugų sertifikavimas; sertifikuotų tiekėjų skaičiaus augimas; ekologinio turizmo plėtojimas; aktyvaus poilsio paslaugų infrastruktūros kūrimas; bendro nacionalinio maršruto plėtojimas; kultūros kelių plėtojimas ir kt.
 - 3.2. Teorinis turizmo sektoriaus plėtros modelis taip pat remiasi pavaizduotu integruotu turizmo valdymo modeliu, paremtu holistiniu požiūriu, apimančiu turizmo valdyme dalyvaujančių suinteresuotųjų šalių partnerystę, sprendimų priėmimą, koordinavimo ir stebėsenos sistemų sukūrimą nacionaliniu, regiono bei vietos (savivaldybių) lygmenimis.
 - 3.3. Vadovaujantis mokslinės literatūros analize išskirti turistinio regiono konkurencingumo veiksniai: ekonominiai veiksniai, regiono skaitmenizacija, kultūriniai ir gamtiniai turizmo ištekliai, turistinio regiono vadyba, politinis stabilumas, vyriausybės parama turizmo sektoriui, saugumas ir pasirengimas nepaprastosioms situacijoms bei krizėms, žmogiškųjų išteklių kompetencija, turizmo infrastruktūra, turistų rinkos įvairovė, kultūrinis regiono identitetas, kainų politika, socialiniai veiksniai, darni plėtra, regiono pasiekiamumas ir kt.

- 3.4. Teorinis modelio pagrindu disertacijoje formuojamas empirinis turizmo sektoriaus plėtros tendencijų, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste tyrimas.
4. Empiriškai išnagrinėjus Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste prielaidas, prieinama prie išvadų:
- 4.1. Plėtojant turizmo sektorių Lietuvos savivaldybėse, reikėtų rūpintis turizmo specialistų kvalifikacijos kėlimu; veiklos organizavimu ir planavimu; turizmo projektų rengimu ir įgyvendinimu; skatinti viešojo ir privataus sektoriaus bendradarbiavimą. Turizmo sektoriaus plėtros strategijos turėjimas, tyrimai turizmo srityje bei teisinės turizmo bazės turėjimas taip pat prisideda prie sėkmingos turizmo sektoriaus vadybos Lietuvos savivaldybėse. Taip pat reikėtų siekti didesnės valstybės paramos turizmo sektoriaus plėtrai Lietuvos savivaldybėse.
- 4.2. Darniai plėtojant turizmo sektorių turistiniuose regionuose, reikėtų atkreipti dėmesį į tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų skaičiaus didinimą, turizmo paslaugų sertifikavimą ir turizmo pasiekiamumą (pritaikymą žmonėms su negalia) bei prieinamumą. Taip pat reikėtų ieškoti galimybių spręsti opiausias darnios turizmo sektoriaus plėtros problemas - išmanymo apie darnaus turizmo esmę bei principus stoką vietos politikoje, ekonomines problemas: nepakankamas investicijas į darnaus turizmo sektoriaus plėtrą, neišplėtotą infrastruktūrą bei sezoniškumo mažinimą.
- 4.3. Remiantis tyrimo rezultatais, turizmo sektoriaus darnios plėtros įgyvendinimas reikšmingai priklauso nuo žmogiškųjų veiksnių įtakos bei sektoriaus teisinio reguliavimo ir planavimo sistemos. Vienas reikšmingiausių veiksnių, priskiriamų turizmo sektoriaus darnios plėtros silpnybėms, yra turizmo pramonės aplinkosauginiai veiksniai, o rai reiškia, kad, siekiant darniai plėtoti turizmo sektorių, daug dėmesio reikia skirti aplinkosauginių priemonių turizmo sektoriuje įgyvendinimui.
- 4.4. Atlikus turizmo sektoriaus dokumentų turinio kokybinę analizę, prieinama prie išvadų:
- 4.4.1. Teisinės turizmo sektoriaus aplinkos esminiai procesai reglamentuoti pagal ES ir pasaulinių turizmo organizacijų teisinio reglamentavimo praktiką, atsižvelgiant į Lietuvos ekonominio, socialinio ir kultūrinio gyvenimo ypatumus, todėl galima teigti, kad šalyje yra visos teisinės prielaidos sėkmingam turizmo plėtojimui.
- 4.4.2. Pasaulinio bei ES lygmens dokumentuose suformuoti darnaus, tvaraus ir atsakingo turizmo sektoriaus plėtros principai. Nacionaliniai ir sektoriaus turizmo sektoriaus strateginio planavimo dokumentai rengiami, atžvelgiant į tarptautiniuose dokumentuose iškeltus tikslus ir uždavinius turizmo sektoriaus plėtrai. Visų lygmenų (pasaulinio, ES lygmens, nacionalinio ir sektoriaus lygmenų) politiniai dokumentai padeda nukreipti turizmosektorių darnumo link.
- 4.4.3. Atlikus Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros statistinių duomenų analizę 2016 - 2020 laikotarpyje, 2020 metais, lyginant su 2016 metais, dėl pandemijos COVID – 19 poveikio fiksuojamas turizmo rodiklių sumažėjimas, kas rodo turizmo sektoriaus netsparumą įvairioms krizėms ir neapibrėžtoms situacijoms. Fiksuojamas vietinio turizmo augimas.
- 4.4.4. Lietuvos turizmo sektoriaus kelionių ir konkurencingumo indeksas per 2011 - 2019 metų laikotarpį padidėjo nuo 55 vietos iki 59 vietos. Didžiausi Lietuvos konkurenciniai pranašumai susiję

su sveikata ir higiena, antroje vietoje – žmogiškieji ištekliai ir darbo rinka. Pagrindinėmis Lietuvos turizmo sektoriaus silpnybėmis išlieka gamtiniai ištekliai, turizmo ir kelionių prioritetai kultūriniai ištekliai ir verslo kelionės bei oro transporto infrastruktūra.

5. Apibendrinus Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste empirinio tyrimo rezultatus, sudarytas modelis, kuris galėtų būti taikomas įgyvendinant darnią turizmo sektoriaus plėtrą:
 - 5.1. Identifikavus turizmo sektoriaus konkurencinius pranašumus, kurie yra tarpusavyje susiję, turizmo sektorius plėtojamas per sprendimus, priimamus įvairiuose lygmenyse (nacionaliniame, regioniniame ir vietiniame (savivaldybių)), laikantis darnios plėtros principais grįstos, turizmo sektoriaus transformacijas įgalinančios, turistinio regiono vadybos, atliekant koordinavimą ir stebėseną.
 - 5.2. Turizmo sektoriaus valdymo analizė leidžia pagrįsti skirtingų valdymo lygmenų tarpusavio integraciją ir jos svarbą užtikrinant turistinio regiono konkurencingumą darnios plėtros kontekste.
 - 5.3. Darni turizmo sektorius plėtra daro įtaką turizmo sektoriaus konkurencingumui bei darnios turizmo sektoriaus plėtros tendencijoms, kurios savo ruožtu įtakoja turizmo sektoriaus konkurencinius pranašumus ir turizmo sektoriaus konkurencingumą.
 - 5.4. Turistinio regiono konkurencingumas remiasi regiono ištekliais (lyginamuoju pranašumu) bei gebėjimu panaudoti išteklius (konkurenciniu pranašumu).
 - 5.5. Nustatytos Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste, tendencijos: vidaus turizmo augimas; didėjantis visuomenės mobilumas; turizmo sektoriaus atsparumo stiprinimas.

REKOMENDACIJOS

1. Nacionaliniu lygmeniu (Ekonomikos ir inovacijų ministerijai, politikams, institucijoms, atsakingoms už turizmo sektoriaus plėtrą):

- Įteisinti darniojo turizmo plėtrą šalies strateginiuose dokumentuose.
- Didinti investicijas į darnią turizmo sektoriaus plėtrą.
- Stiprinti Europos žaliojo kurso įgyvendinimo priemones, integruojant žiedinės ekonomikos ir ekoturizmo principus, derinant juos su Lietuvoje veikiančios turizmo sektoriaus teisinio reguliavimo ir planavimo sistemos stiprinimo ir tobulinimo priemonėmis;
- Stiprinti ir plėtoti aktyvaus poilsio veikloms reikalingą infrastruktūrą ir jos įvairovę, pritraukiant ir privataus kapitalo investicijas į infrastruktūrą, įgyvendinant koncesiniais susitarimais pagrįstus projektus, pritaikant ją specialius poreikius turintiems paslaugų gavėjams, integruojant skaitmenines inovacijas;
- Alternatyvių atvykstamojo turizmo srautų plėtojimas per rinkodaros priemonių efektyvinimą, per aplinkosaugos priemonių intensyvų integravimą į turizmo sektoriaus teisinio reguliavimo ir planavimo sistemą;
- Pozicionuojant Lietuvą, kaip atsakingo ir draugiško aplinkai turizmo šalį, išnaudoti Lietuvos gamtos, istorinio, kultūrinio, tautinio ir kitokio paveldo objektus, ypač regionuose, siekiant sumažinti regioninę atskirtį, kuri tampa nacionalinės turizmo sistemos plėtros grėsme.
- Mažinti Lietuvoje gamtinių sąlygų sąlygotą sezoniškumą per medicininių paslaugų plėtojimą, per kaimiškųjų vietovių turizmo plėtojimą ir pan.
- Didinti šalies gyventojų verslumo įgūdžius, įtraukiant reikalingas temas į profesinio rengimo mokymo programas ir/ar į aukštųjų mokyklų siūlomas turizmo ir poilsio krypties studijų programas, nacionaliniu lygmeniu galima šių priemonių įgyvendinimą užtikrinti profesinio pasirengimo vykdyti turizmo ir poilsio veiklą reikalavimu ir t.t.

2. Regioniniu lygmeniu (turistinių regionų atstovams):

- *Visiems turistiniams regionams:* skatinti turizmo paslaugų sertifikavimą ir turizmo paslaugų teikėjų, turinčių tarptautinius pažymėjimus, skaičiaus didėjimą bei gerinti turizmo pasiekiamumą ir prieinamumą.
- *Nemuno žemupio regionui:* plėtoti bendrą nacionalinį maršrutą; gerinti TIC svetainėse pateikiamą informaciją turistams su specialiais poreikiais; kurti visiems prieinamus turizmo maršrutus; skatinti turizmo paslaugų sertifikavimą ir tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų augimą;
- *Pajūrio regionui:* gerinti turizmo pasiekiamumą ir prieinamumą; skatinti turizmo paslaugų sertifikavimą ir tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų augimą; plėtoti ekologinį turizmą; gerinti TIC svetainėse pateikiamą informaciją turistams su specialiais poreikiais; kurti visiems prieinamus turizmo maršrutus; plėtoti dviračių turizmo infrastruktūrą;
- *Pietų Dzūkijos regionui:* skatinti tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų augimą;

kurti vandens turizmo maršrutus; plėtoti vandens turizmo infrastruktūrą;

- *Rytų Aukštaitijos regionui*: gerinti turizmo pasiekiamumą ir prieinamumą; skatinti turizmo paslaugų sertifikavimą ir tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų augimą; plėtoti vandens turizmo infrastruktūrą; plėtoti bendrą nacionalinį maršrutą; gerinti TIC svetainėse pateikiamą informaciją turistams su specialiais poreikiais; plėtoti dviračių turizmo infrastruktūrą;
- *Vilniaus regionui*: gerinti turizmo pasiekiamumą ir prieinamumą.
- *Žemaitijos aukštumų regionui*: skatinti tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų augimą; kurti visiems prieinamus turizmo maršrutus.

3. Vietiniu (savivaldybių) lymeniu (turistinius regionus sudarančių rajonų savivaldybėms):

- Plėtoti atsakingą ir darnų turizmą, didinant atsakingo turizmo produktų pasiūlą bei įgyvendinant kompleksinius darnaus vystymosi principus, didinti turizmo prieinamumą ir pasiekiamumą, pritaikant turizmo objektus specialių poreikių turintiems asmenims.
- Plėtoti inovatyvius aukštos pridėtinės vertės turizmo produktus ir paslaugas: skatinti skaitmenines inovacijas, kuriant naujus ir įveiklinant esamus turizmo produktus ir paslaugas.
- Plėsti teminius maršrutus ir kultūrinius kelius, tarptautinius maršrutus su kaimyninėmis šalimis bei išnaudoti Baltijos, kaip vientiso turizmo regiono, galimybes bei bendrų tarptautinių maršrutų vystymą.
- Skatinti iniciatyvas, gerinančias tarptautinę partnerystę, taip pat verslo, savivaldos ir nacionalinio lygmens valstybės institucijų bendradarbiavimą.
- Gerinti turizmo sektoriaus vadybą savivaldybėse, užtikrinant turizmo sektoriaus plėtos, planavimo ir kontrolės veiklos gerinimą.
- Plėtoti aktyvaus turizmo infrastruktūrą.
- Turizmo informacijos centrams (TIC) ir Turizmo ir verslo informacijos centrams (TVIC): parengti daugiau mobiliųjų aplikacijų, virtualių maršrutų; skatinti vietinio turizmo plėtrą; pasinaudojant šiuolaikinių IT galimybėmis, formuoti turizmui patrauklų regiono įvaizdį.

LITERATŪRA

1. Aarons, G. A., Fettes, D. L., Sommerfeld, D. H., ir Palinkas, L. A. (2012). Mixed methods for implementation research: application to evidence-based practice implementation and staff turnover in community-based organizations providing child welfare services. *Child maltreatment*, 17(1), 67–79.
2. Ackoff, R.L. (1962), *Scientific Method: Optimizing Applied Research Decisions*. Wiley, New York, NY.
3. Agnew, J. (2001). Regions in revolt. *Progress in Human Geography*, vol. 25, issue 1, 103–110.
4. Aiken, Lewis R. *Psychological testing and assessment (11th ed.)*. Boston: Allyn and Bacon, 2002.
5. Akehurst, G. (1998). Tourism planning and implementation in the Polish city of Kalisz. In Laws, E., Faulkner, B., and Moscardo, G. (eds). *Embracing and Managing Change in Tourism: International Case Studies*, 49-69. London: Routledge.
6. Alexander, L.M. (1953). The impact of tourism on the economy of Cape Cod, Massachusetts. *Economic Geography*, 29, 320-326.
7. Aleksandravičius, A., Atkočiūnienė, V., Brazienė, R., Bartkutė, D., Lamanuskas, A., Senkutė, I., Petkevičiūtė, V., ir Šeškovas, A. (2004). *Kaimo bendruomenių plėtra*. Kolektyvinė monografija. Kaunas: Lietuvos žemės ūkio universitetas.
8. Amoako, G. K., Obuobisa-Darko, T. ir Marfo, S. O. (2021). Stakeholder role in tourism sustainability: the case of Kwame Nkrumah Mausoleum and centre for art and culture in Ghana. *International Hospitality Review. International Hospitality Review*. ISSN: 2516-8142.
9. Andereck, K. L., ir Nyaupane, G. P. (2011). Exploring the nature of tourism and quality of life perceptions among residents. *Journal of Travel Research*, 50, 248– 260.
10. Andereck, K. L., Valentine, K. M., Knopf, R. C., ir Vogt, C. A. (2005). Residents' perceptions of community tourism impacts. *Annals of Tourism Research*, 32, 1056– 1076.
11. Andriulienė, R., Armaitienė A., Povilanskas R., Janulienė L., ir Dulskis D. (2011). *Lietuvos turizmo potencialo įvertinimo, nustatant didžiausias turistinės traukos vietas ir jų panaudojimo prioritetus, studija*. Vilnius, VŠĮ „Turizmo plėtros institutas“.
12. Agyeiwaah, E., McKercher, B., ir Suntikul, W. (2017). Identifying core indicators of sustainable tourism: A path forward? *Tourism Management Perspectives*, 24, 26– 33.
13. Anuar, A. N. A., Ahmad, H., Jusoh, H., ir Hussain, M. Y. (2013). The Roles of Tourism System towards Development of Tourist Friendly Destination . *Asian Social Science* 8(6). DOI: 10.5539/ass.v8n6p146.
14. Archer, B.H., ir Cooper, C. (1998). *The positive and negative impacts of tourism*. In Theobald, W. (ed). *Global Tourism: The Next Decade*, (2nd ed., pp. 73-91). Oxford: Butterworth-Heinemann.
15. Athanasopoulos, G., Hyndman, R. J., Kourentzes, N., ir O'Hara-Wild, M. (2021). Probabilistic forecasts using expert judgement: the road to recovery from COVID-19. *Monash University*, ISSN 1440-771X.
16. Atkočiūnienė, V. (2009). „Kaimo vietovių konkurencingumą lemiantys veiksniai“. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. 3 (16): 49–59. Prieiga per internetą: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:j.04~2010~ISSN_1648-9098.N_3_16.PG_49-59/DS.002.0.01.ARTIC
17. Azorin, J. M., ir Cameron, R. (2010). The application of mixed methods in organizational research: A literature review. *Electronic Journal of Business Research Methods*, 8 (2), 95.
18. Bagdzevičienė, R., ir Dapkus, R. (2005). Regioninė politika. *Prisitaikymas prie kintančių rinkos sąlygų ir naujų gebėjimų ugdymas*. Sudarytoja V. Baršauskienė, Vilnius.
19. Bagdzevičienė, R., Navackaitė L., ir Miliukaitė B. (2002). „Kurortų plėtros koncepcijos teoriniai aspektai“. *Tarptautinės konferencijos „Regionų plėtra-2002“ medžiaga*.
20. Baležentis, A., Paulauskienė L. (2012). „Ekologinio turizmo vystymas – nuo skatinimo iki darnumo“. *Vadybos mokslas ir studijos–kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai*, 2(31), 15–25.
21. Baležentis, A., Žalimaitė, M. (2011). Ekspertinių vertinimų taikymas inovacijų plėtros veiksnių analizėje: Lietuvos inovatyvių įmonių vertinimas. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*, 3(27), 23–31.
22. Baležentis, A., Žuromskaitė B. (2012). *Turizmo vadyba*. Vilnius: UAB „Vitae Litera“, ISBN 978-9955-19-467-5.
23. Balkienė, K.; Jagminas, J. (2010). Užuomina viešajai politikai: inovatyvi antreprenerystė. *Viešoji politika ir administravimas*, Nr. 34.
24. Baubinas, R. (1997). Politinė geografinė Baltijos šalių padėtis ir jos perspektyva. *Geografijos metraštis*, 30: 5–25.
25. Beaumont, N., ir Dredge D. (2010). „Local tourism governance: A comparison of three network approach“. *Journal of Sustainable Tourism*, 18(1), 7–28.
26. Beltramo, R., Peira, G., ir Bonadonna, A. (2021). Creating a Tourism Destination through Local Heritage: The Stakeholders' Priorities in the Canavese Area (Northwest Italy). *Land* 2021, 10, 260. <https://doi.org/10.3390/land10030260>
27. Beni, M. C.(2003). *Globalization of tourism: megatendencies of the sector and the Brazilian reality*. San Paulo: Aleph.
28. Beunders N. (2008). *Protected areas as sustainable tourism destination. Opportunities, challenges and pitfalls*. Centre for sustainable tourism and transport, NHTV, Breda.

29. Bieger, T. (2002). *Management von Destinationen* (5th edn) Munchen/Wien/Oldenburg.
30. Bilevičienė T., ir Jonušauskas S. (2013). *Atvirojo kodo programų taikymas rinkos tyrimuose*, Vilnius.
31. Bivainis, E., ir Tamošiūnas T. „Darnus regionų vystymasis: teorinis diskursas“. *Ekonomika ir vadyba: Aktualijos ir perspektyvos*. 1 (8), (2007): 30-36.
32. Blaikie, N. (2007). *Approaches to social enquiry*. Advancing knowledge. Polity.
33. Blanco-Cerradelo, L., Gueimonde-Canto, A., Fraiz-Brea, J. A., ir Diéguez-Castrillón, M.I. (2018). “Dimensions of destination competitiveness: Analyses of protected areas in Spain”, *Journal of Cleaner Production*, Vol. 177: 782–794.
34. Blij, H. (2002). *Geography: realms, regions and concepts*. New York: Wiley and Sons.
35. Bramwell, B. ir Lane, B. (2009). „Economic cycles, times of change and sustainable tourism“. *Journal of Sustainable Tourism*. 17(1), 1–4.
36. Bryman, A. (2006). *Integrating quantitative and qualitative research: how is it done?* *Qualitative research*, 6(1),97–113.
37. Bryson, J. M. (2004). *Strategic Planning for Public and Non Profit Organizations: A Guide to Strengthening and Sustaining Organizational Achievement. 3rd Edition*. San Francisco: Jossey Bass, ISBN 9780470392515.
38. Bruyn, C. (2011). „Guidelines for the Implementation of Tourism Governance“. *International Tourism Forum: Tourism and Science Bridging Theory and Practice*. Algarve: UNWTO Knowledge Network and University of Algarve.
39. Bruneckienė, J. (2010). „Šalies konkurencingumo vertinimas įvairiais metodais: rezultatų analizė ir vertinimas“. *Economics and management*.
40. Bruneckienė, J., ir Kilijonienė A. (2011). „Lietuvos regionų konkurencingumo klasterinė analizė“. KTU, KU.
41. Bogale, M., Avalew, M., ir Mengesha, W. (2021). The Competitiveness of Travel and Tourism Industry of Sub-Saharan African Countries in the World Market. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*. ISSN: 2223-814X. Vol 10, No 1, 131-144
42. Buhalis, D. (2000). „Marketing competitive destination of the future“. *Tourism Management*, vol.21,1, 97-116.
43. Burbulytė, G. (2005). Regiono sampratos įvairovė regioniniuose tyrimuose. *Tiltai*, 4.
44. Burrell, G., ir Morgan, G. (1979) *Sociological Paradigms and Organisational Analysis: Elements of the Sociology of Corporate Life*. London: Heinemann.
45. Burneika, D. (2013). Regioninė politika Europoje. Vilnius: Vilniaus universitetas.
46. Burns, P. M., ir Novelli, M. (2006). *Tourism and Social Identities: Global frameworks and Local Realities*, Elsevier Butterworth-Heinemann, Oxford, UK, 1-11, ISBN 0-08-045074-1.
47. Butler, R. W. (1980). „The Concept of A Tourist Area Cycle of Evolution: Implications for Management of Resources“. *Canadian Geographer/ Le Géographe canadien* 24(1), 5 – 12.
48. Butler R. W., ir Miossec J. C. (2003). *Strategic investment decisions: theory, practice and process*. Londonas, Niujorkas, , p. 47.
49. Butler, C. M., ir Hall, J. J. (2007). *Tourism and Recreation in Rural Areas*, pp. 16–42 Chichester: John Wiley and Sons.
50. Carter R., ir Fabricius M. (2007). „Destination management – an overview. Creating competitive advantage for your destination“. *UNWTO Conference*, Budapest, 7 February.
51. Creswell, J. W., ir Clark, V. L. P. (2017). *Designing and conducting mixed methods research*. Sage publications.
52. Coenen, L., ir Truffer, B. (2012). Places and Spaces of Sustainability Transitions: Geographical Contributions to an Emerging Research and Policy Field. *European Planning Studies* 20(3):367-374 DOI: 10.1080/09654313.2012.651802.
53. Cooney, K. (2012). *Mission control: Examining the institutionalization of new legal forms of social enterprise in different strategic action fields*. In *Social enterprises* (pp. 198-221). Palgrave Macmillan, London.
54. Cooper, C., ir Hall, C. M. (2008). *Contemporary Tourism: An International Approach*. Oxford: Elsevier.
55. Cooper C., Fletcher J., Fyall A., Gilbert D., ir Wanhill S. (2008). *Tourism principles and practice* (4 ed.) Harlow: Pearson Education Limited, p. 707.
56. Cooper C., Fletcher J., Gilbert D., Shepherd R., ir Wanhill S. (1998). *Tourism principles and practice* (2 ed.) Harlow: Pearson Education Limited, p. 290.
57. Cooper, C. ir Ozdil, I. (1992), „From mass to responsible tourism: The Turkish experience“, *Tourism Management*, 13(4), 377–86.
58. Corluka, G. (2019). Tourism seasonality - an overview. <https://www.researchgate.net/publication/336085306>.
59. Costa, R. (2005). *Assessing the Growth and Development Potential of Small and Micro Enterprises in the Tourism Sector*, University of Aveiro.
60. Creswell, J. W., Klassen, A. C., Plano Clark, V. L., ir Smith, K. C. (2011). Best practices for mixed methods research in the health sciences. Bethesda (Maryland): *National Institutes of Health*, 541–545.
61. Cronjé, D.F. ir du Plessis, E. (2020). A review on tourism destination competitiveness. *J. Hospitality Tourism Management*, 45, 256–265.
62. Crouch, G., ir Richie B. (1999). Competitive tourism destinations: Combining theories of comparative advantage (Working Paper). *Ninth Australian tourism and hospitality research conference*, Adelaide.
63. Crouch, G., ir Ritchie B. (1999). „Tourism, competitiveness, and societal prosperity“. *Journal of Business Research*, 44, 137-152.
64. Čaplikas, J., Atkočiūnienė, V. ir kt. (2002). *Kaimo vietovės konkurencingumo stiprinimas*. Kaunas.
65. Čibinskienė, A. (2013). „Miesto turizmo konkurencingumo vidinės aplinkos veiksniai“. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. 2 (30), 57–66.

66. Čiegis, R., Dilius A., Girdzijauskas S., Griesienė I., Sarvutytė Ž., Gailiūnienė M., . . . ir Miceikienė A. *Darnaŭs vystymosi problemos ir jų sprendimai Lietuvoje*. (2015). Kolektyvinė monografija. Prieiga per internetą: http://www.knf.vu.lt/dokumentai/failai/soctyri/Monografija_Darnaŭs_vystymosi_problemos_ir_ju_sprendimai_Lietuvoje.pdf
67. Čiegis, R., Ramanauskienė, J., ir Šimanskienė, L. (2010). *Lietuvos regionų darnaŭs vystymosi vertinimas*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla. 2010.
68. Čiegis, R., ir Zeleniūtė R. (2008). „Ekonomikos plėtra darnaŭs vystymosi aspektu“. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai*, 2/1, 37-54 ISSN 1392-1142
69. Čiegis, R., Grundey, D., ir Štreimikiene, D. (2005b). „Economic aspects of cities sustainable development strategic planning“. *Technological and Economic Development of Economy*, 11(4), 260–269.
70. Dayoub, B., Yang, P., Dayoub, A., Omran, S., ir Li, H, (2019). The Role of Cultural Routes in Sustainable Tourism Development: A Case Study of Syria's. *International Journal of Sustainable Development and Planning*, Vol. 15, No. 6, pp. 865-874.
71. Darbellay, F., ir Stock, M. (2012). Tourism as complex interdisciplinary research object. *Annals of Tourism Research* 39(1). DOI: 10.1016/j.annals.2011.07.002.
72. Daunora, Z. J. (2010). *Tvarumo ir darnos veiksniai planuojant urbanistinę plėtrą*. Urbanistika ir architektūra Town Planning and Architecture 34(4): 208–215.
73. Dicken, P. (2003). *Global shift: re-shaping the global economic map in the 21st century* (4th ed.). London: Sage.
74. Dilek, S. E., ir Dilek, N. K. (2018). The Changing Meaning of Travel, Tourism and Tourist Definitions. *Material of conference: CUDES 2018: VII. International Congress on Current Debates in Social Sciences At: İstanbul*.
75. Ding, P., ir Jiang, S., (2016). Outbound tourism. *Encyclopedia of Tourism*. DOI: 10.1007/978-3-319-01384-8_139.
76. Dredge, D., ir Jenkins J. (2007). *Tourism planning and policy*. Brisbane: Wiley, ISBN 9780470807767.
77. Drumm, A., ir Moore, A. (2005). *Ecotourism Development-A Manual for Conservation Planners and Managers*. Volume I-An Introduction to Ecotourism Planning.
78. Dupeyras, A, ir MacCallum, N. (2013). Indicators for Measuring Competitiveness in Tourism: A Guidance Document, OECD Tourism Papers, 02, OECD Publishing.
79. Dwivedia, Y. K., Ismagilova, Hughes D. L., Carlson, J., Filieri, R. , Jacobson, J., . . . ir A., Wang, T. (2021). Setting the future of digital and social media marketing research: Perspectives and research propositions. *International Journal of Information Management*, 59.
80. Dwyer, L., ir Kim C. (2003). „Destination Competitiveness: Determinants and Indicators“. *Current Issues in Tourism*, Vol. 6, No. 5, 369-414.
81. Dwyer, L., Forsyth, P., ir Rao, P. (2000). The Price Competitiveness of Travel and Tourism: A Comparison of 19 Destinations. *Tourism Management* 21, 9-22.
82. Eichelberger, S., Heigl, M., Peters, M. ir Pikkemaat, B. (2021). Exploring the Role of Tourists: Responsible Behavior Triggered by the COVID-19 Pandemic. *Sustainability* 13(11):5774 DOI: 10.3390/su13115774.
83. Elliott, J. (1997). *Tourism Politics and Public Sector Management*. London and New York: Routledge, Taylor&Francis Group,
84. ElMassah, S., Mohieldin, M. (2020). Digital transformation and localizing the Sustainable Development Goals (SDGs).
85. Enright, M., J., ir Newton, J. (2005) Determinants of Tourism Destination Competitiveness in Asia Pacific: Comprehensiveness and Universality. *Journal of Travel Research*, Vol. 4, 1-12.
86. Entrikin, J. N. (1997). Place and region 3. *Progress in Human Geography*, vol. 21, issue 2, 263–268.
87. Espiner, S., Orchiston, C., ir Higham, J. (2017). Resilience and sustainability: A complementary relationship? Towards a practical conceptual model for the sustainability–resilience nexus in tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 25(10), 1385–1400. <https://doi.org/10.1080/09669582.2017.1281929>.
88. Fayos-Solà, E., Alvarez, M. D., ir Cooper, C. (2014). Tourism as an Instrument for Development: A Theoretical and Practical Study. *Bridging Tourism Theory and Practice*, Vol. 5.
89. Farinha, F., Bienvenido-Huertas, D., Pinheiro, M. D., Silva, E. M. J., Lança, R., Oliveira, M. J., ir Batista, R. (2021). Sustainable Competitiveness of Tourism in the Algarve Region. Critical Stakeholders' Perception of the Supply Sector. *Sustainability* 2021, 13, 6072. <https://doi.org/10.3390/su13116072>.
90. Farrell, B. H., ir Twining-Ward, L. (2004). Reconceptualizing tourism. *Annals of Tourism Research*, 31(2), 274–295. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2003.12.002>
91. Feters, M. D., Curry, L. A., ir Creswell, J. W. (2013). Achieving integration in mixed methods designs—principles and practices. *Health services research*, 48(6), 2134–2156.
92. Ferreira, J., ir Estevão C. (2009). „Regional Competitiveness of a Tourism Cluster: A Conceptual Model Proposal“. *Munich Personal RePEc Archive*, 1-20. Prieiga per internetą: http://www.scielo.oces.mctes.pt/scielo.php?pid=S1646-24082009000100004&script=sci_arttext
93. Filimonau, V., ir De Coteau, D. (2020). Tourism resilience in the context of integrated destination and disaster management (DM2). *International Journal of Tourism Research*, 22(2), 202–222. <https://doi.org/10.1002/jtr.2329>
94. Fisher, D. „The demonstration effects revisited“. *Annals of tourism research* 21, (2005): 428-46.
95. Font, X., ir Harris, C. (2004), Rethinking standards from green to sustainable *Annals of Tourism Research*, 31 (4)

- (2004), 986-1007.
96. Faulkner, B. (1999). *Tourism disasters: Towards a generic model (Work-in-progress Report 6)*. Queensland, Australia: CRC for Sustainable Tourism.
 97. Freeman R. E. (1984). *Strategic Management: A stakeholder approach*. Boston: Pitman
 98. Freeman, R. E., Harrison, J. S., ir Wicks, A. C. (2007). *Managing for stakeholders: Survival, reputation, and success*. Yale University Press.
 99. Gartner, W. C. *Tourism development: Principles, Process and Policies*, NY: John Wiley, 1996.
 100. Getz, D. (1987) *Tourism planning and research: Traditions, models and futures*, Strategic Planning for Tourism: An Australian Travel Research Workshop, Lord Forrest Hotel, Bunbury, Western Australia: *Conference papers and workshop notes*, 2–43.
 101. Gkoumas, A. (2019). Evaluating a standard for sustainable tourism through the lenses of local industry. *Heliyon*, Volume 5, Issue 11.
 102. Glover V., ir Dalton H. (2005). Assessment guidance for Edexcel GCE in Travel and Tourism – Unit 3: Destination Europe, http://www.edexcel.com/migrationdocuments/Applied%20GCE/260930_Unit3_Destination_Europe_guidance.pdf
 103. Gražulis, V. (2008). *Organizacijų strateginės pasirinktys. Ar mokame veikti?* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas,
 104. Go, F. M., ir Govers R. (2000). „Integrated quality management for tourism destination: A European perspective on achieving competitiveness“. *Tourism management*, 21(1), 79–88.
 105. Goeldner, C. R., ir Ritchie J. R. B.. *Tourism.(2006). Principles, Practices, Philosophies*. John Willey and son, INC, 577 p., ISBN-13:978-471-45038-2, ir ISBN-10:0-471-45038-3.
 106. Goodwin, H. (2011), *Taking Responsibility for Tourism*, Oxford: Goodfellow Publishers.
 107. Gössling, S., Scott D., Hall, ir C. Michael. (2013). „Challenges of tourism in a lowcarbon economy“. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 4(6), 525–538.
 108. Gössling, S., Scott, D., Hall, C. Michael, Ceron J. – P., ir Dubois G. (2012). „ Consumer behaviour and demand response of tourists to climate change“. *Annals of Tourism Research*, 39(1), 36–58.
 109. Gunn, C. A. (2002). *Tourism planning. Fourth edition*. New York: Taylor and Francis Books, Inc,
 110. Gunn, C.A. (1994). *Tourism Planning: Basics, Concepts, Cases*. 3rd ed. Washington: Taylor and Frances.
 111. Guogis, A. (2002). Modeliavimo reikšmė socialiniame moksle. *Viešojo politika ir administravimas*, Nr. 3, p. 94–98.
 112. Gupta, S., Malhotra, N.K., Czinkota, M., ir Foroudi, P. (2015). „Marketing innovation: A consequence of competitiveness“, *Journal of Business Research*, Vol. 69 No. 12, 5671–5681.
 113. Hai-yang, S., ir Fang, S. (2009). Evaluation of Urban sustainable development based on AHP. *Third International Symposium on Intelligent Information Technology Application Workshops*, 1, 38-41. DOI <https://doi.ieeecomputersociety.org/10.1109/IITAW.2009.43>
 114. Haggett, P. (2001). *Geography: a global synthesis*. Essex: Pearsons.
 115. Hall, J. N. (2013). Pragmatism, evidence, and mixed methods evaluation. *New Directions for Evaluation*, 138, 15-26.
 116. Hall, C. M. (2007). „Tourism and regional competitiveness“. *Advances in Tourism Research*, 217–230.
 117. Harrison, L., ir Husbans, W. (1996), *Practising Responsible Tourism: International Case Studies in Tourism Planning, Policy and Development*, Chichester: John Wiley and Sons.
 118. Hartman, K. (2006). „Destination management in cross-border Regions“ *In: Tourism and Borders. Contemporary Issues, Policies and International Research*. Ed. by H.Wachowiak.UK, Ashgate, 89-109.
 119. Harssel, J.V. (1994). *Tourism: An Exploration*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
 120. Hassan, S. S. (2000). „Determinants pf market Competitiveness in an Environmentally Sustainable Tourism Industry“. *Journal of Tourism Research*. Vol. 38 issue 3, 239-245.
 121. Higgins-Desbiolles, F. (2020). Socialising tourism for social and ecological justice after COVID-19. *Tourism Geographies*, 22(3), 610–623. <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1757748> .
 122. Hingel, A. J. (1995). Co-development across the EC’s external borders. In: A. Kuklinski (ed.). *Baltic Europe in the Perspective of Global Change*. Warszawa: Oficyna Naukowa.
 123. He, J. B., ir Wang, Z. (2014). The research on developing eco-tourism in natural reserves in China. *Green Building, Materials and Civil Engineering*.
 124. Hesse-Biber, S. N. (2010). *Mixed methods research: Merging theory with practice*. Guilford Press.
 125. Holden, A. (2008). *Environment and tourism*. London; New York: Routledge,
 126. Hociung, I. G., ir Francu L. G. (2012). Globalization-tourism-communication, competitiveness triangle on the market affected by the economic crisis,
 127. Hoffmann, U. (2011). Some Reflections on Climate Change, Green Growth Illusions and Development Space. *UNCTAD Discussion Paper 205*. UNCTAD, Geneva,
 128. Holling, C.S. (1973). Resilience and stability of ecological systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4, 1–23.
 129. Holloway, J. C., ir Taylor, N. *The business of tourism*. London: Pearson Education, 2006.
 130. Hopenienė, R., ir Kamičaitytė, A. „Tolydi turizmo plėtra: konkurencingos turizmo sistemos kūrimo prielaidos“. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, Nr. 29, (2004): 49–65.
 131. Houdement, J., Santos, J. A. C., ir Serra, F. (2017). Factors affecting the decision-making process when choosing an event destination: A comparative approach between Vilamoura (Portugal) and Marbella (Spain). *Journal of Spatial and*

132. Hoz-Correa, A., Muñoz-Leiva, F., ir Bakucz, M. (2018). "Past themes and future trends in medical tourism research: A co-word analysis", *Tourism Management*, Vol. 65, 200–211.
133. Hunter, C. (1997). „Sustainable tourism as an adaptive paradigm“. *Annals of Tourism Research*, Vol. 24, No.4, 800-867.
134. Inskeep, E. (2001) *National and Regional Tourism Planning* (London: Thomson Learning).
135. Indriūnas, G. *Turizmo planavimas (nota bene)*. Vilnius: Vilniaus kolegija, 2015.
136. Išoraitė, M. (2009). „Strateginio valdymo ypatumai kaimo turizmo sodyboje“. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. 3 (16): 81-92.
137. Jackson, J., Houghton, M., Russell, R. , ir Triandos, E. (2005). „Innovations in measuring economic impacts of regional festivals: a do it-yourself- kit“. *Journal of Travel Research*, Vol. 43, May, 360–367.
138. Jagminas, J., ir Paulauskienė L. (2011). „Turizmo valdymo funkcijos ir jų subalansuotumas Lietuvoje“. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. 3 (23), 90-100. ISSN 1648-9098.
139. Jasinskas, E. (2015). „Darnaus vystymosi vertinimo iššūkiai. Darnaus vystymosi problemos ir jų sprendimai Lietuvoje“. *Vilniaus universitetas, Aleksandro Stulginskio universitetas*, ISBN 978-609-449-091-0
140. Jasinskas, E., ir Simanavičienė Ž. (2010). „Genetiškai modifikuotų produktų gamyba ir įmonių socialinės atsakomybės suderinamumas“. *Ekonomika ir vadyba*. 15, 549–555.
141. Jenkins, J., Nordhaus T., ir Shellenberger M. (2011). *Energy Emergence: Rebound and Backfire as Emergent Phenomena*. Breakthrough Institute, Oakland,
142. Jenkins, C.L. (1994). Tourism in developing countries: The privatisation issue. In Seaton, A.V. (ed.), *Tourism: The State of Art*, (pp. 3-9). Chichester: Wiley.
143. Jeffries, D. *Governments and Tourism*. Oxford: Butterworth-Heinemann, 2001.
144. Jucevičius, R., Kiškienė A., Leichteris E., ir Stumbrytė G. (2012). Klasterių studija. Vilnius: Žinių ekonomikos forumas,
145. Julong, D. (1989). Introduction to grey system theory. *The journal of grey system*, 1, 1 – 24.
146. Kaushik, V., ir Walsh, C. A. (2019). Pragmatism as a research paradigm and its implications for social work research. *Social Sciences*, 8(9), pp 255.
147. Kangwa, J. (2017). The legacy of David Livingstone: A contribution to sustainable tourism. *The Expository Times*, 128(5), 209– 221.
148. Kavalnė, S., ir Rusinas E. (2017). „Turizmo santykių teisinis reguliavimas nacionaliniu, tarptautiniu ir supranacionaliniu lygmenimis“. *Jurisprudencija*, Vilnius: MRU, 409-408.
149. Ke, Ch. (2020). A research of AHP approach in evaluating sustainable tourism development. *IMMS 2020: Proceedings of the 2020 3rd International Conference on Information Management and Management Science*, 93–97. [<https://doi.org/10.1145/3416028.3416037>]
150. Kim, M., Choi, K.-W., Chang, M., ir Lee, C.-H. (2020). Overtourism in Jeju Island: The Influencing Factors and Mediating Role of Quality of Life. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 7(5), 145-154. doi:10.13106/jafeb.2020.vol7.no5.145.
151. Kinderis, R. (2002). „Adaptation of Social Tourism as of Alternative Form of Tourism in Europe“. *GeaJournal of Tourism and Geosites*, year III, 5, 7–15.
152. Kontogeorgopoulos, N. (1998) Accommodation employment patterns and opportunities. *Annals of Tourism Research*, 25(2), 314-339.
153. Korneičiuk, J., ir Pipirienė V. (2015). „Šiuolaikinio turizmo tendencijos ir plėtra“. 18-osios Lietuvos jaunųjų mokslininkų konferencijos „Mokslas- Lietuvos ateitis“ teminė konferencija „Verslas XXI amžiuje“. eISSN 2029-7149.
154. Knezevic, R. (2008). Contents and assessment of basic tourism resources. *Tourism and Hospitality Management*, Vol. 14, No. 1, 79-94.
155. Kundrotienė, N., ir Rekerta K. (2002). „Strateginio planavimo diegimas Lietuvos viešojo administravimo institucijose“. *Viešojo politika ir administravimas*, Nr. 3, 57 – 63.
156. Kuščer, K., Eichelberger, S., ir Peters, M. (2021). Tourism organizations' responses to the COVID-19 pandemic: an investigation of the lockdown period. *Current issues in tourism*. <https://doi.org/10.1080/13683500.2021.1928010>.
157. Labanauskaitė, D. (2011). Atvykstamojo turizmo įtakos regionų ekonominiam augimui vertinimas. ISSN 1822-6760. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*. Nr. 1 (25), Klaipėda.
158. Lee, T. H. Influence analysis of community resident support for sustainable tourism development. *Tourism Management*, 34, (2013): 37–46.
159. Lew, A. A. (2014). Scale, change and resilience in community tourism planning. *Tourism Geographies*, 16(1), 14–22. <https://doi.org/10.1080/14616688.2013.864325>.
160. Lever, W.,F., ir Turok, I. (1999). „Competitive Cities: Introduction to the Review“. *Urban Studies*, vol. 36, Nr. .5-6, 7, 91-793.
161. Leiper, N. „Tourist attraction systems“. *Annals of Tourism Research* 17, (1990): 367-384.
162. Ligeikienė, R. A. (2003). „Turizmo plėtra ir valdymas“. Daktaro disertacija. Kauno technologijos universitetas.
163. Lepineux, F. (2005). Stakeholder theory, society and social cohesion. *Corporate Governance: The international journal of business in society*.
164. Li, H., Chen X., ir Fang, Y. (2021). The Development Strategy of Home-Based Exercise in China Based on the

- SWOT-AHP Model. *International Journal of Environment Research and public Health*.
165. Lynch-Cerullo, K., ir Cooney, K. (2011). Moving from outputs to outcomes: A review of the evolution of performance measurement in the human service nonprofit sector. *Administration in Social Work*, 35(4), 364–388.
 166. Lomine, L. „Tourism in Augustan Society“. In: J.K. Waldton (ed.), *Histories of Tourism: Representation, Identity and Conict* (2007): 71-87, Clevedon: Channel View Publications.
 167. Lomine, L., ir Edmunds, J. *Key concepts in tourism*. Ed.L. UK, Palgrave, 2007, 230 psl.
 168. Luekveerawattana, (2018). Key factors affecting of tourists' decisions to stay at environmental friendly hotels. *Polish journal of management studies*. Vol.17 No.2.
 169. Ma, Y. (2010). Study on the second relational grade and its properties. *Kybernetes*, 39 (8). 1330 – 1335.
 170. Madhavan, H., ir Rastogi, R. (2013). Social and psychological factors influencing destination preferences of domestic tourists in India. *Leisure Studies*, 32(2), 207– 217.
 171. Maghrabie, H. F., Beauregard, Y., ir Schiffauerova, A. (2019). Grey – based multi – criteria decision analysis approach: addressing uncertainty at complex decision problems. *Technological forecasting and social change*, 146, 366 – 379.
 172. Maia, A. V., Thib, K. C. N., Thia, T. N. N., ir Lea, (2020). T. Factors influencing on tourism sustainable development in Vietnam. *Management Science Letters* 10 1737–1742.
 173. Mayo, E., ir Jarvis, L. (1981). *Psychology of leisure travel*. Boston: CABI Publishing.
 174. Malinauskaitė, V. (2017). Regiono patrauklumo vertinimais grindžiama tarptautinio turizmo plėtros vadyba. Doktoro disertacija. Vilnius: Vilniaus Gedimino technikos universitetas.
 175. Maneesaeng, M., Wall, W. P. (2017). Factors influencing tourist decision-making towards traveling to Luang Prabang. *Dusit Thani College Journal*, 11(3), 82–95.
 176. Mathieson, A. (1982). *Tourism: Economic, Physical, and Social Impacts*, 208 psl.
 177. Masure, PH. (2003). Variables and Indicators of Vulnerability and Disaster Risk for Land – use and Urban or Territorial Planing. Information and Indicators Program for Disaster Risk Management. Inter – *American Development Bank*. Manizales – Colombia.
 178. Mazilu, M. (2010). Key elements of a model for sustainable tourism. *International Journal of Energy and Environment*, 4(2), 45–54.
 179. Mckinney, T. Ecotourism. (2016). *The International Encyclopedia of Primatology*. Edited by Agustín Fuentes. John Wiley and Sons, Inc. Published 2016 by John Wiley and Sons, Inc. DOI: 10.1002/9781119179313.wbprim0120
 180. McKercher, B., ir Tung, V. (2016). The rise of fractional authors. *Annals of Tourism Research*, 61, 213–267.
 181. Middleton, V. (1989). Tourist product. In F. S. Witt and L. Moutinho (Eds.), *Tourism marketing and management handbook*. London: Prentice Hall.
 182. Mihalič, T., Šegota, T., Knežević Cvelbar, L., ir Kuščer, K. (2016). The influence of the political environment and destination governance on sustainable tourism development: A study of Bled, Slovenia. *Journal of Sustainable Tourism*, 24(11), 1489– 1505.
 183. Mihalic, T. A. A (2013). „Green Tourism Barometer in the Time of Economic Crisis-The Concept and Case of Slovenia“. In *2nd International Scientific Conference Tourism in South East Europe*.
 184. Mill, R. C., ir Morrison, A. M. *The Tourism System: An introductory text*. New Jersey; Prentice Hall, 1985.
 185. Mikos von Rohrscheidt, A. Turystyka kulturowa. Fenomen, Potencjal, Perspektywy. Gniezno: GWSHM Milenium. (2008).
 186. Mill, R.C.ir Morrison, A.M. (1985). *The Tourism System: An Introductory Text*. New Jersey: Prentice-Hall.
 187. Meinung, A. (1995). Determinants of the attractiveness of tourism region. In S. F. Witt and L. of Buddhist Ethics, 8. Prieiga per internetą: <http://www.cac.psu.edu/jbe/twocont.html>.
 188. Mendes, J., Do Valle, P. ir Guerreiro, M. (2011). Destination image and events: A structural model for the Algarve case. *Journal of Hospitality Marketing and Management*, 20(3–4), 366–384.
 189. Mendola, D., ir Volo, S. (2017). “Building composite indicators in tourism studies: Measurements and applications in tourism destination competitiveness”, *Tourism Management*, Vol. 59, 541–553.
 190. Morgan, D. L. (2007). “Paradigms lost and pragmatism regained: Methodological implications of combining qualitative and quantitative methods”. *Journal of mixed methods research*, 1(1), 48-76.
 191. Morgan, D. L. (2014). “Pragmatism as a paradigm for social research”. *Qualitative inquiry*, 20(8), 1045-1053.
 192. Morgan, N., Pritchard, A., ir Sedgley, D. (2015). Social tourism and well-being in later life. *Annals of Tourism Research*, 52, 1– 15.
 193. Murava, I., ir Korobeinykova, Y. (2016). The analysis of the waste problem in tourist destinations on the example of Carpathian region in Ukraine. *Journal of Ecological Engineering*, 17(2), 43– 51.
 194. Murphy, P. E. (1985). *Tourism: a Community Approach*. London: Routledge.
 195. Navickas V., ir Malakauskaitė A. (2010). „Konkurencingumo vertinimo metodologinės problemos ir ribotumas“, *Business: Theory and Practice*.
 196. Niñerola, A.; Sánchez-Rebull, M.-V., ir Hernández-Lara, A.-B. (2019). Tourism research on sustainability: A bibliometric analysis. *Sustainability* 11, 1377.
 197. Neth B. (2008). *Ecotourism as a Sustainable Rural Community Development and Natural Resource Management in Tonle*. 301 psl.
 198. Ochoa, J. J. G., Lara, J. de D. L., ir Parra, J. P., N. de la Parra. (2017). Proposal of a model to measure competitiveness

- throughfactor analysis^c. *Contaduría y Administración*, 62: 792–809.
199. Ogilvie, F.W. (1933). *The Tourism Movement*. London: P.S. King.Pancic, Kombol, 2000
 200. Opperman, M. (1993). Tourism Space in Developing Countries. *Annals of Tourism Research*, Vol. 20, No. 4: 535–556.
 201. Ormerod, R. (2006). The history and ideas of pragmatism. *Journal of the Operational Research Society*, 57(8), 892-909.
 202. Orchiston, C. (2013). Tourism business preparedness, resilience and disaster planning in a region of high seismic risk: The case of the Southern Alps, New Zealand. *Current Issues in Tourism*, 16(5), 477–494.
 203. Paasi, A. (2000). Re-constructing regions and regional identity. Nethur lecture. Nijungen, the Netherlands. <http://www.ru.nl/socgeo/n/colloquium/Paasi1.pdf>.
 204. Page, S. (1995). *Urban Tourism*. London: Routledge.
 205. Pan, S. Y., Mengyao, G., Kim, H., Shak, K. J., Pei, S. L., ir Chiang, P. C. (2018). Advances and challenges in sustainable tourism toward a green economy. *The Science of the Total Environment*, 635, 452-469.
 206. Pansiri, J. (2005). Pragmatism: A methodological approach to researching strategic alliances in tourism. *Tourism and Hospitality Planning and Development*, 2 (3), 191-206.
 207. Parris, T. M., ir Kates, R. W. (2003). Characterizing and Measuring Sustainable Development. *Annual Review of Environmental and Resources*, 28, 559-586.
 208. Pakkar, M. S. (2017). Hierarchy grey relational analysis using DEA and AHP. *PSU Research review*, 1 (2), 150 – 163.
 209. Pakkar, M. S. (2016). An integrated approach to grey relational analysis, analytic hierarchy process and data envelopment analysis. *Business and economics research journal*, 9 (1), 71 – 86.
 210. Paulauskaitė, N. (1996). Kokybiniai tyrimo metodai vadyboje. *Socialiniai mokslai: vadyba*, Nr. 4 (8), 35-42.
 211. Paulauskienė, L. (2013). „Turizmo valdymo tobulinimo perspektyvos Lietuvoje: nacionalinio ir savivaldybių lygmenų sąveika“. Daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
 212. Paulauskienė, L. (2013). „Turizmo valdymo principai ir funkcijos vietiniame savivaldybių lygmenyje“ *Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai*, 35 (1), 99-110.
 213. Pearce, D.G. (1997). „Competitive destination analysis in southeast Asia“. *Journal of Travel Research* 35(4), 16–25.
 214. Pearce, D.G. (1989). *Tourism Development*. 2nd ed. New York: Longman.
 215. Pereira, L, Pinto, M, Lopes da Costa, R., Dias, A. ir Gonçalves, R. (2021). The New SWOT for a Sustainable World. *Journal of Open Innovation Technology Market and Complexity* 7(18):1-32. DOI: 10.3390/joitmc7010018
 216. Petkevičiūtė, N., ir Balčiūnaitė, A. (2018). Darnumo vystymas organizacijose: problemos ir iššūkiai. *Mokslinių straipsnių rinkinys „Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka“*, (20) ISSN 2029-1701, ISSN 2335-2035 (Online)
 217. Piliutytė, J. (2007). „Miestų konkurencingumo koncepcija ir analizės lygmenys“. *Viešoji politika ir administravimas*, Nr. 19, 81-89.
 218. Pilkauskas, V. (2011). *Procesų modeliavimas ir nuotolinis valdymas*. Vilnius: TEV.
 219. Pjerotic, L. (2017). Stakeholder cooperation in implementation of the sustainable development concept: Montenegrin tourist destinations. *Journal of International Studies*, 10(2), 148– 157.
 220. Pjerotic, L., Delibasic, M., Joksiene, I., Griesiene, I., ir Georgeta, C. P. (2017). Sustainable tourism development in the rural areas. *Transformations in Business and Economics*, 16(3 (42)), 21– 30.
 221. Podvezko, V., ir Podvezko, A. (2014). Kriterijų reikšmingumo nustatymo metodai. Lietuvos matematikos rinkinys: *Lietuvos matematikų draugijos darbai*, ser. B, 55, 111–116. Prieiga per internetą: <https://www.journals.vu.lt/LMR/article/view/17692/16861>
 222. Porter, M. E. (1990). „The competitive advantage of nations“. *New York, Free Press*, p. 896.
 223. Pliustienė, J. (2012). „Turizmo strateginis planavimas ir kaimo turizmo sektoriaus plėtros galimybės“. *Buhalterinės apskaitos teorija ir praktika*, 12, ISSN 1822-8682.
 224. Powell, T. C. (2019). “Can quantitative research solve social problems? Pragmatism and the ethics of social research”. *Journal of Business Ethics*, 1-8.
 225. Prayag, G. (2018). Symbiotic relationship or not? Understanding resilience and crisis management in tourism. *Tourism Management Perspectives*, 25, 133–135. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2017.11.012>.
 226. Promsaka, Na Sakolankorn, N. (2018). Moving from policy to the implementation and the management of government organizations for clean and green city concepts in Malaysia. *The International Journal of Sustainability Policy and Practice*, 14(2–3), 17–32.
 227. Randall L, Berllin A, Teräs, J ir Rinne, T. (2020). Digitalisation as a tool for sustainable Nordic regional development: *Preliminary literature and policy review. Discussion paper prepared for Nordic thematic group for innovative and resilient regions*, Stockholm.
 228. Ribašauskienė, E., ir Šalengaitė, D. (2011). Vietos identiteto raiška vietos plėtros strategijose. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*. 2011. Nr. 5 (29). ISSN 1822-6760.
 229. Reyes-García, M. E., Criado-García, F., Camúñez-Ruíz, J. A. ir Casado-Pérez, M. (2021). Accessibility to Cultural Tourism: The Case of the Major Museums in the City of Seville. *Sustainability* 2021, 13, 3432. <https://doi.org/10.3390/su13063432> <https://www.mdpi.com/journal/sustainability>.
 230. Richie, J. R. B., ir Crouch, G. I. (2010). „A model of destination competitiveness/sustainability: Brazilian perspectives“. *Revista de Administracao Publica*, 44 (5), 1049–1066.

231. Ritchie, J.R.B., ir Crouch, G. (2003). *The Competitive Destination. A Sustainable Tourism Perspective*. Wallingford: CABI Publishing,
232. Ritchie, B., Bentley, G., Koruth, T., ir Wang, J. (2011). Proactive crisis planning: Lessons from the accommodation industry. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 11(3), 367–386.
233. Riley, M., Ladkin, A., ir Szivas, E. (2002). *Tourism Employment Analysis and Planning*. Channel View Publications,
234. Rocha, H. O. (2004). *Entrepreneurship and Development: The Role of Clusters*. Small Business Economics,
235. Romikaitytė, B., ir Kisieliauskas, J. (2012). „Lietuvos turizmo sektoriaus plėtrai įtaką darantys veiksniai“. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*. Nr. (31), ISSN 1822-6760. ISSN 1822-6760.
236. Rondonaitė, A. (2004). The Competitiveness of National tourism industry. Summary of Doctoral Dissertation, Social Sciences, Economics, 04 S. Kaunas: Technologija,
237. Rudzkiene, V. (2005). *Socialinė statistika*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras. 260 p.
238. Saaty, T. L. (1990). How to make a decision: The analytic hierarchy process. *European journal of operational research*, 48(1), 9–26.
239. Schianetz, K., ir Kavanagh, L. (2008). Sustainability indicators for tourism destinations: a complex adaptive systems approach using systemic indicator systems *J. Sustainable Tourism* (16) (2008), 601–628.
240. Scott, A. J. (2001). Globalization and the rise of city-regions. *Europe-an Planning Studies*, vol. 9, no. 7, p. 813–826.
241. Shaikh, A. S., Dars, A., Memon, K., ir Kazi, A. G. (2020). A study of factors affecting travel decision making of tourists. *Journal of Economic Info*, 7(1), 1–10.
242. Sharpley, R., ir Telfer, D. J. (2002). *Tourism development. Concepts and issues*. Cambrian printers Ltd.
243. Sharma, G. D., Thomas, A., ir Paul, J. (2021). Reviving tourism industry post-COVID-19: A resilience-based framework. *Tourism Management Perspectives*, 37, 100786. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2020.100786>.
244. Shaw, J. A., Connelly, D. M., ir Zecevic, A. A. (2010). Pragmatism in practice: Mixed methods research for physiotherapy. *Physiotherapy theory and practice*, 26(8), 510–518.
245. Sheskin, D. J. (2011). *Handbook of parametric and nonparametric statistical procedures. 5rd ed.* Chapman and Hall /CRC, Boca Raton,
246. Sim, J., ir Wright, C. C. (2005). „The Kappa Statistic in Reliability Studies: Use, Interpretation, and Sample Size Requirements“. *Physical Therapy*, Volume 85, Issue 3, 1 257–268, <https://doi.org/10.1093/ptj/85.3.257>
247. Sinkienė, J. (2008). Miesto konkurencingumo veiksniai. *Viešoji politika ir administravimas*. Nr. 25 ISSN 1648 -2603.
248. Sofronov, B. (2018). “The development of the travel and tourism industry in the world”. *Annals of Spiru Haret University*. ISSN: 2393 – 1795.
249. Stake, R. E., ir Schwandt, T. A. (2006). On discerning quality in evaluation. *The Sage handbook of evaluation*, 404–418.
250. Stauskis, G. (2009). „Darnios rekreacijos ir turizmo plėtra – alternatyvaus mobilumo mieste skatinimo būdas“. *Town Planning and Architecture*, 33(1), 28–38.
251. Stynes, D.J., ir Stewart, S.I. (1993). Tourism development and recreation: Some findings from a case study. *Journal of Park and Recreation Administration*. 11, 30–44.
252. Stravinskienė, V. (2013). „Turizmo sektoriaus būklės vertinimas darnaus vystymosi požiūriu“. *Žmogaus ir gamtos sauga*, ASU, ISSN 1822-1823. http://sauga.asu.lt/wp-content/uploads/sites/8/2016/01/86-89_Stravinskiene_100.pdf
253. Stulpinaitė, J. (2016). Turizmo pagrindai: samprata, sistema, sandara. Šiauliai: Šiaulių valstybinė kolegija, 197 psl., ISBN 978-609-415-062-3.
254. Smaguraskienė, L. (2009). Territorial institutional system of business promotion in Lithuania. *Annales Geographicae*, 42(1-2), 55– 66.
255. Smith, S. K. (1990). Tourism and climate change. *Land Use Policy* 7:,176–180.
256. Smith, S. K. (1993). „The influence of weather and climate on recreation and tourism“. *Weather* 48, 398–404.
257. Spanoudis, C. (1982). Trends in tourism planning and development. *Tourism Management*, 3(4), 314–318.
258. Stunžinas, R. (2015). Tvarumas, darnumas, tausumas ir kiti angl. sustainability atitikmenys Europos Sąjungos institucijų dokumentuose. *Terminologija*, 22, 110–126.
259. Sudnickas, T. (2011). „Strateginio valdymo problemos Lietuvos savivaldybėse“. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 2(22), 108–113.
260. Swarbrooke, J. (2001). *Sustainable tourism management* (2rd ed.). London: CAB International.
261. Šiaulytė I., ir Jasinkas E. (2011). „Turistinių regionų konkurencingumą lemiantys veiksniai“, *mokslinės-praktinės konferencijos Mokslas ir praktika: aktualijos ir perspektyvos medžiaga*,
262. Štreimikienė, D., Švagždienė, B., Jasinskas, E., ir Simanavičius, A. (2020). Sustainable tourism development and competitiveness: *The systematic literature review*.
263. Štreimikiene, D., ir Bilan, Y. (2015). Review of rural tourism development theories. *Transformations in Business and Economics*, 14(2), 21– 34.
264. Tashakkori, A., ir Teddlie, C. (2008). Quality of inferences in mixed methods research: Calling for an integrative framework. *Advances in mixed methods research*, 101–119.
265. Tamošiūnas, T. „Šiaulių regiono plėtros tendencijos“. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. Nr. 4., (2004): 279–284.
266. Taylor, R. (1990). Interpretation of the correlation coefficient: A basic review. *Journal of Diagnostic Medical Sonography*, 6, 35.

267. Theobald, W. F. (2005). *Global tourism*. Routledge.
268. Telfer, D., ir Sharpley, R. (2008). *Tourism and development in the developing world*. Abingdon: Routledge.
269. Terlouw, K. (2001). Regions in geography and the regional geography of semiperipheral development. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, vol. 92, no. 1, p. 76–87.
270. Timothy, D.J. (1998). Co-operative tourism planning in a developing destination. *Journal of Sustainable Tourism*. 6(1), 52-68.
271. Timothy, D.J. (1999). Participatory planning. A view of tourism in Indonesia. *Annals of Tourism Research*. 26(2), 371-391.
272. Tosun, C., ir Jenkins, C.L. (1998). The evolution of tourism planning in third world countries: A critique. *Progress in Tourism and Hospitality Research*, 4(2), 101-114.
273. Tudorache, D., Simon, T., Frenț, C., ir Musteață-Pavel, M. (2017). Difficulties and challenges in applying the European tourism indicators system (ETIS) for sustainable tourist destinations: the case of Brașov county in the Romanian Carpathians. *Sustainability*, 9 (10) (2017), p. 1879.
274. Turner, et al. (2003). „A framework for vulnerability analysis in sustainability science“. *Proc. Nat. Acad. Sci.* 100 (14), 8074-8079.
275. Vaicekauskienė, V. (2009). Sistemų teorijos integravimas į socialinio darbo veiklą. *LOGOS-A Journal of Religion, Philosophy, Comparative Cultural Studies and Art*, (58), 181–188.
276. Vaitekūnas, S. Lietuvos regionų problema Europos Sąjungos kontekste. *Regionų plėtra*, (2001): 306–317.
277. Viorica, A. M., ir Sorin, C. (2010). Forecasting in tourism—an important component of the planning process. *Romanian Economic and Business Review*, 5(1), 182–187.
278. Valionienė, E. (2020). Jūrų transporto sektoriaus patrauklumo vertinimas teorinio jūrų uosto modelio pagrindu. MRU. Daktaro disertacija.
279. Valiulė, ir V. Zonienė, A. (2021). Tvaraus investavimo galimybės plėtojant mėlynąją ekonomiką. *Regional Formation and Development Studies*, 33 (1), 164-171
280. Valiulė, ir V. Zonienė, A. (2019). Tvarių investicijų vertinimo koncepcija. *Regional Formation and Development Studies*, 27 (1), 123-130.
281. Vinogradova, I. (2013). Neapibrėžtumo įtaka AHP metodo vertinimams. Lietuvos Matematikos Rinkinys: Lietuvos matematikų draugijos darbai, 53, 243 – 248.
282. Vodenska, M. (2020). Factors for (Un) Sustainable Tourism Development. *Central European Journal of Geography and Sustainable Development*, Volume 2, Issue 1, Pages: 16-29. ISSN 2668-4322, ISSN-L 2668-4322 <https://doi.org/10.47246/CEJGSD.2020.2.1.2>
283. Vuong, K. T., ir Rajagopal, P. (2019). Analyzing factors affecting tourism sustainable Development towards Vietnam in the new era. *European Journal of Business and Innovation Research*, 7(1), 30-42.
284. Waligo, V. M., Clarke, J., ir Hawkins, R. (2013). Implementing sustainable tourism: A multi-stakeholder involvement management framework. *Tourism Management*, 36, 342– 353.
285. Waseema, M. (2017). Enhancing destination competitiveness for a sustainable tourism industry: The case of Maldives. *OIDA International Journal of Sustainable Development*, 10(02), 11– 24.
286. Wilkinson, P.F. (1997). *Tourism Policy and Planning: Case Studies from the Commonwealth Caribbean*. New York: Cognizant Communication Corporation.
287. Wilson, A.G. (1981). *Geography and the Environment*. Chichwater, Wiley.
288. Werenowska, A., ir Rzepka, M. (2020). The Role of Social Media in Generation Y Travel Decision-Making Process (Case Study in Poland).
289. Wöber, K. W. *Benchmarking in Tourism and Hospitality Industries: the Selection of Benchmarking Partners*, 2002, 261 psl., ISBN 0851995535, 9780851995533.
290. Wanhill, S. „Peripheral area tourism: A European perspective“. *Progress in Tourism and Hospitality Research* 3, (1996): 47-70.
291. Woodside, G. A. (2009). „Aplying Systems Thinking to Sustainable Golf Tourism“. *Journal of Travel Research*, Volume 48 Number 2, 205-215.
292. Vu, D. V., Tran, G. N., Nguyen, H. T. T. ir Nguyen, C. V. (2020). Factors Affecting Sustainable Tourism Development in Ba Ria-Vung Tau, *Vietnam Journal of Asian Finance, Economics and Business*, Vol 7 No 9 561–572 561 Print ISSN: 2288-4637 / Online ISSN 2288-4645 doi:10.13106/jafeb.2020.vol7.no9.561
293. Xiao, H., ir Smith, S. L. (2006). The maturation of tourism research: Evidence from a content analysis. *Tourism Analysis*, 10(4).
294. Zamagni, A., Buttol, P., Porta, P.L., Buonamici, R., Masoni, P., Guinée, J., . . . ir A., Pretato, U. (2008). Critical review of the current research needs and limitations related to ISO-LCA practice ENEA. Bologna, 106.
295. Zamfir, A., ir Corbos, R. A. (2015). Towards sustainable tourism development in urban areas: case study on bucharest as a tourist destination *Sustainability* (7), 12709-12722.
296. Zhu, Y, Zhong, N, Su, H, Ruan, X, Bao, J, Zhang, L, . . . ir Zhao, M. (2019). Strengths, weaknesses, opportunities and threats (SWOT) analysis of reinitiation into methamphetamine abusers: qualitative findings from an exploration of methamphetamine abusers in Shanghai, China. *China. General Psychiatry* 2019;32:e100062. doi:10.1136/

- gpsych-2019-100062.
297. Žičkienė, S., Guogis, A., ir Gudelis, D. (2019). Darna vystymosi teorinė samprata ir jos praktinė reikšmė. <https://www.researchgate.net/publication/336287497>.
298. Žičkutė, K. (2014). Ekologinio turizmo plėtra Lietuvoje. *Socialiniai mokslai vadyba. Jaunųjų mokslininkų darbai*, 1(41), 59–64. ISSN 1648-8776.
299. Židonis, Ž. Verslumo skatinimo politika Lietuvoje: produktyvi, neproduktyvi ir destruktivi antreprenerystė. *Viešoji politika ir administravimas*, 2008, Nr. 26.
300. Žilinskas, V. J. „Turizmo sociokultūrinio poveikio aktualijos“. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*, Nr. 1 (25), (2011). Research papers. ISSN 1822-6760.
301. Žilinskas, V. J., Skrodenienė A. (2008). „Turizmo plėtros valdymas regione“. Prieiga per internetą: <http://mts.asu.lt/mtsrbid/article/viewFile/595/621>.
302. Žilinskas, V. J., ir Maksimenko, M. „Kaimo turizmo darnios plėtros perspektyvos“ *Vadybos mokslas ir studijos-kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai*, 13(2), (2008): 214–223.
303. Žuromskaitė, B., Gražulis V., Jagminas J., Katunian A., Kripaitis R., Arimavičiūtė M., . . . ir Survila A. (2016). *Turizmas: plėtra, iššūkiai, perspektyvos*. Vilnius: Registrų centras, 409 psl.
304. Дмитриева, Т. Е., ir Щенявский В. А. (2009). „Сектор туризма: уровни и подходы к формированию“ *Региональная экономика*, 52-65, УДК 338.467.6:338.48(470.13)
305. Кашмарек, Я., Сатсяк, А., Влодарчик, Б. (2008). Туристический продукт. Москва: UNITY.
306. Степанов, М. В. (ред.) (2000). *Региональная экономика: учебное пособие*. Москва: Инфра-М, РЭА.

DOKUMENTAI:

307. Action for more sustainable tourism. (2007). Final Report of the Tourism Sustainability Group. Available at: [file:///C:/Users/Namai/Downloads/tsg_final_report_237%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Namai/Downloads/tsg_final_report_237%20(1).pdf)
308. Agenda for a sustainable and competitive European Tourism" (2007). Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3A110132>
309. 2020 m. Europa. Pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija. (2010). Komisijos komunikatas, Briuselis.
310. 2030 m. ES biologinės įvairovės strategija. Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/actions-being-taken-eu/eu-biodiversity-strategy-2030_lt
311. A renewed EU Tourism Policy: towards a stronger partnership for European tourism" (2006). Prieiga per internetą: <http://www.cedefop.europa.eu/en/news-and-press/news/renewed-eu-tourism-policy-towards-stronger-partnership-european-tourism>
312. A Study on the Factors of Regional Competitiveness. A draft final report for The European Commission Directorate-General Regional Policy. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/3cr/competitiveness.pdf
313. Global tourism growth slowed in 2019. Prieiga per internetą: <https://alkhaleejtoday.co/business/25414/Global-tourism-growth-slowed-in-2019-UN.html>
314. Global Sustainable Tourism Criteria (2013) <https://www.gstcouncil.org/gstc-criteria/>
315. Europos žaliasis kursas. Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_lt
316. Jungtinių tautų Pasaulio turizmo barometras. Prieiga per internetą: <https://www.unwto.org/taxonomy/term/347317>. JT
- PTO studija „Tourism Towards 2030“. Prieiga per internetą: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284414024>
318. Lietuvos Respublikos darniojo turizmo plėtros gairės. (2017). Vilnius. Prieiga per internetą: <https://eimin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/turizmas/darniojo-turizmo-skatinimo-iniciatyvos>
319. Lietuvos regioninės politikos baltoji knyga darniai ir tvariai plėtrai 2017-2030 m. (2017).
320. Lietuvos regioninė politika 2014-2020 m.
321. Lietuvos ekonomikos plėtros iki 2020 metų ilgalaikė strategija. Prieiga per internetą: <http://www.ukmin.lt/web/lt/lietuvos-ukio-ekonomikos-pletros-strategija>
322. Lietuvos pristatymo užsienyje 2020-2030 metų strategija. Prieiga per internetą: <https://lietuva.lt/wp-content/uploads/2020/09/Lietuvos-pristatymo-uzsienyje-strategija.pdf>
323. Lietuvos turizmo plėtros 2014-2020 metų programa. Prieiga per internetą: http://www.ukmin.lt/web/lt/turizmas/nacionaline_turizmo_pletros_programa
324. Lisabonos strategija. Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:184E:0030:0038:LT:PDF>
325. Lietuvos kurortų plėtros koncepcija. 2002. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.189849?jfwid=-pw6827gcb>
326. Lietuvos Respublikos turizmo įstatymo pakeitimo įstatymas, Galiojanti redakcija nuo 2021-01-01. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.52605/asr>
327. Lietuvos turizmo rinkodaros strategija, 2016-2020 m.

328. Lietuvos statistikos departamentas. Prieiga per internetą: <https://www.stat.gov.lt>.
329. Nacionalinis pažangos planas 2021-2030.
330. NEST (Network evolution for sustainable tourism), (2000).
331. OECD Tourism Trends and Policies 2020. Prieiga per internetą: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/208e32ba-en/index.html?itemId=/content/component/208e32ba-en>.
332. Our Common Future. (1987). Prieiga per internetą: http://mom.gov.af/Content/files/Brundland_Report.pdf
333. Pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategijos „Europa 2020“ rezultatų apžvalga Komisijos komunikatas Europos parlamentui, tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/europe2020stocktaking_lt.pdf
334. Punytė, I., ir Simonaitytė, K. (2018). Darnaus vystymosi tikslai ir planavimo sistema Lietuvoje: esamos situacijos analizė. Kurk Lietuvai, LR aplinkos ministerija.
335. Sustainable tourism and cultural heritage: a review of development assistance and its potential to promote sustainability. UNESCO World Heritage List, Research. 1999. Prieiga per internetą: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/551751468176048723/pdf/369931culture0fulltext.pdf>
336. The tourism and Travel Competitiveness Reports 2013/2015/2017/2019.
337. UNWTO. (2014). Indicators of sustainable development for tourism destinations: A guidebook, Madrid, Spain.
338. Valstybės pažangos strategija „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“.
339. World Travel and Tourism Council. Travel and Tourism Economic Impact 2021. Prieiga per internetą: <https://www.wttc.org/>

PRIEDAI

Turizmo sampratos raida ir skirstymas pagal įvairius požymius

Požymiai	Šaltiniai	Turizmo sampratos apibrėžimai
Ekonominiai	Hagos (1989) deklaracija	Turizmas – laisvas žmonių judėjimas už jų nuolatinės gyvenamosios ir darbo vietos, taip pat paslaugų sfera, sukurta tenkinti poreikius, iškilusius šio judėjimo metu.
	JTO Statistikos komisija (1993)	Turizmas – tai veikla asmenų, kurie keliauja po vietas, esančias už jiems įprastos aplinkos ribų, ne ilgiau kaip vienerius metus poilsio, verslo ar kitais tikslais.
	Witt, Brooke ir Buckley (1995)	Veikla, apimanti elgseną, išteklių naudojimą ir sąveiką su kitais žmonėmis, ekonomika bei aplinka, taip pat fizinį turistų judėjimą į kitas teritorijas, kurios nėra įprastos jų gyvenimo vietos.
	Faulkner ir Walmsley (1998)	Turizmas apibūdinamas kaip pasaulinės pramonės šaka, apimanti masinį žmonių judėjimą ir išlaidas prekėms ir paslaugoms.
	Žalienė ir Sabaliauskaitė (2002)	Turizmas yra santykių, ryšių ir reiškinių visuma, lydinti žmogų kelionėje ir būnant tose vietose, kurios nėra jų nuolatinės gyvenamosios ir darbo vietos.
Techniniai	Dilek, ir Dilek (2018)	Tai trumpalaikis žmonių judėjimas į turistines vietas / regionus, esančias ne tose vietose, kur jie paprastai gyvena ir dirba, bei jų veikla kelionės šiose vietovėse / regionuose metu gyvenamosios ir darbo vietos.
	Wanhill (1996)	Turizmas apima laikiną žmonių išvykimą ir judėjimą iš jų nuolatinės gyvenamosios bei darbo vietos ir visą veiklą šios išvykos metu.
	Riley, Ladkin, Szivas (2002)	Turizmas apima visas kelionių, atostogų, ekskursijų rūšis, kai žmogus palieka savo nuolatinę gyvenamąją vietą ilgiau nei vienai parai ir trumpiau nei dvylikai mėnesių, o kelionės tikslas nėra samdoma veikla, apmokama toje šalyje.
	Grecevičius, Armaitienė, Junevičienė, Labanauskaitė, Lukšaitienė, Slušnys ir Vaide-lys (2002)	Turizmas yra visos kelionių, ekskursijų rūšys, kai asmuo palieka savo darbo ir gyvenamąją vietą ilgiau nei vieną parą ir trumpiau nei 12 mėnesių, ir kai išvykos tikslas nėra samdoma, mokama veikla. Turistais taip pat vadinami žmonės, kurie dalyvauja konferencijose, keliauja verslo ar mokslo reikalais.
Holistiniai	Jungtinių Tautų Organizacijos (JTO) priimtas nutarimas (1954)	Turizmas – aktyvus poilsis už savo nuolatinės gyvenamosios vietos ribų, padedantis gerinti sveikatą, fiziškai lavinti žmogų.
	Maniloje priimta turizmo deklaracija (1980)	Turizmas suprantamas kaip veikla, turinti svarbią reikšmę gyvenimui, netiesiogiai lemia socialinę, kultūrinę, švietimo bei ekonominę šalių gyvenimo sferas ir jų tarptautinius santykius.
	Pasaulio turizmo organizacija (PTO) (1981)	Turizmas apibūdinamas kaip visos kelionių, ekskursijų rūšys, kai asmuo palieka savo nuolatinę darbo vietą ilgiau nei vieną parą ir trumpiau nei 12 mėnesių ir kai išvykos tikslas nėra samdoma, apmokama veikla.
	Mathieson (1982)	Laikinas žmonių judėjimas į trečiąsias šalis, kurios nėra jų įprastinės darbo ir gyvenamosios vietos
	Copper et al. (1993)	Turizmas – visuma tarpusavio santykių ir paslaugų, susijusių su laikinu ir savanorišku keliautojo gyvenamosios vietos pakeitimu nekomerciniais ir neprofesiniais tikslais.
	Bernecker (1961)	Turizmas yra žmonių patirtas malonumas, numatytas ir prisimenamas kaip labai svarbus jų gyvenimo aspektas.
	Kenward ir Whittington (1999)	Turizmas – keliavimas savo malonumui.
	Goeldner, Ritchie (2006)	Turizmas – tai procesas, veikla ir jų rezultatai, kurie išsivysto iš santykių tarp turistų ir turizmo paslaugų tiekėjų, šalių valdymo sprendimų, bendruomenės bei aplinkos sąlygų.
	Jungtinių tautų Pasaulio turizmo organizacija (2021)	Turizmas yra socialinis, kultūrinis ir ekonominis reiškinys, susijęs su žmonių judėjimu į šalis ar vietas už įprastos aplinkos ribų asmeniniais ar verslo / profesiniais tikslais.

Darnumo principai

Krypties nustatymas	Vadovavimasis holistiniu požiūriu	Turizmo planavimas ir plėtra neturi vykti izoliuotai. Turizmas turi būti laikomas darnios bendruomenių plėtros dalimi kartu su kitomis veiklomis. Turi būti atsižvelgiama į jo poveikį kitiems sektoriams konkurencijos naudojant išteklius bei abipusės paramos atžvilgiu. Reikia vengti per didelio ekonomikos ir visuomenės priklausymo nuo turizmo. Holistinis požiūris taip pat reikalauja atsižvelgti į visus poveikius ir santykius pačiame turizmo sektoriuje ir įvertinti, kaip viešoji politika gali paveikti turizmą ar būti jo veikiamą.
	Daugelio interesų grupių dalyvavimas	Darnus turizmas reiškia ne tik vietos kontrolę, bet ir darbą kartu. Visi turizmo poveikį patiriantys subjektai turi turėti galimybę daryti įtaką jo plėtrai ir valdymui. Tai gali būti vykdoma per oficialias partnerystes ar laisvesnius susitarimus, taip pat stiprinant ir taikant vietos demokratines struktūras.
	Ilgalaikis planavimas	Turi būti vengiama trumpalaikio požiūrio ir skatinamas ilgalaikis planavimas atitinkamai paskirstant išteklius. Jei įmanoma, veiksmai turi būti savarankiški. Svarbu, kad projektų ir finansų, kurie kuria trumpalaikę naudą, pradėtos iniciatyvos būtų tęsiamos ateityje.
	Dėmesys pasauliniam ir vietos poveikiui	Poveikis vietos aplinkai ir bendruomenėms dažnai būna akivaizdus. Todėl gali būti lengviau gauti paramą prieš šį poveikį nukreiptai politikai, o ne politikai, kuria sprendžiamos pasaulinės problemos. Tačiau darni turizmo plėtra turėtų skirti tiek pat dėmesio pasaulinei įtakai, ypač turizmo sukeltos taršos poveikiui (pvz., šiltnamio efektą sukeliančių dujų išmetimas) ir neatsinaujinančių išteklių naudojimui. Toks pasaulinis poveikis taip pat daro tiesioginę įtaką turizmui (pvz., klimato kaita).
	Darnaus vartojimo skatinimas	Darnumas susijęs ne tik su tiekimu. Dėmesys taip pat turi būti skiriamas vartojimo struktūrai bei poveikiui. Tai reiškia, kad reikia valdyti turizmo paklausos dydį ir pobūdį, turistų pasirinkimus (tokius kaip pasirenkami produktai ir keliavimo būdas), jų veiklą bei elgesį.
	Darnumo ir kokybės sulyginimas	Reikia skatinti požiūrį, kad kokybiška turizmo traukos vieta ar produktas yra tas, kuris leidžia spręsti daugybę darnumo problemų, o ne tik yra lankytojų pasitenkinimo objektas. Patys turistai turi būti skatinami galvoti, kad toje vietoje, kurioje rūpinamasi aplinka ir darbo jėga, labiau tikėtina, jog bus rūpinamasi ir turistais.
Požiūrio formavimas	Išlaidos atspindi poveikį – „teršėjas moka“ principas.	Pagal „teršėjas moka“ principą patirtas išlaidas turi padengti poveikį sukėliantis subjektas, t. y. kai įmanoma, finansinės išlaidos turi atspindėti daromą poveikį. Šis principas turi didelę reikšmę tiek strategijoms, tiek taikomoms ekonominėms priemonėms, kuriomis veikiamas vartojimas ir tarša. Turizmo atveju, pavyzdžiui, tai būtų mokestis už transportą, patekimą į objektus ir atliekų išmetimą.
	Rizikos mažinimas – prevencinis principas.	Kruopštus rizikos įvertinimas yra svarbus darnios turizmo plėtros komponentas. Jei galimo plėtros ar veiksmo poveikio įrodymai riboti, turi būti laikomasi atsargaus požiūrio. Prevencinis principas skatina priemonių, kurios padeda išvengti nuostolių, naudojimą, o ne nuostolių taisymą po fakto.
	Požiūris, apimantis visą gyvavimo ciklą.	Gyvavimo ciklo vertinimas reiškia, kad tinkamai atsižvelgiama į produkto ar paslaugos poveikį per visą jo gyvavimo laikotarpį, įskaitant pradinį panaudotus išteklius, teritoriją ir dizainą, plėtrą ir statybą, visą indelį į veikimą ir išmetimo veiklą bei vėlesnį naudojimą.

		pradinius panaudotus išteklius, teritoriją ir dizainą, plėtrą ir statybą, visą indėlį į veikimą ir išmetimo veiklą bei vėlesnį naudojimą
	Funkcinių alternatyvų apsvaistymas	Turi būti svarstoma, ar tos pačios funkcijos nebūtų galima atlikti ir gauti to paties rezultato veikiant tokiu būdu, kuris turėtų labiau teigiamą ar mažiau neigiamą poveikį ištekliams. Pavyzdžiui, strategijos, kuri skirta padidinti lankytojų pasitenkinimą siūlant daugiau rekreacijos galimybių, atveju pirmenybė turi būti teikiama tiems pasirinkimams, kurie turi mažiausią aplinkosauginį ir socialinį poveikį bei didžiausią ekonominę grąžą.
	Apribojimų laikymasis	Pasirengimas ir gebėjimas apriboti turizmo plėtrą ar turistų srautus traukos vietoje ar teritorijoje yra būtinas darnaus turizmo komponentas. Ribojantys veiksniai gali būti ekologinis atsikūrimas, išteklių mastas, bendruomenės susirūpinimas, lankytojų pasitenkinimas ir pan. Nustatant apribojimus, kurių turi laikytis visos susijusios grupės, į šiuos veiksmus reikėtų atsižvelgti.
	Prisitaikymas prie kintančių sąlygų	Prisitaikymas bei valdymas yra svarbūs darnios plėtros aspektai. Turizmas yra jautrus išorės sąlygoms jo vykdymo ir poveikio lygio atžvilgiu. Planuojant būsimą turizmą ir įvedant rizikos valdymo strategijas turi būti atsižvelgiama į pasaulines grėsmes, tokias kaip klimato kaina ir terorizmas.
Tęstinumo užtikrinimas	Nuolatinė stebėseną vertinant rodiklius	Racionalus turizmo valdymas reikalauja turėti lengvai prieinamus poveikio kaitos bėgant metams įrodymus, kad būtų galima patikslinti strategijas ir veiksmus. Turizmo sąlygų, vykdymo ir poveikio stebėsenai turi būti naudojami su darnumo tikslais ir siekiais susiję rodikliai. Turi būti diegiamos rentabilios stebėsenos programos.

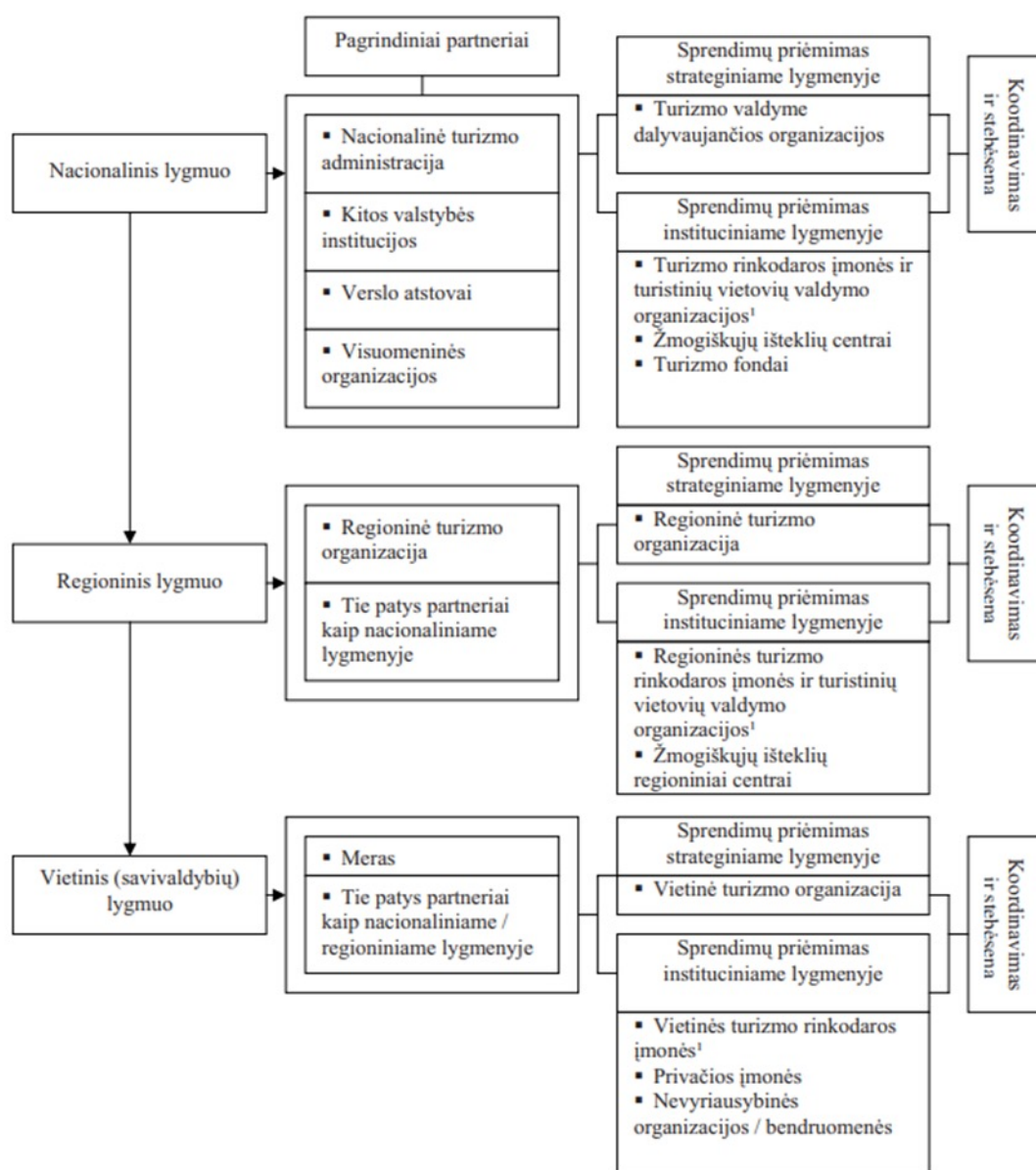
Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal „Making Tourism More Sustainable“. Prieiga per internetą: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284408214>

Darnaus turizmo vertinimo sistemų nauda

Nauda visuomenei	<ul style="list-style-type: none"> • Bendrąją prasmę visuomenė gauna naudą iš vertinimo sistemų, kurios apima tris darnumo aspektus: socialinį, aplinkosauginį ir ekonominį. Įvertintos turizmo įmonės turi teikti naudą šiose trijose srityse mažindamos neigiamą poveikį. Todėl turizmo veiklos indėlis į darnią priimančiosios visuomenės plėtrą bus labiau pastebimas, lengviau išmatuojamas ir apskaitomas. • Visuomenės žinios apie darnumo problemas bus platesnės, jei didžioji dauguma turizmo įmonių ir (arba) traukos vietų bus įvertintos.
Nauda aplinkai	<ul style="list-style-type: none"> • Vertinimo sistemos ir ekologinis ženklavimas, apimantis griežtus aplinkosauginius kriterijus, duoda naudos vietos aplinkai, mat kai kurios masinio turizmo veiklos gali paveikti biologinę įvairovę ir klimato kaitą, taip pat pasaulio aplinką. • Plačiai paplitęs ekologinio ženklavimo ir vertinimo sistemų naudojimas turizmo sektoriuje padeda gerinti žinias apie aplinkosaugą tiek tarp turistų, tiek visuomenėje ir turėtų lemti rūpestingesnę požiūrį į gamtinę bei infrastruktūros aplinką.
Nauda vyrausyбems	<ul style="list-style-type: none"> • Efektyvi alternatyva tiesioginiam reguliavimui, kuris gali būti sudėtingesnis ir ilgiau trunkantis. • Vyriausybės, stebėdamos turizmo pramonę, gali laikytis lankstaus požiūrio, t. y. gali leisti įmonėms ir toliau veikti tokiu tempu, kuris joms labiausiai priimtinas, ir kartu skatinti jas kurti novatorišką požiūrį į aplinkosauginius bei socialinius ir kultūrinius patobulimus. • Turizmo įmonėms suteikiamos platesnės galimybės atlikti aplinkosauginius ir socialinius patobulimus pagal individualias aplinkybes, taip vyriausybei nereikia kontroliuoti ir tikrinti bendrovių, ar jos laikosi bendrų visai pramonei taikomų taisyklių. • Leidžiama dalį aplinkos apsaugos priemonių įgyvendinimo ir stebėsenos išlaidų perkelti pačiai pramonei, taip sumažinant finansinę naštą mokesčių mokėtojams. • Nacionalinės turizmo vertinimo programos gali padidinti turizmo pripažinimą šalyje, nacionalinę konkurenciją ir pagerinti įvaizdį tarptautinėse rinkose.
Nauda įmonėms	<ul style="list-style-type: none"> • Savanoriškų aplinkosauginių iniciatyvų įgyvendinimas leidžia įmonei efektyviau parduoti savo produktus ir pagerinti savo įvaizdį tarp klientų ir verslo partnerių. • Dalyvavimas savanoriško vertinimo programoje rodo įmonės siekį įgyvendinti aplinkosauginius, socialinius ir net ekonominius patobulimus, o tai gali atidėti tolesnio tiesioginio vyriausybės reguliavimo poreikį. • Laikydamosi racionalių aplinkosauginių valdymo strategijų įmonė gali sutaupyti lėšų. • Dalyvavimas vertinimo programoje gali užtikrinti geresnę prieigą prie šiuolaikinių metodų, technologijų ir žinių. • Efektyvaus aplinkosauginio valdymo taikymas gali padėti apsaugoti aplinką ir kultūrinį turtą, nuo kurio priklauso tolesnis turizmo pramonės klestėjimas.
Nauda klientams	<ul style="list-style-type: none"> • Vertinimas klientams gali suteikti daugiau informacijos ir padėti priimti sprendimus dėl kelionių, produktų ir paslaugos kokybės.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Final Report: WTO Asia-Pacific Conference On Sustainability Certification Of Tourism Activities, 2003. Prieiga per internetą:

http://www.thailandtourismcouncil.org/imgadmins/news_file/TCT_news_file_th_2012-07-25_12-02-54.pdf

Integruotas turizmo sektoriaus valdymo modelis (šaltinis: Paulauskienė, 2013; Žuromskaitė ir kiti, 2016)

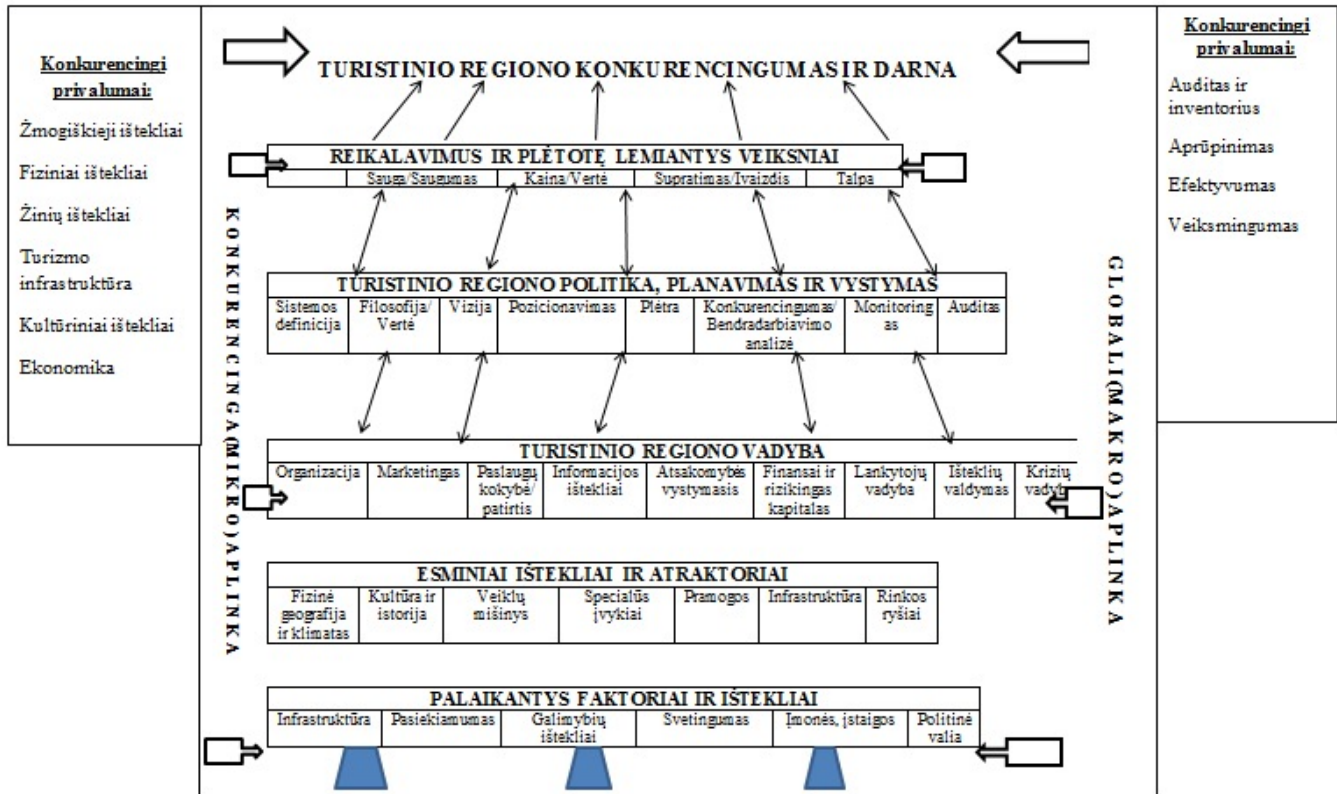
¹Turizmo rinkodaros įmonės (nacionalinės, regioninės ar vietinės) ir turistinių vietovių valdymo organizacijos suprantamos kaip turizmo centrai.

Turistinės vietovės / regiono sąvokos

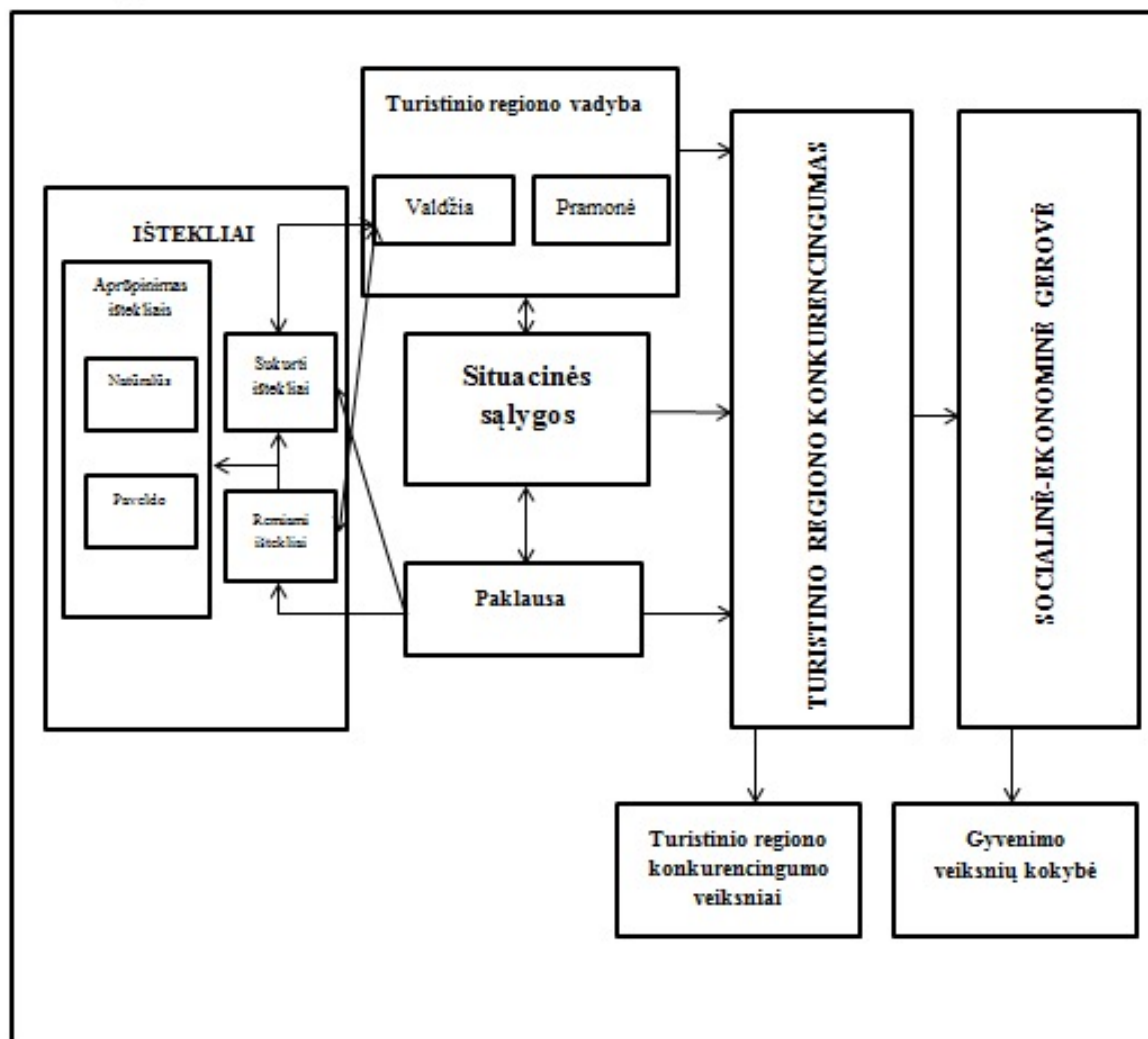
Apibrėžimo aspektai	Turistinės vietovės / regiono sąvokos apibrėžimas
Aprašomoji paslaugų aspektu	<ul style="list-style-type: none"> - Turistinė vietovė / regionas yra fizinė erdvė su administracinėmis ribomis arba be jų, kurioje lankytojai gali praleisti tam tikrą laiką naudodamiesi susijusiomis prieinamomis paslaugomis. Turistinė vietovė / regionas gali būti apibrėžta kaip kelionių vieta, kurią turistai nori aplankyti dėl siūlomų natūralių ir (arba) dirbtinių pramogų (Beltramo, Peira, ir Bonadonna, 2021). - Vietovė, kuriai būdinga pramogos, pasiekiamumas, aptarnavimas, paslaugų paketai, veiklos, papildomos paslaugos (Buhalis, 2000). - Geografinė teritorija (vieta, regionas, šalis, žemynas) į kurią lankytojas (ar lankytojų segmentas) pasirenka keliauti (Bieger, 2002). - Vietovė su gamtiniais ir kultūriniais išteklių, klimato sąlygomis ir pramogomis. (Lomine, 2007). - Turizmo verslo aspektu geografiškai apibrėžta vietovė – tai fizinė aplinka, kurioje parengiamos ir teikiamos paslaugos, kurioje žmonės bendrauja, veikia (Cooper, Hall, 2008). - Turistinių išteklių ir turizmui tinkamą infrastruktūrą turinti teritorija, kurioje yra teikiamos turizmo paslaugos (Lietuvos turizmo plėtros 2014-2020 programa).
Aprašomoji turistų aspektu	<ul style="list-style-type: none"> - Infrastruktūros ir paslaugų centras, sukurtas turistų poreikiams tenkinti (Cooper, 1998). - Produktas, su kuriuo turistai tapatinasi, kai organizuoja savo atostogas (NEST, 2000). - Tam tikra geografinė vietovė, pasižyminti tam tikrais kriterijais. Turistams svarbu lankytini objektai, apgyvendinimo galimybės ir patogus susisiekiams su vietove (Howie, 2003). - Turistų lankomos vietos, teritorijos, šalys ar net žemynai dėl gamtos patrauklumo ir specialiai sukurtos pasiūlos (Hartman, 2006). - Bet kuri vietovė, į kurią atvyksta turistai, jeigu tik ji yra už turistų įprastinės aplinkos ribų⁹⁴ (Vaitekūnas, Povilanskas, 2011). - Teritorija, kuri pasižymi fizinėmis ir kultūrinėmis savybėmis ir teikia turistui patirtį (Stange, Brown, 2011).
Operacinė valdymo /vadybos aspektu	<ul style="list-style-type: none"> - Fizinė erdvė, kurioje lankytojai praleidžia bent vieną naktį (JT-PTO, Tourism Destination Management Think Tank, 2002; Carter, Fabricius, 2007). - Regionas kaip administracinis vienetas, išskirtas valdymo tikslams (Oxford, Collins English dictionary žodynai).
Teritoriniu aspektu	<ul style="list-style-type: none"> - Regionas – teritorija, pasižyminti geografiniu, socialiniu ir ekonominiu vientisumu ar valdymo principais, kurie išskiria ją iš kitų teritorijų (Lietuvos regioninės politikos Baltoji knyga, 2017). - Teritorija, pasižyminti tam tikru vientisumu ar valdymo principais, kurie išskiria ją iš kitų regionų (Johnston ir kt., 2000). - Bendrąja prasme yra vientisa teritorija, kuri pagal pasirinktą vertinimo kriterijų skiriasi nuo kitų kaimyninių sričių (Britannica enciklopedija, 2002). - Regionu traktuojamas savarankiškas teritorinis vienetas (Tamošiūnas, 2004). - Regionas kaip tam tikros teritorijos ar pasaulio dalis (Oxford, Cambridge, Thesaurus, Collins English dictionary žodynai). - Regionas – tai vientisa erdvinė teritorija, kuri išskiria iš kitų ją supančių teritorijų pagal tam tikrus pasirinktus kriterijus (Čepaitienė, Pukelienė, 2004).
Bendruomeniniu-etnografiniu aspektu	<ul style="list-style-type: none"> - Regionai yra savotiškos „įsivaizduojamos bendruomenės“ (Hagen, 2003; Hannerz, 2002; Haukkala, 1999; Smith, 2002). - Regionas – tai etnolingvistinių ypatumų sąlygota teritorija (pvz., Lietuvoje – Žemaitija, Suvalkija ir pan.) (Vaitekūnas, 2001).
Socialiniu-kultūriniu aspektu	<ul style="list-style-type: none"> - Regionas kaip tam tikromis savybėmis pasižyminti sritis. Teritorija gali būti laikoma atskiru vienetu dėl tam tikrų nustatytų ar susiklosčiusių geografinių, funkcinų, socialinių ar kultūrinių priežasčių (Oxford, Thesaurus, Collins English dictionary žodynai).

⁹⁴ Įprastinė aplinka – tai geografinis arealas, kuriame asmuo gyvena, dirba, keliauja kasdienio gyvenimo reikalais

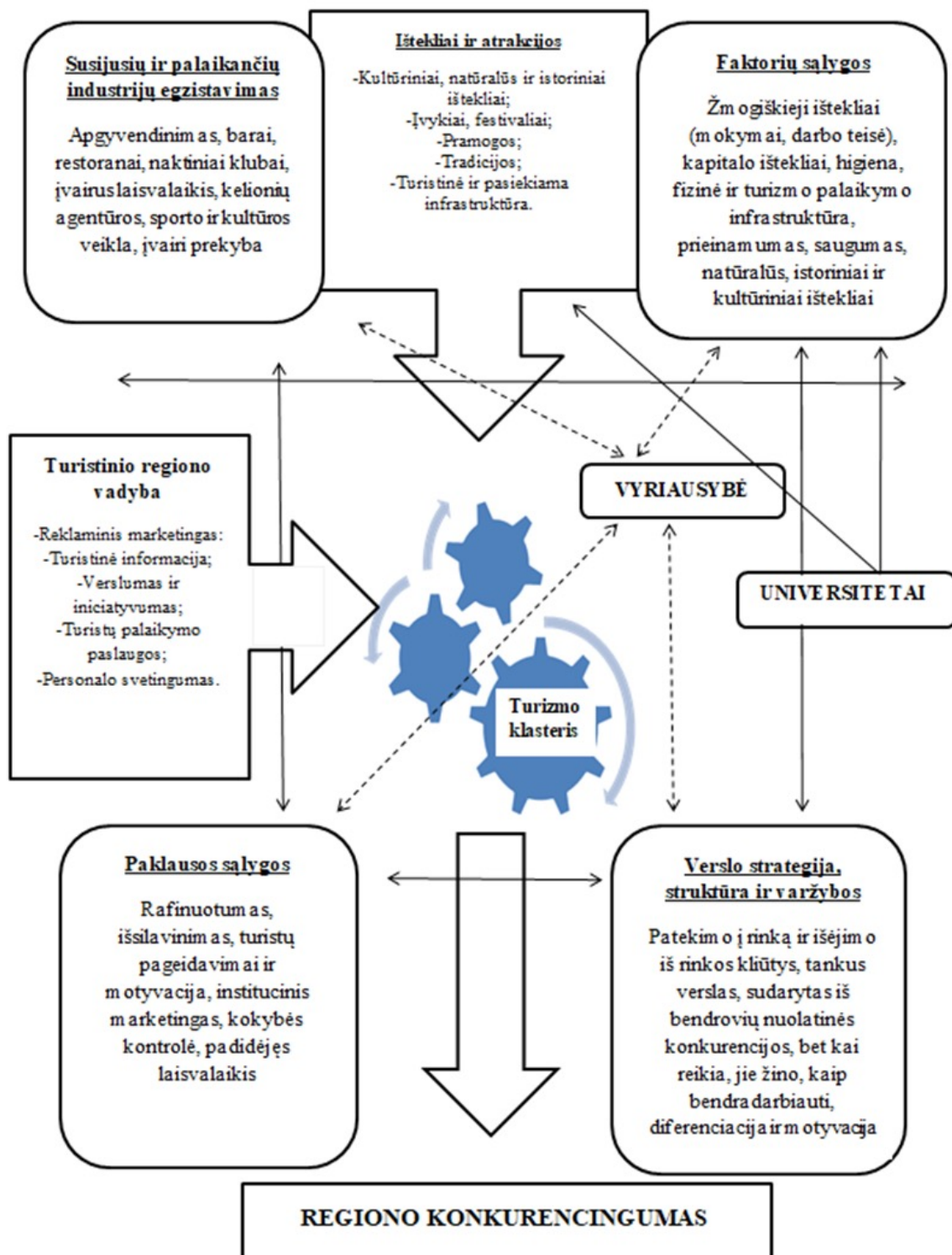
Apibrėžimo aspektai	Turistinės vietovės / regiono sąvokos apibrėžimas
Politiniu aspektu	Regionas gali būti skirstomas į administracinius vienetus valdymo tikslais, t. y. administracinius miesto ar valstybės rajonus (apygardas).
Sisteminu aspektu	<p>Regionai nėra amžini objektai, o laikini adeptai, kurie atsiranda ir išnyksta (Agnew, 2001; Entrikin, 1996; Paasi, 2002; Taylor, 1991; Terlouw, 2001).</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kiekvienas Žemės paviršiaus plotas, natūraliais arba dirbtiniais bruožais išsiskiriantis iš kitų sričių (Mayhew, 2004). - Šalies ar pasaulio sritis, turinti apibūdinamus požymius, bet ne visada fiksuotas ribas (Soanes ir kt., 2004). - Didesnės ekonominės-socialinės erdvės sudedamoji dalis, kuri nuo kitų ją supančių teritorijų skiriasi materialiniais ir informaciniais ryšiais susijusiomis ekonominėmis, socialinėmis, demografinėmis, kultūrinėmis-istorinėmis, gamtinėmis, politinėmis ar infrastruktūros sistemomis (Bruneckienė ir Kilijonienė, 2011).
Regiono apibrėžimas Lietuvos ir ES dokumentuose	<ul style="list-style-type: none"> - Teritorija, pasižyminti geografiniu, socialinius ir ekonominiu vientisumu ar valdymo principais, kurie išskiria ją iš kitų teritorijų (Lietuvos regioninės politikos Baltoji knyga, 2017). - Regionas apibrėžiamas kaip svarbiausia dalis viešosios teisės, išleistos žemesniu nei valstybė lygiu ir susietos su politine savivalda. Regionai identifikuojami nacionalinių konstitucijų arba įstatymų, kurie garantuoja jo autonomiškumą, identiškumą, galias ir organizacines struktūras (Europos regioninės plėtros deklaracija, 2005). - Regionas apibrėžiamas kaip apskritis (administracinis regionas) arba bet kuri kita iš kelių bendras ribas turinčių apskričių ar savivaldybių Vyriausybės išskirta teritorija, kurioje įgyvendinama nacionalinė regioninė politika (Lietuvos Regioninės plėtros įstatymas, 2000).

Konceptualus turistinio regiono konkurencingumo modelis (šaltinis: Ritchie, B. Crouch, G. (2010). A model of destination competitiveness/sustainability: Brazilian perspectives

Integruotas turistinio regiono konkurencingumo modelis (Dwyer ir Kim, 2003; šaltinis: Destination Competitiveness. Determinants and Indicators. Current Issues in Tourism, p. 378).

Regiono konkurencingumo modelis (šaltinis: Ferreira ir Estevão (2010)).

Tvarumo, darnumo ir tausumo terminų vartojimo sritys

Sritis	Tvarumas	Darnumas	Tausumas
Nacionalinės strategijos	x		
Aplinkos politika	x		
Bendroji politika	x		
Socialinė politika	x		
Ekosistemų ekologija		x	
Ekonomika		x	x
Energetika		x	x
Gamyba		x	x
Urbanistika		x	x
Statyba		x	x
Transportas		x	x
Turizmas		x	x
Žemės ūkis		x	x
Akvakultūra		x	x
Finansų rinkos		x	
Verslas		x	

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Stunžinas, 2015; Daunora, 2010; Valiulė, Zonienė, 2021^{95, 96}

⁹⁵ Violeta Valiulė ir Aurelija Zonienė. (2021). Tvaraus investavimo galimybės plėtojant mėlynąją ekonomiką. *Regional Formation and Development Studies*, 33 (1), 164-171

⁹⁶ Violeta Valiulė ir Aurelija Zonienė. (2019). Tvarių investicijų vertinimo koncepcija. *Regional Formation and Development Studies*, 27 (1), 123-130.

ANKETA

Gerb. respondentai,

kviečiame Jus dalyvauti apklausoje. Tyrimo tikslas – įvertinti turizmo sektoriaus plėtros galimybes Lietuvoje savivaldybių lygmeniu. Jūsų nuomonė labai svarbi tyrimui. Atsakykite į anketos klausimus, pasirinktą variantą pažymėdami varnele, o laisvoje vietoje įrašydami savo variantą. Apklausa yra anoniminė, atsakymai bus naudojami tik apibendrinti. Iš anksto dėkojame už nuoširdžius atsakymus.

1. Įvertinkite lentelėje išvardintų veiksmų svarbą turizmo sektoriaus plėtrai Lietuvoje nuo 0 iki 5 balų (0 – neturiu nuomonės, 1 – visai nesvarbu, 2 – nesvarbu, 3 – nei svarbu, nei nesvarbu, 4 – svarbu, 5 – labai svarbu).

Veiksniai	Veiksnių svarbos vertinimas					
	0	1	2	3	4	5
1. Išteklių:						
<i>1.1. Kultūriniai išteklių:</i>						
1.1.1. Urbanistinis paveldas						
1.1.2. Meno vertybės						
1.1.3. Archeologijos vertybės						
1.1.4. Liaudies tradicijos						
1.1.5. Liaudies amatai						
1.1.6. Nacionalinė virtuvė						
1.1.7. Muziejai						
1.1.8. Dvarai						
1.1.9. Pilyys						
1.1.10. Kita (nurodyti)						
<i>1.2. Gamtiniai išteklių:</i>						
1.2.1. Upės						
1.2.2. Ežerai						
1.2.3. Jūra						
1.2.4. Miškai						
1.2. Žmogiškieji išteklių (kvalifikuoti turizmo specialistai)						
1.3. Finansiniai išteklių (lėšos turizmo plėtrai)						
2. Turizmo infrastruktūra:						
2.2. Keliai						
2.1.1. Asfaltuoti						
2.2.1. Neasfaltuoti						
2.3. Automobilių stovėjimo aikštelės						
2.4. Kempingai						
2.5. Dviračių trasos						
2.6. Pėsčiųjų trasos						
2.7. Vandens trasos						
2.8. Kita (nurodykite)						
3. Turizmo paslaugos						
3.1. Turizmo informacijos paslaugos						
3.2. Kelionės organizavimas						
3.3. Apgyvendinimas						
3.4. Vežimas						
3.4.1 Vežimas oro transportu						

3.1.1.	Vežimas autokelių transportu						
3.1.2.	Vežimas geležinkelių transportu						
3.1.3.	Vežimas vandens transportu						
3.2.	Turizmo pramogos						
3.5.1.	Paveldo lankymas (muziejai, galerijos, botanikos sodai, istorinės vietos, gamtiniai parkai, saugomos teritorijos ir pan.);						
3.5.2.	Nuotykių / atrakcijos (teminių, pramogų, atrakcionų aikštelių ir parkų lankymas)						
3.5.3.	Rekreacija (pagrindinis išvykos tikslas – aktyvi vidaus patalpų ir lauko veikla, pvz., slidinėjimas, golfas, nardymo centras, boulingas ir pan.)						
3.5.4.	Komercinės atrakcijos (specializuotos mugės, parodos, amatų šventės, turgus)						
3.5.5.	Su žemės ūkiu, pramone susijusių vietų lankymas (pvz., sodininkų mugė, žemės ūkio mugė ir pan.).						
3.6.	Konferencijų organizavimas						
3.7.	Maitinimas						
3.8.	Sveikatinimas ir sveikatingumas						
3.9.	Kitos paslaugos						
4.	Virtuali aplinka:						
4.1.	Socialinė medija (Facebook, Instagram ir kt.)						
4.2.	Vaizdo filmai turizmo tema Youtube						
4.3.	Mobilios aplikacijos						
4.4.	Interneto svetainės						
4.5.	Kita (įrašykite)						
5.	Turistinės vietovės įvaizdis / žinomumas						
6.	Turistinės vietovės vadyba (turizmo valdymas savivaldybių lygmeniu)						
7.	Turizmo paslaugų kokybė (paslaugos, atitinkančios vertinimo sistemas)						
8.	Renginiai:						
8.1.	Šventės						
8.2.	Parodos						
8.3.	Festivaliai						
8.4.	Kitos paslaugos (įrašykite)						

2. Kokios turizmo rūšys plėtojamos Jūsų mieste / rajone?

Turizmo rūšys	Plėtojamos pagal strateginius dokumentus	Plėtojamos pagal einamąjį poreikį	Neplėtojamos
Verslo turizmas			
Pažintinis kultūrinis turizmas			
Poilsio, laisvalaikio turizmas			
Sportinis turizmas			
Kaimo turizmas			

Konferencijų turizmas			
Ekoturizmas			
Gydomasis, sanatorinis turizmas			
Nišinis turizmas			
Nuotykinis turizmas			
Kita (įrašykite)			

3. Pažymėkite, kurios turizmo paslaugos plėtojamos Jūsų mieste / rajone:

Turizmo paslaugos	Plėtojamos pagal strateginius dokumentus	Plėtojamos pagal einamąjį poreikį	Neplėtojamos
Kelionių organizavimo paslaugos			
Turistų informavimo paslaugos			
Apgyvendinimo paslaugos			
Sveikatinimo paslaugos			
Sveikatingumo paslaugos			
Vežimo paslaugos			
Maitinimo paslaugos			
Pramogų paslaugos			
Konferencijų organizavimo paslaugos			
Vandens paslaugos			
Kitos turizmo paslaugos (įrašykite)			

4. Pažymėkite miesto / rajono stiprybes ir silpnybes turizmo srityje:

Veiksniai	Stiprybė (Igyvendinta/Paruošta)	Silpnybė (Neigvyvendinta/neparuošta)
1.1. Kultūriniai ištekliai:		
1.1.1. Urbanistinis paveldas		
1.1.2. Meno vertybės		
1.1.3. Archeologijos vertybės		
1.1.4. Liaudies tradicijos		
1.1.5. Liaudies amatai		
1.1.6. Nacionalinė virtuvė		
1.1.7. Muziejai		
1.1.8. Dvarai		
1.1.9. Pilys		
1.1.10. Kita (nurodyti)		
1.2. Gamtiniai ištekliai:		
1.2.1. Upės		
1.2.2. Ežerai		
1.2.2. Jūra		
1.2.3. Miškai		
1.3. Žmogiškieji ištekliai (kvalifikuoti turizmo specialistai)		
1.4. Finansiniai ištekliai (lėšos turizmo plėtrai)		
2. Turizmo infrastruktūra:		
2.1. Keliai		
2.1.1. Asfaltuoti		
2.2.1. Neasfaltuoti		
2.2. Automobilių stovėjimo aikštelės		
2.3. Kempingai		
2.4. Dviračių trasos		

2.1. Pėsčiųjų trasos		
2.2. Vandens trasos		
2.3. Kita (nurodykite)		
3. Turizmo paslaugos		
3.1. Turizmo informacijos paslaugos		
3.2. Kelionės organizavimas		
3.3. Apgyvendinimas		
3.4. Vežimas		
3.4.1. Vežimas oro transportu		
3.4.2. Vežimas autokelių transportu		
3.4.3. Vežimas geležinkelių transportu		
3.4.4. Vežimas vandens transportu		
3.5. Turizmo pramogos		
3.5.1. Paveldo lankymas (muziejai, galerijos, botanikos sodai, istorinės vietos, gamtiniai parkai, saugomos teritorijos ir pan.);		
3.5.2. Nuotykių / atrakcijos (teminių, pramogų, atrakcionų aikštelių ir parkų lankymas)		
3.5.3. Rekreacija (pagrindinis išvykos tikslas – aktyvi vidaus patalpų ir lauko veikla, pvz., slidinėjimas, golfas, nardymo centras, boulingas ir pan.)		
3.5.4. Komercinės atrakcijos (specializuotos mugės, parodos, amatų šventės, turgus)		
3.5.5. Su žemės ūkiu, pramone susijusių vietų lankymas (pvz., sodininkų mugė, žemės ūkio mugė ir pan.).		
3.6. Konferencijų organizavimas		
3.7. Maitinimas		
3.8. Sveikatinimas ir sveikatingumas		
3.9. Kitos paslaugos		
4. Virtuali aplinka:		
4.1. Socialinė medija (Facebook, Instagram ir kt.)		
4.2. Vaizdo filmai turizmo tema Youtube		
4.3. Mobilios aplikacijos		
4.4. Interneto svetainės		
4.5. Kita (įrašykite)		
5. Turistinės vietovės įvaizdis / žinomumas		
6. Turistinės vietovės vadyba (turizmo valdymas savivaldybių lygmeniu)		
7. Turizmo paslaugų kokybė (paslaugos, atitinkančios vertinimo sistemas):		
8. Renginių organizavimas:		
8.1. Šventės		
8.2. Parodos		
8.3. Festivaliai		
8.4. Kitos paslaugos (įrašykite)		

5. Nurodykite, kokie veiksniai yra svarbūs turizmo sektoriaus vadybai Jūsų savivaldybėje:

Teiginys	Visiškai sutinku	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku
Išplėtotą turizmo sektoriaus valdymo sistemą					
Turizmo sektoriaus plėtros strategijos turėjimas					
Tinkama žmogiškųjų išteklių kompetencija					
Viešojo ir privataus sektoriaus bendradarbiavimas					
Puikus veiklos organizavimas ir planavimas					
Atliekami tyrimai turizmo sektoriaus plėtros srityje					
Teisinė turizmo sektoriaus bazė					
Turizmo projektų rengimas ir įgyvendinimas					
Kita (įrašykite)					

6. Nurodykite, kurie išoriniai veiksniai labiausiai padeda, o kurie labiausiai trukdo turizmo plėtrai mieste / rajone (Nurodykite po 2 svarbiausius veiksnius, sunumeruodami juos pagal svarbumą 1, 2):

Išoriniai veiksniai	Padeda	Trukdo
Ekonominiai (investicijų ir lėšų stygius)		
Teisiniai (įstatymų netobulumas; griežti apribojimai pagal įstatymus)		
Gamtiniai (gamtinių išteklių stoka, sezoniškumas)		
Socialiniai (profesinių žinia stoka; užsienio kalbų nemokėjimas)		
Politiniai (menka valstybės parama turizmo plėtrai)		
Technologiniai (infrastruktūros nebuvimas ir pan.)		
Kita		
(įrašykite) _____		

7. Nurodykite 3 pagrindines turizmo naujoves (priemones), įgyvendintas jūsų mieste/rajone

8. Kokio miesto / rajono Turizmo informacijos centrai atstovaujate

(įrašykite) _____

ANKETA

Gerb. respondentai,

kviečiame Jus dalyvauti apklausoje. Tyrimo tikslas – įvertinti darnios turizmo sektoriaus plėtros galimybes Lietuvos turistiniuose regionuose. Jūsų nuomonė labai svarbi tyrimui. Apklausa yra anoniminė, atsakymai bus naudojami tik apibendrinti. Prašome atsakyti į visus anketos klausimus. Pirmame klausime reikia įvertinti savo rajono turizmo sektoriaus plėtros darnumo aspektu dabartinę situaciją ir jos tendencijas ateityje pagal pateiktus rodiklius 10 balų sistemoje (1 – labai blogai, 10 puikiai). Atsakant į kitus anketos klausimus, prašome pažymėti reikalingą atsakymą arba įrašyti savo variantą.

Dėkodama už nuoširdžius atsakymus, pasižadu su tyrimo rezultatais supažindinti.

1. Įvertinkite darnios turizmo plėtros veiksniai regione (1 – labai blogai, 10 puikiai):

	Darnios plėtros veiksniai	Dabartinės situacijos įvertinimas	Ateities tendencijų įvertinimas
1.	Turizmo pasiekiamumas (pritaikymas žmonėms su negalia) ir prieinamumas		
2.	Užsienio turistų apsilankymas (siektinas rodiklis iki 30 proc. nuo bendroturistų srauto)		
3.	Turizmo paslaugų sertifikavimas („Žaliasis raktas“, „Mėlynoji vėliava“ ir pan.)		
4.	Tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų augimas		
5.	Ekologinio turizmo plėtojimas		
6.	Vandens maršrutai		
7.	Vandens turizmo viešosios ir privačiosios infrastruktūros plėtojimas		
8.	Dviračių turizmo infrastruktūros plėtojimas, kuriant regioninius maršrutus		
9.	Bendro nacionalinio maršruto, jungiančio skirtingus Lietuvos regionus ir sudarančio galimybes turistams planuoti ilgesnės trukmės keliones, plėtojimas		
10.	Kultūros kelių plėtojimas		
11.	Oficialiose TIC svetainėse atskiroje skiltyje turistams su specialiaisiais poreikiais reikalingos informacijos pateikimas		
12.	Visiems prieinamų turistinių maršrutų (įskaitant žmones su negalia) kūrimas (TIC savo vietovėje kuria)		

2. Su kokia darnios turizmo plėtros problema yra dažniausiai susiduriama?

- Sezoniškumas
- Ekonominė problema: nepakankamos investicijos į darnaus turizmo plėtrą
- Informacijos stoka
- Išmanymo apie darniojo turizmo esmę bei principus stoka vietos politikoje
- Nekvalifikuoti turizmo darbuotojai
- Neišplėtotą infrastruktūrą

- Per didelis natūralių gamtinių turizmo išteklių naudojimas
- Kita _____

3. Kuri iš šių veiklų yra svarbiausia darniai turizmo plėtrai (įvardinkite tris pačias svarbiausias veiklas)?

- Investicijos į darnią turizmo plėtrą
- Didėjančios vietos gyventojų pajamos
- Turizmo sektoriaus plėtra, planavimas ir kontrolė
- Atsakingas turistų požiūris į gamtos išteklių naudojimą
- Darniojo turizmo plėtros įteisinimas šalies strateginiuose dokumentuose
- Turizmo paslaugų sertifikavimas
- Kita _____

4. Ką TIC-as ar TVIC-as yra numatęs, darniai plėtojant turizmo sektorių regione?

5. Jūsų lytis:

- Vyras
- Moteris

6. Jūsų amžius:

- 18-25
- 26-30
- 31-35
- 36-40
- 41-45
- 46-50
- 51-55
- 56-60
- 61-65
- Daugiau nei 65 metų.

7. Jūsų atstovaujamas regionas:

- Vilniaus regionas, apimantis Vilniaus miesto, Vilniaus rajono, Širvintų rajono, Trakų rajono savivaldybes;
- Pajūrio regionas, apimantis Klaipėdos miesto, Klaipėdos rajono, Palangos miesto, Kretingos rajono, Neringos, Šilutės rajono savivaldybes;
- Nemuno žemupio regionas, apimantis Kauno miesto, Kauno rajono, Birštono, Kaišiadorių rajono, Jurbarko rajono, Šakių rajono, Prienų rajono savivaldybes;
- Pietų Dzūkijos regionas, apimantis Druskininkų, Lazdijų rajono, Varėnos rajono savivaldybes;
- Rytų Aukštaitijos regionas, apimantis Zarasų rajono, Ignalinos rajono, Utenos rajono, Anykščių rajono, Molėtų rajono savivaldybes;
- Žemaitijos aukštumų regionas, apimantis Telšių rajono, Plungės rajono savivaldybes.

ANKETA

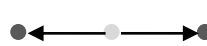
Gerbiamas eksperte, esu vadybos mokslų doktorantė Mykolo Romerio universitete, dirbu ties disertacija, kurios tema „Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų modeliavimas, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste“ ir prašau pasidalinti savo praktine patirtimi turizmo sektoriaus darnios plėtros klausimuose bei atsakyti į klausimą. Tai užims apie 30 minučių Jūsų dėmesio.

Tyrimo taikomas kombinuotas AHP (angl. analytical hierarchy process), GRA (Gray relational analysis) ir daugiakriterinis vertinimo metodas (MAUT, angl. multiattribute utility theory). Anketa sudaryta iš dviejų klausimų, iš kurių pirmajame prašoma jūsų palyginti teiginius pagal jų svarbą ir reikšmę formuojant rekomendacijas darniai turizmo sektoriaus plėtrai, o antrajame klausime prašoma įvertinti teiginiuose įvardintų požymių raišką Lietuvos turizmo sektoriuje ir aktualumą.

Jūsų, kaip eksperto nuomonė yra svarbi tyrimo rezultatams ir jų patikimumui ir bus naudojama konfidencialiai. Taigi maloniai prašau apie 30 minučių (gal ir mažiau) Jūsų dėmesio ir esu dėkinga už dalyvavimą mano tyrime. Su tyrimo rezultatais bus galima susipažinti disertacijos gynimo metu, mokslinėse publikacijose. Tikiuosi, kad atlikto tyrimo rezultatai bus naudingi ne tik disertacinio tyrimo rėmuose, o turės tęstinumą ir pritaikymą darnios turizmo sektoriaus plėtros procese.

Žymėjimo pavyzdys ar .

1. Pažymėkite pagal svarbą, kuris teiginys tvaraus turizmo plėtros kontekste turi didesnę reikšmę formuojant darnaus turizmo plėtros strateginį veiksmų planą.: 1 – abi alternatyvos lygios, o vienos arba kitos reikšmingumą galite išmatuoti nuo 3 (neženkliai reikšmingesnė alternatyva, 9- nepalyginamai reikšmingesnė alternatyva)

Alternatyva (kairioji)	Vertinimas									Alternatyva (dešinioji)
	9	7	5	3	1	3	5	7	9	
	Kairioji Abi Dešinioji alternatyva Vienodai alternatyva 									
STIPRYBĖS										
Organizaciniai veiksniai (STO)										Žmogiškieji veiksniai (STŽ)
Organizaciniai veiksniai (STO)										Technologiniai veiksniai (STT)
Organizaciniai veiksniai (STO)										Kiti veiksniai (STK)
Žmogiškieji veiksniai (STŽ)										Technologiniai veiksniai (STT)
Žmogiškieji veiksniai (STŽ)										Kiti veiksniai (STK)
Technologiniai veiksniai (STT)										Kiti veiksniai (STK)
Organizaciniai veiksniai (STO)										
STO1 Veikia turizmo sektoriaus teisinio reguliavimo ir planavimo sistema.										STO2 Gerai organizuotas turistinės informacijos teikimas: išplėtotas TIC-ų tinklas šalyje, o lankytojų informacijos centrai yra 30 – tyje nacionalinių ir regioninių parkų.
STO1 Veikia turizmo sektoriaus teisinio reguliavimo ir planavimo sistema.										STO3 Sukaupia patirtis Lietuvos turizmo sektoriaus pristatymui socialiniuose tinkluose.
STO2 Gerai organizuotas turistinės informacijos teikimas: išplėtotas TIC-ų tinklas šalyje, o lankytojų informacijos centrai yra 30 – tyje nacionalinių ir regioninių parkų.										STO3 Sukaupia patirtis Lietuvos turizmo sektoriaus pristatymui socialiniuose tinkluose.
Žmogiškieji veiksniai (STŽ)										
STŽ1 Kvalifikuota darbo jėga (vienas didžiausių procentas specialistų su aukštuoju išsilavinimu Europoje).										STŽ2 Išvystyta profesinio turizmo sektoriaus specialistų rengimo sistema.
STŽ1 Kvalifikuota darbo jėga (vienas didžiausių procentas specialistų su aukštuoju išsilavinimu Europoje).										STŽ3 Turizmo sektoriaus darbuotojai (žmogiškieji ištekliai) dažnai įvardijami kaip didžiausias šio sektoriaus konkurencinis pranašumas.
STŽ2 Išvystyta profesinio turizmo sektoriaus specialistų rengimo sistema.										STŽ3 Turizmo sektoriaus darbuotojai (žmogiškieji ištekliai) dažnai įvardijami kaip didžiausias šio sektoriaus konkurencinis pranašumas.
Technologiniai veiksniai (STT)										
STT1 Sparčiausias laidinis interneto ryšys, visos šalies dengiamumas Wi-Fi sudaro prielaidas sėkmingai turizmo rinkodarai.										STT2 Vystoma aktyvaus poilsio infrastruktūra (dviračių trasos, vandens trasos, golfo laukai, nuotykių parkai ir pan.)
STT1 Sparčiausias laidinis interneto ryšys, visos šalies dengiamumas Wi-Fi sudaro prielaidas sėkmingai turizmo rinkodarai.										STT3 Išvystyta infrastruktūra ir sukurta šiuolaikinė bazė (technologinė ir žmogiškųjų išteklių) medicininiam turizmui plėtoti.
STT2 Vystoma aktyvaus poilsio infrastruktūra (dviračių trasos, vandens trasos, golfo laukai, nuotykių parkai ir pan.)										STT3 Išvystyta infrastruktūra ir sukurta šiuolaikinė bazė (technologinė ir žmogiškųjų išteklių) medicininiam turizmui plėtoti.
Kiti veiksniai (STK)										

Alternatyva (kairioji)	Vertinimas										Alternatyva (dešinioji)
	9	7	5	3	1	3	5	7	9		
	Kairioji alternatyva			Abi Vienodai				Dešinioji alternatyva			
STT1 Unikalūs istoriniai ir kultūriniai ištekliai, kultūrinis paveldas sudaro sėkmingas prielaidas kultūrinio turizmo plėtojimui.											STT2 Nepaliesta unikali gamta, mažai urbanizuotas kaimo kraštovaizdis, gausūs rekreaciniai ištekliai (ežerai, upės, miškai, pajūris), švarūs paplūdimiai sudaro sėkmingas prielaidas aktyvaus bei ekoturizmo plėtojimui vystymui (pvz., „Mėlynosios vėliavos“ paplūdimiai pajūryje).
STT1 Unikalūs istoriniai ir kultūriniai ištekliai, kultūrinis paveldas sudaro sėkmingas prielaidas kultūrinio turizmo plėtojimui.											STT3 Patogi geografinė padėtis – arti didelės užsienio turizmo rinkos
STT2 Nepaliesta unikali gamta, mažai urbanizuotas kaimo kraštovaizdis, gausūs rekreaciniai ištekliai (ežerai, upės, miškai, pajūris), švarūs paplūdimiai sudaro sėkmingas prielaidas aktyvaus bei ekoturizmo plėtojimui vystymui (pvz., „Mėlynosios vėliavos“ paplūdimiai pajūryje).											STT3 Patogi geografinė padėtis – arti didelės užsienio turizmo rinkos
SILPNYBĖS (SI)											
Organizaciniai veiksniai (SIO)											Žmogiškieji veiksniai (SIŽ)
Organizaciniai veiksniai (SIO)											Technologiniai veiksniai (SIT)
Organizaciniai veiksniai (SIO)											Kiti veiksniai (SIK)
Žmogiškieji veiksniai (SIŽ)											Technologiniai veiksniai (SIT)
Žmogiškieji veiksniai (SIŽ)											Kiti veiksniai (SIK)
Technologiniai veiksniai (SIT)											Kiti veiksniai (SIK)
Organizaciniai veiksniai (SIO)											
SIO1 Silpnai įgyvendinami kompleksiniai darnaus vystymosi principai (Europos žaliojo kurso laikymasis, skatinant veiksmingą išteklių naudojimą pereinant prie švarios žiedinės ekonomikos bei atkuriant biologinę įvairovę ir mažinant taršą).											SIO2 Nepakankama atsakingo ir darnaus turizmo produktų pasiūla: mažai „Žalio rakto“ viešbučių bei „Mėlynos vėliavos“ paplūdimių, nėra sertifikuotų agroturizmo sodybų ar sertifikuotų kulinariinių ekomaršrutų.
SIO1 Silpnai įgyvendinami kompleksiniai darnaus vystymosi principai (Europos žaliojo kurso laikymasis, skatinant veiksmingą išteklių naudojimą pereinant prie švarios žiedinės ekonomikos bei atkuriant biologinę įvairovę ir mažinant taršą).											SIO3 Per mažas bendradarbiavimas tarp viešojo ir privataus turizmo sektoriaus.
SIO2 Nepakankama atsakingo ir darnaus turizmo produktų pasiūla: mažai „Žalio rakto“ viešbučių bei „Mėlynos vėliavos“ paplūdimių, nėra sertifikuotų agroturizmo sodybų ar sertifikuotų kulinariinių ekomaršrutų.											SIO3 Per mažas bendradarbiavimas tarp viešojo ir privataus turizmo sektoriaus.
Žmogiškieji veiksniai (SIŽ)											
SIŽ1 Mažas vidutinis darbo užmokestis bei menkos karjeros galimybės turizmo sektoriuje.											SIŽ2 Didelė darbuotojų kaita bei nedidelis kvalifikuotų darbuotojų pritraukimas.
SIŽ1 Mažas vidutinis darbo užmokestis bei menkos karjeros galimybės turizmo sektoriuje.											SIŽ3 Trūkumas turizmo sektoriaus personalo, kalbančio įvairesnėmis, priskiriamomis prioritetinėms rinkoms, užsienio kalbomis (vokiečių, ispanų, prancūzų, kinų, japonų ir kt.).
SIŽ2 Didelė darbuotojų kaita bei nedidelis kvalifikuotų darbuotojų pritraukimas.											SIŽ3 Trūkumas turizmo sektoriaus personalo, kalbančio įvairesnėmis, priskiriamomis prioritetinėms rinkoms, užsienio kalbomis (vokiečių, ispanų, prancūzų, kinų, japonų ir kt.).
<i>Technologiniai veiksniai (SIT)</i>											
SIT1 Nepakankamas turizmo objektų pritaikymas specialių poreikių turintiems asmenims.											SIT2 Neišplėta aktyvaus poilsio viešoji infrastruktūra (nepakankamai išplėtotas dviračių takų tinklas, stinga automobilių stovėjimo aikštelių, dviračių bei pėsčiųjų trasų, prasta rajono kelių kokybė ir pan.).
SIT1 Nepakankamas turizmo objektų pritaikymas specialių poreikių turintiems asmenims.											SIT3 Skaitmeninės inovacijos, kuriant naujus ir įveiklinant esamus turizmo produktus ir paslaugas.
SIT2 Neišplėta aktyvaus poilsio viešoji infrastruktūra (nepakankamai išplėtotas dviračių takų tinklas, stinga automobilių stovėjimo aikštelių, dviračių bei pėsčiųjų trasų, prasta rajono kelių kokybė ir pan.).											SIT3 Skaitmeninės inovacijos, kuriant naujus ir įveiklinant esamus turizmo produktus ir paslaugas.

Alternatyva (kairioji)	Vertinimas										Alternatyva (dešinioji)
	9	7	5	3	1	3	5	7	9		
	Kairioji alternatyva			Abi Vienodai				Dešinioji alternatyva			
dviraičių bei pėsčiųjų trasų, prasta rajono kelių kokybė ir pan.).											
Kiti veiksniai (SIK)											
SIK1 Nepakankamas Lietuvos, kaip patrauklios šalies turizmui, žinomumas.											SIK2 Didelis turizmo paslaugų susitelkimas didžiuosiuose miestuose ir nuošalesnių vietovių atsilikimas.
SIK1 Nepakankamas Lietuvos, kaip patrauklios šalies turizmui, žinomumas.											SIK3 Atsakingo turizmo skatinimas
SIK2 Didelis turizmo paslaugų susitelkimas didžiuosiuose miestuose ir nuošalesnių vietovių atsilikimas.											SIK3 Atsakingo turizmo skatinimas
GALIMYBĖS (GA)											
Politiniai ir teisiniai veiksniai (GAPT)											Ekonominiai veiksniai (GAE)
Politiniai ir teisiniai veiksniai (GAPT)											Socialiniai veiksniai (GAS)
Politiniai ir teisiniai veiksniai (GAPT)											Technologiniai (GAT)
Politiniai ir teisiniai veiksniai (GAPT)											Gamtiniai - ekologiniai veiksniai(GAGE)
Ekonominiai veiksniai (GAE)											Socialiniai veiksniai (GAS)
Ekonominiai veiksniai (GAE)											Technologiniai (GAT)
Ekonominiai veiksniai (GAE)											Gamtiniai - ekologiniai veiksniai(GAGE)
Socialiniai veiksniai (GAS)											Technologiniai (GAT)
Socialiniai veiksniai (GAS)											Gamtiniai - ekologiniai veiksniai(GAGE)
Technologiniai (GAT)											Gamtiniai - ekologiniai veiksniai(GAGE)
<i>Politiniai ir teisiniai veiksniai (GAPT)</i>											
GAPT1 Plėtojami šalies tarptautiniai ryšiai, bendradarbiavimas mokslo, kultūros ir ekonomikos srityse.											GAPT2 Turistams saugumo garantijas padidina tai, kad Lietuva yra ES ir NATO narė.
GAPT1 Plėtojami šalies tarptautiniai ryšiai, bendradarbiavimas mokslo, kultūros ir ekonomikos srityse.											GAPT3 Lietuva – Šengeno zonos narė
GAPT2 Turistams saugumo garantijas padidina tai, kad Lietuva yra ES ir NATO narė.											GAPT3 Lietuva – Šengeno zonos narė
Ekonominiai veiksniai (GAE)											
GAE1 ES struktūrinių fondų ir kitų tarptautinių programų parama.											GAE2 Didėjantys užsienio turistų srautai bei pajamos iš atvykstantojo turizmo
GAE1 ES struktūrinių fondų ir kitų tarptautinių programų parama.											GAE3 Tolesnis gyventojų verslumo skatinimas turizmo sektoriuje.
GAE2 Didėjantys užsienio turistų srautai bei pajamos iš atvykstantojo turizmo											GAE3 Tolesnis gyventojų verslumo skatinimas turizmo sektoriuje.
Socialiniai veiksniai (GAS)											GAS2 Turistų iš ES šalių potencialo didėjimas
GAS1 Didėjantis pragyvenimo lygis naujai besivystančiose atvykstantojo turizmo rinkose											GAS3 Didėjantis žmonių mobilumas bei vietinio turizmo plėtros skatinimas
GAS1 Didėjantis pragyvenimo lygis naujai besivystančiose atvykstantojo turizmo rinkose											GAS3 Didėjantis žmonių mobilumas bei vietinio turizmo plėtros skatinimas
GAS2 Turistų iš ES šalių potencialo didėjimas											GAT2 Patrauklios, tarpinio sustojimo, aplinkos formavimas, siekiant pritraukti tranzitu per Lietuvą vykstančių keliautojų srautus.
Technologiniai (GAT)											
GAT1 Iniciatyvus modernios infrastruktūros vystymas išnaudojant geografinį pranašumą – galimybę pasiekti šalį skirtingomis transporto rūšimis											GAT3 Naujų tiesioginių skrydžių pritraukimas (maršrutų rėmimo fondas).
GAT1 Iniciatyvus modernios infrastruktūros vystymas išnaudojant geografinį pranašumą – galimybę pasiekti šalį skirtingomis transporto rūšimis											GAT3 Naujų tiesioginių skrydžių pritraukimas (maršrutų rėmimo fondas).
GAT2 Patrauklios, tarpinio sustojimo, aplinkos formavimas, siekiant pritraukti tranzitu per Lietuvą vykstančių keliautojų srautus.											
Gamtiniai - ekologiniai veiksniai (GAGE)											
GAGE1 Aplinkosaugos programų plėtotė											GAGE2 Turizmo prieinamumo didinimas (pritaikymas žmonėms su negalia)

Alternatyva (kairioji)	Vertinimas										Alternatyva (dešinioji)
	9	7	5	3	1	3	5	7	9		
	Kairioji alternatyva			Abi Vienodai				Dešinioji alternatyva			
GAGE1 Aplinkosaugos programų plėtotė											GAGE3 Ekologinio turizmo augimas pasaulyje ir šalyje sudaro galimybes ekologinio turizmo vystymui
GAGE2 Turizmo prieinamumo didinimas (pritaikymas žmonėms su negalia)											GAGE3 Ekologinio turizmo augimas pasaulyje ir šalyje sudaro galimybes ekologinio turizmo vystymui
GRĖSMĖS (GR)											
Politiniai ir teisiniai veiksniai (GRPT)											Ekonominiai veiksniai (GRE)
Politiniai ir teisiniai veiksniai (GRPT)											Socialiniai veiksniai (GRS)
Politiniai ir teisiniai veiksniai (GRPT)											Technologiniai (GRT)
Politiniai ir teisiniai veiksniai (GRPT)											Gamtiniai - ekologiniai veiksniai (GRGE)
Ekonominiai veiksniai (GRE)											Socialiniai veiksniai (GRS)
Ekonominiai veiksniai (GRE)											Technologiniai (GRT)
Ekonominiai veiksniai (GRE)											Gamtiniai - ekologiniai veiksniai (GRGE)
Socialiniai veiksniai (GRS)											Technologiniai (GRT)
Socialiniai veiksniai (GRS)											Gamtiniai - ekologiniai veiksniai (GRGE)
Technologiniai (GRT)											Gamtiniai - ekologiniai veiksniai (GRGE)
<i>Politiniai ir teisiniai veiksniai (GRPT)</i>											
GRPT1 Geopolitiniai neramumai, siejami su artima kaimynyste.											GRP2 Santykių su Rusija blogėjimas.
GRPT1 Geopolitiniai neramumai, siejami su artima kaimynyste.											GRP3 Politiniai ir ekonominiai sunkumai didžiausioje Lietuvos atvykstamojo turizmo rinkoje – Baltarusijoje
GRPT2 Santykių su Rusija blogėjimas.											GRP3 Politiniai ir ekonominiai sunkumai didžiausioje Lietuvos atvykstamojo turizmo rinkoje – Baltarusijoje
Ekonominiai veiksniai (GRE)											
GRE1 Per menkas turizmo sektoriaus plėtos finansavimas.											GRE2 Neplanuota valstybės ūkio plėtos prioritetų kaita.
GRE1 Per menkas turizmo sektoriaus plėtos finansavimas.											GRE3 Bendras gyventojų verslumo ir iniciatyvumo trūkumas.
GRE2 Neplanuota valstybės ūkio plėtos prioritetų kaita.											GRE3 Bendras gyventojų verslumo ir iniciatyvumo trūkumas.
Socialiniai veiksniai (GRS)											
GRS1 Kvalifikuotų turizmo specialistų emigracija į kitas ES valstybes.											GRS2 Blogėjanti regionų demografinė situacija.
GRS1 Kvalifikuotų turizmo specialistų emigracija į kitas ES valstybes.											GRS3 COVID-19 pandemijos grėsmė.
GRS2 Blogėjanti regionų demografinė situacija.											GRS3 COVID-19 pandemijos grėsmė.
Technologiniai (GRT)											
GRT1 Lietuvos regionų ekonominių ir socialinių skirtumų didėjimas.											GRT2 Nepakankamas informacinių technologijų diegimas, kuriant ir pertvarkant turizmo sektoriaus infrastruktūrą
GRT1 Lietuvos regionų ekonominių ir socialinių skirtumų didėjimas.											GRT3 Lėtai kuriama infrastruktūra sezoniškumo poveikiui mažinti.
GRT2 Nepakankamas informacinių technologijų diegimas, kuriant ir pertvarkant turizmo sektoriaus infrastruktūrą											GRT3 Lėtai kuriama infrastruktūra sezoniškumo poveikiui mažinti.
Gamtiniai - ekologiniai veiksniai (GRGE)											
GRGE1 Klimato kaitos reiškiniai											GRGE2 Sezoniškumo poveikis
GRGE1 Klimato kaitos reiškiniai											GRGE3 Ekologinės aplinkos pablogėjimas
GRGE2 Sezoniškumo poveikis											GRGE3 Ekologinės aplinkos pablogėjimas

2. Kiekvieną teiginį įvertinkite nuo 1 iki 5 pagal jo praktinį raiškos lygį: 1- visiškai nepritariu teiginyje įvardinto požymio raiškai egzistavimui Lietuvoje, 5- visiškai pritariu teiginyje įvardinto požymio raiškai Lietuvoje.

Alternatyvos pavadinimas	Įvertinimas				
STIPRYBĖS					
<i>Organizaciniai veiksniai (STO)</i>					
STO1 Veikia turizmo sektoriaus teisinio reguliavimo ir planavimo sistema.	1	2	3	4	5
STO2 Gerai organizuotas turistinės informacijos teikimas: išplėtotas TIC-ų tinklas šalyje, o lankytojų informacijos centrai yra 30 – tyje nacionalinių ir regioninių parku.	1	2	3	4	5

Alternatyvos pavadinimas	Įvertinimas				
lankytojų informacijos centrai yra 30 – tyje nacionalinių ir regioninių parkų.					
STO3 Sukaupta patirtis Lietuvos turizmo sektoriaus pristatymui socialiniuose tinkluose.	1	2	3	4	5
<i>Žmogiškieji veiksniai (STŽ)</i>					
STŽ1 Kvalifikuota darbo jėga (vienas didžiausių procentas specialistų su aukštuoju išsilavinimu Europoje).	1	2	3	4	5
STŽ2 Išvystyta profesinio turizmo sektoriaus specialistų rengimo sistema.					
STŽ3 Turizmo sektoriaus darbuotojai (žmogiškieji ištekliai) dažnai įvardijami kaip didžiausias šio sektoriaus konkurencinis pranašumas.	1	2	3	4	5
<i>Technologiniai veiksniai (STT)</i>					
STT1 Sparčiausias laidinis interneto ryšys, visos šalies dengiamumas Wi-Fi sudaro prielaidas sėkmingai turizmo rinkodarai.	1	2	3	4	5
STT2 Vystoma aktyvaus poilsio infrastruktūra (dviračių trasos, vandens trasos, golfo laukai, nuotykių parkai ir pan.)	1	2	3	4	5
STT3 Išvystyta infrastruktūra ir sukurta šiuolaikinė bazė (technologinė ir žmogiškųjų išteklių) medicininiam turizmui plėtoti.	1	2	3	4	5
<i>Kiti veiksniai (STK)</i>					
STT1 Unikalus istoriniai ir kultūriniai ištekliai, kultūrinis paveldas sudaro sėkmingas prielaidas kultūrinio turizmo plėtojimui.	1	2	3	4	5
STT2 Nepaliesta unikali gamta, mažai urbanizuotas kaimo kraštovaizdis, gausūs rekreaciniai ištekliai (ežerai, upės, miškai, pajūris), svarūs paplūdimiai sudaro sėkmingas prielaidas aktyvaus bei ekoturizmo plėtojimui vystymui (pvz., „Mėlynosios vėliavos“ paplūdimiai pajūryje).	1	2	3	4	5
STT3 Patogi geografinė padėtis – arti didelės užsienio turizmo rinkos	1	2	3	4	5
SILPNYBĖS (SI)					
<i>Organizaciniai veiksniai (SIO)</i>					
SIO1 Silpnai įgyvendinami kompleksiniai darnaus vystymosi principai (Europos žaliojo kurso laikymasis, skatinant veiksmingą išteklių naudojimą pereinant prie švarios žiedinės ekonomikos bei atkuriant biologinę įvairovę ir mažinant taršą).	1	2	3	4	5
SIO2 Nepakankama atsakingo ir darnaus turizmo produktų pasiūla: mažai „Žalio rakt“ viešbučių bei „Mėlynos vėliavos“ paplūdimių, nėra sertifikuotų agroturizmo sodybų ar sertifikuotų kulinariųjų ekomaršrutų.	1	2	3	4	5
SIO3 Per mažas bendradarbiavimas tarp viešojo ir privataus turizmo sektoriaus.	1	2	3	4	5
<i>Žmogiškieji veiksniai (SIŽ)</i>					
SIŽ1 Mažas vidutinis darbo užmokestis bei menkos karjeros galimybės turizmo sektoriuje.	1	2	3	4	5
SIŽ2 didelė darbuotojų kaita bei nedidelis kvalifikuotų darbuotojų pritraukimas.	1	2	3	4	5
SIŽ3 Trūkumas turizmo sektoriaus personalo, kalbančio įvairesnėmis, priskiriamomis prioritetinėms rinkoms, užsienio kalbomis (vokiečių, ispanų, prancūzų, kinų, japonų ir kt.).	1	2	3	4	5
<i>Technologiniai veiksniai (SIT)</i>					
SIT1 Nepakankamas turizmo objektų pritaikymas specialią poreikių turintiems asmenims.	1	2	3	4	5
SIT2 Neišplėtotas aktyvaus poilsio viešoji infrastruktūra (nepakankamai išplėtotas dviračių takų tinklas, stinga automobilių stovėjimo aikštelių, dviračių bei pėsčiųjų trasų, prasta rajono kelių kokybė ir pan.).	1	2	3	4	5
SIT3 Skaitmeninės inovacijos, kuriant naujus ir įveiklinant esamus turizmo produktus ir paslaugas.	1	2	3	4	5
<i>Kiti veiksniai (SIK)</i>					
SIK1 Nepakankamas Lietuvos, kaip patrauklios šalies turizmui, žinomumas.	1	2	3	4	5
SIK2 Didelis turizmo paslaugų susitelkimas didžiuosiuose miestuose ir nuošalesnių vietovių atsilikimas.	1	2	3	4	5
SIK3 Atsakingo turizmo skatinimas	1	2	3	4	5
GALIMYBĖS (GA)					
<i>Politiniai ir teisiniai veiksniai (GAPT)</i>					
GAPT1 Plėtojami šalies tarptautiniai ryšiai, bendradarbiavimas mokslo, kultūros ir ekonomikos srityse.	1	2	3	4	5
GAPT2 Turistams saugumo garantijas padidina tai, kad Lietuva yra ES ir NATO narė.	1	2	3	4	5
GAPT3 Lietuva – Šengeno zonos narė	1	2	3	4	5
<i>Ekonominiai veiksniai (GAE)</i>					
GAE1 ES struktūrinių fondų ir kitų tarptautinių programų parama.	1	2	3	4	5
GAE2 Didėjantys užsienio turistų srautai bei pajamos iš atvykstantojo turizmo	1	2	3	4	5
GAE3 Tolesnis gyventojų verslumo skatinimas turizmo sektoriuje.	1	2	3	4	5
<i>Socialiniai veiksniai (GAS)</i>					
GAS1 Didėjantis pragyvenimo lygis naujai besivystančiose atvykstantojo turizmo rinkose	1	2	3	4	5
GAS2 Turistų iš ES šalių potencialo didėjimas	1	2	3	4	5
GAS3 Didėjantis žmonių mobilumas bei vietinio turizmo plėtros skatinimas	1	2	3	4	5
<i>Technologiniai (GAT)</i>					
GAT1 Inicijavus modernios infrastruktūros vystymą išnaudojant geografinį pranašumą – galimybę pasiekti šalį skirtingomis transporto rūšimis	1	2	3	4	5
GAT2 Patrauklios, tarpinio sustojimo, aplinkos formavimas, siekiant pritraukti tranzitu per Lietuvą vykstančių keliautojų srautus.	1	2	3	4	5
GAT3 Naujų tiesioginių skrydžių pritraukimas (maršrutų rėmimo fondas).	1	2	3	4	5

Alternatyvos pavadinimas	Ivertinimas				
<i>Gamtiniai - ekologiniai veiksniai (GAGE)</i>					
GAGE1 Aplinkosaugos programų plėtotė	1	2	3	4	5
GAGE2 Turizmo prieinamumo didinimas (pritaikymas žmonėms su negalia)	1	2	3	4	5
GAGE3 Ekologinio turizmo augimas pasaulyje ir šalyje sudaro galimybes ekologinio turizmo vystymui	1	2	3	4	5
GRĖSMĖS (GR)					
<i>Politiniai ir teisiniai veiksniai (GRPT)</i>					
GRPT1 Geopolitiniai neramumai, siejami su artima kaimynyste.	1	2	3	4	5
GRPT2 Santykių su Rusija blogėjimas.	1	2	3	4	5
GRPT3 Politiniai ir ekonominiai sunkumai didžiausioje Lietuvos atvykstamojo turizmo rinkoje – Baltarusijoje	1	2	3	4	5
<i>Ekonominiai veiksniai (GRE)</i>					
GRE1 Per menkas turizmo sektoriaus plėtros finansavimas.	1	2	3	4	5
GRE2 Neplanuota valstybės ūkio plėtros prioritetų kaita.	1	2	3	4	5
GRE3 Bendras gyventojų verslumo ir iniciatyvumo trūkumas.	1	2	3	4	5
<i>Socialiniai veiksniai (GRS)</i>					
GRS1 Kvalifikuotų turizmo specialistų emigracija į kitas ES valstybes.	1	2	3	4	5
GRS2 Blogėjanti regionų demografinė situacija.	1	2	3	4	5
GRS3 COVID-19 pandemijos grėsmė.	1	2	3	4	5
<i>Technologiniai (GRT)</i>					
GRT1 Lietuvos regionų ekonominių ir socialinių skirtumų didėjimas.	1	2	3	4	5
GRT2 Nepakankamas informacinių technologijų diegimas, kuriant ir pertvarkant turizmo sektoriaus infrastruktūrą	1	2	3	4	5
GRT3 Lėtai kuriama infrastruktūra sezoniškumo poveikiui mažinti.	1	2	3	4	5
<i>Gamtiniai - ekologiniai veiksniai (GRGE)</i>					
GRGE1 Klimato kaitos reiškiniai	1	2	3	4	5
GRGE2 Sezoniškumo poveikis	1	2	3	4	5
GRGE3 Ekologinės aplinkos pablogėjimas	1	2	3	4	5

Jeigu kažkurie itin svarbūs požymiai nebuvo įvardinti, galite juos įvardinti šioje vietoje ir pažymėti sąlyginį jų reikšmingumą bei raišką Lietuvoje skalėje nuo 1 iki 5.

Dėkoju už jūsų skirtą laiką,

Tyrimo rezultatai bus paskelbti galutinėje daktaro disertacijos versijoje ir bus pristatyti viešai ginant disertaciją.

Pagarbiai,

Doktorantė Ramutė Narkūnienė

TURIZMO PASLAUGŲ TEIKĖJŲ PRIEŽIŪRĄ REGLAMENTUOJANTYS TEISĖS AKTAI

(šaltinis: Valstybinė vartotojų teisių apsaugos tarnyba)

Bendrieji teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos turizmo įstatymas;
2. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas;
3. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas;
4. Administracinių nusižengimų registro nuostatai;
5. Administracinio nusižengimo protokolo, nutarimo administracinio nusižengimo byloje, nutarimo dėl administracinio nusižengimo, kai protokolas nesurašomas, formos ir jų pildymo taisyklės;
6. Turizmo paslaugų teikėjų veiklos planinių ir neplaninių patikrinimų, vykdančių turizmo rinkos priežiūrą, taisyklės;
7. Konkrečių valstybės rinkliavos dydžių sąrašo ir Valstybės rinkliavos mokėjimo ir grąžinimo taisyklės.

Kelionių organizavimo paslaugų teisinis reglamentavimas:

1. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas;
2. Kelionių organizatoriaus pažymėjimo išdavimo, kelionių organizatoriaus pažymėjimo galiojimo sustabdymo, sustabdymo pratęsimo, sustabdymo panaikinimo, kelionių organizatoriaus pažymėjimo galiojimo panaikinimo tvarkos aprašas;
3. Kelionių organizatoriaus ir turizmo paslaugų rinkinio pardavėjo prievolių įvykdymo užtikrinimo tvarkos aprašas;
4. Organizuotos turistinės kelionės sutarties standartinės sąlygos;
5. Standartinės informacijos teikimo formos;
6. Kelionių organizatoriaus ataskaitų AT01 ir AT02 formos bei jų pildymo ir teikimo taisyklės;
7. Kelionių organizatorių rizikingumo lygio nustatymo ir rizikų valdymo priemonių taikymo tvarkos aprašas;
8. Kelionių organizatorių veiklos rizikos vertinimo metodikos aprašas;
9. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2015/2302 2015 m. lapkričio 25 d. dėl kelionės paslaugų paketų ir susijusių kelionės paslaugų rinkinių, kuria iš dalies keičiami Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 2006/2004 ir Direktyva 2011/83/ES bei panaikinama Tarybos direktyva 90/314/EEB;
10. Kelionių organizatoriaus pažymėjimų išdavimo, jų galiojimo sustabdymo, sustabdymo pratęsimo, sustabdymo panaikinimo, kelionių organizatoriaus pažymėjimo galiojimo panaikinimo komisijos nuostatai;
11. Įplaukų lentelės forma;
12. Finansų įstaigos garantijos pavyzdinė forma;
13. Turisto prašymas dėl nuostolių atlyginimo;
14. Prašymo išduoti kelionių organizatoriaus pažymėjimą, Nepriekaištingos reputacijos deklaracijos ir Kelionių organizatoriaus pažymėjimo formos;
15. Turisto (-ų) grąžinimo į pradinę jo (jų) išvykimo vietą tvarkos aprašas.

Kelionių pardavimo agento paslaugų teisinis reglamentavimas:

1. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas;
2. Kelionių pardavimo agento deklaracijos forma;
3. Kelionių pardavimo agento ir turizmo paslaugų rinkinio pardavėjo ataskaitų AT03 ir AT04 formų bei jų pildymo ir teikimo taisyklės.

Turizmo paslaugų rinkinio pardavėjo paslaugų teisinis reglamentavimas:

1. Turizmo paslaugų rinkinio pardavėjo deklaracija ir įplaukų lentelės forma;
2. Kelionių pardavimo agento ir turizmo paslaugų rinkinio pardavėjo ataskaitų AT03 ir AT04 formų bei jų pildymo ir teikimo taisyklės.

Apgyvandinimo paslaugų teikimo ir šių paslaugų klasifikavimo teisinis reglamentavimas:

1. Apgyvandinimo rūšių aprašas;
2. Apgyvandinimo paslaugų klasifikavimo pažymėjimo išdavimo ir galiojimo panaikinimo tvarkos aprašas;

3. Viešbučio paslaugų, svečių namų paslaugų ir motelio paslaugų, kempingo paslaugų klasifikavimo anketų formos;
4. Apgyvendinamų valstybių narių ir kitų valstybių piliečių registravimo tvarkos aprašas;
5. Apgyvendinimo paslaugų klasifikavimo tvarkos aprašas;
6. Atitinkamų apgyvendinimo paslaugų rūšių klasifikavimo reikalavimai;
7. Viešbučių klasifikavimo reikalavimai;
8. Higienos norma HN 118:2011;
9. Lietuvos Respublikos visuomenės sveikatos priežiūros įstatymas;
10. Prašymas išduoti apgyvendinimo paslaugų klasifikavimo pažymėjimą;
11. Pranešimo apie neklasifikuojamųjų apgyvendinimo paslaugų teikimą forma.

Gido profesinės kvalifikacijos pripažinimo, pažymėjimų išdavimo ir veiklos teisinis reglamentavimas:

1. Gido pažymėjimo išdavimo ir panaikinimo tvarkos aprašas ir gido pažymėjimo forma;
2. Gido profesinės kvalifikacijos pripažinimo norint dirbti pagal gido profesiją ar laikinai ir kartais teikti gido paslaugas Lietuvos Respublikoje tvarkos aprašas;
3. Prašymas išduoti gido pažymėjimą;
4. Lietuvos Respublikos reglamentuojamų profesinių kvalifikacijų pripažinimo įstatymas;
5. Trečiųjų šalių piliečių gidų profesinės kvalifikacijos pripažinimo tvarkos aprašas.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys dėl turizmo paslaugų.

Pagrindiniai teisės aktai reglamentuojantys vartotojų teisių apsaugą teikiant turizmo paslaugas:

1. Civilinis kodeksas (Žin., 2000, Nr. 74-2262)
2. Vartotojų teisių apsaugos įstatymas (Žin., 1994, Nr. 94-1833; 2007, Nr. 12-488)
3. Produktų saugos įstatymas (Žin., 1999, Nr. 52-1673; 2001, Nr. 64-2324)
4. Sveikatos sistemos įstatymas (Žin., 1994, Nr. 63-1231; 2005, Nr. 61-2160)
5. Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas (Žin., 2009, Nr. 145-6425)
6. Reklamos įstatymas (Žin., 2000, Nr. 64-1937; 2002, Nr. 123-5508)
7. Maisto įstatymas (Žin., 2000, Nr. 32-893)
8. Alkoholio kontrolės įstatymas (Žin., 1995, Nr. 44-1073; 2004, Nr. 47-1548)
9. Tabako kontrolės įstatymas (Žin., 1996, Nr. 11-281; 2003, Nr. 117-5317)
10. Tarybos direktyva dėl kelionių, atostogų ir organizuotų išvykų paketų (2015/2302/EEB)

ES teisiniai dokumentai, kuriais vadovaujamosi Lietuvoje

1. Europos Parlamento ir Tarybos 2004 m. vasario 11 d. reglamentas (EB) Nr. 261/2004, nustatantis bendras kompensavimo ir pagalbos keleiviams taisyklės atsisakymo vežti ir skrydžių atšaukimo arba atidėjimo ilgam laikui atveju, panaikinantį Reglamentą (EEB) Nr. 295/91. (2004) OJ L 46, p. 1–8 29.
2. Europos Parlamento ir Tarybos 2008 m. rugsėjo 24 d. reglamentas (EB) Nr. 1008/2008 dėl oro susisiekimo paslaugų teikimo Bendrijoje bendrųjų taisyklių. (2008) OJ L 293, p. 3–20.
3. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1371/2007 dėl geležinkelių keleivių teisių ir pareigų. (2007) OJ L 315, p. 14–41; Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1177/2010 dėl kelto linijų turistų teisių (2010) OL L 334, p. 1-8.
4. Europos Parlamento ir Tarybos 2013 m. kovo 1 d. reglamentas (EB) Nr. 181/2011, dėl asmenų, kurie keliauja miesto ir tolimojo susisiekimo autobusais, reguliariaisiais reisais. (2013) OL L 55, p. 1–6. 31 Europos Parlamento ir Tarybos 2015 m. lapkričio 25 d. direktyva (ES) Nr. 2015/2302 dėl kelionės paslaugų paketų ir susijusių kelionės paslaugų rinkinių, kuria iš dalies keičiami Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 2006/2004 ir Direktyva 2011/83/ES bei panaikinama Tarybos direktyva 90/314/EEB dėl kelionių, atostogų ir organizuotų išvykų paketų. (2015) OJ L 326, p. 1–33.
5. Direktyva 90/314/EEC skirta kelionės organizavimo paslaugų vartotojų teisių apsaugai užtikrinti. Ši direktyva nustato informacijos turistui pateikimo tvarką, būtinybę sudaryti turizmo paslaugų teikimo sutartis ir šių sutarčių sąlygas bei privalomą sąlygą kelionių organizatoriams turėti pakankamas finansines garantijas. Lietuvos Civilinis kodeksas, Turizmo įstatymas ir Kelionės organizavimo paslaugų teikimo taisyklės bei Kelionės organizavimo paslaugų finansinių garantijų taisyklės suderintos su minėtos direktyvos nuostatomis.

Lietuva yra prisijungusi prie 1929 m. Varšuvos konvencijos dėl tarptautinių pervežimų oru, Lietuvos geležinkelių kodeksas atitinka 1964 m. Berno konvencijos dėl pervežimų geležinkeliu nuostatas. Norint įgyvendinti visas direktyvos 90/314/EEC nuostatas, Lietuvai reikia ratifikuoti 1962 m. Paryžiaus konvenciją dėl viešbučių savininkų atsakomybės.

Pagrindiniai ES teisės aktai, reglamentuojantys vartotojų teisių apsaugą teikiant vežimo paslaugas įvairiomis transporto priemonėmis, kuriais vadovaujama Lietuvoje

- Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 889/2002 iš dalies keičiantis Tarybos reglamentą (EB) Nr. 2027/97 dėl oro vežėjo atsakomybės nelaimingų atsitikimų atveju
 - Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 261/2004, nustatantis bendras kompensavimo ir pagalbos keleiviams taisykles atsisakymo vežti ir skrydžių atšaukimo arba atidėjimo ilgam laikui atveju
 - Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 2111/2005 dėl oro vežėjų, kuriems taikomas draudimas vykdyti veiklą Bendrijoje, Bendrijos sąrašo sudarymo ir oro transporto keleivių informavimo apie skrydį vykdančio oro vežėjo tapatybę bei panaikinantis Direktyvos 2004/36/EB 9 straipsnį
 - Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1008/2008 dėl oro susisiekimo paslaugų teikimo Bendrijoje bendrųjų taisyklių (nauja redakcija)
 - Monrealio konvencija dėl tam tikrų tarptautinio vežimo oro taisyklių suvienodinimo
 - Europos Komisijos reglamentas (EB) Nr. 820/2008, kuriuo nustatomos priemonės bendriesiems pagrindiniams aviacijos saugumo standartams įgyvendinti
- 2013 m. kovo 1 d. pradėtas taikyti 2011 m. vasario 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 181/2011 dėl miesto ir tolimojo susisiekimo autobusų transporto keleivių teisių, kuriuo iš dalies keičiamas Reglamentas (EB) Nr. 2006/2004 dėl miesto ir tolimojo susisiekimo autobusų keleivių teisių, kuriuo visoje ES šiems keleiviams suteikiama naujų teisių. Reglamente išdėstytos pagrindinės keleivių teisės, o vežėjams ir stočių valdytojams nustatomos prievolės dėl atsakomybės keleivių atžvilgiu. Naujosiomis teisėmis užtikrinama ⁹⁷:
- Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1371/2007 dėl geležinkelių keleivių teisių ir pareigų
 - Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 1177/2010 nustato vartotojų teises atšauktų bei atidėtų keleivių vežimo jūra ar vidaus vandenimis paslaugų atveju

⁹⁷ nediskriminavimas dėl pilietybės nustatant tarifus ir kitas sutarties sąlygas;

- nediskriminuojančios sąlygos neįgaliesiems ir riboto judumo asmenims. Konkrečiai numatyta nemokama pagalba tiek nurodytose autobusų stotyse, tiek miesto bei tolimojo susisiekimo autobusuose, taip pat finansinė kompensacija už judėjimo įrangos dingimą ar sugadinimą;
- tinkama ir prieinama informacija visiems keleiviams prieš kelionę ir jos metu, taip pat bendroji informacija apie jų teises autobusų stotyse ir internete;
- už bilietą sumokėtos visos sumos grąžinimas tuo atveju, kai parduodama daugiau bilietų, nei yra vietų, kai paslauga atšaukiama arba vėluojama išvykti daugiau nei 2 valandas nuo numatyto išvykimo laiko (tik kai kelionės atstumas yra daugiau nei 250 km);
- be visos sumos grąžinimo, kai parduodama daugiau bilietų, nei yra vietų, kai paslauga atšaukiama arba vėluojama išvykti daugiau nei 2 valandas nuo numatyto išvykimo laiko, numatyta ir 50 proc. bilieto kainos sudaranti kompensacija, jeigu vežėjas nepasiūlo keleiviui rinktis susigrąžinti sumokėtą sumą arba į galutinę atvykimo vietą vykti kitu maršrutu (tik kai kelionės atstumas yra daugiau nei 250 km);
- tinkama pagalba (užkandžiai, patiekalai, gaivieji gėrimai, taip pat, jei būtina, apgyvendinimas), jeigu kelionės, kurios numatyta trukmė viršija tris valandas, atveju paslauga atšaukiama arba vėluojama išvykti daugiau nei 90 minučių (tik kai kelionės atstumas yra daugiau nei 250 km);
- kompensacija mirties, kūno sužalojimo, taip pat bagažo dingimo ar jo sugadinimo dėl eismo įvykių atveju;
- skundų nagrinėjimo procedūros, kurias nustato vežėjai ir kuriomis gali naudotis visi keleiviai; visose ES valstybėse narėse numatyta paskirti nepriklausomas įstaigas, kurios būtų įgalios užtikrinti reglamento vykdymą ir, kai tinkama, skirti sankcijas

Naujovės Lietuvos savivaldybėse

(pagal turizmo sektoriaus plėtros pagrindinių veiksnių analizės Lietuvos savivaldybėse rezultatus)

- S.Kneipo filosofijos populiarinimas (tobulinama), Mineralinio vandens panaudojimas (inhaliacijos visiems), Pramogos ant vandens.
- 1. Naujos inovatyvios (autorinės) ekskursijos. 2. Pradėtos gastronominės-kultūrinės akcijos, veiklos. 3. Sukurtas pirmasis Šiaulių regioną apimantis konferencinio turizmo interaktyvus leidinys.
- Audiogidų rengimas, mobiliosios aplikacijos rengimas.
- Naujas ekskursinis autobusas, išplėtos viešojo transporto sistemos, atidarytas jachklubas ir nauja tarptautinių keltų perkėla.
- 1.Naujas vandens maršrutas. 2. Pasiplaukiojimas laiveliu Kupiškio mariose (naujas laivelis). 3. Kupiškio r. Adomynės dvare kepamos „pagrabinės“ bandelės tapo sertifikuotu paveldu.
- Nauji maršrutai, ženklinimas, rinkodara (kituose miestuose), prisistatymas parodoje, per 2017-uosius turi būti sukurta svetainė 4 kalbomis, mobili aplikacija, leidyba.
- Turizmo trasų ženklinimas, e-rinkodaros kūrimas, e-prekybos turizmo paslaugomis kūrimas.
- Aktyvi Žaslių amatų centro veikla, Kauno marių ir Nemuno kilpų turizmo e-rinkodaros projektas pradėtas, ženklinimo projektas pradėtas, TukuTuku pramogų ir edukacijų erdvė stotyje, Meno sienos, Palaimintojo Teofiliaus koplyčia pritraukia daug piligrimų, sutvarkyta Teofiliaus Matulionio aikštė, Paukščių festivalis, Traktorių šventė ir kt.
- Vietos televizijos parengti trumpi video reportažai apie lankytinas vietas; radijo laidos ir renginių, turizmo paslaugų anonsavima
- Renginiai, vandens turizmo plėtojimas, savojo krašto žinomumo didinimas.
- Nauji muziejai, Virtualus parkas, meninė instaliacija mieste, naujos vandens transporto pramogos, naujos vasaros atrakcionų pramogos.
- Vandenlenčių parkas, nauji dviračių takai, atnaujinti informaciniai stendai.
- Naujovių 2017 m. nebuvo.
- Reprezentacinis videoklipas, naujų maršrutų pristatymas, kt. rinkodaros priemonės.
- Nauja vandens turizmo paslauga – mintlentės, nauja pramoga turistams – turistinis traukinukas, suremontuota viešoji infrastruktūra –transporto žiedai.
- Tinkamos poilsivietės, aktyvaus poilsio ir laisvalaikio praleidimo formų sukūrimas Utenos rajono Tauragnų miestelyje; turizmo gebėjimų vystymo stiprinimas Latgalos-Utenos-Vitebsko regionų bendradarbiavime (BELLA DVINA 2); Tauragnas iš arčiau; vietinio jaunimo patriotizmo ugdymas gamtos saugomose Augšdaugava ir Aukštaitijos teritorijose; Sudeikių paplūdimio prieplaukų sutvarkymas; Leliūnų miestelio centro aplinkos sutvarkymas ir automobilių stovėjimo aikštelės įrengimas; Mes – gamtos vaikai; Aušros g. viešųjų erdvių sutvarkymas; Vyžuonos parko ir prieigose esančių viešųjų erdvių sutvarkymas; Utenio stadiono rekonstrukcija; Utenio aikštės pastatų fasadų ir viešųjų erdvių sutvarkymas; Krašiuonos upės krantinių ir prieigų sutvarkymas; viešosios infrastruktūros sutvarkymas Utenos rajono Saldutiškio miestelyje; viešosios infrastruktūros sutvarkymas Utenos rajono Vyžuonų miestelyje; viešosios infrastruktūros sutvarkymas Utenos rajono Užpalių miestelyje; viešosios infrastruktūros sutvarkymas Utenos rajono Daugailių miestelyje; viešosios infrastruktūros sutvarkymas Utenos rajono Tauragnų miestelyje.
- Medžių lajų kompleksas, Šventosios kairiojo kranto sveikatingumo tako etapas, Kalitos kalno etapai, Anykščių menų centro – menų inkubatoriaus įrengimo pabaiga. Įvairiomis formomis per įvairias priemones ES parama per pastaruosius 3 metus panaudota ~ 10–15 su turizmo plėtra susijusiems projektams. Šiuo metu gauta naujojo šaukimo (2014–2020 m) parama 2 turizmo srities projektams. Procesas vyksta: priduodamos arba dar rengiamos naujos paraiškos.
- Šiuo metu vykdomi du turizmo e-rinkodaros projektai: „Molėtų ir aplinkinių rajonų kultūros ir gamtos paveldo objektų viešinimas išplėtos realybės priemonėmis“, „Turizmo e-rinkodaros priemonių taikymas Rytų Aukštaitijos žinomumui ir lankomumui didinti“.

Darnios turizmo sektoriaus plėtros veiksnių vertinimo turistiniuose regionuose suvestinė

Darnios turizmo sektoriaus plėtros veiksniai (esama situacija ir tendencijos)			Turistiniai regionai						
			Rytų Aukštaitijos regionas	Vilniaus regionas	Pajūrio regionas	Nemuno žemupio regionas	Pietų Dzūkijos regionas	Žemaitijos aukštumų regionas	Bendras vidurkis
Tvarumas	Turizmo pasiekiamumas ir prieinamumas	Dabartinė situacija	5	5	4,75	6,25	6,67	6,63	5,72
		Tendencijos	7,25	7,33	7	7,5	7,33	7,67	7,35
Tvarumas	Užsienio turistų apsilankymas	Dabartinė situacija	6	9,33	6,25	6,75	8,33	7,67	7,39
		Tendencijos	8,25	10	6,75	7,75	9	8,67	8,4
Atsparumas	Turizmo paslaugų sertifikavimas	Dabartinė situacija	2,75	6,33	2,5	5	6	6,67	4,89
		Tendencijos	4	7,67	4,5	6,25	7,67	7	6,18
Atsparumas	Tarptautinius sertifikatus turintys	Dabartinė situacija	3,75	8	4,25	5	5,33	6	5,39
		Tendencijos	5	9	6	6,25	6,33	7,33	6,65
Tausumas	Ekologinio turizmo plėtojimas	Dabartinė situacija	6	8	4	7,5	6,67	7,33	6,58
		Tendencijos	8,25	8,67	4,75	8	7,33	8,33	7,56
Tausumas	Vandens turizmo maršrutai	Dabartinė situacija	6	6,33	6,75	7,25	7,33	7	6,78
		Tendencijos	8,25	9	8,25	8,5	8,67	7,67	8,39
Tausumas	Vandens turizmo infrastruktūra	Dabartinė situacija	5,75	8	7	7	5,67	7,33	6,79
		Tendencijos	8	9,33	8,5	8	7	8	8,14
Tausumas	Dviračių turizmo infrastruktūra	Dabartinė situacija	4,75	9,33	5,75	7,25	8,33	8	7,24
		Tendencijos	6,5	8	6,75	6,75	9,33	9	7,72
Tvarumas	Bendro nacionalinio maršruto plėtojimas	Dabartinė situacija	4	7,67	6,25	5,75	8	8,33	6,72
		Tendencijos	7	9,67	7,25	6,75	8,67	9	8,05
Tausumas	Kultūros kelių plėtojimas	Dabartinė situacija	6	7,33	6,75	7,25	7,67	8	7,17
		Tendencijos	7,5	8,67	8,25	8,25	8,33	8,67	8,28
Tvarumas	Informacija turistams su specialiais poreikiais	Dabartinė situacija	5	8	3,5	5,5	8	6,67	6,11
		Tendencijos	7	8,33	5,75	8	8,67	7,33	7,51
Tvarumas	Visiems prieinamų turizmo maršrutų	Dabartinė situacija	6	7,67	5	5,5	7	6	6,2
		Tendencijos	7,5	8,67	6,25	7,5	7,67	6,67	7,38

	Vertinimas nuo 1 iki 5,9 balų
	Vertinimas nuo 6 iki 8,9 balų
	Vertinimas nuo 9 iki 10 balų

Tarptautinių turizmo sektoriaus plėtros planavimo kokybinės dokumentų analizės tyrimo rezultatai

Kategorija	Dokumentai	Dokumentų turinio analizė, siejant su konkurencingumu bei darnia plėtra
Pasaulinio lygmens dokumentai		
1.Veikiantys tiesiogiai	<i>Jungtinių Tautų rezoliucija „Keiskime mūsų pasaulį: Darnaus vystymosi darbotvarkė iki 2030 metų“; 2015 m.</i>	Turizmo sektorius minimas trijuose rezoliucijos tiksluose iš septyniolikos. Lietuvai aktualūs du minimi tikslai: - 8-o tikslo „Skatinti tvarų, įtraukų ir darnų ekonomikos augimą, našų užimtumą ir deramą darbą“ 9 uždavinys „Iki 2030 metų sukurti ir įgyvendinti politiką, skirtą darniam turizmui, kuris padeda sukurti darbo vietas, taip pat pristatyti vietos kultūrą ir produktus, plėtoti“; - 12-o tikslo „Užtikrinti darnius vartojimo ir gamybos modelius“ 12b uždavinys „Kurti ir įgyvendinti priemones, skirtas stebėti darnaus vystymosi poveikį darniam turizmui, kuris padeda kurti darbo vietas ir pristatyti vietos kultūrą ir produktus“.
2.Veikiantys netiesiogiai	<i>OECD „Tourism trends and policies 2020“</i>	Numatyti turizmo sektoriaus plėtros prioritetai ir tendencijos.
ES lygmens dokumentai		
1.Veikiantys tiesiogiai	<i>ES tvaraus turizmo strategija, 2021 m.</i>	Suformuoti darnaus, tvaraus ir atsakingo turizmo sektoriaus plėtros principai. Akcentuojamas perėjimas prie perėjimas prie tvaraus, atsakingo ir pažangiojo turizmo. Pažymima, kad darniai plėtojant turizmo sektorių, turėtų būti atsižvelgiama į dabartinę ir būsimą ekonominę ir socialinę poveikį, taip pat poveikį aplinkai, turint omenyje lankytojų, pramonės, aplinkos ir vietos bendruomenių poreikius.
	<i>Lisabonos sutartis, 2007 m.</i>	Remiantis Lisabonos sutartimi, ES tampa visateisiu juridiniu asmeniu. Lisabonos sutartyje įtvirtinti trys pagrindiniai principai: demokratinė lygybė, atstovaujamoji demokratija ir dalyvaujamoji demokratija. Dalyvaujamoji demokratija įgauna naują – piliečių iniciatyvos – formą. Lisabonos sutartimi įteisinama nauja institucinė sandara.
2.Veikiantys netiesiogiai	<i>Europos Komisijos komunikatas „Europos žaliasis kursas“; 2019 m.</i>	Numatytas siekis tapti pirmuoju neutralaus poveikio klimatui žemynu, įveikiant klimato kaitos ir aplinkos būklės blogėjimo keliamą egzistencinę grėsmę Europai ir pasauliui. Suformuoti pasiūlymai, kuriais Komisija siūlo pertvarkyti ES ekonomiką ir visuomenę, kad būtų pasiekti klimato srities užmojai.
	<i>Europos Komisijos komunikatas „Turistų lankomiausias žemynas – Europa. Nauja turizmo politika“; 2010 m.</i>	Suformuluoti keturi tikslai: 1) didinti Europos turizmo sektoriaus konkurencingumą (siūlyti įvairesnių turizmo paslaugų, diegti naujoves turizmo pramonėje, tobulinti profesinius įgūdžius, ilginti turizmo sezoną, gerinti turizmo sektoriaus socialines ir ekonomines žinias); 2) skatinti tausaus, atsakingo ir kokybiško turizmo vystymąsi; 3) įtvirtinti ir propaguoti tausaus ir kokybiško Europos, kaip ankytinių vietų visumos, turizmo įvaizdį bei 4) atsižvelgti į turizmą rengiant politines ir finansines ES priemones. Lietuvai aktualūs visi keturi tikslai.
	<i>Europos Komisijos komunikatas „ES ekonomikos augimo ir darbo vietų kūrimo plėtojant pakrančių ir jūrų turizmą strategija“; 2014 m.</i>	Dokumente akcentuojama pakrančių ir jūrų turizmui būdinga sezoniškumo problema, kurią siūloma spręsti „strategijomis, pagrįstomis novatoriškomis ir patraukliomis politikos priemonėmis ir produktais, kad būtų panaudotas turistų, kurie gali keliauti ne turistinio sezono metu, potencialas“, taip pat dėl sezoniškumo poveikio ir ribotų karjeros galimybių turizmo sektorius pritraukia nepakankamai kvalifikuotų darbuotojų. Siekiant aplinkai užkraunamos naštos mažinimo, Komisija ragina sektorių plėtoti ir skatinti ekologinį turizmą ir kitus darnius turizmo sektoriaus produktus.
	<i>Europos Komisijos komunikatas</i>	Komunikate numatytas bendros vizų politikos įgyvendinimas ir plėtojimas ekonomikos augimui ES paskatinti bei pagal vizų kodeksą patobulintas vizų

	<p><i>Europos Komisijos komunikatas „Bendros vizų politikos įgyvendinimas ir plėtojimas ekonomikos augimui ES paskatinti“, 2012 m.</i></p>	<p>režimo supaprastinimas, įvertinant vizų režimo supaprastinimo poveikį ES turizmo pramonei.</p>
	<p><i>Europos Komisijos komunikatas „Darnaus ir konkurencingo Europos turizmo darbotvarkė“, 2007 m.</i></p>	<p>Numatyta darnaus ir konkurencingo Europos turizmo sektoriaus plėtros veiksmų programa bei principai konkurencingam ir darniam turizmo sektoriui plėtoti, įvertinant suinteresuotųjų šalių, Europos Komisijos vaidmenį, akcentuojant dalyvių santalką žinioms įgyti ir dalytis, skatinant patraukliausias turizmo vietas, naudojant ES finansines priemones, integruojant tvarumą ir konkurencingumą į Komisijos politikos sritis.</p>

Šaltinis: sudaryta autorės pagal tarptautinius turizmo sektoriaus plėtros planavimo dokumentus.

Nacionalinių turizmo sektoriaus plėtros planavimo kokybinės dokumentų analizės tyrimo rezultatai

Dokumentai	Dokumentų turinio analizė, siejant su konkurencingumu bei darnia plėtra	Sąsajos su tarptautinio lygmens dokumentais
Nacionalinio lygmens dokumentai		
<i>Nacionalinis pažangos 2021-2030 planas</i>	Plane numatomi ilgalaikiai strateginiai tikslai, pažangos uždaviniai ir kiekybiniai pažangai matuoti skirti rodikliai su siektinomis reikšmėmis 2030 metams. Taip pat numatytos veiklos, susijusios su konkurencingumo didinimu, plėtojant turizmą – siekti, kad pasaulio kelionių ir turizmo konkurencingumo indeksas iš 59 pozicijos (2019 m.) pasiektų 49 poziciją (2030 m.)	Planas rengtas, atsižvelgiant į „Lietuvos pažangos strategiją „Lietuva 2030“, Nacionalinio saugumo strategiją, Jungtinių Tautų Darnaus vystymosi darbotvarkę 2030 ir kitus tarptautinius susitarimus, įsipareigojimus bei ES teisės aktus ir kt.
<i>Valstybės pažangos strategija „Lietuva 2030“</i>	Valstybės ilgalaikės raidos strategijos pagrindinis tikslas – sukurti palankią aplinką plėtoti šalies materialinei ir dvasinei gerovei, kurią apibendrintai nusako žinių visuomenė, saugi visuomenė ir konkurencinga ekonomika. Strategijoje nustatyti turizmo teisinio reguliavimo, administravimo, regioninio planavimo ir kurortų raidos, išteklių naudojimo, viešosios infrastruktūros ir produktų, o statistinės apskaitos ir tyrimų, įvaizdžio formavimo ir skatinimo bei o žmoniškųjų gebėjimų plėtros principai ir tendencijos.	Strategija remiasi Nacionalinio saugumo strategijos nuostatomis
<i>Nacionalinė darnaus vystymosi strategija, 2011 m</i>	Strategijoje numatyti Lietuvos darnaus vystymosi prioritetai ir principai, taip pat ilgalaikiai ir trumpalaikiai turizmo sektoriaus plėtros tikslai bei uždaviniai, planuojant ir vykdam teritorinę turizmo sektoriaus plėtrą, įgyvendinant turizmo infrastruktūros projektus nacionaliniu ir savivaldybių lygmenimis. Šiame dokumente darnus vystymasis yra įteisintas kaip pagrindinė ilgalaikė Lietuvos visuomenės vystymosi	Strategijos prioritetai ir tikslai suformuluoti vadovaujantis nacionaliniais interesais, jau parengtais strateginiais dokumentais, Jungtinių Tautų ir 2006 metais atnaujintos ES darnaus vystymosi strategijos nuostatomis.
<i>Lietuvos Respublikos teritorijos bendrasis planas</i>	Išskirti pagrindiniai veiksniai, įtakojantys rekreacinių teritorijų diferencijavimą, naudojimą ir kryptis bei tvarkymą. Pagrindinis tikslas - darnus teritorijų ir infrastruktūros vystymasis.	Bendrasis planas rengtas, atsižvelgiant į strateginius šalies dokumentus.
<i>Lietuvos regioninės politikos Baltoji knyga, 2017</i>	Dokumentas grįstas LR regioninės plėtros įstatymu, numatančiu regioninės politikos tikslą: mažinti socialinius ir ekonominius skirtumus tarp regionų ir pačiuose regionuose, skatinti visoje valstybės teritorijoje tolygią ir tvarią plėtrą.	Dokumentas rengtas, atsižvelgiant į strateginius šalies dokumentus.
Sektorinio lygmens dokumentai		
<i>Lietuvos turizmo plėtros 2014-2020 m. programa</i>	Programos tikslas – didinti Lietuvos turizmo sektoriaus konkurencingumą, kuris vertinamas pagal turizmo konkurencingumo reitingą bei pajamas iš atvykstantojo turizmo. Programoje įvertintos šalies turizmo raidos tendencijos ir, vadovaujantis nacionaliniais, regioniniais bei kitais turizmo sektoriaus strateginiais dokumentais bei atlikta turizmo plėtros galimybių ir turizmo sektoriaus būklės analize, numatyti Lietuvos turizmo plėtros ir investicijų į turizmą prioritetai bei priemonės nustatytiems uždaviniams įgyvendinti 2014-2020 metų laikotarpiu.	Programa rengta, atsižvelgiant į Europos Komisijos 2010 m. birželio 30 d. komunikatą Nr. KOM (2010) 352 „Turistų lankomiausias žemynas – Europa. Nauja turizmo politika“ ir kitus nacionalinius strateginius dokumentus, studijas ir tyrimus.
<i>Lietuvos turizmo rinkodaros 2014–2020 m. strategija</i>	Pateikti pasiūlymai, susiję su Lietuvos, kaip turistinės vietovės, žinomumo didinimu, konkurencingų turizmo produktų kūrimu, veiksmingos rinkodaros įgyvendinimo ir efektyvių komunikacijos kanalų diegimu. Strategijoje nustatytos prioritetinės turizmo rinkos. Išskirtos keturios	Strategija parengta, vadovaujantis Lietuvos, Europos ir pasaulio turizmo sektoriaus plėtros tendencijomis, siekiant įgyvendinti Lietuvos turizmo

	<p>prioritetinių rinkų grupės: tikslinės (svarbiausios), svarbios, tolimosios ir perspektyvinės. Taip pat Strategijoje išskirti prioritetai pagal turizmo rūšis: kultūrinis, ekologinis, sveikatos, dalykinis, aktyvaus poilsio ir kaimo. Strategijoje numatytos turizmo plėtros tendencijos, susijusios su vartotojų elgsenos pokyčiais. Strategijoje akcentuojama, kad, didinant Europos turizmo sektoriaus konkurencingumą, Europos Komisija rekomenduoja: siūlyti įvairesnių turizmo paslaugų; naudoti naujoves ir IT turizme; tobulinti profesinius įgūdžius; ilginti turizmo sezoną; skatinti tarpvalstybines iniciatyvas turizme (maršrutai, dviračių trasos ir kita); skatinti tausaus ir kokybiško turizmo vystymąsi.</p>	<p>plėtros 2014–2020 metų programą.</p>
<p><i>LR darniojo turizmo plėtros gairės, 2017</i></p>	<p>Numatyti siektini darniojo turizmo plėtros rezultatai, susiję su turizmo sektoriaus konkurencingumu</p>	<p>Gairės rengtos, atsižvelgiant į LR turizmo įstatymą, LR regioninės plėtros įstatymą, Lietuvos turizmo plėtros 2014-2020 m. programą ir kitus LR teisės aktus.</p>
<p><i>Lietuvos kurortų plėtros koncepcija, 2002.</i></p>	<p>Suformuotos svarbiausios valstybės kurortų politikos nuostatos, pateikiamas kurortų ekonominės būklės įvertinimas, trumpa socialinės aplinkos analizė, aplinkos ir gamtinių išteklių, paslaugų teikimo sistemos, sanatorinių paslaugų vartotojų analizė, išskirti svarbiausieji kurortų plėtros tikslai bei suformuluotos kurortų funkcijos.</p>	<p>Koncepcija rengtas atsižvelgiant į Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų ilgalaikę strategiją.</p>

Šaltinis: sudaryta autorės pagal nacionalinius ir sektorinius Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros planavimo dokumentus.

Turizmo sektoriaus valdymas Lietuvoje

LR Ekonomikos ir inovacijų ministerija (37 straipsnis)
<p>Strateginis Lietuvos turizmo politikos formavimas ir turizmo veiklos planavimas:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Dalyvauja rengiant Nacionalinį pažangos planą dėl turizmo politikos pažangos uždavinių nustatymo. 2. Formuoja valstybės politiką turizmo srityje, organizuoja, koordinuoja ir kontroliuoja jos įgyvendinimą. 3. Rengia turizmo politikos pažangos uždavinius įgyvendinančias nacionalines plėtros programas ir (arba) priemones, organizuoja, koordinuoja ir kontroliuoja jų įgyvendinimą. <p>Tarptautinio bendradarbiavimo turizmo srityje funkcijos:</p> <ol style="list-style-type: none"> 4. Dalyvauja tarptautinių turizmo ir su turizmu susijusių institucijų ir organizacijų, formuojančių turizmo politiką, veikloje. <p>Kurortų ir kurortinių teritorijų plėtra:</p> <ol style="list-style-type: none"> 5. Rengia ir teikia pasiūlymus Vyriausybei dėl kurortų ir kurortinių teritorijų plėtros klausimais. <p>Kitos veiklos:</p> <ol style="list-style-type: none"> 6. Atlieka kitas LR Turizmo įstatyme ir kituose turizmo veiklą reglamentuojančiuose teisės aktuose nustatytas funkcijas.
LR Vyriausybės įgaliotos institucijos⁹⁸ kompetencijos (38 straipsnis)
<p>Šalies turizmo politikos įgyvendinimas:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Įgyvendina turizmo politiką turizmo paslaugų teikėjų veiklos priežiūros srityje. <p>Veiklos priežiūros funkcijos:</p> <ol style="list-style-type: none"> 2. Atlieka kelionių organizatorių, kelionių pardavimo agentų, turizmo paslaugų rinkinių pardavėjų, apgyvendinimo paslaugų teikėjų priežiūrą. 3. Atstovauja turistų interesams kelionių organizatoriaus ir turizmo paslaugų rinkinio pardavėjo nemokumo ar bankroto atvejais ir organizuoja turistų grąžinimą į pradinę išvykimo vietą ekonomikos ir inovacijų ministro nustatyta tvarka. <p>Kitos veiklos:</p> <ol style="list-style-type: none"> 4. Atlieka kitas LR turizmo įstatyme ir kituose teisės aktuose, kurių laikymosi priežiūra priskirta Vyriausybės įgaliotos institucijos kompetencijai, nustatytas funkcijas.
Viešoji įstaiga „Keliauk Lietuvoje“ (39 straipsnis)
<p>Strateginių dokumentų ir plėtros projektų rengimas ir įgyvendinimas:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Įgyvendina turizmo politikos pažangos uždavinius įgyvendinančių nacionalinių plėtros programų priemones ir jas įgyvendinančius projektus turizmo rinkodaros srityje. 2. Rengia ir įgyvendina valstybinės reikšmės viešosios turizmo infrastruktūros, rinkodaros projektus turizmo srityje. <p>Rinkodaros ir turizmo skatinimo funkcijos:</p> <ol style="list-style-type: none"> 3. Atlieka Lietuvos turizmo paslaugų ir produktų tyrimus. 4. Dalyvauja inicijuojant ir įgyvendinant turizmo rinkodaros srities tarptautinio bendradarbiavimo priemones. <p>Valstybės turizmo įvaizdžio kūrimas ir žinomumo didinimas:</p> <ol style="list-style-type: none"> 5. Teikia viešąsias paslaugas, rengdama ir įgyvendindama projektus, skirtus valstybės turizmo įvaizdžio kūrimo ir žinomumo didinimui bei atvykstamojo ir vietinio turizmo plėtrai. 6. Kuria Lietuvos turizmo maršrutus. <p>Kitos veiklos:</p> <ol style="list-style-type: none"> 7. Atlieka kitas funkcijas, susijusias su Lietuvos Respublikos, kaip turistinės vietovės, žinomumo didinimu bei atvykstamojo ir vietinio turizmo plėtra.
Savivaldybių kompetencijos (40 straipsnis)
<p>Turizmo verslo skatinimas ir TIC steigimas:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Skatina turizmo verslą kaip darbo vietų kūrimo ir gyventojų užimtumo priemonę. 2. Steigia savivaldybių turizmo informacijos centrus. <p>Strateginių dokumentų ir plėtros projektų rengimas ir įgyvendinimas:</p> <ol style="list-style-type: none"> 3. Turizmo politikos pažangos uždavinius įgyvendinančių nacionalinių plėtros programų priemones įgyvendina per savivaldybės planavimo dokumentus. 4. Rengia ir įgyvendina viešosios turizmo ir poilsio infrastruktūros projektus. <p>Rekreacinės veiklos priemonių planavimas ir įgyvendinimas:</p> <ol style="list-style-type: none"> 5. Planuoja ir įgyvendina priemones, reikalingas rekreacinių teritorijų apsaugai, poilsio ir turizmo veiklai šiose teritorijose plėtoti, tvarko rekreacinių teritorijų apskaitą, tvirtina rekreacinių teritorijų naudojimo reglamentus. <p>Kitos veiklos:</p> <ol style="list-style-type: none"> 6. Atlieka kituose turizmo veiklą reglamentuojančiuose teisės aktuose nustatytas funkcijas.

⁹⁸ Lietuvos vartotojų teisių apsaugos tarnyba.

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

RAMUTĖ NARKŪNIENĖ

LIETUVOS TURIZMO SEKTORIAUS PLĖTROS TENDENCIJŲ MODELIAVIMAS
DIDINANT TURISTINIŲ REGIONŲ KONKURENCINGUMĄ DARNIOS PLĖTROS
KONTEKSTE

Daktaro disertacijos santrauka
Socialiniai mokslai, vadyba (S 003)

Vilnius, 2022

Mokslo daktaro disertacija rengta 2015–2021 metais Mykolo Romerio universitete pagal Vytauto Didžiojo universitetui su Klaipėdos universitetu, Mykolo Romerio universitetu ir Vilniaus universitetu Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2019 m. vasario 22 d. įsakymu Nr. V-160 suteiktą doktorantūros teisę.

Mokslinis vadovas:

prof. dr. Vladimiras Gražulis (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, vadyba S 003).

Mokslo daktaro disertacija ginama Vytauto Didžiojo universiteto, Klaipėdos universiteto, Mykolo Romerio universiteto ir Vilniaus universiteto Šiaulių akademijos vadybos mokslo krypties taryboje:

Pirmininkas:

prof. dr. Tadas Sudnickas (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, vadyba S 003).

Nariai:

prof. dr. Vilma Atkočiūnienė (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, vadyba S 003);

prof. dr. Iveta Mietule (Rezeknės technologijų akademija, Latvijos Respublika, socialiniai mokslai, ekonomika S 004);

prof. dr. Skaidrė Žičkienė (Vilniaus universiteto Šiaulių akademija, socialiniai mokslai, vadyba S 003);

prof. dr. Brigita Žuromskaitė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, vadyba S 003).

Daktaro disertacija bus ginama viešame Vadybos mokslo krypties tarybos posėdyje 2022 m. vasario 11 d. 10 val. Mykolo Romerio universitete, I-414 auditorijoje.

Adresas: Ateities g. 20, 08303 Vilnius.

Daktaro disertacijos santrauka išsiųsta 2022 m. sausio 11 d.

Daktaro disertaciją galima peržiūrėti Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje (Gedimino pr. 51, Vilnius) ir Klaipėdos universiteto (K. Donelaičio a. 3, Klaipėda), Mykolo Romerio universiteto (Ateities g. 20, Vilnius), Vilniaus universiteto Šiaulių akademijos (Vytauto g. 84, Šiauliai), Vytauto Didžiojo universiteto (K. Donelaičio g. 52, Kaunas) bibliotekose.

SANTRAUKA

Temos aktualumas. Turizmas – tarpdisciplininis mokslas, kurio pagrindą mokslininkai traktuoja skirtingai. Cooper, Hall, 2000; Elliott, 1997; Gartner, 1996 ir kiti teigia, kad turizmo sektorių analizuoja penkios mokslo šakos: ekonomika, sociologija, psichologija, antropologija ir geografija. Toks tarpdisciplininis turizmo sektoriaus tyrimo aspektas išryškina turizmo kompleksiskumą (turizmui kaip mokslui bei turizmui kaip ūkio sektoriui). Daugelis mokslininkų ir politikos formuotojų turizmo sektorių traktuoja kaip sudėtingą kompleksinį fenomeną, kuriam būtini moksliniai tyrimai ir konceptualios žinios (Cohen, 2002).

Nuo 1990 metų akademinuose sluoksniuose dominuojančia mokslinio diskurso tema tapo darni turizmo sektoriaus plėtra (Sharpley, 2009). Padidėjęs susidomėjimas darnia turizmo sektoriaus plėtra tarp akademinų disciplinų atstovų išaugo kartu su turizmo sektoriaus, kaip daugialypio ir sudėtingo psichologinio, socialinio, ekonominio, erdvinio ir kultūrinio reiškiniu, plėtojimu (Przeclawski, 2010). Kaip teigia Čiegis et al. (2005), darna, kaip universalus empirinis fenomenas, formuojasi palaipsniui ir ilgainiui nuo dviejų dimensijų darnos – ekonomikos ir aplinkos – perėjo į keturių dimensijų darną, kuri be dviejų minėtųjų dar apima socialinę bei politinę ar institucinę. Daroma prielaida, kad ateityje darnios plėtros koncepcija taps dar sudėtingesniu ir sunkiau valdomu reiškiniu, apimančiu vis daugiau aplinkos dimensijų, taip pat visose valdymo veiklose teks įvertinti vis daugiau veiksmų bei taikyti sisteminių požiūrių (Čiegis et al., 2005). Iki šiol trūksta sisteminio arba kompleksinio požiūrio į darnios plėtros reiškinių mokslinį pažinimą, nes vyrauja fragmentiškumas kalbant apie tam tikros aplinkos – socialinės, ekonominės, ekologinės ar technologinės – suvokimą nacionaliniame ir tarptautiniame lygmenyse (Melnikas, 2011). Darni plėtra yra siekiamybė, mobilus tikslas, besikeičiantis kartu su žiniomis, asmeninėmis ir visuomenės vertybėmis bei prioritetais, užtikrinantis ilgalaikį darnumo socialinį vystymą, orientuotą į visuomenės gerovę, gyvenimo kokybę, išsilavinimą bei racionalumą panaudojant aplinkos išteklius institucine sistema grįstoje demokratinėje visuomenėje (Čiegis, 2008), todėl visuomet šiai sričiai bus aktualus mokslininkų ir tyrėjų dėmesys. Mokslinėje literatūroje (Bramwell, Lane, 2009; Čiegis et al., 2005; Urbanskienė ir Ligeikienė, 1999; Jagminas, Paulauskienė, 2010; Labanauskaitė, 2011) diskutuojama, kad nepaisant darniojo turizmo svarbos, darnios turizmo sektoriaus plėtros principų įgyvendinimas praktikoje kol kas yra mažas, nes darni plėtra – ilgalaikis procesas, reikalaujantis papildomų finansinių išteklių. Mokslininkai tyrinėja darnios plėtros poveikį turizmo sektoriui, nes darni plėtra yra laikoma paradigma, apibūdinančia šio sektoriaus ateitį (Grilli, Tyllianakis, Luisetti, Ferrini, Turner, 2021; Pan, Gao, Kim, Shah, Pei, Chiang, 2018 ir kiti). Dėl šios priežasties vis labiau tyrinėjami šie ryšiai, pabrėžiant turizmo sektoriaus darnios plėtros didinimo svarbą, tuo pačiu įvardijant darnią plėtrą kaip pagrindinę konkurencingumo priemonę (Niñerola, Sánchez-Rebull, Hernández-Lara, 2019; Niñerola, Sánchez-Rebull, Hernández-Lara, 2019; Goffi, Cucculelli, Masiero, 2019; Buckley, 2012 ir kiti).

Turistinio regiono konkurencingumas yra neatsiejamas nuo turizmo sektoriaus augimo ir tiesiogiai įtakoja turizmo sektoriaus plėtrą. Turizmo sektoriaus plėtojimas, laikantis darnios plėtros principų ir efektyviai panaudojant rekreacinius išteklius, gali būti regionų ekonomikos ir verslo juose plėtros variklis, nes pritraukia investicijas, sukuria darbo vietas ir padidina pajamas bei skatina paklausos augimą (Štreimikienė ir kt., 2021; 2011). Darni turizmo sektoriaus plėtra skatina konkuruoti atskirus regionus tarpusavyje, siekiant pritraukti daugiau turistų, tuo pačiu didinant turistinių regionų konkurencinius pranašumus, o regionų konkurencingumas yra neatsiejamas nuo turizmo sektoriaus augimo bei darnios plėtros. Mokslininkai (Štreimikienė, Švagždienė, Jasinskas ir Simanavičius, 2020; Petkevičiūtė, Balčiūnaitė, 2018; Agyeiwaah ir kt., 2017; Bramwell et al., 2017; Kangwa, 2017; Pjerotic, 2017; Pjerotic ir kt., 2017; Waseema, 2017; Mihalić ir kt., 2016; Čiegis, Dilius, Girdzijauskas, ir kiti, 2015; Ruhanen et al., 2015) atkreipia dėmesį į darnios plėtros svarbą turistinio regiono konkurenciniams pranašumams formuoti, o tuo pačiu ir regiono konkurencingumui didinti. Darni turizmo sektoriaus plėtra taip pat yra konkurencingos turizmo sistemos kūrimo prielaida. Tačiau netinkamai planuojama ir vykdoma turizmo sektoriaus veikla gali daryti žalą gamtai ir kultūros paveldui, bloginti gyvenamosios aplinkos kokybę, skatinti tradicinės kultūros nykimą bei didinti socialinį neteisingumą. Pagaliau turizmas gali ne tik padaryti daug žalos visuomenei ir aplinkai, bet ir susinaikinti pats, sunaikindamas išteklius, kuriais jis remiasi. Todėl visiems dalyvaujantiems turizmo sektoriaus veikloje tenka didžiulė atsakomybė už savo veiksmus ir jų daromą poveikį (Čiegis, Dilius, Girdzijauskas, ir kt., 2015). Turizmo sektorius Lietuvoje yra palyginti jauna ūkio šaka: šio sektoriaus nacionalinė politika, šalyje prasidėjo tik 1992 metais, po nepriklausomybės atkūrimo, todėl ypatingai aktualu yra analizuoti turizmo sektorių visais aspektais, tiek moksliniu, tiek ekonominiu ir pan.

Darnios turizmo sektoriaus plėtros sąvoka apima tokias sąvokas, kaip darnumas, tvarumas, tausumas, atsparuma ir kt. Su darniuoju turizmu siejamos ir tokios sąvokos, kaip atsakingas turizmas, sąžiningas turizmas (angl. fair tourism) ir pan., todėl itin aktuali mokslinių tyrimų reikšmė turizmo sektoriuje, siekiant, kad sektorius išliktų gyvybingas net ir ištikusių krizių metu. Pavyzdžiui, COVID-19 pandemijos sukelta pasaulinė krizė atskleidė turizmo sektoriaus neatsparumą ilgalaikiam pandemijos poveikiui (Ntounis et al, 2021; Khalid et al, 2020; Chowdhurym et al, 2019 ir kt.). Jamal ir Budke (2020) pastebi, kad, siekiant planuoti ir valdyti turizmo sektoriaus atsparumą, reikės didesnio suinteresuotųjų šalių bendradarbiavimo.

Vertinant turizmo sektorių kaip ūkio sektorių, Jungtinių Tautų Pasaulio turizmo organizacijos (toliau - JT PTO) ir Pasaulio kelionių ir turizmo tarybos (toliau - PKTT) duomenimis, turizmas yra vienas iš didžiausių ekonominių sektorių pasaulyje. JT PTO duomenimis, iki COVID - 19 pandemijos buvo fiksuojamas tarptautinių kelionių augimas, kuris per 2018 metus sudarė 6 proc. ir pasiekė 1,4 mlrd. kelionių⁹⁹. Sparčiam turizmo sektoriaus augimui didžiausią įtaką padarė globalizacijos procesas bei bendrosios visuomenės vystymosi tendencijos. Dar 2019 m. pabaigoje turizmo sektorius kelionių ir turizmo industrijos pasaulio ekonomikos žemėlapyje užėmė beveik 9 proc., tačiau dėl COVID-19 viruso

⁹⁹ Jungtinių tautų pasaulio turizmo organizacija. Prieiga per internetą: <https://www.unwto.org/>.

kilusi pandemija ši sektorių sustabdė akimirksniu. COVID-19 pandemijos sukelta pasaulinė krizė padarė milžinišką poveikį turizmo sektoriaus plėtrai. 2020 metais turizmo sektoriuje buvo prarasta 62 mln. darbo vietų, o visame pasaulyje šiame sektoriuje dirbo 272 mln. darbuotojų (palyginimui 2019 m. turizmo sektoriuje dirbo 334 mln. darbuotojų)¹⁰⁰.

Darnios turizmo sektoriaus plėtros bei darnios regionų plėtros aktualumas atsispindi ir strateginiuose skirtingų lygmenų dokumentuose: pasaulinio lygmens, Europos Sąjungos lygmens, nacionalinio lygmens bei sektorinio lygmens. 2021 metų kovo 25 d. priimtoje ES tvaraus turizmo strategijoje atkreipiamas dėmesys į turizmo sektoriaus poveikį, skatinant subalansuotą regioninę struktūrą, teigiamą poveikį regioninei plėtrai ir biologinės įvairovės išsaugojimui, socialinės gerovės ir vietos bendruomenių ekonominio saugumui ir t.t.¹⁰¹ 2014 m. Europos Komisijos priimtame Komunikate, remiančiame Europos Sąjungos poziciją darnios plėtros tikslų klausimais tarp įvardytų prioritetinių sričių – skurdo, nelygybės, sveikatos, maisto saugos, švietimo, lyčių lygybės, vandens ir sanitarijos, tvarios energijos, tvaraus vartojimo ir gamybos, biologinės įvairovės, dirvožemio skurdimo, jūros ir vandenynų problematika. Atsižvelgiant į Lietuvos situaciją, vienu pagrindinių Lietuvos darnaus vystymosi strategijos prioritetų pasirinktas nuosaikus, darnus ūkio vystymasis ir regionų ūkio plėtra¹⁰². Dėmesys darnios plėtros principams bei darniai regionų plėtrai atsispindi Nacionaliniame pažangos plane 2021-2030 (toliau - NPP). Viename iš NPP uždavinių numatoma geriau išnaudoti turizmo sektoriaus potencialą šalies pažangai - laikantis darnumo principų ir taikant inovatyvius sprendimus, skaitmeninimo galimybes, specializuojant paslaugas konkrečioms rinkoms, tikslinėms grupėms. Plane numatoma subalansuotai ir tvariai plėtoti aktualias turizmo sektoriaus kryptis, didinant turizmo sektoriaus srityje kuriamą pridėtinę vertę ir mažinant sezoniškumą, ypač daug dėmesio skirti vietos ir regionų savitumui, skatinti keliautojus daugiau laiko praleisti šalies regionuose. Turizmo sektoriaus plėtrai Lietuvoje keliamas tikslas – iki 2030 metų pasiekti 49 vietą Kelionių ir turizmo konkurencingumo indekse (2019 m. – 59 vieta)¹⁰³. Ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo plane (RRF) taip pat numatomos lėšos, skirtos spręsti COVID-19 pandemijos socialinio poveikio problemas, kartu užtikrinant, kad jų ekonomikose būtų vykdomos žalioji ir skaitmeninė pertvarkos ir jos taptų tvaresnės ir atsparesnės. Lietuvos Respublikos darniojo turizmo plėtros gairėse (2017) (toliau – Gairės) vienas iš išskirtų darnios turizmo sektoriaus plėtros skatinimo prioritetų – regioninio turizmo sektoriaus plėtros, kaip vieno iš strateginių Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros, tikslų įtvirtinimas.

¹⁰⁰ World Travel & Tourism Council. Travel & Tourism Economic Impact 2021.

¹⁰¹ ES tvaraus turizmo strategija. Prieiga per internetą: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0109_LT.html.

¹⁰² Nacionalinė darnaus vystymosi strategija.

¹⁰³ Nacionalinis pažangos planas 2021-2030.

Temos iširtumas. Turizmo sektoriaus plėtros tendencijas analizavo daugelis užsienio šalių ir Lietuvos mokslininkų ir tyrėjų. Maia, Thib, Thia ir Lea (2020) nustatė, kad turizmo sektoriaus plėtrą labiausiai įtakoja turizmo infrastruktūra, turizmo ištekliai, turizmo žmogiškųjų išteklių kokybė, valdymo pajėgumai, turizmo paslaugų kokybė bei socialinis išitraukimas. Vu, Nguyen, Nguyen ir Le (2020) nustatė šiuos veiksnius, turinčius įtakos turizmo sektoriaus plėtrai: socialinis dalyvavimas; valstybės valdymo pajėgumai; turizmo sektoriaus paslaugų kokybė; turizmo sektoriaus žmogiškųjų išteklių kokybė; infrastruktūros plėtra; materialinė turizmo sektoriaus infrastruktūra ir turizmo sektoriaus ištekliai. Analizuodama veiksnius, darančius įtaką darniai turizmo sektoriaus plėtrai, Vodenskaja (2020) nustatė, kad socialiniai veiksniai turėjo didžiausią teigiamą poveikį, po to seka aplinkos veiksniai ir galiausiai ekonominiai veiksniai. Promsaka Na Sakolnakorn ir kt., 2018; Maneesaeng ir Wall, 2017; Houdement ir kt., 2017 ir kiti atkreipė dėmesį į turistų priimamus sprendimus keliauti, kurie savo ruožtu įtakoja turizmo sektoriaus plėtrą. Lietuvos mokslininkai (Žuromskaitė, 2016; Korneičiuk ir Pipirienė, 2015; Indriūnas, 2015; Paulauskienė, 2014 ir kt.) taip pat analizavo veiksnius, įtakančius turizmo sektoriaus plėtrą. Žuromskaitė (2016) prie veiksnių, skatinančių turizmo sektoriaus plėtrą, priskyrė žmonių išsilavinimą, besikeičiantį gyvenimo būdą, industrializacijos ir urbanizacijos procesus, turizmo infrastruktūros plėtrą, turizmo politiką, fizinius aplinkos pokyčius ir pan. Korneičiuk ir Pipirienė (2015) nustatė, kad turizmo sektoriaus plėtrą labiausiai įtakoja konkurencija, informacinių technologijų bei oro transporto plėtra, taip pat socialinės ir politinės vystymosi sąlygos ir kiti veiksniai. Indriūnas (2015) išskyrė turizmo sektoriaus plėtrą skatinančius veiksnius – tai turistinės vietovės / regiono turizmo ištekliai (žmogiškieji, gamtiniai, kultūriniai, finansiniai), laisvalaikio praleidimo objektai, paslaugų infrastruktūra, keleivinio transporto infrastruktūra, vietovės inžinerinė infrastruktūra, kelionių organizavimas bei turistinė informacija ir reklama. Paulauskienė (2014) nustatė skatinančius turizmo sektoriaus plėtrą veiksnius savivaldybių bei nacionaliniu turizmo sektoriaus valdymo lygmenimis ir kt.

Paminėtini darnios turizmo sektoriaus plėtros tendencijas analizavę užsienio šalių mokslininkai. Harris (2000) išskyrė tris esminius darnios turizmo sektoriaus plėtros veiksnius - ekonominis subalansuotumas, socialinis subalansuotumas ir aplinkos subalansuotumas. Hassan (2000) ir Holden (2008) išskyrė sėkmingos darnios turizmo plėtros sąlygas. Mokslininkai Luekveerawattana, 2018; Murava ir Korobeinykova, 2016; Morgan ir kt., 2015 ir kiti nustatė, kad turizmo sektoriuje ypač svarbu užtikrinti socialiai atsakingą turizmą ar darnųjį turizmą, kad būtų galima rūšiuoti atliekas, išsaugoti gamtos išteklius ir kt. Bramwell, 2015; Lane, 2009; Moscardo, 2008 darnią turizmo sektoriaus plėtrą siejo su ekosistemų išsaugojimu ir biologine įvairove, žmonių gerovės bei kultūrų tarpusavio bendravimo skatinimu, visuomenės dalyvavimu, priimant su turizmu susijusius sprendimus ir visų suinteresuotųjų šalių galimybe siekti socialinio ir kultūrinio turizmo rezultatų. Disertacijoje laikomasi požiūrio, kad tyrimo objektas yra turizmo sektorius, kurio vystymasis turi būti darnus.

Užsienio šalių ir Lietuvos mokslininkai (Agyeiwaah ir kt., 2017; Pjerotic ir kt., 2017; Kangwa, 2017; Waseema, 2017; Mihalič ir kt., 2016; Štreimikienė ir Bilanas, 2015; Fayos-Solà ir kt., 2014; Waligo, 2013; Jasinskas ir Simanavičienė, 2009; Smagurauskienė, 2009 ir kiti) savo tyrimuose bandė atsakyti į

klausimą, kaip užtikrinti sėkmingesnę ir darnesnę turizmo sektoriaus plėtrą. Tudorache ir kt., 2017; Zamfir ir Cordos, 2015 ir kiti nustatė, kad, atliekant turistinio regiono turizmo sektoriaus darnios plėtros lygi matavimus, nėra „visuotinai ir vieningai priimtose metodikos“. Mokslininkai tyrinėjo ir nustatė darnią turizmo plėtrą įtakojančius veiksnius – turizmo objektų pritaikymas neįgaliųjų reikmėms (Reyes-García, Criado-García, Camúñez-Ruíz, ir Pérez, 2021; Gkoumas, 2019; Stulpinaitė, 2016 ir kiti); turizmo paslaugų sertifikavimas kaip viena iš pagrindinių ir plačiai taikomų priemonių, užtikrinanti darnios plėtros principų integraciją turizmo sektoriuje bei sektoriaus konkurencingumą; kultūros kelių plėtojimas tampa turizmo sektoriaus plėtros turistinėje vietovėje / regione skatinimo įrankiu bei prisideda prie darniojo turizmo plėtros skatinimo prioritetų įgyvendinimo (mokslininkai Dayoub, B., Yang, P., Dayoub, A., Omran, S., ir Li, H., 2019); ekologinio turizmo plėtra (Hall ir kiti, 2013; Goosling et al., 2012; Jenkins at al., 2011 ir kiti) atvykstamojo turizmo plėtra (mokslininkai Labanauskaitė, 2011; Theobald, 2005; Žabaliūnas ir Skarbalius, 2004 ir kiti). Lenzenet al. (2018) atlikti tyrimai atskleidė, kad turizmo sektoriaus plėtra prisideda prie anglies dvideginio emisijos pasaulyje 8 proc. Hall ir kiti; 2013; Jenkins at al.; 2011; Hoffmann, 2011; Goosling et al., 2012 nustatė, kad reikia ne tik vystyti ekologinio turizmo augimą, bet ir perorientuoti turizmo sektoriaus vartojimą (mažesnis atstumas, pakartotinas naudojimas, perdirbimas, didesnė orientacija į vietinį turizmą bei didesnis trumpojo tiekimo grandinės naudojimas). Mokslininkai Štreimikienė, Švagždienė, Jasinskas ir Simanavičius (2020) nustatė darnios turizmo plėtros sąsajas su ekonominėmis, aplinkosauginėmis ir socialinėmis darnumo dimensijomis. Čiegis, Dilius, Girdzijauskas, ir kiti (2015) tyrė darnios turizmo sektoriaus plėtros aspektus.

Turizmo sektoriaus planavimo, valdymo klausimus, vyriausybių indėlį į turizmo sektoriaus valdymą nagrinėjo užsienio šalių ir Lietuvos mokslininkai Paulauskienė, 2013; Bruyn, 2011; Holloway, 2006; Jeffries, 2001; Hall, 2000; Getz, 1987 ir kiti. Mokslininkai Cohen, 2002; Cooper, Hall, 2000 ir kt. analizavo turizmo sektorių tarpdisciplininiu tyrimo aspektu, išryškino jo kompleksškumą (turizmui kaip mokslui bei turizmui kaip ūkio sektoriui). Tyrėjai Cooper, Hall (2008), nustatė, kad turizmo valdymas apima turizmo politikos formavimą, įgyvendinimą ir stebėseną, o pagrindinės vyriausybių funkcijos yra susijusios su įvairių suinteresuotųjų šalių veiksmų derinimu įvairiais lygiais, įtraukiant viešąjį ir privatų sektorius, nevyriausybinės organizacijas ir visuomenę. Hall, Scott, Gössling (2013) analizavo turizmo valdymo, plėtros ir politikos formavimo klausimus. Mokslininkai Deladem, Xiao, ir Siueia, 2020; Campos, ir Hall, 2011; Franco, ir Estevão, 2010 pabrėžia viešojo ir privataus sektorių bendradarbiavimo bei išplėtos turizmo sektoriaus planavimo ir valdymo sistemos svarbą darniai plėtojant turizmo sektorių regionuose. Taip pat akcentuojama atliekamų tyrimų turizmo sektoriaus plėtros srityje bei turizmo sektoriaus projektų rengimo ir įgyvendinimo svarba (Casado-Aranda, Sanchez-Fernandez, Bastidas-Manzano, 2021; Paulauskienė, 2013 ir kt.).

Turistinio regiono konkurencingumo srityje mokslinius tyrimus atliko užsienio šalių ir Lietuvos mokslininkai ir tyrėjai. Turistinio regiono koncepciją apibrėžė užsienio šalių ir Lietuvos mokslininkai Stange, Brown, 2011; Vaitekūnas, Povilanskas, 2011; Cooper, Hall, 2008; Carter, Fabricius, 2007; Lomine, 2007; Hartman, 2006; Tamošiūnas, 2004 ir kiti. Turistinio regiono konkurencingumo koncepciją apibrėžė

mokslininkai Oliveira ir Batista, 2021; Farinha, Bienvenido-Huertas, Pinheiro, Silva, Lança, Cronje ir Plessis, 2020; Michael, Resiger, Hayes, 2019; Maquieira, Ramos, 2016; Porter, 2003, 1990 ir kt. Turistinio regiono konkurencingumo veiksnius tyrė ir išskyrė šie užsienio šalių ir Lietuvos mokslininkai ir tyrėjai: Esses, Csete, ir Németh, 2021; ElMassah, Mohieldin, 2020; Randall, Berlina, Teräs, Rinne, 2020; Sharma ir kt., 2021; Kuščer, Eichelberger, Peters, 2021; Alvarez-Risco, Arcentales, Rosen, 2020; Filimonau ir De Coteau, 2020; Higgins-Desbiolles, 2020; Ochoa, Prayag, 2018 ir kt.. Mokslininkai Ritchie ir Crouch (1999, 2000) sukūrė pirmąjį konceptualųjį turizmo konkurencingumo modelį. Dwyer ir Kim (2003) pristatė integruotą turistinio regiono konkurencingumo modelį. Ferreira ir Estevão (2010) pasiūlė turistinio regiono konkurencingumo modelį, naudojant turizmo klasterius.

Mokslinėje literatūroje tyrėjai atkreipia dėmesį į įvairią turizmo sektoriaus plėtros problematiką, siekia atsakyti į klausimus, kokie yra Lietuvos turizmo sektoriaus plėtrai įtaką darantys veiksniai, kaip įvertinamas Lietuvos turizmo sektoriaus potencialas, kaip vyksta turizmo sektoriaus planavimas ir plėtra; kokia yra turistinio regiono kokybės vadyba; kokios yra turizmo sektoriaus valdymo tobulinimo perspektyvos Lietuvoje, kokie yra turistinio regiono konkurencingumo veiksniai; nagrinėjama konkurencingumo koncepcija; išskiriami pagrindiniai konkurencingumą lemiantys veiksniai, analizuojama jų daroma įtaka bendram konkurencingumui, tyrinėjami darnios turizmo sektoriaus plėtros aspektai. Vis dėlto reikėtų pažymėti, kad atliekami tik pavieniai tyrimai. Darni turizmo sektoriaus plėtra yra dinamiškas procesas, kuris nuolat patiria naujų iššūkių. Atsižvelgiant į tai, disertacijoje nagrinėjama turizmo sektoriaus plėtros tendencijų modeliavimo tematika, ypatingą dėmesį skiriant Lietuvos turistinių regionų konkurencingumo didinimui darnios plėtros kontekste.

Mokslinė problema formuluojama klausimu – kokios yra teorinės turizmo sektoriaus darnios plėtros prielaidos (konkurenciniai pranašumai) ir kaip gali būti modeliuojamos turizmo sektoriaus plėtros tendencijos siekiant didinti turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste.

Mokslinio tyrimo objektas – Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijos didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste.

Mokslinio tyrimo tikslas – išanalizavus turizmo sektoriaus plėtros valdymo problematikos bei turistinių regionų konkurencingumo teorines prielaidas ir atlikus empirinį tyrimą, nustatyti Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste, tendencijas ir pasiūlyti koncepcinį modelį, siekiant didinti turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste.

Siekiant iškelto tikslo, sprendžiami tokie **disertacinio darbo uždaviniai**:

1. Atskleisti turizmo sektoriaus plėtros valdymo problematiką bei išskirti darnios turizmo sektoriaus plėtros veiksnius.
2. Išanalizuoti turistinių regionų konkurencingumo teorines prielaidas, išskiriant turistinio regiono konkurencingumo veiksnius.
3. Parengti teorinėmis prielaidomis grindžiamą turizmo sektoriaus plėtros tendencijų, didinant turis

tinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste, modelį.

4. Vadovaujantis parengtu teoriniu modeliu, empiriškai išnagrinėti Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste prie laidas ir nustatyti tos plėtros tendencijas.
5. Apibendrinti Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste empirinio tyrimo rezultatus, pasiūlant modelį, kuris galėtų būti taikomas įgyvendinant darnią turizmo sektoriaus plėtrą.

Ginamieji teiginiai:

1. Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijos, siekiant didinti turistinių regionų konkurencingumą darnumo kontekste, modeliuojamos per turizmo sektoriaus transformacijas įgalinančią vadybą, vidaus turizmo augimą, didėjančią visuomenės mobilumą bei turizmo sektoriaus atsparumo stiprinimą.
2. Lietuvos turistinių regionų darnią plėtrą labiausiai skatina teisinio reguliavimo ir planavimo sistema ir žmogiškieji ištekliai, o labiausiai stabdo aplinkosauginiai veiksniai.

Kiekybinių tyrimų hipotezės:

1. Lietuvos turizmo sektoriaus plėtrai savivaldybių lygmeniu didžiausią poveikį turi tokie veiksniai, kaip turistinės vietovės vadyba, žmogiškieji ištekliai ir turizmo paslaugų kokybė.
2. Darnią turizmo sektoriaus plėtrą Lietuvos turistiniuose regionuose labiausiai stabdo turizmo paslaugų sertifikavimas bei tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų augimas.

Loginė darbo struktūra. Disertacijos darbo tikslas ir uždavinių seka atsispindi disertacijos loginėje struktūroje, kurią sudaro trys skyriai. *Disertacijos pirmajame skyriuje* sprendžiamas pirmasis, antrasis ir trečiasis disertacijos uždaviniai: teoriniu aspektu analizuojama turizmo sektoriaus plėtros valdymo problematika darnumo kontekste bei turistinių regionų konkurencingumas, išskiriant turistinio regiono konkurencingumo veiksnius, parengiamas teorinėmis prielaidomis grindžiamas turizmo sektoriaus plėtros tendencijų, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste, modelis.

Disertacijos antrajame skyriuje, remiantis moksline literatūra ir įžvalgomis, suformuotu teoriniu modeliu, konstruojama ir pristatoma empirinio tyrimo metodologija, pagrindžiama tyrimo logika ir pasirinktas dizainas, sprendžiamas ketvirtasis disertacijos uždavinys: atliekama turizmo plėtrai įtaką darančių veiksnių Lietuvos savivaldybėse tyrimo analizė; darnios turizmo sektoriaus plėtros Lietuvos turistiniuose regionuose tyrimo analizė; kokybinio Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų tyrimo analizė; atliekama dokumentų turinio kokybinė analizė, įvertinant teisinę turizmo sektoriaus plėtros aplinką; analizuojami skirtingų lygmenų turizmo sektoriaus planavimo dokumentai; atliekama Lietuvos turizmo sektoriaus lyginamoji konkurencingumo analizė, įvertinamos Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijos.

Disertacijos trečiajame skyriuje apibendrinami empiriniai Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste tyrimo rezultatai ir pateikiami pasiūlymai dėl Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų modeliavimo, didinant turistinių regionų

konkurencingumą darnios plėtros kontekste.

Disertacijos baigiamojoje dalyje pateikiamos išvados ir rekomendacijos. Disertacinio darbo struktūros loginė schema pateikiama 1 paveiksle.

Tyrimo metodologinį pagrindą sudaro šios koncepcijos:

Pragmatizmo filosofinė kryptis (Ackoff 1962; Morgan, 2014; Powell, 2019 ir kiti) disertaciniame darbe svarbi išryškinant veiksmingai veikiančio turizmo sistemos poveikį prioritetinių turizmo regionų, o tuo pačiu – ir šalies konkurencingumui.

Holizmo filosofinės idėjos (Smutsas, 1926; Kanišauskas, 2008; Gylys, 2013 ir kiti) yra svarbios pagrindžiant, jog turizmo sistema yra nedaloma visuma, netolygi jos elementų sumai, taip pat akcentuojant sistemos sudėtinių dalių sąryšį bei sinergijos efektą.

Pozityvizmo idėjomis (Comte (1798–1857); Mill (1806–1873); Mach (1838–1916); Avenarius (1843–1896) ir kiti) grindžiamas turizmo sistemos funkcinės struktūros verifikavimas, atliekant empirinius tyrimus.

Sistemų teorija (Parsons, 1965; Luhmann, 1990; Dunajevs, 2009 ir kiti) remiamasi, analizuojant turizmą kaip kompleksinį reiškinių. Ši teorija pagrindžia turizmo sistemą sudarančius elementus ir detalizuoja jų tarpusavio ryšius.

Suinteresuotųjų šalių teorija (Matulevičienė, 2018; Wolf, 2014; Florea ir Florea, 2013; Cooney, 2012, 2011; Lepineux, 2005; Swarbrooke, 2005; Roberts ir Mahonay, 2004; Lynch-Cerullo, Freeman 1984; Frederick ir kt., 1992 ir kiti) remiamasi, pagrindžiant suinteresuotų šalių dalyvavimą skirtingose turizmo sektoriaus veiklose.

Disertacinio darbo ribotumai:

1. Mokslinio tyrimo objektu pasirinktas vidaus turizmas, apimantis vietinį ir atvykstantąjį turizmą, atsiribojant nuo išvykstantojo turizmo.
2. Mokslinio tyrimo objektu pasirinktas turistinio regiono konkurencingumas, identifikuojant turistinio regiono konkurencingumui poveikį darančių veiksnius
3. Mokslinio tyrimo objektu pasirinkti turizmo sektoriaus plėtros veiksniai. Šie veiksniai turi tiek teigiamą, tiek neigiamą poveikį turizmo sektoriaus plėtrai. Disertacijoje išskirti neigiamą poveikį turintys turizmo sektoriaus plėtros veiksniai tyrime neanalizuojami.

Tyrimo metodai. Disertacinis tyrimas atliekamas naudojant šiuos metodus:

Mokslinės literatūros lyginamoji analizė ir apibendrinimas. Mokslinės literatūros analizė taikyta, analizuojant turizmo sektoriaus plėtros valdymo problematiką bei turistinių regionų konkurencingumą teoriniu aspektu.

Sprendžiant disertacijos uždavinius, atliekamas empirinis tyrimas, taikant kiekybinį (anketinė apklausa) tyrimo metodą. Siekiant įvertinti turizmo sektoriaus plėtros galimybes Lietuvoje savivaldybių lygmeniu (atsiribojant nuo neigiamą įtaką darančių turizmo sektoriaus plėtros veiksnių analizės) bei darnios turizmo sektoriaus plėtros galimybes Lietuvos turistiniuose regionuose, naudojamas anketinės apklausos metodas.

Kokybinis tyrimas – Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų kokybinė analizė, naudojant kombinuotą AHP (angl. analytical hierarchy process), GRA (angl. Gray relational analysis) ir daugiakriterinį vertinimo metodą (MAUT, angl. multiattribute utility theory).

Turinio analizė taikyta analizuojant empirinio tyrimo metu gautus duomenis. Remiantis kokybine turinio analize, siekiama įvertinti ekspertų nuomones ir patirtis, kurios susijusios su turizmo sektoriaus plėtra, bei atlikti palyginamąją analizę su dokumentuose deklaruojamais teiginiais.

Dokumentų turinio (content) analizė naudojama analizuojant įvairius dokumentus (teisės aktus, strateginius planavimo dokumentus, statistinius duomenis, tarptautines kelionių ir turizmo konkurencingumo ataskaitas). Siekiant nustatyti turizmo sektoriaus plėtros aspektus įvairiais lygmenimis analizuojami skirtingų lygmenų turizmo sektoriaus planavimo dokumentai (pasaulio, Europos Sąjungos, nacionaliniame ir sektoriaus lygmenų).

Darbo mokslinį naujumą ir teorinį reikšmingumą nusako šie rezultatai:

Tyrimas papildo ir prisideda prie mokslinių tyrimų, nagrinėjančių turistinių regionų konkurencingumą nacionaliniu lygmeniu bei suteikia galimybę tolimesniems tyrimams. Išanalizuota ir susisteminta mokslinė literatūra apie turizmo sektoriaus plėtros tendencijų, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste teorines prielaidas. Nustatyti turistinių regionų konkurencingumo veiksniai ir turizmo sektoriaus plėtrą skatinantys bei darnios turizmo sektoriaus plėtros veiksniai. Sukurtas modelis, kuris galėtų būti taikomas įgyvendinant darnią turizmo sektoriaus plėtrą. Atlikta teisinės turizmo sektoriaus plėtros situacijos analizė ir nustatytos Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijos. Pateikti pasiūlymai dėl Lietuvos turistinių regionų konkurencingumo didinimo darnios plėtros kontekste laikotarpiu iki 2025 m.

Praktinis disertacijos reikšmingumas: mokslinis tyrimas reikšmingas praktiniu požiūriu, nes nėra atliktų išsamių tyrimų turizmo sektoriaus darnios plėtros aspektu, nustatymui. Apibendrinus mokslinę literatūrą ir empirinio tyrimo rezultatus, pateiktos Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros, didinant turistinių regionų konkurencingumą darniai plėtojant turizmo sektorių tendencijos. Lietuvos turistinių regionų konkurencingumo didinimas, darniai plėtojant turizmo sektorių, yra aktualus tyrimų objektas tiek teoriniu, tiek ir praktiniu požiūriais, jo platesniam pažinimui ir skiriama ši disertacija.

Tyrimo metu buvo užtikrinti tokie etiniai tyrimo principai, kaip sąžiningumas, tikslus paaiškinimas, savanoriškas dalyvių sutikimas, kompetencija, supratimas, mokslininko atsakomybė, privatumas, tyrimo anonimiškumas bei konfidencialumas.

Disertacijos struktūra ir apimtis. Disertaciją sudaro įvadas, 3 skyriai, išvados, rekomendacijos, naudotos literatūros sąrašas. Disertacinio darbo apimtis – 173 puslapiai. Darbe yra 37 paveikslai ir 22 lentelės. Bibliografinį aprašą sudaro 339 pozicijų literatūros sąrašas: 306 mokslinės literatūros šaltiniai ir 33 dokumentai. Disertacijos pabaigoje pateikta 20 priedų (lentelės, klausimyno pavyzdžiai ir kiti dokumentai), papildančių tyrimo duomenis, bei išsami santrauka lietuvių ir anglų kalbomis.

Empirinių Lietuvos turistinių regionų konkurencingumo didinimo tyrimo rezultatų apibendrinimas
Atsižvelgiant į atlikto turizmo sektoriaus plėtros galimybių Lietuvos savivaldybėse tyrimo rezultatus,

galima teigti, kad turizmo sektoriaus plėtrai Lietuvos savivaldybėse galimybės yra. Šį teiginį pagrindžia įvairių turizmo rūšių bei turizmo paslaugų plėtojimas Lietuvos savivaldybėse. Remiantis atlikto tyrimo rezultatais, plėtojant turizmo sektorių Lietuvos savivaldybėse, reikėtų rūpintis turizmo specialistų kvalifikacijos kėlimu; veiklos organizavimu ir planavimu; turizmo projektų rengimu ir įgyvendinimu; skatinti viešojo ir privataus sektoriaus bendradarbiavimą. Turizmo plėtros strategijos turėjimas, tyrimai turizmo srityje bei teisinės turizmo bazės turėjimas taip pat prisideda prie sėkmingos turizmo vadybos Lietuvos savivaldybėse. Taip pat reikėtų siekti didesnės valstybės paramos turizmo sektoriaus plėtrai Lietuvos savivaldybėse.

Atlikus turizmo sektoriaus plėtros darnumo aspektu dabartinės situacijos ir jos tendencijų ateityje vertinimo turistiniuose regionuose analizę, gauti rezultatai rodo, kad turizmo specialistai visuose turistiniuose regionuose žemiausiais balais (iki 5,9 balų) įvertino nepakankamą tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų skaičiaus augimą, turizmo paslaugų sertifikavimą ir turizmo pasiekiamumą (pritaikymą žmonėms su negalia) ir prieinamumą. Analizuojant gautus rezultatus, galima pastebėti, kad, vertinant darnios turizmo sektoriaus plėtros dabartinę situaciją, vidutiniškais balais (nuo 6 iki 8,9 balų) išsiskiria Vilniaus regionas, kituose regionuose dauguma veiksnių vertinami žemesniais balais (iki 5,9 balų). Analizuojant turizmo sektoriaus plėtros darnumo aspektu situacijos ateityje vertinimą, galima pastebėti, kad aukštais balais (9 – 10 balai) vertinami tik darnios turizmo sektoriaus plėtros veiksniai Vilniaus regione. Visi kiti darnios turizmo sektoriaus plėtros veiksniai vertinami vidutiniškai (nuo 6 iki 8,9 balų). Apibendrinant, galima teigti, kad pastebima regioninė atskirtis tarp Vilniaus regiono ir periferinių regionų.

Analizuojant darnios turizmo sektoriaus plėtros problemas Lietuvos prioritetiniuose turizmo regionuose, išryškėja svarbiausios: išmanymo apie darnaus turizmo esmę bei principus stoka vietos politikoje, neišplėta infrastruktūra, ekonominė problema: nepakankamos investicijos į darnųjį turizmą. Galima išskirti šias svarbiausias veiklas darniai turizmo plėtrai visuose Lietuvos prioritetiniuose turizmo regionuose: investicijos į darnaus turizmo plėtrą; atsakingas turistų požiūris į gamtosišteklį naudojimą; turizmo plėtra, planavimas ir kontrolė.

Įvertinus darnios turizmo plėtros galimybes Lietuvos turistiniuose regionuose, galima teigti, kad turistiniai regionai turi galimybes darniai turizmo sektoriaus plėtrai. Darniai plėtojant turizmo sektorių turistiniuose regionuose, reikėtų atkreipti dėmesį į tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų skaičiaus didinimą, turizmo paslaugų sertifikavimą ir turizmo pasiekiamumą (pritaikymą žmonėms su negalia) ir prieinamumą. Taip pat reikėtų ieškoti galimybių spręsti opiausias darnios turizmo sektoriaus plėtros problemas – išmanymo apie darnaus turizmo esmę bei principus stoką vietos politikoje, ekonomines problemas: nepakankamas investicijas į darnaus turizmo sektoriaus plėtrą, neišplėtotą infrastruktūrą bei sezoniškumo mažinimą.

Apibendrinant turizmo sektoriaus plėtros tendencijų kokybinį tyrimą, remiantis ekspertų nuomone, turizmo sektoriaus darnios plėtros įgyvendinimas reikšmingai priklauso nuo žmoniškųjų veiksnių įtakos. Lietuvos turizmo sektoriui, siekiant išlikti konkurencingam, svarbu stiprinti kvalifikuotos darbo jėgos

užtikrinimą sektoriuje, akcentuojant aukštojo išsilavinimo specialistų svarbą, bei jų profesinį parengtumą. Reikšmingomis grėsmėmis įvardijamos politinės ir teisinės aplinkos veiksniais formuojamos sąlygos darniam turizmo sektoriaus plėtojimui šalyje. Analizuojant tyrimo rezultatus, galima pastebėti, kad vienas reikšmingiausių veiksnių, priskiriamų turizmo sektoriaus darnios plėtros silpnybėms yra sektoriaus aplinkosauginiai veiksniai. Nustatant Lietuvos turizmo sektoriaus prioritetines plėtros kryptis, vienu reikšmingiausių stiprybes formuojančių veiksnių ekspertai išskyrė profesionalių ir kompetentingų darbuotojų pakankamumą. Remiantis tyrimo rezultatais, antras pagal reikšmingumą buvo išskirtas organizacinis veiksnys, toks kaip turizmo sektoriaus teisinio reguliavimo ir planavimo sistema. Remiantis ekspertų nuomone, reikšmingai svarbu ir toliau stiprinti Lietuvos turizmo sektoriaus teisinio reguliavimo ir planavimo sistemą bei stiprinti turistinės informacijos teikimą turizmo informacijos centruose, taip pat išlaikyti nepaliestą unikalią Lietuvos gamtą, kaimo kraštovaizdį bei natūralius rekreacinius išteklius, svarbius ekoturizmo plėtros kontekste.

Apibendrinant Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros teisinio reguliavimo situaciją, svarbu pažymėti, kad jos esminiai procesai reglamentuoti remiantis Europos Sąjungos ir pasaulinių turizmo organizacijų teisinio reglamentavimo praktika, atsižvelgiant į Lietuvos ekonominio, socialinio ir kultūrinio gyvenimo ypatumus, todėl galima teigti, kad šalyje yra visos teisinės prielaidos sėkmingam turizmo sektoriaus plėtojimui, o pačiuose dokumentuose atsispindi esminiai darnaus vystymosi principai.

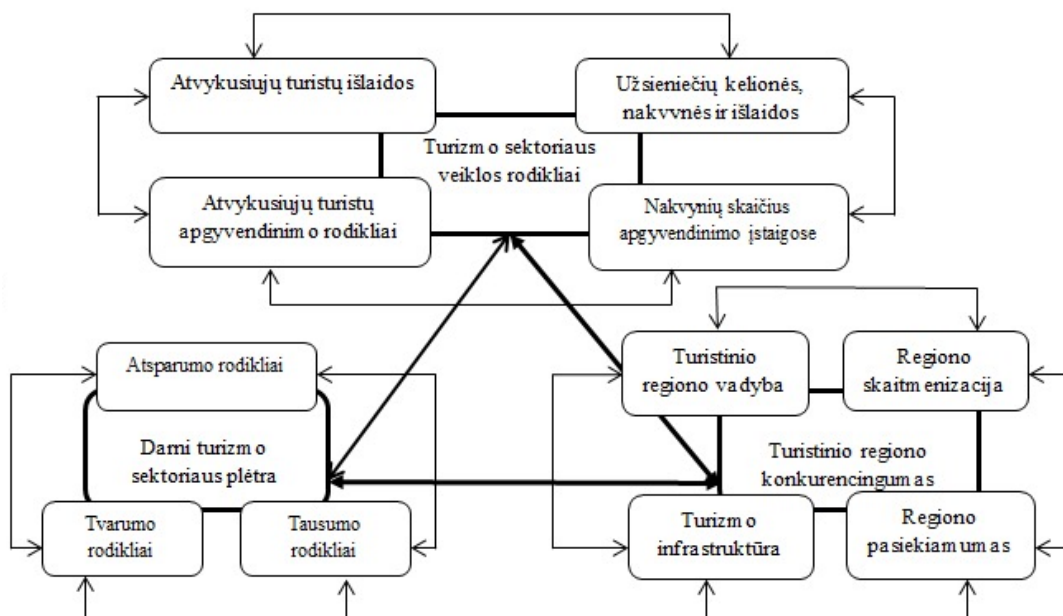
Apibendrinant dokumentų analizės tyrimo rezultatus, pasaulinio bei ES lygmens dokumentuose suformuoti darnaus, tvaraus ir atsakingo turizmo sektoriaus plėtros principai. Nacionaliniai ir sektoriaus turizmo sektoriaus strateginio planavimo dokumentai rengiami, atžvelgiant į tarptautiniuose dokumentuose iškeltus tikslus ir uždavinius turizmo sektoriaus plėtrai. Visų lygmenų (pasaulinio, ES lygmens, nacionalinio ir sektoriaus lygmenų) politiniai dokumentai padeda nukreipti turizmo sektorių darnumo link.

Atlikus Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros statistinių duomenų analizę 2016-2020 laikotarpyje, 2020 metais, lyginant su 2016 metais, dėl pandemijos COVID-19 poveikio fiksuojamas turizmo rodiklių sumažėjimas, kas rodo turizmo sektoriaus netsparumą įvairioms krizėms ir neapibrėžtomis situacijoms. Fiksuojamas vietinio turizmo augimas.

Lietuvos turizmo sektoriaus kelionių ir konkurencingumo indeksas per 2011-2019 metų laikotarpį padidėjo nuo 55 vietos iki 59 vietos. Didžiausi Lietuvos konkurenciniai pranašumai susiję su sveikata ir higiena, antroje vietoje – žmogiškieji ištekliai ir darbo rinka. Pagrindinėmis Lietuvos turizmo sektoriaus silpnybėmis išlieka gamtiniai ištekliai, turizmo ir kelionių prioritetai kultūriniai ištekliai ir verslo kelionės bei oro transporto infrastruktūra.

Remiantis atliktos mokslinės literatūros analize ir identifikavus veiksnius, didinančius Lietuvos turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste, suformuotas turizmo sektoriaus plėtros tendencijų, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste, teorinis modelis, kurio pagrindu disertacijoje formuojamas empirinis turizmo sektoriaus plėtros tendencijų, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste tyrimas.

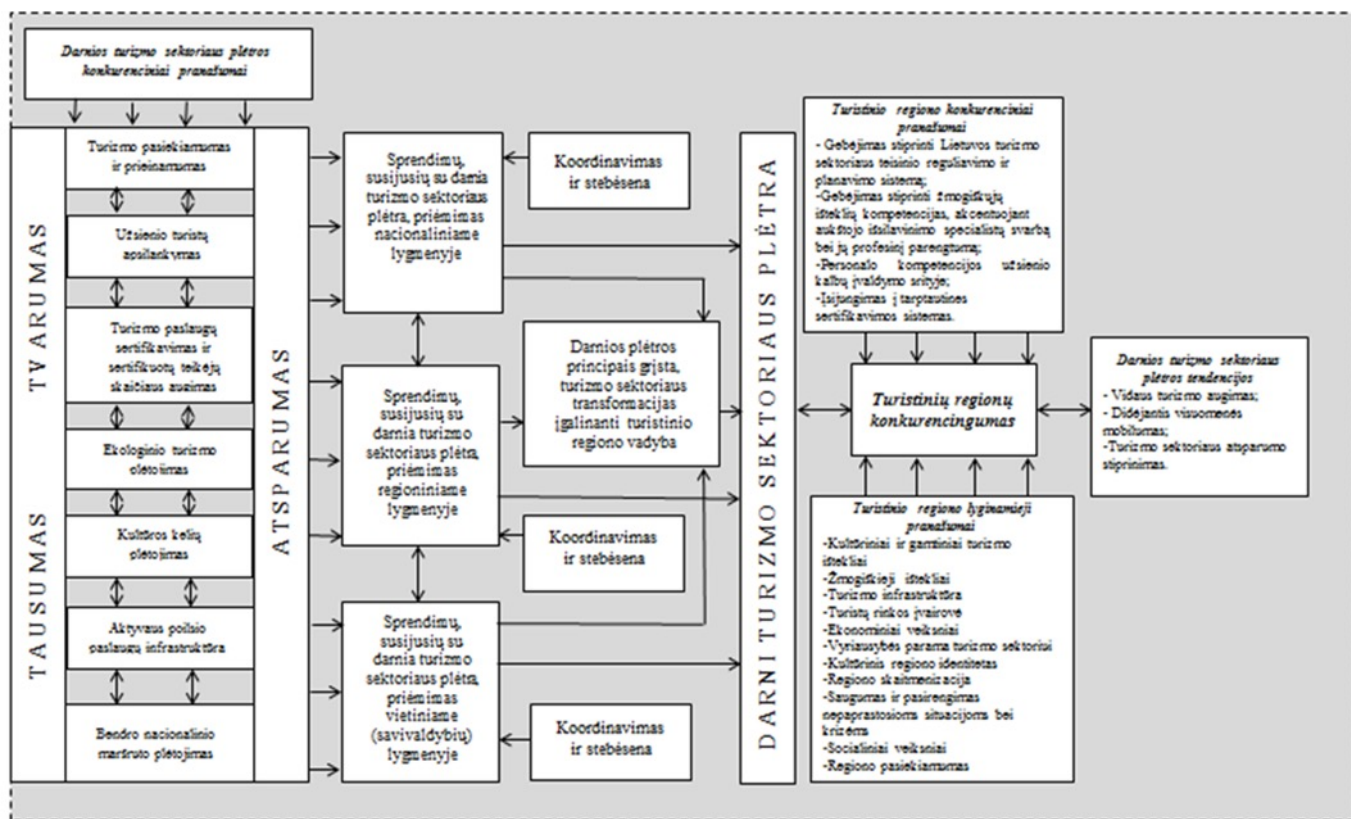
Taikant hipotetinio modeliavimo metodą bei remiantis mokslinės literatūros šaltinių analizę (Grilli, Tyllianakis, Luisetti, Ferrini, Turner, 2021; Niñerola, Sánchez-Rebull, Hernández-Lara, 2019; Goffi, Cucculelli, Masiero, 2019; Pan, Gao, Kim, Shah, Pei, Chiang, 2018; Buckley, 2012 ir kt.), buvo nustatyta, kad egzistuoja ryšys tarp turizmo sektoriaus veiklos, darnios plėtros bei turistinio regiono konkurencingumo, o tas sąsajas galima atvaizduoti taip, kaip parodyta 1 paveiksle.

1 pav. Turizmo sektoriaus veiklos rodiklių sąsaja su darnios turizmo sektoriaus plėtros ir turistinio regiono konkurencingumo veiksniais (sudaryta autorės)

Teigiama, kad turizmo sektoriaus veiklos rodikliai gali atspindėti tiek dabartinę turizmo sektoriaus ekonominę, socialinę situaciją, tiek ir gali būti numatytos tam tikros tendencijos. Remiantis moksliniais tyrimais (Grilli, Tyllianakis, Luisetti, Ferrini, Turner, 2021; Niñerola, Sánchez-Rebull, Hernández-Lara, 2019; Goffi, Cucculelli, Masiero, 2019; Pan, Gao, Kim, Shah, Pei, Chiang, 2018; Buckley, 2012 ir kt.), pastebėtina, kad darni turizmo sektoriaus plėtra daro įtaką ir nacionaliniam konkurencingumui (žr. 3.4.3. poskyrį), kur turistinio regiono konkurencingumas yra viena iš dedamųjų dalių. Tokie rodikliai, kaip verslo aplinka, saugumas, sveikata, žmogiškieji ištekliai, turizmo ir kelionių prioritetai, tarptautinis atvirumas, kainos konkurencingumas, aplinkos darna, transporto infrastruktūra, gamtiniai, kultūriniai ištekliai (žr. 3.4.3. poskyrį) yra ne tik kiekvienos šalies kelionių ir turizmo konkurencingumo rodikliai, bet ir suponuoja tiesioginę sąsają su turizmo sektoriaus darnumo veiksniais ir išmatuojamais rodikliais tokiais, kaip atsparumo rodikliai (turizmo paslaugų sertifikavimas ir tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų tiekėjų augimas); tvarumo rodikliai (turizmo paslaugų pasiekiamumas, užsienio turistų apsilankymas, bendro nacionalinio maršruto plėtojimas, informacija turistams su specialiais poreikiais, visiems prieinamų turizmo maršrutų kūrimas); tausumo rodikliai (ekologinio turizmo plėtojimas, kultūros kelių plėtojimas, vandens turizmo maršrutai, vandens turizmo infrastruktūra, dviračių turizmo infrastruktūra) ir kt. Todėl apibendrinta tyrimo metu vertinamų kintamųjų sąsajos schema atvaizduojama 1 paveiksle.

Remiantis 1 paveiksle atvaizduotais kiekybinio tyrimo kintamaisiais, turizmo sektoriaus veiklos rodikliai (žr. 3.4.4 poskyrį) ir nacionalinio konkurencingumo rodikliai (žr. 3.4.3. poskyrį) penkerių metų laikotarpiu buvo analizuojami taikant statistinių duomenų analizės metodus, o turizmo sektoriaus darnios plėtros rodikliai buvo įvertinti anketavimo būdu, taikant Likerto skalės klausimus bei apskaičiuojanti vidutinius įverčius kiekvienam iš rodiklių. Tačiau, siekiant priimti sprendimus, atsakant į probleminius klausimus, papildomai atliktas kokybinis tyrimas.

2 pav. Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste, modelis (sudaryta autorės)

Turizmo sektoriaus plėtros modelis taip pat remiasi 4 priede atvaizduotu integruotu turizmo valdymo modeliu, paremtu holistiniu požiūriu, apimančiu turizmo sektoriaus valdyme dalyvaujančių suinteresuotųjų šalių partnerystę, sprendimų priėmimą, koordinavimo ir stebėsenos sistemų sukūrimą nacionaliniu, regiono bei vietos (savivaldybių) lygmenimis. Modelyje grafiškai atvaizduota labai svarbią reikšmę turinti turizmo sektoriaus koordinavimas ir stebėseną įvairiais lygmenimis. Vienas iš pagrindinių veiksnių, lemiančių turistinio regiono plėtrą, yra turizmo sektoriaus valdymas (Bruyn, 2011), tačiau dėl sudėtinio turizmo sektoriaus pobūdžio yra gana sudėtinga suderinti skirtingų institucijų veiklą valstybiniu lygiu (Ligeikienė, 2003). Dėl šios priežasties ypač svarbus veiksnių suderinamumas ir gerų koordinacinių ryšių užtikrinimas, įtraukiant viešąjį ir privatų sektorius, nevyriausybinės organizacijas (NVO) ir visuomenę – vienas svarbiausių uždavinių, tenkančių nacionalinės turizmo politikos formuotojams, kurie turi užtikrinti turizmo politikos formavimą, įgyvendinimą ir monitoringą nuo nacionalinio iki savivaldybių lygmens (Cooper, Hall, 2008; Bruyn, 2011). Dėl to turizmo sektoriaus valdymui yra būdingi įvairių lygių horizontalieji ir vertikalieji koordinavimo ryšiai, kurie yra matomi

modelyje. Turizmo sektoriaus valdymo analizė leidžia pagrįsti skirtingų valdymo lygmenų tarpusavio integraciją ir jos svarbą užtikrinant turistinio regiono konkurencingumą darnios turizmo sektoriaus plėtros kontekste.

Kaip numatyta LR Turizmo įstatyme, turizmo sektoriaus politika Lietuvoje vykdoma nacionaliniu, regioniniu ir vietiniu (savivaldybių) lygmenimis, nes tokiu būdu galima pasiekti strateginių šalies plėtros tikslų. Turizmo sektoriaus plėtros politikos kryptis nustato Lietuvos Respublikos Seimas, tvirtindamas Lietuvos turizmo plėtros ilgalaikę strategiją. Seimas priima LR Turizmo įstatymą – pagrindinį įstatymą, reglamentuojantį turizmo sektoriaus veiklą Lietuvoje. Turizmo sektoriaus valdymo funkcijas Lietuvos Respublikoje atlieka Lietuvos Respublikos Seimas, Vyriausybė, Ekonomikos ir inovacijų ministerija, Vyriausybės įgaliota institucija¹⁰⁴, savivaldybių institucijos¹⁰⁵. 20 priede pateikiamos LR Ekonomikos ir inovacijų ministerijos, LR Vyriausybės įgaliotos institucijos, VšĮ „Keliauk Lietuvoje“ bei savivaldybių kompetencijos turizmo politikos formavimo ir valdymo srityje.

Atlikus empirinį tyrimą, buvo susieti tokie darnios turizmo sektoriaus plėtros konkurenciniai pranašumai, kaip turizmo paslaugų sertifikavimas ir sertifikuotų teikėjų skaičiaus augimas, nes paaiškėjo šių konkurencinių pranašumų sąsajos. Taip pat nustatyta, kad visi turizmo sektoriaus konkurenciniai pranašumai susiję vienas su kitu, ir tai grafiškai atvaizduota modelyje (žr. 37 pav.).

Empirinio tyrimo metu buvo nustatyta, kad egzistuoja abipusiai ryšiai tarp darnios turizmo sektoriaus plėtros tendencijų ir turistinių regionų konkurencingumo bei darnios turizmo sektoriaus plėtros, ir tai taip pat grafiškai pavaizduota modelyje.

Turistinio regiono konkurencingumas remiasi regiono ištekliais (lyginamuoju pranašumu), taip pat gebėjimu panaudoti išteklius (konkurenciniu pranašumu). Modelyje išskirti turistinio regiono lyginamieji pranašumai (gebėjimas stiprinti Lietuvos turizmo sektoriaus teisinio reguliavimo ir planavimo sistemą; gebėjimas stiprinti žmogiškųjų išteklių kompetencijas, akcentuojant aukštojo išsilavinimo specialistų svarbą bei jų profesinį parengimą; personalo kompetencijos užsienio kalbų įvaldymo srityje; įsijungimas į tarptautines sertifikavimo sistemas) ir konkurenciniai pranašumai (kultūriniai ir gamtiniai turizmo ištekliai, žmogiškieji ištekliai, turizmo infrastruktūra, turistų rinkos įvairovė, ekonominiai veiksniai, vyriausybės parama turizmo sektoriui, kultūrinis regiono identitetas, regiono skaitmenizacija, saugumas ir pasirengimas nepaprastosioms situacijoms bei krizėms, socialiniai veiksniai bei regiono pasiekiamumas).

Modelyje atvaizduotos empirinio tyrimo metu nustatytos Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijos: vidaus turizmo augimas, didėjantis visuomenės mobilumas ir turizmo sektoriaus atsparumo stiprinimas.

Atliktos analizės pagrindu galima teigti, kad disertacijoje suformuoti teiginiai yra patvirtinti.

Ginamasis teiginys Nr. 1. Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijos, siekiant didinti turistinių regionų konkurencingumą darnumo kontekste, modeliuojamos per turizmo sektoriaus transformacijas

¹⁰⁴ Lietuvos vartotojų teisių apsaugos tarnyba.

¹⁰⁵ LR Turizmo įstatymo Nr. VIII-667 pakeitimo įstatymas.

įgalinančią vadybą, vidaus turizmo augimą, didėjančią visuomenės mobilumą bei turizmo sektoriaus atsparumo stiprinimą.

Pirmąjį ginamąjį disertacinio darbo teiginį pagrindžia darnios turizmo sektoriaus plėtros Lietuvos turistiniuose regionuose kiekybinis tyrimas, turizmo sektoriaus statistinių duomenų analizė bei Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų kokybinis tyrimas. Kiekybinis tyrimas atskleidė turizmo sektoriaus transformacijas įgalinančios vadybos svarbą darniai turizmo sektoriaus plėtrai turistiniuose regionuose. Turizmo sektoriaus statistinių duomenų analizė atskleidė vidaus turizmo augimo tendencijas. Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų kokybinis tyrimas atskleidė tokias Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijas, kaip didėjančią visuomenės mobilumą bei turizmo sektoriaus atsparumo stiprinimo būtinybę.

Ginamasis teiginys Nr. 2. Lietuvos turistinių regionų darnią plėtrą labiausiai skatina teisinio reguliavimo ir planavimo sistema ir žmogiškieji ištekliai, o labiausiai stabdo aplinkosauginiai veiksniai.

Antrąjį ginamąjį disertacinio darbo teiginį pagrindžia atliktų turizmo sektoriaus plėtros galimybių Lietuvos savivaldybėse bei darnios turizmo sektoriaus plėtros Lietuvos turistiniuose regionuose kiekybinių tyrimų rezultatai, Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų kokybinio tyrimo bei dokumentų turinio analizės rezultatai. Turizmo sektoriaus plėtros galimybių Lietuvos savivaldybėse kiekybinio tyrimo metu turizmo specialistai aukščiausiais balais įvertino žmogiškuosius išteklius turizmo sektoriuje. Šalies turizmo sektoriaus ištekliai – tai vienas iš svarbiausių konkurencinių pranašumų, siekiant pritraukti turistinius srautus ir padidinti ekonominę sektoriaus naudą. Siekiant stiprinti šį potencialą, svarbu nuolat ugdyti turizmo sektoriaus darbuotojų profesinę kompetenciją – nuolat tobulinti jų kvalifikaciją, užsienio kalbų žinias, gerinti įvaizdį, ugdyti tarpkultūrinę kompetenciją. Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų kokybinis tyrimas taip pat atskleidė, kad turizmo sektoriaus darnios plėtros įgyvendinimas reikšmingai priklauso nuo žmogiškųjų veiksnių įtakos. Lietuvos turizmo sektoriui, siekiant išlikti konkurencingam, svarbu stiprinti kvalifikuotos darbo jėgos užtikrinimą sektoriuje, akcentuojant aukštojo išsilavinimo specialistų svarbą, bei jų profesinį parengtumą. Teisinės aplinkos svarba buvo atskleista tiek pirmojo, tiek antrojo kiekybinių tyrimų metu, taip pat dokumentų turinio analizės metu. Remiantis kokybinio tyrimo rezultatais, kaip reikšmingas veiksnys buvo išskirtas turizmo sektoriaus teisinio reguliavimo ir planavimo sistema. Remiantis ekspertų nuomone, reikšmingai svarbu ir toliau stiprinti Lietuvos turizmo sektoriaus teisinio reguliavimo ir planavimo sistemą. Teiginį, kad Lietuvos turistinių regionų darnią plėtrą labiausiai stabdo aplinkosauginiai veiksniai pagrindžia antrasis kiekybinis ir kokybinis tyrimai. Antrojo kiekybinio tyrimo rezultatai rodo, kad darnią turizmo sektoriaus plėtrą Lietuvos turistiniuose regionuose labiausiai stabdo aplinkosauginiai veiksniai, t. y. turizmo paslaugų sertifikavimas bei nepakankamas tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų skaičiaus augimas. Antrąjį ginamąjį teiginį patvirtina ir kokybinio tyrimo rezultatai.

Atliktos analizės pagrindu galima teigti, kad disertacijoje suformuotos kiekybinių tyrimų hipotezės pasitvirtino arba pasitvirtino iš dalies.

Kiekybinių tyrimų hipotezės:

Hipotezė Nr. 1. Lietuvos turizmo sektoriaus plėtrai savivaldybių lygmeniu didžiausią poveikį turi tokie veiksniai, kaip turistinės vietovės vadyba, žmogiškieji ištekliai ir turizmo paslaugų kokybė.

Pirmoji hipotezė pasitvirtino: apibendrinti kiekybinio turizmo sektoriaus plėtros Lietuvos savivaldybėse tyrimo rezultatai rodo, jog turizmo specialistai aukščiausiais balais įvertino turizmo paslaugų kokybę, toliau pagal svarbą seka turistinės vietovės įvaizdis / žinomumas bei turistinės vietovės vadyba ir ištekliai, turizmo paslaugų įvairovė, virtuali aplinka, renginiai, turizmo infrastruktūra.

Hipotezė Nr. 2. Darnią turizmo sektoriaus plėtrą Lietuvos turistiniuose regionuose labiausiai stabdo turizmo paslaugų sertifikavimas bei nepakankamas tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų skaičiaus augimas.

Antroji hipotezė pasitvirtino iš dalies: apibendrinus atlikto kiekybinio darnios turizmo sektoriaus plėtros turistiniuose regionuose tyrimo rezultatus matyti, kad turizmo specialistai žemiausiais balais įvertino tokius darnios turizmo sektoriaus plėtros veiksnius, kaip turizmo paslaugų sertifikavimą (vertinimo vidurkis – 4,89 balai); turizmo pasiekiamumą ir prieinamumą (vertinimo vidurkis – 5,72 balai); tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų augimą (vertinimo vidurkis – 5,39 balai). Žemas minėtų darnaus turizmo veiklų vertinimas rodo, kad šios veiklos turistiniuose regionuose plėtojamos nepakankamai.

IŠVADOS

1. Vienas iš pagrindinių veiksnių, lemiančių turistinio regiono plėtrą, yra turizmo sektoriaus valdymas. Turizmo sektoriaus valdymas darnumo kontekste įgyvendinamas vykdant turizmo sektoriaus politiką nacionaliniu, regioniniu ir vietos (savivaldybių) lygmenimis. Turizmo sektoriaus valdymas yra sudėtingas procesas, kuriam būtinas visų dalyvaujančių institucijų veiksmų derinimas, funkcijų pasidalijimas. Turizmo sektoriui būdingas kompleksiskumas, nes turizmo sektorius tiesiogiai ir netiesiogiai yra susijęs su įvairiomis verslo sritimis. Vienas svarbiausių uždavinių, tenkančių nacionalinės turizmo sektoriaus politikos formuotojams, kurie turi užtikrinti turizmo sektoriaus politikos formavimą, įgyvendinimą ir monitoringą nuo nacionalinio iki savivaldybių lygmens – veiksmų suderinamumas ir gerų koordinacinių ryšių užtikrinimas, įtraukiant viešąjį ir privatų sektorius, nevyriausybinės organizacijas (NVO) ir visuomenę.
2. Nėra sukurto vieno visuotinai pripažįstamo turistinio regiono konkurencingumo modelio, todėl turistinio regiono konkurencingumui vertinti identifikuojami konkurencingumą įtakojantys veiksniai. Analizuojant turistinio regiono konkurencingumo modelius, pastebėtina, kad labiausiai konkurencingas yra tas turistinis regionas, kurio vystymasis yra darnus visais atžvilgiais: ekonominiu, ekologiniu, socialiniu, kultūriniu ir politiniu. Turistinio regiono konkurencingumas remiasi regiono ištekliais (lyginamuoju pranašumu), taip pat gebėjimu panaudoti išteklius (konkurenciniu pranašumu).
3. Išanalizavus turizmo sektoriaus plėtros valdymo problematiką darnumo kontekste bei turistinių regionų konkurencingumą teoriniu aspektu, sudarytas teorinėmis prielaidomis grindžiamas turizmo sektoriaus plėtros tendencijų, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste, modelis:
 - 3.1. Teorinio modelio sistemą sudaro esminiai darniai turizmo sektoriaus plėtrai įtaką turintys veiksniai, tokie kaip: turizmo pasiekiamumas ir prieinamumas; užsienio turistų apsilankymas; turizmo paslaugų sertifikavimas; sertifikuotų tiekėjų skaičiaus augimas; ekologinio turizmo plėtojimas; aktyvaus poilsio paslaugų infrastruktūros kūrimas; bendro nacionalinio maršruto plėtojimas; kultūros kelių plėtojimas ir kt.
 - 3.2. Teorinis turizmo sektoriaus plėtros modelis taip pat remiasi pavaizduotu integruotu turizmo valdymo modeliu, paremtu holistiniu požiūriu, apimančiu turizmo valdyme dalyvaujančių suinteresuotųjų šalių partnerystę, sprendimų priėmimą, koordinavimo ir stebėsenos sistemų sukūrimą nacionaliniu, regiono bei vietos (savivaldybių) lygmenimis.
 - 3.3. Vadovaujantis mokslinės literatūros analize išskirti turistinio regiono konkurencingumo veiksniai: ekonominiai veiksniai, regiono skaitmenizacija, kultūriniai ir gamtiniai turizmo ištekliai, turistinio regiono vadyba, politinis stabilumas, vyriausybės parama turizmo sektoriui, saugumas ir pasirengimas nepaprastosioms situacijoms bei krizėms, žmogiškųjų išteklių kompetencija, turizmo infrastruktūra, turistų rinkos įvairovė, kultūrinis regiono identitetas, kainų politika, socialiniai veiksniai, darni plėtra, regiono pasiekiamumas ir kt.

- 3.4. Teorinio modelio pagrindu disertacijoje formuojamas empirinis turizmo sektoriaus plėtros tendencijų, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste tyrimas.
4. Apibendrinus empirinius Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste, rezultatus, prieinama prie išvadų:
- 4.1. Plėtojant turizmo sektorių Lietuvos savivaldybėse, reikėtų rūpintis turizmo specialistų kvalifikacijos kėlimu; veiklos organizavimu ir planavimu; turizmo projektų rengimu ir įgyvendinimu; skatinti viešojo ir privataus sektoriaus bendradarbiavimą. Turizmo sektoriaus plėtros strategijos turėjimas, tyrimai turizmo srityje bei teisinės turizmo bazės turėjimas taip pat prisideda prie sėkmingos turizmo sektoriaus vadybos Lietuvos savivaldybėse. Taip pat reikėtų siekti didesnės valstybės paramos turizmo sektoriaus plėtrai Lietuvos savivaldybėse.
- 4.2. Darniai plėtojant turizmo sektorių turistiniuose regionuose, reikėtų atkreipti dėmesį į tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų skaičiaus didinimą, turizmo paslaugų sertifikavimą ir turizmo pasiekiamumą (pritaikymą žmonėms su negalia). Taip pat reikėtų ieškoti galimybių spręsti opiausias darnios turizmo sektoriaus plėtros problemas - išmanymo apie darnaus turizmo esmę bei principus stoką vietos politikoje, ekonomines problemas: nepakankamas investicijas į darnaus turizmo sektoriaus plėtrą, neišplėtotą infrastruktūrą bei sezoniškumo mažinimą.
- 4.3. Remiantis tyrimo rezultatais, turizmo sektoriaus darnios plėtros įgyvendinimas reikšmingai priklauso nuo žmogiškųjų veiksnių įtakos bei sektoriaus teisinio reguliavimo ir planavimo sistemos. Vienas reikšmingiausių veiksnių, priskiriamų turizmo sektoriaus darnios plėtros silpnybėms, yra turizmo pramonės aplinkosauginiai veiksniai, o tai reiškia, kad, siekiant darniai plėtoti turizmo sektorių, daug dėmesio reikia skirti aplinkosauginių priemonių turizmo sektoriuje įgyvendinimui.
- 4.4. Atlikus turizmo sektoriaus dokumentų turinio kokybinę analizę, prieinama prie išvadų:
- 4.4.1. Teisinės turizmo sektoriaus aplinkos esminiai procesai reglamentuoti pagal ES ir pasaulinių turizmo organizacijų teisinio reglamentavimo praktiką, atsižvelgiant į Lietuvos ekonominio, socialinio ir kultūrinio gyvenimo ypatumus, todėl galima teigti, kad šalyje yra visos teisinės prielaidos sėkmingam turizmo plėtojimui.
- 4.4.2. Pasaulinio bei ES lygmens dokumentuose suformuoti darnaus, tvaraus ir atsakingo turizmo sektoriaus plėtros principai. Nacionaliniai ir sektoriaus turizmo sektoriaus strateginio planavimo dokumentai rengiami, atžvelgiant į tarptautiniuose dokumentuose iškeltus tikslus ir uždavinius turizmo sektoriaus plėtrai. Visų lygmenų (pasaulinio, ES lygmens, nacionalinio ir sektoriaus lygmenų) politiniai dokumentai padeda nukreipti turizmo sektorių darnumo link.
- 4.4.3. Atlikus Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros statistinių duomenų analizę 2016-2020 laikotarpyje, 2020 metais, lyginant su 2016 metais, dėl pandemijos COVID – 19 poveikio fiksuojamas turizmo rodiklių sumažėjimas, kas rodo turizmo sektoriaus netsparumą įvairioms krizėms ir neapibrėžtoms situacijoms. Fiksuojamas vietinio turizmo augimas.
- 4.4.4. Lietuvos turizmo sektoriaus kelionių ir konkurencingumo indeksas per 2011 - 2019 metų laikotarpį padidėjo nuo 55 vietos iki 59 vietos. Didžiausi Lietuvos konkurenciniai pranašumai

susiję su sveikata ir higiena, antroje vietoje – žmogiškieji ištekliai ir darbo rinka. Pagrindinėmis Lietuvos turizmo sektoriaus silpnybėmis išlieka gamtiniai ištekliai, turizmo ir kelionių prioritetai kultūriniai ištekliai ir verslo kelionės bei oro transporto infrastruktūra.

5. Apibendrinus Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste empirinio tyrimo rezultatus, sudarytas modelis, kuris galėtų būti taikomas įgyvendinant darnią turizmo sektoriaus plėtrą:
 - 5.1. Identifikavus turizmo sektoriaus konkurencinius pranašumus, kurie yra tarpusavyje susiję, turizmo sektorius plėtojamas per sprendimus, priimamus įvairiuose lygmenyse (nacionaliniame, regioniniame ir vietiniame (savivaldybių)), laikantis darnios plėtros principais grįstos, turizmo sektoriaus transformacijas įgalinančios, turistinio regiono vadybos, atliekant koordinavimą ir stebėseną.
 - 5.2. Turizmo sektoriaus valdymo analizė leidžia pagrįsti skirtingų valdymo lygmenų tarpusavio integraciją ir jos svarbą užtikrinant turistinio regiono konkurencingumą darnios plėtros kontekste.
 - 5.3. Darni turizmo sektorius plėtra daro įtaką turizmo sektoriaus konkurencingumui bei darnios turizmo sektoriaus plėtros tendencijoms, kurios savo ruožtu įtakoja turizmo sektoriaus konkurencinius pranašumus ir turizmo sektoriaus konkurencingą.
 - 5.4. Turistinio regiono konkurencingumas remiasi regiono ištekliais (lyginamuoju pranašumu) bei gebėjimu panaudoti išteklius (konkurenciniu pranašumu).
 - 5.5. Nustatytos Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste, tendencijos: vidaus turizmo augimas; didėjantis visuomenės mobilumas; turizmo sektoriaus atsparumo stiprinimas.

REKOMENDACIJOS

1. *Nacionaliniu lygmeniu (Ekonomikos ir inovacijų ministerijai, politikams, institucijoms, atsakingoms už turizmo sektoriaus plėtrą):*
 - Įteisinti darniojo turizmo plėtrą šalies strateginiuose dokumentuose.
 - Didinti investicijas į darnią turizmo sektoriaus plėtrą.
 - Stiprinti Europos žaliojo kurso įgyvendinimo priemones, integruojant žiedinės ekonomikos ir ekoturizmo principus, derinant juos su Lietuvoje veikiančios turizmo sektoriaus teisinio reguliavimo ir planavimo sistemos stiprinimo ir tobulinimo priemonėmis;
 - Stiprinti ir plėtoti aktyvaus poilsio veikloms reikalingą infrastruktūrą ir jos įvairovę, pritraukiant ir privataus kapitalo investicijas į infrastruktūrą, įgyvendinant koncesiniais susitarimais pagrįstus projektus, pritaikant ją specialius poreikius turintiems paslaugų gavėjams, integruojant skaitmenines inovacijas;
 - Alternatyvių atvykstamojo turizmo srautų plėtojimas per rinkodaros priemonių efektyvinimą, per aplinkosaugos priemonių intensyvų integravimą į turizmo sektoriaus teisinio reguliavimo ir planavimo sistemą;
 - Pozicionuojant Lietuvą, kaip atsakingo ir draugiško aplinkai turizmo šalį, išnaudoti Lietuvos gamtos, istorinio, kultūrinio, tautinio ir kitokio paveldo objektus, ypač regionuose, siekiant sumažinti regioninę atskirtį, kuri tampa nacionalinės turizmo sistemos plėtos grėsme.
 - Mažinti Lietuvoje gamtinių sąlygų sąlygotą sezoniškumą per medicininių paslaugų plėtojimą, per kaimiškųjų vietovių turizmo plėtojimą ir pan.
 - Didinti šalies gyventojų verslumo įgūdžius, įtraukiant reikalingas temas į profesinio rengimo mokymo programas ir/ar į aukštųjų mokyklų siūlomas turizmo ir poilsio krypties studijų programas, nacionaliniu lygmeniu galima šių priemonių įgyvendinimą užtikrinti profesinio pasirengimo vykdyti turizmo ir poilsio veiklą reikalavimu ir t.t.
2. **Regioniniu lygmeniu (turistinių regionų atstovams):**
 - *Visiems turistiniams regionams: skatinti turizmo paslaugų sertifikavimą ir turizmo paslaugų teikėjų, turinčių tarptautinius pažymėjimus, skaičiaus didėjimą bei gerinti turizmo pasiekiamumą ir prieinamumą.*
 - *Nemuno žemupio regionui: plėtoti bendrą nacionalinį maršrutą; gerinti TIC svetainėse pateikiamą informaciją turistams su specialiais poreikiais; kurti visiems prieinamus turizmo maršrutus; skatinti turizmo paslaugų sertifikavimą ir tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų augimą;*
 - *Pajūrio regionui: gerinti turizmo pasiekiamumą ir prieinamumą; skatinti turizmo paslaugų sertifikavimą ir tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų augimą; plėtoti ekologinį turizmą; gerinti TIC svetainėse pateikiamą informaciją turistams su specialiais poreikiais; kurti visiems prieinamus turizmo maršrutus; plėtoti dviračių turizmo infrastruktūrą;*
 - *Pietų Dzūkijos regionui: skatinti tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų augimą;*

kurti vandens turizmo maršrutus; plėtoti vandens turizmo infrastruktūrą;

- *Rytų Aukštaitijos regionui: gerinti turizmo pasiekiamumą ir prieinamumą; skatinti turizmo paslaugų sertifikavimą ir tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų augimą; plėtoti vandens*
- *turizmo infrastruktūrą; plėtoti bendrą nacionalinį maršrutą; gerinti TIC svetainėse pateikiamą informaciją turistams su specialiais poreikiais; plėtoti dviračių turizmo infrastruktūrą;*
- *Vilniaus regionui: gerinti turizmo pasiekiamumą ir prieinamumą.*
- *Žemaitijos aukštumų regionui: skatinti tarptautinius sertifikatus turinčių turizmo paslaugų teikėjų augimą; kurti visiems prieinamus turizmo maršrutus.*

3. Vietiniu (savivaldybių) lygmeniu (turistinius regionus sudarančių rajonų savivaldybėms):

- Plėtoti atsakingą ir darnų turizmą, didinant atsakingo turizmo produktų pasiūlą bei įgyvendinant kompleksinius darnaus vystymosi principus, didinti turizmo pasiekiamumą ir prieinamumą, pritaikant turizmo objektus specialių poreikių turintiems asmenims.
- Plėtoti inovatyvius aukštos pridėtinės vertės turizmo produktus ir paslaugas: skatinti skaitmenines inovacijas, kuriant naujus ir įveiklinant esamus turizmo produktus ir paslaugas.
- Plėsti teminius maršrutus ir kultūrinius kelius, tarptautinius maršrutus su kaimyninėmis šalimis bei išnaudoti Baltijos, kaip vientiso turizmo regiono, galimybes bei bendrų tarptautinių maršrutų vystymą.
- Skatinti iniciatyvas, gerinančias tarptautinę partnerystę, taip pat verslo, savivaldos ir nacionalinio lygmens valstybės institucijų bendradarbiavimą.
- Gerinti turizmo sektoriaus vadybą savivaldybėse, užtikrinant turizmo sektoriaus plėtos, planavimo ir kontrolės veiklos gerinimą.
- Plėtoti aktyvaus turizmo infrastruktūrą.
- Turizmo informacijos centrams (TIC) ir Turizmo ir verslo informacijos centrams (TVIC): parengti daugiau mobiliųjų aplikacijų, virtualių maršrutų; skatinti vietinio turizmo plėtrą; pasinaudojant šiuolaikinių IT galimybėmis, formuoti turizmui patrauklų regiono įvaizdį.

Disertacijos rezultatų apibavimas ir sklaida. Mokslinės publikacijos disertacijos tema:

1. Narkūnienė, R. (2020). Sustainable tourism development in the regions of Lithuania. Kolektyvinė monografija „Business management insights and transformation process: social, economic and cultural aspects“, Klaipėdos universitetas, Liepojos universitetas, Lietuva, Latvija. ISBN 978-609-454-476-7 (print), ISBN 978-609-454-476-4 (online). p. 83-91.
2. Narkūnienė, R. (2019). Tourism competitiveness in Eastern Aukštaitija region, Lithuania. Kolektyvinė monografija „Strategies for sustainable socio-economic development and mechanisms their implementation in the global dimension“, VUZF Publishing House St. Grigori Bogoslov, Sofija, Bulgarija. ISBN 978-954-8590-64-8. p 132-141.
3. Narkūnienė, R., Gražulis, V., Arbidane, I. (2017). Tourism development perspectives (comparative analysis 2 regions of Lithuania and Latvia). Mokslinių straipsnių leidinys „Human Resources Management and Ergonomics“, (2/2017), ISSN 1338-4988 (online), ISSN 1337-0871 (printing), p. 38-50.
4. Narkūnienė, R., Gražulis, V., Arbidane, I. (2017). Tourism development conditions in the municipalities of Lithuania and Latvia regions. Central Bohemia University, Čekija, mokslinis leidinys. Nuoroda į straipsnį: DOI: <https://doi.org/10.12955/cbup.v5.945>
5. Gražulis, V., Narkūnienė, R. (2017). Tourism development conditions in the municipalities of Eastern Aukštaitija region. Šiaulių universiteto mokslinis žurnalas Socialiniai tyrimai. ISSN 1392-3110 (print), ISSN 2351-6712 (online). p. 17-26.
6. Gražulis, V., Narkūnienė, R., Arbidane, I. (2016). Management peculiarities of rural tourism development in Lithuania and Latvia regions. Proceedings of Scientific papers of 13th international scientific conference „Human potential development“. 7-9 June, 2016. p. 70-81.
7. Gražulis, V., Narkūnienė, R. (2016). Kaimo turizmo plėtros perspektyvos Rytų Aukštaitijos regione. kaip įveikti trukdžius? Ekonomika ir vadyba; aktualijos ir perspektyvos. 2016 (1) 38. ISSN 1648-9098, p. 28-38.
8. Gražulis, V., Narkūnienė, R. (2015). The assumptions of successful development of rural tourism in Lithuania (case study of Eastern Aukštaitija region). Tarptautinės mokslinės konferencijos “Rural development 2015” medžiaga. ISSN 1822-3230 / eISSN 2345-0916, eISBN 978-609-449-092-7. Nuoroda į straipsnį: <http://doi.org/10.15544/RD.2015.124>

Mokslinėse konferencijose disertacijos tema skaityti pranešimai:

1. Narkūnienė, R. The aspects of Lithuanian inbound tourism development Pranešimas pristatytas nuotoliniu būdu. Tarptautinė mokslinė-praktinė konferencija „Innovative strategies and models of economic transformation in the context of European integration challenges“, Ukraina, Bulgarija, Lenkija, 2020-05-15.

2. Narkūnienė, R. Sustainable tourism development in Lithuanian regions. Tarptautinė mokslinė konferencija „Social innovation: inclusiveness and civic mindedness (SOCIN‘2019)“, Mykolo Romerio universitetas, 2019-10-14/15, Vilnius.
3. Narkūnienė, R. Sustainability aspect of tourism development by in the East Aukštaitija region, in Lithuania. Tarptautinė mokslinė konferencija "SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION", Rezeknės technologijų akademija, 2019-05-24, Latvija.
4. Narkūnienė, R. Sustainable Tourism Development in the Eastern Aukštaitija Region, in Lithuania. Pranešimas pristatytas nuotoliniu būdu VII tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos „Innovative aspects of the development service and tourism“ metu, Stavropolio agrarinis universitetas, 2019-04-11, Rusija.
5. Narkūnienė, R. (pranešėja), Gražulis, V. Tourism development conditions in the municipalities of Eastern Aukštaitija region. 11-oji tarptautinė mokslinė-praktinė konferencija „Environment. Technology. Resources.“ Rezeknės Technologijų akademija, 2017 m. birželio 15-17 d., Latvija.
6. Gražulis, V., Narkūnienė, R. (pranešėja). Turizmo plėtra Rytų Aukštaitijos regione savivaldybių lygmeniu. 5-oji tarptautinė mokslinė-praktinė konferencija „Geras valdymas vietos savivaldoje: bendradarbiaujančio valdymo plėtros galimybės ir iššūkiai“, 2016 m. spalio 14-15 d. Šiaulių universitetas, Šiauliai.
7. Gražulis, V., Narkūnienė, R. (pranešėja). The assumptions of successful development of rural tourism in Lithuania (case study of Eastern Aukštaitija region). Tarptautinė konferencija „Rural development 2015“, Stulginskio universitetas, 2015 m. lapkričio 19-20d., Kaunas.

GYVENIMO APRAŠYMAS

Asmeninė informacija

Vardas, pavardė Ramutė Narkūnienė
Kontaktai ranarkuniene@stud.mruni.eu

Išsilavinimas

2015 – 2021 m. Vadybos mokslo krypties doktorantė, Mykolo Romerio universitetas
2013– 2015 m. Turizmo ir poilsio magistro kvalifikacinis laipsnis,
Klaipėdos universitetas
1998– 2000 m. Edukologijos magistro kvalifikacinis laipsnis,
Vilnius TECH
1981– 1987 m. Inžinieriaus – mechaniko kvalifikacija,
Kauno technologijos universitetas

Darbo patirtis

Nuo 2016 m. Docentė, Imitacinės bendrovės koordinatore, Utenos kolegija
2009 – 2016 m. Lektorė, Praktinio mokymo firmos vadovė, Utenos kolegija
2007 – 2009 m. Docentė, Praktinio mokymo firmos vadovė, Utenos kolegija
2005 – 2007 m. Docentė, Ekonomikos katedros vedėja, Praktinio mokymo firmos vadovė,
Utenos kolegija
2000 – 2004 m. Vyr. dėstytoja, Praktinio mokymo firmos vadovė, Utenos kolegija
1991 – 2000 m. Dėstytoja, Utenos aukštesnioji verslo mokykla
1987 – 1991 m. Dėstytoja, Utenos politechnikumas

MYKOLAS ROMERIS UNIVERSITY

Ramutė Narkūnienė

MODELLING OF LITHUANIAN TOURISM SECTOR DEVELOPMENT
TENDENCIES BY INCREASING THE COMPETITIVENESS OF TOURISM
REGIONS IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Summary of Doctoral Dissertation
Social Sciences, Management (S 003)

Vilnius, 2022

The doctoral dissertation has been prepared by during the period of 2015-2021 at Mykolas Romeris University under the doctoral program right conferred with Vytautas Magnus University, Klaipėda University, Mykolas Romeris University and Vilnius University by the order of the Ministry of Education, Science and Sport of Republic of Lithuania No.V-160.

Scientific Supervisor:

Prof. Dr. Vladimiras Gražulis (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Management, S 003).

The doctoral dissertation will be defended at the Committee of Vytautas Magnus university, Klaipėda University, Mykolas Romeris University and Vilnius University Šiauliai Academy:

Chairman:

Prof. Dr. Tadas Sudnickas (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Management, S 003).

Members:

Prof. Dr. Vilma Atkočiūnienė (Vytautas Magnus University, Social Sciences, Management, S 003).

Prof. Dr. Iveta Mietule (Rezekne Academy of Technology, Republic of Latvia, Social Sciences, Economics, S 004).

Prof. Dr. Skaidrė Žičkienė (Vilnius University Šiauliai Academy, Social Sciences, Management, S 003).

Prof. Dr. Brigita Žuromskaitė (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Management, S 003).

The doctoral dissertation will be defended at a public meeting of the Management Science Council on February 11, 2022, at 10 am at Mykolas Romeris University, I-414 auditorium. Address: Ateities str. 20, LT - 08303, Vilnius, Lithuania.

A summary of the doctoral dissertation is sent on January 11, 2022.

Doctoral dissertation can be viewed at Martynas Mažvydas National Library of Lithuania (Gedimino Ave 51, Vilnius), at libraries of Klaipėda University (K. Donelaitis ave. 3, Klaipėda), Mykolas Romeris University (Ateities str. 20, Vilnius), Vilnius University Šiauliai Academy (Vytautas str. 84, Šiauliai), Vytautas Magnus University (K. Donelaičio str. 52), Kaunas).

SUMMARY

The relevance of the topic. Tourism is an interdisciplinary science, the fundamental of which is treated differently by scientists. Cooper, Hall, 2000; Elliott, 1997; Gartner, 1996 et al., argue that the tourism sector is analyzed by five disciplines: economics, sociology, psychology, anthropology, and geography. This interdisciplinary aspect of the tourism sector research highlights the complexity of tourism (for tourism as a science and tourism as an economic sector). Many researchers and policymakers view the tourism sector as a complex phenomenon that requires research and conceptual knowledge (Cohen, 2002).

Since 1990, the sustainable development of the tourism sector has become a dominant topic for scientific discourse in the academic community (Sharpley, 2009). The increased interest in the sustainable development of the tourism sector among academics has grown along with the development of the tourism sector as a multifaceted and complex psychological, social, economic, spatial and cultural phenomenon (Przećławski, 2010). According to Čiegis et al. (2005), coherence as a universal empirical phenomenon is evolving gradually and over time from a two-dimensional coherence - economic and environmental - to a four-dimensional coherence that includes social and political or institutional in addition to the two.

It is assumed that in the future, the concept of sustainable development will become an even more complex and challenging to manage phenomenon, covering more and more environmental dimensions, and all management activities will have to assess more and more factors and apply a systemic approach (Čiegis et al., 2005). There is a lack of a systematic or integrated approach to the scientific knowledge of the sustainable development phenomena, as fragmentation prevails in the perception of a specific environment - social, economic, ecological or technological at the national and international levels (Melnikas, 2011).

Sustainable development is an aspiration, a mobile goal that changes together with knowledge, personal and societal values and priorities, ensuring long-term social development of sustainability, focused on public welfare, quality of life, education and rational use of environmental resources in an institutional system-based democratic society (Čiegis, 2008); therefore, the focus of scientists and researchers will always be relevant for this area. The scientific literature (Bramwell, Lane, 2009; Čiegis et al., 2005; Urbanskienė and Ligeikienė, 1999; Jagminas, Paulauskienė, 2010; Labanauskaitė, 2011) discusses that despite the importance of sustainable tourism, the implementation of the principles of sustainable tourism development in practice is still small because sustainable development is a long-term process that requires additional financial resources. Researchers are studying the impact of sustainable development on the tourism sector, as sustainable development is considered to be a paradigm for the future of this sector (Grilli, Tyllianakis, Luisetti, Ferrini, Turner, 2021; Pan, Gao, Kim, Shah, Pei, Chiang, 2018 and others). For this reason, these links are increasingly being explored, emphasizing the importance of enhancing the sustainable development of the tourism sector, at the same time by identifying sustainable development as a critical tool for competitiveness (Niñerola, Sánchez-Rebull, Hernández-Lara, 2019;

Niñerola, Sánchez-Rebull, Hernández-Lara, 2019; Goffi, Cucculelli, Masiero, 2019; Buckley, 2012 and others).

The competitiveness of a tourism region is inseparable from the growth of the tourism sector and directly affects development. The development of the tourism sector, following the principles of sustainable development and efficient use of recreational resources, can be an engine for the development of regional economies and businesses since it attracts investment, creates jobs and increases income and stimulates demand growth (Štreimikienė et al., 2021; 2011). Sustainable development of the tourism sector encourages individual regions to compete with each other to attract more tourists, in the same way increasing the competitive advantages of tourist regions, for regional competitiveness is inseparable from the growth and sustainable development of the tourism sector. Researchers (Štreimikienė, Švagždienė, Jasinskas and Simanavičius, 2020; Petkevičiūtė, Balčiūnaitė, 2018; Agyeiwaah et al., 2017; Bramwell et al., 2017; Kangwa, 2017; Pjerotic, 2017; Pjerotic et al., 2017; Waseema, 2017; Mihalič et al., 2016; Čiegis, Dilius, Girdzijauskas, et al., 2015; Ruhanen et al., 2015 and others) draw attention to the importance of sustainable development in shaping the competitive advantages of a tourism region and, at the same time, in increasing the region's competitiveness. Sustainable development of the tourism sector is also a precondition for creating a competitive tourism system. However, poorly planned and implemented activities in the tourism sector can damage nature and cultural heritage, worsen the quality of the living environment, contribute to the decline of traditional culture and increase social injustice. Finally, tourism can damage society and the environment and destroy itself by destroying the resources it relies on. Therefore, all those involved in the tourism sector activities have considerable responsibility for their actions and impact (Čiegis, Dilius, Girdzijauskas, et al., 2015). The tourism sector in Lithuania is a relatively young branch of the economy: the national policy of this sector started in the country only in 1992, after the restoration of independence; therefore, it is especially relevant to analyze the tourism sector in all aspects, both scientific and economic.

The concept of sustainable development of the tourism sector includes various ideas. One English term "sustainability" may refer to multiple aspects in the Lithuanian language and have a word coined to explain its meaning: Lith. tvarumas (meaning the long-term perspective of the impact of the decision and/or the effectiveness of the relevant measures taken), Lith. darnumas (harmonization, or meaning coherence of the process under study, concerning other affected entities, as well as about the modelling of equilibrium, the determination of the coherence of the elements of the system, etc.); Lith. tausumas (meaning the characteristics of the object of study, such as orientation towards environmental friendliness, moderate consumption, responsible consumption). Concepts such as responsible tourism, fair tourism, etc., are also associated with sustainable tourism, so the importance of research in the tourism sector is crucial for the industry to remain viable even in times of crisis. For example, the global crisis caused by the COVID-19 pandemic has exposed the vulnerability of the tourism sector to the long-term effects of a pandemic (Ntounis et al., 2021; Khalid et al., 2020; Chowdhurym et al., 2019 et al.). Jamal and Budke (2020) note that greater stakeholder collaboration will be needed to plan and manage the

tourism sector's resilience.

Assessing the tourism sector as an economic sector, according to the United Nations World Tourism Organization (from now on - UNWTO) and the World Travel and Tourism Council (from now on - WTTC), tourism is one of the largest economic sectors in the world. According to the UNWTO, before the COVID - 19 pandemic, the growth of international travel was recorded, which amounted to 6% in 2018 and reached 1.4 billion trips¹⁰⁶. The rapid growth of the tourism sector has been mainly influenced by globalization and the general development trends of society. At the end of 2019, the tourism sector ranked almost 9% on the world economy map of the travel and tourism industry, but the COVID-19 virus pandemic stopped the industry instantly. The global crisis caused by the COVID-19 pandemic has had a significant impact on the development of the tourism sector. In 2020, the tourism sector lost 62 million jobs, and 272 million employees worked worldwide (compared to 334 million employees in the tourism sector in 2019)¹⁰⁷.

The importance of sustainable development of the tourism sector and regions is also reflected in strategic documents at different levels: global level, European Union level, national level and sectoral level. The *EU Strategy for Sustainable Tourism*, adopted on 25 March 2021, focuses on the impact of the tourism sector in promoting a balanced regional structure, positive effects on regional development and biodiversity conservation, social well-being and economic security of local communities, etc¹⁰⁸. The Communication adopted by the European Commission in 2014 in support of the European Union's position on the Sustainable Development Goals among the priority areas identified: poverty, inequality, health, food security, education, gender equality, water and sanitation, sustainable energy, sustainable consumption and production, biodiversity, soil poverty; sea and ocean issues. Considering the situation in Lithuania, moderate, sustainable economic development and regional economic development have been chosen as one of the main priorities of *Lithuania's Sustainable Development Strategy*¹⁰⁹. *Lithuania's Progress Strategy 2021-2030* (from now on - LPS) reflects the focus on sustainable development and regional development principles. One of the objectives of the LPS is to make better use of the potential of the tourism sector for the country's progress - following the principles of sustainability and by applying innovative solutions, digitization opportunities, specializing in services for specific markets and target groups. The strategy envisages the balanced and sustainable development of relevant directions in the tourism sector by increasing the added value created in the tourism sector and reducing its seasonality, paying particular attention to local and regional specificity, and encouraging travellers to spend more time in the country's regions. The goal for developing the tourism sector in Lithuania is to reach 49th place in the Travel and Tourism Competitiveness Index by 2030 (59th place in 2019)¹¹⁰. *The Recovery and Resilience Plan* (from now on - RRP) also provides funding to address the social impact of the COVID-19 pandemic to ensure their economies undergo green and digital transformation and become more sustainable and resilient. In the

¹⁰⁶ United Nations World Travel Organization. Available at: <https://www.unwto.org/>.

¹⁰⁷ World Travel & Tourism Council. *Travel & Tourism Economic Impact 2021*.

¹⁰⁸ EU Strategy for Sustainable Tourism. Available at: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0109_LT.html.

¹⁰⁹ Lithuania's Sustainable Development Strategy.

¹¹⁰ Lithuania's Progress Strategy.

Guidelines for Sustainable Tourism Development of the Republic of Lithuania (2017) (from now on - the Guidelines), one of the priorities identified for promoting sustainable tourism development is establishing regional tourism development as one of the strategic goals of Lithuania's tourism enhancement.

Research of the topic. Many foreign and Lithuanian scientists and researchers analyzed the development trends of the tourism sector. Maia, Thib, Thia, and Lea (2020) found that the development of the tourism sector is most influenced by tourism infrastructure, tourism resources, quality of human tourism resources, management capacity, quality of tourism services, and social inclusion. Vu, Nguyen, Nguyen, and Le (2020) identified the following factors influencing the development of the tourism sector: social participation; state management capacity; quality of services in the tourism sector; the quality of human resources in the tourism sector; infrastructure development; material infrastructure of the tourism sector and resources of the tourism sector. When analyzing the factors influencing the sustainable development of the tourism sector, Vodenskaya (2020) found out that social factors had the most significant positive impact, followed by environmental factors and, finally, economic factors. Promsaka Na Sakolnakorn et al., 2018; Maneesaeng and Wall, 2017; Houdement et al., 2017 and others drew attention to travel decisions made by tourists, which in turn influence the development of the tourism sector. Lithuanian researchers (Žuromskaitė, 2016; Korneičiuk and Pipirienė, 2015; Indriūnas, 2015; Paulauskienė, 2014 and others) also analyzed the factors influencing the development of the tourism sector. Žuromskaitė (2016) attributed people's education, changing lifestyle, industrialization and urbanization processes, tourism infrastructure development, tourism policy, physical changes in the environment to the factors promoting the development of the tourism sector. Korneičiuk and Pipirienė (2015) found that the development of the tourism sector is mainly influenced by competition, the development of information technologies and air transport, and the conditions of social and political development and other factors. Indriūnas (2015) singled out the factors promoting the development of the tourism sector - tourism resources of the tourist area/region (human, natural, cultural, financial), leisure facilities, service infrastructure, passenger transport infrastructure, local engineering infrastructure, travel organization and tourist information and advertising. Paulauskienė (2014) identified the factors promoting the development of the tourism sector at the municipal and national levels of tourism sector management, etc.

Foreign scientists who have analyzed the tourism sector's sustainable development tendencies should be mentioned. Harris (2000) singled out three critical factors in the sustainable development of the tourism sector: economic balance, social balance, and environmental balance. Hassan (2000) and Holden (2008) singled out the conditions for successful sustainable tourism development. Scholars Luekveerawattana, 2018; Murava and Korobeinykova, 2016; Morgan et al., 2015 et al. found that in the tourism sector, it is imperative to ensure socially responsible tourism or sustainable tourism to sort waste, conserve natural resources, and so on. Bramwell, 2015; Lane, 2009; Moscardo, 2008 linked the sustainable development of the tourism sector to the preservation of ecosystems and biodiversity, the promotion of human well-being and intercultural communication, public participation in tourism decision-making and the ability of all stakeholders to achieve social and cultural tourism outcomes. The dissertation views that the research object

is the tourism sector, the development of which must be sustainable.

Researchers from foreign countries and Lithuania (Agyeiwaah et al., 2017; Pjerotic et al., 2017; Kangwa, 2017; Waseema, 2017; Mihalič et al., 2016; Štreimikienė and Bilanas, 2015; Fayos-Solà et al., 2014; Waligo, 2013; Jasinskas and Simanavičienė, 2009; Smagurauskienė, 2009 and others) tried to answer the question of how to ensure more successful and sustainable development of the tourism sector. Tudorache et al., 2017; Zamfir and Cordos, 2015 et al., found that there is no "universally and unanimously accepted methodology" for measuring the level of sustainable development of the tourism sector in a tourist region. Researchers have examined and identified the factors influencing sustainable development of tourism - the adaptation of tourism facilities to the needs of the disabled (Reyes-García, Criado-García, Camúñez-Ruíz, and Pérez, 2021; Gkoumas, 2019; Stulpinaitė, 2016); certification of tourism services as one of the leading and widely used tools to ensure the integration of the principles of sustainable development in the tourism sector and the competitiveness of the industry; the development of cultural routes becomes a tool for promoting the development of the tourism sector in the tourism area / region and contributes to the implementation of priorities for the promotion of sustainable tourism development (researchers Dayoub, B., Yang, P., Dayoub, A., Omran, S., and Li, H., 2019); development of ecological tourism (Hall et al., 2013; Goosling et al., 2012; Jenkins et al., 2011 et al.) development of inbound tourism (researchers Labanauskaitė, 2011; Theobald, 2005; Žabaliūnas and Skarbalius, 2004 and others). Lenzenet et al. (2018) studies revealed that the development of the tourism sector contributes by 8% to the global carbon emissions. Hall et al; 2013; Jenkins et al.; 2011; Hoffmann, 2011; Goosling et al., 2012 identified the need not only to develop the growth of ecotourism but also to reorient the consumption of the tourism sector (shorter distance, reuse, recycling, more excellent orientation to local tourism, and greater use of short supply chain). Researchers Štreimikienė, Švagždienė, Jasinskas and Simanavičius (2020) have identified the links between sustainable tourism development and economic, environmental and social dimensions of sustainability. Čiegis, Dilius, Girdzijauskas, and others (2015) studied aspects of sustainable development of the tourism sector. Researchers of foreign countries and Lithuania (Paulauskienė, 2013; Bruyn, 2011; Holloway, 2006; Jeffries, 2001; Hall, 2000; Getz, 1987 and others) studied the issues of planning and management of the tourism sector, the contribution of governments to the management of the tourism sector.

Researchers Cohen, 2002; Cooper, Hall, 2000 and others analyzed the tourism sector from an interdisciplinary aspect of research, highlighting its complexity (for tourism as a science and tourism as an economic sector). Researchers Cooper, Hall (2008) found that tourism management involves the formation, implementation and monitoring of tourism policy, and the main functions of governments involve coordinating the actions of different stakeholders at different levels, involving the public and private sectors, NGOs and society. Hall, Scott, and Gössling (2013) analyzed tourism management, development, and policy-making issues. Researchers Deladem, Xiao, and Siueia, 2020; Campos and Hall, 2011; Franco, and Estevão, 2010 emphasize the importance of public-private partnerships and a developed planning and management system for the tourism sector for sustainable development of the tourism sector in the regions. The importance of research in tourism sector development and preparation and implementation of tourism

sector projects is also emphasized (Casado-Aranda, Sanchez-Fernandez, Bastidas-Manzano, 2021; Paulauskienė, 2013; and others).

In the field of competitiveness of the tourism region, research was carried out by scientists and researchers from foreign countries and Lithuania. Foreign and Lithuanian researchers defined the concept of a tourism region (Stange, Brown, 2011; Vaitekūnas, Povilanskas, 2011; Cooper, Hall, 2008; Carter, Fabricius, 2007; Lomine, 2007; Hartman, 2006; Tamošiūnas, 2004; and others. The concept of the competitiveness of a tourism region was defined by researchers Oliveira and Batista, 2021; Farinha, Bienvenido-Huertas, Pinheiro, Silva, Lança, Cronje and Plessis, 2020; Michael, Resiger, Hayes, 2019; Maquieira, Ramos, 2016; Porter, 2003, 1990 et al. The factors of competitiveness of the tourist region were studied and singled out by the following foreign and Lithuanian scientists and researchers: Esses, Csete, and Németh, 2021; ElMassah, Mohield, 2020; Randall, Berlin, Steel, Slope, 2020; Sharma et al., 2021; Kuschner, Eichelberger, Peters, 2021; Alvarez-Risco, Arcentales, Rosen, 2020; Filimonau and De Coteau, 2020; Higgins-Desbiolles, 2020; Ochoa, Prayag, 2018 and others. Researchers Ritchie and Crouch (1999, 2000) developed the first conceptual model of tourism competitiveness. Dwyer and Kim (2003) presented an integrated model of the competitiveness of a tourist region. Ferreira and Estevão (2010) proposed a model of the competitiveness of a tourist region using tourism clusters.

In the scientific literature, researchers pay attention to various issues of tourism sector development, seek to answer questions about the factors influencing the development of the Lithuanian tourism sector, how the potential of the Lithuanian tourism sector is assessed, how the tourism sector is planned and developed; what is the quality management of a tourist region; what are the prospects for improving the control of the tourism sector in Lithuania, what are the factors of the competitiveness of the tourist region; the concept of competitiveness is examined; the main determinants of competitiveness are singled out, their impact on overall competitiveness is analyzed, and aspects of sustainable development of the tourism sector are studied. However, it should be noted that only individual studies are performed. The sustainable development of the tourism sector is a dynamic process that constantly faces new challenges. Considering this, the dissertation examines the topic of modelling the development trends of the tourism sector, paying particular attention to increasing the competitiveness of Lithuanian tourism regions in the context of sustainable development.

The scientific problem is formulated by the question - what the theoretical preconditions for the development of the tourism sector (competitive advantages) are, and how the development of the tourism sector can be modelled to increase the competitiveness of tourism regions in the context of sustainable development.

The research object is the development tendencies of the Lithuanian tourism sector when increasing the competitiveness of tourism regions in the context of sustainable development.

The aim of the research is after having analyzed the problems of tourism sector development management and the theoretical assumptions of the competitiveness of tourism regions and after having conducted an empirical study, to identify the development trends of the Lithuanian tourism sector by

increasing the competitiveness of tourism regions in the context of sustainable development and to propose a conceptual model to increase the competitiveness of tourism regions in the context of sustainable development.

To achieve the aim, the **dissertation** tackles the following **objectives**:

1. To reveal the problems of tourism sector development management and single out the factors of sustainable tourism sector development.
2. To analyze the theoretical assumptions of the competitiveness of tourism regions, distinguishing the factors of competitiveness of a tourism region.
3. To develop a model of tourism sector development tendencies based on theoretical assumptions, increasing the competitiveness of tourist regions in the context of sustainable development.
4. Following the developed theoretical model, empirically examine the assumptions of the development tendencies of the Lithuanian tourism sector in increasing the competitiveness of tourism regions in the context of sustainable development and identify the trends of that development.
5. To summarize the results of an empirical study of the development trends of the Lithuanian tourism sector in increasing the competitiveness of tourist regions in the context of sustainable development, proposing a conceptual model that could be applied to implement the sustainable development of the tourism sector.

The defensible statements are as follows:

1. Development trends of the Lithuanian tourism sector to increase the competitiveness of tourism regions in the context of sustainability are modelled through management, enabling transformations in the tourism sector, growth of domestic tourism, increasing public mobility, and strengthening the tourism sector's resilience.
2. The sustainable development of Lithuanian tourism regions is mainly promoted by legal regulation and planning and human resources and is most hindered by environmental factors.

Quantitative research hypotheses:

1. The development of the Lithuanian tourism sector at the municipal level is mainly influenced by the management of the tourism destination, human resources and the quality of tourism services.
2. The sustainable development of the tourism sector in the tourist regions of Lithuania is most hindered by the certification of tourism services and the growth of tourism service providers with international certificates.

The logical structure of the work. The aim of the dissertation and the sequence of objectives are reflected in the logical structure of the dissertation, which consists of three chapters. *The first chapter of the dissertation* solves the first, second and third objectives of the dissertation: theoretically analyses the tourism sector development management problems in the context of sustainability and tourist regions competitiveness, distinguishes tourist region's competitiveness factors, prepares theoretical assumptions based on tourism sector development trends, model.

In the second chapter of the dissertation, based on the scientific literature and insights formed by the

theoretical model, the methodology of empirical research is constructed and presented, the research logic and chosen design are substantiated, the fourth objective of the dissertation is solved: analysis of the factors influencing tourism development in Lithuanian municipalities; analysis of the research of sustainable development of the tourism sector in Lithuanian tourist regions; analysis of qualitative research of Lithuanian tourism sector development tendencies; a qualitative analysis of the content of documents is performed, assessing the legal environment for the development of the tourism sector; analysis of planning documents of different levels of the tourism sector; a comparative analysis of the competitiveness of the Lithuanian tourism sector is performed, the development trends of the Lithuanian tourism sector are assessed.

The third chapter of the dissertation summarizes the empirical results of the Lithuanian tourism sector development by increasing the competitiveness of tourism regions in the context of sustainable development and presents proposals for Lithuanian tourism sector development trends by increasing the competitiveness of tourism regions in the context of sustainable development.

The final part of the dissertation presents conclusions and recommendations.

The research methodology is based on the following concepts:

The philosophical trend of pragmatism (Ackoff 1962; Morgan, 2014; Powell, 2019 and others) is essential in the dissertation to highlight the impact of an effectively functioning tourism system on the competitiveness of priority tourism regions and, at the same time, the country.

The philosophical ideas of holism (Smutsas, 1926; Kanišauskas, 2008; Gyls, 2013 and others) are important in substantiating that the tourism system is an indivisible whole, unequal in the sum of its elements, as well as in emphasizing the relationship and synergy effect of the system components. Verification of the functional structure of the tourism system through empirical research is based on the *ideas of positivism* (Comte (1798–1857); Mill (1806–1873); Mach (1838–1916); Avenarius (1843–1896) and others).

Systems theory (Parsons, 1965; Luhmann, 1990; Dunajev, 2009 and others) serves as the basis for analyzing tourism as a complex phenomenon. This theory substantiates the elements that make up the tourism system and details their interrelationships.

Stakeholder theory (Matulevičienė, 2018; Wolf, 2014; Florea and Florea, 2013; Cooney, 2012, 2011; Lepineux, 2005; Swarbrooke, 2005; Roberts and Mahonay, 2004; Lynch-Cerullo, Freeman 1984; Frederick et al., 1992 and others) are used to justify the participation of stakeholders in different activities in the tourism sector.

The limitations of the dissertation:

1. The research object targets domestic tourism, including local and inbound tourism, distancing itself from outbound tourism.
2. The competitiveness of the tourist region has been chosen as the object of the research, identifying the factors influencing the competitiveness of the tourism region.
3. The factors of tourism sector development selected as the research object. These factors have both

positive and negative effects on the development of the tourism sector. The dissertation does not analyze the factors harming the tourism sector's growth.

The methods of the research. The dissertation research is performed using the following methods:

Comparative analysis and generalization of scientific resources. The study of the scientific literature was applied in analyzing the problems of tourism sector development management and the competitiveness of tourist regions in theoretical terms.

To solve the objectives of the dissertation, empirical research is carried out by applying a quantitative (*a questionnaire-based survey*) research method. In order to assess the development opportunities of the tourism sector in Lithuania at the municipal level (deviating from the analysis of the factors influencing the development of the tourism sector that have a negative impact) and the sustainable development opportunities of the tourism sector in Lithuanian tourism regions, a questionnaire survey method is used.

Qualitative research is a qualitative analysis of the development trends of the Lithuanian tourism sector, using a combined AHP (Analytical Hierarchy Process), GRA (Gray Relational Analysis) and *multi-criteria evaluation method* (MAUT, Multiattribute Utility Theory).

Content analysis was applied to analyze the data obtained during the empirical study. Based on qualitative content analysis, the aim is to assess the opinions and experiences of experts related to the development of the tourism sector and perform a comparative analysis with the statements declared in the documents.

Content analysis of documents is used to analyze various documents (legislation, strategic planning documents, statistics, international travel and tourism competitiveness reports). In order to determine the development aspects of the tourism sector, the planning documents of the tourism sector at different levels (global, European Union, national and sectoral) are analyzed at various levels.

The following results determine the scientific novelty and theoretical significance of the work:

The study complements and contributes to research examining the competitiveness of regions at the national level and provides an opportunity for further analysis.

The scientific assumptions about the tourism sector development tendencies by increasing the competitiveness of tourism regions in the context of sustainable development have been analyzed and systematized, and the factors of competitiveness of tourism regions have been identified.

Factors promoting the development of the tourism sector and the sustainable development of the tourism sector have been identified.

The analysis of the legal situation of the development of the tourism sector has been performed, and the tendencies and perspectives of the development of the Lithuanian tourism sector have been assessed.

Proposals on increasing the competitiveness of Lithuanian tourism regions in the context of sustainable development until 2025 are presented.

The practical significance of the dissertation: the research is significant from a valuable point

of view, as there is no comprehensive research of tourism sector development trends by increasing the competitiveness of tourism regions in terms of sustainable development. After summarizing the scientific literature and the results of the empirical research, the tendencies of the development of the Lithuanian tourism sector by increasing the competitiveness of tourism regions through sustainable development of the tourism sectors are presented. Increasing the competitiveness of Lithuanian tourism regions through the sustainable development of the tourism sector is a relevant object of the research both theoretically and practically, and this dissertation is devoted to its more comprehensive knowledge.

The research ensured ethical principles of the study, such as honesty, accurate explanation, voluntary consent of the participants, competence, understanding, the researcher's responsibility, privacy, anonymity and confidentiality of the study.

The structure and scope of the dissertation. The dissertation consists of an introduction, 3 chapters, conclusions, recommendations and references. The volume of the dissertation is 172 pages. The work contains 37 figures and 22 tables. The bibliographic description consists of 339 bibliography entries: 306 scientific literature sources and 33 documents. 20 appendices (tables, questionnaire examples, and other documents) supplement the research data and a detailed summary in Lithuanian and English at the end of the dissertation.

Summary of empirical research results of increasing the competitiveness of Lithuanian tourism regions

Considering the results of the research of the development possibilities of the tourism sector in Lithuanian municipalities, it can be stated that there are opportunities for the development of the tourism sector in Lithuanian municipalities. This statement is justified by developing various types of tourism and tourism services in Lithuanian municipalities. Based on the study results, when developing the tourism sector in Lithuanian municipalities, attention should be paid to the tourism management system; to take care of professional development of tourism specialists; organization and planning of activities; preparation and implementation of tourism projects, promote public-private partnerships. Having a tourism development strategy, research, and legal basis for tourism also contributes to the thriving tourism management in Lithuanian municipalities. More outstanding state support for developing the tourism sector in Lithuanian municipalities should also be sought.

The results of the analysis of the current situation and its future trends in the tourism regions in terms of the sustainability of the tourism sector show that tourism professionals in all tourism regions rated with the lowest score (under 5.9 points) the insufficient growth of the number of internationally certified tourism providers, the certification of tourism services and tourism accessibility (accessibility for people with disabilities). By analyzing the obtained results, it can be noticed that in assessing the current situation in terms of sustainable development of the tourism sector, Vilnius region stands out with average scores (from 6 to 8.9 points), in other regions, most factors are rated with low scores (up to 5.9 points). When analyzing the assessment of the future situation of the development of the tourism sector, it can be noticed that only the factors of sustainable development of the tourism sector in the Vilnius region are evaluated with high scores (9 - 10 points). All other factors of sustainable development of the tourism sector are assessed on average

(from 6 to 8.9 points). In summary, it can be stated that there is a regional separation between the Vilnius region and the peripheral regions.

When analyzing the problems of sustainable tourism sector development in Lithuania's tourism regions, the most important ones emerge lack of knowledge about the essence and principles of sustainable tourism in local politics, underdeveloped infrastructure, and economic problem: insufficient investments in sustainable tourism. It is possible to single out the following essential activities for the sustainable development of tourism in all tourism regions of Lithuania: investments in the development of sustainable tourism; responsible attitude of tourists to the use of natural resources; tourism development, planning and control.

After assessing the possibilities of sustainable tourism development in Lithuanian tourism regions, it can be stated that tourism regions have opportunities for sustainable development. The sustainable development of the tourism sector in tourism regions should focus on increasing the number of internationally certified tourism service providers, the certification of tourism services and the accessibility of tourism (accessibility for people with disabilities). Opportunities should also be sought to address the most pressing issues of sustainable tourism sector development - lack of knowledge about the essence and principles of sustainable tourism in local politics, economic problems: insufficient investment in sustainable tourism sector development, underdeveloped infrastructure and seasonality reduction.

To summarize the qualitative research of the development trends of the tourism sector, according to the experts, the implementation of the sustainable development of the tourism sector significantly depends on the influence of human factors. For the Lithuanian tourism sector to remain competitive, it is essential to strengthening a skilled workforce, emphasizing the importance of higher education specialists and their professional training. The conditions for the sustainable development of the tourism sector in the country, which is formed by the political and legal environment factors, are identified as significant threats. When analyzing the research results, it can be observed that one of the most critical factors attributed to the weaknesses of the sustainable development of the tourism sector is the environmental factors of the industry. When determining the priority development directions of the Lithuanian tourism sector, the experts singled out the sufficiency of professional and competent employees as one of the most significant factors forming the strengths. According to the research results, the second most crucial organizational factor was the tourism sector's legal regulation and planning system. According to experts, it is essential to strengthen further the legal regulation and planning system of the Lithuanian tourism sector and to strengthen the provision of tourist information in tourism information centres, as well as to preserve untouched unique Lithuanian nature, rural landscape and natural recreational resources essential in the context of ecotourism development.

To summarise the situation of legal regulation of Lithuanian tourism sector development, it is essential to note that its fundamental processes are regulated based on the European Union and global tourism organizations' legal regulation practice, taking into account the peculiarities of Lithuanian

economic, social and cultural life; therefore, it can be said that the country has all the legal preconditions for the successful development of the tourism sector, and the documents themselves reflect the essential principles of sustainable development.

To generalize the results of the document analysis research, the principles of sustainable, coherent and responsible development of the tourism sector have been formed in the documents at the global and EU level. National and sectoral strategic planning documents for the tourism sector are prepared, considering the goals and objectives set in international records for the development of the tourism sector. Policy documents at all levels (global, EU, national and sectoral) help steer the tourism sector towards sustainability.

After the analysis of Lithuanian tourism sector development statistics in the period 2016–2020, in 2020, compared to 2016, due to the impact of the COVID - 19 pandemic, a decrease in tourism indicators is recorded, which shows the tourism sector's vulnerability to various crises and uncertain situations. The growth of local tourism is recorded.

The travel and competitiveness index of the Lithuanian tourism sector increased from 55th position to 59th position between 2011 and 2019. Lithuania's most significant competitive advantages are health and hygiene, followed by human resources and the labour market. The main weaknesses of the Lithuanian tourism sector remain natural resources, tourism and travel priorities, cultural resources and business travel and air transport infrastructure.

Based on the analysis of the scientific literature and the identification of factors that increase the competitiveness of Lithuanian tourism regions in the context of sustainable development, a theoretical model of the development trends of the tourism sector in increasing the competitiveness of tourism regions in the context of sustainable development has been formulated, based on which empirical research of the development trends of the tourism sector in increasing the competitiveness of tourism regions in the context of sustainable development is formed in the dissertation.

Using the method of hypothetical modelling and based on the analysis of scientific literature (Grilli, Tyllianakis, Luisetti, Ferrini, Turner, 2021; Niñerola, Sánchez-Rebull, Hernández-Lara, 2019; Goffi, Cucculelli, Masiero, 2019; Pan, Gao, Kim, Shah, Pei, Chiang, 2018; Buckley, 2012, etc.), it has been established that there is a link between the activities of the tourism sector, sustainable development and the competitiveness of the tourism region, and these links can be illustrated as shown in Figure 1.

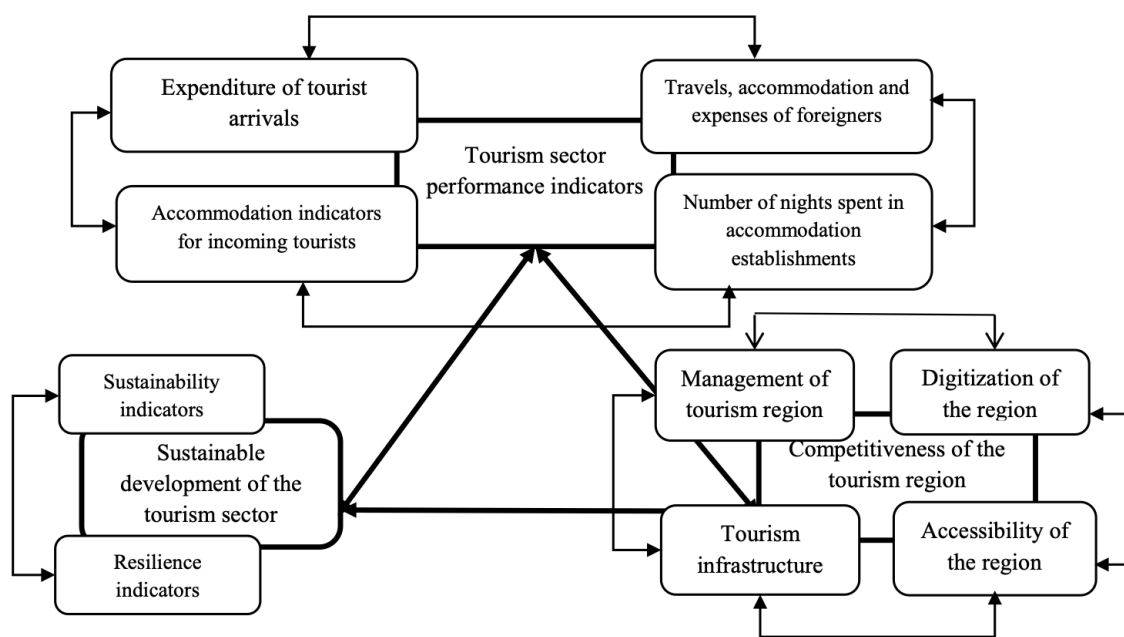

Figure 1. *The link between the performance indicators of the tourism sector and the factors of sustainable development of the tourism sector and competitiveness of the tourism region (compiled by the author)*

It is stated that the performance indicators of the tourism sector may reflect both the current economic and social situation of the tourism sector, and specific trends may be expected. Based on research (Grilli, Tyllianakis, Luisetti, Ferrini, Turner, 2021; Niñerola, Sánchez-Rebull, Hernández-Lara, 2019; Goffi, Cucculelli, Masiero, 2019; Pan, Gao, Kim, Shah, Pei, Chiang, 2018; Buckley, 2012), it can be seen that the sustainable development of the tourism sector also affects national competitiveness (see section 3.4.3), where the competitiveness of the tourism region is one of the components. Indicators such as the business environment, security, health, human resources, tourism and travel priorities, international openness, price competitiveness, environmental sustainability, transport infrastructure, natural and cultural resources (see section 3.4.3) are not limited to each country's travel needs and tourism competitiveness indicators, but they presuppose a direct link with the sustainability factors of the tourism sector and measurable indicators such as resilience indicators (certification of tourism services, growth of internationally certified tourism service providers); sustainability indicators (accessibility of tourism services, visit of foreign tourists, development of a unified national route, information for tourists with special needs, creation of tourist routes accessible to all); sustainability (in terms of economy) indicators (development of ecotourism, development of cultural routes, water tourism routes, water tourism infrastructure, cycling tourism infrastructure), etc. Therefore, a generalized scheme of the relationship between the variables evaluated in the study is shown in Figure 1.

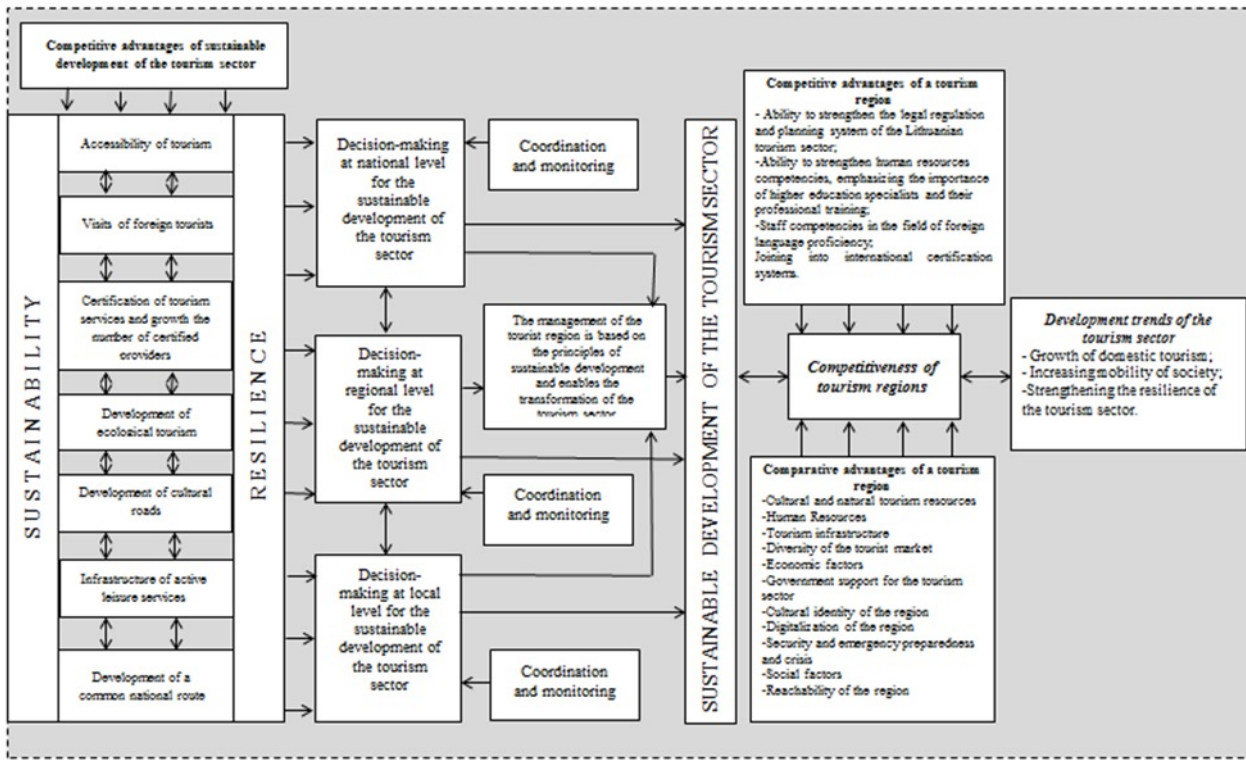

Figure 2 Model of development tendencies of Lithuanian tourism sector, by increasing competitiveness of tourism regions in the context of sustainable development (compiled by the author)

Based on the quantitative survey variables shown in Figure 1, the tourism sector performance indicators (see section 3.4.4) and the national competitiveness indicators (see section 3.4.3) were analyzed over five years using statistical analysis methods. In contrast, the tourism sector sustainability indicators were surveyed using Likert scale questions and calculating averages for each indicator. However, an additional qualitative study was conducted to respond to the problematic questions.

The tourism sector development model is also based on the integrated tourism management model shown in Annex 4, based on a holistic approach involving stakeholder partnership, decision-making, coordination and monitoring systems at national, regional and local (municipal) levels. The conceptual model graphically depicts the coordination and monitoring of the tourism sector at various levels, which is very important. One of the main factors determining the development of a tourism region is the management of the tourism sector (Bruyn, 2011). Still, due to the complex nature of the tourism sector, it isn't easy to coordinate the activities of different institutions at the state level (Ligeikienė, 2003). For this reason, coherence and good coordination between the public and private sectors, non-governmental organizations (NGOs), and the people are crucial, being one of the critical challenges for national tourism policymakers, who are responsible for shaping, implementing and monitoring tourism policy from national to municipal level (Cooper, Hall, 2008; Bruyn, 2011). As a result, the governance of the tourism sector is characterized by horizontal and vertical coordination links at different levels, which are visible in the model. The analysis of the management of the tourism sector allows substantiating the integration varying levels of government and its importance in ensuring the competitiveness of the tourism region in the context of sustainable development of the tourism sector.

Lithuania is implemented at the national, regional and local (municipal) levels, as in this way, the

strategic development goals of the country can be achieved. The development policy of the tourism sector is determined by the Seimas of the Republic of Lithuania, approving the long-term strategy for developing tourism in Lithuania. The Seimas adopts the Law on Tourism of the Republic of Lithuania - the primary law regulating the activities of the tourism sector in Lithuania. The management functions of the tourism sector in the Republic of Lithuania are performed by the Seimas of the Republic of Lithuania, the Government, the Ministry of Economics and Innovation, an institution authorized by the Government, and municipal institutions. Annex 20 presents the competencies of the Ministry of Economy and Innovation of the Republic of Lithuania, institutions approved by the Government of the Republic of Lithuania, Public Institution "Travel in Lithuania," and municipalities in the field of tourism policy formation and management.

After the empirical research, the competitive advantages of the sustainable development of the tourism sector have been combined, such as the certification of tourism services and the growth in the number of certified providers, as the links between these competitive advantages have become clear. It was also found that all the competitive advantages of the tourism sector are related to each other, and this is graphically represented in the model (see Figure 37). Empirical research found a reciprocal relationship between the sustainable development trends of the tourism sector and the competitiveness of tourist regions and the sustainable development of the tourism sector, which is also graphically illustrated in the model.

The competitiveness of a tourism region is based on the region's resources (comparative advantage) and its ability to use resources (competitive advantage). The model highlights the comparative advantages of the tourism region (ability to strengthen the legal regulation and planning system of the Lithuanian tourism sector; ability to enhance human resources' competencies, emphasizing the importance of higher education professionals and their professional training; staff competencies in foreign language skills; joining to international certification systems) and competitive advantages (cultural and natural tourism resources, human resources, tourism infrastructure, diversity of the tourist market, economic factors, government support for the tourism sector, regional cultural identity, regional digitization, security and emergency preparedness and crisis, social factors and regional accessibility).

The model illustrates the development trends of the Lithuanian tourism sector identified during the empirical research: the growth of domestic tourism, the increasing mobility of society, and the strengthening of the tourism sector's resilience. Based on the performed analysis, it can be stated that the statements formed in the dissertation are confirmed.

Defence statement No 1. The development trends of the Lithuanian tourism sector to increase the competitiveness of tourism regions in the context of sustainability are modelled through management enabling transformations in the tourism sector, growth of domestic tourism, increasing public mobility, and strengthening the tourism sector's resilience.

The first statement of the dissertation is supported by the quantitative study of the sustainable development of the tourism sector in the Lithuanian tourist regions, the analysis of the statistical data of the tourism sector and the qualitative study of the development trends of the Lithuanian tourism sector.

Quantitative research has revealed the importance of management enabling the transformation of the tourism sector for the sustainable development of the tourism sector in tourism regions. The analysis of statistics in the tourism sector revealed the growth trends of domestic tourism. The qualitative study of the development trends of the Lithuanian tourism sector revealed such development trends of the Lithuanian tourism sector as the increasing mobility of the society and the need to strengthen the resilience of the tourism sector.

Defence statement No 2. The sustainable development of Lithuanian tourism regions is mainly driven by the regulatory and planning system and human resources and is most hindered by environmental factors.

The second statement of the dissertation is supported by quantitative research on the development potential of the tourism sector in Lithuanian municipalities and sustainable development of the tourism sector in Lithuanian tourism regions, qualitative research of Lithuanian tourism development trends and document content analysis. During the quantitative study of the development possibilities of the tourism sector in Lithuanian municipalities, tourism specialists rated the human resources in the tourism sector with the highest scores. The resources of the country's tourism sector are one of the most critical competitive advantages to attract tourist flows and increase the sector's economic benefits. To strengthen this potential, it is crucial to constantly develop the professional competence of employees in the tourism sector - to continually improve their qualifications, knowledge of foreign languages, improve their image, and develop intercultural competence. The qualitative study of the development trends of the Lithuanian tourism sector also revealed that the implementation of the sustainable development of the tourism sector significantly depends on the influence of human factors. For the Lithuanian tourism sector to remain competitive, it is essential to strengthening the provision of a skilled workforce, emphasizing the importance of specialists possessing higher education and professional training. The importance of the legal environment was revealed during both the first and second quantitative studies and the content analysis of the documents. Based on the qualitative study results, the existing legal regulation and planning system in the tourism sector was singled out as a significant factor. Experts say it is crucial to strengthen further the Lithuanian tourism sector's legal regulation and planning system. The second quantitative and qualitative research supported the statement that environmental factors most hinder the sustainable development of Lithuanian tourist regions. The results of the second quantitative study show that the sustainable development of the tourism sector in the tourist regions of Lithuania is most hindered by environmental factors, i. e., certification of tourism services and insufficient growth of the number of tourism service providers with international certificates. The results of a qualitative study also confirm the second defence statement.

Based on the performed analysis, it can be stated that the hypotheses of quantitative research formed in the dissertation were confirmed.

Quantitative research hypotheses:

Hypothesis No 1. Factors such as the management of the tourism destination, human resources, and the

quality of tourism services have the most significant impact on the development of the Lithuanian tourism sector at the municipal level.

The first hypothesis was confirmed: the generalized results of the quantitative research on the development of the tourism sector in Lithuanian municipalities show that tourism specialists rated the quality of tourism services with the highest scores, followed in order of importance by destination image/awareness and destination management and resources, diversity of tourism services, virtual environment, events, tourism infrastructure.

Hypothesis No 2. The sustainable development of the tourism sector in the tourism regions of Lithuania is most hindered by the certification of tourism services and the insufficient growth of tourism service providers with international certificates.

The second hypothesis was partially confirmed: when summarizing the results of quantitative research of the sustainable development of the tourism sector in tourism regions, tourism professionals rated the following factors of sustainable development of the tourism sector - certification of tourism services with the lowest score (average score 4.89 points); accessibility of tourism (average score 5.72 points), the growth of internationally certified tourism service providers (average score 5.39 points). The low evaluation of these sustainable tourism activities shows that these activities are underdeveloped in tourism regions.

The hypotheses raised in the dissertation were confirmed or partially confirmed.

CONCLUSIONS

1. One of the main factors determining the development of a tourism region is the management of the tourism sector. The management of the tourism sector in sustainability is implemented through tourism sector policy at the national, regional and local (municipal) levels. The management of the tourism sector is a complex process that requires the coordination and division of functions between all the institutions involved. The tourism sector is characterized by complexity, as the tourism sector is, directly and indirectly involved in various business areas. Coherence and good coordination between the public and private sectors, non-governmental organizations (NGOs) and the public are critical challenges for national tourism policymakers, who need to ensure the formulation, implementation and monitoring of tourism policy from the national to municipal levels.
2. There is no universally recognized model of competitiveness of a tourist region; therefore, factors influencing competitiveness are identified to assess the competitiveness of a tourist region. To analyze the competitiveness models of a tourist region, it should be noted that the most competitive is the tourist region whose development is sustainable in all respects: economic, ecological, social, cultural and political. The competitiveness of a tourist region is based on the region's resources (comparative advantage) and the ability to use resources (competitive advantage).
3. After having analyzed tourism sector development management issues in the context of sustainability and the theoretical competitiveness of tourism regions, a model based on hypothetical assumptions for the development of the tourism sector by increasing the competitiveness of tourism regions in the context of sustainable development is developed:
 - 3.1. The system of the theoretical model consists of the essential factors influencing the sustainable development of the tourism sector, such as the reachability and accessibility of tourism; visiting foreign tourists; certification of tourism services; growth in the number of certified suppliers; development of ecotourism; development of active leisure services infrastructure; development of a common national route; development of cultural routes, etc.
 - 3.2. The theoretical model of tourism sector development is also based on the illustrated integrated tourism management model based on a holistic approach involving a partnership of stakeholders involved in tourism management, decision-making, coordination and monitoring systems at national, regional and local (municipal) levels.
 - 3.3. Based on the analysis of the scientific literature, the factors of the tourism region's competitiveness have been identified: economic factors, regional digitization, cultural and natural tourism resources, tourism region management, political stability, government support to the tourism sector, security and readiness for emergencies and crisis, human resources' competence, tourism infrastructure, tourist market diversity, the cultural identity of the region, pricing policy, social factors, sustainable development, accessibility of the region, etc.
 - 3.4. Based on the theoretical model, the dissertation forms an empirical study of the development tendencies of the tourism sector by increasing the competitiveness of tourism regions in the context

of sustainable development.

4. Empirical research of the assumptions of the development trends of the Lithuanian tourism sector in the context of sustainable development and increasing the competitiveness of tourist regions leads to the following conclusions:

4.1. The development of the tourism sector in Lithuanian municipalities should focus on improving the qualifications of tourism specialists, organizing and planning activities, developing and implementing tourism projects, and promoting public-private cooperation. Having a strategy for developing the tourism sector, tourism research, and a legal basis for tourism also contribute to the successful management of the tourism sector in Lithuanian municipalities. More outstanding state support for developing the tourism sector in Lithuanian municipalities should also be sought.

4.2. The sustainable development of the tourism sector in tourist regions should focus on increasing the number of tourism providers with international certification, certification of tourism services and accessibility (adaptation for people with disabilities) and reachability of tourism. Opportunities should also be sought to address the most pressing problems in the sustainable development of the tourism sector, such as the lack of awareness of the essence and principles of sustainable tourism in local politics, economic problems such as underinvestment in the development of the sustainable tourism sector, underdeveloped infrastructure and the reduction of seasonality.

4.3 According to the results of the research, the implementation of the sustainable development of the tourism sector significantly depends on the influence of human factors and the system of legal regulation and planning of the sector. One of the most significant weaknesses in the sustainable development of the tourism sector is the environmental factors in the tourism industry, which means that the sustainable development of the tourism sector requires a strong focus on the implementation of environmental measures in the tourism sector.

4.4. A qualitative analysis of the content of tourism sector documents leads to the following conclusions:

4.4.1. The essential processes of the legal environment of the tourism sector have been regulated following the practice of legal regulation of the EU and global tourism organizations, taking into account the peculiarities of Lithuania's economic, social and cultural life; therefore, it is possible to state that there are all the legal prerequisites for the successful development of tourism.

4.4.2. Global and EU level documents set out the sustainable and responsible development principles of the tourism sector. National and sectoral strategic planning documents for the tourism sector are drawn up, taking into account the goals and objectives for developing the tourism sector set in international documents. Policy documents at all levels (global, EU, national and sectoral) help to guide the tourism sector towards sustainability.

4.4.3. According to the analysis of statistical data on the development of the Lithuanian tourism sector in the period 2016-2020, in 2020, compared to 2016, the impact of the pandemic COVID-19 has resulted in a decrease in tourism indicators, which indicates the tourism sector's vulnerability to

various crises and uncertainties. An increase in domestic tourism is recorded.

- 4.4.4. The Travel and Competitiveness Index for the Lithuanian tourism sector increased from 55th to 59th position over 2011-2019. Lithuania's most significant competitive advantages are health and hygiene, followed by human resources and the labour market. Natural resources, tourism and travel preferences, cultural resources and business travel, and air transport infrastructure remain the main weaknesses of the Lithuanian tourism sector.
5. After having summarised the results of the empirical research of the development trends of the Lithuanian tourism sector in increasing the competitiveness of tourism regions in the context of sustainable development, a model has been developed that could be applied to implement the sustainable development of the tourism sector:
 - 5.1. Having identified the competitive advantages of the tourism sector that are interlinked, the tourism sector is developed through decision-making at various levels (national, regional and local), management of the tourism region, based on the principles of sustainable development and enabling the transformation of the tourism sector, coordination and monitoring,
 - 5.2. The analysis of the management of the tourism sector allows substantiating the integration of different levels of government and its importance in ensuring the competitiveness of the tourism region in the context of sustainable development.
 - 5.3. The sustainable development of the tourism sector affects the competitiveness of the tourism sector and the trends in the sustainable development of the tourism sector, which affects the competitive advantages of the tourism sector and the competitiveness of the tourism sector.
 - 5.4. The competitiveness of a tourism region is based on the region's resources (comparative advantage) and ability to use resources (competitive advantage).
 - 5.5. Trends in the development of the Lithuanian tourism sector, increasing the competitiveness of tourist regions in the context of sustainable development, have been identified: growth of domestic tourism; increasing public mobility; strengthening the resilience of the tourism sector.

RECOMMENDATIONS

1. *At the national level (for Ministry of Economy and Innovation, politicians, institutions responsible for the development of the tourism sector):*

- To legalize the development of sustainable tourism in the country's strategic documents.
- Increase investment in the sustainable development of the tourism sector.
- To strengthen the measures for implementing the European Green Course by integrating the circular economy and ecotourism principles, coordinating them with the actions for improving and improving the legal regulation and planning system of the tourism sector operating in Lithuania.
- Strengthen and develop the infrastructure and its diversity required for active leisure activities, attract private capital investment in infrastructure, implement projects based on concession agreements, adapt it to users with special needs, integrate digital innovations.
- Development of alternative inbound tourism flows through the efficiency of marketing measures, through the intensive integration of environmental actions into the legal regulation and planning system of the tourism sector operating in Lithuania.
- By positioning Lithuania as a country of responsible and environmentally friendly tourism, to use the objects of Lithuanian natural, historical, cultural, national and other heritage, especially in the regions, to reduce regional exclusion, which becomes a threat to the development of the national tourism system.
- To reduce the seasonality caused by natural conditions in Lithuania through the development of medical services, tourism in rural areas, etc.
- To increase the entrepreneurial skills of the country's population by including the necessary topics in vocational training curricula and/or tourism and leisure study field study programs offered by higher education institutions, the implementation of these measures can be ensured at the national level by requiring professional training in tourism and leisure activities, etc.

2. **At regional level (for representatives of tourism regions):**

- *For all tourism regions:* to promote the increase of certification of tourism services and the number of tourism service providers with international certificates and to improve the accessibility of tourism.
- *For the lower Nemunas region:* to develop a common national route; to improve the information provided on the websites of Tourism Information Centres for tourists with special needs; to create tourist routes accessible to all; to promote the increase of certification of tourism services and the number of tourism service providers with international certificates.
- *For the Pajūris region:* improving the accessibility of tourism; to promote the certification of tourism services and the growth of tourism service providers with international certificates; to develop green (ecological) tourism; to improve the information provided on the websites of Tourism Information Centres for tourists with special needs; to create tourist routes accessible to all; to develop cycling tourism infrastructure.

- *For the South Dzūkija region:* to promote the growth of internationally certified tourism service providers; create water tourism routes; to build water infrastructure.
- *For the Eastern Aukštaitija region:* to improve the accessibility of tourism; to promote the certification of tourism services and the growth of tourism service providers with international certificates; to develop water tourism infrastructure; to develop a common national route; to improve the information provided on the websites of Tourism Information Centres for tourists with special needs; to develop cycling tourism infrastructure.
- *For Vilnius region:* to improve the accessibility of tourism.
- *For the Žemaitija Highlands region:* to promote the growth of tourism service providers with international certificates; to create tourist routes accessible to all.

3. At the local (municipal) level (for municipalities in districts forming tourist regions):

- To develop responsible and sustainable tourism by increasing the supply of responsible tourism products and implementing the integrated principles of sustainable development, increasing tourism accessibility for people with disabilities.
- Develop innovative high value-added tourism products and services: promote digital innovation by developing new and revolving existing tourism products and services.
- To expand thematic routes and cultural routes, international routes with neighbouring countries and to use the opportunities of the Baltics as an integrated tourism region and the development of common international routes.
- To promote initiatives that improve international partnership and cooperation between business, self-government, and state institutions at the national level.
- To improve tourism management in municipalities, ensuring the improvement of tourism sector development, planning and control activities.
- To develop active tourism infrastructure.
- For Tourism Information Centres (TIC) and Tourism and Business Information Centres (TBIC): to develop more mobile applications, virtual routes; to promote the development of local tourism; to create an image of a region attractive for tourism by using modern IT opportunities.

Approval and dissemination of dissertation results. Scientific publications on the topic of the dissertation:

1. Narkūnienė, R. (2020). Sustainable tourism development in the regions of Lithuania. Collective monograph „Business management insights and transformation process: social, economic and cultural aspects“, Klaipėda University, Lithuania, Liepoja University, Latvia. ISBN 978-609-454-476-7 (print), ISBN 978-609-454-476-4 (online). p. 83-91.
2. Narkūnienė, R. (2019). Tourism competitiveness in Eastern Aukštaitija region, Lithuania. Collective monograph „Strategies for sustainable socio-economic development and mechanisms their implementation in the global dimension“, VUZF Publishing House St. Grigori Bogoslov, Sofia, Bulgaria. ISBN 978-954-8590-64-8. p 132-141.
3. Narkūnienė, R., Gražulis, V., Arbidane, I. (2017). Tourism development perspectives (comparative analysis 2 regions of Lithuania and Latvia). Journal of scientific articles „Human Resources Management and Ergonomics“, (2/2017), ISSN 1338-4988 (online), ISSN 1337-0871 (printing), p. 38-50.
4. Narkūnienė, R., Gražulis, V., Arbidane, I. (2017). Tourism development conditions in the municipalities of Lithuania and Latvia regions. Central Bohemia University, Czech Republic. Scientific journal. Link to article: DOI: <https://doi.org/10.12955/cbup.v5.945>
5. Gražulis, V., Narkūnienė, R. (2017). Tourism development conditions in the municipalities of Eastern Aukštaitija region. Šiauliai University Scientific Journal of Social Research. ISSN 1392-3110 (print), ISSN 2351-6712 (online). p. 17-26.
6. Gražulis, V., Narkūnienė, R., Arbidane, I. (2016). Management peculiarities of rural tourism development in Lithuania and Latvia regions. Proceedings of Scientific papers of 13th international scientific conference „Human potential development“. 7-9 June, 2016. p. 70-81.
7. Gražulis, V., Narkūnienė, R. (2016). Perspectives of rural tourism development in Eastern Aukštaitija region. How to overcome obstacles? Economics and Management; current issues and perspectives. 2016 (1) 38. ISSN 1648-9098, p. 28-38.
8. Gražulis, V., Narkūnienė, R. (2015). The assumptions of successful development of rural tourism in Lithuania (case study of Eastern Aukštaitija region). Proceedings of the International Scientific Conference “Rural Development 2015”. ISSN 1822-3230 / eISSN 2345-0916, eISBN 978-609-449-092-7. Link to article: <http://doi.org/10.15544/RD.2015.124>

Papers presented at scientific conferences on the topic of the dissertation:

1. Narkūnienė, R. The aspects of Lithuanian inbound tourism development The report was delivered by distance way. International scientific-practical conference „Innovative strategies and models of economic transformation in the context of European integration challenges“, Ukraine, Bulgaria, Poland, 15 May 2020.
2. Narkūnienė, R. Sustainable tourism development in Lithuanian regions. International Scientific Conference „Social innovation: inclusiveness and civic mindedness (SOCIN‘2019)“,

Mykolas Romeris University, 14/15 October 2019, Vilnius.

3. Narkūnienė, R. Sustainability aspect of tourism development by in the East Aukštaitija region, in Lithuania. International Scientific Conference "SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION" Rēzekne Academy of Technology, 24 May 2019, Latvia.
4. Narkūnienė, R. Sustainable Tourism Development in the Eastern Aukštaitija Region, in Lithuania. The report was presented by distance way during the VII International Scientific-Practical Conference „Innovative aspects of the development service and tourism“, Stavropol Agrarian University, 11 April 2019, Russia.
5. Narkūnienė, R. (speaker), Gražulis, V. Tourism development conditions in the municipalities of Eastern Aukštaitija region. 11th International Scientific-Practical Conference „Environment. Technology. Resources.“ Rēzekne Academy of Technology, 15/17 June 2017, Latvia.
6. Gražulis, V., Narkūnienė, R. (speaker). Tourism development in Eastern Aukštaitija region at the municipal level. 5th International Scientific-Practical Conference „Good governance in local government: opportunities and challenges for the development of collaborative governance“, 14/15 October 2016 Šiauliai University.
7. Gražulis, V., Narkūnienė, R. (speaker). The assumptions of successful development of rural tourism in Lithuania (case study of Eastern Aukštaitija region). International Conference „Rural development 2015“, Stulginskis University, 19/20 November 2015, Kaunas.

CURRICULUM VITAE

Personal information

Name, Surname Ramutė Narkūnienė
Contacts ranarkuniene@stud.mruni.eu

Education

Since 2015 Doctoral student of Management Sciences of Mykolas Romeris University
2013–2015 Master's Degree of Tourism and Recreation, Klaipėda University
1998–2000 Master's Degree of Educology, Vilnius TECH University
1981– 1987 Qualification of Engineer – mechanic, Kaunas Technological University

Work experience

Since 2016 Associate professor, Coordinator of a imitation company, Utena College
2009 – 2016 Lecturer, Head of a Practical Training Company, Utena College
2007 – 2009 Associate professor, Head of a Practical Training Company, Utena College
2005 – 2007 Associate professor, Head of the Department of Economics, Head of a Practical Training Company, Utena College
2000 – 2004 Lecturer, Head of a Practical Training Company, Utena College
1991 – 2000 Lecturer, Utena Higher School of Business
1987 – 1991 Lecturer, Utena Polytechnic

Narkūnienė, Ramutė

LIETUVOS TURIZMO SEKTORIAUS PLĖTROS TENDENCIJŲ MODELIAVIMAS DIDINANT TURISTINIŲ REGIONŲ KONKURENCINGUMĄ DARNIOS PLĖTROS KONTEKSTE: daktaro disertacija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2022. P. 257.

Bibliogr. 155–165.

Šiuo disertaciniu darbu siekiama išspręsti mokslinę problemą – nustatyti, kokios yra teorinės turizmo sektoriaus darnios plėtros prielaidos (konkurenciniai pranašumai) ir kaip gali būti modeliuojamos turizmo sektoriaus plėtros tendencijos siekiant didinti turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste. Disertacijoje teoriniu aspektu analizuojama turizmo sektoriaus plėtros valdymo problematika darnumo kontekste bei turistinių regionų konkurencingumas, parengiamas teorinėmis prielaidomis grindžiamas turizmo sektoriaus plėtros tendencijų, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste, modelis. Remiantis teoriniu ir empiriniu tyrimais, pateikiamas Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste, modelis. Nustatytos Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros, didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste, tendencijos, kurios modeliuojamos per turizmo sektoriaus transformacijas įgalinančią vadybą, vidaus turizmo augimą, didėjančią visuomenės mobilumą bei turizmo sektoriaus atsparumo stiprinimą.

This dissertation aims to solve a scientific problem - to determine what the theoretical preconditions for the development of the tourism sector (competitive advantages) are, and how the development of the tourism sector can be modelled to increasing the competitiveness of tourism regions in the context of sustainable development. The dissertation theoretically analyzes the problems of tourism sector development management in the context of sustainability and the competitiveness of tourism regions, distinguishing the factors of tourism region competitiveness, prepares a model of tourism sector development trends, increasing the competitiveness of tourism regions in the context of sustainable development. Based on theoretical and empirical research, a model of the Lithuanian tourism sector development trends increasing the competitiveness of tourism regions in the context of sustainable development is presented. The doctoral dissertation identifies trends in the development of the Lithuanian tourism sector in the context of sustainable development, which are modelled through the management enabling the transformation of the tourism sector, the growth of domestic tourism, the increasing mobility of the society, and the strengthening of the resilience of the tourism sector.

Ramutė Narkūnienė

LIETUVOS TURIZMO SEKTORIAUS PLĖTROS TENDENCIJŲ MODELIAVIMAS
DIDINANT TURISTINIŲ REGIONŲ KONKURENCINGUMĄ DARNIOS PLĖTROS KONTEKSTE

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, vadyba (S 003)

Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, Vilnius
Puslapis internete www.mruni.eu
El. paštas roffice@mruni.eu
Tiražas 20 egz.

Parengė spaudai
grafikos dizainerė Greta Černiauskaitė

Spausdino UAB „Šiaulių spaustuvė“
P. Lukšio g. 9G, 76200 Šiauliai
El. p. info@dailu.lt
<https://siauliuspaustuve.lt>

